

V. IKERGAZTE

NAZIOARTEKO IKERKETA EUSKARAZ

Kongresuko artikulu-bilduma

GIZARTE ZIENTZIAK ETA ZUZENBIDEA

2023ko maiatzaren 17, 18 eta 19
DONOSTIA, EUSKAL HERRIA

(c) 2023 Udako Euskal Unibertsitatea (UEU)

Euskal Herriko Unibertsitatea (UPV/EHU), Deustuko Unibertsitatea (UD), Nafarroako Unibertsitate Publikoa (NUP), Mondragon Unibertsitatea (MU), Nafarroako Unibertsitatea (UNAV), Paueko eta Aturrialdeko Unibertsitatea (UPPA), Urrutiko Hezkuntzarako Unibertsitate Nazionala (UNED), Eusko Jaurlaritz, Udalbiltza, Gipuzkoako Foru Aldundia eta Donostiako Udala laguntzaileak izan dira edizio honetan.

(c) Egileak

Editoreak:

Olatz Arbelaitz Gallego, Ainhoa Latatu Nuñez, Elixabete Perez-Gaztelu

Artikuluak *Creative Commons Aitortu-Partekatu* Berdin 3.0 lizentziapean daude

ISBNa: 978-84-8438-862-3 Lan osorako

ISBNa: 978-84-8438-864-7 2. liburukia

DOI: <https://dx.doi.org/10.26876/ikergazte.2023.02>

Harremanetarako: argitalpenak@ueu.eus

UEU. Erribera 14 1 D. 48005 Bilbo. Tel.: 94 679 05 46

GIZARTE ZIENTZIAK ETA ZUZENBIDEA

Aurkibidea

Hitzaurrea.....	7
Batzordeak, laguntzaileak eta hizlariak.....	9
Emakume trikitilarien parte-hartzea XX eta XXI mende bitartean: analisi kuantitatiboa, <i>Gontzal Carrasco Cobo</i>	11
‘Bortizkeriaren aurkako gurasoak’: Idealizazioa eta tabua euskal gatazkaren memoriaren familiarteko transmisioan, <i>Samara Velte Moran</i>	19
Irakaslearen Konpetentzia Digitalaren azterketa: Autopertzeptziotik ebaluaziora, <i>Joseba Arteta Elguezua eta Ane Zubizarreta Pagaldai</i>	27
Zuberoa, gizarte eleaniztuna: hizkuntzen erabilera XIX. mendearen bukaeran, <i>Elorri Arcocha Mendinueta</i>	33
Arroka, kiratsa eta altuerak. Klase borrokaren irudikapena Bong Joon-horen zineman: <i>Parasite</i> [Gisaengchung, 2019] kasua, <i>Aimar Erkiaga Erkiaga</i>	41
Genero-ikuspegia aintzat hartzen duen Botere Judizial baterantz: bere integrazioa antolakuntza judizialean eta jurisdikzio-funtzioan, <i>Sara Arruti Benito</i>	49
Derrigorrezko Bigarren Hezkuntza etapako irakasleen pertzepzioa STEM hezkuntza-ereduarekiko, <i>Patricia Aránzazu González Atutxa, Unai Carmona Igartua eta Irati Romero Garmendia</i>	57
Generoa, errefuxiatu estatutua eta gizarte talde jakina nazioartean: ikusezina nola azaleratu, <i>Araitz Peña Mallona</i>	65
Sevillan finkatutako euskal merkatarien sare sozioekonomikoen ikerketaren garrantzia <i>lehen</i> <i>globalizazioan, Amaia Rojo Sierra</i>	73
Ideologia Elbira Zipitriaren pentsamendu eta praxi pedagogikoan. Euskal etxe-eskolako ikasleen lanen analisia, <i>Peio Manterola Pavo, Irati Amunarriz Iruretagoiena eta Aintzane Rodríguez Poza</i>	81
Euskal Herriko haurtzaro zaurgarriaren eskubideak COVID-19aren garaian. BIZIPOZA elkartearen kasua, <i>Peio Manterola Pavo, Aintzane Rodríguez Poza eta</i> <i>Irati Amunarriz Iruretagoiena</i>	89
Saguak, arkakusoak eta ipurtargiak. Mariasun Landaren pertsonaien bilakaera genero-ikuspuntutik, <i>Maialen Otegui Oyarzabal</i>	97
Euskal Ekonomia Itunaren alde ezkutua: Finantza-harremanak euskal erakundeen egunerokotasunean, <i>Edrigo Aranburu Agirre</i>	105
Euskararen biziberritze prozesua eta Zalduondoko kasua: gako batzuk, <i>Iñigo Beitia Zabala</i>	111
Lasterketarako motibazioak eta barrerak ikuspegi ezberdinetatik: Antxintxikako kasua aztergai, <i>Jurgi Olasagasti Ibargoién, Patxi León Guereño eta Naroa Uria Olaizola</i>	119

Zergatik ez da oinarrizko gizarte-zerbitzuetan komunitarioan sakontzen?: marko analitiko posiblea, <i>Nerea Zubillaga Herran</i>	127
Oroimen historikoa Zinema garaikidean: Gerra Zibilaren irudikapena konplexutasunetik abiatuz, <i>Ander Goikoetxea Pérez</i>	135
Nazionalismoen arteko lehia Euskal Autonomia Erkidegoko hezkuntza-sisteman: testuliburuak aztergai, <i>Jon Fernández Iriondo</i>	145
Arkeologia eta auzolana. Hamar urteko esperientzia bat Nafarroan, <i>Oihane Mendizabal Sardonís,</i> <i>Mattin Aiestaran, Dani Ruiz González, Josu Narbarte Hernandez,</i> <i>Manex Arrastoa Mendizabal, Mikel Edeso Egia eta Juantxo Agirre Mauleon</i>	153
Euskal musikagintza feministaz zenbait nota, <i>Maialen Akizu Bidegain</i>	161
Komunikazioko graduko euskal ikasleen matematika-antsietatea neurtzeko RMARS galdetegiaren euskarazko bertsioaren garapena, <i>Miren Berasategi Zeberio</i>	169
Jarraitutasunak eta hausturak: 1891. eta 1918. urte arteko pentsamendu sozialista alemaniarrari eta errusiarrari gainbegirada kritikoa, <i>Nahia Santander Altamira</i>	177
Irungo Harrera Sarea babesleku gisa, asistentzia eta politikaren arteko muga lausoan barna, <i>Larraitz Fagundez Osa</i>	187
Zer dio isiltzen denak isiltzen denean? Euskal gatazkaren auzian kontatu gabeen eta kontatu ezinen bilduma bat. Hutsuneetatik abiatutako berreraikuntza posible bat: isiltasun behartuak eta isiltasun hautatuak, <i>Maidier Galardi Fernandez de Agirre</i>	195
Kontsumitzaileen babes kolektiborako ordezkariak-akzioak, <i>Leire Gutiérrez Molina</i>	203
Euskal Herriko Unibertsitateko Hezkuntzaren Museoko urtekarien balioa Hezkuntzaren Historiarako lehen mailako iturri gisa, <i>Irati Amunarriz-Iruretagoiena,</i> <i>Aintzane Rodríguez Poza eta Peio Manterola Pavo</i>	211
Laguntzen al dute testuliburuak zientzia ulermen kontzeptual sakona garatzen? Landareen nutrizioa aztergai, <i>Oier Pedrera Díez, Oihana Barrutia Sarasua eta Jose Ramón Díez López</i>	219
Irakasleen hasierako prestakuntza: non gaude eta nora joan beharko genuke?, <i>Nerea Muguruza Azkarraga</i>	227
Akuifero-Modeloaren Garapena Irakasleen Formakuntzan: Maketen Errebisioa eta Manipulazioa, <i>Nahia Seijas Garzón eta Araitz Uskola Ibarluzea</i>	235
Langileen Estatutuko Legearen 82.3. artikuluko nahitaezko tartekaritza publikoa vs. askatasun sindikala eta negoziazio kolektiboa: eskubide hauen defentsa aukerak nazioarteko instantzien aurrean, <i>Amaia Burgos Aduriz</i>	243
Hezkuntzaren lege aurreproiektuaren gaineko eztabaida: presentziak eta ausentziak euskal prentsa idatzian, <i>Aitor Mendia Urrutia, Maialen Oiartzun Irastorza</i> eta <i>Olatz Zinkunegi Goitia</i>	251
Zaintzaren inguruko iruditegiak Zestoako Zaintza Ekosisteman, <i>Alaitz Uriarte Goikoetxea eta</i> <i>Maidier Barañano Uribarri</i>	259

IKERGAZTE 2023

Nazioarteko Ikerketa Euskaraz

HITZAURREA

UEUk 50 urte bete berri dituen honetan euskal komunitate zientifiko-intelektuala trinkotzea du oraindik bere helburu garrantzitsuenetako bat. Horren erakuslea da, azken urteotan UEUren jardunaren ikurra izan den #ElkarEkin lelo eta traola. Elkar ezagutzea eta elkarlana ezinbestekoa da ezagutzak aurrera egin dezan, elkarrengandik ikasiz eta elkarrekin eraikiz.

Ildo horretatik, UEUk hainbat arlotako aditu, aritu eta ikertzaileak biltzen ditu ezagutza-arlo desberdinen inguruan antolatutako zenbait topaketa eta mintegitan: Informatikari Euskaldunen Bilkurak (12 edizio), Historialari Euskaldunen Topaketak (6 edizio), Hizkuntzalari Euskaldunen Topaketak (5 edizio), Matematikari Euskaldunen Bilkura (5 edizio), Osasun Zientzietako ikertzaileen topaketak (3 edizio) eta Natur Zientzietako ikertzaileen bilkurak (4 edizio), besteak beste, horren adibide argiak dira.

Bilkura horiei guztiei IkerGazte kongresua gehitu zitzaion 2015eko maiatzean. Ikerketa, euskara, gazteak eta diziplinartekotasuna izan ziren bilgune haren osagai nagusiak. Durangon hasitako bideak jarraipena izan zuen 2017an Iruñean, 2019an Baionan eta 2021ean Gasteizen. Aurten Donostian beteko du bosgarren edizioa, Kursaal Jauregian, maiatzaren 17, 18 eta 19an. IkerGazteren bosgarren ediziora inoiz baino artikulu gehiago aurkeztu dira, horrek erakusten du kongresu honen beharra eta eraikitzen ari den erreferentzialtasuna.

“IkerGazte2023: Nazioarteko Ikerketa Euskaraz” goiburu duen kongresuaren artikulu-bilduma dugu hau. Izenburuan *ikerketa*, *euskara* eta *gaztetasuna* bildu nahi izan ditugu. Ikusgarri egin nahi dugu Euskal Herriko ikertzaile gazteek egiten duten nazioarteko mailako ikerketa. Maiz nazioartean erakutsi eta aurkezten dira lan horiek, Euskal Herrian eta euskaraz aurkezteko aukera izan gabe. Kongresu honen helburua da komunitate zientifiko euskalduneko ikertzaileak bildu eta elkarren berri izatea, arlo guztiak jorratuz; hasi humanitateetatik eta gizarte-zientzietatik, eta zientzia zehatz, natur zientzia, ingeniari, arkitektura eta osasun-arloetako gaietaraino. Nazioartean ingelesez argitaratu ohi diren lanak euskaraz ere argitaratzeko eta zabaltzeko aukeraren aldeko apustua da.

Honelako kongresu bat aurrera eramateko ezinbestekoa da bai norbanakoen lan eskerga, baita erakunde publiko eta pribatu ugariaren laguntza ere: UEUko lantaldeak hasita, UEUkideak, IkerGazteren Batzorde Zientifikoko ikertzaileak eta Batzorde Dinamizatzaileko ikertzaile gazteak, baita babesleak, laguntzaileak (unibertsitateak, ikerketa-taldeak zein aldizkari zientifikoak) eta komunikabideak ere. Horiez gain, aurten Gipuzkoako Foru Aldundiaren laguntza izan dugu kongresuaren antolaketan, eta, bestalde, Donostiako Udalak eta Udalbiltzak sariak babestu dituzte. IkerGazte kongresuko 5. edizio honetan Eusko Jaurlaritzaren Hezkuntza, Hizkuntza Politika eta Kultura Saila izan dugu laguntzaile, kongresu eta bilera zientifikoak antolatzeko dirulaguntzaren bitartez. Horrez gain, IkerGazteren ibilbidean hainbat pertsonak erakutsitako atxikimendua ere aipatu nahi dugu. Esker mila, guztiei.

Bosgarren edizioa du aurtengoan IkerGazte, eta aurreko edizioa osasun-krisi betean antolatu ondoren, nolabaiteko normaltasuna berreskuratzeko asmoz ekin diogu kongresuaren antolaketari.

Presentzialtasunak, elkargune formal eta informalak, saio paraleloek eta posterren guneak ohiko formatura itzuli garela erakusten digute, baina aurreko ediziotik ikasitakoa gogoan. Diziplinartekotasuna edo jakintza-arloen mugak gainditzeko asmoz ikertzaileentzat saio plenario ugari eta era askotakoak antolatu ditugu: mikroaurkezpenak, hitzaldi-saioak edo taldetan aritzeko dinamikak.

Aurretik esan bezala, inoiz baino komunikazio gehiago jaso ditugu, 172. Ebaluazio-prozeduraren ondoren, aurreko edizioako kopuruetatik oso gertu gelditu da onartutako komunikazio-kopurua, 155 komunikaziorekin. Prozesu osoa amaituta, ordea, IkerGazte kongresuan, 52 lan ahoz eta 99 poster moduan aurkeztuko dira.

Jakintza-arloei dagokienez hauek dira zenbakiak:

Giza Zientziak eta Arteak	16
Gizarte Zientziak eta Zuzenbidea	32
Ingeniaritza eta Arkitektura	29
Osasun Zientziak	22
Zientzia Zehatzak eta Natur Zientziak	52

Diziplinena ez ezik, unibertsitate eta ikerguneen topalekua ere bada IkerGazte eta bateko eta besteko ekarriak biltzen dituzte aurkezten ari garen lanok. Ikertzaileen filiazioari dagokionez, aurreko edizioetakoari eusten dio. Bost liburu hauetako gehienak Euskal Herriko Unibertsitatekoak (UPV/EHU) dira, 116 ekarpen (% 74,8). Mondragon Unibertsitateko ikertzaileek 8 ekarpen egin dituzte, aurreko edizioan baino 3 gutxiago. Deustuko Unibertsitateak 5 lan aurkeztu ditu; aurreko edizioan baino 4 lan gehiago. Nafarroako Unibertsitateak 4 komunikazio eta Nafarroako Unibertsitate Publikoak 3 lan aurkeztu ditu. CNRS-IKER zentroaren ekarpen bakarra jasoko da.

Honako unibertsitate hauetatik ere ekarpenak jaso dira: Universidad Complutense de Madridetik 3 ekarpen, eta Universitat Politècnica de Catalunya (UPC) eta Darmstadt University of Applied Sciencesetik komunikazio bana.

Ekarpen askotan unibertsitatei atxikitako ikerketa-zentroak eta taldeak aipatzen dira; besteak beste, Plentziako Itsas Estazioa (PIE), NU-Cima, NU-Tecnun, BioDonostia, BioAraba eta BioCruces Osasun Ikerketa Institutuak, BCMaterials, Polymat, CSIC, MU-Ikerlan, Achucarro Basque Center for Neuroscience edo CIC-energyGUNE. Beste ikerketa-zentro hauek ere parte hartu dute edizio honetan: Aranzadi Zientzi Elkarteak, AZTI zentro zientifiko eta teknologikoa, BC3 ikerketa-zentroa, CEIT zentro teknologikoa, Institut de Recerca Germans Trias i Pujol, ICIQ – Institut Català d'Investigació Química eta Osasunbidea, beste batzuen artean.

Bost edizio betetzera goaz 2023ko edizio honetan, eta badugu oraindik ere zertan eragin. Bi urtean behin errepikatzeari eutsiko diogu. Beraz, adi, IkerGazte2025 etorriko da-eta!

Olatz Arbelaitz Gallego, Ainhoa Latatu Nuñez eta Elixabete Perez-Gaztelu

BATZORDEAK, LAGUNTZAILEAK ETA HIZLARIAK

Batzorde Zientifikoa

Batzordeburuak: Olatz Arbelaitz (UPV/EHU, UEU)
Elixabete Perez-Gaztelu (Deustuko Unibertsitatea)
Koordinatzailea: Ainhoa Latatu (UEU)
Idazkaria: Ane Garetxana (UEU)

Giza Zientziak eta Arteak

- Itziar Aduriz (Bartzelonako Unibertsitatea, UEU)
- Agustin Arrieta (UPV/EHU)
- Haizea Barcenilla (UPV/EHU)
- K. Josu Bijuesca (Deustuko Unibertsitatea)
- Urtzi Etxeberria (CNRS-IKER Euskara eta euskal testuen ikerketa-zentroa)
- Aritz Irurtzun (CNRS-IKER, UEU)
- Kepa Korta (UPV/EHU)
- Elizabete Manterola (UPV/EHU, UEU)
- Ismael Manterola (UPV/EHU, UEU)
- Elixabete Perez Gaztelu (Deustuko Unibertsitatea)
- Blanca Urgell (UPV/EHU)

Gizarte Zientziak eta Zuzenbidea

- Luzia Alberro (Deustuko Unibertsitatea, UEU)
- Josu Amezaga (UPV/EHU, UEU)
- Amaia Arroyo (MU, UEU)
- Aitor Bengoetxea (UPV/EHU, UEU)
- Eneko Bidegain (MU, UEU)
- Lore Erriondo (UPV/EHU, UEU)
- Javier Esteban (UPV/EHU)
- Rakel Gamito (UPV/EHU, UEU)
- Elixabete Imaz (UPV/EHU)
- Mikel Iruskietak (UPV/EHU, UEU)
- Xabier Landabidea (Deustuko Unibertsitatea, UEU)
- Libe Mimenza (UPV/EHU, UEU)
- Bea Narbaiza (UPV/EHU)
- Ixusko Ordeñana (UPV/EHU)
- Josune Saenz (Deustuko Unibertsitatea)
- Eguzki Urteaga (UPV/EHU)

Zientzia Zehatzak eta Natura Zientziak

- Noelia Aldai (UPV/EHU)
- Arantza Aldezabal (UPV/EHU, UEU)
- Estibaliz Apiñaniz (UPV/EHU, UEU)
- Itziar Aretxaga (INAOE)
- Gorka Elordi (UPV/EHU)
- Arturo Elosegi (UPV/EHU, UEU)
- Nestor Etxebarria (UPV/EHU, UEU)
- Kizkitza Insausti (NUP)
- Natxo Irigoien (NUP)

- Josu Jugo (UPV/EHU, UEU)
- Ainhoa Latatu (GOI, UEU)
- Josu Lopez Gazpio (GOI, UEU)
- Ane Sarasola (UPV/EHU)
- Jone Uria Albizuri (BCAM)

Ingeniaritza eta Arkitektura

- Olatz Arbelaitz (UPV/EHU, UEU)
- Gorka Azkune (UPV/EHU)
- Ander Goikoetxea (MU)
- Enkarni Gomez (UPV/EHU)
- Mari Luz Guenaga (Deustuko Unibertsitatea)
- Miren Larrion (UPV/EHU, UEU)
- Diego Lopez de Ipiña (Deustuko Unibertsitatea)
- Iñigo Martinez de Alegria (UPV/EHU)
- Igor Peñalba (UPV/EHU)
- Olatz Perez de Viñaspre (UPV/EHU, UEU)
- Maialen Sagarna (UPV/EHU)
- Arkaitz Zubiaga (University of Warwick)

Osasun Zientziak

- Rafael Aldabe (CIMA, UNAV)
- Mikel Azkargorta (CIC Biogune)
- Nekane Balluerka (UPV/EHU, UEU)
- Jose Ramon Bilbao (UPV/EHU, Gurutzetako Ospitalea)
- Koldo Callado (UPV/EHU, UEU)
- Izaskun Elezgarai (UPV/EHU, UEU)
- Iraia Garcia (UPV/EHU)
- Jone Mitxelena (UPV/EHU)
- Miren Josu Omaetxebarria (UPV/EHU, UEU)
- Nerea Osinalde (UPV/EHU)
- Jose Antonio Rodriguez (UPV/EHU)
- Izortze Santin (UPV/EHU)

Beste gainbegirale batzuk

- Mila Amurrio (UPV/EHU, UEU)
- Eneritz Anakabe (UPV/EHU, UEU)
- Iñaki Antigüedad (UPV/EHU, UEU)
- Sonia Arrasate (UPV/EHU, UEU)
- Ainhoa Azurmendi (UPV/EHU)
- Ibon Cancio (UPV/EHU, UEU)
- Joserra Diez (UPV/EHU, UEU)
- Maia Duguine (CNRS-IKER, UEU)
- Mari Luz Esteban (UPV/EHU, UEU)
- Enekoitz Etxezarreta (UPV/EHU, UEU)
- Koldo Garcia (Biodonostia OII, UEU)
- Karlos Ibarguren Olalde (Osakidetza, UEU)
- Amaia Irazusta (UPV/EHU)
- Ander Iturriotz (UPV/EHU, UEU)
- Maider Iturrondobeitia (UPV/EHU)

- Amaia Irazusta (UPV/EHU)
- Maider Iturrondobeitia (UPV/EHU)
- Xabier Lopez (UPV/EHU)
- Eduardo Ogando (UPV/EHU)
- Maitane Olivares (UPV/EHU)
- Monika Ortueta (UPV/EHU)
- Maria Paulis (UPV/EHU)
- Iratxe Retolaza (UEU)
- Oihane Sanz (UPV/EHU)
- Maialen Sistiaga (UEU)
- Itziar Villafañez (UPV/EHU)
- Iker Villanueva (Deustuko Unibertsitatea, UEU)
- Ane Zabaleta (UPV/EHU, UEU)
- Beñat Zaldibar (UPV/EHU)
- Idoia Zarrazquin (UPV/EHU)
- LuisMari Zulaika (UPV/EHU)

Batzorde Dinamizatzailea

- Begoña Altuna (UPV/EHU, UEU)
- Maitane Basasoro (UPV/EHU, UEU)
- Aitor Cevitanes (Neiker, UEU)
- Jon Egaña (UPV/EHU)
- Unai Lertxundi (Nafarroako Unibertsitatea)

Batzorde Teknikoa

- Ander Altuna (hizkuntza-zuzentzailea)
- Emilio Delgado (IKT arduraduna)
- Ane Garetxana (koordinazio teknikoa)
- Idoia Torregerai (komunikazio-arduraduna)
- Ane Sarasua (UEUko idazkari nagusia)

Ikerketa-talde laguntzaileak

- Aholab Signal Processing Laboratory ikerketa-taldea: HiTZ Zentroa: UPV/EHUko ahotsaren tratamendu automatikoaren inguruko ikerketa-taldea.
- Antropologia Feminista Ikerketa Taldea (AFIT-UPV/EHU).
- Catalysis and sustainable polymers ikerketa-taldea (Polymat-UPV/EHU).
- ELEBILAB. UPV/EHUren Elebitasunaren Laborategia.
- FisioKlima-AgroSosT ikerketa-taldea (UPV-EHU).
- Gaixotasun immuneen genetika funtzionala Ikerketa Taldea @FunImmune: UPV/EHUko ikerketa-taldea.
- IKER Ikerketa Zentroa. Euskara eta Euskal Testuen Ikerketa Zentroa, Ikerketa Zientifikoaren Erakunde Nazionalaren (CNRS), Bordele Montaigne Unibertsitatearen eta Paueko eta Aturri Herrialdeetako Unibertsitatearen (UPPA) gerizpeko ikerketa-gune mistoa da (UMR).
- Ikerketa eta Berrikuntza Analitikoa (IBeA). (Zientzia eta Teknologia Fakultatea UPV/EHU).
- IXA Ikerketa Taldea: HiTZ Zentroa: UPV/EHUko hizkuntzaren tratamendu automatikoaren inguruko ikerketa-taldea.
- Jokabide-Ekologia eta Eboluzioa Saguzarretan Ikerketa Taldea. UPV/EHU.
- KoLaborategia Ikerketa Taldea: HUHEZI-MUko Gizarte Digitalerako Hezkuntza eta Komunikazioaren Laborategia.

- Lactiker Ikerketa Taldea : UPV/EHUko ikerketa-taldea.
- Materialen ezaugarri termofisikoen ikerketa-taldea: UPV/EHUko ikerketa-taldea.
- Minbiziaren Biologia Molekularra Ikerketa Taldea (MOLBIOL-CANCER): UPV/EHUko ikerketa-taldea.
- Neuropsikofarmakologia Ikerketa Taldea: UPV/EHUko ikerketa-taldea.
- NOR Ikerketa Taldea: UPV/EHUko Ikus-entzunezko Komunikazio eta Publizitate Saileko ikerketa-taldea.
- Parte Hartuz Ikerketa Taldea. UPV/EHUko Gizarte Zientzien esparruko ikerketa-taldea.

Aldizkari zientifiko laguntzaileak

- BAT. Soziolinguistikan eta glotopolitikan espezializatutako aldizkaria.
- EKAIA. Euskal Herriko Unibertsitateko zientzia- eta teknologia-aldizkaria da.
- ELHUYAR ZIENTZIA ETA TEKNOLOGIA aldizkaria.
- JAKIN. Giza eta gizarte zientzien alorreko kultur aldizkaria.
- OSAGAIZ. Osasun-zientzien aldizkaria
- TANTAK. Euskal Herriko Unibertsitateko Hezkuntza eta Pedagogiaren arloko aldizkaria.
- UZTARO. UEUK kudeatzen duen giza eta gizarte-zientziei buruzko aldizkaria.

Hizlari gonbidatuak

- Maia Duguine. Hizkuntzalaritzan doktorea, CNRSko ikertzailea da Baionako IKER laborategian. Ikertzailea izan zen Cambridgeko Unibertsitatean, baita irakaslea UPV/EHUko Hizkuntzalaritza eta Euskal Ikasketak Sailean. UEUKidea ere bada.
- Mari Luz Esteban. UPV/EHUko irakaslea eta ikertzailea izateaz gain, Ikasketa Feministak eta Generokoak Doktorego Programa eta AFIT-Antropologia Feminista Ikerketa Taldea koordinatzen ditu. UEUKidea ere bada.
- Unai Pascual. Ekonomia Ekologikoan doktorea, Ikerbasqueko ikertzailea da Klima Aldaketari buruzko Euskal Zentroan (BC3), eta Bernako Unibertsitateko (Suitza) Garapen eta Ingurumen Saileko kidea da.
- Sophie Scott. CBE University College London-eko Neurozientzia Kognitiboko zuzendaria da.

Hitzaldi-saioak eta hizlariak

- CLARIAH-EUS: Ikertzeko molde berrien azpiegitura.
Hizlariak: Nayla Escibano (Ixa Taldea, HiTZ Zentroa, UPV/EHU), Xabier Sarasola (Orai NLP Teknologia) eta Begoña Altuna (Ixa Taldea, HiTZ Zentroa, UPV/EHU eta UEU).
- “Argitaratutako ikerketa baten arabera”: makulu-hitzen garaiko komeriak.
Hizlaria: Uxune Martinez (Euskanpus Fundazioa eta UEU).
- Ikertzaileen osasun mentala: gakoak eta konponbideak.
Hizlariak: Beñat Garaio (freelance ikertzailea (Bizierri IGB) eta Koldo Mitxelena sariduna) eta Eider Saragueta (UPV/EHUko ikertzaile eta irakaslea).
- IkerGazte kongresuaren produkzioa.
Hizlariak: Marije Bidaguren (UEU), Aitzol Astigarraga (UEU-GOI) eta David Lindemann (UPV/EHU eta UEU).

Emakume trikitilarien parte-hartzea XX eta XXI mende bitartean: analisi kuantitatiboa

Gontzal Carrasco

Ikus-entzunezko Komunikazioa eta Publizitatea Saila

*Gizarte eta Komunikazio Zientzien Fakultatea (Euskal Herriko Unibertsitatea)
gontzalcarrasco@ehu.eus*

Laburpena

Emakumeen parte-hartzea trikitixan esponentzialki hazi da azken hamarkadetan, lehen gizonentzako jarduera eskusiboa bat zen heinean, euskal kulturaren errotutako beste hainbat fenomeno bezala. 1980ra arte oztopatutako eremu bat izanik, egun trikitilarien zenbatekoaren guztizkoaren zati nabarmen bat osatzen dute. Datu-banku ezberdinetako eduki analisia erabilia, artikulatuak azken hamarkadetak hazkunde hori erakusten du, ezaugarri kuantitatiboaren arabera. Gainera, trikitixa fenomeno biko bezala hartzen da, eta, horregatik, soinu txikiaren eta panderoaren azterketa era banatua ere burutzen da, aipatutako hazkundera perkusiozko elementura mugatzea emakumeen galarazpenerako bide ere izan delako.

Hitz gakoak: trikitixa; genero ikerketa; euskal kultura; panderoa.

Abstract

Participation of women in trikitixa (musical expression formed by the diatonic accordion and the tambourine) has exponentially grown in recent decades, as it was an exclusive activity for men, like many other deep-rooted cultural phenomena in the Basque Country. Being a hindered field until the 1980s, they constitute nowadays a remarkable part of the total amount of trikitilaris (trikitixa players). Using the content analysis of different data banks, the paper shows, in quantitative terms, the increasing participation along the past decades. Besides, the article studies the accordion and the tambourine separately too, as in the increasing participation the percussion instrument has been also a way of hampering for women players.

Keywords: trikitixa; gender research; Basque culture; tambourine.

1. Sarrera eta motibazioa

Trikitixa, euskal kulturako beste adierazpideak bezala, oztopatutako eremua izan da emakumeentzat hamarkada luzez. 1980ko hamarkada ingurura arte, gizonen baino ezin zuten trikitilari izan, sasoiko gizartearen baloreen arabera zapalkuntza bati jarraikiz. Erregimen frankistak generoaren arabera rola indartu zituen, plazan aritu nahi zuten emakumeak zokoratuz, etxeko gune pribatu, intimora mugatuz. XX. mendearan bukaerako hamarraldietan zehar, ordea, publikoan aritzeko bidea hartu zuten, trikitixak jasan zuen zabalkunde fase baten baitan –hibridazioa bezalako fenomenoak dira bertan aipatzekoak–. Urteetan zehar izandako gorakada esponentzialaren ondorioz, XXI. menderako guztizkoaren zati esanguratsu bilakatu dira. Ikerketak garapen hori azaleratu nahi du, zentzu kuantitatiboan, emakumeen parte-hartzearen gorabeherak historikoki erakusteko asmoz.

Xedea lortzeko, trikitixa panderoak eta soinu txikiak osatzen duten adierazpide bezala definituko da. Fenomeno dikotomiko bezala ulertzen bada, rol bakoitzaren zenbaketa burutzea ezinbestekoa izango da. Izan ere, panderoa bigarren mailako instrumentutzat har daiteke, batik bat perkusioaren funtziora mugatzen delako, eta, horren arabera, emakumeei lotzen zaien ondorioztatu ahal izango da. Zenbaketa hau, funtsean, etorkizunean egin litekeen azterketa kualitatibo zabalago bati bide egiteko txertatuko da.

Analisiak ezaugarri kuantitatiboak azpimarratuko baditu, erabiliko den metodologia eduki analisisan oinarrituko da. Datu-banku ezberdinak aztertuko dira, prentsa-unitateek eta bestelako lehen mailako datuek osatuta. Hasteko, prentsa-aleak Euskal Herriko Trikitixa

Elkarteko (aurrerantzean, EHTE) webguneko *Trikipedia* orrialdetik atera dira, eta hiru kategoriatan aztertu dira: “Omenaldia”, “Biografikoa” eta “Txapelketa” (Euskal Herriko Trikitixa Elkarte [EHTE], d.g.). Orotara, 781 unitate analizatu dira. Bestalde, Euskal Herriko Trikitixa Txapelketa Nagusien datuak (Valdés, 2018) eta Getariako Txapelketako (Txoko Musikala, d.g.) lehen mailako datuak ere atera dira, ikerketa guztia borobiltzen dutelako; joera ezberdinak zehazteko erabili dira, batik bat. Hauekin, aipatutako emakumeen parte hartzea era osotu batean aztertu ahal izan da. Aipatutakoarekin, hainbat ertzetan jarri da ikusmira, eta ikerketari zentzu holistiko bat eman zaio: XX. mendeko jotzaileak aintzat hartzen dituzten elementuak aukeratu dira, alde batetik, eta egungo trikitilariak aipatzen dituztenak, bestalde. Analisia sakona izan dadin, datu guztiak diseinatutako txantiloien batean bildu dira: jotzaile kopurua, generoa eta rola ezarri dira. Gainera, garapen kronologiko bat bideratzeko, urtez urteko ordena jarraitu da.

2. Arloko egoera eta ikerketaren helburuak

Trikitixak ez du ikerketa ekoizpen handirik jaso. Aurrekari bezala, Gurutze Lasaren lana mahairatu daiteke. Hasteko, bere doktorego-tesian trikitia hibridazioaren ikusmiratik aztertu zuen (2020a), adierazpidearen definizioaren inguruko hausnarketa planteatuz. Definizio hau akademiatik zehaztea ezinbestekotzat jo zuen ikertzaileak, hainbat adiera dauzkalako; esaterako, toki batzuetan musika jakin bati egiten dio erreferentzia, eta besteetan instrumentua bera (soinu txikia) izendatzeko erabiltzen da. Auzi etimologiko bat izaki, bere inguruko ikerketa posibleak baldintzatzen ditu; artikulu honek soinu txikiak eta panderoak osatutako bikoa adierazteko erabiliko du “trikitixa” kontzeptua.

Lasaren ekarpena berrartuz, beste lan batean trikitixa eta generoa beren-beregi ikertu zituen (2020b), aukeratutako abesti batzuen letrak eta emakumeen errepresentazioa uztartuz. Honekin, proposatzen den ikerketa aitzindaria da, alde batetik eskuartean dauden aurrekariak ez direlako oso ugariak, eta, bestalde, ikuspuntu kuantitatiboa ekarri nahi duelako lehenbizikoz.

Emakume trikitilariak hamarkadetan zehar izandako parte hartzea kuantitatiboki behatzea izango da, hortaz, artikularen helburu nagusia. Horra heltzeko, planteatzen den hipotesia da ikusezintasun egoeratik abiatuta, egun guztizkoaren zati nabarmena izatera igaro direla. Analizatzen den kronologiak 1980 baino lehenago uneetan du hasiera (datu-bankuen aurreneko urteak bertan kokatzen baitira), eta 2021 da bukaera, berau delako datuen bilketa burutu zen urtea. Joera orokorra azalerraz aparte, azpifaseak ezartzeko nahia ere azaltzen da. Gainera, azpigelburu bezala definitzen da aipatutako musikariaren rola (soinujole eta panderojole) eta generoaren arteko harremana; ekarpen berritzailea izateagatik, azterketa guztian zehar presente egongo da.

3. Ikerketaren muina

Ikerketaren analisirako, aztertutako kategoriak azaltzen dira banan-banan, datuak estandarizatu ostean. Eduki analisi batzuetarako grafikoak aurkezten dira, informazioa hobe aditze aldera. Rolaren araberako azterketa ikusteko, pandero-jotzaileen eta soinu-jotzaileen gorabeherak ere azpimarratzen dira batzuetan.

3.1. “Omenaldia” kategoria

Lehendabiziko kategoriatan EHTEak duen *Trikipedia* webguneko “Prensa” ataletik atera dira (EHTE, d.g.). Bertan aurreko hamarkadetakoa musikariaren omenaldiak eta heriotzak aurkituko ditugu, batik bat; musikariari prentsa-aleetan egiten zaizkien aipamenak direnez, erakusgarritasunaren eta aintzatespenaren isla dira, guztiz egokiak parte-hartzea erakusteko. 2000 eta 2010eko hamarraldietako albisteak izanik ere, 40 edo 50 urte atzerako trikitilariak agertzen dira maiz. Hori presente izanik, gizonezkoen hegemonia eztabaidaezina da, ezarritako kronologiaren hasieran zein amaieran. Aztertutako unitate guztiak kontutan izanik, %13,8 baino

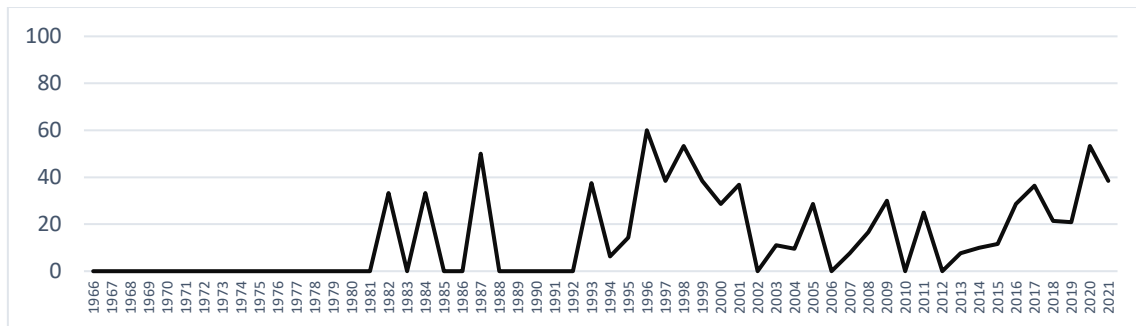
ez dagokie emakumeei. Gainera, gizon bakar bati eskainitako albisteak dira ugariak, aitormen sozialaren isla dena¹.

Emakumeen artean nabarmentzekoa da soinu jotzaile bakar bat aurkitzea; gainerakoak pandero jotzaileak dira. Gizonen artean, ordea, %76k jotzen du soinua. Joera hau ez da askorik aldatzen denborak aurrera egin ahala, zertxobait lausotzen den arren; XXI. mendea hartuta, esaterako, ikusten da gizon-soinua harremanak beheranzko txiki bat jasaten duela, %65,7an kokatu arte: oro har, gizonek soinuari lotuta jarraitzen dute. Emakumeei dagokienez, generoaren eta rolaen arteko harremana berdin mantentzen da: emakumeak panderojoleak dira.

3.2. “Biografikoa” kategoria

“Biografikoa” kategoria, hasteko, EHTEren hemeroteka berdinetik ateratako datuak dira (EHTE, d.g.). Bertan, musikariaren bizitzaren inguruko albisteak biltzen dira, parte-hartzea argitaratzen dutenak. Berezko atzeraeraginezko izaera errepikatzen da; informazioak “Omenaldian” jasotakoarekin bat egin dezake, era honetan (adibidez, heriotza albisteak agertu daitezke). Horregatik, datuak pixka bat ezberdinak badira ere, ikusiko da joerak nahiko antzekoak direla (2. irudia).

1. irudia: "Biografikoa" kategorian emakumeei eskainitako albisten ehunekoa urtez urte

Hau baieztatuz, gizonen musikariaren gehiengoa osatzen dute berriz ere. Erregistratutako urte guztietan ematen da hau, 1996, 1998 eta 2020 urteak salbu (hauetan ere, emakumeek ez dute %50 edo %60a gainditzen). XX. mende bukaeran emakumeen parte hartze nabarmenagoa identifikatzen da, baina honek ez dio eusten 2000ko hamarkadaren hasieran (2009a urte kopurutsuena izanda ere, ehunekoa %30ean geratzen da). Aitzitik, 2010eko hamarraldian beste gorakada bat ematen da, baina esan bezala, urte batean baino ez du gizonen guztizkoa gainditzen: 2020an.

Rola harremanean ikusmira jarritz, ikusten da gizonen guztizkoa lotuta jarraitzen dutela soinua, kronologian aldaezina den joera baten arabera. “Omenaldia” kategorian ez bezala, ordea, emakume soinuari gehiago erregistratzen dira, eta, orain bai, hamarkaden arteko ezberdintasunak argiak dira: 1990 eta 2010 tarteko datuak esku artean izanda, esaterako, emakume panderojoleak %60,9 dira (39), %39,1 soinuari dauden bitartean (25); 2010etik 2021era doan bitartean ehuneko hori alderantzikatu egiten da, soinujoleen %57,9 (22) eta panderojoleen %42,1 (16) izatera helduz. Hala eta guztiz ere, gizonen soinuari zuzenean jarraitzen dute lotuta, eta, proportzionalki, gizon soinujoleak beti dira emakume soinuari baino gehiago (2021eko salbuespena azpimarratu behar da, aztertutako azken urtea). Era honetan, emakumeak pandero jotzailearen rola geroz eta askatuago daudela dirudien arren, ez du ematen hori bat datorrenik gizon eta soinularia izatearen pribilegioaren bukaerarekin: generoaren arabera bereizketak darrai.

¹ Sakabi soinujolearen heriotzaren albisteak dira hemen azpimarragarriak: 14 unitate bereganatzera heltzen da 1998. urtean.

Ikusitakoarekin, kategoria honek sasoi bateko (XX. mende erdialde eta aurreragoko hamarkadak) trikitilarietarako erreferentzia egiten die oraindik, baina ez aurreko kategorian bezainbeste. Beraz, emakumeen sarrera gorabeheratsua behatzea ahalbidetzen da, geroz eta nabarmenagoa egiten doana. Geratzen diren kategoriekin gardenkiago zehaztuko da zer gertatzen den emakume trikitilarien errealitate kuantitatiboarekin, baita genero eta rolaen arteko loturarekin ere.

3.1. Euskal Herriko Trikitixa Txapelketa Nagusiak (1979-1991)

1979 eta 1991 bitartean eman ziren Txapelketa Nagusietan (Valdés, 2018) egindako eduki analisiak aditzera ematen duen bezala, hamarkada hori emakumeen parte-hartzearen abiapuntua izan zen: 1980ko hamarkada baino lehen ikusezintasunaz mintzatzen bazen, orain emakumeen sarrera mantso eta progresibo bat identifikatzen da, izan panderojole zein soinujole. Puntu honetan, trikitixa lehiaketan izaera argitu behar da, ezagutzera eman gura zuten musikarientzat erakusleho bat ziren heinean². Hori dela eta, jarraian datozen azterketek trikitilarien belaunaldi berri bati egiten diote erreferentzia, aurreko analisisietan azpimarratzen zen atzeraeraginezko izaera albo batera utziz.

Azterketa honetan, emakumeek, gutxiengoa izanda ere, goranzko joera bat azaltzen dute, baina ez dira guztizkoaren erdira ailegatzen urte mesedegarrienean ere. 1991 da hau, erregistratutako azkena, parte hartzaileen heren bat osatzen dutenean: %31,3. Dena den, datuok ikusezintasunaren kontzeptua alboratzea ahalbidetzen dute, emakumeen sarrera lauso bati bide eman bitartean.

Zenbateko absolutuetan gizonak gehiago agerikoa diren arren (urte guztiak hartuz %88,1, emakumeen %11,9aren aurrean), rola arteko harremana nahiko orekatuta agertzen da bi generoetan. Emakume panderojole eta soinujoleen arteko bitarterik nabarmenena azken hiru urteetan ematen da (%6,3), eta pertsona bakar bati dagokio; datu hau gizonen artean errepikatzen da 1986, 1988 eta 1991 urteetan. Horregatik, beste urteetan, rol eta generoaren arteko lotura erabat parekatuta dago, eta berdintasun osoa ematen ez denean, emakume panderojoleek ez dute inoiz emakume soinujoleak gainditzen.

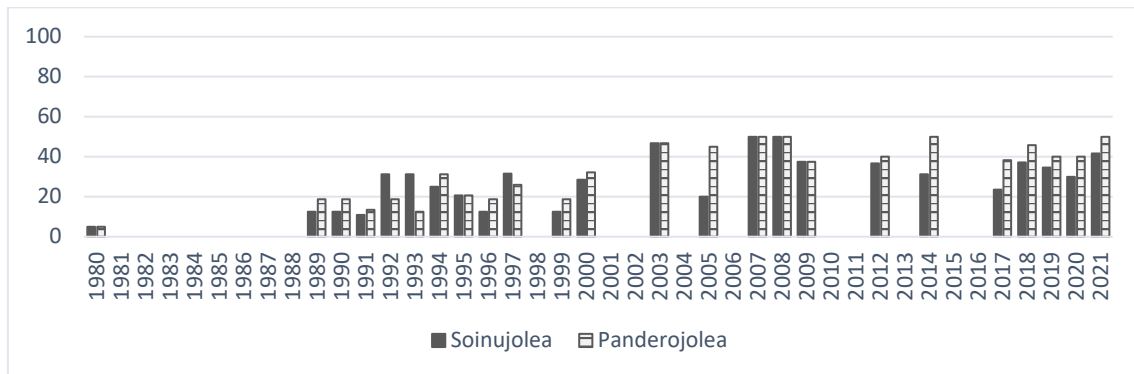
Laburbilduz, emakume trikitilariak ikusezintasunetik ateratzen diren lehendabiziko urte hauetan, generoa ez da panderoaren rola zuzenean lotuta azaltzen. Bigarren mailako instrumentura alboratuta ez daudenez –hots, rol eta generoaren artean oreka bat ematen denez–, gizarte-balioeste bat identifikatzen da, zenbaki absolutuetan oraindik guztizkoaren zenbatekoa esanguratsua ez den arren. Garrantzitsua da azpimarratzea ezaugarri hau ez zela ematen aurreko kategorietan.

3.4. “Txapelketa” kategoria

Ikusita Euskal Herriko Trikitixa Txapelketa Nagusiak atari bat izan zirela trikitixa jo nahi zuten emakumeentzat, “Txapelketa” kategoriaren analisi hau sarrera horren jarraipena da (EHTE, d.g.); horregatik, 1992tik aurrerako prentsa unitateak aztertzea erabaki da (2. irudia).

² Ekitaldi publikoak izatean, parte-hartzaileak publikoki aintzatesten dituzte, plazan aritzen direlako, eta, era honetan, balore sinbolikoa bereganatzen dute.

2. irudia: "Txapelketa" kategoriaren emakumeen ehunekoa rolaren arabera

Txapelketa Nagusiak bukatu osteko goranzko joera mantendu egiten da kategoria honetan. 1990eko hamarraldian oraindik emakumeek ez dute guztizkoaren erdia gaintzen, eta 2000n ematen da erabateko berdintasuna. 2000 eta 2010eko hamarkadetan, horrez gain, emakumeak gehiago dira urte guztietan: datu zeharo esanguratsua da hau, lehenbizikoz emakume gehiago dagoelako. 1980 eta 1999 urte bitartea trantsiziozko fase bezala har daiteke; izan ere, 1980ko hamarkada parte hartzearen hasiera lausoa izan zen, joera hazkor batekin jarraitu zuena, eta, azkenik, XXI. mendean gehiago eztaba daezinarekin amaitu duena.

1990 hamarraldirako ikusezintasun kontzeptua zokoratu daiteke, geroz eta nabarmenagoa den parte hartze batez hitz egiteko. Emakumeen eta gizonen arteko berdintasuna ematen da progresiboki, eta hamarraldia erabateko parekotasunarekin bukatzen da: 2000 urterako genero bien ehunekoa %50ekoa da. XXI. mendearen hasierarekin oreka hori apurtu egiten da, ostera, baina emakumeen alde egiten duelako. Horrela, 2000 eta 2021 urte bitarterako zenbaki absolutuen azterketa berbera aplikatuz, 330 emakume eta 96 gizon erregistratzen dira; hots, %77,5 eta %22,5 hurrenez hurren.

Rolak behatuz, 1980ko hamarkadan ikusten zen orekak jarraitu egiten du hurrengoetan ere, analisiaren azken urtera arte, 2021era arte. Aitzitik, emakumeak eta rolaren arteko harremanaren joera azpimarratu behar da: 2007 eta 2009 artean datua erabateko berdintasuneko da (soinujole eta panderojole kopurua berbera da); 2012 eta 2021 artean, berriz, beti daude panderojole gehiago, nahiz eta bien arteko aldea ez da apenas igartzen (urterik desorekatuenean, 2017an, panderojoleak %61,8 dira, soinujoleak %38,2 diren bitartean).

Gizonei dagokienean, 1990eko trantsizio hamarraldian rolen arteko oreka bat ere ikuskatzen da, eta urte batzuetan panderojole gehiago ere ematen dira (1992, 1993 eta 1997). XXI. menderako, daborduko gehiengo izateari utzi diotenean, oreka honek bere horretan darraiela pentsa daiteke, baina aintzat hartzekoa da berdintasun osoa ematen ez den urteetan, soinujoleak beti direla panderojoleak baino gehiago. Era honetan, 2014 eta 2021 urteetan gizon guztiak dira soinujoleak, eta publikoaren aurrean emakumezko panderojole batekin agertzen dira.

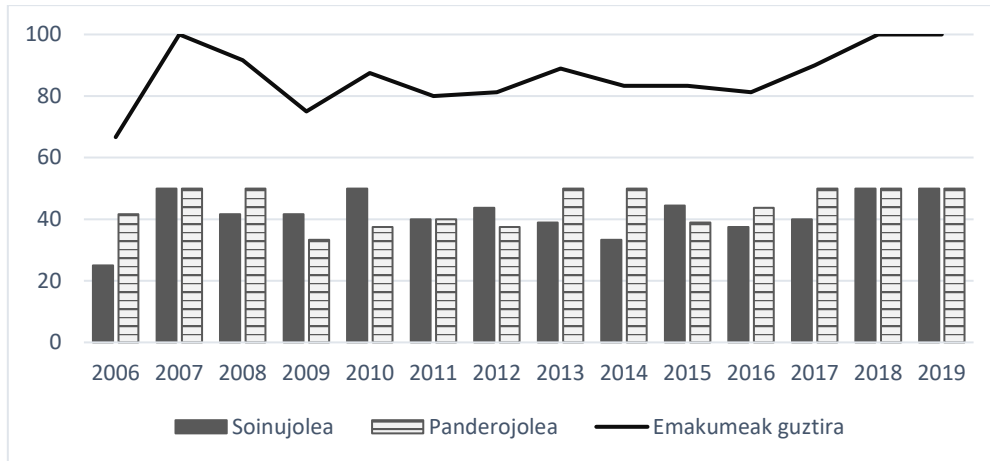
Hortaz, nahiz eta XXI. menderako rol eta generoen arteko oreka mantentzen den, erabateko berdintasuna ematen ez denean, emakumea panderojolearen figurara lotzen da, gizon soinujoleak panderojoleei gailentzen zaizkien bitartean. Horrekin, musikarien zati txiki bat izatera igarotzen direnean, gizonen soinuak eskaintzen duen pribilegioari eusten diote, eta zenbaki erlatiboetan emakume panderojole gehiago agertzen dira, absolutuki gehiengo izan arren.

3.4. Getariako txapelketa

Txapelketan izaera publikoari eutsiz, parte hartzaileen profil gazteagoa ikusita, eta orain arteko datuei informazio berria eransteko asmoz, Getariako Txapelketari dagokion analisisia aurkeztzen da azkenik (Txoko Musikala, d.g.). Trikitilari gazteei zuzendutako lehiaketa bat da, 2006 eta 2019 bitartean urtero ospatu dena. Azken analisi honek orain arteko joerak baloratuko ditu.

3. irudian ikusten da emakumeek XXI. mendean duten hegemonia baieztatu egiten dela, urte guztietan gehiengo argia dira-eta. Burututako azterketak, gainera, goranzko joera argia erakusten du: 2006an 4 gizonak eta 8 emakumek hartzen dute parte, azken bi urteetan gizonik aurkitzen ez den bitartean. Bi hamarraldiak banan-banan ikusiz gero, emakumeak %81,82 dira 2006 eta 2009 bitartean, eta 2010 eta 2019 tarteko azpifasean %86,83 dira; hazkundera oso nabarmena ez izan arren, emakumeen nagusitasuna, esponontzialaz gain, erabatekoa da.

3. irudia: Getariako Txapelketako emakumeen ehunekoa

Rolak erreparatuz, aurreko kategorian identifikatutako joerak darrai: orekarako jaugina nagusitzen da. “Txapelketa” kategoriarekin emakumea-panderoa eta gizona-soinua nolabait lotuta agertzen ziren; orain, ordea, ez dirudi lotura zuzenik dagoenik bi generoen eta rolen artean, eta, beraz, argiago ikusten da emakumeak azkenik askatu direla panderoa jotzearen mugatik.

Musikari gazteago hauen joera are gehiago berresteko Euskal Herriko Trikitixa Elkarteak 2015ean ondutako zentsua agertu daiteke. Bertan azaltzen zen Euskal Herri guztiko trikitixa-eskoletako ikasleak zenbat ziren, beste behin, rol eta generoaren araberrako filtroa aplikatuz. Emakumeak %75,2 dira, zeintzuetan %66,6k soinua jotzen dute; gizonen artean, baina, %70,6 da soinularia. Honekin, ezin daiteke baieztatu gizonak soinua jotzearen pribilegioari eusten diotela, gutxiengo diren honetan, emakumeek eurek ere soinua jotzea nahiago dutelako. Generoaren araberrako ezberdintze bat baino, panderoak daukan osagarritasunaren eta bigarren mailakotasunaren izaeraren berrespen bat da: ikasleen gehiengoak soinua jotzen ikastea hobesten dute, izan emakume zein gizon.

Hitz gutxitan, zentsuak duen izaera akademikoa aintzat izanda, Getariako Txapelketako analisiarekin antzekotasunak partekatzen ditu, biek ala biek musikari gazteagoak hartzen dituztelako. Horregatik, emakume parte-hartzaile gehiago dagoen heinean, generoaren araberrako alderantzizkatze bat baieztatzen da; hauek, gainera, ez daude honezkero panderora mugatuta.

4. Ondorioak

Trikitixan emakumeak zenbateko garrantzitsua izatera igaro direla ondorioztatzen da, eta, era honetan, gizonak XX. mendeko hamarraldietan zeukaten eskusibotasun eta hegemonia apurtu egin dela. Urteen poderioz gutxika sartuz, egun musikari guztien gehiengo dira, alde kuantitatiboari erreparatuta (belaunaldi gazteenak dira, gainera, zenbakitsuenak). Bi bloke ezberdintzen dira, generoen arteko iraulketa erakusteko: batetik, XX. mende bukaerako analisiak behatuz, gizonen nagusitasuna ikusten da; bestetik, gaur egungo egoerari erreferentzia eginez (txapelketak aintzatespen soziala bereganatzeko ekitaldi publiko bezala ulertuta), emakumeek lehen oztopatuta zeuzkaten espazioak hartu dituzte.

Trikitixaren inguruko ikerketa bat izaki, non soinuak eta panderoak botere harreman desberdinak osatzen dituzten (perkusioko instrumentuaren osagarritasun ezaugarria birgogoratu), genero eta musika rolen arteko azterketa ezinbestekoa da. Zenbaitetan emakume trikitilariak panderojolearen rolera agertu dira mugatuta, batik bat gutxiengoa ziren uneetan. Gizonak, ordea, rolen arteko oreka egoera batean identifikatu dira, eta ez da emakumeek pairatu duten mugarik erregistratu (ez azken urteetan gutxiengoak izan direnean ere). Aitzitik, 2010eko hamarraldian, emakumeek gehiengo agerikoa osatzen dutenean, soinu-jole eta panderojoleen arteko oreka argia da.

Guztiarekin, hiru fase ezarri daitezke emakumeen parte hartzea deskribatzeko:

- 1980 baino lehen: ikusezintasun fasea. Trikitixan parte-hartzea gizonen pribilegioa da, “Omenaldia” eta “Biografikoa” kategoriek erakutsi bezala (Txapelketa Nagusiek ere emakumeen presentzia oso urria adierazten dute 1980ko hamarkada hasieran). Bertan aurkitzen diren emakume trikitilariak, gainera, panderojoleak dira gehien bat.
- 1980 eta 1990 hamarkadak: trantsizio urteak. Emakumeen apurkako parte hartzea 1980ko hamarkadan ematen hasten da, nahiz eta oso gutxi aurkitzen diren oraindik (batez ere panderora daude mugatuta). Hurrengo hamarraldian sartzen dira nabarmenago, eta, gainera, rolen arteko oreka bat identifikatzen hasten da (bien arteko berdintasuna ikustea ohikoagoa da).
- XXI. mendea: emakumeen gehiengoa. Emakumeek lehen soilik gizonentzat ziren espazioak bereganatzen dituzte, generoen arteko alderantzizkatze bat eragin arte. “Txapelketa” kategoriak erakusten du hau argi, eta Getariako Txapelketak berretsi egiten du. Emakumeen aintzatespena panderoaren mugaren askapenetik dator; hortaz, ez dirudi generoa eta rola berez batera doazen kategoria bi direnik: emakume zein gizonak azaltzen dira, panderoa eta soinua era proportzionalan jotzen.

5. Etorkizunerako planteatzen den norabidea

Ikuspuntu kuantitatiboa baino ez bada kontutan eduki, etorkizunean ikerketari alde kualitatiboa eranstea guztiz interesgarria da, deskribatu den sarreraren ezaugarriak argitara ateratzeko asmoz. Horregatik, analisi guztian zehar panderoaren aipamenak etengabekoak izan dira, zenbakizko ezaugarri hauek oinarri izango daitezkeelako balizko analisi zabalagoentzat. Generoaren inguruko teoria beste metodologia batzuekin lotuz (sakoneko elkarrizketak, esaterako), emakumezko trikitilariak bortxa patriarkala pairatu dutela –eta pairatzen jarraitzen dutela– frogatzea askoz ikerketa sakonagoa eramango luke.

Hasieran argitu bezala, “trikitixa” kontzeptuak adiera ezberdinak har ditzake, eta artikuluak instrumentuak izendatzeko erabili badu ere, ezinbestekotzat jotzen da honen inguruko berrikusketa burutzea. Akademiatik fenomeno ondo zehaztuta uztea onuragarria izango da, etorkizunean idatziko diren ikerketei sostengu teoriko bat eskainiko zaielako.

Bukatzeko, generoaren arabeko trikitixaren errealitatea esku artean izanda, interesgarria da fenomeno kulturalaren inguruko hautematearekin alderatzea. Trikitixaren iruditeria kolektiboa aintzat hartzen duen azterketa sakonagoarekin, euskal jendarteak duen irudia bildu daiteke, argitaratzeko adierazpide kulturalak izan ditzakeen estigmak. Honekin, ondorioztatuko litzateke errealitateak eta pertzepzioak bat egiten duten; labur esanda, trikitixaren marka zein den ikusiko litzateke.

6. Erreferentziak

Euskal Herriko Trikitixa Elkarte (d. g.). *Trikipedia*. <https://trikipedia.eus/s/prentsa/page/bilaketa>
Lasa, G. (2020a). *Euskal kulturaren hibridazio prozesuak: trikitixaren kasuaren azterketa*
[Doktorego tesia, Euskal Herriko Unibertsitatea]. ADDI.

https://addi.ehu.es/bitstream/handle/10810/49726/TESIS_LASA_ZUZUARREGUI_GUR_UTZE.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Lasa, G. (2020b). The Representation of Women in the Twentieth and Twenty-First Centuries Trikitixa. In Hepworth-Sawyer, R.; Hodgson, J.; King, L. & Marrington, M. (Koord.). *Gender in Music Production*, Routledge, 51-81.

Txoko Musikala (d.g.). *Getariako Txapelketa*. <http://txokomusikala2.blogspot.com/>

Valdés, Ángel (Koord.) (2018). *1979-1991 Euskal Herriko Trikitixa Txapelketa Nagusiak*. Elkar.

7. Eskerrak eta oharrak

Artikulu hau idazlearen doktorego tesian txertatzen da, ikerketa arranditsuago baten baitan, Eusko Jaurlaritzako doktoreurreko kontratuaren laguntzarekin burutzen dena. Planteatutako generoaren araberako ikerketaz gain, herri-kultura ardatz hartzen duen azterketarekin lotu nahi da, erakusteko trikitixa, emakumezkoen gehiengo batek jotzeaz gain, eremu tradizionalaz gaindiko adierazpidea dela. Honekin, euskal kulturako fenomenoaren argazki batera heldu nahi da.

Doktorego tesiko zuzendari diren Estitxu Garai eta Katixa Agirre eskertzeko tartea ere hartzen da, eskaintzen dituzten laguntza eta gidaritza ezinbestekoak direlako prozesu guzti honetan. Amaitzeko, NOR Ikerketa Taldeko kideak ekarri nahi dira gogora, euren sostenguari esker bidea lausoago egiten delako.

‘Bortizkeriaren aurkako gurasoak’: Idealizazioa eta tabua euskal gatazkaren memoriaren familiarteko transmisioan

Samara Velte

Euskal Herriko Unibertsitatea (UPV/EHU)
samara.velte@ehu.eus

Laburpena

1968 eta 2011 arteko garai armatuari buruzko oroitzapen zuzenik ez duten gazteek ezinbestean jaso dute ‘bigarren eskuko’ memoria bat, hau da, mediatutako diskurtsoen bidez berreraiki behar dituzte iraganari buruzko euren narratibak, sarritan euren gurasoen bidez. Artikulu honetan, etxeko transmisioan operatzen duten mekanismoetako zenbait euskal kasuan nola adierazten diren aztertuko dugu, besteak beste, Welzerren ‘heroizazio kumulatiboa’ kontzeptua. Ondorioztatuko dugu hura tabua eta legitimitate falta kudeatzeko estrategia bat izan daitekeela.

Hitz gakoak: memoria, gatazka, gazteak, diskurtsoa, analisi narratiboa.

Abstract

Young Basques nowadays comprise the first generation that holds no direct memories on the political violence that took place between 1968 and 2011. They are receivers of ‘second hand memories’, and necessarily rely on discourses mediated among others by their parents in order to reconstruct their own narratives about the past. We explore how some of the mechanisms that influence the sharing of memories within families, such as Welzer’s concept of ‘cumulative heroisation’, are involved in the Basque case. We conclude that heroisation can be a means to manage taboo and lack of legitimacy.

Keywords: memory, conflict, youth, discourse, narrative analysis.

1. Sarrera eta motibazioa

ETAren jardun armatuaren amaieratik hamarkada batera, *euskal gatazka* deitu izan zaionaren bilakaeran osagai zentrala izan den biolentzia politikoaren (1968-2011) memoriari buruzko kezkatik abiatu da ikerketa hau. ETAren ondorengo urteetan sozializatutako lehen heldu belaunaldia dugu jada, gatazka horri buruzko etorkizuneko kontzeptualizazio eta diskurtsoak eraikiko dituen, eskura dituen errepertorio diskurtsiboetan eta bere testuinguruko elementuetan oinarrituta.

Memoria kolektiboaren eraikuntzaren ikuspegitik, belaunaldi honen ezaugarri nagusiak bi dira: alde batetik, ez du ETAren biolentziari buruzko oroitzapen zuzenik; salbuespenak salbuespen, mediatutako oroitzapenak jaso ditu hirugarrenen eskutik. Bestetik, ingurune diskurtsibo disputatu batean hazi dira gazteok, zeinetan gatazka armatua gatazka sinboliko bihurtu baiten, eta iraganari buruzko *egiak* lehiatzen baitiren. Gazteek ikasi dute ezin dela edozer esan euskal gatazkari buruz, eta horrek areagotu egiten du gatazka zuzenean ez bizi izanak sortzen dien distantzia emozionala.

Harreman hau xeheago ulertzeko, familiarteko transmisioan jarriko dugu arreta ikerketa honetan. Familia arau sozialen, aurreiritzien eta orientazio politikoaren lehenbiziko ikasketagunetzat jo ohi da (Reidy et al., 2015), ikastetxea, adinkideak edota komunikabideak baino lehenago. Hautzarotik, ezagutza eta balioen kolektio familiarren berri jasotzen dugu, sarritan modu informalean edo zeharkakoan, eta eskema soziokultural horiek barneratuz bihurtzen gara oroitzapen eta ezagutza zehatz hauek partekatzen duen taldeko kide: memoria kolektibo mota zehatz batez jabetzen gara (Halbwachs, 2004 [1925]), gerora bizitzan zehar trantsitatuko ditugun bestelako taldeenekin gurutzatuko dena.

Ikerketa honetan planteatzen dugun galdera da zer gertatzen den sozialki disputatua den eremu diskurtsibo batek familiako transmisioa inpregnatzen duenean. Gure abiapuntuko hipotesia da oraindik ez dela euskal gatazkaren historiari buruz mintzatzeko kulturarik sortu, kontrakoa baizik: *errelatoaren batailak* isiltzeko mandatu soziala dakar gizarteko sektore zabalentzat. Horregatik, guraso askok zailtasunak dituztela gaia euren seme-alabekin tematizatzeke. Hura saihestek,

bestalde, etxeko diskurtsoak kuestionatzera edota iturri fidagarriagoak etxetik kanpo bilatzera bultzatuz gaituzte.

2. Arloko egoera eta ikerketaren helburuak

Memoria kolektiboaz ari garenean, talde sozialek partekatzen dituzten *oroitzapen* edo errepresentazio kulturelei buruz ari gara. Partekatzeak, kasu honetan, erreferente edo sinbolo berari buruz “interpretazio, sinesmen eta jarrera ebaluatibo berberak edo antzekoak izatea” (Echterhoff & Kopietz, 2018, p. 114) esan nahi du. Jarrera hauek sozializazioaren bidez transmiti daitezke, hau da, taldearen harreman sozialei buruzko “ikasketa-prozesuaren” bidez (Reidy et al., 2015, p. 12). Hortaz, memoriaren izaera kolektiboa modu metaforikoan ulertu behar da hemen: ez du esan nahi taldeko kide guztiek berdin *oroitzen* dutenik, gertakari edo garai berari buruzko narratiba antzekoak eraikitzen dituztela baizik.

Gazteak hainbat talde edo esfera sozialetako kide dira aldi berean: familiakoak, eskolakoak, plataforma digitaletakoak, aisialdi guneetakoak eta abar, gizarte edo nazio osoa barne hartzen duen kolektibitate batekoak izateaz gain. Talde bakoitzak bere autodefiniziorako diskurtsoak ditu, nondik datorren, nolakoa den eta nora doan esaten diotenak. Hauek taldeko kide den norbanakoaren bizi esperientzien osagarri dira, hark errealitate zehatz bati buruz egiten duen interpretazioa gidatzen duten “marko sozial” gisara operatzen dutelako. Horregatik, memoria “gaurkotasunetik hartutako datuen laguntzaz egiten den iraganaren berreraikuntza bat” dela zioen Halbwachsek (2004a [1950], p. 71).

Memoria kolektibo guztien antzera, familiaren barruko narratibek ere funtzio normatiboa eta auto-definitzailea betetzen dute: “Eredu, adibide eta irakaspen dira aldi berean. Haietan adierazten da taldearen jarrera orokorra: ez dute soilik haren historia erreproduzitzen, baizik eta haren natura definitzen dute, haren koalitateak eta haren ahuleziak” (Halbwachs, 2004, p. 181). Bestalde, familien barruko memoria bi eratara dago lotuta *kanpoko* memoria sozial zabalagora: hartan present dauden diskurtsoak infiltratu daitezke taldearen memoria pribatuan; eta, alderantziz, familian ikasitako arauak eta hari lotutako alderdi afektiboak diskurtso publikoen eta interpretazio pribatuen arteko “intersekzio mnemoniko” (Erl, 2011, p. 308) gisara funtziona dezakete: “Memoria global, kosmopolitaren dinamika partikularizatzaile eta unibertsalizatzaileak jokatzeko diren zelaia da familia” (Ibid.: 315).

Familiaren memoria bera aldakorra da, hura osatzen duten norbanakoen ikuspuntuak ere memoria orokorrari eragiten dionez gero. Bateratze diskurtsibo horretan, ohikoak dira talkak eta lehiak. Belaunaldi gazteek “bigarren eskuko memoriak” jasotzen dituzte ezinbestean (Lowenthal, 1998 [1985], p. 287), hau da, norberak esperimendu ez dituen gertakariak, baizik eta besteen ahotik jaso ondoren bere egin dituenak; oroitzapen hauek berez dira interdiskurtsiboak edo “ahots anitzekoak” (Wertsch, 2002, p. 16), mediatuak izateaz gain. Bestalde, euren edo euren arbasoen bizi esperientziak narratzen dituzten belaunaldi helduek ere transmisio-egoerara eta hartzailearekiko harremanera egokitzen dute euren eraikuntza diskurtsiboa. Hartzailearen inplikazioaren arabera, gogoratze-unean bertan diskurtso berriak ere probokatu ahalko ditu hark. Eta, azkenik, hartzaileak egiten duen dekode-, interpretazio- eta adopzio-lanaren arabera gauzatuko da transmisioa, hau da, esanahiaren eraikuntza.

Ondorioz, okerra litzateke belaunaldi arteko transmisioa norabide bakarreko ekintza komunikatibo gisara ulertzea, zeinetan diskurtsuaren sortzaileak (transmititzen duen belaunaldi helduak) edukia osatzen duen eta belaunaldi hartzaileak pasiboki jasotzen duen. Horren ordez, zehatzagoa da alde zuzeneko diskurtsuaren apropiazio eta eraldaketa prozesu dialogiko (Bakhtin in Holquist, 1982, pp. 293–294) baten emaitza gisara ulertzea; hau da, bi aldeek ahalegina inplikatzeko duen dinamika puntual bat.

Memoriaren eraikuntza eremu disputatua denean edota gertakari biolento edo larrien ondorengo berreraikuntza batekin konfrontatu behar denean, ordea, alda daitezke familia barneko dinamikak, edota ezohiko patroiak eta tentsioak ager daitezke, traumaren literaturan aski ikertuak izan direnak. Belaunaldi desberdinen memoriaren arteko gatazka hauek azaltzeko, hainbat

kontzeptu proposatu izan dira: Marianne Hirschek *postmemoria* deitu zion “oinordetzan jasotako memoria ikaragarrie[k] eta norberaren jaiotza edo kontzientzia baino lehenagotik datozen narratibek dominatuta” bizitzeari (Hirsch, 2012, p. 5). Bigarren eskuko trauma bat da postmemoria, hurrengo belaunaldiengan ere “efektu psikikoak” (Ibid.: 30) eragin ditzakeena. Van Alphenek (2006) zalantzan jartzen du, baina, kasu horretan memoriaz hitz egin ote daitekeen, eta planteatzen du zehatzagoa dela belaunaldien arteko “deskonexioan” (Ibid.: 488) arreta jartzea.

Beste autore batzuek, aldiz, belaunaldi gazteek euren familiak gatazka historikoetan izandako inplikazioaz oroitzera erabiltzen dituzten mekanismo psikolinguistikoak deskribatu dituzte. Hauen artean, interesgarrienetako bat Harald Welzerren “heroizazio kumulatiboa” da: senitarteko harremanetan ohikoak diren lotura eta “azpitu emozionalak” (Welzer, 2008, p. 288) direla medio, joera dugu gure arbasoak historia gatazkatsuen bernarratibizazioetan posizio ahalik eta onuragarrienean kokatzeko, haiek “betidanik gaur egungo estandar eta ebaluazio normatiboekin bat datorren integritate morala izan duten pertsona bihurtuz” (Welzer, 2008, pp. 297–298).

“Heroizazio kumulatiboa modu azkar eta sinplean gertatzen da. Aiton-amonaren errespetatu bati buruzko irudi orokortuak marko bat eskaintzen du, eta, haren barruan, familiako istorioak iradokitako edozein erreferentzia ‘istorio on’ baterantz heda daiteke. (...) Honen ondorioz, egiazko kontakizunaren inplikazio gatazkatsuak erazi daitezke; lekukoaren narratibak berrantolatatu egiten dira – ñabarduraz beteak, anbibalenteak, sarritan gatazkatsuak direnak – protagonisten jarrera moralki araztu bihurtuz”. (Welzer, 2005, p. 11)

Diskurtsoaren Analisi Kritikoaren ildoko Hurbilpen Diskurtsibo Historikotik, aldiz, iragan kolektibo deserosoari buruz hitz egiteko orduan erabili ohi diren zenbait estrategia diskurtsibo (van Leeuwen & Wodak, 1999, pp. 92–93) deskribatu zituen Ruth Wodakek (2011): gaiak ez hitz egin nahi izatea; gertatutako krimenak erabat ukatzea; ezjakintasuna adieraztea; norbere buruarekiko biktimizazioa adieraztea; arrazionalizazio zientifikoa eta erlatibizazioa (*Besteen* krimenak zerrendatzea edo “Gerra oro da txarra” bezalako orokorkeriak erabiltzea); norbere aurkezpen positiboa (elkarriketatuen edo mintzagai den pertsonaiaren indibidualtasuna nabarmentzea, eta besteek ere ardurak zeuzkatela adieraztea: “Gertakari historikoek behartu ninduten”); eta ulertzen saiatzea.

Kontzeptuok baliagarri zaizkigu gure ikerketan bildutako ahozko datuetako batzuk aztertzeko. Zehazki, 15 eta 23 urte arteko 42 gazteri egindako elkarrizketa erdi-egituratuetan heroizazioa eta tabua diskurtsiboki nola adierazten diren aztertu asmo dugu. Horrek euskal gatazkaren etapa garaikideko familiarterako transmisioan eta gazteen interpretazio eta bernarratibizazio prozesuetan (McEvoy-Levy, 2006) operatzen duten zenbait faktore identifikatzea ahalbidetuko digu.

3. Ikerketaren muina

Euskal gatazkaren historiaz nagusiki nondik ikasi duten galdetuta, erantzunen ia heren batean *familia* eta harekin asoziatutako kontzeptuak (*etxea, gurasoak...*) aipatu dituzte gazteek, izaera mediatikoko diskurtsoen pareko mailan. Nolanahi ere, alde esanguratsua dago ingurune politizatua duten gazteen eta ez dutenen artean: etxean politikaz hitz egiteko ohitura dutenentzat, familia da euskal gatazkari buruz jakiteko lehen iturria; ingurune politizaturik ez dutenek gehiagotan jotzen dute diskurtso publikoetara. Nolanahi ere, elkarrizketatuen erdiek adierazi dute euren etxean ez dagoela politikaz hitz egiteko ohiturarik, eta testuinguru politizatueta hazitako gazte gehienek ere uste dute euskal gatazka ez dela ohiko gai bat euren familian. Isiltasun horren kausez galdetuta, gehienek gurasoen ezintasuna, emozioak (batik bat beldurra) edota borondate falta aipatu dituzte.

Sarritan, gazteen inizatibazko informazio eskaera eta bilketek probokatzen dituzte gaiari buruzko elkarrizketak, eta horiek *kanpoko* katalizatzaile bat behar izaten dute, esate baterako, gazteek komemorazio-ekitaldi baten berri izaten dutenean hedabideen bidez, edota espazio publikoan arreta ematen dien irudi edo diskurtsoen bat antzematen dutenean. Halakoetan, ohikoa da senitartekoetara jotzea azalpen gehiagoren eske, baina gazteek ez dute sentitzen transmisiorako inizatiba gurasoen partetik abiatzen denik.

Familia zabala, hau da, guraso edo bizikideez haragokoa, eremu gatazkatsu gisara ikusten da: gurasoen artean oro har kontsentsua dagoela interpretatu ohi duten arren, gazteek familia zabala iritzi anitzeko eremu gisara ikusten dute. Ikuspegi eta esperientzia kontrajarrien arteko gatazka diskurtsiboa taldearen kohesiorako kaltegarritzat jotzen dute, eta ez elkarrizketarako aukeratzat. Ondorioz, mahaian saihestu ohi dira euskal gatazkaren iraganarekin lotutako gaiak.

Etxeko transmisioaren beste ohiko mekanismo bat izan ohi da gazteek iraganari buruzko esanahiak zeharka jasotzea, berez ezagutzaren transmisiora propio orientatu gabeko elkarrizketetan *airean* harrapatuta:

Unai: Bai, bai, ez da batere harrotasunik edo hasteko ene familian, hasteko, ez; badakit. Eta adibidez, hara, ene aita izan zen preso, baina biziki labur, hilabete batzuk, baina biziki berant jakin dut, ez dut sekula jakin. Badakit ere erregistrazioa izan zela ere nire amatxiren etxean eta dena eta orain jakin dut, duela bi urte edo. Eta... aski bitxia egin zautan, biziki.

Xan: Bai, nik ere adibidez, nire osaba torturatua izan zela jakin dut duela urte eta erdi, bi urte.

Elkarrizketailea: Eta nola jakin zenuten? Zuek galdetuta edo kasualitatez entzunda?

Xan: Horretaz hitz egiten.

Unai: Hara, behin aita eta ama hori erraiten, deus ez balitz bezala [Barre]. A bai, e?

Lur: Bai, denborarekin ateratzen da. Nire osaba egon zen movida batean 80. hamarkadan, eta ateratzen da, o sea, ez da ez galdetu, ezta haiek erran, "E, badakizu ez dakit zer?". Ez. Da horrela konbertsazio batean, eta "Ah".

Unai: Bai. Behin horrela polizia aipatzean eta, "A bai, oroitzen naiz etxera jin zirelarik eta denak".

Baionan egindako elkarrizketa honetako parte hartzaileek iraganari buruzko ezagutzak partekatutzat ematen diren testuinguru sozial baten pertzepzioa ilustratzen dute. Guztiek ere ezagutzara kasualitatez iristearen sentipena dute: Unairen "berant" adberbioak eta berak eta Xanek egiten duten denboraren enfasiak ("Duela urte eta erdi, bi urte") epez kanpo heltzearen sentipen hau irudikatzen dute. Unairen umorezko adierazpenak ironiazko inplikatura bat dakar: gurasoentzat "deus ez" den hori, eurentzat, asko da.

Pasarte honek transmisioan ematen den beste arazo bat ilustratzen du bere osotasunean: aurreko belaunaldiak normalizatuta eta naturalizatuta dauzkaten gertakari eta diskurso ugari gazteentzat ere hala izango direla eman ohi dute jakintzat. Gazteentzat, ordea, informazio berria da sarritan: familiako testuinguruan sozializatu arren, ez dira beti ezagutza eta sinbolo zehatzen interpretazioan heziak izan, eta beraz, eremu diskurtsibo ezezaguna izan daiteke haientzat. Aldi berean, baina, taldearen ezagutza partekatua jakintzat emateak obligazio bat dakar berarekin: taldeko kide gisara, euren arbasoen historia ezagutu behar luketela sentitzen dute, baina galdetzeak lotsa eragiten die, honezkero "berandu" datozela ulertarazten dielako agindu horrek. Belaunaldi helduagoen aurrean ezjakin gisara agertzeko beldurra dute:

(...) ba hori, laguna preso [dute gurasoek]. Baina bestela ez didate kontatu beraiek gaztetan zer egiten zuten.

Familiako laguna da?

Bai, oso laguna da. Nire aitak bere andrearekin txikitatik ikasita.

Zenbat urte daramatza preso?

Ia 20. Nik ez dut ikusi bera.

Eta berataz zein irudi daukazu?

Nik dakit berak kartzelan ikasi egiten duela, dela pertsona kultu baten moduan. Ez dakit. Niri kortea ematen dit gurasoei galdetzea, eta ez dakit asko. Azkenean, tema fuertea moduan da, eta ni informatu nintzen berak zer egin zuen, baina asko ez dakit.

Maite-17-Oñati

Adibide honetan, nabarmena da *besteren eremuan* sartzeko beldurra. Gurasoen esperientziarekiko sarbiderik ez duenez, Maitek beste iturri batzuk lehenesten ditu etxeko harreman-sarea ulertzeko: "ni informatu nintzen berak zer egin zuen" narratibizazioak gaztearen informazio-bilaketa aktibo bat deskribatzen du, bere ingurune sozialeko aktore bati buruzko irudia

osatzeko. Kasu honetan, presoari zein delitu egozten zaion da adingabeak identifikatzen duen ezagutzazko hutsune nagusia. Esanguratsua da Maitek lotsa (“korteia”) sentitzea ustez kofiantzazkoa den eremu batean sentibera den gai bati buruz galdetzeko. Bistan da berak ez duela gurasoen esperientzia partekatu: mintzagai den adiskidea bera jaio baino lehenagotik dago preso. Hala ere, gurasoen iraganari buruzko azalpen faltak eremu tabu bat sortzen du bere etxean, eta Maitek ez du hura arakatzeko legitimitaterik sentitzen.

Legitimitate faltarekin lotzen dugun tabu hau elikatu egiten dute gurasoen partetik jasotako narratibazio batzuen eduki eta nolakotasunak. Izan ere, gazteek oroitzen dituzten azalpen gehienak haurren ustezko ikuspegi batera egokitutako narratibak dira:

Ba adibidez nire aitak kontatu zidan bere lagun bat, [bera] da Soraluzekoa, Eibar ondokoa; eta adibidez, txikiak zirenean, bere lagun bat eskolakoa, etorri ziren guardia zibilak eta hasi ziren jotzen, ho[rre]lla, arrazoirik gabe, umeak jotzen. Eta horrelako gauza pila bat. Eta kontrol batzuetan tiro – tirokatzen, baina arrazoirik gabe, eta horrela. Eta jendea hiltzen zen eta horrela, manifestan.

Xan-15-Hendaia

Era honetako diskurtsoetan ohikoa da narrazioko protagonistak ere haurrak izatea. Alde batetik, horrek hartzailearengan enpatia susta dezake, eurak ere adingabeak direnez gero. Bestetik, inozentziaren sinbolo gisara operatu ohi du narrazio barruko haurrak, hau da, *ingroup*-aren biktimizazio injustifikatuaren narratibaren ebidentzia gisara aurkezten da. Xanen pasartean ere, heldu talde armatu batek biktima adingabe eta, inplikaturaz, errugabeak zauritzen eta hiltzen ditu, aktoreen karratu polarizatu argi bat (van Dijk, 2003) eraikiz. Xanek indarkeria irrazionalaren marko batean kokatzen ditu gertakariok, “arrazoirik gabe”, ziurrenik bere iturriak (aitak) ez ziolako gertakariaren oinarrian zeuden gatazka politikoei buruzko azalpen xehegirik eman.

Badirudi diskurtso sinplifikatu eta eufemistikoak adingabeekiko modalizazio diskurtsiboaren ezaugarri nagusietako bat direla. Seme-alabak historiaren alderdi mingarrietatik babesteko ahaleginaren barruan uler liteke estrategia hau, baina baita familiak bere buruaz eraikitzen duen irudiaren eraikuntzaren parte gisara ere. Senitarteko narratiben funtzio nagusietako bat, hain zuzen ere, taldearen barneko lotura estutzea da; horregatik, izaera metaforikoa dute maiz, taldeak bere buruari atxikitzen dizkion balio eta identitate oro har positiboak lotuta dauden neurrian (Halbwachs, 2004, p. 181). Horregatik, ohikoa da era honetako diskurtsoetan moralitateak rol zentrala hartzea.

Gure elkarrizketatuek ere sarritan deskribatu dituzte gurasoen partetik jasotako mezuak inperatibo moral gisara. Orokorrean, iraganeko indarkeriarekiko (eta, bereziki, ETAK eragindakoarekiko) gaitzespena transmititu dietela iruditzen zaie, gertakari zehatzei buruzko kontakizunak baino lehenago. Narratiba hauek *Biolentzia oro da txarra* bezalako topikoetan bildu daitezke, zuzentasun politikoaren eremuan kokatzen direnak, baina gatazkaren alderdi xehegoei heltzen ez dietenak.

Nik uste dut gaizki zegoela, hori bai. Nik uste dut... bai, izan zen: ETA eta horren inguruan bai esan digutela hori izan dela talde terrorista bat, eta gaizki zegoela eta hori, baina ez da asko sakondu, batez ere gurasoek. Gero aiton-amonek kontatzen zizkiguten historietak: ba hori, aiton-amonen tipikoak diren istorioak. Baina ez gehiegi sakonduz, o sea, hola, politikoki.

Irene-19-Donostia

Etxeko iritzi nagusia edo zein esango zenuke dela?

Bf, ez dakit xuxen. Bo, orain gurasoekin ere guttiago aipatzen dudala. Gero badakit, ene ama hemengo da, euskalduna eta; baina aita kanpotiarra da, frantsesa. Eta beraz berak ez du berdin euskaldun batek-edo lukeen begirada horri buruz; etorria da duela hogeitun urte eta (...) aski harrizta izan zen egoerarekin. Eta beraz ez dut uste horrela alde denik; baina bo, bestalde bera bortizkeriaren kontra da eta horrela, eta horretan sartzen da, uste dut, gatazka hori edo borroka armatua baita.

Orduan, aitarengandik jarrera kritikoago bat sumatu duzu iragan armatuarekiko.

Bai. Baina hara, berdin, bo, ulertzen, ene ustez ulertzen du halere; hori, eta aldarrikapenak ukaitea, baina ez da bortizkeriaren alde bera; borroka armatuaren alde ez da, hori badakit.

Unai-16-Anhauze

Bi pasarteotan, gurasoen jarrera deskribatzen ahalegintzen dira Irene eta Unai. Biek argi dute gaitzespen morala transmititu dietela: biolentziaren erabilera politikoa “gaizki zegoela” eta “bortizkeriaren kontra” egotea zela zuzena. Halere, biek sumatzen dute informazio gehiagoren falta. Ireneren kasuan, azalpen politikoago bat nahi luke: “historietak” vs. “politika” dikotomiak informazio bera tratatzeko modu arin edo konplexuagoei egiten die erreferentzia. Senideek oro har arinkeriako tonuan enmarkatzen dituzte iraganeko gertakizunak, berekin ari direnean. Unai, aldiz, zailtasunak dauzka bere gurasoen posizioa zehazki zein den jakiteko. Bere bernarratibizazioan, aitaren jarrera irmoagoa nabarmentzen da. “Hori badakit” ebidentzialak ezagutzaren eremu zehatz bati egiten dio erreferentzia, gainerakoan ezezagutzaren eremua handiagoa dela ulertaraziz. Amaren ahotsa iradoki baino ez da egiten.

Euskal gatazkaz modu ahalik eta modu onargarrienean mintzatzeko ahaleginaz jabetzen dira gazteak gurasoei begiratzen dietenean. Horrek ez du esan nahi, ordea, bere horretan onartzen edo erreproduzitzen dituztenik etxeko diskurtsoak. Unai “borroka armatuz” egiten duen aipamena horren adibide da: “borroka armatua” kutsu legitimatzaileko aukeraketa lexiko bat da, bere aitak erabilitako “bortizkeriaren” markoa neurri batean kuestionatzen duena. Kasu honetan, bi diskurtso kontrajarriren eragina identifika daiteke Unairen bernarratibizazioan.

Izan ere, ezin dira ahaztu *errelatoaren bataila* (Rodriguez Fouz, 2021) gisara izendatu diren lehia diskurtsibo sozialak; iragan gatazkatsuari buruzko kontakizun onargarri bakarra egon daitekeela dioen ulerkerak esanezinen eremu (Bourdieu, 1991) zabalak eragiten ditu, etxe batzuetan tabu eta isiltasun forma hartzen dutenak. Honek guztiak, beranduegi heldu izanaren sentipenari eta jasotako diskurtsoen izaerari gehituta, gurasoen inplikazio eta jarrera errealei buruzko ezezagutza eragiten die gazteei.

Hutsune hori osatzeko, heroizaziora jo dezakete. Oro har, gatazkaren alderdi armatu edo biolentoarekin harremanik izan ez duten norbanako ahalgabe moduan ikusten dituzte euren gurasoak, edo harekiko jarrera kritikoa bat suposatzen diete, *bakezale* gisara kategorizatuz. Fenomeno honen adibide argiena da hizlari bakar batek ere ez duela bere gurasoen edo aitona-amonen inplikazio historikoa negatiboki karakterizatzen duen egoera bat hizpidera ekarri.

Beste era batera esanda, *bortizkeriaren aurkako gurasoak* kategoria eraikitzen dute gazteok euren diskurtsoetan: oro har, indarkeria oso modu generikoan aipatzen eta irmoki gaitzesten duen talde gisara pertzibitzen dituzte euren gurasoak, baina hari buruz xehetasunez gutxitan hitz egiten duena. Irudi hau sarritan ez dator bat euskal gatazkaz beraz duten irudiarekin: hura garai odoltsu eta biolento baten gisara kontzeptualizatzen dute, terrorismoaren *frame* batean kokatuz. Hortaz, bi marko kognitibo horien arteko disonantziaren ondorioz, ohikoa da norberaren familia gatazkatik at egon den talde baten moduan pertzibitzea. Arrazonamendu horren oinarrian dagoen hurrenkera logikoa honakoa litzateke: a) *Gatazka* biolentziaz betea izan zen; b) Nire gurasoak biolentziaren aurka daude; c) Ondorioz, ez ziren gatazkan inplikaturik egon. Gurasoen bilakaera biografiko-ideologikoa ez da aintzat hartzen egitura mota honetan.

Ondorioz, hainbat gaztek harridura agertu izan dute euren gurasoen egiazko esperientzien berri izan dutenean:

Esan didazu normalean ez dela horretaz hitz egiten zure etxean.

Orain bai. Zeren nik ikasten dut Zientzia Politikoak, eta orduan hitz egiten da.

Eta sumatzen duzu zu gai honekin hasi zarenetik nolabait ere istorio gehiago kontatzen dizkizutela?

Bai, hori. Bai. Eta bueno, da pixkat, joe, ba ez nekien nire aitak eta nire amak asko zekitela honi buruz, eta asko dakite; beraientzat oso garrantzitsua da. (...) orain dakit beraiek egon zirela ez ETArekin, baina bueno, kale borrokarekin eta horrela, orduan, niretzako da pixka bat [harridura keinua], zeren orain, gaur egun, oso desberdinak dira.

Eta nola kontatzen dizute?

Ba kondizio bat zela lehen. Beraiek, ez dakit, hogeitertekin edo, zen kondizio bat. Oso, o sea, beldur asko zegoela, eta, ba ez dakit, adibidez, kazetariak edo horrela, edo zure aita, kontzejala bazen edo horrela, beldur asko zegoela, eta orduan ba jende asko sartzen zen, bueno, ba badaezpada. Edo adibidez guardia zibilak hiltzen baziren, ba “Bueno, ez da ezer gertatzen”.

Laura-21-Donostia

Lauraren etxean ere bere interes batek eragiten du gurasoek gatazkari buruzko ezagutza transmititzea: hizlariaren unibertsiateko ikasketen haritik hasi dira etxean gaiari buruz hitz egiten. Gurasoen esperientziak ezezagunak zaizkio alabari: bere aurrean ETAREN inguruko biolentzien erabilerekiko kritiko agertu izan dira, eta, beraz, kosta egiten zaio haiek *kale borrokan* inplikaturik irudikatzea. Harridura horrek distantzia kognitiboa handitzen du berak ordura arte gurasoei buruz eraiki duen marko mentalarekiko, eta bi irudiok bateratzeko, behartutako parte hartzearen narratiba bat eraikitzen du: gurasoen gaztaroko giroa berreraikitzen du, eta koakziozko testuinguru batean kokatzen du haien inplikazioa. Euren biktimizazio bat edo, gutxienez, errugabetasuna nabarmentzen duen aurkezpen *hobetu* bat antzeman daiteke eraikuntza honetan: Laurarentzat, bere gurasoek zirkunstantziek bultzatuta edo behartuta hartu zuten parte *kale borrokan*, euren egiazko balioak beste batzuk diren arren.

4. Ondorioak

Euskal gatazkaren historiari buruzko ezagutzen familiarteko transmisioan eragiten duten bi faktore aztertu ditugu artikulu honetan: tabua eta idealizazioa. Sozialki gatazkatsua den gai bat izanik, tabua neurri handi batean kanpotik ezarritako esanezinaren eremuak sortzen du, baina baita etxe barruan sarritan ezagutzak jakintzat emateak berak ere; gurasoek ez dute sentitzen historiari buruz dakitena esplizitatzeko beharra, ezagutza sozial partekatu eta orokortzat jotzen dutelako. Euren seme-alabentzat, ordea, informazio berria da, eta hura *airean harrapatzea* izan ohi da transmisiorako mekanismoetako bat. Ondorioz, lotsa sentitzen dute *jakin behar luketen zerbait* ez ezagutzeagatik, eta gaiari buruzko isiltasuna nagusi den giro familiarretan ez dute hartaz galdetzeko legitimitaterik sentitzen.

Diskurtsoon eduki proposizionalari dagokionez, oro har termino moraletan kokatutako narratibak jasotzen dituztela sentitzen dute: gurasoek iraganaz *ongi/gaizki* terminoetan hitz egiten diete, baina sarritan ebaluatzen diren gertakari edo jokabideen inguruko datu xehegiririk eskaini gabe. Horren ordez, entzule adingabe ideal bati egokitutako azalpen sinplifikatu eta eufemistikoak eraiki ohi dituzte gurasoek. Euskal gatazkaren historiari buruzko ezagutzak istorio solteen kontakizunaren bidez edo arinkeriazko tonu anekdotikoan transmititu ohi dira familia barruan. Honek bi zailtasun dakartza: alde batetik, historiaren ikuspegi frakzionatu bat eskaintzea, esanahien kohesio- eta berreraikuntza-lana hartzailearengan utziz (sarritan, horretarako behar duen baliabiderik eskaini gabe); eta, bestetik, gazteek entzundako istorio bakar bat historia osoaren metonimiatzat hartzea.

Pentsa liteke seme-alabak iraganeko alderdi mingarri edo lotsagarrietatik babesteko egiten dutela, edota taldearen auto-irudia zaintzearen. Horregatik, oso modu orokorrean aipatutako *biolentziaren* erabilerekin gaitzespena da gehienak etxean pertzibitu dutena; oro har, euren gurasoak bakezale gisara ikusten dituzte. Irudi hau ez dator bat euskal gatazkaz eraikita duten eredu mental nagusiarekin, hura batik bat gatazka biolento gisara kontzeptualizatzen baitute. Ondorioz, aintzat hartzen dute euren gurasoak hartatik kanpo geratu ziren figura moralki aratzak direla. Alde horretatik, identifikatu ahal izan dugu norbere senideak historiaren argi positibo baten pean kokatzeko ahalegin bat. Hau da: kasu honetan, heroizazioak hutsune kognitiboak osatzeko ahalegin bati erantzuten dio besteak beste.

5. Etorkizunerako planteatzen den norabidea

Artikulu honetan behar baino sakontasun gutxiagoz aipatu ditugu gizarteko diskurtso memorialistiko hegemonikoek familiako memoria pribatuagoen transmisioan eragiten dituzten

tentsioak, baina jakitun gara hor ikerketa ildo esanguratsu bat dagoela, ikerketa honen jatorrian dagoen doktorego-tesian arakatuko duguna. Bestalde, aintzat hartu behar da ikerketa honen funtza eraikuntza diskurtsibo kokatuak deskribatzea izan dela, eta beraz, ezin dela *Euskal Herriko gazteak* kategoriari buruzko ondorio orokorrik atera. Horren ordean, ikerketa zabalagoetarako hipotesi gisara har litezke hemen planteatutako ondorioak.

6. Erreferentziak

- Bourdieu, P. (1991). *Doxa y vida ordinaria*. <https://newleftreview.es/issues/0/articles/terry-eagleton-pierre-bourdieu-doxa-y-vida-ordinaria.pdf>
- Echterhoff, G., & Kopietz, R. (2018). *The Socially Shared Nature of Memory: From Joint Encoding to Communication* (M. L. Meade, C. B. Harris, P. van Bergen, J. Sutton, & A. Barnier, Eds.; pp. 113–134). Oxford University Press.
- Erlil, A. (2011). Locating Family in Cultural Memory Studies. *Journal of Comparative Family Studies*, 42(3), 303–318.
- Halbwachs, M. (2004a [1950]). *La memoria colectiva*. Prensas Universitarias Zaragoza.
- Halbwachs, M. (2004b [1925]). *Los marcos sociales de la memoria*. Anthropos.
- Hirsch, M. (2012). *The Generation of Postmemory: Writing and Visual Culture After the Holocaust*. Columbia University Press.
- Holquist, M. (Ed.). (1982). *The Dialogic Imagination Four Essays By M. M. Bakhtin*. University of Texas Press.
- Lowenthal, D. (1998). *El pasado es un país extraño*. Akal.
- McEvoy-Levy, S. (2006). *Troublemakers or Peacemakers? Youth and Post-Accord Peace Building*. University of Notre Dame Press.
- Reidy, C. M., Taylor, L. K., Merrilees, C. E., Ajdukovic, D., Biruski, D. C., & Cummings, E. M. (2015). The political socialization of youth in a post-conflict community. *International Journal of Intercultural Relations*, 45, 11–23.
- Rodriguez Fouz, M. (2021). A vueltas con el pasado violento. Memoria colectiva y disputas por el relato de ETA. *Política y Sociedad*, 58(2) (Ejemplar dedicado a: Monográfico: Nuevas articulaciones de la extrema derecha global: actores, discursos, prácticas, identidades y los retos de la democracia; e75488), 1–12.
- van Alphen, E. (2006). Second-Generation Testimony, Transmission of Trauma, and Postmemory. *Poetics Today*, 27(2), 473–488. <https://doi.org/10.1215/03335372-2005-015>
- van Dijk, T. A. (2003). The Discourse-Knowledge Interface. In G. Weiss & R. Wodak (Eds.), *Critical Discourse Analysis: Theory and Interdisciplinarity* (pp. 85–108). Palgrave Macmillan.
- van Leeuwen, T., & Wodak, R. (1999). Legitimizing immigration control: a discourse-historical analysis. *Discourse Studies*, 1(1), 83–117. <https://doi.org/10.1177/1461445699001001005>
- Welzer, H. (2005). Grandpa Wasn't a Nazi: The Holocaust in German Family Remembrance. *International Perspectives*, 54, 1–31.
- Welzer, H. (2008). Collateral Damage of History Education: National Socialism and the Holocaust in German Family Memory. *Social Research*, 75(1), 287–314
- Wertsch, J. v. (2002). *Voices of Collective Remembering*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511613715>
- Wodak, R. (2011). La historia en construcción/ La construcción de la historia. La “Wehrmacht alemana” en los recuerdos colectivos e individuales de Austria. *Discurso & Sociedad*, 5(1), 160–195.

7. Eskerrak eta oharrak

Lan honek Eusko Jaurlaritzaren doktoreurreko laguntzen programak finantzatutako doktorego-tesi batean du jatorria. Tesi hau EHUKo Ikus-Entzunezko Komunikazio eta Publizitate saileko NOR ikerketa taldearen barruan garatzen ari da, eta IISJ Oñatiko Lege Soziologiarako Institutuaren eta UNAM Mexikoko Unibertsitate Nazional Autonomoaren babesa jaso du.

Irakaslearen Konpetentzia Digitalaren azterketa: Autopertzeptziotik ebaluaziora

Joseba Arteta-Elguezua¹, [Ane Zubizarreta-Pagaldai](#)¹.

Hezkuntza berrikuntza, digitalizazioa hezkuntzan, konpetentzia digitala.
1Humanitate eta Hezkuntza Zientzien Fakultatea (Mondragon Unibertsitatea)

jarteta@mondragon.edu

azubizarreta@mondragon.edu

Laburpena

Ikerketa honen helburua, Mondragon Unibertsitateko Derrigorrezko Bigarren Hezkuntzan, Batxilergoan, Lanbide Heziketan eta hizkuntzen irakaskuntzan irakasle gisa aritzeko gaitzen duen unibertsitate masterreko ikasleen Konpetentzia Digitalaren (KD) autopertzeptzioaren eta ezagutzaren arteko aldea ikertzea da. Konpetentzia digitala herritarrak ezinbestean izan beharreko zazpi konpetentzietako baten gisan definitzen da (European Commission, 2007). Hori dela eta, ikasleen konpetentzia digitala garatzeko irakasleek Irakasleen Konpetentzia Digitala (IKD) garatzea ezinbestekoa da ([Redecke & Punie, 2017](#)). Ikerketa honetan, irakasle izateko gaitzen dabilen ikasleen KD autopertzeptzioaren eta ezagutza maila konparatu dira. Emaitzek aldea nabarmena dela erakusten dute. Hori jakinda, IKDaren formazioa beharrezkoa dela ondorioztatzen da.

Hitz gakoak: Irakasleen Konpetentzia Digitala, Konpetentzia Digitala, autopertzeptzioa, formakuntza.

Abstract

The purpose of this research is to investigate the difference between self-perception and knowledge of the Teacher's Digital Competence (TDC) of the students of the Master's Degree in Compulsory Secondary Education, Baccalaureate, Vocational Training and Language Teaching at Mondragon Unibertsitatea. Digital competence is defined as one of the seven essential competences of the citizen (European Commission, 2007). Therefore, in order to develop the digital competence of students, it is essential that teachers develop the TDC (Redecke & Punie, 2017). This study compares the difference between the self-perception and the knowledge of the TDC of pre-service teachers. The results show that the difference is remarkable. In conclusion TDC training is necessary.

Keywords: Digital Teacher Competence, Digital Competition, Self-perception, Training.

1. Sarrera eta motibazioa (Formatu orokorra eta bibliografia)

Konpetentzia digitala herritarrak ezinbestean izan beharreko zazpi konpetentzietako baten gisan definitzen da (European Commission, 2007). Bere definizioak, lan eremuan zein gizartean parte hartzean, teknologia digitalak modu esanguratsu, kritikoa eta seguru batean erabiltzeari egiten dio erreferentzia ([European Commission, 2019](#)).

Hezkuntza ere ezin da alde batera utzi. Ikasleen konpetentzia digitala bermatzea nahi bada, Irakasleen Konpetentzia Digitala (aurrerantzean IKD) garatzea ezinbestekoa da eta DigCompEdu-n ([Redecke & Punie, 2017](#)) deskribatzen dira irakasleek lortu beharreko konpetentziak. Hauek dimentsiotan ezarrita, hezkuntzan teknologiaren erabilpen kritikoa bermatzera daude bideratuta.

Hori kontuan izanik, hezkuntzak ikasleei konpetentzia digitala garatzeko espazioak eskaini behar dizkie, horretarako, gaur egungo irakasleek testuinguru esanguratsuak sortzeko gaitasuna ezinbestean izanik ([Lázaro Cantabrana et al., 2019](#)). Irakasleek, teknologia digitalak ikaskuntza-ikaskuntza prozesuetan modu esanguratsuan integratzeko IKD garatua izatea ezinbestekoa da ([Lázaro Cantabrana & Gisbert Cervera, 2015](#)).

2. Arloko egoera eta ikerketaren helburuak (Azpiatalak eta zerrendak)

Irakasleak IKDean gaitzea ezinbestekoa da, eta hori egin ahal izateko, garapen hori ebaluatzea garrantzitsua da ([Lazaro Cantabrana & Gisbert Cervera, 2015](#)). IKDren elementu nagusiak identifikatzeaz gain, garapen-maila desberdinak zeintzuk diren jakitea ere beharrezkoa da, irakasleei duten gaitasun mailaren arabera kompetentziaren garapenean orientatzeko eta hobetzen jarraitzen laguntzeko (Lazaro Cantabrana & Gisbert Cervera, 2015).

IKD ebaluatzeko Lazaro Cantabranak eta Gisbert Cerverak (2015) *COMDID Self-assessment tool for teacher's digital competence* izeneko errubrika diseinatu eta balidatu dute, nazio eta nazioarteko marko nabarmenenetan oinarrituz. IKDren garapena ebaluatzen duen marko bezala ezagutzen da, ikasgelari zein hezkuntza erakundeari lotutako alderdiak integratuz (Lazaro Cantabrana & Gisbert Cervera, 2015). IKD ebaluatzeko, irudian (Irudia 1) azaltzen den bezala, errubrika dimentsio, eremu eta garapen mailatan sailtatuta dago (Lazaro Cantabrana & Gisbert Cervera, 2015):

Irudia 1: COMDID markoko dimentsioak, eremuak eta garapen mailak.

DIMENTSIOAK	1.DIMENTSIOA: Didaktikoa, curricularra eta metodologikoa	2.DIMENTSIOA: Espazioen eta baliabide teknologiko digitalen plangintza, antolaketa eta kudeaketa	3.DIMENTSIOA: Harremanak, etika eta segurtasuna	4.DIMENTSIOA: Pertsonala eta profesionala.
EREMUAK	Gelako eremua	Hezkuntza erakundeko eremua	Hezkuntza komunitateko eremua	Garapen profesionaleko eremua
GARAPEN MAILAK	1.MAILA Hastapen maila	2.MAILA Erdibideko maila	3.MAILA Aditu maila	4.MAILA Eraldatzaile maila

COMDID errubrika kontuan hartuta, bi galdetegi diseinatu dira, COMDID C eta COMDID A. COMDID C IKDren ezagutza ebaluatzen duen 88 galderatako galdetegia da, ebaluazio objektiboa izanik ([Lázaro Cantabrana et al., 2019](#)). COMDID A, berriz, IKDaren autopertzeptzioa hautematen duen 22 galderatako galdetegia da, irakasleak egoera jakin batzuei aurre egiteko duen gaitasunaren pertzeptzioan oinarrituz ([Usart Rodríguez et al., 2020](#)). IKDren ezagutza mailaren ebaluazio objektiboa izatea garrantzitsua izatez gain, irakasleek horrekiko duten pertzeptzioa ezagutzea ere oso interesgarria da, irakasleei beren ikaskuntzaren gainean kontzientzia hartzen laguntzen baitie ([Usart Rodríguez et al., 2020](#)).

Hori dela eta, ikerketa honen helburua, Mondragon Unibertsitateko Derrigorrezko Bigarren Hezkuntzan, Batxilergoan, Lanbide Heziketan eta hizkuntzen irakaskuntzan irakasle gisa aritzeko gaitzen duen unibertsitate masterreko ikasleen IKDaren autopertzeptzioaren eta ezagutzaren arteko aldea ikertzea da.

3. Ikerketaren muina

Ikerketa, ikuspegi kuantitatibo-deskribatzaile eta ez esperimental batetik abiatu da (Arnal, del Rincón, & Latorre, 1992). Ikerketa ez esperimentala denez, ikertzailearen zeregina azterlanaren datuak biltzea besterik ez da, lagineko taldeetan zuzeneko esku-hartzerik egin gabe (Dávila Newman, 2006).

Datu jasoketa online egin da. Lehenengo COMDID *Self-assessment tool for teacher's digital competence version A* galdetegia erantzun egin zuten eta, ondoren, COMDID *Self-assessment tool for teacher's digital competence version C*. Honekin, izango diren etorkizuneko irakasleek Irakasle Konpetentzia Digitala inguruan duten autopertzeptzioa eta ebaluazioaren arteko aldea hautematea izan dugu helburu.

Datuak aztertzeko, Windowseko IBM SPSS Statistics v.27 programa erabili da. Tresna horren bidez, maiztasunen eta portzentajeen (%) eta joera zentralerako neurrien azterketa deskribatzailea egin da.

3.1 Lagina

Ikerketa honetan Mondragon Unibertsitateko Derrigorrezko Bigarren Hezkuntzan, Batxilergoan, Lanbide Heziketan eta hizkuntzen irakaskuntzan irakasle gisa aritzeko gaitzen duen unibertsitate masterreko 104 ikasle hartu zuten parte, guztiak online modalitatekoak izanik. Horietatik, 47 (% 45,19) emakumeak dira eta 57 (% 54,81) gizonezkoak. 104 partaideetatik, 39 (% 37,5) teknologia aipamenekoak, 35 (% 33,65) gizarte zientzietakoak, 21 (% 20,2) natur zientzietako aipamenekoak dira eta 9 (% 8,65) hizkuntzakoak.

3.2 Datuen analisisia

1. Taula: Datu gurutzatuak Ez gai / Gai x COMDID

		COMDID				Total	
		A		C			
		N	%	N	%	N	%
Ez gai	0	20	% 19,2	44	% 42,3	64	% 30,8
Gai	1	84	% 80,8	60	% 57,7	144	% 69,2
Total		104	% 100,0	104	% 100,0	208	% 100,0

1. taulako datuei erreparatu, COMDID A eta C arteko “gai” izan diren partaideen arteko ezberdintasuna nabaria dela ikusi genezake. Xi Karratua kalkulatuera $\chi=13,00$ puntuakoa da signifikantzia $< 0,05$ izanik. Beraz H_0 : *Ez dago desberdintasunik COMDID A/C emaitzen artean ez dugu onartzen.*

2. Taula: Datu estadistikoak taldeka COMDID

COMDID		N	Media	Desbideraketa estandarra	Errore-batez- besteko estandarra
TOTAL	A	104	78,10	13,27	1,30
	C	104	70,00	8,73	,85

2. taulan azaltzen denez, COMDID A eta C arteko puntuazioan ere hautematen da lortutako batez besteko puntuazioaren desberdintasuna. T Student datu analisisa egiterakoan, lortutako emaitza $t=5,205$ da honetan ere esanguratasun maila $< 0,01$ ekoa izanik. Beraz, adierazi dezakegu COMDID A-n eta COMDID C-n lortutako batez bestekoen artean dagoen aldea nabarmena dela.

3. Taula: Dimentsioak * t Student * Xi karratua

Dimentsioak	Bataz bestekoa	t Student	Signifikantzia (P)	Gai %	Xi Karratua (χ)	Signifikantzia bilaterala
1°	77,16	4,665	$<0,001$	62,4	22,708a	$<,001$
	68,40			37,6		
2°	75,32	1,896	0,030	52,3	1,211a	0,271
	71,73			47,7		

3°	80,65	6,112	<0,001	62,9	30,635a	<,001
	69,47			37,1		
4°	79,29	4,804	<0,001	59	15,257a	<,001
	70,39			41		

Dimentsioka egindako datu azterketak (3. Taula) , esanguratasuna % 95 izanik, gauza bera erakusten dute. 1., 3. eta 4. dimentsioak aztertzen baditugu, COMDID A-n eta COMDID C-n aurkeztutako emaitzen arteko aldea nabarmena dela adierazten dute. Beraz kasu honetan H_1 : *Irakaslegoaren Konpetentzia Digitala autopertzeptzioaren eta ebaluazioaren arteko aldea dago* onartzen da.

Aldiz, 2. dimentsioan H_0 onartutzat ematen da. Xi karratua datu azterketa egindakoan, dagoan esanguratasuna bilaterala $>0,05$ izanik, COMDID A eta COMDID C-ren arteko alderik ez dagoela adierazten digu.

4. Ondorioak

Ikerketa hau egiterakoan izan dugun helburua, izango diren etorkizuneko irakasleak Irakasle Konpetentzia Digitala inguruko autopertzeptzioaren eta ebaluazioaren arteko aldea hautematea izan da. Horretarako COMDID *Self-assessment tool for teacher's digital competence* erraminta erabili da.

Datuei erreparatuz, autopertzeptzioaren eta ebaluazioaren arteko aldea nabarmena dela ikusi dugu. Orokorrean, autopertzeptzioaren eta IKD ebaluazioaren arteko aldea 8 puntukoa da.

Bestetik, lortutako batez besteko puntuazioa handia izan da. Kontuan hartu behar da, “Gai” lortzeko, 70 puntu behar direla, eta 3. taula azaltzen den bezala, lortutako batez besteko puntuazioak, bai COMDID A zein COMDID C galdetegietan, puntu horietara iristen direla. Hala ere, “Gai” izan diren portzentai kopurua % 57,7koa da COMDID C galdetegian. Beraz, izango diren etorkizuneko irakasleak badute oraindik arlo digitalean formatzeko beharra.

Dimentsioka egindako analisisian lortutako emaitzak formakuntzaren beharra adierazten digute. Nahiz eta COMDID C-n lortutako batez besteko puntuazio orokorra 70 puntukoa izan, 4. taulan azaltzen den bezala “Gai” izan diren ikasleen kopurua ez da % 50era heltzen dimentsio bakar baten ere. Aipatzeko da 3. Dimentsioan (Harremanak, etika eta segurtasuna) lortutako emaitzak. Partaideen artean, bakarrik % 37,1ak lortu du “Gai” izatea. Gauza bera hauteman zuten Almercihek et al., (2011) eta Boudetek (2017) egindako ikerketetan, non aspektu etiko eta sozialak (autore eskubideak, netiketa, foroak eta sare sozialak) garapen baxua zeukaten. Garrantzitsua da gizarteak arduraz jokatzeko teknologia digitalen erabilerarekin, eta helduak (familia eta irakasleak) ikasleekiko erreferente gisa aurkeztea (Napal-Fraile et al., 2018). Gabezi hori dela eta, irakasleek ez dute behar adinako konfiantzarik teknologia horiek integratzeko, ez bakarka jarduteko, ez ikasleekin jarduteko (Tearle, 2003; O’Dwyer et al., 2005).

Beste alde batetik, emaitza onena lortu duen dimentsioak 2. Dimentsioa (Baliabide eta espazio teknologiko digitalen plangintza, antolaketa eta kudeaketa) izan da. Honetan lortutako emaitzek COMDID A eta C-ren arteko alderik ez dagoela adierazten digute eta lortutako batez bestekoak 70 puntutik gorakoak dira bi kasuetan. Hala ere, “Gai” izan diren partaide kopurua ez da % 50 heltzen (% 47,7). Emaitza horiek ez dute bermatzen, edukiak, ezagutza teknikoak eta metoologia erabat integratuko direnik (Balanskat et al., 2006).

Lortutako emaitzak kontuan hartuta, Irakaskuntzarako Konpetentzia Digitala garatzeko prestakuntza-programen benetako beharra dago, eta laguntza horrek gizarte digital batek planteatzen dituen eskaeren eta prestatzen ari diren etorkizuneko irakasleen ikasturte-amaierako profilararen artean dagoen aldea ixtera bideratu behar du (Napal Fraile et al., 2018). Prestakuntza horrek arreta berezia jarri beharko du jakintza teknopedagogikoak eskuratzen (Koehler et al., 2015), irakasleak ikaskuntza-prozesuetan Iinformazioaren eta Komunikazioaren Teknologiak integratzeko prestakuntza jaso dezaten, eta ikasleak ezagutza eta gaitasunak eskuratzeko metodo

desberdinetara ahalduntzea (Cox & Marshall, 2007). Horri dagokionez, orain arte jakintza teknologikoetan oinarritzen ziren ikastaroak ez dira nahikoak eta ez dira eraginkorrak izan (Maderick et al., 2016).

5. Etorkizunerako planteatzen den norabidea

IKDaren autopertzeptzioaren eta ezagutzaren aldea ikusita, garrantzitsua da alde hori COMDID errubrikak definitzen dituen zein eremutan ematen den ikertzea. Behin hutsune hori identifikatuta, formakuntza planak diseinatzeko abiapuntua izango genuke, diseinua implementatzeko tartea hartuz. Hori eginda, inplementazioaren eragina ikertu beharko litzateke, egindako diseinuak IKDan izandako eragina nolakoa den aztertuz eta hutsuneen gainean neurriak hartuz.

Bestetik, kontuan izanik 3. Dimentsioan (Harremanak, etika eta segurtasuna) hautematen dela irakasleen gaitasunean hutsunerik handiena, beharrezkoa ikusten da horren zergatiak bilatzeko ikerketa egitea. Gizartean segurtasun, etika eta digital aldetik hutsune nabarmena dagoela ondorioztatzen da (Chou & Peng, 2011) eta horren ondorioz, ezinbestean ikusten da gaur egungo irakasleak eremu horretan formatzea (Kritzinger, 2017).

6. Erreferentziak

- Almercih Cerveró, G., Suárez Rodríguez, J. M., Jornet Meliá, J. M., & Orellana Alonso, M. N. (2011). Las competencias y el uso de las Tecnologías de Información y Comunicación (TIC) por el profesorado: estructura dimensional. *REDIE*, 13, 28-42. Recuperado el 11 de 15 de 2022, de <https://redie.uabc.mx/redie/article/view/269/432>
- Balanskat, A., Blamire, R., & Kefala, S. (2006). *The ICT Impact Report: A review of studies of ICT impact on schools in Europe*. Bruselas: European Schoolnet. Recuperado el 19 de 10 de 2022, de https://en.unesco.org/icted/sites/default/files/2019-04/rapp_doc254_en.pdf
- Boudet, J. M. (2017). Evaluación de la competencia digital docente en la Comunidad Autónoma de Aragón. *REDIE*, 19(4). doi:<https://doi.org/10.24320/redie.2017.19.4.1359>
- Chou, C. &. (2011). Effects of ICT: Do we know what we should know? *Education and Information Technologies*, 1, 44-53. doi:10.1007/s10639-007-9032-x
- Cox, M. J., & Marshall, G. (2007). Effects of ICT: Do we know what we should know? *Education and Information Technologies*, 12(2), 59-70. doi:10.1007/s10639-007-9032-x
- European Commission. (2007). *Key competencies for lifelong learning: European Reference Framework*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. Recuperado el 22 de 01 de 2023, de <https://www.erasmusplus.org.uk/file/272/download>
- Koehler, M. J., Mishra, P., & Cain, W. (2015). ¿Qué son los Saberes Tecnológicos y Pedagógicos del Contenido (TPACK)? *Virtualidad, Educación y Ciencia*, 6(10), 9-23. Recuperado el 19 de 10 de 2022, de <https://revistas.unc.edu.ar/index.php/vesc/article/view/11552>
- Kritzinger, E. (2017). Growing a cyber-safety culture amongst school learners in South Africa through gaming. *South Africa Computer Journal*, 2, 16-25. doi:<https://doi.org/10.18489/sacj.v29i2.471>
- Lázaro Cantabrana, J., & Gisbert Cervera, M. (2015). Elaboración de una rúbrica para evaluar la competencia digital del docente. *UT. Revista de Ciències de l'Educació*, 30-47. Obtenido de <http://revistes.publicacionsurv.cat/index.php/ute>
- Lázaro Cantabrana, J., Usart Rodríguez, M., & Gisbert Cervera, M. (2019). Assessing Teacher Digital Competence: the Construction of an Instrument for Measuring the Knowledge of Pre-Service Teachers. *JOURNAL OF NEW APPROACHES IN EDUCATIONAL RESEARCH*, 8(1), 73-78. doi:10.7821/naer.2019.1.370
- Maderick, J. A., Zhang, S., Hartley, K., & Marchand, G. (2016). Preservice Teachers and Self-Assessing Digital Competence. *Journal of Educational Computing Research*, 54(3), 326-351. doi:<https://doi.org/10.1177/0735633115620432>
- Napal Fraile, M., Peñalva-Vélez, A., & Mendióroz Lacambra, A. M. (2018). Development of Digital Competence in Secondary Education Teachers' Training. *Education Sciences*. Recuperado el 19 de 10 de 2022, de https://www.researchgate.net/publication/325968100_Development_of_the_Digital_Competence_in_Secondary_Education_Teachers'_Training

- O'Dwyer, L., Russell, M., & Bebell, D. (2005). Identifying teacher, school and district characteristics associated with elementary teachers' use of technology: A multilevel perspective. *Journal of Educational Computing Research*, 33(4), 369-393. doi:10.2190/4BVW-5NDJ-L2G3-EAND
- Redecker, C., & Punie, Y. (2017). *European framework for the digital competence of educators: DigCompEdu*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Tearle, P. (2003). ICT implementation: What makes the difference? *British Journal of Educational Technology*, 34(5), 567-583. doi:10.1046/j.0007-1013.2003.00351.x
- Usart Rodríguez, M. L. (2020). Validation of a tool for self-evaluating teacher digital competence. *Educación XX1*, 1. doi:<https://doi.org/10.5944/educxx1.27080>

Zuberoa, gizarte eleaniztuna: hizkuntzen erabilera XIX. mendearen bukaeran

Elorri Arcocha

Nafarroako Unibertsitate Publikoa, doktoregaia.

elorri.arcocha@unavarra.es

Laburpena

XIX. mendearen bukaeran Frantziako Hirugarren Errepublikak frantses hizkuntza nazioaren sinbolo gorenena bihurtu zuen eta estatuaren barruan zegoen biztanleria landatarra kultura nagusi eta ofizial baten barruan integrazteko indarrak areagotu zituen. Ipar Euskal Herrian Eliza katolikoa euskararen defendatzaile sutsu moduan agertu zen. Elizgizonek euskara Errepublikako lekuko ordezkarietara aurre egiteko erabili zuten. Baina, kontuan izanik Zuberoa eskualde eleanitza zela, zer nolako estrategiak garatu zituzten klase herrikoiek konfrontazio egoera horri egokitzeko? “Historia behetik” ikuspegitik abiatuta, gure helburu nagusia galdera horri erantzun bat ematea da.

Hitz gakoak: Zuberoa, Frantziako Hirugarren Errepublika, hizkuntzak, klase herrikoiak, landa-eremua.

Abstract

At the end of the XIX century, the Third French Republic has turned the French language into the main symbol of the nation and was conducting a policy to integrate rural areas into the official and main culture. In the Basque region, the clergy were a strong supporter of the Basque and used it to confront republican agents. But how was this confrontation supposed to take place, considering that the Soule was a multilingual region? This paper aims at explaining from the point of view of the “history from below” the strategies used and developed by the lower classes to adapt to the historical context they were getting through.

Keywords: Soule, French Third Republic, languages, popular classes, countryside.

1. Sarrera eta motibazioa

Artikulu honen esparru kronologikoa XIX. mendearen bigarren erdialdean kokatzen da, nahiz eta geroagoko adibideak ere eskaintzen diren, gure helburu nagusiari erantzuten dioten heinean eta historia kulturalaren esparruan jarduten ari garen neurrian.

Garai hartako Zuberoa, mugako eskualde bat zen heinean, hizkuntza ezberdinen arragoa zen. Alde batetik, klase herrikoien¹ artean euskara hizkuntza hedatuena zen, bestetik, bearnesa eta gaztelania gertuko hizkuntzak ziren². Azkenik, frantsesaren erabilera goi-mailako klaseen artean arruntagoa bazen ere, aurrerago ikusiko dugun moduan, klase herrikoiak hizkuntza horren ezagutzaren garrantziaz gero eta gehiago jabetu ziren, ezagutza horren erregistroa Yves Le Barrek (1995)³ deritzon “ez paritarioa”n luzez mantendu bazen ere.

Ildo horri jarraikiz, Joshua Fishman (1988) eta Dell Hymes (1972) bat zetozen esatean gizarte baten baitan hizkuntza bakar baten erregistro ezberdin edota hizkuntza ezberdinak erabiltzen direla adierazi nahi diren kodeen, baloreen eta, oro har, egoeraren arabera: “No normal person, and no normal community, is limited to a single way of speaking, to an unchanging monotony that would preclude indication of respect, insolence, mock seriousness, humor, role distance, and intimacy by switching from

¹ Terminoa aski zabala eta problematikoa denez, Roger Chartierren (1984, 237 or.) azalpena jarraituko dugu eman nahi diogun zentzua ildo horretan doalako: “I take ‘popular classes’ to mean, by default, readers who did not belong to ‘the three robes’, as Daniel Roche put it: the black robe of the clerics ; the short robe of the nobility ; and the long robe of a varied group of low -or high-grade officials, lawyers and attorneys, to which must be added the medical profession”.

² Ikusi adibidez Sandra Otten liburua “Artzain-komunitate euskalduna (I): bortuko ingurua” (1994-1995). Gaztelaniari dagokionez, emigrazioaz gain, Joel Larroquek eta Robert Elisondok (2021, 38 or.) Nafarroatik eta Aragoitik espartin industrian lan egitera joandako langileen presentzia Mauleko Maulegaña auzoan nabarmena zela azpimarratu dute, bertan kokatzen baitziren deituriko “ainarak”. Ikusi ere [Les hirondelles à Mauléon | IKERZALEAK](#).

³ La Barren lana online dago kontsultagai: [Les parlers de la foi - Langues et usages sociaux en Basse-Bretagne - Presses universitaires de Rennes \(openedition.org\)](#).

one mode of speech to another” (Hymes, 1972, 38 or.).

Izan ere, XIX. mendeko Zuberoan hizkuntzek ez zuten ez rol ez funtzio berdina betetzen. Orokorki hizkuntzen jarduguneak⁴ bereziak zeuden, hots, hizkuntzen arteko bereizketa funtzional bat zegoen (Géa, 2015, 64 or.), edo beste modu batera esanda, egoera diglosikoan bizi ziren hizkuntzak. Gure kasuan, diglosia zer den zehazteko, Claude Hagège (2000, 98 or.) “bilinguisme inégalitaire” kontzeptuaren azalpena bereziki aproposa iruditzen zaigu: eleaniztasun egoera batean, hizkuntza bat “est en position beaucoup plus forte du fait de son statut social ou de sa diffusion nationale ou internationale, rendant la transmission entre générations de l'autre langue de plus un plus défailante au fil du temps”.

Dudarik gabe XIX mendean zehar estatu frantsesaren indarrak landa-eremuko jendea eskolatzeko eta alfabetatzeko nabarmendu ziren heinean (Lehning, 1995, 131 or.) euskararen egoera diglosikoa areagotu zen. Le Barrek (1995) Britainia Beherearen kasuan azaltzen du XIX. mendearen erdialdean gizarte instituzioek, eskolak eta zerbitzu militarrek bereziki, bretoiera eta frantsesaren arteko bereizketa funtzionala azkartu zutenean, bretoiera erregistro “paritarioan” nagusi mantendu zela⁵. Euskararekin ere antzeko egoera bat gertatu zen: familia eta lagunarteko komunikazioan euskara hizkuntza nagusia bazen, frantsesa ofizialtasunari, hots, erregistro “ez paritarioari”, lotuta luzez mantendu zen.

Hala eta guztiz ere, ikuspegi historiko batetik abiatuta, klase herrikoientzat frantsesaren erabateko ezjakintasan klase horien menpekotasun sinbolikoa zekarren berekin, frantsesa bera frantses estatu-nazioaren sinbolo goren eta hizkuntza ofizial bakarra zelako. Azkenik, klase herrikoientzat frantsesa euren askapen sinbolikoa eman ziezaiekeen baliabidea bihurtu zen, nahiz eta euskara ez zen baztertua izan, gainezarpenak ere gertatu ziren.

2. Arloko egoera eta ikerketaren helburuak

Hori dela eta, gure lanaren helburu nagusia XIX. mendearen bukaerako Zuberoako paisaia linguistikoaren konfigurazioaren irudi bat eskaintzea da, klase herrikoiek hizkuntzez egiten zuten erabileran enfasi berezia jarritz.

Horretarako bi fondo nagusi erabili izan ditugu: Duhalt eta Elissondo gutunez osatutako fondoak. Gutunen kasuan, idatziaren esparruna bagaude ere, hizkuntzen erabilera-eremuetara hurbiltzen gaituzte, garaiko ahozko lekukotasunen ezean oinarritako iturriak direlarik. Lehena Baionako eta Euskal Herriko Artxibategian kontsultagai dago; bigarrena, aldiz, fondo pribatu bat da.

Duhalt fondoari dagokionez, ikertzen ari garen esparru kronologikoaren baitan Thomas izeneko jaun batek errezibitu zituen ia gutun guztiak (halere, berak gordetutako baina beste norbaiti zuzendutako gutunak ere aurki daitezke). Duhalt familiak Zuberoan zuen jatorria (Muskildi, Urdiñarbe eta Maule), baina ahaide askok Ameriketara emigratu zuten. Thomas bera Zuberoako eliteen ordezkari bat zen: 1849an Veracruzera (Mexiko) abiatu zen eta dirua egin ondoren Zuberora itzuli zen 1852an. Gainera, 1865-1873 bitartean Urdiñarbeko alkatea izan zen. Hots, Thomas Duhalt ez zen Antzinako Erregimenatik zetorren notable bat, baizik eta Annie Moulinek (1988, 111-112 or.) “petits notables, souvent issus de la ‘bourgeoisie’ rurale” deritzona. Notable bat izanik, Thomasek bere inguruan eratutako klientelismo sareak gizarte-klase askotariko pertsonen eskutitzak jasotzea eragin zuen: hortxe datza, hain zuzen, Duhalt fondoaren aberastasuna eta gure ikerketarako interes handiena.

⁴ Ikusi Zaldibe, Joly eta Gardner, “Euskararen historia soziala lantzeko eredu metodologikoa” (2015, 211-217 or.). Fishmanek (1988, 75 or.) “dominios” deitzen ditu: “los dominios son tan reales como las propias instituciones sociales de las comunidades lingüísticas, y muestran un notable paralelo con las instituciones sociales fundamentales”. Le Barrek (1995), bestaldetik, “idiome” kontzeptua erabiltzen du: “Chaque institution [sociale] crée son propre espace de communication. Le forme linguistiques qui lui son liées, et que nous appelons son *idiome*, ont une durée de vie, une aire géographique et une diffusion sociale en rapport avec celles de cette institution”.

⁵ Jardunguneen arabera, pertsonak bi erregistro mota erabiltzen dituzte, paritarioa eta ez paritarioa: “Le premier, essentiellement limité à l'oralité, est familier et exige la présence d'un interlocuteur. Le second, fondé sur l'écriture, est formel et possède une capacité de communication universelle au sein de la formation sociale” (Le Barre, 1995).

Elisondo fondoak, bestaldetik, Ameriketara emigratutako familia fondoekin antzekotasun gehiago dauka. Eskutitz gehienak Clément Pélanne-Elisondori zuzenduta daude⁶. Clément 1851n Argentinara abiatu zen eta 1868an berriz Sohütara itzuli zen; urte horretan bertan familiaren etxaldea erosi zuen.

Bi fondo horiek leku ezberdinetan bizi zen jendearen eskutitzak irakurtzea ahalbidetu digute: Erdialdeko eta Hego Ameriketara joandako pertsonen gutunak egoteaz gain, Europako zenbait hiritara (hala nola, Paris, Bordele eta Madril) emigratutako, bai eta Zuberotan bertan geratutako pertsonen gutunak ere aurki ditugu. Horrek, gutunetan ageri den harreman pertsonalen, rol-harremanen eta gizarte-klaseen aniztasunarekin batera, hizkuntzen erabilera-eremuak eta erabilera bereiztuetan eragin zuten faktore nagusiak identifikatzeko eta aztertzekeo parada eman digu.

3. Ikerketaren muina: Eleaniztasuna egunerokotasunean

3.1 Frantsesaren zabalkuntza: St. Jean Chuhandoren kasua

Giovanni Levik (1989, 13 or.) Antzinako Erregimeneko Piemonte eskualdeko herri baten nekazarien bizimodua eta idiosinkrasia ikertzean nekazari horiek arrazionaltasun sistema propio bat zutela defendatu zuen. Arrazionaltasun horrek landa-eremuko populazioari bere ingurumenean garatzen ari zen gizarteak eskaini zitzakeen abantailez baliatzea ahalbidetzen zion, bai eta transformazioak egitea ere. Gure kasuari dagokionez eta Leviren ildotik jarraituz, frantsesaren zabalkuntza inposizio huts gisa ikusteak klase herrikoien estrategiak alboratzea darama. Kontuan hartu behar da, aldiz, kultura nagusi horren esparruan Ipar Euskal Herriko landa-eremuko klase herrikoiak frantsesaren garrantziaz jabetu zirela, baita hizkuntza horren menperakuntza ekar ziezaikeen abantailez ere. Frantsesa bere leku espezifiko eta berezia izaten hasi zen, jendea, jabetze prozesu horretan, diglosia egoerak berekin ekar zezakeen ondorioak kontzienteki ez arduratu arren (euskararen desagerpena ala erabateko baztertua). 1874an Baionan zerbitzu militarra egiten ari zen St. Jean Chuhandok izeneko mutil batek Thomas Duhalti bederatzik gutun bidali zizkion⁷: sei euskara hutsean idatzita daude eta hiruk euskara eta frantsesa nahasten dituzte. Azken horietako batean Chuhandok argi adierazten du alfabetatua egotearen eta frantsesa ikastearen beharra: “Mon cher ami Tomas dit lui a Urruty de mar che a lecole son fis saint jean pour apprendre féré son nont autre man il pey era uno tre taus isi il y quelces eun qui sont maleurese se qui nese pas fere son non et quon prendre un pes de franse sot malereuse”⁸.

Ageri da Chuhandok ez zekiela frantsesaz idazten. Are gehiago, ortografia eta hitzen joskera ikusirik frantsesaz ez zela inoiz alfabetatua izan esango genuke. Gainera, frantsesa eta euskara nahasten duen beste gutun baten bukaeran hauxe gehitzen du: “je ne se pas si vous lires mes je ve bien aprandre quomesa”; esaldi horrek frantsesa ikasteko borondatea adierazten du. Daniel Fabrek dioen moduan (1997, 16 or.): “Dans l’espace public, et d’abord à l’école, on n’accède au contact des autres et à la reconnaissance de soi qu’en exhibant ces preuves, linguistiques et graphiques, de l’appartenance à la société où la lettre fait foi”. Oro har, Ipar Euskal Herriko klase herrikoien ikuspegitik, frantsesa garai horretan kultura nagusiari lotuta dago oraindik.

Gutun gehienetan Chuhandok kasernako bizia aipatzen du, eta bere amari mezuak pasarazten dizkio. Etxeko lanez idazten duenean ez da harrigarria gehienetan euskaraz egiten duela baieztatzea. Gutunetako batean, halere, frantsesa ere erabiltzen du gai horren inguruan ari denean. Hona hemen pasarte bat: “Mon chera mi duhalt je lesé u les nouvell des la maison ime la dit Pierre ahastoy imadi qui l’y a bou cou des regain et sonts tout tre bien et aussi ancore imadis che moi qui l est mordeus ? agnau vou me dire des quel sont mon Mon cher ami Duhalt vous ma vai di qui l et été mari voi la vache aphaonis ? et qui l sont bien et gra surtout la fruitière a anguisse ? les moutons et les brebis qui sot tre bien [...]”.

Ikusirik frantsesaz idazteko zituen zailtasunak, bi galdera etorri zaizkigu burura: zertarako frantsesaz idazteko ahalegina egin? Eta zergatik, gainera, etxeko egunerokotasuneko biziak hitz egiteko frantsesa

⁶ Clément Robert Elisondo egun Ikerzaleak elkarteko lehendakaria denaren birraitona zen.

⁷ Baionako eta Euskal Herriko Artxibategia: Duhalt fondoak, 87J art.7, 1874.

⁸ Pertsona bakoitzaren idazteko modua errespetatzen saiatu gara. Hitz baten esanahia argi ez dugunean, ondoan galdera-marka bat jarri diogu.

erabili? Jean-Pierre Sylvestrek (2004, 134 or.) azaltzen duen moduan, gizarte baten ala gizatalde baten kultur sisteman edozein gauza baino gehiago baloratzen diren objektuak eta adierazpenak identifikatu daitezke, hots, kultura landua dei dezakeguna; beraz, kultura landu hori sen onaren alderdietako baten parte da, inork ezin baitu bere balioa eta garrantzia kolokan jarri. Zentzu horretan, frantsesa sen onaren barruan balio handiena duten produktu kulturalen multzo gisa ulertuta, estatu-nazio frantsesaren sinbolo garrantzitsuenetariko bat da. XIX. mendearen bukaeran euskal landa-eremuko beheko mailen ikuspegitik frantsesa oraindik kultura nagusiari atxikirik jarraitzen zuela ageri bada ere, ukazina da hizkuntza horren erabilera mailan beste esparru batzuk ere irekitzen ari zirela.

3.2 Euskara ala frantsesa emigranteen gutunetan

Josu Amezagak (1994, 182 or.) dio “gizarteko harreman material eta sinbolikoetan menpekoa denak ez du, beti, aurkakotasunez edo alternatibaz erantzuten [...], kultura popularretan logika bat baino gehiago aurki daiteke”. Ildo horretan, klase herrikoiek euren menpekotasun egoeran ez zuten erresistentzia moduan euskara frantsesari kontrajarri. Jendeak, ordea, diglosia egoera horretan, euskararen lekua, ala lekuak, hobeki esanda, mugatu zituen bere usadioetan. Horixe da euskal migranteen gutunek erakusten digutena.

XIX. mendeko euskal migranteen gutunak ez dira bearnotar migranteen gutunetatik urruntzen, ez bada ezaugarri garrantzitsu batengatik: euskaldunek, batez ere behe-klasekoek, maiz euskaraz idazten zuten, alegia, euskararen erabilera arrunta zen⁹. Duhalt familiaren fondoan arakatutako 146 gutunetatik 7k euskara eta frantsesa nahasten dituzte (gehienetan gutuna ia erabat frantsesez idatzia dago, baina tartean euskarazko hitzak edota esaldiak txertatuta daude); 3k gaztelania eta euskara; 18 euskaraz daude; 23 gaztelaniaz eta gainontzeko 94ak frantsesez. Bestaldetik, Elissondo fondokotik 29 gutun irakurri ahal izan ditugu: horietatik 17 euskaraz daude, 11 frantsesez eta 1 gaztelaniaz.

Duhalt fondoaren analisi kuantitatibo bat eginez gero, ezin genezake esan euskararen presentzia nabarmena denik. Baina halako analisi hutsa tranpatia izango litzateke, kontuan hartu behar dena ez baita kopuru hutsa, baizik eta nor den igorlea (haren gizarte-klasea), nori dagoen zuzenduta gutuna, nondik dagoen igorrita eta gutunean zer gairi ekiten zaion. Azterketak euskara gai pribatu edota barrukoentzat erabilia izan dela erakusten du gehienbat. Euskarak, oro har, lagunarteko komunikazioa betetzen jarraitu zuen. Norbanako sozializazio prozesua eta sen onaren –bizimolde jakin bat osatzen dituzten irudikapenak– jabekuntza hizkuntza horretan egin izan zenez gero, sozializazioak eta horrek berekin daramatzen praktikak (komunikazioa, esate baterako) euskararen oinarrituta jarraitu zuten (Sylvestre, 2004, 130 or.).

Arrazoi horrengatik ere ez da harrigarria etxeko lanen gaiak, bai eta horren inguruan eraiki daitezkeen irudi guztiek ere euskararen iturria zutela baieztatzea. 1873an Elisa Duhaltrek Urdiñarbetik bere aitari (Thomas) igorritako gutun batean etxaldeko animalien izenak euskaraz daudela irakur daiteke, nahiz eta gutun osoa frantses dotore batean idatzita egon: “Nous avons l’intention de porter la pierre mais les vaches boitent excepté, Montça, Iribourne bigor, eta Areciaren ? ama, nous espérons que ça leur passera bientôt”¹⁰. Era berean, 1870ean Jean Urrutyk Paristik bere anaiari frantsesez idatzitako gutun batean uztak ugariak izan zitezela desiratzeko “lekuko erlijioarekin”¹¹ loturiko errefracu bat txertatu zuen euskaraz: “St. Grégorin mendian emanen diçu orai ancukéri ? arentaco”¹². Thomasi zuzendutako beste batean Urrutyk pertsona baten izaera deskribatu nahian euskarazko esaldi bat txertatzen du: «abéré ohilec algaratça maiteen dizie et ce Courouchet doit craquer dans sa vieille peau de vous voir encore sur pied»¹³.

⁹ Ariane Bruneton-Governatoriren eta Bernard Moreuxen arabera, eskolaren eraginaren ondorioz bearnotarrek frantsesez idazten zuten, nahiz eta, oro har, bearnesa ahozkotasan esparruan nagusia izan (Bruneton-Governatori eta Moreux, 1997, 71 or.).

¹⁰ Baionako eta Euskal Herriko Artxibategia: Duhalt fondoa, 87J art.6, 1873.

¹¹ Xabier Itçainaren (2001, 354 or.) kontzeptua berreskuratzeko: “religion locale”.

¹² Baionako eta Euskal Herriko Artxibategia: Duhalt fondoa, 87J art.6, 1870.

¹³ Baionako eta Euskal Herriko Artxibategia: Duhalt fondoa, 87J art.6, 1873.

Hala eta guztiz ere, gutunak idazteko hizkuntzaren hautaketa ez da hain sinplea eta ez du beti azalpen argirik ala eskematikorik. Euskararen esparrua harreman “pribatuena” bazen ere, Duhalt fondoan eskakizun formal ala ofizialekin loturiko gutunak ere topatu ditugu. 1883an, kasurako, Jean-Pierre Pucheuk, Sallaberry notarioaren bitartez, Thomas Duhalti mezu bat helarazi nahi zion, non dirudienez Thomasi zor dion ordainketa baten aferaz mintzo den: “Nahi çuntudan othoi nahi deraçunez Mousde Uhalti heltu nahi deikunez utçi soumma hura ehunaren lauetan bestela phagatu nahi dugula ceren hartan ukheiten ahal dugula eta ahal becaign bertan arrapostu eginen deikuçu finitzen dit baratzen niçalaric çoure cerbutchari fidel biçicoz”¹⁴.

Gutunaren edukiak Pucheu Thomasen zorduna zela adierazten du, eliteen ordezkari bat zen heinean Thomasen eginkizunen artean maileaguak egitea baitzegoen. Hemen bat gatoz James R. Lehningen (1995, 146 or.) baieztapenarekin: “dialects [tokian tokiko hizkuntzak] did not always separate peasants from the culture of their bourgeois countrymen; school did not always manage to destroy such elements of local culture”. Aldiz, Sallaberry notarioak Thomasi Pucheuren arazoa azalduz igorri zion gutuna frantsesez idatzita dago, eliteen arteko komunikazioan frantsesa nagusitzen zela azpimarratuz.

Neurri askoz apalagoan klase dirudunek ere erabiltzen zuten euskara harreman pertsonaletarako. Data eta lekurik gabeko (Muskilditik ziur aski) gutun batean Marie izeneko Thomasen arrebetako batek¹⁵ euskara eder batean (“ene Thomas eta anaye maytia”) bere anaiari herrian gertatutako istorio ez ohiko bat kontatzearekin batera (“Mundia Pias gora utculiric ducu Musculdin ere...”), testuan zehar eragina izatea uzten die giza grinei. Aldiz, Elisa Duhaltrek bere aitari zuzendu zizkion gutun guztiak frantsesez idatzita daude.

Era berean, Thomasen beste arrebetako baten gutunak ere frantsesez daude, eta, kasu horretan, hizkuntzaren hautaketa arrebaren kokapenarekin zerikusia duelako susmoa dugu, Bordeletik igorriak baitira¹⁶. Akatsekin bada ere, arreba horren bi gutunak guztiz daude frantsesez, lehen ikusitako Jean Urrutyk bere anaiari igorritako gutuna bezala. Urruty otsein zebilen Parisen eta bere anaia laborari zen Urdiñarben. Bi adibideetan frantsesaren hautua sen onaren bitartez argitu daiteke, bai eta Ameriketatik euskaldun askok beren senideei gutunak gaztelaniaz bidali izana ere, gerora ikusiko dugun bezala. Sen onak, bizimolde gisa ulertuta, gizarte jakin batean erabateko murgilketa eskatzen du, norberak gizarte horren irudikapen, sinbolo eta praktikek osatzen duten sistemari egokitu ahal izateko.

Ildo horretan, hizkuntza, harreman sareak josten ahalbidetzen digun heinean, bizimolde jakin baten barneratzearen oinarrian dago. Jean Urrutyk eta Thomasen arrebak frantsesez idatzi behar zuten, beren ingurumena frantsesez eratzen zelako. Urrutyren kasuan, frantsesa modu “ez arautuan” ikasi zuela esango genuke (baliteke eskolan ikasi izana, baina seguru asko ikasketa prozesua bortxaz azkartu zen Parisera lanera joan behar izan zelako). Haren semeak, aldiz, Sylvestrek (2004, 130 or.) “apprentissage par immersion” eta “apprentissage plus formalisé” deitzen dituen bi moduak jaso zituen: “François va tres bien et il commence d'apprendre bien à lécole il parle très bien le français et lis couramant et commence à écrire”¹⁷.

3.3 Gaztelaniaren lekua

Ameriketean edo Espainian bizi ziren euskaldunek gaztelaniaz idazten zuten gaztelaniak berak euren errealitatea osatzen zuelako, bai eta, frantsesaren antzera, ama-hizkuntza ez zen heinean, hizkuntza berri bat ikasteak ematen duen prestigioa eskaintzen zielako. “Escribo esta carta en español para su satisfacción” esaldiarekin amaitzen du gutun bat J. B. Cougetek, Mexikon kokatuta zegoen Thomasen ilobak¹⁸. Agerikoa da Thomasi idazten ziotenek harentzat gaztelaniak zuen inportantzia ezagutzen zutela, Thomas Mexikon ibilia izan baitzen eta bertako emakume batekin seme bat izan baitzuen (1850 inguruan).

¹⁴ Baionako eta Euskal Herriko Artxibategia: Duhalt fondoa, 87J art.8, Barkotxe, 1883.

¹⁵ Thomas Duhaltrek hamar anai-arreba izan zituen: 4 anaia eta 6 arreba. Marie izeneko hiru ahizpa ziren.

¹⁶ Baionako eta Euskal Herriko Artxibategia: Duhalt fondoa, 87J art.6, 1873, Marie Duhalten bi gutun: bat Thomasi eta bestea bere ahizpa Annari zuzenduak.

¹⁷ Baionako eta Euskal Herriko Artxibategia: Duhalt fondoa, 87J art.7, 1874.

¹⁸ Baionako eta Euskal Herriko Artxibategia: Duhalt fondoa, 87J art.7, 1874.

Catherine Ithurbidek Thomasi igorri zion gutun batean igorlearen arrandiatzeko joera ageri da. Arrandia ez zegoen Thomasi zuzenduta; haatik, herrian gelditu ziren beste pertsonak haren zorte onaren berri izatea zen helburua. Catherinek Ameriketara emigratu zuen¹⁹, esaten duenagatik pentsa dezakegu denbora gutxi zeramala han gutuna idatzi zuenean, baina argi uzten du harrotasuna eragiten zioten gauzen artean gaztelanian egiten ari zen aurrerakuntzak zeudela: “Orai hebeco beriac iqhasten hasi tit hortico houna hanich diferentutçu orai costumaturic nuzu hebeco biziziari; eta laceturic ounxa zaldiz costumatchen ari nutçu eta exepagnoularen iqhasten ahal oroz orai conprenitçen dit eta habochic contrestatçen orai lacetago itçanen nitçala ezparantcha dit; Ahizpa Mariac iscribatu zitaten Anac Allandec gabrielac eran zela hariec igorico nundiela beste plantaz prestaturic eratçu Mariari eran ditçen nic cechi gouraitçi eta nic eztudala bihozin phenaric françiati asci gouztian prestaturic jin gabez”. Izan ere, 1890eko Catherineren beste gutun bat topatu dugu zeina gaztelaniaz idatzita dagoen osorik, bukaerako agurrak ez ezik.

Marguerite Caset Carricabururen adibidea adierazgarria da hizkuntzen erabilera bereiztua erakusteko. Marguerite neskamen zebilen Madrilen, “mis Señores” deitzen zituen batzuen etxean. 1874tik 1875era gutxienez sei gutun igorri zizkion Thomasi eta horietatik lautan mesedeak eskatzen dizkio haren gaztelaniak ahalbidetzen zion era formalenean (dirua eta bere bataio-agiria).

Lehen adibidea: “Querido Amigo Tomas despues de saludarte y gualmente de mis hermanos. Yo sigo buena Tomas enel momento que recibes esta [carta] haras el favor de que el cura dela parroquia estienda mi fe de Bautismo y gual que la que remito poniendo que soy soltera des pues la llevas en casa del Obispo para que la firme y ponga el sello, y lue go a lega le sarta? el consul de españa todo esto me corre mucha prisa [...] porque quie ro contraer matrimonio”²⁰.

Bigarren adibidea: “[...] le dirijo la presente para manifestarle lo siguiente. Que cuando llegué à esta [ciudad] puse un establecimiento a medias con otro y no abiendome querido dar cuentas tube que demandarle puieis? y resultando que yo tenia razon por lo que pedia que era el establecimiento salio que entregandole yo cuatro mil reales me quedo con el y no estando mis Señores en Madrid le escribo las dos cartas esperando de U. que para el dia ¿ no me falten los cuatro mil reales por que si no lo perdería todo en U. espero que no tengo otro padre mas que U. que me faboresca por que si no me encontrare en la calle”²¹.

Bi gutunen idazkera ezberdina denez gero, pentsa dezakegu Margueritek testuak idazteko laguntza eskatu ziola norbaiti. Horrek ez du zalantzan jartzen, alabaina, bi gutun horien kutsu serioak hirugarren gutun honen tonu pribatuarekin kontrastatzen duenik: “Ay Tomas suri estheisut nic yscibathu oray arthino eri egon nusu ni atrebisen ahal suri yscribasera motivo de que esta? icousten dusun besala ene aneic conprenisen nisie bestec esthacit, elisac ere menthuras conprenithuco disu Ay Tomas hanis pena ycusi dit heben bena oray trancilago nusu, egin dithadasiet hanis ene hebenthi elqueasi behares bena esthisu eresithu nic suri esquerac heben nusu bena egin dithadasiet hanis esthafa despendiatu dit bena es hec egin dien besan besthe enecisien ja?..lia harec disu causathu enegal erasi beharres berac galdu thusu enusu elkisen bathere echethi es elisat es deusetharat, es dit ihouri ere cofiancharic echen ustheco [...] es dit hainbesthe arancura hor harthino badisie inbeilia, Tomas es dit ousthe eszcontuco nisan lehen ydeia harthu nisun ene ynteresagathi, es galdu nahis bena orai es dit hoeres arancuaric, oray eresituco dit [...]”²².

Azken adibide honetan Margueritek bere barrena hainbesteraino azaleratzen du, non beraren eta Thomasen arteko hierarkia saltoa lausotzen baita: sufritzen ari den penak, jendearen onespeneza, Elizak konprenituko ote duen zalantzan (zoritxarrez ez dakigu zer gertatu zaion, akaso aurreko gutunean aipatutako negozioren porrota), ez ezkontzeko erabakia... Ezin daiteke, beraz, gutun hori idazteko

¹⁹ Baionako eta Euskal Herriko Artxibategia: Duhalt fondoa, 87J art.10, sans date. Zoritxarrez ez dakigu zer harreman zuen Catherinek Thomasekin, ez eta non bizi zen emigratu ondoren. Gutunak ez du datarik.

²⁰ Baionako eta Euskal Herriko Artxibategia: Duhalt fondoa, 87J art.7, 1875.

²¹ Baionako eta Euskal Herriko Artxibategia: Duhalt fondoa, 87J art.7, 1874. Gutun hau, 1874koa izan arren, 1875eko karpetan dago kokatuta.

²² Baionako eta Euskal Herriko Artxibategia: Duhalt fondoa, 87J art.7, 1875.

euskararen hautaketa halaberrez kontsideratu. Pentsa genezake lehenengo bi adibideen kasuan gaztelaniaren hautaketa beharrak eragin zuela, gutunak idazteko laguntza eskatu behar izan baitzuen Madrilen euskaraz idazten zekien norbait aurkitzea zaila izan zitekeen heinean. Baina kontuan hartuz Margueritek ez zekiela euskaraz idazten (1870eko gutun bat topatu dugu non ageri den ez zegoela euskaraz alfabetatua), gutun bakoitzaren kutsuaren arabera bi hizkuntza ezberdinen hautaketa ez dugu kasualitatetzat jotzen.

Beste maila batean, gaztelaniaren erabilera ez zegoen prestigioarekin edo onespenarekin lotuta. Migranteek ahaideei, hau da, pareko gizarte-klasekoiei, idaztean gaztelania erabil zezaketen gizarte berrian moldatzeko arazorik ez zutela erakusteko. Kasurako, Elissondo fondoan alaba batek 1869an bere gurasoei bidalitako erantzunean euskara hizkuntza nagusia izan arren, gaztelaniaz txertatuta dagoen pasarte bat ere irakur daiteke: “Letra hau eckiribacen dinat nihauren bguztia hala icanec vasco cahar bezperan Marianita cebando mate eta yo tomando iskribiendo Mariquita [¿] i Bernardito otro Lahaico [¿] dormiendo Bernardo trabakhando alanbrando mi ermana querida mándeme aber sientregado ela carta de Bernardo este ickribido por migusto aci en castilla jace kaco Margarita dela icquina con el Pedro pandaeroque andaba aya ahora mándeme todalac noticiac de aya aber como encontró mama i tata i ermana Maria todo conata”²³.

Ageri da idazkera fonetiko delá hein handi batean (hots, idazten du entzuten duen moduan), baina garrantzia duena hemen ez da ez zekiela gaztelaniaz idazten, baizik eta gaztelaniaz komunikatzeko gai zela, hizkuntza berri batean moldatzeko trebezia zuela.

Ameriketatik etxera itzuli ziren emigranteen artean gaztelaniaren erabilera mantendu zela baieztatu dugu. Pierre Duhalték –Mexikon ibilia zen– 1870ean bere lehengusu Thomasi Mauletik igorri zion gutuna gaztelania hutsean dago: “Hasme favor de mandar a Rosita en tu coche, por que los de Monein vienen esta tarde y tube que mandar mi coche a buscarlos a Navarrenx. Tu primo que te quiere Pedro”.²⁴

4. Ondorioak

Ez dezagun ahantz aztertutako gutunak Ameriketara, frantses ala espainiar estatuetakoa hiriren batean bizi ziren euskal emigranteek idatzi zituztela, baldin eta guztiek Zuberoako landa-eremuan jatorria bazuten ere. Hortaz, azterketak garaiko paisaia linguistikoaren gutxi gorabeherako irudia eskaini dugu.

Euskal emigranteek frantsesez idazteak ez zuen Zuberoako hizkuntzen erabilera sakonki transformatu, berehalako hartan bederen, baina ez dago dudarik horren bitartez euskaldunak frantsesera gero eta gehiago ohitu zirela. Are gehiago, familia eta lagunarteko komunikazioa frantsesez egiteak diglosia egoera barneratzea eragin zuen, azken finean, frantsesa zen landa-eremutik alde egiteko eta hirian integratzeko medio garrantzitsuenetako bat.

Halere, ikusi denez, klase herrikoiek ez zuten euskararen erabilera alboratu; aitzitik, familiarterko komunikazioak euskaraz izaten jarraitu zuen hein handi batean. Halaber, klase ezberdinetako pertsonak ere beren artean euskara enplegatzen zuten, baldin eta familia aberatsetako senideek frantsesa nagusitu zuten. Paisaia linguistiko horren baitan euskarak arlo pribatuan zuen bere leku nagusia.

Bestaldetik, gaztelaniak, emigranteentzat behar-beharrezko hizkuntza bat izateaz gain, Zuberora itzuli ziren emigranteen artean ere erabilia izaten jarraitu zuen eta prestigio modukoa eskaintzen zuen, Ameriketara dirua egin eta etxera itzuli ahal izanaren seinalea baitzen.

5. Etorkizunerako planteatzen den norabidea

Hasitako paisaia linguistiko honen azterketa kronologikoki luzatzea komenigarria izango litzateke. Hala, gutunak iturri nagusi moduan enplegatzeaz gain, Eleketa programan bilduta dauden ahozko memoriak ikerketa aberastuko lukete. Horrelako ikerketa batek Zuberoako klase

²³ Elissondo familiaren fondo pribatua. Buenos Airesetik (Argentina) igorritako gutuna. Uste dugu igorlea Jean eta Dominica Errecalde bikotearen Marie izeneko alabetako bat zela.

²⁴ Baionako eta Euskal Herriko Artxibategia: Duhalt fondoan, 87J art.6, 1870.

herrikoien artean hizkuntzen erabilerak izan zuen eboluzioaren ildo eskainiko liguke. Halaber, hemen erabilitako metodologiak Ipar Euskal-Herriko gainontzeko eskualdeen kasuak aztertzeko ere balio digu.

Oro har, gure azterketa lagin zehatz batean oinarrituta dagoela kontuan hartuz, etorkizuneko ikerketek azterketa ñabartu eta osa dezakete.

6. Erreferentziak

- Aitaren bizia. Laurent Elissondo (1929-2006). *Sa vie racontée par lui-même*. Fondo pribatua.
- Amezaga, J. (1994). *Herri kultura: euskal kultura eta kultura popularrak*. Doktorego-tesia. Euskal Herriko Unibertsitatea, Leioa.
- Baionako eta Euskal Herriko Artxibategia: Duhalt fondoa.
- Bruneton-Governatori, A. & Moreux, B. (1997). Un modèle épistolaire populaire. Les lettres d'émigrés béarnais, in D. Fabre, *Par écrit. Ethnologie des écritures quotidiennes*, Éditions de la Maison des sciences de l'homme. Paris, 69-86.
- Chartier, R. (1984). Culture as Appropriation: Popular Cultural Uses in Early Modern France, in S. L. Kaplan (arg.), *Understanding Popular Culture*, New Babylon, Berlin, New York, Amsterdam, 229-253.
- Fabre, D. (1993). Introduction, in D. Fabre (arg.), *Écritures ordinaires*, Centre Georges Pompidou, Paris, 11-29.
- Fishman, J. A. (1988). *Sociología del lenguaje*, Cátedra, Madril.
- Géa, J.-M. (2015). Le dialecte dans l'écriture de la guerre : la part absente ?, in A. Steuckardt (arg.), *Entre village et tranchées. L'écriture de poilus ordinaires*, Inclinaison, Uzès, 53-65 or.
- Hagège, C. (2000). *Halte à la mort des langues*, Odile Jacob, Paris.
- Hymes, D. (1972). Models of the interaction of language and social life, in J. Gumperz eta D. Hymes (arg.), *Directions in sociolinguistics: the ethnography of communication*, Cambridge University Press, Nueva York, Cambridge.
- Itçaina, X. (2001). Catholicisme et construction identitaire basque : retour sur le postulat d'une sécularisation achevée. *Lapurdum*, 6. <http://journals.openedition.org/lapurdum/1239>.
- Larroque, J., Elissondo, R. (2021). *Maule-Lextarre agerian. Découvrir Mauléon-Licharre. Volume 2 En marchant dans la ville*, Ikerzaleak.
- Le Barre, Y. (1995). Langues et usages sociaux en Basse-Bretagne, in M. Lagrée (arg.), *Les parlers de la foi : religion et langues regionales*, Presses Universitaires de Rennes, Rennes, 97-105.
- Lehning, J. R. (1995). *Peasant and French. Cultural Contact in Rural France during the Nineteenth Century*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Levi, G. (1989). *Le pouvoir au village. Histoire d'un exorciste dans le Piémont du XVIIe siècle*, Gallimard, Paris.
- Moulin, A. (1988). *Les paysans dans la société française. De la Révolution à nos jours*, Seuil, Paris.
- Sylvestre, J.-P. (2004). Culture, imaginaire social et sens commun, in P. Guenancia eta J.-P. Sylvestre (arg.), *Le sens commun: théories et pratiques*, Éditions Universitaires de Dijon, Dijon, 129-148.
- Zaldibe, M., Joly, L., & Gardner, N. (2015). *Euskararen historia soziala lantzeko eredu metodologikoa*, Euskaltzaindia, Bilbo.

7. Eskerrak eta oharrak

Artikulu hau egun garatzen ari garen historia saileko doktorego-tesiaren atal batetako laburpen bat da.

Eskerrak eman nahi dizkiegu hurrengo pertsona hauei haien laguntza preziatuagatik: Robert Elissondo eta Marijo Mujicari -Ikerzaleak elkarteko kideak-, Allande Etxart eta Marguerite Rekalti, Tittika Rekalti eta Xabier Itçainari. Eskerrik asko guztioi!

Arroka, kiratsa eta altuerak. Klase borrokaren irudikapena Bong Joon-horen zineman: *Parasite* [Gisaengchung, 2019] kasua

Aimar Erkiaga

Gizarte eta Komunikazio Zientzien Fakultatea - UPV/EHU, Leioa

erkiagaaimar7@gmail.com

Laburpena

Bong Joon-ho-ren *Parasite* (2019) filmak gaur egungo hegokorear eta mundu mailako gizarte kapitalistan ohikoak diren gizabanako txiroen arazoak eta hiritar hauek klase mailaz aldatzeko dituzten ezintasunak erakutsi eta kritikatzeko ditu. Hau kontuan izanda, hurrengo artikuluan analisi filmiko testualaren metodologia baliatuko da klase gatazka honen inguruko kritika nola eta ze elementu narratibo eta formalen bitartez burutzen den pelikulan ikertzeko.

Hitz gakoak: *Parasite*, klase borroka, Bong Joon-ho eta hegokorear zinema.

Abstract

Bong Joon-ho's Parasite (2019) shows and criticizes the problems that poor individuals suffer on current global capitalist society, and the inability of these citizens to change class. Keeping this in mind, the following article will use the methodology of textual film analysis to investigate how and what narrative and formal elements are used in the film to criticize this class conflict.

Keywords: Parasite, class struggle, Bong Joon-ho and southcorean cinema.

1. Sarrera eta motibazioa

Entretenimenduaren munduan handi bihurtu da Hego Korea azken hamarkadetan zehar, horren adibide garbiak dira herrialdeko musika (K-pop bezala ezagutua), telesail ezberdinak (K-dramak) eta pelikulak. Korearrez “Hallyu”-a, euskaratuta korear olatu bezala ulertzen den neologismo bat da. Aipatutako musika, telesail, film eta korear kulturarekin erlazioa duten edukiak biltzen dituen hitza (Escolar eta Arias, 2020).

Atzera begirada bat botaz, XX. mende erdialdean hegokorear gizartean eta baita herrialdeko ekonomian ondorio latzak utzi zituen gerra zibil odoltsu bat pairatu zuen. Gerra osteko urteak gogorak izan ziren, eta gerora, 80. hamarkadan zehar, 7 urte iraun zuen diktadura bat eman zen Hego Korean. Diktadurako urteek hainbat giza mugimendu eta protesta ekarri zituzten, hegokorear gizabanakoak lege martzial gogorren menpe bizitzera behartuz (Paquet: 1-6, 2010).

Diktadura ostean, 90. hamarkadan, iraganeko kudeaketa txarren eta momentuko aldaketen ondorioz krisi ekonomiko bat eman zen Hego Korean, krisiaren ondorioz herrialdeko eredu ekonomikoa mendebaldetik zetorren kapitalismoak babestutako modelo neoliberalistara bideratuz (Chiat eta Ying, 2021). Eredu honen ondorioz Hego Korea hazkunde ekonomiko oparo bat dastatu zuen hurrengo urteetan zehar, herrialdearen BPGak gora eginez eta era berean hallyu edukia mundu mailara zabaltzeko plan bat hasiz (Kim eta Kim, 2003).

Espainiaren kasua begiratuta, 2013tik 2018ra bitartean hegokorear musikaren entzunaldiak %700 igo ziren Spotifyn, gaur egun BTS taldea mundu eta Espainia mailan gehien entzuten den musika taldea bihurtuz (McIntyre, 2022). Zinemaren kasuan, 2018an *Parásitos* [Gisaengchung, Bong Joon-ho, 2019] filma 23. pelikula ikusiena izan zen estatu mailan ia 7,6 milioi euro lortuz. 2021ean berriz, GECAREN datuen arabera, *El juego del calamar* [Ojing-eo Geim, Hwang Dong-hyuk, 2021] 8. telesail ikusiena izan zen urteko azken herenean.

7. artearen kasuan, hegokorear zinemako olatu berria 90. hamarkadaren hasieran hasi eta hamarkada bukaeran sendotzen da zuzendari berrien lehen filmen estreinaldiekin. Zuzendari hauek herrialdearen historia gogorra bizi eta momentuan ematen ziren, eta oraindik ematen diren,

arazo sozial ezberdinak erakutsi eta kritikatzegatik definituak izan dira, herrialdearekiko erretratua kalitatezko zinemarekin tartekatzea lortuz (Lee, 2019:80).

Olatu berriaren kalitatea mendebaldeko zinemaldi ospetsuenetan egiaztatu da azken bi hamarkadetan zehar; azpimarragarriak izanik 2019 Canneseko zinemaldian Bong Joon-hok lortutako film onenaren Urrezko Palmondoa, Kim Ki-duk-en 2012ko Urrezko Lehoia edo Hong sang-soo-k 2015ean Locarnon irabazitako Urrezko Gepardoa. Aipatutako sariak gutxi izango balira, hegokorear zinemako olatu berriak kate kultural guztiak hautsi zituen 2019an *Parasite*-k 4 Oscar sari irabaztean. Garaipen hau ingelesez hitz egiten ez den film batek sari hau irabazten zuen lehen aldia izan zen, bai Bong Joon-ho-ren zinema eta bai hegokorear olatua kultura popularrean ezagutzera emanez (Lee, 2020: preface).

Beraz, azterketa honen bidez olatuko zuzendari garrantzitsuenetako batek XXI. mendeko Hego Korearen inguruan daukan ikuspuntu kritikoa aztertu nahi da. Horretarako, azpimarragarria da gaur egun Hego Korea mundu mailako barne produktu gordin altuenetarikoa duen herrialdea dela, 10. postuan kokatuz. Baina era berean txirotasun tasa altua duen herrialdea ere bada, Ekonomiari Lankidetzari eta Garapenerako Erakundeak osatzen duten 38 partaideetatik pobrezia tasa altua duen laugarren herrialdea izanik. Honen ondorioz, lan honetan aztertuko den gai nagusia herritarren arteko klase ezberdintasuna izango da, *Parasite* pelikulako pertsonailetan, eta hauen bizimodu eta ondasunetan ikertuz.

2. Arloko egoera eta ikerketaren helburuak

2.1 Nor da Bong Joon-ho?

1969an Hego Koreako hiri aberatsenatariko den Daegun hirian jaiota, txiki txikitatik zinemaren eta arteen munduarekiko interesa adierazi zuen Bong Joon-ho-k. Hollywoodeko blockbuster pelikulak eta Europatik zetorren autore zinema ikusten igaro zuen bere gaztaroa. Korear Zinema Berriaren partaide ugariaren bezala, zinemagile berri hauek mundu osoko zinema ikusten eta pentsatzen hezitakoak dira, zinemagileak izan haurretik zinefiloak izanik.

Bong Joon-horen zinemarekiko grina agerikoa zen arren, 80. hamarkadako Hego Korearen egoera zela eta ez zeuden zinema ikasketak gauzatzeko aukera gehiegirik, eta horren ondorioz 1989an Bong-ek soziologia ikasketak egitea erabaki zuen. Honen ondorioz, soziologia ikuspuntu hau nabarikoa bihurtu da bere obra osoan zehar. 90. hamarkadan, Bong-ek unibertsitateko ikasketak bukatu ostean, herrialdean askatasun artistiko eta zibil handi bat eman zen, eta honek Koreako Arte eta Zinema Akademian bi urtetako ikasketak egiteko aukera eman zion. Bertan egindako laburmetraiek izandako arrakastaren ondorioz industrian lan egiteko aukera lortu zuen. 5 urtetan zehar gidoilari eta zuzendari laguntzaile bezala aritu ostean, 2000. urtean lehenengo luzea kaleratu zuen, *Barking dogs never bite*. Lehen film horretatik aurrera beste 6 luzemetraia zuzendu eta idatzi ditu: *Memories of murder* (2003), *The Host* (2006), *Mother* (2009), *Snowpiercer* (2013), *Okja* (2017) eta *Parasite* (2019). Azpimarragarria da 5 alditan egon dela Canneseko Zinemaldian, 2019an Urrezko Palmondoa irabazi zuen. Urte berdinean Hollywoodeko akademiako 4 Oscar Sari lortuz zituen, haien artean zuzendari eta pelikula hoberenarenak.

Bere filmetan zehar hainbat elementu errepikatzen dira, azpimarragarrienak Holywoodeko “happy ending”-aren kontrako bukaera ireki eta pesimista, bere pertsonaiek hartzen dituzten erabaki okerrak eta bizi diren herrialdeko sistemarekiko kritika dira (Lee, 2020:6). Giza kritika hau bere obra osoan ematen dela argi izanda, gai hau izango da ikerketa bideratuko duen ardatza.

1. irudia. Bong Joon-ho

2.2 *Parasite* filmaren arloko egoera eta marko teorikoa

Sarreran azaldu bezala, 90. hamarkada bukaeratik aurrera mundu mailako ospea lortu du hegokorear zinemako olatu berriak, eta ikerketaren arloan hamaika lan ezberdin burutu izana arrakasta honen ondorio zuzena da. Lan hauek sailkatzerako orduan, azpimarragarria da olatu berriaren inguruko azterketa lanak bi multzo ezberdinetan banatu ohi direla. Alde batetik, olatuko zuzendariak banaka aztertzen dituztenak daude, kasu honetan zinemagilea bakoitzaren obra osoa, pelikula batzuk, edo bakarra ikertzen duten ikerketak dira. Beste aldetik, aipagarria da olatuko zuzendari ezberdinak batzen dituzten lanak ere badaudela, hauek normalean gai konkretu baten haria jarraitzen dute, ikerketa tematiko bat burutuz.

Argi utzi beharra dago euskaraz Hego Koreako zinema olatu berriaren inguruko ikerlanak (ez daudela ez esatearren) oso urriak direla. Lehenago esan bezala, zinemaren munduan garrantzi handia duen gai bat da gaur egungo hegokorear zinemaren kasua, beraz artikulua honekin, eta honen ondorioz etorriko diren ikerketa lanekin, euskal ikerkuntzan hutsune hau bete nahi da.

Bong Joon-ho-ren *Parasite* pelikularen kasuan, erdarazko makina bat ikerketa ezberdin egin dira, gaur egungo Hego Korear klase baxuko familien egoera erakustea eta nola talde hauentzako ezinezkoa den klase sozialen eskalan gora egitea izanez filmaren gai nagusia (Octavia, 2021). Beraz, kapitalismoa erlijio berria bihurtu den gaur egungo gizartean (Benjamin, 1921) (Noh, 2020), *Parasite* Amerikako Estatu Batuek azken hamarkadetan zehar saldutako “Amets amerikarra”-ren faltsukeria eta honen ezinezkotasuna erakusten du (Ridwey-Diaz, Truong eta Gabbard, 2020).

Parasite bi zatitan banatutako pelikula bat da, (Noh, 2020) (Octavia, 2021) filmaren erdi puntuarekin, hau da, Parktarren etxe azpian bizi den hirugarren familiaren agerpenarekin, guztiz aldatzen dena (Serrano, 2019). Filmaren lehenengo zatian zehar klase baxukoak diren Kim familiaren bizitza eta gaur egungo hegokorear gizarte kapitalista irudikatzen diren bitartean, bigarren zatian aldiz, hirugarren familiaren agerpenarekin, filmaren tonua eta Kimtarren jarrera ere aldatu egiten da. Zati honetan Kim familiak haiek lortutako lanekiko jarrera kapitalista eta indibidualista bat erakusten dute azpiko familiarekiko (Noh, 2020) (Octavia, 2021).

Oh Geun-sae-k eta Moon-gwang-ek, hirugarren familiak, kapitalismo latzenaren ondorioak erakusten dituzte, Kimtarrek baino okerrago dauden familia dira, kapitalismoaren glamourrez betetako luxuzko etxearen azpian ezkutatuta bizi direnak. Hirugarren familia hau kapitalismoaren zabor eta ondorioa da, mundu mailako kapitalismoak ezkutatu nahi duena (Ridwey-Diaz, Truong eta Gabbard, 2020). Era sisteman daukaten lekua aldatu ezinik harrapatuta dagoen familia bat da, kapitalismoa irudikatzen duen Park familiaren azpian bizi dena (Gabilondo, 2020).

Aipagarria da gaur egungo Hego Korean pobreziatik irteteko aukera murrizten ondorioz txiroek txirotasun hau onartuta daukatela (Lee eta Kim, 2012) (Octavia, 2021), izaki pasiboak bihurtuz. Honen ondorioz, Oh Geun-sae-k eta Ki Taek-ek kapitalismoa irudikatzen duen Park aitarekiko miresmen jarrera bat lantzen dute ia pelikula osoan zehar. Haien txirotasunaren sortzaileetako bati mespretxuz edo inbidiaz erantzun ordez, honek eskaintzen dituen apurrak onartu eta jainko bat bezala tratatzen dute (Ridwey-Diaz, Truong eta Gabbard, 2020).

2.3 Helburuak

Hau kontuan izanda, hurrengo ikerketa lanak bi helburu ditu:

1. Hego Koreako gizarteak azken hamarkadetan zehar jasan duen bilakaera ultra kapitalistaren ondorioz herrialdean eman diren klase ezberdintasunak nola islatzen diren Bong Joon-ho-ren, Koreako “Olatu berri”-ko zuzendari garrantzitsuenetariko baten, *Parasite* azken filmean aztertu.

2. Analisi filmikoaren metodologia testualaz baliatuta, pelikulako maila narratiboa eta formala ikertu. Horrela, Bong Joon-ho-k, bere azken pelikulan klase maila ezberdinetako familiak definitzerako orduan erabiltzen dituen elementuak identifikatzea eta azaltzea lortuz.

3. Ikerketaren muina: hegokorear gizartearen bi aurpegiak

Analisiarekin hasteko, azpimarragarria da Bong Joon-ho-k Parktarrak, Kimtarrak eta sotoan bizi den bikotekidea, klase ezberdinetako familiak alegia, banatzeko hainbat elementu erabiltzen dituela, gehienak begi bistakoak izanik.

Hasteko eta behin, hiru familiak espazio eta altuera bitartez banatuta daude. Parktarrak Seul goialdean kokatuta dagoen auzo aberats batean bizi diren familia dira, eta haien etxea luxuzko bizitoki handi eta eder bat da. Kimtarrak berriz, semi soto bat daukate hiriko auzo txiro batean, lurzorua baino zertxobait beherago biziz. Hirugarren familiaren, Moon-gwang emazteak eta Geun-sae senarrak osatzen duten bikotearen, bizilekua berriz Parktarren luxuzko etxearen azpian kokatutako bunker edo soto bat da.

2. irudia. *Parasite* filmeko 3 etxebizitzak

Hiru talde protagonistekin sortutako hierarkia bisual honen bitartez filmak kapitalismoaren ondorio baikorrak eta ezkorak diren familien arteko banaketa bat planteatzen du. Bizileku eta toki hauen ezaugarrien bitartez oraindik argiago ulertzen da zuzendariak altueraz markatutako ezberdintasuna. Parktarren etxea aztertuta, hiru (edo lau) solairuko bizileku erraldoi bat dela ikus daiteke, kanpoaldeko lorategia eta etxebizitzak eskaintzen dituen ikuspegiak disfrutatzekeo leiho handi bat izanez egongelan. Bistak izateaz gain, leiho hauek eguzkiaz gozatzeko aukera ematen diete Parktarrei, leiho erraldoiek naturara bideratutako telebista handi baten eginkizuna betez.

Oso ezberdina da Kimtarrek eta hirugarren familiak haien etxeetan natura eta eguzkiarekiko duten erlazioa, pelikularen lehenengo planotik argi utziz familia protagonistak leiho txiki bat besterik ez daukatela kanpoaldea ikusi eta eguzkiaz gozatzeko. Hirugarren familiaren kasuan berriz, lur azpiko sotoan ez dago inongo leiho, natura edo eguzkiarekiko harremanik. Txiroak eta klase maila baxukoak izatearen ondorioz ama lurrak edozein gizabanakori emandako errekurtsio naturalak edukitzeko aukera galtzen dute.

Azpimarragarria da nahiz eta hirugarren familiak eguzkiaz edo naturaz gozatzeko aukerarik ez izan, Geun-sae, familiako senarra, dela Park aberatsei etxera heltzerako orduan argia pizten dion gizabanakoa. Hau da, gizonezko txiroak berarentzat argirik ez daukan arren, bere lan eskuetan dauka aberatsei onura ekarriko dion tresna. Modu honetan, Bong Joon-ho-k elementu gutxi batzuekin klase baxuko eta altukoaren arteko menpekotasun erlazio bat sortu eta kontatzen du.

Kimtarren semi sotoa aztertzerako orduan, pare bat ezaugarri garrantzitsu ditu familia protagonistaren etxeak. Hasteko eta behin, pelikulako lehenengo minutuetan familiako semea eta alaba wifi bila dabiltzan bitartean etxeko komunean bukatzen dute jesarrita. Plano honekin jada familia gizarteko ze lekutan kokatuta dagoen irudikatzen du pelikulak, Kimtarrak kaka dira.

Kontzeptu hau hasieran metaforikoki erakusten dena, gerora, filmaren erdialdetik aurrera fisikoki gorpuzten da. Amets amerikarraren prozesua hausten den unean haien bizilekuko komuna apurtu eta zuzendariak pelikulako hasierako plano berbera errepikatzen du, kasu honetan familiako partaideak komuneko estoldetatik datorren zikinkeria beltzaz betez eta amore emanda daude.

3. Irudia. Kim familiako komuna pelikulako hasieran eta erdialdean

Etxearekin erlazionatutako beste elementu garrantzitsu bat Kimtarrek filmean zehar duten bilakaera ulertzeko gako lanak egiten dituen etxeko leihoa da, objektu hau izanik pelikula hasi

4. Irudia. Kim familiako etxebizitzako leihoa

eta bukatzeko betebeharra duena. Lehenengo plano honek, 4 zatitan banatutako leiho bat erakusten du, hauetako batetan, eskuinean kokatuta, filmaren titulua irudikatuz. Planoan atentzioa deitzen duen beste elementu bat familiaren galtzerdiak dira, ezkerretik kontatzen hasita leihoek sortzen dituzten lehen eta bigarren laukitxoan erdibidean egonez arropa. Azpimarratu beharra dago galtzerdietako pare batek lehenengo laukitxoa hartzen duen arren, familiaren arropa hauek osotasunean ulertuta bigarren laukitxoan kokatzen direla.

Hasiera batean arropa pieza bat besterik ez dena, filmean zehar Kimtarren janzkerak eta batez ere familiari arropa bitartez esleitutako usainak garrantzi handia hartzen du. Esan bezala, pelikulako lehenengo zatian zehar familiak hainbeste gura duen klasez aldatzeko prozesua hasten du, haien lanaren bitartez txirotasuna utzi eta Parktarren bizia lortuko dutela pentsatuz. Pelikularen erdialdeko momentu batean ordea, Park familiako patriarkak Kimtarrek usain berezi bat dutela esaten du, usteldutako zerbaiten antzeko kirats bat alegia. Usain hau familiak inoiz gainetik kendu ezingo duen usaina da, pobreziaren kiratsa alegia.

Beraz, ez da kasualitatea filma familiako galtzerdien garbiketa osteko lehortze prozesuarekin hastea, hau da, usain edo kirats hau kentzeko tratamenduarekin. Azpimarragarria da baita filmean zehar behin baino gehiagotan Kimtarrak intsektu edo labezomorro nazkagarriak izango balira bezala erakusten direla, pelikularen hasieratik fumigatuak direnak. Fumigazio honek gaur egungo hegokorear gizarteak txirokekiko duen jarrera erakusten du. Era berean, familiak haien etxeko leihoa irekitzeko aukera galtzen du fumigazioaren ondorioz, berriro ere Parktarren luxuzko etxearekin ezberdintasun garbi bat erakutsiz. Gerora, leiho hau irekita usteak etxea urez betetzea ekartzen du, bizi diren giza sistemak Kim familiaren klasez aldatzeko ausardia zigortuz.

Hasierako planoarekin jarraituz, esan bezala, tituluak hartzen duen leihoko laukia alde batera utzita, hiru laukitxorekin aurkezten da pelikularen lehenengo plano. Hiru lauki hauek filmeko hiru familiak edo hiru klase egoerak bezala ulertu daitezke. Filmaren hasieran Kimtarrak Parktarren eta etxe azpiko familiaren erdialdean kokatzen dira, eta nahiz eta filmean erdibide lanak betetzen dituen familia bat izan, beti kokatuko dira txirotasunetik hurbilago Parktarrengandik baino.

Lehen planoko elementuak azaldu ondoren, eta azkena begiratuta, begi bistakoa da Kimtarren galtzerdiak lekuz mugitu direla. Beraz, irudiko galtzerdiak Kim familia ordezkatzeko duten motibo figuratibotzat ulertuta, familiak bere osotasunean aldaketa bat izan duela esan daiteke. Kasu honetan, pelikularen bukaera ikusi, planoak konparatu, eta leihoan eskuinaren dagoen laukitxoa

etxe azpiko familiarekin erlazionatuta zegoela ulertuta, Kimtarren txirotasunetik ihes egiteko bidaia porrot egin duela eta hasieran baino leku okerragoan daudela ulertzen da. Ideia hau zilegizkoa bihurtzen da familiako alaba hilda eta aita bunkerrean gotortuta geratu dela kontuan izaterako unean.

5. Irudia. *Parasite* pelikulako lehen eta azken planoen konparaketa

Kimtarrak pelikulan zehar izandako bidaia ulertzeko beste gako bat istorioaren hasieran Kim familiako semearen Min lagunak Kimtarrei oparitutako jakituaren arroka da. Korearrez “suseok” bezala ezagutzen diren arrokak, orain dela 3000 urtetatik zaindu eta lantzen diren harkaitz zatiak dira, naturako puntu ezberdinetatik; mendi, itxaso edo erreketatik eratorriak (Dodson, 2021). Elezaharrak dion bezala “suseok” hauek hegokorear eta asiarrak kulturaren zorte ona ekartzen duten objektuak dira (Octavia, 2021).

Filmaren lehenengo orduan zehar jakituriaren arrokak zorte ona ekartzen die Kimtarrei, eta banaka banaka Parktarren etxean lan egiten hasten dira, estatubatuar ametsa betez modu horretan. Lanean dauden egunetan zehar, familia dirua irabazten hasten da, eta honen ondorioz klaseen eskalan gora egingo dutela uste du. Pelikularen erdialdean zehar Parktarren bezalako luxuzko etxe bat izango dutela sinesten dute.

Baina hasiera batean zortea eta lana ekarri duen jakituriaren arroka faltsua da, eta horrela ikusten da bai Kimtarrek filmaren erdialdetik aurrera duten zortean, eta baita arrokaren ezau garri fisikoetan. Arrokak uretan flotatu egiten du, eta era berean ez du gogortasunik Ki-woo hiltzeko. Beraz, esan daiteke harriak ez dituela benetako zortedun arroka baten ezaugarriak. Honen ondorioz hirugarren familia agertzen den unetik aurrera dena okertzen hasten da Kimtarrentzat, gutxika-gutxika lana galduz eta aipatutako azken planoan erakusten den bezala hasierako leku berberera itzultzen dira.

Esan bezala, ibilbide zikliko hau espazio fisiko berdinean hasi eta bukatzen da, baina amets amerikarraren lorpenaren bidean goranzko eta beheranzko ibilbide bat eratzen dute Kimtarrek. Familiak hegokorear gizartean duen goranzko bidaia arroka haien bizitzara heltzen den unean hasten da, altuerak igo, Parktarren etxera heldu, lana lortu eta dirua irabazten hasten dira. Baina jakituriaren arroka, eta honek haragitzen duen amets amerikarraren promesa, faltsuak direnez, Kimtarrek igotako dena berriro jaisten dute, bidean alabaren bizia, semearen bizkortasuna eta aitaren askatasuna galduz.

6. Irudia. Jakituriaren arroka

Azpitarragarria da Kim familiaren amets amerikarraren bide faltsua, hau da, gorako eta beherako bidaia, filmeko bizpahiru elementutan ikusi daitekeela. Hasteko eta behin, amets amerikar faltsua irudikatzen duen *suseok* arroka dago. Harriaren forma ikusita, argi eta garbi hauteman daiteke triangelu itxurako arroka bat dela, ezkerretik goraka eta gero, erdira heltzean, beheraka hasten dena. Triangelu kontzeptu hau Parktarren semearen tipian ere igarri daiteke, elementu honek beste gorazko eta beheranzko ibilbide lineal bat marraztuz. Pertsonaia honek

pelikulako hasieran marraztutako margolanean ere badago aipatutako triangelua, semearen inozentziarekin lotutako goranzko marra bat izanez margolanak tipiaren alboan.

Bukatzeko, aipagarria da enkoadraketek garrantzi semantikoa daukatela filmean zehar, marra fisiko bidezko banaketa espazial ugariz betetako pelikula bat izanez *Parasite*. Bong Joon-ho-k filmeko hainbat momentutan klase maila ezberdinetako familiak marra hauen bitartez banatzen ditu, ikus lengoai eta eszenaratzearen bitartez bi taldeen arteko diferentzia ikuslearen begi aurrean azpimarratuz denbora guztian.

7. Irudia. *Parasite* filmeko enkoadraketen banaketak

Planoak klase maila adierazi eta pertsonaiak banatzeko erabiltzeaz gain *Parasite*k kristaletan sortzen diren islekin ere jokutzen du. Isla hauen bitartez klase baxuko pertsonaiak leihotatzen haien burua islatuta ikusten dute (marra bidez banatuta erreala eta isla) eta isla hauek filma osoan zehar lantzen den amets amerikarraren bitartez klase baxuko bizimodutik ihes egitearekin, hau da pertsonaien nahiekin, lotzen dira. Beraz, islatuta ikusten den irudiek Kimtarrek idealizatutako eta inoiz lortuko ez duten bizia erakusten dute, era berean amets hau isla eta fantasia faltsu bat besterik ez da.

Amaiera giza, esan beharra dago *Parasite*ek, zuzendariaren film guztiek bezala, etsipenez betetako bukaera triste bat duela, eta hau protagonistaren pentsamendu bitartez ikusten da. Nahiz eta amets amerikarraren bilaketak familia okerrera eramanez, Ki-woo-k oraindik bere lan bitartez klase mailaz aldatzeko aukera izango duela uste du, unibertsitatera joan, aberats bihurtu eta horrela aita bunker azpiko kartzelatik ateratzeko plana dauka. Ikusleok, pelikulan zehar ikusitakoaren ondorioz, badakigu hau ezinezkoa dela, amets hutsa, inoiz ezingo duena bete. Aipagarria da baita, pelikulako azken esaldian Kim familiako semeak aitari igo besterik ez dela egin behar esaten diola, oraindik klasez, hau da, altueraz, aldatzea gauza erraz eta posible bat bezala ulertuz semeak.

4. Ondorioak

Ikerketa hau burutu ostean, eta hasieran ezarritako helburuak kontuan izanda, bi ondorio atera dira:

1. *Parasite* filmean gaur egungo Hego Korean bizi diren klase ezberdinetako hiritarren egoera erakutsi eta kritikatu da. Bong Joon-ho-k txiroen langabezia egoera, sistema neoliberalaren ondorioz txirotasunetik irteteko ezintasuna, gizatalde aberatsen ergelkeria edo amets amerikarraren faltsutasuna bezalako gaiak lantzen ditu pelikulan zehar. Filmaren bukaeran Kim familia txirotasuneko bidaia zirkularra bukatzen da, kapitalismoak ezarritako klase mailetan gora egiten izandako saiakeraren ezintasuna erakutsiz eta honen ondorioz familia zi-gortuz.
2. Analisi filmikoaren metodologia testualaz baliatuz, pelikularen maila narratibo eta formalean agertzen diren ezaugarriekin filmak lantzen dituen gaiekiko esanahiak ulertu dai-

tezke. Lanean zehar aipatu bezala, familien etxebizitzak kokatuta dauden altuerak, bizileku hauek dituzten ezaugarriak, eguzkia, Kim familiaren arropako kiratsa, jakituriaren arroka edo enkoadraketan bidez sortzen diren banaketa espazialak filmean zehar lantzen den klase maila ezberdinetako familien arteko borroka eta ezberdintasuna erakusten dute.

5. Etorkizunerako planteatzen den norabidea

Artikulu hau izozmendiaren punta besterik ez dela kontuan izanik, eta hegokear zinemako olatu berria mundu mailako intereseko gai bat dela argi utziz, zinemagile konkretu hauek sortutako korrante honetan gai, pelikula eta zuzendari mordoa gelditzen dira aztertzeko oraindik. Zinema olatua oraindik bizirik dagoela argi utzita, eta euskal ikerketan gaia ez dela ikertu kontuan izanik, hegokear zinemaren inguruko hamaika lan ezberdin burutu daitezke etorkizunera begira. Gure kasuan, korrante honetako zinemagileek sortutako pelikula konkretuekin doktoretza tesi bat hasi dugu, ikerketa lanaren oinarri eta hari tematikoa zuzendari hauen filmetan agertzen diren amak izanez. Amaren inguruko ikerketak, gaur egungo hegokear gizartea ulertu eta azterketa genero ikuspuntu batetatik heltzea ahalbidetzen du.

6. Erreferentziak

- Benjamin, W. (1921). *Capitalism as Religion*. Selected Writings, Vol. 1. 288-91.
- Chiat, F. & Ying L. (2021). Hybridity, Confucianism, and Ambiguity in the South Korean Soft Power Model in Hallyu 1.0 - *Media Watch Journal*.
<https://www.mediawatchjournal.in/hybridity-confucianism-and-ambiguity-in-the-south-korean-soft-power-model-in-hallyu-1-0/>
- Escolar, L. D., & Arias, C. F. (2020). Hallyu 한류 en España: espectadores, fanbases y nuevas formas de consumir el audiovisual. *L'Atalante. Revista de estudios cinematográficos*, 0(29), 39-52.
- Gabilondo, J. (2020). Bong Joon Ho's Parasite and post-2008 Revolts: From the Discourses of the Master to the Destituent Power of the Real. *International Journal of Žižek Studies*, 14(1).
<https://zizekstudies.org/index.php/IJZS/article/view/1158>
- IMDb: Ratings, Reviews, and Where to Watch the Best Movies & TV Shows. (s. f.). *Parasite*. 2022ko abenduaren 27an berreskuratua, hemendik:
https://www.imdb.com/title/tt6751668/?ref=nm_sr_srsrg_0
- Kasiyarno. (2014). American Dream: The American Hegemonic Culture and Its Implications to The World. *Humaniora*, 26(1), 13-21.
<https://doi.org/10.22146/jh.4652>
- Kim, B. R. (2015). Past, Present and Future of Hallyu (Korean Wave). *Journal of Contemporary Research*, 5(5).
- Kim, D., & Kim, S. (2003). Globalization, Financial Crisis, and Industrial Relations: The Case of South Korea. *Industrial Relations: A Journal of Economy and Society*, 42(3), 341-367. <https://doi.org/10.1111/1468-232X.00295>
- Lee, N. (2020). *The Films of Bong Joon Ho*. Rutgers University Press.
- Lee, S. (2019). *Rediscovering Korean Cinema*. University of Michigan Press.
- McIntyre, H. (s. f.). *BTS Are Officially The Most-Streamed Group Of All Time On Spotify*. Forbes. 2023ko martxoaren 29an berreskuratua. <https://www.forbes.com/sites/hughmcintyre/2021/05/27/bts-are-officially-the-most-streamed-group-of-all-time-on-spotify/>
- Noh, M. (2020). Parasite as Parable. *CrossCurrents*, 70(3), 248-262. <https://doi.org/10.1111/cros.12435>
- Octavia, L. (2021). Living in a hamster wheel: Identity construction through hopes and terrors in Bong Joon-Hos «Parasite». *Rainbow: Journal of Literature, Linguistics and Culture Studies*, 10(1), 24-33.
<https://doi.org/10.15294/rainbow.v10i1.45388>
- Paquet, D. (2010). *New Korean Cinema: Breaking the Waves*. Columbia University Press.
- Ridgeway-Diaz, J., Truong, T. T., & Gabbard, G. (2020). Return of the Repressed: Bong Joon-Ho's Parasite. *Academic Psychiatry*, 44. <https://doi.org/10.1007/s40596-020-01309-7>
- Serrano, F. (2019). Parásitos: thriller tragicómico y “muy” familiar. Análisis del film de Bong Joon Ho. *UCM*.
<https://www.semanticscholar.org/paper/Par%C3%A1sitos%3A-thriller-tragic%C3%B3mico-y-%E2%80%9Cmuy%E2%80%9D-familiar.-Serrano/65220a7a76a91812b33272ddb56c88f5c73d860d>
- Yang, J. (2012). The Korean Wave (Hallyu) in East Asia: A Comparison of Chinese, Japanese, and Taiwanese Audiences Who Watch Korean TV Dramas. *KOAJ*. <https://doi.org/10.21588/DNS.2012.41.1.005>

Genero-ikuspegia aintzat hartzen duen Botere Judizial baterantz: bere integrazioa antolakuntza judizialean eta jurisdikzio-funtzioan

Sara Arruti Benito

Donostiako Zuzenbide Fakultatea, Euskal Herriko Unibertsitatea (EHU/UPV)
sarruti002@ehu.ikasle.eus

Laburpena

Azken hamarkadetan, berdintasun-printzipioaren esanahi juridikoak bilakaera garrantzitsua jasan du. XX. mendeko azken herenean garatu ziren Zuzenbidearen teoria feministen marko teorikoa ardatz izanik, Nazio Batuen Emakumeei buruzko IV. Konferentzian (Pekin, 1995) sexuen arteko berdintasun materiala lortzeko funtsezko kontzeptua gorpuztu zen: genero-*mainstream* deritzona. Harrezkero, emakumeen aurkako bereizkeria fenomeno sistemikoa edo egiturazkoa zela ulertu zen, eta ondorioz, haren aurkako borrokak Botere Publikoei betebeharrak garbia esleitu ziren: genero-ikuspegia ordenamendu-juridiko guztian zehar txertatzea. Hori horrela, lan honek genero-*mainstream* edo genero-ikuspegiaren zeharkakotasunaren printzipioa Espainiako Botere Judizialean nola txertatu den ikertzea du xede. Zehazki, bere txertaketa zuzenbide prozesalaren ikuspegi organikotik eta materialetik aztertuko da, hau da, antolakuntza edo egitura judizialean eta jurisdikzio-funtzioan zein modutan integratu den ikertuko da. Azterketa horrek funtsezko bi helburu izango ditu: batetik, antolakuntza-judiziala berregituratzea diseinu parekideagoa lortzeko, eta bestetik, genero-epaitza metodologia-juridiko gisa jurisdikzio-ordena guztietan finkatzea. Bi helburu horiek, aitzitik, ortzi-muga bera dute: Espainiako hirugarren Botereak emakume eta gizonen berdintasun eraginkorra bermatzea.

Hitz gakoak: Botere Judiziala, berdintasuna materiala, jurisdikzio-funtzioa, antolaketa-judiziala, genero-ikuspegia

Abstract

In recent decades, the legal significance of equality has undergone a considerable evolution. Focusing on the theoretical framework of the feminist legal theory, developed in the last third of the twentieth century, the Fourth United Nations Conference on Women (Beijing, 1995) configured a fundamental concept to achieve substantive or real equality between sexes: the gender mainstream. Thereafter, discrimination against women was understood as a systemic or structural phenomenon. Consequently, the fight against it required all public authorities to integrate the gender perspective into the entire legal systems. Taking into account these premises, the purpose of this work is to investigate how the principle of gender mainstream has been incorporated in the Spanish judiciary. In particular, its integration is going to be examined from an organic and material point of view, in other words, we are going to focus on the implementation of gender mainstreaming in the judicial organization and in the judicial function. This research pursues two main objectives: on the one hand, to restructure the judicial organization in order to achieve a more equal design that takes into account the integrity and diversity of the society, and, on the other hand, to consolidate the gender judgment as a legal methodology in all jurisdictions. These two purposes, however, have the same horizon: ensure that the Spanish judiciary guarantees substantive and real equality between men and women.

Keywords: Judiciary, substantive equality, jurisdictional function, judicial organization, gender perspective

1. Sarrera eta motibazioa

Espainiar Estatuko hirugarren Boterean genero-ikuspegia txertatzea burutu gabeko erronka da oraindik. Mende erdia igaro da jada mundu akademiko anglosaxoi eta amerikarrean Zuzenbidearen teoria feministak garatzen hasi zirenetik (Costa, 2016). Teoria horiek, 70eko hamarkadatik aurrera indarra hartu zutenak, zuzenbidearen izaera androzentrikoa salatu zuten. Beste hitz batzuetan, sistema juridikoen konfigurazioa gizonezkoak¹ subjektu erreferentetzat hartuz eraikita zeudela aldarrikatu zuten (Levit et. al., 2015). Modu horretan, jurista eta teorialari feministek ordenamendu juridikoa osatzen zuten arauak eta auzitegiak

¹ Feminismo beltz eta dekolonialen teorizazioei esker, 80-90. hamarkadetatik aurrera garatu zirenak, gizonezko subjektu erreferente hori, zuria, heterosexuala, desgaitasunik gabekoa eta klase ertainekoa zela ondorioztatu zen.

jurisprudentzia-kasuak aztertzeari ekin zioten, eta mugimendu feministaren olatuen erritmoari jarriki, hurrengo ondorioztatu zuten: ordenamendu juridikoak sexistak zirela, –arauek gizonaren zentraltasuna oinarritzat hartzeak emakumeen esperientzia eta beharrianak kontuan ez hartzea eragiten du– sexistak ez ezik, maskulinoak ere bazirela –legeek emakumeak ikus eta tratatzen dituzte, gizonak emakumeak ikus eta tratatzen dituzten bezala– eta generoa zutela –gizon eta emakumeen botere harreman asimetrikoak arau juridikoetan eta praktika judizialean islatzen dira– (Smart, 1994; Campos, 2008).

Zuzenbidearen teoria feministaren ondorio horietatik abiatuz, lehenengo Estatu Batuetan eta ondoren Europan, ordenamendu juridiko desberdinak haien legeak erreformatzen hasi ziren, emakumeen kontrako arau diskriminatzaileak ezabatzeko helburuarekin. Emakumeen eta gizonezkoen gaitasun eta posizio juridikoak parekatuz, emakumeek pairatzen zuten bereizkeria amaituko zela pentsatzen zen. Hau da, berdintasuna ikuspegi formal eta neutral batetik ulertzen zen, berdintasuna legean edo legearen aurrean bermatzea zen garrantzitsuena, zuzenbideak tratu bera ematea gizonezko zein emakumeei. Berehala, berdintasunaren ulkerera horren mugak eta eraginkortasun eza agerian geratu ziren, emakumeek emakume izateagatik jasaten zuten bereizkeria eta desberdintasuna gizarteko esparru orotan bizirik jarraitzen baitzuen, baita epaitegi eta auzitegietan ere (Olsen, 1990).

Testuinguru hori kontuan harturik, 80-90. hamarkadatik aurrera “genero” kontzeptua esparru juridikoan murgiltzen da, eta modu horretan, berdintasunaren kontzepzio formala deseraikitzen hasi. Aditzera ematen da emakume eta gizonen desberdintasuna sexu-genero sisteman oinarrituta dagoela, hau da, desberdintasuna ez dela naturala, baizik eta botere harreman asimetrikoetan errotzen dela (Facio, 1992). Hori horrela, emakumeen kontrako bereizkeria aldizkakoa edo puntuala izan ordez, egiturazkoa edo sistemikoa zela ondorioztatu zen. Bereizkeriaren egiturazko taxu horrek berdintasun legeak birformulatzearen beharra ekarri zuen. Izan ere, aurretiaz aplikatutakoak –lege klasikoen multzoan barneratu daitezkeenak– berdintasun formala, aplikazio-esparrua sektoriala eta genero-itsutasuna zituzten ardatz (Lousada, 2022).

Horrek guztiak nazioartean oihartzuna izan zuen. Hain zuzen ere, Nazio Batuen Emakumei buruzko Nazioarteko IV. Konferentzian, Pekinen egin zena 1995ean, genero-*mainstream* delakoa gorpuztu zen, genero-ikuspegiaren zeharkakotasun printzipio gisa ezagutzen dena². *Mainstream* kontzeptuak adiera desberdinak ditu, baina azken batean Botere Publikoen jarduketaren etapa guztietan genero-ikuspegia txertatu behar dela ematen du aditzera, sexuen berdintasuna lortzeko lehentasun estrategikotzat joz (Barrère, 2010). Horrela, Zuzenbidearen teoria feministen funtsezko ideietan oinarrituta, genero-ikuspegiaren zeharkakotasun printzipioak berdintasunaren ikuspegi formala alde batera uztea eragin zuen, berdintasun materiala edo erreala helburu izanik³. Horren arabera, Botere Publikoek kontuan hartu behar dute berdintasuna oztopatzen duten arrazoi ugari daudela, horien artean, genero-harreman asimetrikoak edo sexueta bakoitzari jokabide, ezaugarri eta espektatiba bereziak egozten dizkieten estereotipoak.

Espainiar ordenamendu juridikoan berdintasun printzipioaren garapen hori oso argi islatzen da hurrengo legeetan: Indarkeriaren aurkako Babes eta Neurri Integralen abenduaren 28ko 1/2004 Lege Organikoan eta Emakumeen eta Gizonen Berdintasun Eragingarrirako martxoaren 22ko 3/2007 Lege Organikoan (EGBEL), aurrerantzean). Bi Lege hauek berdintasun lege modernotzat jo izan dira eta berebiziko garrantzia juridikoa dute, berdintasun kontzepzio formalaren haustura baitakarte. Zehazki, lege horiek aurreko berdintasun legeetatik hiru ezaugarrietan bereizten dira: berdintasun materiala dute xede, ez dute berdintasuna bultzatzen arlo konkretu batean, transbertsalak baitira, eta hirugarrenik, genero-harremanak kontuan hartzen dituzte (Gil Ruiz, 2013). Premisa horiek kontuan izanik, ondorioztatzen da emakumeen aurkako bereizkeria sistemikoa ezabatzeko, Botere Publiko guztiak orokorrean, eta Botere Judiziala bereziki, behartuta daudela fenomeno horri aurre egiteko erantzun integral bat ematera, eta horretarako nahitaezkoa dela genero-ikuspegia ordenamendu juridikoan –bere osotasunean– txertatzea.

² Genero-transbertsalitate moduan ere ezagutzen da. Ikusten denez, ideia berari erreferentzia egiteko termino anitz erabiltzen dira. Terminologia desadostasun honek kontzeptu honen benetako esanahi eta helburuak lausotzen ditu, bere aplikazio-praktikoa zailduz.

³ Berdintasun materiala, erreala edo eraginkorra sinonimotzat joko dira lan honetan (EK-ren 9.2 art.).

Ildo horri jarraituz, beharrezkoa da azpimarratzea genero-ikuspegiaren zeharkakotasunaren aplikazioa politika publiko gisa, Administrazio Publikoaren alorrean aztertu dela batik bat. Hala ere, printzipio horren txertaketa Botere Exekutiboan ez ezik, Botere Judizialean ere aplikagarria da, Botere Publikoa den heinean. Hori horrela, EGBEL-ak oraindik amaitu ez den bideari ekin zion: genero-ikuspegia edo emakumeen eta gizonen arteko tratu berdintasuna zein aukera berdintasuna Estatuko hirugarren Boterean ezartzea. Integrazio horren oinarri juridikoa hiru xedapenek osatzen dute: batetik, EGBEL-ko 14. artikuluan emakume eta gizonen arteko tratu-eta aukera-berdintasunaren Botere Publikoen jardute-irizpide orokortzat jotzen da, bigarrenik, 15. artikuluan printzipio horiek Botere Publiko guztien jardunean aintzat hartuko direla adierazten da, zeharkakotasun edo transbertsalitate izaerarekin, eta hirugarrenik, EGBEL-ko 4. artikuluan berdintasun-printzipioa antolamendu juridiko osoa eratzen eta informatzen duen printzipioa dela eta arau juridikoen interpretazio eta aplikazioan barneratzea beharrezkoa dela.

Xedapen horiek kontuan izanik, tratu -eta aukera- berdintasun zeharkakotasunaren integrazioa aztertuko dugu hirugarren Boterean. Ikerketa bi alderdietan bereiziko dugu. Zuzenbide prozesalaren alderdi organikoa aintzat hartuz, Botere Judizialaren egituraketa edo antolaketa judicial zein administratiboan genero-ikuspegiaren zeharkakotasuna zein modutan aplikatu den aztertuko dugu. Zehazki, Botere Judizialaren sorrera eta antolakuntzaren atzean ezkututzen diren printzipio-juridiko androzentrikoak azaleratuko ditugu, Espainiar Konstituzioak (EK, aurrerantzean) taxutu zuen Botere Judiziala gizonen eta gizonentzat eraiki zutela berresteko (Barona, 2018). Modu horretan, ez da makala gogoraraztea emakumeek Espainian 1966 urtera arte “Justiziaren tenplura” sartzeko ateak itxiak izan zituztela. Emakumeen bazterketa sistematiko horrek lehen erakunde juridiko prozesalak androzentrikoak izatea eragin zuen, Botere Judiziala monopolio-maskulinoa izan baitzen ia 80 hamarkadara arte⁴. Jurisdikzio-antolakuntzari (epaitegiak eta auzitegiak) eta administrazio-antolakuntzari, hau da, Botere Judizialaren Kontseilu Nagusiari (aurrerantzean, BJKN) so eginez, konturatu gara emakume eta gizonen arteko partaidetza-oreka ez zela kontuan hartu. Era berean, ez da harritzekoa, Karrera Judizialera sartzeko bideen diseinua, bai eta estatutu judizialaren konfigurazioa ere, oztopo bilakatu zirela haien eskubide profesionalei dagokionez. Izan ere, estatutu judizialean aitortzen diren eskubide guztiak epaile profil konkretu bat dute erreferente: inolako erantzukizun pertsonal edo familiarrik ez duen gizonetako eta bere bitzita guztia jurisdikzio-funtzioan ematen duena.

Egituraketa judicial horrek, aldi berean, eragina izan zuen epaileek betetzen zuten jurisdikzio-funtzioan. Izan ere, epaile zein magistratuek egindako arau juridikoen interpretazio eta aplikazioa erabat formalista eta neutrala zen, genero-harremanek sortzen zuten emakumeen kontrako egiturazko bereizkeria aintzat hartzen ez zuena (Salazar, 2021). Horrela, urteetan zehar eta, bereziki, EGBEL-aren aldarrikapena arte, jurisdikzio-ordena desberdinetan (penala, zibila, kontentzioso-administratiboa eta lan arlokoan) estereotipo sexistetan oinarritutako epaiak eman izan dira. Modu horretan, emakumeen kontrako bereizkeria mantendu eta erreproduzitzeaz gain, justiziapekoen eskubide-prozesal garrantzitsu baten urraketa ematen da, epaile inpartzialerako eskubidearena hain zuzen ere, babes judicial eraginkorrerako eskubidean barneratzen dena (art.24.2 EK).

Adierazi beharra dago, aipatu berri dugun egoera asko aldatu dela, baina eraldaketa horiek motelak eta sinbolikoak izan direla, jomuga emakume eta gizonen arteko berdintasun materiala edo erreala lortzea bada. Ikus dezagun.

2. Arloko egoera eta ikerketaren helburuak

EGBEL-ak ikergai diren Botere Judizialaren bi alderdietan –antolaketa eta jurisdikzio-funtzioan– txertatutako neurrien eraginez, Botere Judiziala parekidea den erakundea izateko bidean dagoela baieztatu daiteke. Gaur egun, emakumeek epailetzan izan duten ikusezintasunaren amesgaiztoa amaitu egin dela esan daiteke: Espainiako jurisdikzio-organoen feminizazioa errealitatea da. Are gehiago, emakumeak jada gehiengoa dira jada Karrera Judizialean (%56)⁵. Hala ere, datu horien atzean dagoena aztertzeko betaurreko

⁴ Izan ere, lehenengo epaile emakumea Josefina Triguero Agudo izan zen, zeinak 1978an gairitu zituen oposaketak, Naval Moral de la Matako (Badajoz) Lehen Auzialdi eta Instrukzioko Epaitegian bere karguaz jabetuz.

⁵ Botere Judizialaren Kontseilu Nagusiaren, *Informe sobre la estructura de la carrera judicial. A 1 de enero del 2022*-ren datuak aintzat hartuz.

moreak jarri behar ditugu, emakume epaile gehiago egoteak ez baitu esan nahi Botere Judiziala parekideagoa denik eta epai guztiek berdintasuna bermatzen dutenik. Ez da ahaztu behar epailetzaren feminizazioa genero-joera maskulinoa duen egitura juridikoan eman dela. Ondorioz, emakumeek Karrera Judizialean duten tratua eta aukera-berdintasuna, antolakuntza judizial berak mugatzen duela baieztatu daiteke. Modu horretan bakarrik azaldu daiteke, itxuraz pentsaezina den, epaile eta magistratu emakumeek pairatzen duten egiturazko bereizkeriaren fenomenoak; paradoxikoki, berdintasunaren alde borrokatzeko betebeharra duen Botere batean.

Era berean, ezin ahantzi emakumeen ahots juridikoen isiltasun eta ikusezintasuna Botere Judizialeko jerarkiaren goi-karguetan. Zehazki, ahalmenezkoak diren karguen –Auzitegi Goreneko (aurrerantzean, AG) magistratuak eta Justizia Auzitegi Nagusietako, Probintzia-Auzitegiak eta Auzitegi Nazionalak lehendakariak...– izendapenak egiteko kontuan hartzen diren merituen, neutraltasun eta objektibotasunaren mozorrotik, zeharkako diskriminazioa eragiten baitute epaile zein magistratu emakumezkoetan. Goi-kargu horien izendapen-irizpideak objektibatu ez izanaz gain, arrazoi gehiago daude Karrera Judizialeko emakumeen artean kristalezko-sabaia eraikitzen dutenak: kontziliaziorako eta erantzukidetasunerako neurri eraginkorrik ez izatea, zaintza-lanak curriculum-balioztatuz ez hartzea (igoera edo sustapen profesionalerako konputagarriak diren merituen kaltetan...). Testuinguru horretan, emakumeak buruzagitzat judizialera iristea “denbora kontua” zela argudiatzen zen, eta hain zuzen ere, denbora iragateak erakutsi du, denbora ez ezik, borondate kontua ere badela epailetzaren egitura organikoan genero-desberdintasuna desagerraraztea. Halaber, urteen igarotzeak agerian jarri du berdintasuna sustatzeko lege-gomendioak ez direla nahikoak izan (Montalbán, 2018).

Horregatik guztiagatik, premiazkoa da, hainbat epaile-elkarteen salaketa eta aldarriekin bat etorritik, Karrera Judizialeko emakumeen eztanda demografikoa emakumeen tratua eta aukera-berdintasuna sustatzen duten neurriekin koordinatzea. Behar bat baino gehiago, konstituzio-agindu bat da Botere Judizialaren osaera eta antolamenduan emakumeen eta gizonen arteko berdintasun erreala oztopatzen duten arrazoiak iraultzea (EK-ren 14. eta 9.2. art.). Ondorioz, BJKN-ak dituen eskumenak kontuan hartuz, zeregin handia du aurretik, Botere Judizial parekideago baten sorrera bere esku baitago. Gauzak horrela, beharrezkoa da sexuen arteko berdintasuna bermatzen duen antolakuntza judiziala eraikitzeko, Botere Judizialaren gobernuak, hots, BJKN-ak har ditzakeen neurriak ikertzea.

Bigarrenik, antolaketa eta osaera judizialaren feminizazioarekin batera, epaile eta magistratuek egikaritzen duten jurisdikzio-funtzioan ere (EK-ren 117. 3. art.) aldaketa bat soma daiteke. Pixkanaka-pixkanaka eta Zuzenbidearen teoria feministek aldarrikatu zuten bezala, praktika judizialaren androzentrismoa deseraikitze bideari ekin diote auzitegi eta epaitegi espainiarrek, “genero-epaitza” delakoa sortuz (Lousada, 2020). Genero-epaitza edo genero-ikuspegiarekin epaitzea, kasuan kasuko gatazka juridikoa aztertze metodologian juridiko gisa definitu daiteke (Poyatos I Matas, 2019). Metodologia hori jurisdikzio-ordena guztietan aplikatu behar da, emakumeen kontrako bereizkeria egiturazkoa baita. Aitzitik, ez da beharrezkoa izango kasu konkretu guztietan aplikatzea, botere-harreman asimetrikoek edo genero-estereotipoek jurisdikzio-funtzioan eragina izan dezaketen kasuetan aplikatu behar da nahitaez. Epaitzeko unean genero-ikuspegi integratzaileak arau juridiko baten aplikazio edo interpretazioak emakume zein gizonengan duen eragin erreala zehazten lagunduko digu, eta horren arabera, bidezkoa den konponbide-judiziala aurkitzen.

Honaino helduta, argitu nahi da genero-ikuspegiarekin epaitzea ez dela moda judizial bat edo ideologia bat, ezta jurisdikzio-funtzioaren jarduteko aukera edo gomendio huts bat ere. Genero-epaitza, aitzitik, Nazioarteko Zuzenbidearen arauetatik⁶, eta, bereziki, Emakumeen aurkako Diskriminazio Mota Guztiak Ezabatze Hitzarmenetik⁷ (1979)– CEDAW ingelesezko siglekin ezagutzen dena– eta Europar Batasuneko Zuzenbidetik⁸ ondorioztatzen den aginduzko lege-manua da. Espainiako ordenamendu juridikoari dagokionez, EGBEL-aren 4. artikuluan jasotzen da, lehen aipatu den moduan. Genero-epaitzaren inguruko xedapen horiek guztiak

⁶ Askoren artean, Giza Eskubideen Aldarrikapen Unibertsalaren (1948) 1. artikulua edota Eskubide Zibil eta Nazioarteko Itunaren (1966) 3. artikulua.

⁷ CEDAW-ko 1, 2 c) d), f) eta 5 a) artikuluetan genero-ikuspegi praktika judizialean txertatzeko obligazio-juridikoaren erreferentziak topa ditzakegu.

⁸ Europar Batasuneko zuzenbide primario edo jatorrizkori dagokionez hurrengo xedapen juridikoak aipa ditzakegu: Europar Batasunaren Oinarriko Eskubideen (2000) 21. eta 23. artikulua eta Europar Batasunaren Funtzionamendu Itunaren 157. artikulua. Zuzenbide eratorriari dagokionez, 2006/54/CE Direktiba da aipagarri.

ezagutzea eta zorroztasunez aplikatzea betetzeke dagoen konpromezua da espainiar epaitegi eta auzitegien praktika judizialari dagokionez.

Hala ere, zentzu horretan, aitortu beharra dago jurisprudentzia espainiarrak berriki hartu duen norabidea itxaropentsua dela. AGE 247/2018, maiatzaren 24koa, izan zen BJKN-aren arabera genero-ikuspegiarekin epaitu zen lehen ebazpena⁹. Epai genero-sentsitibo horrek besteei bidea ireki, eta geroztik, epaile zein magistratu askok metodologia juridiko hau bere ebazpenetan txertatu dute. Beste askoren artean, AGE 1263/2018, uztailearen 17koa; AGE 580/2020, uztailearen 2koa; AGE 908/2020, urriaren 14koa, etb. Nolanahi ere, espainiar jurisprudentzian zehar ikerketa txiki bat eginik konturatuko gara, oraindik ere, genero-ikuspegiaren ezarpena ez dela normalizatu. Izan ere, ebazpen anitz aurki ditzakegu non epaileek auzigaiari aplikagarriak diren arauen azterketa aseptiko eta neutrala egiten duten, emakumeen egiturazko diskriminazioa mantentzen duten rolak eta estereotipoak erreproduzitzen. Epai horiek oinarritzat hartuz, genero-ikuspegiarekin ez epaitzeak dakartzan ondorioak –juridikoak, zein ez– aztertuko dira.

Halaber, genero ikuspegia epaitzan integratzeko zailtasunak aztertuko ditugu. Zehazki, komunitate-juridikoa metodologia hori aplikatzeko indarguneak eta ahuleziak identifikatzea izango da xedea. Modu horretan, genero-epaitza jurisdikzio-ordena guztietan finka dadin hartu beharreko neurriak zeintzuk diren ikertuko ditugu.

3. Ikerketaren muina

Ikerketa lan honen xede nagusia espainiar Botere Judizialean genero ikuspegiaren integrazioa aztertzea da. EGBEL-ak 14. eta 15. artikuluetan genero-ikuspegiaren integrazioa Botere Publikoen jardunaren ardatz aldarrikatzeak Espainiako hirugarren boterean izan duen eragina ikertuko da. Horretarako, alde batetik, EGBEL-ak Botere Judizialaren antolaketa eta osaera judizialean txertatutako neurri organiko-prozesalak aztertuko ditugu. Zehazki, BJKN-ak emakume eta gizonen partaidetza edo presentzia orekatua sustatzeko (EGBEL-aren 16.art) aurrera eramane duen berdintasun politika-judiziala aztertuko da. Bereziki, BJKN-ko berdintasun-batzordeak eginiko bi berdintasun-planak, 2013 eta 2020 urtekoak hurrenez hurren, aztertuko dira. Analisi horrek, egitura zein osaera judizialean sexuen arteko tratu -eta aukera- berdintasuna bermatzeko, BJKN-ak har ditzakeen neurriak proposatzea izango du jomuga. Bestetik, aintzat hartuz antolakuntza-judizial berdinzaleago batek ez duela esan nahi berdintasun materiala edo erreala kontuan hartuta epaituko denik, genero-ikuspegiarekin epaitzea praktika judizial ohikoa bihurtu dadin, epaile eta magistratuek jarraitu beharko duten protokolo edo gida bat diseinatzea izango dugu xede.

4. Ondorioak

Orain arte burututako ikerketa lanak Botere Judizialean genero-ikuspegia txertatzeko hurrengo neurriak hartu behar direla aurreikusten dugu.

Antolaketa-judizialari dagokionez: lehenik eta behin, BJKN-ak ekintza positiboak txertatu behar ditu (EGBEL-ko 11.artikuluan xedatzen denari jarraituz). Epaile eta magistratuen partaidetza maila-judizial guztietan orekatua izan dadin, ekintza positiboak ezartzea beharrezkoa da emakumeen abiapuntu ezberdina zuzen dezaten. Ildo horri jarraituz, BJKN-aren Berdintasun-batzordea giza-baliabide eta material gehiagoz hornitzea beharrezkoa da (4/2013 Lege Organikoak, ekainaren 28-koak, hartu zuen politika-murritzaillearekin amaituz). Bigarrenik, epaile eta magistratuen estatutua berreraiki beharra dago. Izan ere, estatutu judiziala, familia-burua den eta zaintza-erantzukizunik ez duten gizonezko epailearen eremuan oinarritzen baita. Are gehiago, epaile-modelo hori goi-mailako epaitegietan ematen den profila dela ondorioztatu dugu: gizonezkoa, bere bizitza jurisdikzio-funtziora mugatzen duena, bizitza pertsonala, familia eta zaintza betebeharrak alboratuz (Martínez et. al., 2021). EGBEL-ak estatutu judizialean emakume eta gizonen berdintasun erreala bermatzeko hainbat neurri txertatu zituen, ondoren, Karrera Judizialaren 2/2011 Erregelamenduaren erreforman jaso eta garatu zirenak. Hala ere, oraindik ere, emakumezko epaileak dira seme-alabak edo senideak zaintzeko eszedentziak hartzen dituztenak (BJKN, 2022)– baita ezkontideak ordainsari txikiagoa duenean ere–. Horrek azaltzen du, emakumezko epaile zein magistratuek Karrera Judizialeko goi-karguetara

⁹ Hala ere, adierazi behar da, jurisprudentzia txikian, genero-ikuspegiaren ezarpena lehendik antzeman daitekeela. Zehazki, Kanarietako Justizia Auzitegi Nagusiaren 167/2017 epaia, martxoaren 7koan.

aurkezteko eskariak gutxiago izatea. Ez da zaila ondorioztatzea erantzukidetasun neurri eraginkorrak ez daudenez emakumezko epaileek ezin dituztela zaintza-lanak eta jurisdikzio-funtzioaren profesionalizazioa eta espezializazioa uztartu. Are gehiago, ahalmenezko goi-karguetan zaintza-lanei meritu balioa atxikitzen ez zaien bitartean eta kargu horietan emakumeen partaidetza handitzeko ekintza positiboak martxan jartzen ez diren bitartean, emakumeak gehiengo izaten jarraituko dute, baina, beti ere, botere “gutxien” duten organo-jurisdikzionaletan. Azken batean, argi dago, erantzukidetasun neurriak sustatzen ez badira, Karrera Judizialeko kristalezko-sabaia ez dela hautsiko. Hori guztia kontuan izanik, ondorio garbi bat atera dezakegu: egia da egitura judizialaren feminizazioa aurrerapauso oso garrantzitsua dela, baina kontuan hartu behar dugu benetako berdintasuna ez dela lortuko emakumeak buruzagitza judizialera iristen ez diren arte.

Jurisdikzio-funtzioari dagokionez, hurrengo neurriak jotzen dira beharrezkotzat: lehenik, epaile, magistratu eta azken batean, langile juridiko guztiek nazioarteko zuzenbide anti-diskriminatzailearen inguruan, formakuntza eta prestakuntza jarraitua jasotzea ezinbestekoa da. Neurri hau nahitaezkoa da, nazioarteko xedapen horien inguruko ezagutza eta aplikazioa epaien argudiaketa juridikoan eskasa baita espainiar praktika judizialean. Bigarrenik, genero-ikuspegia ezartzea beharrezkoa den kasuetan, delituen instrukzioan zein epaitzan jardute-gida edo protokolo bat ezartzea jurisdikzio-ordena guztietan, beste herrialde batzuetan – Mexiko kasu– ezarritakoak aintzat hartuz.

5. Etorkizunerako planteatzen den norabidea

Ikerlan honetatik abiatuta eta azken urteotan, feminismo postmodernon murgildutako teoriak – *queer*, ez-bitar, trans mugimenduak...– sexu eta genero terminoen desberdintasuna ezbaian jarri dute, biak, eraikuntza soziala direla aitortuz (Butler, 1999). Horen harira, Zuzenbideak errealitate ez-bitarrak, trans-ak, edo bestelakoak, babes ditzan aldarriak gero eta ozenagoak dira.

Horrekin lotuta, ikuspuntu interseksionalitatetik¹⁰, jurista feministek zuzenbideak bereizkeria-arrazoien elkarguneak edo bidegurutzak kontuan hartzen ez dituela eman dute aditzera. Dakigunez, EK-ren 14. artikuluan zenbait bereizkeria-arrazoi (jaiotza, sexua, erlijioa, arraza...) aipatzen dira. Modu horretan, praktika judizial espainiarrean¹¹ arazo bat antzeman da: bereizkeria-kategoriak bakarka estimatzen direla, haien artean eman daitezkeen elkarguneak kontuan hartu gabe. Beste era batera esanda, adibidez, emakumea izateagatik (genero-arrazoia) eta aldi berean beltza izateagatik (arrazoia) emakumeek jasan dezaketen diskriminazioa-mota bereizia ez dutela aintzat hartzen (Crenshaw, 1989). Gauzak horrela, erronka garbia da: genero-ikuspegiaren epaitzaz gain, interseksionalitate-ikuspuntua txertatzea premiazkoa da.

6. Erreferentziak

Barona Vilar, S. (2018). El título VI de la Constitución, “Poder Judicial” desde una mirada en el siglo XXI. *Corts: Anuario de derecho parlamentario*, 31, 475-496.

Barrère Unzueta, M. (2010). La interseccionalidad como desafío al mainstreaming de género en las políticas públicas. *Herri-Arduralaritzazko Euskal Aldizkaria*, 87, 225-252.

Butler, J. (1999). *El género en disputa*. Paidós, Bartzelona.

¹⁰ Kimberlé Crenshaw abokatu afroamerikarrak 1989 urtean sortu zuen kontzeptua da. Hain zuzen ere, garai hartan, Estatu Batuetan aktibismo antiarrazistak eta bereziki, feminismo beltzak, indar handia zuten. Crenshaw-k emakume beltz langileak zenbait enpresen aurka galdutako epaiak aztertzen hasi zen. Emakume horiek, enpresen kaleratze politika diskriminatzaileen biktimak izan ziren. Hain zuzen, enpresen kaleratze politika antzinasunaren irizpidean oinarritzen zen, eta hori kontuan hartuz, emakume beltz langileak kaleratu zituzten lehenik– hamarkada gutxi batzuk arte, haien kontratazioa debekatuta zegoela kontuan hartu gabe–. Estatu Batuetako Auzitegiek kasuak aztertzen hasi zirenean argudiatu zuten ez zela sexuagatiko eta arrazagatiko diskriminazioa gertatzen, enpresek emakume zuriak eta gizonezko beltzak kontratatu baitzituzten. Horrela, Crenshaw konturatu zen, Estatu Batuetako auzitegiek arraza eta sexu arrazoia modu indibidualen aztertu zituztela, eta modu horretan, emakume beltzak, emakume izateagatik eta aldi berean beltza izateagatik jasandako bazterketa ez zutela aintzat hartzen.

¹¹ Ikus *Muñoz Díaz v. Espainia*, TEDH-ren 2009ko abenduaren 8-ko ebazpen judiziala.

- BJKN (2022). *Informe sobre la estructura de la carrera judicial. A 1 de enero de 2022*. Madril.
- Campos Rubio, A. (2008). Aportaciones iusfeministas a la revisión crítica del Derecho y a la experiencia jurídica. In J. Astola (arg.) *Mujeres y Derecho, pasado y presente: I Congreso multidisciplinar de Centro-Sección de Bizkaia de la Facultad de Derecho*, Euskal Herriko Unibertsitatea, Bilbo, 167-226.
- Costa, M. (2016). *Feminismo Jurídicos*. Didot, Argentina.
- Crenshaw, K. (1989). Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine. *Feminist Theory and Antiracist Politics. University of Chicago Legal Forum*, 8, 139-167.
- Facio, A. (1992). *Cuando el género suena cambios trae: una metodología para el análisis de género del fenómeno legal*. Ilanud, San José.
- Gil Ruiz, J.M^a. (2013). *La interpretación de las normas bajo una perspectiva de género*. Botere Judizialaren Kontseilu Nagusia, Madril.
- Levit, N., Verchick, R., & Minow, M. (2015). *Feminist Legal Theory: A Primer*. New York University Press, New York.
- Lousada Arochena, J.F. (2020). *El enjuiciamiento de género*. Dykinson, Madril.
- Lousada Arochena, J.F. (2022). Evolución de la igualdad desde la constitución de 1978: del patriarcado fuerte hacia la igualdad de género. *IQual. Revista de género e igualdad*, 5, 1-27.
- Martínez Moya, J. & Sáez Rodríguez, M^aC. (2021). *La protección social de la Carrera Judicial*. Agencia Estatal Boletín Oficial del Estado, Madril.
- Montalbán Huertas, Inmaculada (2017). La igualdad efectiva de mujeres y hombres en el poder judicial. In A. Ventura & S. García (arg.), *El derecho a la igualdad efectiva de mujeres y hombres una evaluación del primer decenio de la Ley Orgánica 3/2007*, Aranzadi, Iruña, 817-841.
- Smart, C. (1994). La mujer del discurso jurídico. In E. Larrauri (arg.), *Mujeres Derecho Penal y Criminología*, Siglo XXI de España, Madril, 167-189.
- Poyatos I Matas, G. (2019). Juzgar con perspectiva de género: una metodología vinculante de justicia equitativa. *IQual. Revista de Género e Igualdad*, 2, 1-21.
- Olsen, F. (1990). The sex of law. In D. Kairys (arg), *The Politics of Law*. Pantheon, New York, 452-467.
- Salazar Benítez, O. (2021). La interpretación y aplicación del derecho en clave feminista. In A. Cárdenas (arg.) & O. Salazar, *La interpretación y aplicación del derecho en clave de igualdad de género*. Tirant lo Blanch, Valentzia, 33-77.

7. Eskerrak eta oharrak

Ikerketa lan hau ez litzateke posible izango Ixusko Ordeñana Gezuraga, Euskal Herriko Unibertsitateko Zuzenbide Prozesaleko irakaslearen zuzendaritza, laguntza eta babesik gabe. Halaber, Zuzenbide Prozesaleko Manuel Serra Domínguez elkarteari eta Euskal Herriko Unibertsitateari eskerrak eman nahi nizkioke, nire ikerketan sinesteagatik eta finantzazioa luzatzeagatik. Azkenik, adierazi nahi dut artikulu hau nire tesiaren adar bat dela, EHU-ko Emakume eta Gizonen Berdintasunaren gaineko Masterrean ikasitako ezagutzetatik abiatzen dena eta “Zuzenbide prozesala eta arbitraia euskal aldizkaria”-n argitaratutako artikulu-zientifiko baten moldaketatik eratortzen dena.

Derrigorrezko Bigarren Hezkuntza etapako irakasleen pertzepzioa STEM hezkuntza-ereduarekiko

Patricia Aránzazu González Atutxa, Unai Carmona Igartua, Irati Romero Garmendia
Mondragon Unibertsitateko Humanitate eta Hezkuntza Zientzien fakultatea (HUHEZI)
pagonzalez@mondragon.edu

Laburpena

Gero eta garapen zientifiko eta teknologiko konplexuagora moldatu beharko den gizartean, egungo ikasleek pentsamendu kritikoa garatu beharko dute eta, arazo-egoera ezberdinen aurrean, irtenbide aproposenak bilatu. Horretarako, ikasleak, STEM alfabetatua izan dadin, STEM hezkuntza-eredua ezagutu eta aplikatzeko estrategia egokiak dituen irakaslea izan behar du bidelagun, nahitaez. Ikerketa honetan, Derrigorrezko Bigarren Hezkuntza etapako 20 irakasleak STEM hezkuntza-ereduaz duten pertzepzioa neurtu da, galdetegi bat erabiliz. Emaitzak aztertuta, ondoriozta daiteke irakasleek marko orokorra ezagutzen dutela eta ikuspegi honen beharraz jabetzen direla. Gainera, haien burua gai ikusten dute STEM proiektuen baitan hainbat adierazle betetzeko.

Hitz gakoak: STEM, Derrigorrezko Bigarren Hezkuntza, irakasleak, pertzepzioa.

Abstract

In a society that will increasingly have to adapt to a more complex scientific and technological development, today's students must develop critical thinking and seek the most appropriate solutions to different problem situations. Thus, for students to be STEM literate, they must necessarily be accompanied by a teacher with appropriate strategies to learn about and apply the STEM educational model. In this study, the perception of 20 teachers of Compulsory Secondary Education towards the STEM educational model was measured using a questionnaire. The analysis of the results allows to conclude that teachers are aware of the general framework and the need for this approach. In addition, they are able to fill in different indicators within the STEM projects.

Keywords: STEM, Secondary Compulsory Education, teachers, perception.

1. Sarrera eta motibazioa

STEM (*Science, Technology, Engineering & Mathematics*) lau diziplina edo ezagutza-arlo uztartzen dituen hezkuntza-eredua da. 1990eko hamarkadaren hasieran eraiki zena, diziplinarteko curriculum-ikuspegizat hartzen da, non ikaskuntzaren oinarriko kontzeptuak mundu errealeko aplikazioekin konbinatzen diren (Ha et al., 2020).

Planteamendu berritzaile honen arabera, aipaturiko lau diziplinen arteko mugak lausotu egiten dira (Pitt, 2018). Hortaz, lau diziplinak testuinguru, proiektu, problema edo zeregin baten inguruan kontuan hartzen dira, haien arteko arrakalarik edo mugarik gabe (Nadelson eta Seifert, 2017).

Paradigma berritzaile honi esker, beraz, ikaslea gertukoa eta motibagarria den arazo-egoera erreal baten aurrean kokatzen da eta bere betebeharra izango da diziplina guzti horietako gaitasunak erabiltzea eta aplikatzea horri irtenbide kritikoa eta egokia emateko. Hau horrela, STEM hezkuntzak aukera ematen die ikasleei zientzia, teknologia, ingeniari eta matematika mundu errealeko egoeren baitan ulertzeko (Shami et al., 2022).

Gaurkotasan handiko gaia da, izan ere, Sarobe et al.-en (2020, 36 or.) aburuz, “konpetentzia zientifiko, teknologiko eta matematikoetan herritar guztiak egunerokotasunean aritzeko, bizirauteko zein osasun-alorreko oinarriko behar eta arazoak ebazteko; zientziaren, teknologiaren eta gizartearen arteko erlazio konplexuen kontzientzia izateko eta zientzia eta teknologia kultura garaikidearen elementu gisa identifikatzeko gai izateko” ezinbestekoa izango da STEM alfabetatzea garatzea.

Aipatutakoaren ildotik, Cousok (2017, 24 or.) ere modu paretsuan azaltzen du STEM alfabetatzea zer den eta honen eragina; horrela, zehazki:

“... zientzia, ingeniari-tza eta matematikari buruzko funtsezko ezagutzak eta egiteko, pentsatzeko, hitz egiteko eta sentitzeko moduak identifikatzeko eta aplikatzeko gai izatea da, modu integratuan edo ez hain integratuan, arazo konplexuen aurrean ulertzeko, erabakitze eta/edo jarduteko eta irtenbide sortzaile eta berritzaileak lortzeko, eskura dauden sinergia pertsonalak eta teknologiak aprobetxatuz, eta modu kritikoan, gogoetatsuan eta balioarekin”.

Hezkuntza-eredu honek ikaskuntzaren emaitzetan eta ikasleen trebetasunetan eragin positiboa badu ere (Batdi et al., 2019), ikasleek STEM diziplina, ikasketa eta lanpostuekiko erakusten duten interesa baxua da (European Schoolnet, 2018; Hernández-Serrano eta Muñoz-Rodríguez, 2020).

Hori horrela izanik, ikerketa honetan, ikasleen interesean zein motibazioan arreta jarri behar, hezkuntza-sistemaren eragile garrantzitsuak diren irakasle taldeetan jarriko da, irakasleek STEM irakaskuntzari buruz dituzten jarrerak eta pertzepzioak ulertzea funtsezkoa baita irakaskuntza horren eraginkortasuna hobetzeko (Sellami et al., 2022) eta ikasleengan eragina izatea lortzeko.

2. Arloko egoera eta ikerketaren helburuak

2.1 Arloko egoera

Arestian aipatu bezala, STEM 1990. hamarkadan sortutako mugimendua izan arren, egun gaurkotatua galdu ez duen planteamendua da. Hain zuzen ere, gaur egun, bereziki, etorkizuneko langileak izango diren eguneko ikasleak STEM alfabetatuak izatea hezkuntza-panoramaren ildo estrategiko bat izan beharko litzateke.

Ikasleak arlo hauetan alfabetatuak izan daitezten, eta, azken finean, STEM ikasketa eta lanpostuekiko interesa izan dezaten, irakasleek funtsezko rola dute. Izan ere, hezkuntza-prozesuaren katalizatzaileak diren heinean, STEM irakaskuntza prozesuan betebeharrak esanguratsua dute: STEM ikasgaien hezkuntza-errendimendua hobetzea, adierazi bezala, STEM interesa handitzeko (Blazar eta Kraft, 2017).

Egoera, ordea, bestelakoa da: alegia, ikasleek STEMekiko duten interesa eta motibazioa baxua da. Ikasleen interesik ezaren eragile nagusietako bat irakaskuntzan nagusi den azalpen-estrategien erabilera da. Hau da, irakaskuntzako jarduerak tradizionalak izan daitezke Derrigorrezko Bigarren Hezkuntzako (aurrerantzean, DBH) ikasleen artean STEMekiko interesik ezaren kausa (Santillán et al., 2017).

Aldiz, STEM diziplinak ikasleen eguneroko bizitzara egokitzea, eztabaidak erabiltzea, teknologia berriak erabiltzea eta ikerketa jarduerak egitea hezkuntza esanguratsua, sakona eta eraikitzailea lortzeko modua dela frogatu da (Hernández-Serrano eta Muñoz-Rodríguez, 2020). Baita ikerketa-zentroak bisitatzea eta zientzialariek biltzea bezalako jarduerak egitea ere.

STEM hezkuntza-ereduari dagokionez, badirudi STEM diziplina ezberdinetako irakasleek pertzepzio ezberdinak dituztela, eta, beraz, pertzepzio horren arabera dela irakasleek ikasgelan egiten dituzten praktikak (Wang et al., 2011).

Ildo honetatik, irakasleek STEM hezkuntzarekiko duten pertzepzioa aztertzen duten ikerketa ugari daude, zeintzuek ondorio antzerakoak izan dituzten. Margotek eta Kettlerrek (2019), esate baterako, pertzepzioa aztertzen duten ikerketen berrikuspen sistematikoa egiterakoan, STEM irakaskuntza zapuzten duten funtsezko sei oztopo ondorioztatu zituzten: ikasketa-planak, pedagogia, ebaluazioa, irakasleak, ikasleak eta egitura-sistemak. Beste faktore batzuk honako hauek izan daitezke (Ejiwale, 2013; Hsu eta Fang, 2019): irakasleen prestakuntza txarra, irakasleen garapen profesionalik eza, irakasleen eskasia, diziplinarteko edukien integrazio txarra, ikasleen motibazio eskasa, instalazio desegokiak eta ebaluazio desegokiak. Wahono eta Changek (2019) ere, STEM irakasleek aurre egin behar dieten hiru oztopo nagusi identifikatu zituzten: ezagutza eskasak, STEM arlo tematiko batzuetan aplikatzeko zailtasuna eta STEM gaiak lotzeko zailtasuna.

Hori horrela, ikerketaren helburuetan garatzen den bezala, honako ikerketa honek Gipuzkoako eskoletako irakasleen STEM pertzepzioa aztertzea du xede nagusia.

2.2 Ikerketaren helburuak

Dokumentu honetan jasotzen den ikerketa lehen autorearen tesiaren atal bat da. Tesiaren helburu nagusia DBH etapako ikasleek STEM diziplinekiko duten interesa eta motibazioa neurtzea da; baita irakasleek STEM hezkuntza-ereduarekiko duten pertzepzioa neurtzea ere. Kasu honetan, bigarren atalari egin zaio erreferentzia eta, gainera, aipatu behar da, bigarren atal horren azpiatal bat dela. Izan ere, ikerketaren muinean ikusiko den bezala, irakasleen pertzepzioa bere osotasunean ezagutu eta ulertu ahal izateko, metodologia kualitatiboa eta kuantitatiboa nahastu dira, ikerketa mistoa eginez.

Ikerketa honen helburua, hortaz, DBHko irakasleek STEM hezkuntza-ereduarekiko duten pertzepzioa ezagutzea da, STEM planteamenduaren inguruko formakuntzarik jaso baino lehen eta STEM proiekturik diseinatu aurretik.

3. Ikerketaren muina

Ikerketa honek DBHko irakasleek STEM hezkuntza-ereduarekiko duten pertzepzioa neurtzea du helburu. Horretarako, 9 kategoria ezberdinez osatutako galdetegia sortu da, irakasleen STEM hezkuntzaren inguruko kontzepzioak, gauzatzen diren praktikak eta eskola testuingurua neurtzeko asmoz: 1) Datu orokorrak; 2) STEM hezkuntza-markoaren ulermena; 3) STEM ikaste-irakaste prozesuen inplementazioa; 4) Irakasleen prestakuntza; 5) Hezkuntza komunitatea; 6) Ikastetxe azpiegitura; 7) Hezkidetzak; 8) Ikastetxean egiten diren proiektuak; 9) AMIA taula (Aukerak, Mehatxuak, Indarguneak eta Ahulguneak).

Artikulu honetan jasotzen diren emaitzak eta ondorioak galdetegi horretako bigarren eta hirugarren puntuetako emaitzak eta haien arteko elkarrekintzak dira.

Guztira, hiru ikastetxeetako 20 irakasle izan dira galdetegia bete dutenak. Ikastetxeen nolakotasunari dagokionez, bi ikastetxe publikoak dira eta, hirugarrena, Kristau Eskola sarekoa. Dena den, datuen analisisa eta interpretazioa egiterako orduan, ez da haien arteko bereizketarik egin, analisisa era integratuan egitea baita helburua, eta gainera, ikastetxeen arteko emaitzetan ez baita alderaketa esanguratsurik izan.

Atal honetan, lehenik eta behin, irakasleek hezkuntzan egin duten ibilbidearen taula jasotzen da (1. taula), non irakasleen esperientzia adierazten den, lanean aritu diren urteak aintzat izanik. Horrekin batera, irakasleen espezialitatea edo espezialitateak zeintzuk diren ere laburbiltzen da, irakasleen argazki orokorra izateko (2. taula).

Bigarren taularen irakurketa errazteko asmoarekin, ondorengo kodeak erabili dira: Ma (matematika); Tek (teknologia); Nz (natur zientziak); Eus (euskara eta literatura); Ing (ingeleza); Fi (fisika); Ki (kimika); Gaz (gaztelania eta literatura); Geo-His (geografia eta historia); Bio (biologia); Geo (geologia); Plas (plastika); Informazioaren eta Komunikazioaren Teknologia (IKT); Mar (marrazketa tekniko).

1. taula. Irakasleek hezkuntzan lan egin duten urteak.

	1-5	6-10	11-20	21-30	31-40
Kopurua	4	5	2	6	3
Ehunekoak	%20	%25	%10	%30	%15

2. taula. Irakasleen espezialitatea.

	Ma	Tek	Nz	Eus	Ing	Fi	Ki	Gaz	Geo-His	Bio	Geo	Plas	IKT	Mar
Kopurua	5	5	2	1	1	2	2	1	1	3	3	2	2	1
Ehunekoa	%25	%25	%10	%5	%5	%10	%10	%5	%5	%15	%15	%10	%10	%5

1. eta 2. tauletan islatzen den informazioa laburbilduz, irakasleen gehiengoak hezkuntzan urte gutxi (6-10) edo asko (21-30) egin ditu. Bestalde, espezialitateari dagokionez, gehienak matematika, teknologia, biologia eta geologia arloetako irakasleak dira, kontuan izanda irakasleak espezialitate ezberdinetakoak izan daitezkeela aldi berean.

Behin galdetegien emaitzak jasota, datuen analisi kuantitatiboa egin da, galdetegiko galderek izan duten distribuzioan arreta berezia jarritz. Arestian aipatu bezala, osotasunean aztertu dira datuak, “ikastetxea” aldagaia kontuan izan gabe.

Galdetegiko bigarren eta hirugarren galdera blokeen datuen analisia egiteko, *Diverging staked bar graph*-ak erabili dira galdera multzo bakoitza aztertu ahal izateko. Beraz, emaitzen atalean, bloke hauetako erantzunak adierazten dira; hots, STEM markoaren ulermenari buruzko itemak eta STEM ikaste-irakaste prozesuen inplementazioari dagokion itemak, haien artean multzokatuta eta erkatuta.

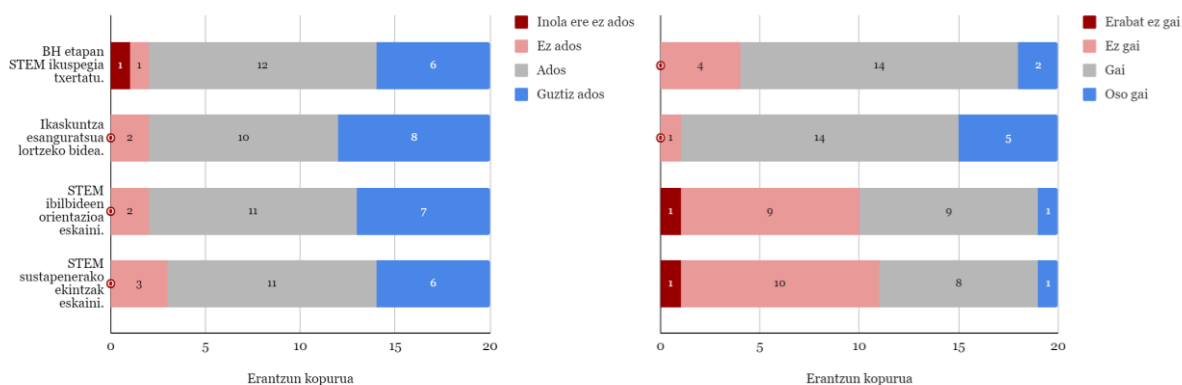
3.1 Emaitzak

Ondoren, galdetegiko bigarren eta hirugarren kategorietako erantzunak aurkezten dira, lau grafiko-multzotan banatuta: lehen irudian, STEM marko orokorrari dagozkion itemak daude; bigarrenean, STEM ereduaren ezaugarriak eta printzipioak; hirugarrenean, alderdi metodologikoak eta ardatzak; laugarrenean, ikaste-irakaste prozesuen oinarri psikopedagogikoei dagozkien itemak.

Emaitzen atalean, hortaz, irakasleek multzo bakoitzeko itemekiko adierazten duten adostasuna eta gauzatze-maila erakusten dituzten grafikoak daude, erkatuta. Esate baterako, lehen irudian, ezkerreko grafikoak irakasleak STEM markoaren inguruko itemekin zenbateraino dauden ados erakusten du, “inola ere ez ados”-“guztiz ados” aukerak erakutsiz; eta eskumako grafikoak irakasleak item bertsuak praktikan gauzatzeko zenbateraino gai diren erakusten du, “erabat ez gai”-“oso gai” aukerak irudikatuz.

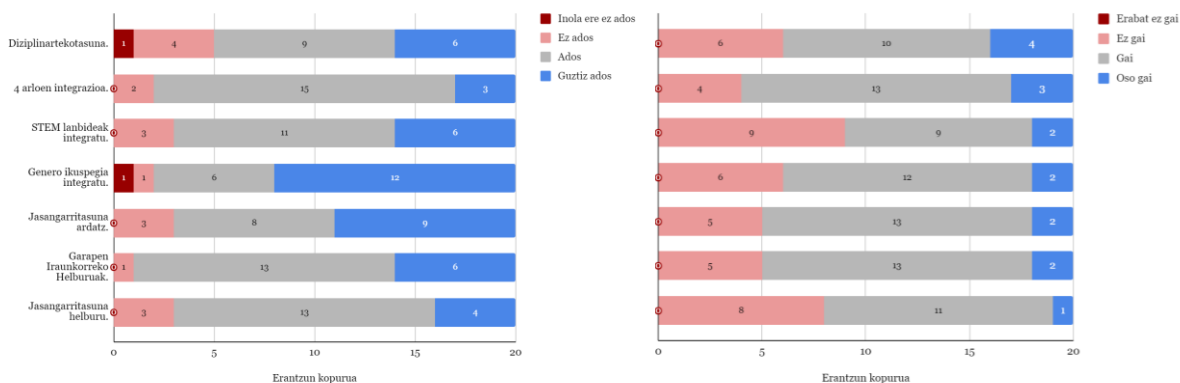
Laburbilduz, irudi bakoitzean, irakasleek multzo bakoitzeko duten adostasuna eta gauzatze-maila erkatzen dira.

1. irudia: Irakasleek STEM marko orokorrarekiko adierazten duten adostasunaren eta gauzatze-mailaren *diverging staked bar*-en grafikoak.

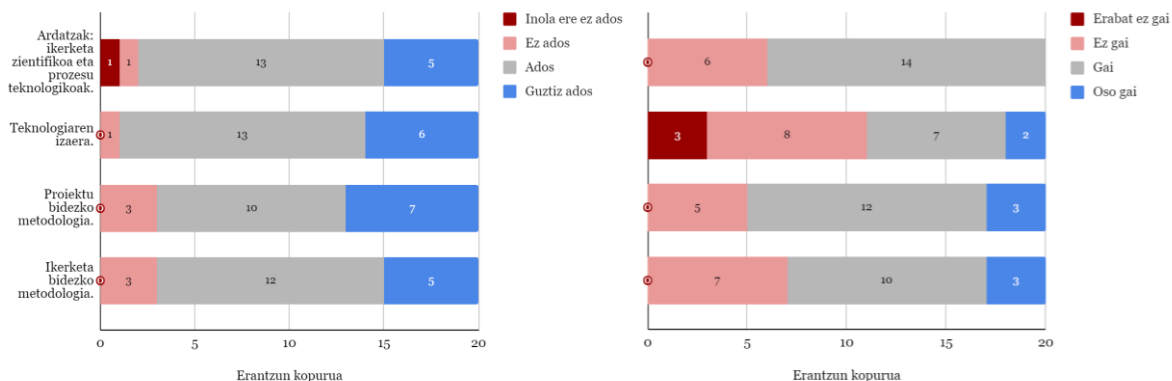
1. irudian ikusi bezala, irakasleek, oro har, adostasuna erakusten dute STEM markoari dagokionez. Alegia, DBH etapan STEM ikuspegia txertatu behar dela, ikaskuntza esanguratsua lortzeko modua dela, STEM ibilbideen inguruko orientazioa eta STEM sustapenerako ekintzak eskaini beharko liratekeela itemekin ados eta guztiz ados daude. Hala ere, etapa horretan STEM ikuspegia txertatzeko eta ikaskuntza esanguratsua lortzeko gai direla adierazi arren, STEM ibilbideen orientazioa eta sustapenerako ekintzak eskaintzeko, irakasleen erdiek edo gehienek ez dute haien burua gaituta ikusten.

2. irudia: Irakasleek STEM ezaugarriekiko eta printzipioekiko adierazten duten adostasunaren eta gauzatze-mailaren *diverging staked bar*-en grafikoak.

2. irudiari erreparaturaz, irakasleek STEM markoaren ezaugarriekiko eta printzipioekiko adostasun handia adierazten dutela ikus daiteke. Hala, STEM lau diziplinen edo arloen integrazioan eta diziplinarteko ikuspegiarekin integratu behar direla baieztatzen dute. Baita STEM lanbideak eta genero ikuspegia integratzeko bidea dela adierazi ere. Azken item honetan, irakasle kopuru handienak adostasun osoa adierazten du. Gainera, STEM markoak ingurumenaren eta gizartearen jasangarritasuna ardatz eta helburu izan behar dituela eta Garapen Iraunkorreko Helburuak integratzeko modua dela baieztatzen dute ere. Gauzatze-mailari dagokionez, orokorrean, aipatutako ezaugarriak eta printzipioak betetzeko gai direla adierazten dute. Hala ere, irakasleen ia erdiak ez du bere burua gai ikusten STEM lanbideak integratzeko.

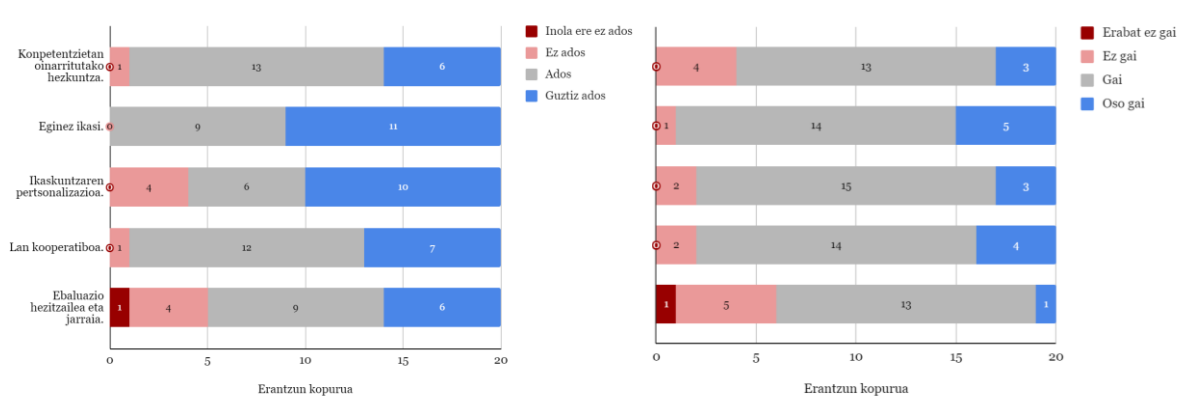
3. irudia: Irakasleek STEM markoaren alderdi metodologikoeiko eta ardatzekiko adierazten duten adostasunaren eta gauzatze-mailaren *diverging staked bar*-en grafikoak.

3. irudiari dagokionez, irakasleek adostasuna adierazten dute STEM markoaren ardatzak ikerketa zientifikoa eta prozesu teknologikoak direla aukeratzekoan. Teknologia alorra gailu teknikoak erabiltzea baino gehiago direla ere badiote. Estrategia metodologikoei erreparaturaz, proiektu zein ikerketa bidezko metodologiak STEM hezkuntza bultzatzeko aukera egoki gisa ulertzen dituzte. Praktikari begira, orokorrean, alderdi metodologikoak eta ardatzak praktikan

jartzeko gai ikusten dute haien burua. Ordea, ingeniartzan eta teknologian oinarritutako diseinu edo ekoizpen prozesuen bidez irakasteko gai ez diren irakasle kopurua, gai direnak baino altuagoa da, alor honetan zailtasunak dituztela plazaratuz.

4. irudia: Irakasleek STEM hezkuntzaren oinarri psikopedagogikoko adierazten duten adostasunaren eta gauzatze-mailaren *diverging stacked bar*-en grafikoa.

Emaitzen atalarekin bukatzeko, 4. irudiak irakasleek STEM hezkuntzaren oinarri psikopedagogikoko duten adostasuna eta gauzatze-maila jasotzen ditu. Irakasleek kompetentzietan oinarritutako hezkuntza-ereduaren aldekoak dira. Horrez gain, ikaskuntzaren pertsonalizazioaren beharra eta ikasleek lan kooperatiboaren bitartez bizitzeko arazo-egoera errealak aztertu eta erantzun kolektiboa ematen dutela itemekin bat datoz. Azkenik, ebaluazio-eredu jarraitua eta hezitzailearekiko ere adostasuna adierazten dute. Dena den, irakasleek adostasunik osoena aurkezten dute “ikasleek praktikaren bitartez (eginez ikasi), ikasi beharko lukete”la adierazterakoan. Kasu honetan, irakasle gehienek gai ikusten dute beren burua aipatutako itemak praktikan gauzatzeko.

4. Ondorioak

Ikerketa honen helburu nagusia DBH etapako irakasleek STEM hezkuntza-ereduarekiko duten pertzepzioa neurtzea izan da. Xedea betetzeko erabilitako tresna 9 multzo ezberdinez osatutako galdetgia izan da, zeintzuetatik artikulu honetan, bi blokeetako emaitzak aurkeztu diren.

Hezkuntzaren eta pedagogiaren literatura bibliografikoan dagoeneko aztertutako gaia izanik, irakasleek STEM ulertzeko zein aplikatzeko dituzten zailtasunak aintzat hartu dira galdetgia fintzerako orduan eta ikerketa hau abiatzerako orduan. Hori horrela, ikerketa honen bitartez, Gipuzkoako hiru ikastetxe ezberdinetako STEM diziplinetako 20 irakasleek hezkuntza-eredu honekiko duten pertzepzioa neurtu da, item batzuekiko adostasuna ala desadostasuna adieraziz, eta, ondoren, item horretan dagoen informazioa praktikara eramateko gai diren ala ez diren esanez.

Emaitzen analisi kuantitatiboa egin ostean, ondoriozta daiteke, oro har, irakasleen gehiengoak STEM hezkuntza-eredua, bere horretan, ulertu egiten duela eta planteamendu honen baitan dauden ezinbesteko ezaugarriak eta baldintzak ere ulertzen dituela. Hau da, ikerketaren muinean eta emaitzen atalean bereizitako lau multzoen (1) STEM marko orokorra, 2) STEM ereduaren ezaugarriak eta printzipioak, 3) alderdi metodologikoak eta ardatzak eta 4) ikaste-irakaste prozesuen oinarri psikopedagogikoak) gaineko ulermena eta adostasuna dutela.

Adibidez, irakasleak oso ados daude STEM arloetan genero ikuspegia integratzeko beharrezkin, ikasleek praktikaren bitartez ikasi behar dutela zein STEM hezkuntza ikasleen arazo-egoera errealen aurrean ikaskuntza esanguratsua lortzeko bide egokia dela adierazterakoan. Horrez gain, irakasleek desadostasuna erakusten dute irakaskuntza prozesua edukiaren transmisioan soilik oinarritu beharko litzatekeela irakurtzerakoan. Ondorioz, adierazi

bezala, STEM hezkuntza-ereduaren oinarritzko ezaugarriak ulertzen dituztela eta hauen inguruko adostasuna dutela erakusten dute.

Ulertzeko ez ezik, item desberdinak gauzatzeko ere haien burua prest ikusten dutela adierazi dute. Hala eta guztiz ere, STEM ibilbideen inguruko orientazioa eskaintzeko gai ez diren irakasle kopurua handiagoa da gai direnena baino. Gainera, irakasle gehienek zailtasunak dituzte STEM arloen sustapenerako ekintzak eskaintzeko eta ingeniarietan oinarritutako ekoizpen bidez STEM arloak irakasteko.

Laburbilduz, literatura bibliografikoan irakurritakoarekin bat ez datozen ondorioak dira hauek. Izan ere, oro har, irakaslearen gehiengoak STEM markoaren ulermena du eta, gainera, praktikan jartzeko gaitasuna duela adierazten du, kasu gehienetan.

5. Etorkizunerako planteatzen den norabidea

Irakasleek STEM hezkuntza-ereduarekiko duten pertzepzioa neurtzeko lehen ahalegina egin da ikerketa honen bitartez. Ikerketa kuantitatibo hau esanguratsua izan dadin eta emaitzak beste zentro batzuetara estrapolatu ahal izateko, parte hartu duten eta galdetegia bete duten irakasleen kopurua altuagoa izan beharko litzateke, irakasleen kopurua txikia izan baita (20). Gainera, honi dagokionez, galdetegi multzo ezberdinak bete dituzten irakasle kopuru totala ezberdina izan dela kontuan hartu beharko litzateke. Hau da, STEM hezkuntza-markoaren ulermena multzoa 24 irakaslek bete duten arren, STEM ikaste-irakaste prozesuen inplementazioa multzoa 20 irakaslek besterik ez dute bete. Hori horrela, emaitzen analisia eta interpretazioa egiterako orduan, galdetegi osoa bete duten irakasleen lagina kontuan izan da.

Horrez gain, interesgarria litzateke ikastetxe gehiagoren parte-hartzea sustatzea eta sareen edota espezialitateen artean pertzepzioan aldaerarik dagoen aztertzea ere. Izan ere, aipatu bezala, Gipuzkoako sare ezberdinetako hiru ikastetxeetako irakasleak izan dira galdetegia bete dutenak.

Bestalde, arestian esan bezala, ikerketa hau tesi baten atala dela gogoratu behar da. Irakasleen pertzepzioa osotasunean aztertzeko, ikerketa-eredu ezberdinak eta tresna askotarikoak erabili beharko lirateke. Alegia, kasu honetan, galdetegiarekin batera, sakontasunean planteatutako banakako elkarrizketak egin dira. Xede orokorra ikerketa mistoa egitea baita, galdetegiaren datu kuantitatiboak eta elkarrizketen azterketa kualitatiboaren emaitzak uztartuz edota alderatuz.

Etorkizunera begira, irakasleen pertzepzioa aztertu eta gero, haiengan eragiteko formakuntzak eta mintegiak eskaini beharko lirateke, eta hezkuntza-eragileen arteko sinergiak bilatu, ikasleen STEM alfabetatzea bermatzeko: hauxe baita jomuga.

6. Erreferentziak

- Batdi, V., Talan, T., eta Semerci, C. (2019). Meta-analytic and meta-thematic analysis of STEM education. *International Journal of Education in Mathematics, Science and Technology (IJEMST)*, 7(4), 382-399. ISSN: 2147-611X.
- Blazar, D. eta Kraft, M.A. (2017). Teacher and teaching effects on students' attitudes and behaviors. *Educational Evaluation and Policy Analysis*, 39(1), 146-170. <https://doi.org/10.3102/0162373716670260>.
- Couso, D. (2017). ¿Sabemos por qué estamos a STEM? Un intento de definir la alfabetización STEM para todo el mundo y con valores. *Ciències*, 34, 22-30. <https://doi.org/10.5565/rev/ciencies.403>.
- Ejiwale, J.A. (2013). Barriers to successful implementation of STEM education. *Journal of Education and Learning*, 7, 63-74. <https://doi.org/10.11591/edulearn.v7i2.220>.
- European Schoolnet (2018). *Science, Technology, Engineering and Mathematics Education Policies in Europe*. Scientix Observatory report, European Schoolnet, Brussels.

- Ha, C. T., Thao, T. T. P., Trung, N. T., Huong, L. T. T., Dinh, N. Van, eta Trung, T. (2020). A Bibliometric Review of Research on STEM Education in ASEAN: Science Mapping the Literature in Scopus Database, 2000 to 2019. *Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education*, 16(10), em1889. <https://doi.org/10.29333/ejmste/8500>.
- Hernández-Serrano, M. J. eta Muñoz-Rodríguez, J. M. (2020). Interest in STEM disciplines and teaching methodologies. Perception of secondary school students and preservice teachers. *Educar*, 56(2), 369–386. <https://doi.org/10.5565/rev/educar.1065>.
- Hsu, Y-S. eta Fang, S-C. (2019). Opportunities and challenges of STEM education in Hsu, Y-S. eta Yeh, Y-F. (Ed.), *Asia-Pacific STEM Teaching Practices From Theoretical Frameworks to Practices* (1-16). Springer. ISBN: 978-981-15-0768-7.
- Margot, K.C. eta Kettler, T. (2019). Teachers' perception of STEM integration and education: A systematic literature review. *International Journal of STEM eudcation*, 6, 1–16. <https://doi.org/10.1186/s40594-018-0151-2>.
- Nadelson, L. S., eta Seifert, A. L. (2017). Integrated STEM defined: Contexts, challenges, and the future. *The Journal of Educational Research*, 110(3), 221–223. <https://doi.org/10.1080/00220671.2017.1289775>.
- Pitt, J. (2018). Blurring the Boundaries - STEM Education and Education for Sustainable Development. *Design and Technology Education: An International Journal*, 14(1), 37–48. ISSN 1360-1431.
- Santillán, J. E., Colombo, E. M., Jarma, N., Pérez, A. I., Isgro, C. A., Chirre, A. eta Lazarte, E. L. (2017). Preguntas desde el interior: los jóvenes, la ciencia y la tecnología. *Revista Iberoamericana de Educación*, 75(2), 21-40. ISSN 1022-6508.
- Sarobe, A., Carmona, U., Lopez, N., Azkue, I., Astigarraga, E., García, I., Iribas, H. eta González, P. A. (2020). Zertarako behar dugu STEM hezkuntza?. *Hik Hasi*, 249, 36-38. ISSN 1135-4690.
- Sellami, A., Ammar, M., eta Ahmad, Z. (2022). Exploring Teachers' Perceptions of the Barriers to Teaching STEM in High Schools in Qatar. *Sustainability (Switzerland)*, 14(22). <https://doi.org/10.3390/su142215192>.
- Shamim, M. R. H., Mamun, M. A. eta Raihan, M. A. (2022). Mapping the Research of Technical Teachers' Pedagogical Beliefs about Science Technology Engineering and Mathematics (STEM) Education. *International Journal of Instruction*, 15(4), 797–818. <https://doi.org/10.29333/iji.2022.15443a>.
- Wahono, B. eta Chang, C.-Y. (2019). Assessing teacher's attitude, knowledge, and application (AKA) on STEM: An effort to foster the sustainable development of STEM education. *Sustainability*, 11, 950. <https://doi.org/10.3390/su11040950>.
- Wang, H. H., Moore, T. J., Roehrig, G. H. eta Park, M. S. (2011). STEM Integration: Teacher Perceptions and Practice. *Journal of Pre-College Engineering Education Research*, 1(2), 1-13. <https://doi.org/10.5703/1288284314636>.

7. Eskerrak eta oharrak

Lan honen egileek eskerrak eman nahi dizkiete Gipuzkoako Foru Aldundiari (Kalitatezko Enplegua – BOZI Hezkuntza 2021/2022 deialdiak) eta Mondragon Unibertsitateko Humanitate eta Hezkuntza Zientzien (HUHEZI) fakultateari emandako laguntza ekonomikoengatik. Baita ZiTeO ikerketa taldea osatzen duten beste kideei eta galdetegia bete duten irakasleei ere. Azkenik, *Vicomtech-i, Artificial Intelligence, Visual Computing & Interaction* teknologietan espezializatutako Zentro Teknologikoari esker bereziak eman nahi dizkiegu proiektuan parte hartzeagatik eta analisi kuantitatiboak egiteagatik.

Generoa, errefuxiatu estatutua eta gizarte talde jakina nazioartean: ikusezina nola azalera

Araitz Peña Mallona

*Pedro Arrupe Giza Eskubideen Institutuko doktorego aurreko ikertzailea, Deustuko
Unibertsitatea
araitz.pena.m@deusto.es*

Laburpena

Generoak harreman zaila izan du errefuxiatuen nazioarteko zuzenbidearekin. Izan ere, 1951ko Genevako Konbentzioak eta 1967ko New Yorkeko Protokoloak jaso ez zuten jazarpenerako arrazoi hori bestelako arauen bidez interpretatu behar izan da nazioarte mailan, eskualdeetan eta estatuetan. Horrez gain, generoa gizarte talde jakinarekin lotu ohi da, nazioarteko legedian gutxien zehaztutako jazarpenerako arrazoiarekin, eta arrazoi horren definizio faltak ere zailtasunak eragiten ditu generoagatik jazartitako pertsonen nazioarteko babesaren bermatzerakoan. Gainera, zaildu egiten du generoa errefuxiatuen hitzarmeneko gainerako zioekin lotzea eta genero ikuspegia errefuxiatuen zuzenbide sistema osora zabaltzea, eta horrek emakumeei oztopoak jartzen dizkie euren nazioarteko babes eskaeretan.

Hitz gakoak: generoa, gizarte talde jakina, nazioarteko babesaren, errefuxiatuen nazioarteko zuzenbidea.

Abstract

Gender has a conflictive relationship with the International Refugee Law system. The 1951 Geneva Convention and the 1967 New York Protocol have not considered gender as a motive of persecution to grant asylum, so its interpretation has been introduced through additional legal instruments in the international, regional and national frameworks. Moreover, gender has always been linked to the particular social group ground, which is the least defined reason of persecution. The lack of concreteness of the concept has rendered more difficult the correct evaluation of gender-based asylum petitions. In addition to that, gender has only been subtly linked to the rest of the motives of the Convention, and the inclusion of gender perspective in the whole International Refugee Law system has been arduous, which provides further difficulties for women in their asylum petitions.

Keywords: gender, particular social group, international protection, International Refugee Law.

1. Sarrera eta motibazioa

Ikusezina izaten erakutsi diete emakumeei gizarte arauak. Hain izan dira ikusezin, ezen errefuxiatuen nazioarteko zuzenbideak ere ahaztu dituen. Generoak eta errefuxiatu izatearen definizioak harreman gatazkatsua izan dute Errefuxiatuen Estatutuari buruzko 1951ko Genevako Konbentzioa¹ onartu eta berretsi zenetik. Sexu edo genero kontzeptuak berriaz definizioan ez agertzeak zaildu egin du emakumeek errefuxiatu estatutua lortzea, haien esperientziak ez baitziren era berezian kontuan hartu nazioarteko legedia idazterakoan eta onartzerakoan. Nahiz eta zenbait eskualdek edo herrialdek, Europar Batasunak² edo Espainiako estatuak, esaterako³, arrazoi hori euren errefuxiatu definizioan jaso, jatorrizko nazioarteko itunek duela hirurogeita hamar urteko idazkera mantentzen dute. Horren ondorioz, zaila izan da irizpide bateratuak adostea arrazoi horregatik jazartitako pertsonen eskaerak aztertzeke. Ildo horretatik jarraituta, genero arrazoiengatik jazartitako pertsonen, kasurik gehienetan

¹ Errefuxiatuen Estatutuari buruzko Konbentzioa, Genevan (Suitzan) onartua 1951ko uztailearen 28an, Errefuxiatuen eta Aberrigabeen Estatutuari buruzko Ahalguztidunen Konferentzia (Nazio Batuen Hitzarmenaren sorta, 2545 zk., 189 bol., 137 or.

² 2011/95/EE Zuzentaraua, Europako Parlamentuarena eta Kontseiluarena, 2011ko abenduaren 13koa, arlo hauei buruzko arauak ezartzen dituena: beste herrialde bateko nazionalen edota aberrigabeen nazioarteko babesaren aitortzeke baldintzei buruzkoak, errefuxiatuentzako edota ordezkari babesaren izateko eskubidea duten pertsonentzako estatutu bateratu bati buruzkoak, eta emandako babesaren edukiari buruzkoak. EBAO, L 337/9, 2011ko abenduaren 20koa. Zuzentarauaren hitzaurrean eta 10 d) artikuluan jasotzen da sexua gizarte talde jakin bateko kide izateko orduan.

³ 12/2009 Legea, urriaren 30ekoa, elkarren eskubidea eta babes subsidiarioa arautzen dituena. EAO, 263 zk., 2009ko urriaren 31koa. Legearen 3. artikuluan jasotzen denez, genero arrazoiengatik jazartitako susmo sendoak dituztenek ere errefuxiatu estatutua jasoko dute.

emakumeek, ez dute ikusten oinarrizko legeetan eta hitzarmenetan euren eskaerak egikaritzeko eta eskaerok era egokian aztertzeke aukerarik. 1967an Genevako Konbentzioari New Yorkeko Protokoloa⁴ gehitu zitzaionean, ez zen aldaketarik egin errefuxiatu estatutua aitortzeke beharrezkoak ziren arazoietan, eta denbora eta leku mugak baino ez ziren murriztu⁵. Orduetik hona, nazioarteko beste hitzarmen batzuen bidez, Emakumeen Kontrako Diskriminazio Era Guztiak Ezabatzeke Konbentzioaren⁶ bidez, kasu, edo lotesleak ez diren arauen bidez zabaldu behar izan da Genevako Konbentzioaren interpretazioa, eta *hard law* arauetara dagokienez, aurrerapen guztiak eskualde mailan edo estatu mailan egin dira⁷. Horrenbestez, ez da oinarri bateratu eta nahitaezkorik adostu nazioartean genero arazoientatik jazarritako edo jazartzeko susmo sendoak dituzten pertsonak errefuxiatuen definizioan era egokian sartu ahal izateko.

Ziurgabetasun horrek generoa hainbat erataria interpretatzera bideratu ditu eskualdeak, estatuak eta doktrina akademikoa. Kasu gehienetan, generoa gizarte talde jakin bat dela adierazi dute⁸, baina ez da adostasun batera heldu Nazio Batuen Erakundeak eta Errefuxiatuentzako Nazio Batuen Goi Komisariotzak (United Nations High Commissioner for Refugees, UNHCR, ingelesezko siglak) adierazitako gomendioekin. Beraz, bi interpretazio ildo nagusitu dira errefuxiatuen nazioarteko zuzenbidean, eta horrenbestez, eskualdeetako eta estatuetako legedian eta haren aplikazioan: 1) generoa gizarte talde jakin bateko ezaugarri gisa hartzea; eta 2) generoa gizarte talde jakin batetik haratago doan ezaugarri gisa hartzea. Horrenbestez, gizarte talde jakinaren eta generoaren arteko harremana oraindik eztabaidagai da.

Hurrengo lerroetan, hasteko, generoa errefuxiatuen nazioarteko zuzenbidean nola jaso den aztertuko da, eta egun sistema horri egiten zaizkion kritikak azaleratuko dira. Ostean, ikerketaren helburuak zehaztuko dira, generoak, gizarte talde jakin bateko kide izateak eta errefuxiatu definizioak dituzten harremanak aztertzeke. Azkenik, behin harreman hori aztertuta, ondorioak aterako dira eta gizarte talde jakin bateko kide izatearen arazoian izan ditzakeen eraginak zehaztuko dira, ikerketak etorkizunean izango duen bidea horixe izango baita.

2. Gaia zertan den eta ikerketaren helburuak

2.1. Generoa eta gizarte talde jakin bateko kide izatea nazioarteko legedian eta doktrinan

Arestian aipatu denez, 1951ko Genevako Konbentzioak ez du espresuki jasotzen generoa jazarpen arazo gisa⁹, eta ostean onartutako araudi lotesleak ez du arazoa konpondu. Gizarte talde jakinari dagokionean ere, Konbentzioak ez du definiziorik jaso. Horrenbestez, estatuen, eskualdeetako erakundeen, UNHCR-ren eta doktrinaren esku utzi izan da generoari buruzko irizpideak zehaztea eta gizarte talde jakina den ala ez adieraztea, ez baita ikusi posible nazioarte mailako adostasun zabala lortzea arlo horretan. Egoera horrek kritika ugari jaso ditu errefuxiatuen zuzenbidearen arloan lanean ari diren legelari eta ikerlarien partetik¹⁰.

⁴ Errefuxiatuen Estatutuari buruzko Protokoloa, New Yorken (Estatu Batuetan) sinatua 1967ko urtarrilaren 31n. Nazio Batuen Hitzarmenen sorta, 8791 zk., 606 bol., 267 or.

⁵ *Ibid.*, I. (2) eta (3) artikulua.

⁶ NBERen Batzar Orokorak onartua bere 34/180 ebazpenean, 1979ko abenduaren 18an.

⁷ Arestian aipatutakoaz gain, genero arazoia espreski jaso dute Kanadan, Australian, Hegoafrikan, Estatu Batuetan, Zeelanda Berrian, Erresuma Batuan eta Europar Batasuneko hainbat herrialdetan. Ikus Middleton, J. (2010). Barriers to protection: Gender-related persecution and asylum in South Africa. In I. Palmary (arg.), *Gender and Migration: Feminist Intervention*. Zed Books, Londres, 67-85 or.

⁸ Bagaric, M., & Boyd, K. (2005). How To Spot a Particular Social Group in Refugee Law. *Original Law Review*, 1(2), 30 or.

⁹ Errefuxiatuen Estatutuari buruzko Konbentzioko 1(A)2 artikulua arabera, honako pertsonak izango dira errefuxiatu: "arrazagatik, erlijioagatik, nazionalitateagatik, gizarte talde jakin bateko kide izateagatik edo iritzi politikoengatik jazarriak izateko susmo sendoak dituztenak, euren jatorrizko herrialdeetatik kanpo badaude eta, susmo horiengatik herrialde horren babesa jaso nahi ez dutenak".

¹⁰ Aipatzekeak dira Cristina María Zamora Gómezek jasotako ikuspuntuak honako artikuluan: Zamora Gómez, C. M. (2022). La regulación del refugio y el método feminista: La necesidad de una aproximación crítica. *Relaciones Internacionales*, 51, 111-128 or.

Zuzenbidearen teoria feministak izan dira errefuxiatuen zuzenbideak genero ikuspegia falta duela adierazten indartsuenak. Akademiak onartu du Konbentzioaren sorrera II. Mundu Gerra osteko testuinguruak baldintzatu zuela¹¹; garai hartan generoa ez zen aipatu ere egin hitzarmenean, estatu askotan legeek desberdintasunak ezartzen zituztelako gizonen eta emakumeen artean, eta ez zelako pentsatu ere egin sexuagatik edo generoagatik jazar zitekeenik¹². Arean ere, adierazi dute idazkerak garai hartako eta ordutik honako emakumeen eta bestelako genero nortasuna duten pertsonen egoerak ezkutatu zituela¹³ eta, horren ondorioz, estatuek aplikatutako legediak eta administrazio praktikak genero ikuspegi falta handia dutela, baita gaur egun ere, batez ere prozedura hasteko orduan, euren sinesgarritasuna aztertzerakoan, jazarpena Konbentzioko arrazoiekin lotzen denean eta jazarpen hori estatua ez den aktore batek egiten duenean¹⁴. Azken bi zailtasun horiek adierazten dute emakumeek errefuxiatu estatutua aitortzeko duten zailtasun nagusia: jasaten duten jazarpena “pribatua” da, arrazoia askotan emakumeei dagozkien rolak ez betetzearen ondorioa izaten baita, eta jazarlea estatukoa ez den aktorea izan ohi baita¹⁵. Horrek aurka egiten dio ohiko errefuxiatu estatutuaren definizioari, hau da, errefuxiatuak jasandako jazarpena “publikoa” izan ohi dela dioenari, haren arrazoiak politikoak, erlijiosoak edo arrazari lotukoak baitira eta jazarlea estatua izaten baita¹⁶. Gainera, pribatutasun horri gizarte talde jakinaren definizio falta gehitzeak are gehiago zailtzen du generoa Konbentzioko arrazoietako batekin lotzea.

Teoria feministek dikotomia publiko-pribatua erabilita adierazi dute errefuxiatuen nazioarteko zuzenbidea ez dela objektiboa eta inpartziala, ez baititu kontuan hartu emakumeen eta LGTBQ+ kolektiboko pertsonen bizipenak eta jasaten dituzten jazarpenak, gizonen errealitatek baitator eta haien jazarpenak baino ez baititu kontuan hartzen¹⁷. Gainera, gizonen bizipenetatik abiatuta interpretatu dutenez legegileek hitzarmena, sakondu egin dira generoen arteko desberdintasunak¹⁸; ondorioz, emakumeak, gizonekin konparatuz, *bestetzat* jo dituzte, eta bestelako babesari merezi dute¹⁹.

Egoera horren aurrean, NBEk eta UNHCRk bi jokabide hartu dituzte errefuxiatuen nazioarteko zuzenbidearen hutsune hori betetzeko. Alde batetik, beste nazioarteko hitzarmen batzuk erabili dituzte genero ikuspegia nazioarteko zuzenbidean txertatzeko, Emakumeen Kontrako Diskriminazio Era Guztiak Ezabatze Konbentzioan jasotzen den legez. Hala ere, hitzarmen horretan ez da espresuki aipatzen emakumeek errefuxiatu izateko dituzten zailtasunak arintzeko neurri bereizirik. Bestetik, UNHCRk lotesleak ez diren gidalerroak²⁰ argitaratu ditu, generoagatik jazarritako pertsonen asilo eskaerak, orokorrean, genero ikuspegitik aztertzeko eta generoa kontuan hartzeko gizarte talde jakin bateko kide izateagatik jazarritako asilo eskaeren kasuan²¹. Gidalerro horiek adierazi dute generoa kontuan hartu beharreko arrazoia izan behar dela asilo prozeduretan eta ebaluazio berezia merezi duela²².

¹¹ Anderson, A., & Foster, M. (2021). A feminist appraisal of International Refugee Law. In C. Costello, M. Foster, & J. McAdam (arg.), *The Oxford Handbook of International Refugee Law*. Oxford University Press, Oxford, 63 or.

¹² Spijkerboer, T. (2000). *Gender and Refugee Status* (1. arg.). Ashgate, Burlington, 1 or.

¹³ *Ibid.*, 63-64 or.

¹⁴ *Ibid.*, 66-67 or.

¹⁵ Jiménez Sánchez, C. (2017). La persecución de género en el derecho internacional de los refugiados: Nuevas perspectivas. *Revista Electrónica de Estudios Internacionales*, 33, 5 or.

¹⁶ Chantler, K. (2010). Women seeking asylum in the UK: contesting conventions. In I. Palmary (arg.), *Gender and Migration: Feminist Interventions*. Zed Books, Londres, 109 or.

¹⁷ Zamora Gómez, C. M. (2022). La regulación del refugio y el método feminista... *op. cit.*, 116 or.

¹⁸ Haines, R. (2003). Gender-related Persecution. In E. Feller, V. Türk eta F. Nicholson (arg.), *Refugee Protection in International Law: UNHCR's Global Consultations on International Protection*. Cambridge University Press, Cambridge, 327 or.

¹⁹ Zamora Gómez, C. M. (2022). La regulación del refugio y el método feminista... *op. cit.*, 116-117 or.

²⁰ UNHCR (2002a). La persecución por motivos de género en el contexto del Artículo 1A(2) de la Convención de 1951 sobre el Estatuto de los Refugiados, y/o su Protocolo de 1967. *Nazioarteko Babesari buruzko gidalerroak*. HCR/GIP/02/01.

²¹ United Nations High Commissioner for Refugees (2002b). “Pertenencia a un determinado grupo social” en del contexto del Artículo 1A(2) de la Convención de 1951 sobre el Estatuto de los Refugiados y/o su Protocolo de 1967. *Nazioarteko Babesari buruzko Gidalerroak*. HCR/GIP/02/02, 1 par.

²² UNHCR-ren gidalerroen artean dira gizarte talde jakin bateko kide izateagatik jazarritako pertsonen eskaerak aztertzeko gidalerroak, sexu orientazio eta genero nortasunagatik jazarritako pertsonen eskaerak aztertzeko

2.2. Ikerketaren helburuak

Behin nazioarteko legediaren eta doktrinaren egoera aztertuta, agerikoa da ez dela irizpide bateraturik adostu nazioarte mailan gizarte talde jakinari eta generoari dagokionean; proposatutako irtenbideek ez dute guztiz zehaztu errefuxiatuen nazioarteko zuzenbidearen arabera generoa gizarte talde jakin bat izan daitekeen ala ez, arrazoi horri bakarrik lotu dakiokkeen ala gainerako jazarpen arrazoiekin ere lotura izan dezakeen. Beraz, ikerketa honen helburuak honakoak dira:

- Generoagatik jazarritako pertsonak gizarte talde jakin bateko kide diren zehaztea eta arrazoi horren barnean sartzeko baldintzak betetzen dituzten egiaztatzea.
- Generoagatik jazarpena jasateak errefuxiatuen estatutuari buruzko konbentzioko gainerako arrazoiekin harremana duen egiaztatzea eta harreman hori zehaztea.

3. Generoa nazioarteko babesari lortzeko zio gisa

3.1. Gizarte talde jakinak generoa du

Generoa berez jazarpen arrazoitzat hartu zenetik estatu gehienek eta, nazioarte mailan, UNHCR generoa aztertzen hasi zen momentuan, hasieratik jo zuen gizarte talde jakin bat zela adierazten zuen interpretaziora²³. Ordutik hona, kontuan izanda emakumeek jasaten duten jazarpena genero ikuspegitik zaila dela sailkatzen, arestian aipatutako publiko-privatu dikotomiaren ondorioz, estatuak eta doktrinak gehien adostu dutena izan da Genevako Konbentzioan gutxien zehaztutako zioan, hau da, gizarte talde jakinean, jasotzea²⁴. Hala ere, irtenbide horrek arazo handiak sortu ditu, arrazoi horren interpretazioa ez baita zehatza; izan ere, kontzeptu horixe izan da Konbentzioan bertan eta ostean gutxien definitu eta mugatu dena, eta hortaz, askotariko interpretazioak, eta, kasu askotan, kontraesankorrak egin dituzte²⁵.

Egoera horren aurrean, UNHCRk 2002an argitaratutako Nazioarteko Babesari buruzko Gidalerroetako bigarrena izan zen gizarte talde jakina zehazteko argitaratu zena, generoagatik jazarritakoekin batera. NBERen organismoak berak onartu zuen gidalerro horretan kontzeptuaren definizio falta eta 1951tik ordura arte estatuaren praktikan aztertutako bi interpretazio nagusiak jaso zituen: 1) ezaugarri babestuen edo *ejusdem generis* interpretazioa eta 2) gizartearen pertzepzioaren interpretazioa²⁶:

- 1) Ezaugarri babestuen interpretazioaren arabera, gizarte taldea defini daiteke pertsona horiek berezko ezaugarri aldaezin bat dutelako; iraganean gertatutako aldi baterako edo borondatezko baldintza batek eragindako ondorio aldaezin bat dutelako, denboran zehar luzatu dena; edo duten ezaugarria hain delako funtsezkoa gizakiaren duintasunerako ezen ezin eska bailekioke ezaugarri horri uko egitea.
- 2) Gizartearen pertzepzioaren interpretazioak dioenez, gizarte talde jakin bat identifikatzeko bere inguruko gizarteak aparteko talde gisa identifikatu behar ditu, ezaugarri jakin bat dutelako.

Hala ere, UNHCRk hartutako interpretazioa ez zen baten edo bestearen aldekoa izan, biak batu baitzituen, eta adierazi zuen ezaugarri babestua edo pertzepzioa aukera zitezkeela gizarte talde jakintzat hartzeko²⁷. Horrez gain, beste xehetasun batzuk ere jaso zituen Gidalerroan: a) jazarpenak berak ez du gizarte talde bat sortzen, horren ondorioz talde irudia ematen ez badu; b) ez da beharrezkoa taldean

gidalerroak eta pertsonen salerosketa jasandako edo jasateko arriskuan dauden pertsonen eskaerak aztertzeko gidalerroak. Denek jasotzen dute genero ikuspegia, euren esparruan.

²³ United Nations High Commissioner for Refugees (1985). Conclusión del Comité Ejecutivo nº 39 (XXXVI): las mujeres refugiadas y la protección internacional. <https://www.refworld.org/es/pdfid/5d7fc61c13.pdf> -en eskuratu 2023ko urtarrilaren 17an. Ondorioen k) puntuan adierazten da lehen aldiz nazioarte mailan generoa gizarte talde jakin baten parte dela.

²⁴ Spijkerboer, T. (Thomas). (2013). *Fleeing homophobia: Sexual orientation, gender identity and asylum*. Routledge, Abingdon, Oxon, 218 or.

²⁵ Bagaric, B. (2017). Revisiting the Definition of Particular Social Group in the Refugees Convention and Increasing the Refugee Quota As a Means of Ameliorating the International Displaced Person's Crisis. *South Carolina Law Review*, 69(1), 150-151 or.

²⁶ United Nations High Commissioner for Refugees (2002b). "Pertenencia a un determinado grupo social"... *op. cit.*, 6-7 par.

²⁷ *Ibid.*, 11 par.

kohesioa egotea; c) ez da beharrezkoa taldeko kide guztiak jazartzea edo hori gertatzeko arriskuan egotea; d) taldea handia edo txikia izan daiteke; eta e) jazarlea estatua ez den aktorea den kasuetan, arrazoiarekin lotura mantentzeko, frogatu egin behar da estatuak ez duela eskatzailea jazarpenetik babestu, edo jazarpen hori baimendu edo onartu egin duela²⁸.

Gidalerroek eurek generoa edo emakumeak hartzen dituzte gizarte talde gisa²⁹, estatuaren eta gizartearen testuinguruaren arabera babesik egokiena delako emakumeek jasaten duten jazarpen mota gehienetan. Hala, gizarte talde jakinaren zioa egokiena da emakumeek euren esparru pribatuan jasaten duten indarkeria aztertzeke, kontuan izanda gainerako zioetan sartzea zaila izango litzatekeela. Emakumeek euren generoagatik jasaten dituzten jazarpen ekintzen barruan honakoak jasotzen dira: genero indarkeria, esplotazioa, pertsonen salerosketa, behartutako ezkontza edo emakumeen mutilazio genitala³⁰. Emakumeek berezko ezaugarri aldaezina dute, euren generoa, eta gainera, gizartean aparteko talde gisa identifikatzen dira leku oro. Haatik, gizarte talde jakinaren definizioa oraindik zehazkabea den heinean, generoa talde horren barruan sartzeko eta era egokian aztertzeke zailtasunak handiak dira, batez ere arrazoiarekiko lotura ezartzerakoan eta jazarpen ekintzak nahiko diren adierazterakoan.

3.2. Generoa gizarte talde jakinaz haratago

Generoa gizarte talde jakin bati lotu zaionean, estatu askok automatikoki alde batera utzi dituzte Genevako Konbentzioak jasotzen dituen gainerako zioak, emakumeen nazioarteko babes eskaerak zuzenean lotu baitzikiote lehen arrazoi horri. UNHCRk Generoari buruzko Gidalerroetan azaldu du genero ikuspegia kontuan hartu behar dela gainerako zioak aztertzerakoan³¹. Horrenbestez, beste lau arrazoiak generoarekin nola lot daitezkeen adierazi du erakundeak, eta zehaztu du bi arrazoi edo gehiagotatik jazarriak izatea ere posible dela. Beraz, nahiz eta arau lotesleetan hala ez azaldu, Gidalerroek generoa arrazarekin, erlijioarekin, nazionalitatearekin eta iritzi politikoekin ere erlazionatzen dute:

- 1) Arraza: gizonei eragiten dien moduan eragin diezaieke arrazagatiko jazarpenak emakumeei. Hala ere, badira jazarpen ekintza batzuk emakumeen aurka zuzenean eta modu espezifikoan erabiltzen direnak. Haien artean aurki ditzakegu, adibidez, etnia jakin baten emakumeen aurka erabiltzen duten sexu indarkeria, mutilazioa edo ugalketaren kontrola. Ekintza horiez gain, emakumeek euren etnia edo arrazako gizonek jasan dezaketen jazarpen bera ere pairatu dezakete³².
- 2) Erlijioa: estatu askotan erlijioa da gizartean gizonen eta emakumeen jokabidea arautzen duen sistema. Pertsona batek (normalean emakumeek, baina gizonek edo kategoria binarioetan sartzen ez diren pertsonak ere bai³³) arau erlijioso horiek hausten baditu, edo arau horiek jarraitzen ez baditu, askotan estatuak berak edo inguruko gizarteak zigorrak ezar diezazkioke. Kasu batzuetan erlijioa iritzi politikoarekin erlazionatuta egon daiteke, bereziki estatuak erlijio ofiziala duenean eta erlijioak dituen arau moralak lege direnean. Horregatik, arau erlijioso horiek ez errespetatzea, ez jarraitzea edo haustea, eta horren ondorioz jazarpena jasatea, erlijioarekin lotzeaz gain, iritzi politikoarekin ere lot daiteke³⁴.
- 3) Nazionalitatea: nazionalitatea ez da ulertzen herritartasun gisa bakarrik, arrazarekin erlazioa duten etnia eta hizkuntza taldeei ere lotuta dago. Arestian aipatu legez, kasu batzuetan emakumeek jazarpen mota bereziak jasan ditzakete euren nazionalitateagatik, bereziki sexu indarkeria³⁵. Horrez gain, aipatzekoa da herrialde askotan emakumeek, emakume izatearren, bestelako mugak izan ditzaketela nazionalitatea transmititzeko orduan, esaterako.
- 4) Iritzi politikoa: arrazoi honi dagokionez, UNHCRk adierazi du agintean daudenen aurkako iritzi politikoa izatea, adieraztea edo pertsona bati kontrako iritzi hori egozteak jazarpen mota bat izan

²⁸ *Ibid.*, 14-23 par.

²⁹ Ikus *ibid.*, 1, 6, 7, 12, 15, 19 eta 22 par. Sexua agertzen da ezaugarri babestu gisa.

³⁰ Jiménez Sánchez, C. (2017). La persecución de género... *op. cit.*, 5 or.

³¹ UNHCR (2002a). La persecución por motivos de género... *op. cit.*, 22 par.

³² *Ibid.*, 24 par.

³³ Goodwin-Gill, G. S., McAdam, J., & Dunlop, E. (2021). *The Refugee in International Law* (4 arg.). Oxford University Press, Oxford, 107 or.

³⁴ UNHCR (2002a). La persecución por motivos de género... *op. cit.*, 25-26 par.

³⁵ *Ibid.*, 27 par.

daitekeela, eta ez dela beharrezkoa ekintza politikoetan parte hartzea edo publikoki adieraztea³⁶. Generoarekin duen loturari dagokionez, erakundearen arabera emakumeek bestelako jokabideak ere har ditzakete esparru politikoan, adibidez, gatazketan parte hartzen duten zaurituak artatzen edo oposizioko ideiak zabaltzen³⁷, eta ez du hainbeste adierazten emakumeek politikan jardutearen ondorioz jasan dezaketzen jazarpen modu espezifikoak, kasu gehienetan sexu indarkeriaren bidez egikaritzen dena. NBERi lotutako Komisarioritzak bigarren mailako rola ematen die emakumeei, baina adierazten du rol hori hartzearen ere iritzi politikoengatik jazarpena jasan dezaketela eta era egokian aztertu behar direla nola egiten duten aktibismoa. Hala ere, doktrinak adierazi du iritzi politikoaren barruan sar daitezkeela gizarteko arauen aurkako jokabidea izatea, era publikoan feminista izatea edo gizonen emakumeei normalean emandako tratua kritikatzeko³⁸.

Ondorioz, UNHCRk adierazitakoari jarraiki, argi ikusten da emakumeek beste arrazoiengatik ere jaso dezaketela errefuxiatu estatutua eta genero ikuspegia beharrezkoa dela arrazoiak aztertzeko orduan baita osteko administrazio prozeduran eta jasoko duten arreta psikosozialean ere³⁹. Dena den, estatuek egiten duten aplikazioa zaila da nazioarteko erakunde horrek bultzatutako interpretazioak aurkitzea, bereziki genero ikuspegia jasotzen ez duten araudietan. Hala ere, genero ikuspegia hartzeak ez du ekidin kasu batzuetan gomendioak ikuspuntu paternalistatik egin izana, eta horrek estatuek euren legeetan jasotzen duten definizioan eta administrazioaren praktikan eragina izan du, nazioarteko legeen atzean dauden ideiak, gizarteko balioekin batera, asilo prozedurak baldintzatzen dituztelako⁴⁰.

4. Ondorioak

Egindako azterketatik hainbat ondorio atera daitezke, generoak errefuxiatuen nazioarteko zuzenbidean duen lekuari, garrantziari eta interpretazioari dagokionez. Hasteko, 1951ko Genevako Konbentzioa egin zeneko testuinguruak mugatu egin zuen emakumeek hitzarmenean eta osteko New Yorkeko Protokoloan izan zezaketzen lekua. Ordutik hona, zeharo zaildu da lege horiek moldatzeko edo hitzarmen modernoagoak egiteko aukera, ez baita adostasun nahikorik lortu estatuen artean. Ondorioz, generoaren interpretazioa eskualdeetako eta estatuetakoa legeen esku geratu da, eta nazioartean bestelako hitzarmenen bidez eta *soft law* moduko gidalerroen bidez ahalegindu da UNHCR genero ikuspegia sartzen.

Hala ere, akademia feministatik kritika sakonak jaso ditu egungo errefuxiatuen nazioarteko zuzenbidearen sistemak. Hain zuzen ere, uste dute hasieratik generoa, sexua eta emakumeek jasaten duten jazarpena ez jasotzeak interpretazioarekin aldatu ezin diren desberdintasunak mantentzea eta sakontzea eragin duela. Horrez gain, UNHCR-ren gidalerroak eta legedia bestelako hitzarmenekin batera interpretatzea ongi hartu arren, legedi loteslea beharrezkoa dela adierazi dute, jatorrizko Konbentzioak ezarritako genero desberdintasuna gainditu ahal izateko eta emakumeen eta genero ez-bitarrekoen beharrezkoen era egokienean aurre egin ahal izateko.

Generoagatik jazarritako emakumeek nazioarteko babesa zein arrazoiengatik jaso behar duten aztertzeko orduan, aurretik pribatutzat jotako genero indarkeria edo sexu erasoak gizarte talde jakin baten kide izateagatik jasandako jazarpen gisa sailkatu dituzte nazioarteko zuzenbidean. Hala, generoa ezaugarri babestutzat jo dute, eta emakumeak, LGTBIQ+ kideak bezala, gizarteko talde bereizi bat direla adierazi dute UNHCR-ren gizarte talde jakinari buruzko gidalerroek. Hala ere, arrazoi horren definizio zehazkabeak oztopo praktikoa asko eragiten dizkie emakumeei, batez ere euren jazarlea estatua ez den aktorea denean, estatuaren baimena, onarpena edo babes falta argudiatu behar baitute, jasandako jazarpenaz gain.

³⁶ *Ibid.*, 32 par.

³⁷ *Ibid.*, 33-34 par.

³⁸ Goodwin-Gill, G. S., McAdam, J., & Dunlop, E. (2021). *The Refugee in International Law... op. cit.* 110 or.

³⁹ *Ibid.*, 35-36 par.

⁴⁰ Spijkerboer, T. (2000). *Gender and Refugee Status* (1. arg.). Ashgate, Burlington, 45-46 or.

Gizarte talde jakinaz aparte, UNHCRk, akademia feministak adierazi duena aintzat hartuta, genero ikuspegia Genevako Konbentzioko gainerako arrazoiatarara ere zabaldu du. Hala, arrazak, erlijioak, nazionalitateak eta iritzi politikoak generoarekin zerikusi handia izan dezake, eta emakumeek euren generoagatik apartekoa den jazarpena jaso dezakete, arraza, etnia, talde erlijioso edo politiko bateko parte izanda. Dena dela, aholkuok 2002. urtean jasoak direnez, ez dute azken urteotan feminismoak jasan duen garapena jaso, eta nabari da kasu batzuetan ikuspuntu paternalistatik eginda daudela.

Horrenbestez, bi zailtasun nagusi ditu gaur egun errefuxiatuen nazioarteko zuzenbideak generoaren alorrean. Batetik, legedi loteslearen eta gidalerroen artean tentsio eta desberdintasun handia dago, eta horrek eragina du estatuek garatzen duten legedi nazionalean. Genero ikuspegia *soft law* arloan den bitartean, ez da zabalduko errefuxiatuen zuzenbideko maila guztietan eta, ondorioz, zailtasun are handiagoak egongo dira emakume asilo eskatzaileentzat. Bestetik, genero kasu guztiak gizarte talde jakin bateko kide izatera bideratzeak ere zailtasun gehiago eragin diezaieke eskatzaileoi. Kontzeptu horren definizio faltak ondorio sakonak ditu, batez ere, proba, arrazoiekin lotura eta estatua ez den aktoreen jazarpena aztertzen diren kasuetan. Generoa automatikoki arrazoi horretara bideratzeak bestelako arrazoiak gehienbat gizonen esku uztea eragin dezake, eta arrazoi zabal eta zehazkabea uztea emakumeek jasaten dituzten jazarpen bereziak aztertzeke.

Azkenik, azpimarratu behar da errefuxiatuen nazioarteko sistemak estatuen legedian eragin handia duela, eta nazioartean hartzen diren interpretazioak, bideak eta aukerak gero estatuen barne araudira ere eramaten direla. Beraz, nazioarte mailan azken hogeitau urteotan aurrerapausorik ikusi ez izanak asko mugatu dezake emakume asilo eskatzaileek euren eskaerak egikaritzeko, era egokian aztertzeke eta ostean dagokien babesa jasotzeko duten eskubidea.

5. Aurrera begirako erronkak

Egindako analisia ikerketa zabalago baten zatia da. Gizarte talde jakin bateko kide izatea 1951ko Genevako Konbentzian jasotako bost jazarpen arrazoiatarako bat da, eta hirurogeita hamar urteotan zailtasunak azaleratu dira kontzeptua interpretatzeko orduan. Ondorioz, eskualdeen eta estatuen praktika kasu askotan eskubide murriztailea izan da, kontzeptua bera ere modu murriztailean interpretatu baitute. Interpretazio horrek hainbat gizarte talde jakinetan eta zenbait herrialdetan eragin sakonagoa izan du, batez ere gizarte talde jakin horiek generoa edo sexu orientazio eta nortasuna ez diren kasuetan.

Generoa gizarte talde jakin baten eredurik egokiena da, eta kategoria hori aztertzeak kontzeptua era zabalagoan definitzen lagun dezake, edo beste talde jakin batzuetan generoan aurki daitezkeen ezaugarriak edo pertzepzioa konparatzen. Hortaz, generoaren eta gizarte taldearen arteko loturak gizarte talde jakinaren definizioa zabaltzea ekar dezake, interpretazioa berriztea, bai nazioarte mailan, baita eskualde eta estatu mailan ere. Interpretazio berri edo zabalago horrek asilo eskaerak beste era batera bideratzea ekar dezake, eta administrazio eta justizia arloan bestelako ikuspuntuak proposatzea.

6. Erreferentziak

6.1. Bibliografia

- Anderson, A., & Foster, M. (2021). A feminist appraisal of International Refugee Law. In C. Costello, M. Foster, & J. McAdam (arg.). *The Oxford Handbook of International Refugee Law*, Oxford University Press, Oxford, 60-77 or.
- Bagaric, B. (2017). Revisiting the Definition of Particular Social Group in the Refugees Convention and Increasing the Refugee Quota As a Means of Ameliorating the International Displaced Person's Crisis. *South Carolina Law Review*, 69(1), 121–176 or.
- Bagaric, M., & Boyd, K. (2005). How To Spot a Particular Social Group in Refugee Law. *Original Law Review*, 1(2), 26-39 or.
- Chantler, K. (2010). Women seeking asylum in the UK: contesting conventions. In I. Palmary (arg.), *Gender and Migration: Feminist Interventions*. Zed Books, Londres, 104-118 or.

- Goodwin-Gill, G. S., McAdam, J., & Dunlop, E. (2021). *The Refugee in International Law* (4 arg.). Oxford University Press, Oxford.
- Haines, R. (2003). Gender-related Persecution. In E. Feller, V. Türk eta F. Nicholson (arg.). *Refugee Protection in International Law: UNHCR's Global Consultations on International Protection*. Cambridge University Press, Cambridge, 320-350 or.
- Jiménez Sánchez, C. (2017). La persecución de género en el derecho internacional de los refugiados: Nuevas perspectivas. *Revista Electrónica de Estudios Internacionales*, 33. <https://doi.org/10.17103/reei.33.05>
- Middleton, J. (2010). Barriers to protection: Gender-related persecution and asylum in South Africa, in I. Palmay (arg.), *Gender and Migration: Feminist Intervention*. Zed Books, Londres, 67-85 or.
- Spijkerboer, T. (2000). *Gender and Refugee Status* (1. arg.). Ashgate, Burlington.
- Spijkerboer, T. (2013). *Fleeing homophobia: Sexual orientation, gender identity and asylum*. Routledge, Abingdon, Oxon.
- United Nations High Commissioner for Refugees (1985). Conclusión del Comité Ejecutivo nº 39 (XXXVI): las mujeres refugiadas y la protección internacional. <https://www.refworld.org/es/pdfid/5d7fc61c13.pdf> -en eskuratua 2023ko urtarrilaren 17an.
- United Nations High Commissioner for Refugees (2002a). La persecución por motivos de género en el contexto del Artículo 1A(2) de la Convención de 1951 sobre el Estatuto de los Refugiados, y/o su Protocolo de 1967. *Nazioarteko Babesari buruzko Gidalerroak*. HCR/GIP/02/01.
- United Nations High Commissioner for Refugees (2002b). “Pertenencia a un determinado grupo social” en del contexto del Artículo 1A(2) de la Convención de 1951 sobre el Estatuto de los Refugiados y/o su Protocolo de 1967. *Nazioarteko Babesari buruzko Gidalerroak*. HCR/GIP/02/02.
- Zamora Gómez, C. M. (2022). La regulación del refugio y el método feminista: La necesidad de una aproximación crítica. *Relaciones Internacionales*, 51, 111-128 or.

6.2. Legedia

- Errefuxiatuen Estatutuari buruzko Konbentzioa, Genevan (Suitzan) onartua 1951ko uztailaren 28an, Errefuxiatuen eta Aberrigabeen Estatutuari buruzko Ahalguztidunen Konferentziak (Nazio Batuen Hitzarmenaren sorta, 2545 zk., 189 bol., 137 or.
- Errefuxiatuen Estatutuari buruzko Protokoloa, New Yorken (Estatu Batuetan) sinatua 1967ko urtarrilaren 31n. Nazio Batuen Hitzarmenaren sorta, 8791 zk., 606 bol., 267 or.
- Emakumeen aurkako diskriminazio mota guztiak ezabatzeari buruzko konbentzioa, NBEren Batzar Orokorra onartua 34/180 ebazpenean, 1979ko abenduaren 18an.
- 12/2009 Legea, urriaren 30ekoa, asilo eskubidea eta babes subsidiarioa arautzen dituen. EAO, 263 zk., 2009ko urriaren 31koa.

7. Eskerrak eta oharrak

Aurkeztutako ikerketa egilearen doktorego tesiaren ikerketaren zati bat da, “Gizarte talde jakin bateko kide izatea jazarpen zio gisa: arrazoiaren irismena eta mugak, Kolonbiako asilo eskatzaileen kasuan”, Deustuko Unibertsitateari atxikitako Pedro Arrupe Giza Eskubideen Institutuaren barnean, Joana Abrisqueta Uriarte eta María Nagore Casas doktoreek zuzendua. Ikerketa hori Eusko Jaurlaritzako Hezkuntza Sailaren Doktoretza Aurreko Programaren barnean egindako doktorego aurreko ikerketa kontratuari esker finantzatuta egingo da.

Sevillan finkatutako euskal merkatarien sare sozioekonomikoen ikerketaren garrantzia *lehen globalizazioan*

Amaia Rojo Sierra

Euskal Herriko Unibertsitatea

Doktoregaia, amaia.rojo@ehu.eus

Laburpena:

Aurkezpen honetan, Sevillako testuinguruan modu jarraituan merkataritzan ibili ziren euskal merkatarien sarete mailak aztertuko dira, eta hori egiteko, Sare Sozialen Analisia (SSA) metodologiaren erabileraren onura eta eskaintzen dituen baliabideak aurkeztuko dira. Aitzitik, metodologia honen ahulguneak identifikatu eta hauek gainditzeko, etorkizuneko erronkei buruz hausnartuko da, merkatarien arteko harremanen jatorri eta intentsitatea antzemateko eta beraz, analisi zuzenagoak egiteko. Merkataria sare kohesionatu eta kooperatiboez baliatu ziren, eta horien bitartez, arrakastaz hazi ziren Sevillako merkataritza-gunearen baitan. Horregatik, elkarketa horiek nola osatzen ziren ikertuko dugu bertatik estrategia sozial komunak aztertuko.

Hitz gakoak: sare sozialak, euskal merkataria, kooperazioa, metodologia.

Abstract:

This paper aims to be an introduction to the analysis of the social and commercial relationships of Basque merchants using the Social Network Analysis (SNA) methodology and present the benefit and the weak points it has. These merchants, both bystander and resident, use the cohesive and cooperative networks to promoted their economic and social growth in the dynamic commercial centre of Seville in the Early Modern Period. For this reason, in this current exposition we are going to analyse the benefit of visualising trade networks through a SNA methodology, how and why these unions are formed and the creation of spaces of power, action and common survival strategies will be analysed.

Keywords: social network, Basque merchants, cooperation, methodology.

1. Sarrera eta motibazioak

Sevillan merkataritzan ibili ziren Gipuzkoako eta Bizkaiko probintzietako merkatarien harreman sozioekonomikoetara hurbilketa bat egiterakoan, funtsezkoa da jakitea pertsona hauen arteko elkar-laguntzak eta asoziazio mailak nabariak direla hautematen. Are gehiago, historiografian nahiko onartua dago euskaldunen izaera kolektibo hau, hots, jakina da euskaldunek talde trinko bat osatu zutela, Sevillako hiriaren dinamiken eta garapen ekonomiko-sozialaren babesean antolatu zirela eta elkarren artean eraikitako harreman sare horiez profitatu zirela (García, 2003; Otte, 1977). Harreman hauek zer ziren, nola jokatzeko zuten edo zeintzuek eraikitzen zituzten ordea, ikertu gabe dago oraindik.

Azken hamarkadetan gainera, sare sozialak hizpide izan dituzten lan akademiko historikoak ugaritu egin dira eta giza harremanak ardatz, fenomeno sozial, politiko eta ekonomikoak azaltzeko erabiltzen dira batik bat. Ostera, harreman sozialak erdigunera ekartzeak ez du berekin Sare Sozialen Analiaren (SSA) metodologiaren aplikazioa ekarri, ez behintzat, antropologia eta soziologiaren zientzietatik at. “Sare sozialak” kontzeptua garaikideak diren planteamendu akademikoetan etengabe erabiltzen bada ere, funtsean, gizarte historikoak interpretatzeko lentea da, Sare Sozialen Analiaren aplikazioa oso urria izaten ari den heinean. Hots, subjektuen arteko interkonexioak altuak direla azaltzeko kontzeptu metaforiko lauso eta testuingururik gabekoa

erabiltzeko joera nagusitu da, printzipioz, interpretazio hori haratago eraman eta behin-behinean frogatuko lukeen SSA metodologia aplikatua erabili beharrean (Martín, 2011). Horregatik, metodologia hau historiara eta are gehiago, gizarte modernora aplikatzea eta honek eskaintzen dizkigun baliabide eta analisi gaitasunak azaleratzea funtsezko lana da.

Gainera, ez dago soberan gogoraraztea gizakien ekintzak berak direla, azken finean, egitate historikoen funtsa. Historiaren bilakaera ez da banakako protagonisten ekintza metaketa baizik. Bidean irekitzen ari den historia berriak egunerokoaren errealitate berria azaleratzeko aukera ematen du, ulertu nahian nola bizi ziren, zer jaten zuten, zertan eta nola egiten zuten lan eta nola sufritu eta maitatu zuten aspaldiko gizon emakumeek, horien izate kolektiboak ulertzeko baliagarri diren irizpideak (Igual, 1993; Vila, 2012). Hori dela eta, gizakia bere komunitatearen baitan aztertu behar da, beste gizakiekin eta beste komunitateekin zituen harremanak kontuan hartuz, ageriko eta ez hain ageriko egituren aldakuntza mantsoa ulertzen saiatuz, pentsaeren eta gertaeren aldaketa geldoa antzemateko. Gizarte konplexu bat ezin daiteke irizpide sinpleekin aztertu, ez eta gizarte hori bakarka hartuta ere. Halako komunitateak osatzen dituzten gizarte taldeek harreman sakonak eduki ohi dituzte beste talde batzuekin, hauek modu globalago batean aztertzea baino ez litzateke modu osatuago batean ulertzeko bidea (Barros eta Navarro, 2002).

Hori dela eta, lan honen motibazioa, XV-XVI. mendeen trantsizioan merkataritzara zein itsasoko jardueretara dedikatzen ziren merkataritza horietara hurbiltzea da: haien jarduera eta ingurugiro sozialean garatu eta arrakasta lortzeko eraikitako harremanak objektu historikotzat hartuz. Horrela, merkataritza, merkataritza eta gizarte modernoa hobeto ulertuko ditugulakoan gaude. Aurkezpen honetan, labur, euskal merkatarien egoeraren hurbilpen bat egiteaz gain, hauek ikertzeko harreman sozialen garrantziaz hitz egin nahi da, aurrera ateratzen nagoen tesiaren muina direnak.

2. Ikerketa arloa eta helburuak

Aro Modernoko merkatarien figuraren inguruko historiografia nahiko zabala da, eta batez ere, Sevilla eta bere eskualdeko testuinguruan kokatu ziren merkataritza dinamikien eta horren parte ziren komunitateen ikerketa zehatzak nabarmenki ugariak dira. Burgoseko merkatariez gainera (Casado, 2008), bestelako taldeen ikerketak ikaragarritzko gorakada izan du azken urteetan, besteak beste, katalanen (Bello, 2010), galegoen (Pelenzuela, 2007) eta euskaldunen kasuek osatzen dituztenak, garaiko Sevillaren eta Monarkia Hispanikoaren protagonisten ikuspegi zabalago bat eskaintzen dutelarik. Sevillan euskaldunen presentzia aztertu dute, besteak beste, Garmendiak (1989), Garcíak (1991), Ronquillok (2004) eta azkenik, duela gutxi argitaratu den tesiarekin, Ortizek (2019).

Gainera, ikerketaren ildo hauek bat egiten dute azken urteetan euskal gizarteak bizi duen itsasoarekiko interesarekin. Izan ere, Euskal Herriko historian, azken hamarkadetan itsas historiak eta modu orokorrago batean, Erdi Aro eta Aro Berriko euskal historiak tradizio historiografiko zabalagoa eta sakonagoa duela esan dezakegu (Arízaga, 1988; Díaz de Durana eta Otazu, 2008). Egun ikerketa berrien oinarri diren eta Aro Berriko gizarte euskalduna hobeto ulertzen lagundu duten lanek historiografiak ahaztua edo bigarren mailara baztertua zegoen euskal potentzia itsastarra azalatu dute (Alberdi, 2006). Pixkanaka-pixkanaka, euskal itsas historiaren interes sozialaren gorakada ematen ari da azken urteetako museo, jarduera, lan akademiko (Itsas Memoria) eta nola ez, fundazioekin (Elkano Fundazioa) garbi ikusten dena.

Euskal testuinguru itsastar horretan, harreman sozialak kooperazio, solidaritate, kontrol eredu eta aliantza gisa ulertzearen premisatik abiatuta, harreman hauek Sevillako engranaje ekonomiko eta politikoan txertatu eta aztertuko ditugu, hots, hiriaren koiuntura dinamikoaren interesen baitan.

Sare hauek zeintzuek osatzen zituzten, nola garatzen zituzten eta nola indartzen ziren aztertu nahi da. Informazioa, kontrola, aliantzak, kooperazioa, posizio sozial, eta identitatea bezalako aspektuak kontutan izanik, bai eta biltzeko eta erronka komun batzuei aurre egiteko behararen ikuspegitik. Bai eta kapital sozialaren teoria kontutan harturik ere (Lamikiz, 2016).

Horregatik, lan honen helburua Sevillan jardun zuten euskal merkatarari, nabigatzaile eta itsas gizonak aztertzeko Sare Sozialen Analiaren (SSA) erabileraren lehen hurbilketa bat egitea da 1480 eta 1540 bitartean. Periodizazio tradizionalaren baitan, Erdi Aroaren eta Aro Berriaren trantsizio garaia da aztergai, izan ere, aldi horretan, Sevillan presentzia zuten euskal merkatarien kopurua nabarmen hazi zen, bai eta haien eragin sozioekonomikoa ere, hau nolabait Sevillako hirian modu fisiko eta sinbolikoan finkatzeraino, hots, San Francisco konbentuko Bizkaitarren Kofradiaren sorrerarekin 1540an (Ronquillo, 2004).

Aurkezpen honetan, metodologia honek mota honetako giza-ikerketetarako eskaintzen duenari buruz hausnartu nahi dut ere, izan ere, euskaldunak haien artean harreman sare trinkoa osatu zutela esaten da, baina nola?

3. Ikerketaren muina: Euskal lobby saretua Sevillan

Esan bezala, lan akademiko historikoez ondo dokumentatua dute euskal merkatariek talde trinko bat osatu zutela, eta Sevillako hiriaren dinamiken eta garapen ekonomiko-sozialaren babesean antolatu zirela. Euskal merkatariek kopuruz talde txikia osatzen bazuten ere, arrakasta handia lortu zuten negozioen munduan. Era berean, euskaldunak (bizkaitar eta gipuzkoarrak) Sevillako gizartean nekez integratu zirela arrazoitzen zuten errelatoak ere aspaldi gainditu dira, eta ebidentzia nagusiz onartua dago, XVI. mendearen hasierarako euskaldunek lehen mailako *nazio* taldea osatzen zutela. Nazio terminoa Erdi Aroko kontestuaren baitan ulertuta, noski (Angulo, 2015).

Merkatarari hauek posizio oso faboragarriak okupatzen zituzten eta elkarrekin harremantzeko eta taldean jokatzeko ohitura zuten. Baina nola ikertuko dugu hori? Elkarrekin harremantzeko joera hori nola antzeman daiteke? Eta batez ere, zergatik da garrantzitsua harreman horiei erreparatzea merkataritzara dedikatu ziren pertsona horietan?

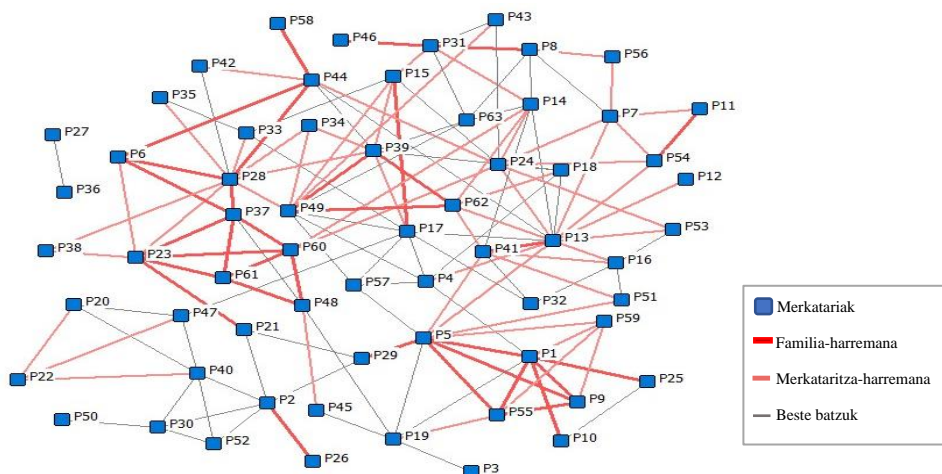
Arestian proposatutako metodologiaren bertuteak erakutsi nahian, jarraian, hainbat erlazio motaren azterketa bateratua aurkezten dugu datu multzo bakar batean, hau da, soziograma bakar batean. Grafo honetan, euskal *nazioko* gizabanakoen arteko elkartze-sare maila irudikatzen da. Horretarako, analisi beraren bidez bateratu ditugu familia-harremanak, merkataritza-harremanak (konpainiak, faktoreak, maileguak) eta bestelakoak (talde harremana, lankidetzeta eta elkartzea). Aurkezpen honetan ez ditugu soziograma honek erakusten dizkigun datu guztiak azalduko baina bai pare bat datu, nahiko esanguratsuak direnak eta merkatarari horien inguruan gehiago jakiteko baliagarriak direnak: familiaren garrantzia eta euskaldunen arteko merkataritza tratuen maiztasuna.

Lehenik eta behin, familiaren garrantzia merkataritzan. Jarraian dagoen grafoan ikus daitekeen bezala, ahaide harremanengatik lotutako norbanakoen kopurua nahiko altua da, hau da, Sevillan merkataritzan jarduten zutenen artean, asko familia berekoak ziren, eta gainera, haien artean ezkontzen ziren. Izan ere, garai hauetan, interes ekonomikoak eta senitartekoak uztartzea eta familia enpresak eratzea oso ohikoa zen, eta horrenbestez, Sevillara iritsitako merkatarari asko senideak izaten zituzten hirian merkataritzan aritzen. Merkatariek normalean familia harremanak erabili zituzten euren influentzia sareak garatzeko, eta Sevillara senideak ekartzen zituzten (anai, seme, iloba) merkataritza edo bestelako jardueretan lehen hastapenak emateko eta gero euren konfiantza gizonak bihurtzeko (Caunedo del Potro, 2006). Familia-erakundea, Europako beste herri batzuetan bezala, funtsezko elementua izan zen gizarte-harremanen sistema konplexuan.

Hain zuzen ere, badirudi Sevillan ere ahaidetasuna izan zela harreman mota nagusietako bat: ahaideek elkarren artean zuten betebeharrak anitz eta bidirekzionaletan oinarrituta. Merkataritzan familiak berebiziko garrantzia zuten, horregatik askotan senideak ziren gure pertsonaiak merkataritzan sartzen zituztenak (Oliveri, 2009). Adibide pare bat ematearren, Anton de Novia merkataria bilbotarra koinatu batek sartu zuen merkataritzan «*biviendo en la dicha villa fasta que un cunnado suyo lo llevara a otras partes donde avía estado*»¹. Eta Nicolas eta Juan Sanchez de Aramburu azkoitiarren kasuan, aita semea negozioetan murgildu eta ofizioa irakatsi zion eta Juan gaztea zela, Sevillara bidali zuen, ziurrenik Nicolas beraren negozioak gertutik jarraitzeko².

Horregatik, familien eraketarako, ezkontzek berebiziko garrantzia zuten: ezkontzak loturak indartzeko baliabide oso ohikoak zirelako, familia-arteak harremanak estutzeko edota interes ekonomikoetatik abiatutako sareei oinarri sendoago bat emateko. Ezkontzen eta familia erlazioek harreman sare trinkoak osatzen zituzten, etxe, familia edota merkatarien interesak defendatzeko beharrezkoak, eta merkatarientzako, askotan igoera sozialaren oinarri (Oliveri, 2009). Hori dela eta, merkataria hauek normalean euren senide politikoekin lotura sendoak izango zituzten eta askotan harreman horiek plano ekonomikora eraman zituzten ere, konfiantzazko pertsonak ziren heinean. Horregatik, ezkontzek berebiziko garrantzia zuten. Sevillan finkatutako merkatarien ezkontza joerei erreparatu gero, euskaldunak, burgostarrek ez bezala, ez zuten bertako noblezia edo elitearekin batzeko lehentasun edo nagusitasunik izan, eta normalean, joera endogamikoak garatu zituzten, eta jatorrizko botere instituzioetako elitearen artean elkartzen jarraitzen zuten. (Arbaiza, 1996).

1. irudia. Merkatarien harreman saren grafoa

Grafoan ikus dezakegun bezala, familia harremanez gain, euskaldunen artean negozioak egiteko joera handia zegoela ere ikusi daiteke. Grafoan negozioak behin baina gehiagotan eginiko pertsonen arteko loturak nabarmen ugariak dira, eta era berean, merkataria asko biltzen dira horien baitan, beraz, elkarrekin merkataritzan aritzeko joera ere ohikoa izango zela ondoriozta daiteke.

Merkataria hauen tratu ekonomikoak oso anitzak ziren eta testuinguru eta behararen arabera, negozioak pertsona desberdin askorekin egiten zituzten (burgostarrek, genovarrek, portugeseekin etab.). Hala ere, merkataritzarako leialtasun eta konfiantza hain garrantzitsua izanik, euskaldunak konpainiak eta epe luzeko tratuak egiteko elkarri lotzeko joera zuten (Azpiazu, 1990). Izan ere, merkataritzan harreman estuak garatzea oso ohikoa eta beharrezkoa zen eta merkataria askok denbora luzez sozio berberekin egin zuten lan, konpainietan, negozio-kideen arteko harremana sendoa zen, eta, beraz, bi aldeen artean laguntza, leialtasuna eta elkarrekiko

¹ *Carta Executoria De La Hidalguía De Antón De Novia* (Fernández eta Ostos, 2003).

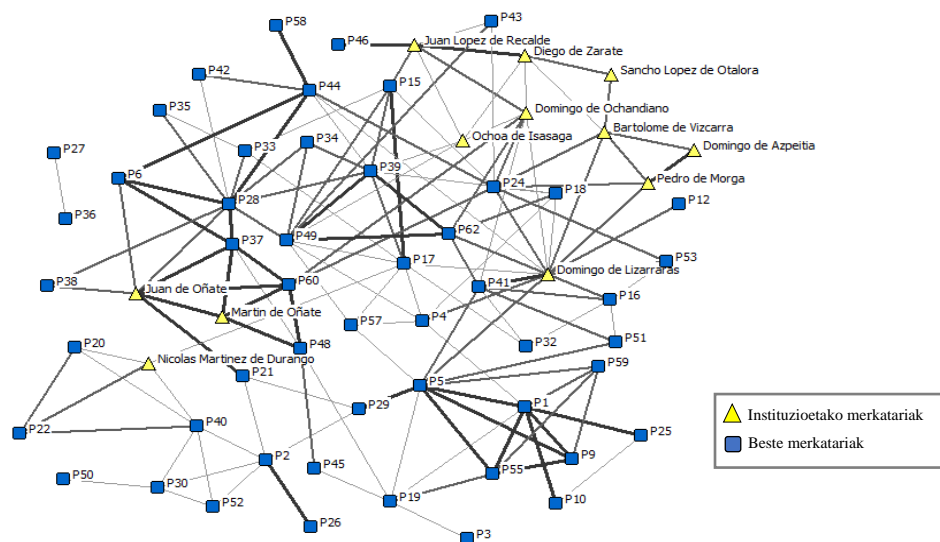
² AGG-GAO JDIM4/9/1, Ejecutoria de Hidalguía de Juan Sánchez de Aramburu.

konfiantza ziren nagusi (Caunedo del Potro, 2006). Logikoa den bezala, konfiantza eta leialtasunak paper funtsezkoa jokatzen zuten merkatarien artean, ez bakarrik itsasoaz haraindiko merkataritza jardueretan, jarduera lokaletan negozioetan konfidentzialtasunak berebiziko garrantzia baitzuen (Lamikiz, 2016). Hori dela eta, kasu askotan negozioetatik eraikitako harremanak oso modu estu eta jarraituan ematen ziren eta horregatik izan ditugu aztergai. Negozioen munduan haien arteko merkataritza-harremanak oso anitzak izan ziren, bai negozio puntualak eginez, bai konpainiak sortuz, faktore gisa, kargatzaile bezala, botereak emanez «*para todos sus asuntos*» eta baita dirua mailegatuz ere (Ronquillo, 2004).

Adibide berbera erabiltzearen, Nicolas eta Juan Sanchez de Aramburu azkoitiarrak ekarriko ditugu berriro ere gogora. Izan ere, Sevillan presentzia eta arrakasta handiko bi merkataria izan ziren. Familian jardutera ohituta, Gipuzkoako negozio-kideekin osatu zituzten konpainia asko, hauek ere familiengatik ordezkaturak, hala nola, Oñatiko Ibañez de Hernani eta Lazarraga familiako kideak; Bergarako Martinez Jauregitarrak eta Mallea-Eguino familiakoekin besteak beste. Familia hauetako kideak oso modu estuan harremantzen ziren eta negozio eta sozioak ere errepikatzen zituzten (Sardone, 2015).

Bukatzeko, Sare Sozialen Analiak merkataria hauen jatorri eta posizioa ere kontestuan aztertzeko ere balio du. Grafoari atributuak gehituz gero, adibidez, Sevillako instituzioetan postu nabarmenak okupatu zituztenak, besteak beste, Kontratazio Etxean, banku publikoetan, katedralean eta Inkisizioan merkataria hauek zein posizio, maiztasun eta norekin harremandu ziren aztertu dezakegu. Bereziki garrantzitsuak izan ziren Kontratazio Etxean izan zituzten postuak, azken batean, Koroaren Amerikako merkataritzaren monopolioa egituratzen zuen erakundea zen eta honen gorpuzte prozesua euskal eta burgostar interes ekonomiko-politikoak ordezkatzeko zituzten pertsonen osatua zegoen (Franco, 2005). Era berean, Sevillako Inkisizio Santuaren postu laikoak ere euskal jatorriko pertsonengatik ordezkatuak izan ziren eta Sevillako hiriko bankari garrantzitsuen artean, genovarrez gain, Pedro de Morga eta Domingo de Lizarraras euskaldunak nagusitu ziren (Igual, 2007). Gainera, garai horretan eginiko Ameriketako espedizioen atzean euskaldunen eragina nabarmen handia zen. Espedizio hauen antolaketa aurrera eraman zuten merkatal azpiegiturretan, zeinak, monarkiak baliabide eta errekurtsio nahikorik ez zuen garai horietan, funtsezko bihurtzen ziren, are gehiago, espedizioaren planteamendua, prestaketa, finantzazioa eta armamentua merkataria, itsas gizon batzuen gain gelditzen zen, koroari estuki lotuak zeudenak, interes pertsonalak uztartzen zituztenak eta euren artean ere, harreman sare sendoak zituztenak (Mena, 2012).

2. irudia. Karguak dituzten merkataria

Ikusi bezala, garai honetan lehen mailan dauden euskaldunen presentzia oso adierazgarria da eta hori sarean identifikatzea ere garrantzitsua da haien arteko harremanak testuinguratzeko. Grafoan antzeman daiteke instituzio eta erakundeetan postuak zituztenen arteko saretze maila altua zela, eta batez ere nabarmena da, ia denak elkarri loturik daudela, Kontratazio Etxeko ofizialen, bankarien eta Ofizio Santuko karguen artea bereziki (grafoaren goialdean).

Horregatik, pentsatzekoa da talde bezala onurak izango zituztela. Izan ere, merkatarien onura edo arrakasta ekonomiko pertsonalak hainbat faktoreren baitan eman daitezke: negozioetarako jarduna, zoria eta gure kasuan aztertuko duguna, ondo inguratua egotea eta ingurugiro faboragarria izatea. Arestian jarritako adibidera bueltatuz, Nicolas Sanchez de Aranbururi buruz badakigu itsas kredituen eragiketetan ere parte hartu zuela Indietako Karreraren lehen urteetan, beraz, zalantzarik gabe, Aranburu *burdingintzaren merkataritzan aritzen zen euskal merkatari soil* bat izatetik oso urrun zegoen (Bernal, 1993); eta, euskaldunekin, eta bertako Kontratazio Etxeko ofizial euskaldunekin, harreman estuak izan zituen, beraz, harreman horien onura jaso zuela pentsatzekoa da, 1513an berriro ere, armada ofizialen prestaketa eta hornikuntzan izandako parte hartzea nabaria izan baitzen, beste euskaldun batzuekin batera, besteak beste, Domingo de Ochandiano eta Domingo Lizarraras bankariarekin Pedrarias agindutako flota handiaren horniduran (Mena, 2012). Era berean, Pedro de Morga bankariaren igoera meteorikoa Sevillako merkataritzan eta Ofizio Santuko hierarkiaren baitan ezin uler daiteke harreman sareek emandako babesik gabe. Izan ere, igoera hau Bartolome de Vizcarra bizkaitar eta batez ere bere koinatu, Domingo de Azpeitiari lotuta egon zen (Ortiz, 2019). Eta azken honetatik herentzian jaso zuen Konfiskatutako Ondasunen Hartzaile kargua 1560an (Gil, 2001). Esan dezakegu, kasu hauetan hain modu garbian ikusten den kontaktu- eta banaketa-sare konplexu hori erabakigarria izan zela pertsona jakin batek negozioen munduan eta Sevillako igoera sozialean zuen ibilbidea ulertzeko.

4. Ikerketaren ondorioak

Metodologia honi esker euskal sare egituratu eta trinko baten inguruan hitz egitea posible dela uste dugu, eta sare kohesionatu hau egotea ezinbestekoa izan zela Sevillako merkataritzan-gune dinamikoaren barruan hauen hazkunde ekonomiko eta soziala sustatzeko. Sevillan zeuden probintzietako pertsona hauek ez zuten talde homogeneorik osatu, baina esan dezakegu beraien arteko elkar-laguntzak eta asoziazio mailak kapital sozialaren, Sevillako testuinguruko igoera sozial eta arrakasta ekonomikaren ikuspuntutik bereziki garrantzitsuak izan zirela.

Era berean, honek guztiak, ondorio honetara garamatza, garaiko gizartea ulertzeko tresna baliagarriak ditugu harreman sareak, ikuspegi antropologiko eta soziologiko batetik aztertuz, giza harremanak historikoki ikertzea posible egiten dutelako. Esandakoaren haritik, uste dut badaudela Sare Sozialen Analiaren esparruan lanean jarraitzeko alderdiak, metodo konplexuagoak eta osatuagoak oraindik ere, baina hauek moldatu eta etorkizunari begira hobetzeko beharra lan honen eta harremanen analisiaren funtsa bera da: tesian zehar egiten jarraituko duguna.

5. Etorkizunera planteatutako norabidea

Kasu honetan topatuko dugun ahultasun metodologiko handiena hau da: harreman maila estuenak negozioen kidetasun eta familia harremanen baitan eratzen direla eta beraz, askotan horiek uztartu egiten direla. Hortaz, horiek batera ematen direnez, elkarrekin adieraztea ezinezkoa da, baita horiek elkar banatzea ere. Zer da garrantzitsuagoa bi merkatarien arteko ahaidetasun harremana koinatuak direlako, ala harreman ekonomikoa konpainia bereko sozioak direlako?

Ahultasun horrek ordea, mamitzen du ikerketa, eta hau, harremanak askotarikoak eta sozioekonomikoak direla konturatzea da; soziala eta ekonomikoa batera, batak bestetik behar duelako. Izan ere, ekintzaile izateak bere arriskuak zituen, baina instituzio politikoaren, familia edo antolaketa sozial eta erlazio sare ondo egituratuekin jarduteak, zeinak, informatzeko eta

laguntzeko ahalmena zutenak, merkatal jardueraren arriskuak minimizatzen zituen (García, 2012). Merkatari hauek askotan merkataritza familia enpresak sortuko dituzte eta beraz, familia eta negozio harremanak bereiztea zaila da.

Horren ildo beretik, eta etorkizunari begira, harremanei heltzeko beste esparru bat ere arakatu behar dugu: laguntasunarena alegia. Hau da, pertsonak, eta kasu honetan merkataria elkarri harremantzeko beste faktore bat afektu eta laguntasuna izango zen. Hori ezinbestean leialtasun eta konfiantzari ere loturik dagoena. Nahiko harrigarria da azken hamarkadetako penintsulako historiografian nola ez den ia adiskidetasunaren historiari buruzko ikerketarik egin, eta oro har, emozioei lotutako beste gai batzuei buruzkoak nagusitu diren, hala nola maitasuna, beldurra, eromena, pribatutasuna, sexualitatea, sentiberatasunaren formak, imajinarioa, etab. (Villa, 2016). Laguntasunari buruzko ikerketak oso urriak dira garaiko merkataritza-pentsamoldeak lankidetzat, kooperazioa, senidetzea eta adiskidetasuna sustatzen zituela kontutan izanik. Batez ere negozioetan, kontuan izan merkataritzarako adiskidetasunaren zentzua, non konfiantza eta elkarrekikotasunak dena suposatzen zuen, baita ohorearen zentzua, gainerakoek haiengatik espero zutenaren arabera jokatzera bultzatzen zuena (Etxeberria, 2017). Adiskidetasuna maila ekonomiko hutsean sortu zitekeen, baina, aldi berean, plano ekonomikoa gainditzen zuen, adiskidetasun-lotura askoz ere biziagoak sortzeko. Adibidez, testamentuak afektuaren erakusle handiak dira, albazeen aukeraketa, lekukoak, oinordekoak edo testamentu-mandatuak norentzat ziren ere erabakitzen zelako. Era berean, hartzekodun edo zordunak zehazten ziren (ez zen mailegurik ematen edo lortzen nolabaiteko konfiantza-mailarik gabe) eta inplizituki harreman estuen adierazle ere baziren (Rubio, 2016).

Horregatik, emozioen historiaren garrantzia azpimarragarria da, analisi antzu eta desitxuratuak saihesteko funtsezkoa baita, harremanen intentsitate eta jatorriari buruz ere hitz egiteko, eta kategoria presentista zurrunak ez errepikatzeke. Horregatik, ezinbestean etorkizuneko nire ikerketaren ildoak markatuko du.

6. Erreferentziak

- Alberdi, X. (2006). *Conflictos de intereses en la economía marítima guipuzcoana. Siglos XVI-XVIII*, Universidad del País Vasco, Donostia.
- Angulo, A. (2015). Criaderos de agentes económicos. Las colonias mercantiles vascas en los inicios de la Edad Moderna (1450-1550), in Rubio Martínez, A. Vitores Casado, I. & Goicolea Julián, J. (arg.), *Hacienda, fiscalidad y agentes económicos en la Cornisa Cantábrica y su entorno (1450-1550)*, Euskal Herriko Unibertsitatea, Bilbao, 139-176.
- Arbaiza, M. (1996). Estrategias matrimoniales y reproducción social en el País Vasco Holohúmedo, *Vasconia: Cuadernos de historia-geografía*, 24, 33-57.
- Arízaga, B. (1986). La figura del mercader vizcaíno en la Baja Edad Media, *Congreso de Estudios Históricos Vizcaya en la Edad Media*, Eusko Ikaskuntza, Donostia, 319-327.
- Azpiazu, J. A. (1990). *Sociedad y vida social vasca en el siglo XVI. Mercaderes guipuzcoanos*, Fundación Cultural Caja de Guipúzcoa, Donostia.
- Barros, C. & Navarro G. (2002). El manifiesto Historia a Debate: una nueva tendencia historiográfica abierta y global, *Anales de la Universidad de Alicante: Historia medieval*, 13, 365-378.
- Bello, J. M. (2010). La presencia catalana en Andalucía a finales de la Edad Media, *Anuario de Estudios Medievales*, 40/1, 93-127.
- Bernal, A. M. (1993). *La financiación de la Carrera de Indias (1492-1824) : Dinero y crédito en el comercio colonial español con América*, Tabapress D. L., Sevilla.
- Casado, H. (2008). *Comercio y hombres de negocios en Castilla y en Europa en tiempos de Isabel la Católica*, Sociedad Estatal de Conmemoraciones Culturales. Madrid.

- Caunedo Del Potro, B. (2006). La formación y educación del mercader, in García De Cortázar, J. A., De La Iglesia, J. I., Casado, B. & García, F. J. (koor.), *El comercio en la Edad Media: XVI Semana de Estudios Medievales*, Instituto de Estudios Riojanos, Logroño, 443-454.
- Etxeberria, I. (2017). *La Plata embustera emociones y divorcio en la Guipúzcoa del siglo XVIII*, Euskal Herriko Unibertsitatea, Bilbao.
- Fernández, M. & Ostos, P. (2003). *El Tombo de los Reyes Católicos del Concejo de Sevilla, Tomo XI 1502-1503*, Fundacion Ramón Areces, Madrid.
- Franco, A. (2005). Las Inversiones en Lebrija de Juan López de Recalde, Contador Mayor de la Casa de la Contratación, *Cuadernos de Historia de España*, 79, 115-166.
- García, E. (2012). Los negocios del hombre Comercio y rentas en Castilla siglos XV y XVI, in Bonachía Hernando, J. A. & Carvajal De La Vega, D. (arg.), *Hombres y Mujeres de negocios del País Vasco en la Baja Edad media*, Castilla Ediciones, Valladolid, 107-145.
- García, L. (1991). *Sevilla, los vascos y América: las exportaciones de hierro y manufacturas metálicas en los siglos XVI, XVII y XVIII*, Laida D.L., Madrid
- Garmendia, J. (1989). Diccionario biográfico vasco: méritos, servicios y bienes de los vascos en el Archivo General de Indias, *Vasconia: cuadernos de historia-geografía*, 12, 9-332.
- Gil, J. (2001). *Los conversos y la Inquisición sevillana*, Universidad de Sevilla, Sevilla.
- Igual, D. (1993). Valencia y Sevilla en el sistema económico genovés a finales del siglo XV. *Revista d'Història Medieval*, 3, 79-110.
- (2007). Banqueros y comerciantes italianos en España en tiempos de los Reyes Católicos, in Casado Alonso, H. & García Vaquero, A. (arg.), *Comercio y hombres de negocios en Castilla y Europa en tiempos de Isabel la Católica*, Congreso Internacional, Sociedad Estatal de Conmemoraciones Culturales, Madrid, 151-179.
- Lamikiz, X. (2016). ¿Qué tipo de capital social generaron los gremios de comerciantes? Reflexiones a partir del ejemplo del Consulado de Bilbao, 1511- 1829, in Angulo Morales, A. & Aragón Ruano, A. (koor.), *Recuperando el Norte: empresas, capitales y proyectos atlánticos en la economía imperial hispánica*, Euskal Herriko Unibertsitatea, Bilbao, 103-128.
- Martín, M. A. (2011). Redes medievales: oligarquías del siglo XV y análisis de redes sociales, in Carvajal, D. Añíbarro, J. eta Vitores, I. (arg.), *Redes sociales y económicas en el mundo bajomedieval*, Castilla Ediciones, Valladolid, 55-75.
- Mena, C. (2012). Preparativos del viaje de Diego de Nicuesa para poblar la Tierra Firme. Sevilla y los mercaderes del comercio atlántico (1509), *Revista De Indias*, 72(256), 617-650.
- Oliveri, O. (2009). *Mujer, casa y estamento en la Gipuzkoa del siglo XVI*, Gipuzkoako foro Aldundia, Donostia.
- Ortiz, J. (2019). *La comunidad vasca de Sevilla y la trata de esclavos (s. XVI)*, Universidad del País Vasco, Sevilla.
- Otazu, A. & Díaz de Durana J. R. (2008). *El espíritu emprendedor de los vascos*, Sílex, Madrid.
- Otte, E. (1977). *Sevilla y sus mercaderes a fines de la Edad Media*, Universidad de Sevilla. Sevilla
- Palenzuela, N. (2007). Los gallegos en Sevilla en el siglo XV, *Medievalismo*, 17, 151-186.
- Ronquillo, M. (2004). *Los vascos en Sevilla y su Tierra, Fundamentos de su éxito y permanencia*, Diputación Foral de Bizkaia, Bilbao.
- Rubio, J. (2016). Solidaridad estudiantil y actitudes ante la vida y la muerte en la Universidad de Salamanca del siglo XVI: la nación de Extremadura, *Tiempos Modernos* 32(1), 178-203.
- Sardone, S. (2015). El ocaso de un gran mercader de Oñate. Martín Ibáñez de Hernani y la requisa de su tesoro novohispano en 1545, in Álvarez Gila, O. & Bosco Amores, J. (arg.), *Del espacio cantábrico al mundo americano: perspectivas sobre migración, etnicidad y retorno*, Euskal Herriko Unibertsitatea, Bilbao, 71-112.
- Vila, E. (2012), Redes mercantiles y sociales entra Sevilla y Lima, [in] Vila Vilar, E. eta Lacueva Muñoz, J. (arg.), *Mirando las dos orillas: intercambios mercantiles, sociales y culturales entre Andalucía y América*, Fundación Buenas Letras, Sevilla, 183-209.
- Villa, J. (2016). La amistad en la mentalidad medieval: análisis de los tratados morales de la Península Ibérica, *Lemir*, 20, 191-210.

Ideologia Elbira Zipitriaren pentsamendu eta praxi pedagogikoan. Euskal etxe-eskolako ikasleen lanen analisia

Peio Manterola-Pavo, Irati Amunarriz-Iruretagoiena, Aintzane Rodríguez-Poza
UPV/EHUko Hezkuntzaren Museoa, Manuel Lardizabal, 2, 20018 Donostia, Gipuzkoa
peio.manterola@ehu.eus

Laburpena

Elbira Zipitriak frankismoan betean zabaldu zuen eskolaren berezitasun metodologikoak, euskararen erabilera zein euskaltzaletasunak beti eman izan du arreta. Alta, pedagogo euskaldunak finkatuta zituen ziamendu ideologikoak ere indartsuak ziren, eta hala islatu zuen eskola-ekimenean. Hori dela eta, Elbiraren hezkuntza-egitaterik abiatuta, bere ideal pedagogiko eta politikoetara hurbiltzea dugu xede. Horretarako, bere ikasleek osaturiko eskola-koadernoak aztertu, sustatu zituen jakintzen zein hizkuntzaren irakaskuntzaren kutsu ideologikoaz jabetu gara. Azkenik, Zipitriarentzat, hezkuntza bere ideologia osatzen zuten abertzaletasuna eta euskaltzaletasuna helarazteko baliabide bat ere bazela ondorioztatu dugu.

Hitz gakoak: Hezkuntzaren Historia; Elbira Zipitria; ideologia; pentsamendu pedagogikoa

Abstract

The methodologies, the use of the Basque language and the Basqueism that were presented in the school that Elbira Zipitria opened in the midst of Franco's regime have always attracted attention. However, the strong ideological foundations of the Basque teacher were also reflected in her pedagogical activity. Consequently, the aim of this work is to approach Zipitria's pedagogical and political ideals based on the teacher's school activities. To this end, we have analysed the school exercise books produced by her pupils, taking note of the ideological nature of her teachings. Thus, we have concluded that for the educator in question, education was a tool for the transmission of Basque nationalism and Basque nationalism.

Keywords: History of Education; Elbira Zipitria; ideology; pedagogical thought

1. Sarrera eta motibazioa

Pasaden urtearen amaieran, Elbira Zipitria zendu zela 40 urte bete zirenean, urtemugaren aitzakiaz-edo, memoria historikoak tokitxo bat eskaini zion pedagogo euskaldunari, besteak beste, *Elbira* tituludun dokumentalarekin Donostiako Parte Zaharrean jardun zuen andereñoari egin zuen lanaren garrantzia berraitortu zitzaionean (González, 2022). Pedagogikoki eta ideologikoki zituen berezitasunak beti suertatu dira deigarri, izan ere, abertzalea, euskaltzale porrokatua, jeltzalea eta kristaua; ideologikoki tradizionalista, baina pedagogikoki zinez berritzailea zen andereñoa. Haatik, bere pentsaera frankismo hasieratik praktikan jartzeak eta hezkuntzan militanteki aritzeak ere definitu zuen Elbira, euskara galarazita zegoenean lehendabiziko euskal etxe-eskola sortu, haurrak, helduak zein irakasleak hezi eta, azkenik, 1968an, Orixe Ikastola zabaldu baitzuen. Baina, nola islatu zen hori gutzia eskola-praktikan?

Azken galdekizun horri erantzute aldera, aipatu, ez direla gutxi izan azken hamarkadetan eskola praktikak ezagutzeko jomugaz hezkuntzaren historiaren ondare materiala eta, batik bat, eskola koadernoak abiapuntu hartuta burutu diren ikerkuntzak. Begi bistan eskola material didaktiko soil bat litzatekeen argialetxe-produktu hau “eskolaren kutxa beltzaren” sailean ere barneratu da jada, beste gauza batzuen artean, ikasgeletan praktikan jarri ziren pedagogien, maisu-maistrek hartu zituzten erabakien edota hezkuntza-politikek praxian izan zuten eraginaren berri izateko eskaintzen duten informazioa dela-eta. Horrenbestez, ez da harriztekoa hezkuntzaren historialari ugarik eskola-kaierak lehen mailako iturri gisa erabili izana.

Eskola-koadernoen bildumak, oro har, hezkuntzaren museoetan kausitu ohi dira. Hori dela medio, UPV/EHUko Hezkuntzaren Museoko *corpusera* jo dugu, non katalogaturiko 1447 kaieretatik, Zipitriaren hezigaiek eratutako 68 blok eta maistrak berak idatzirikoko bat aurki baitaitezke. Hauek dira, hain zuzen ere, pedagogo euskaldunaren ideia eta praktikak hobekien ezagutzen eta interpretatzen lagun gaitzaketen iturria, ez baitzuen bere metodoa eta ekimena azaltzen zuen idatzirik utzi. Horrenbestez, ondorengo lerroetan, eskola-koadernoek ikerketa historiografikoei eskaini dietena laburki aipatu, Elbira Zipitriak egindako lana testuinguruan jarri eta, aipaturiko koadernoan lagina abiapuntu izaki, bere egitate pedagogikoaren tasun ideologikoak aztertzeari ekingo diogu.

2. Arloko egoera eta ikerketaren helburuak

Ikerketa honek dituen bi gakoei teorikoki eusteko baliatuko dugu atal hau, eta, behin kontzeptuak argi izanda, ikerketa honen jomugak zehazteko aukera izango dugu. Gauzak horrela, hiru epigrafetan multzokatuko dugu atala: lehenengoan, eskola-koadernoak ikerketa iturri gisa aurkeztu eta alor akademikoan izan duten zeresana nabarmenduko dugu; bigarrenean, Elbira Zipitriaren zein bere esku-hartzearen bueltan jardungo dugu; behin hori eginda, ikerketaren xedea eta helburuak zehaztuz amaituko dugu.

2.1 Eskola-koadernoak: ikerketa iturri den material didaktikoa

Eskola-kaiera, historikoki, ikasle masa handiak alfabetatzeko eta “guztiontzako eskola” delakoa bultzatzeko baitezpadako izatera iritsi den eskola- eta argitaletxe-produktua da (Castillo Gómez, 2010). Funtsean, bete barik dagoen eta kasik osoki ikasleak osatu behar duen erreminta denez, ikasle-talde handiak kasik irakaslearen ikuskapen barik maneiatzeko baliagarri suertatu izan da (Meda, 2010). Halaber, koadernoak, ikasgeletan burutzen ziren idazketen euskarri gisa funtzionatzen du, baina baita eskola ekoizpenen –hau da, lezioen, ariketen, marrazkien, eta abarren– edukiontzi modura ere (Montino, 2010). Baina bere erabilera haratago doa, zeren eta, koadernoak, propaganda ideologikorako tresna modura, jakintzen antolaketarako zein produkziarako baliabide tankeran, kontrolerako mekanismo zein produktu ala “merkantzia” gisa erabili izan baitira. Bada, maiz, funtzioaren, landu nahi diren ikasgaiaren edo jakintzen araberrako forma dute edo ematen zaie koadernoari; hala, banakakoak eta kolektiboak, lan koadernoak, orriaren arabera ezberdindu daitezkeenak, etab. aurki ditzakegu.

Ziur aski, eskola-koadernoak denboraren igaroan ikasgelen barnean eta hezkuntza sistemaren zerbitzura izan duen funtzio zabal horrek sorrarazi dio gaur egun ikerketa historiografikoaren eremuan duen aberastasuna. Izan ere, eskolaren historiaz, hezkuntza-prozesuez, bultzatako praktikez eta eskola-kulturaz informatzen duten lehen mailako iturri bilakatu dira (Sani, 2010). Era berean, Sanchidrián Blanco-ren (2012) aburuz, koadernoak eta bertako edukiak eskolaren eta gizartearen erreproduktzioak direnen heinean, ikasgelen barne-historia islatzen dute –hots, bertako filosofiak, ikuspuntu pedagogikoak, eginkizunak, etab.–, eta, gainera, irakaslearen lanaren nolakotasun historikoak ezagutzeko nahiz hezkuntza-sistemek praktikan izan dituzten ondorioak identifikatzeko ere baliagarriak dira. Aitzitik, eskola-kaierak, garai eta egoera sozio-pedagogiko jakin batzuetan eratu zirenez gero, ez dute iturri neutro bat osatzen; hortaz, koadernoak eta beren edukiak ez dira garaian garaiko espiritua aintzat hartu gabe problematizatu behar (Gvirtz & Larrondo, 2010). Alegia, egoera soziala, hezkuntza-politikak, korrante pedagogikoak zein ideologikoak sikiera ezagutzea komenigarria ez ezik, funtsezkoa ere bada.

Azalduriko zentzuan burutu dira bai nazioarte, bai Euskal Herri mailan koadernoak iturri eta aztergai dituzten zenbait ikerkuntza. Esate baterako, oraindano idatzi diren bi doktore-tesi azpimarragarriak direla iruditzen zaigu: bata, Silvina Gvirtz (1996) pedagogo argentinarrena da, zeinak kaieren analitiko abiatuta bere herrialdeko hezkuntza-diskurtsoa aztertzen baitu; bestea, Parra Nieto (2019) espainiarrak defendatua, hezkuntza sistema nazional-katolikoak zehar emaniko genero irakaskuntza sexistaren tasunak aztertzen dituena. Aldiz, badira EHUko museoko koaderno bildumari eta, juxtuki, Zipitriaren koadernoari heldu eta errendimendua atera dietenak ere; besteak beste, kaieretako berezitasun identitarioei, ikonografikoei eta linguistikoei erreparatu, andereño donostiarraren pedagogietara hurbildu baitira Dávila Balsera eta Naya Garmendia (2015a, 2015b) nahiz Dorronsoro Ziganda eta Rodríguez Poza (2018).

2.2 Elbira Zipitriaren ikuspegi pedagogikoa eta politikoa

Elbira Zipitria, bere irakasle-ikasketak jorratu ostean, Miguel Muñozaren Donostiako ikastolan hasi zen lanean 1926. urtean, eta bertan jardun zuen 1936an gerra lehertu eta Sarara ihes egin behar izan zuen artean. Ikastetxe hark jada bazituen hizpide dugun andereñoak bere bizitza osoko laborean mantendu zituen ardatz batzuk: euskaraz irakasten zen, kristautasunari hertsiki loturiko baloreak sustatzen ziren eta pedagogikoki berritzailea zen. Horrela, gudu zibila amaitu eta gutxira (1942) asmo argi batekin itzuli zen Donostiara: frankismoak galarazi zuen euskara eta euskarazko hezkuntza bultzatzekoarekin, alajaina. Hala egin zuen. Bere ideologia politikoa, ezagutza pedagogikoekin zein erbestean bere kabuz jorratutako irakurketa eta ikaskuntzekin uztartu eta 1946an, 1945ko Lehen Hezkuntzako legeak norbere etxean eskolak sortzeko

eskaintzen zion abagunea probestuz, Donostiako lehen euskal etxe-eskola zabaldu zuen. (Fernandez, 1994; Abasolo et al., 2004)

Aktibismo politikoa aspaldidanik zetorkion. Eusko Alderdi Jeltzalearen (EAJ) baitan zegoen Euskal Emakumeen Batzan (EAB) kide ezaguna zen eta, bertako militantziak tradiziozko euskal abertzaletasunetik emakumeei esleitu ohi zitzairen papera betetzea eskatzen zuten: haur euskaldunen zaintza, hezkuntza eta prestakuntza (Fernandez, 1994). Eremita teoriko eta dibulgatzaileari ere tokia eskaini zion, euskararen zein aberriaren aldeko hitzaldiak emanak zituen moduan, hainbat hedabideetan ere idatzi baitzuen (Abasolo et al., 2004). Alta, bere metodo pedagogikoez deus idatzi ez zuenez, bere ikasleek bertako kaierak dira bere irakaste-egitatearen isla (Elustondo, 2022). Lehen mailako praxian oinarritu zen, beraz, eta martxan jarri zuten etxe-eskola euskaldun hark ere kutsu militante ukalezina izan zuen.

Azken batean, euskal maistrak garaiko ideologia jeltzalearen edukiez bustiriko pedagogiak erabili zituen bere praktikan, Idoia Fernandez (1994) hitzetan, euskal nazionalismo tradizionala litzatekeena. Hori dela eta, maiz endari lotua ez ezik, euskaltzalea eta euskalduna izan arren, indarra euskararen iraupenean jartzen zuena eta ez hizkuntzaren zabalkundearen. Gainera, ikasleak onartzeko “erabiltzen zuten irizpide nagusia ama eta aita euskaldunak izatea zen” (Abasolo et al., 2004, 74. orr.). Funtsean, Zipitria, bere garaiko emakume bat izaki, pillean zegoen eta eremu geografiko edo kultura bereizietan ezberdinki azaleratzen zen “patriotismo erlijioso” garaikideak beregan eragin zuen (Elustondo, 2022). Ez hori bakarrik. Elustondo beraren ustez, euskara batuarekiko jarrera ezkorra belaunaldi aldaketei atxikita iritsi ziren ikuspegi konfesionalak eta erlijiosoki berriei dagokie aspektu linguistiko soilei baino. Horrek ez du kentzen, noski, ikuspegi sabindarretik zetorkion eta bere irakaskuntzetan indartu zuten euskararen gaineko ikuspegi neologista bezain esentzialista, zeinaren bitartez, hitz berriak erabiliz eta sortuz, euskara erdarez ez “zikintzea” bilatzen baitzuen (Amundarain, 2006). Horri, gipuzkeraren erabilera eta dialektoek zuten esentzia gehitu behar zaio, izan ere, “Hauxe zihoen: ‘Izpirituak bizitza dakar, letrak hil egiten du’” (Abasolo Gallastegi & Lope de Muniain Martín de Balmaseda, 2006, 283. orr.).

Hezkuntza-eremuan maiz gertatu izan den moduan, euskara ardatz izan zuen esperientzia honek ere legearen exigentzia batzuetara egokitu behar izan zuen. Finean, etxe-eskoletako ikasleek, beste kolegioetakoek bezalatsu, 9-10 urterekin batxilergorako sarbide proba egin behar zuten, frantsesa eta gaztelania gutxienez menperatu behar izaten zituzten. Ondorioz, bi lengoaiak irakasten zizkien eskolako neska-mutil koskortuenei. (Fernandez, 1994; Elustondo, 2022)

Elbirak ideologia guzti hori bere azio pedagogikoan barneratu zuen, baina lehen aurreratu bezala, irakasle hau ideologikoki euskal abertzaletasunaren tradizioan kokatzen bazen ere, hezkuntzaren eta didaktikaren munduan XX. mendeko abangoardiaren parte da. “Euskal Eskola Berriaren” bultzatzailetzat ere jo izan da, hala nola, Montessoriren metodo intuitiboa, Freineten eskola eredu zabaltzeko dohaina, Decrolyk bultzatutako irakurketa-idazketa ikasteko teknikak eta ikaskuntzetarako interesak planteatzearen ideia, Piageten logika eta garun-eskemen egituraketa, eta, funtsean –Pestalozziarekin bat eginda–, kanpo eta barne bizipenei ematen zien garrantzia bere egin eta testuinguru zehatz batera moldatu zituelako (Abasolo et al., 2004). Katixima irakasteko modu ilustratzailea Quinet pedagogo eta katekista frantsesetik jaso zuela kausitu zuten Dávila Balsarak eta Naya Garmandiak (2015a) Elbiraren ikasleen koadernoak aztertu zituztenean.

Praktikan bezala, hezkuntza-materialaren hautaketan ere elementu bereizgarriak izan zituen Elbirak. Ezagunak dira bere eguneroko lanean matematikak lantzeko baliatu ohi zituen kanikak, gaztainak edota hostoak, idazten eta irakurtzen ikasteko zotzei atera zien probetxua, *Xabierto* eta *Martín Txilibitu* irakurliburuen erabilpena, marrazketa eta literatura ikasleei abertzaletasuna txertatzeko baliabide gisa erabili izana, irteerak eta komunitatea ezagutzei ematen zion munta, nahitaezko eleaniztasuna, genero bereizketarik gabeko eskola, etab. (Abasolo et al., 2004; Elustondo, 2022). Bada autore guzti horiek koadernoak (blokak) ere aipatzen dituzte, baita hauengan zeuden edukiak ere. Gainontzekoan, adierazi, material eta praktika jakin horien hautaketa maiz premiak eta eskasiak eraginikoa izan zela.

Hori gutxi balitz, “haur bakoitzaren ahalmenen arabera egokitzen ziren lanak, finkatzen ziren lan-erritmoak eta banatzen ziren ardurak” (Urbe, 2019). Guztia hori esanda ere, Elbiraren

berrikuntza nagusia egoera sozio-politikoak eragindakoa izan zen, euskararen debekuaren aurrean euskararen bidezko instrukzioan oinarritzen zen eskola eredu bat bultzatu baitzuen eta, orobat, pedagogia aktiboak izan zituen transmisiorako bide (Fernandez, 2002). Etxe-eskolari dagokionean –hau da, eskola domestikotasunean kokatzearenari–, aldiz, ez dio zeinu eraberritzailea aitortzen azken adituak, funtsean, legera moldatzen zelako eta, garai hartan, euskaldunak ez ziren beste zenbait eskola ere etxeguneetan antolatu zirelako.

2.3 Ikerketaren xedea eta helburuak

Sarreran azaldu bezala, ikerketa honen xedea EHUko Hezkuntzaren Museoa aurkitzen diren eta Elbira Zipitriaren ikasleek eratu zituzten koadernoetako edukiak abiapuntu hartuta, andereñoaren ekintza pedagogikoetan zeuden osagai ideologikoak aztertzea da. Batik bat, ikasleei transmititzen zizkien ideiak eta pedagogiarekiko zuen kontzepzioa ulertzeko. Horretan hiru helburu zehatzek lagun gaitzakete:

- 1) Etxe-eskolako praktiken bidez, Elbira Zipitriak eremu ideologiko-pedagogikoan egin zuen lana helaraziz, bere pentsamendura hurbiltzea.
- 2) Ikasleen bloketako eduki esanguratsu batzuk ikusgai jartzea.
- 3) Eskola-koadernoetako edukiak eta eskola-praktikak iturri ezberdinekin uztartuz interpretatzea.

3. Ikerketaren muina

Ikerkuntzaren alderdi enpirikoari heltze aldera, atal honetako lana bitan banatuko dugu: lehendabizikoan, sintetikoki bada ere, funts metodologikoa azalduko dugu; bigarrean, ostera, Zipitriaren ikasleen bloketan ikusitako eduki ideologiko batzuk aurkeztu eta iruzkinduko ditugu.

3.1 Arlo metodologikoa

Izaera interpretatzaileak dituen azterketa hau osatzeko, metodologia kualitatiboa erabiliko da. Hain juxtu, usatuko den teknikari UPV/EHUko Hezkuntzaren Museoko Elbira Zipitriaren ikasleen kaieren “analisi dokumental-deskribatzailea” deritzo. Halere, interpretazioan barneratzeko asmoa dugunez, teoria funtsatuari ere tarte bat egingo diogu analisisian zehar. Hau da, koadernoaren mamia deskribatzen eta erakusten goazen neurrian, ariketen berezitasunak gaia aztertu duten autore batzuen ideiekin txirikordatuko ditugu.

Lan horretan, lehenik, informazio ahalik eta baliagarrienarekin jotzeko asmoz, aztergai ditugun koadernoak orriz-orri behatu dira. Horrekin batera, aztertuko diren 25 koaderno aukeratu dira. Hautaketarako, irizpide nagusia zera izan da, Zipitriaren ekimen pedagogikoak zuen funts ideologikoa bertan islatzea. Finean, koadernoak aztertzerakoan suertatzen diren hainbat aukeraren artean, aspektu ideologikoak aztertzerakoan goaz. Horregatik, elementu estetikoetan (irudiak, argazkiak, marrazkiak) eta eduki elementuetan (landutako gaiak, curriculumak, burutu diren ariketa motak, etab.) jarri dugu begia; zerrendaturiko helburuak direla-eta, elementu materialek eta ebaluaziozkoek baino informazio taxuzkoagoa eskainiko baitigute. Ondorioz, gizarte eta giza zientzien ikaskuntza-irakaskuntzan islatzen duten ariketak lehenetsiko ditugu, baita marrazketa ere. Horrekin ez dugu esan nahi matematikaren lanketan ideologiarik aurkitzen ez denik –are gutxiago Zipitriaren metodoaz bagabiltza–, baina gaurdainoko koadernoaren ikerketetan ikusi dugunez, jakintza sozialak eta humanoak (adib. historia, lengoia eta literatura, geografia, “formación del espíritu nacional” zena etab.) izan ohi dira kutsu ideologikoa esplizituena jasotzen dutenak.

3.2 Elbira Zipitriaren ekimen ideologiko eta pedagogikoa

Zipitriaren koadernoak behatzen eta irakurtzen hasi garen unetik alor linguistikoek eragin digute ikusmira, izan ere, koaderno hauetan, bere esku-hartzearekin lotutako hiru bereizgarri har ditzakegu kontuan. Alderdi horiek, hein batean gutxienez, ideologia linguistikoaren inguruko pistak ematen dizkigute.

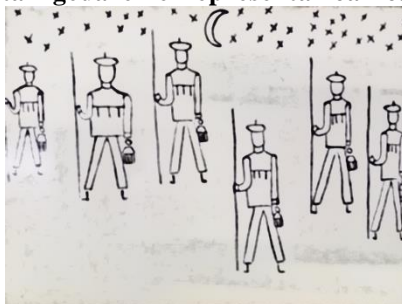
- 1) **Gipuzkeraren erabilera.** Euskara batuaren aurkako jarrera eta, neurri batean, pentsamendu purista zuen, bere hitzekin laburtzen dena: “Izpirituak bizitza dakar, letrak hil egiten du”.
- 2) **Neologismoak.** Amundarainek (2006) aipatzen duen eta euskara erdara oroz babesteko xedea zuen “neologismo sabindarra” aurki daiteke.

- 3) **Frantsesaren zein gaztelaniaren erabilera.** Abasolok et al. (2004) ziurtatzen dutenez, Zipitriaren ustez hizkuntza denen aberastasuna suposatzen zuten, baina, Fernandez (1994) gaztelania eta frantsesaren erabilera ostean ikasleek batxilergora pasa ahal izateko ematen zen. Hala, nolabait, kanpoko ideologia linguistiko batek ere derrigortu zuen andereñoa ikasleei erdaraz irakastera.

Edonola ere, aipaturiko hiru alderdiak ondorengo lerroetan ikusgai jartzen joango garen adibideetan ikusi ahal izango dira. Esate baterako, gipuzkeraren erabilera eta garaiko euskararekiko ikuspuntu garbitzailea edo garbizalea ebidentzian geratzen dira uneoro.

Ikasgaiei dagokienean, literaturak, geografiak, marrazketak, inguruaren ezagutzak zein matematikek indar handia dute. Aldiz, harritzekoa da Gvirtz-ek (1996) aipatzen duen jakintzen hierarkiari horri dagokionez, historiak, eskola-jakintza modura hartzen duen espazio urria edo kasik hutsa. Horren arrazoietako bat izan daiteke, Pérez, Eskisabel eta Bilbaok (2008) dioten moduan, betidanik kontakizun historikoak estatu-nazio hegemonikoen menpe egon izana eta tradizioa berriz, nazio kolonialen ondare izatea. Badirudi, Zipitriak historia tradizioagatik trukutzen zituela, zeren eta, ugariak dira euskal tradizioa oinarri duten idazki eta irudiak, maiz literaturaren eta ikonografiaren bitartez islatzen direnak edota euskal ospakizunak gogoratuz burutzen zirenak. Gainera, gertuko jaiak oroitzearekin erdietsi nahi zena, haurrak inguruko gertaeren bitartez motibatzea zen. Hala, etsenplu gisa, Agate Deuna oroitzeko erabili ziren marrazkia eta kantuaren zati bat aurkez daitezke. Marrazkiak (*1. irudia*), gainera, badu bere zeresan ideologikoa: batetik, estetikaren bitartez euskaldunen atontzeko era helarazten da eta, horri lotuta, garaiko genero kontzepzioaren berri ematen da inplizituki, lehen gizonezkoak bakarrik irtetzen baitziren olesean. Gainerakoan, marrazkiaren alboko testuak laburtzen du euskalduntasunean ohiturak duen garrantzia: “Agate Deuna [...] Euskaldunen oitura edeñak / guk berpiztu nai ditugu / oregatik zuregana gatoz / agurik xamurēna artu”.

1. irudia. Santa Agedaren errepresentazioa koaderno batean

Garaiko ideologia koadernoetako literaturak ere ederto islatzen du, honi bukolismo zeinu argiak nabari baitzaizkio. Elorzak (1977) dioenez, euskal nazionalismoak bere hastapenetatik ekoitziriko literaturan euskal tradizioa landa eremuarekin zein inguru naturalekin uztartuz idealizatu izan da eta, bidenabar, mitoan oinarritzen den historiografia bat eratu. Are gehiago, Fernándezek (1993) dio, Orixeren eraginez-edo, Elbira ere “ideologikoki gizartearen irudikapen nekazal giroko eta erromantikoarekin loturik agertzen” (63 orr.) zaigula eta, hori, naturalen eta erlijioaren gaineko adierazpenetan azaleratzen da. Hala, ez da harritzekoa Lizardiren *Bultzari leiotik* edo Aranaren *Eguzkia Mendi Artetik*-en tankerako abestiekin topo egitea eta testuetako mezuan alboan marraztutako paisaia naturaletan ere hauteman ahal izatea.

Edonola ere, bukolismo zeinu hain argiak ez dituzten zenbait ekoizpen literariok ere jomuga ideologikoa dituztela azpimarratzea ere komeni da. Esate baterako, Aberri Egunaren harira Arana Goirik konposaturiko *Gora ta gora* kantua –EAJren ereserkia– idatzita ageri da, baina originalki bizkaitarrez den kantu hau, kaier donostiarrean gipuzkeraz idatzirik ageri da: “Gora ta Gora Euzkadi / aintza ta aintza / bere goiko Jaunari. / Aritz bat Bizkaian da. / Zar sendo zindo. / Bera ta bere lagialakua / aritz gainean degu / gurutza deuna / beti gure goi-buru / Abestu gora Euzkadi / aintza ta aintza / bere goiko Jaunari”. Finean, kantu jeltzaleak, alderdiaren zein Zipitriaren ideia tradizional denak biltzen ditu: kristautasuna, Gernikako zuhaitza, gipuzkera (jatorrizko kantua bizkaitarrez da) eta “H”-ren erabilpen eza. Azkenik, *Euskadiren* ikuspegi jakin bat transmititzeko, nola aberriaren hala lege zaharren sinbolo den haritzari kantuak.

Aberriarenganako ikuspegia lantzeko modu grafikoena eta haurrek begietatik modu errazenean sartzen zaiena, ordea, geografiaren lanketaren bitartekoa da. Andereño donostiarra testuz nahiz ilustrazioz bederen baliatu zela ikustarazten digute blokek. Zipitriak ez zuen

aukerarik galtzen hezigaiei bere ikuspegia abertzalea helarazteko eta, ikusi ahal izan dugunez, gaztelania lantzeko erabilitako testu batean honako hau idatzarazi zien ikasleei: “Nosotros vivimos en una tierra llamada Euzkadi. Otros viven en las tierras de alrededor. Otros en otras tierras que están muy lejos y no se llaman como la nuestra”. Beraz, legearen hizkuntza-eskaeretara doituta ere, bere lurraldearekiko kontzepzioa helarazten iaioa zen Zipitria.

Baina ikonografiaz ere balitu zen, ugariak baitira ikasleen koadernoetan dauden mapak, batez ere Euskal Herrikoak. Maistrak oso argi zuen *Euzkadi* zer-nolakoa zen: sei probintziaz eratutako aberri bat, hegoaldean *España*-rekin eta iparraldean *Parantze*-rekin mugatzen dena. Hori *Euzkadi* ko mugak eta zatiak izeneko ariketan beha daiteke, zeina Dávila Balserak eta Naya Garmendiak (2015a) ikustarazten duten moduan, *Xabierto* eskuliburutik ateratakoa baita. Haatik, koadernoko kasuak (2. irudia) Lopez Mendizabalen (1932) liburuagandik bereizgarri esanguratsu batzuk ditu. Esaterako, “Euskalería”ren zatiak” beharrean “Euzkadi” eta “mugak” terminoak aipatzen dira, eta kasu honi, izan ere, Euzkadi termino politiko sabindarraz jabetzeaz gain (eta ez du usatzen orduan kontzeptu linguistiko-kultural bezala erabiltzen zen *Euskalería*), eskuliburuan ez bezala markatzen dira *Euzkadi* bi estatu edo herrialde ezberdinekiko aparte dagoela zehazten duten mugak. Gainera, Behe Nafarroa eta Nafarroa Garaia bat izatea eta Trebiñuko lerroak ez egotea ere argigarria da; modu horretan, Espainiaren eta Frantziaren arteko mugek ez dutelako ez Euskal Herria ez Nafarroa ebakitzen, eta Euzkadik bere “zati” eta “muga” propioak ziurtatzen ditu.

2. irudia. Euzkadi'ko mugak eta zatiak Xabierto-n eta koaderno batean

Geografia lantzerako orduan, Iturriotzen (1932) *Lutelestia* testuliburuaren erabilera ere hautematen dela esango genuke. Abasolo et al. (2004) lanean ageri den Zipitriak zituen liburuen zerrendan liburu hau agertzen eta bertako ariketak koadernoko mapetako batekin alderatuz gero, beren antzekotasunaz gain, erabiltzen den terminologian dauden berdintasunak ikus daitezke. Terminoetatik, bietan ageri den *Lu'arteko ixasoa*-k sortu digu atentzioa, ez baita hiztegi askotan ageri eta gaztelaniazko hitzaren itzulpen literala da.

3. irudia. Afrikako mapa koadernoan eta Lutelestia testu-liburuan

Amaitzeko, esan, lehen nabarmendu dugun moduan, erlijioak ere presentzia handia duela ikonografian eta literaturan; beraz, esan gabe doa, hau ere elementu ideologiko-moral garrantzitsua zela: “euskaldun fededun” esan izan da. Bada, kaieretan katixima lantzeko marrazketez gain, gelako heriotzak jorrazteko otoitz eta marrazkiak ageri dira eta, bertsuki, euskalduntasunean nahiz euskal nazionalismoan irudikagarriak izan ziren pertsoneri ere omenaldiak eskaintzen zaizkie beren heriotzaren urtemugan. Honakoa abendu batean San Frantziskozko Xabierri eskaintzen zaion esaldia: “Xabier zu zera euskaldun / gure odola zañetan / aita’gandik Jatsu’koa / amagandik Xabier’ko / zerura gaitzeken artean lagun gaitzazu luñean”. Kurioski, azken eskaintzan Xabierren ahaideen jatorriaren geografiak, oinordekotzak, baldintzatzen du bere euskalduntasuna eta ez hizkuntzak. Bestalde, ziurra ez izan arren, hiletageinkizun hauetan lanketa historikoaren zeinuren bat ikus daiteke; tamalez, tankera honetako lezioetan ez dakigu gelako ahozkotatasuna noraino heldu zen.

4. Ondorioak

Elbira Zipitriaren ikasleen edukietan kausitu ditugun osagai ideologikoak, oro har, euskarari eta euskaltzaletasunari atxikirik daude, baina pedagogia helarazpen ideologikorako erabiltzen zuen tresna bat zen heinean, badira zenbait elementu bereizgarri. Pedagogoen ideologia, lehenik eta behin, eskola ofizialetatik eta hezkuntza nazional-katolikotik erabat aldentzen da eta, gero, korrante abertzale berriengandik ezberdintzen; azken hau, gehienbat euskararen erabileraren bitartez aurkeztu zuen irakasleak. Hezkuntza espainoletik eta garaian sustatzen zen hispanitatetik bereizteko, aldiz, euskararen erabilera ez ezik, geografia, literatura, kantua eta olerkaritza, ikonografia, etab. erabili zituen. Baita erlijioa eta metodo pedagogikoa bera ere.

Bereizketa horretarako erabili zituen osagaien artean, ideologia linguistikoaz gain gehien nabarmentzen direnak, lurraldearen gaineko kontzepzioa, tradizioa eta erlijioa dira, gure iritziz. Alde batetik, beren aberria zein den, non kokatzen den eta zer-nolakoa den adieraziz, lurraldetasuna gardenki transmititzen zien ikasleei; bestetik, erdarazko testu batean ikusi dugun eran, *Euzkadi* izeneko lurraldea beren herria zela eta beste lurraldeak ingurukoak ala urrunekoak zirela adierazten zien umeei. Olerkietan nahiz marrazkietan islatzen den euskal tradizioak, aldiz, Euskal Herriaren aitzinako existentzia justifika dezake eta, hala, historian duen hutsunea estaltzen du; horregatik egiten zaie aipamena landa eremuei, jai tradizionalei, Xabierko Frantzisko eta Loiolako Iñigo bezalako euskaldunei, etab. Bada berdintsua gertatzen da euskal nazionalismoaren tradizioak barnebiltzen duen poesian ageri diren zeinu bukolikoekin. Baina tradizioari hertsiki lotuta erlijioa ageri zaigu, poesian zein katekesiaren berariazko lanketan ez ezik, heriotzen jazopenen ala urteurrenen oroitzan ere aurki dezakegu hau, non, sarritan, euskal pertsonaia “mitikoak” oroitzen baitiren. Kurioski, Zipitriak ikasleekin landuriko ariketetan, jakintzak elkarren menpeko gisa ere azaltzen ditu, eta horretarako literatura, kantuak nahiz olerkiak baliabide aparta gertatu zitzaizkion.

Beraz, ezin da ukatu Zipitriak bultzatuko hezkuntza praktketan ideologia nazionalista eta jeltzalea esplizituki agertzen ez denik. Halere, egitate pedagogiko oro da ideologikoa eta, Altusser-en (1974) terminoetan egiten badugu berba, Zipitriak “eskola-aparatu ideologikoa” probestu zuen eta garai zail batean euskal nortasunarekiko eta euskararekiko zuen ikuspegia defendatu zuen. Hori bai, garaikideak ziren eskola ofizialek ez bezala, etxe-eskolek orokorrean ez zuen Estatuaren Aparatu Ideologiko gisa funtzionatu, alderdi legal batzuk betetzera beharturik egon baziren ere, sistema nazional-katolikoaren aurka erreakzio bat eratu zuten eta, euskal kulturak zein pedagogia aurrerakoiek jasan zuten zapalkuntza politikoaren aurrean, eduki euskaldunak eta metodo eskolanobistak jarri ziren martxan bertan.

5. Etorkizunera begira

Elbira Zipitriaren ikasleen koadernoen erakusketa moduko honekin, xumeki bada ere, tesia eratzeko bide malkartsu honetan beste oinatz bat eman dugu. Abiapuntu bat besterik ez da, jakina, oraindik aztertzeke dauden eduki ugari baitauzkagu eskuetan. Horien artean, Euskal Herrian eta Estatuako beste zenbait kolegio eta lizeoetan eraturako eskola nazional-katolikoetako koadernoak edota ikastolen mugimenduaren baitan osatu ziren eskola-praktikak. Beraz, interesgarria iruditzen zaigu frankismoan zehar Euskal Herrian eman ziren zenbait hezkuntza esperientzien arteko konparaketak egitea: bai alor ideologikoan, baina baita pedagogikoan ere. Azken batean, tesiaren inguruan aurreratu dugunetik hala irtenda, esan dezakegu, koadernoetan topatu nahian gabiltzan transmisio edo txertaketa ideologikoak adar asko dituela eta ez dela beti artikulatu honetan azaldu duguna bezain agerikoa izaten. Alegia: kaieren bitartez pentsaera bat helarazi daiteke joera propagandistikoaren bitartez, neurri pedagogiko jakin batzuk erabilia, koadernoen orrien nolakotasunak baldintzatuta, jakintza konkretu batzuk beste batzuen gainetik sustatuta, atzean dagoen pentsamendu pedagogikoaren bidez, etab. Horrenbestez, koadernoak hizpide izanda, alor guzti horiek lantzea eta, hortik abiatuta frankismoko eskola-esperientzia ezberdinak alderatzea izango da gure epe erdi-luzerako zeregina.

6. Erreferentziak

Abasolo Gallastegi, R., & Lopez de Muniain Martín de Balmaseda, J. (2006). Elbira Zipitria Irastorza. *Vasconia*, (35), 271-285.

Abasolo, R., Lopez de Munain, J. & Urbe Irazusta, A. (2004). *Ilunetik argira. Elbira Zipitria*. Hik Hasi.

Althusser, L. (1974). *Ideología y aparatos ideológicos del Estado: notas para una investigación* [2. argitalpena]. Editorial la Oveja Negra.

- Amundarain, D. (2006). Elbira Zipitria gogoan. In J.M. Larrazabal (Arg.). *Elbira Zipitria gogoan. Piageten argitan* (orr. 19-36). UPV/EHUko argitalpen zerbitzua.
- Castillo Gómez, A. (2010). Los cuadernos escolares a la luz de la Historia de la cultura escrita. In J. Meda, D. Montino & R. Sani (Arg.), *School Exercise Books. A complex Source for a History of the Approach to Schooling and Education in the 19th and 20th Centuries* (orr. 3-10). Polistampa.
- Dávila Balsera, P., & Naya Garmendia, L. M. (2015a). Iconografía y representación nacionalista en los cuadernos escolares de la primera Ikastola (década de los sesenta del siglo XX). In N. Pardos, E. Colledemont & J. Soler (Arg.), *Actas del XVIII Coloquio de Historia de la Educación: arte, literatura y educación* (orr. 118-131). Universitat de Vic - Universitat Central de Catalunya.
- Dávila Balsera, P., & Naya Garmendia, L. M. (2015b). La construcción de la identidad nacional a través de los cuadernos escolares en el franquismo en el País Vasco. *RIDPHE*, 1(1), 7-21.
- Dorronsoro Ziganda, L., & Rodríguez Poza, A. (2018). In La presencia del euskera en los cuadernos escolares de Elbira Zipitria. L. Naya Garmendia, M. A. Chateaufreynaud & P. Dávila Balsera (Arg.), *Hizkuntzak, Ondarea eta Identitateak* (orr. 239-248). Delta.
- Elustondo, M. A. (2022). Elbira Zipitria Irastorza (1906-1982). Precursora de la innovación pedagógica en euskera. In A. Costa. *Mujeres imprescindibles. Educadoras en la vanguardia del siglo XX-en* (orr. 155-173) . Kalandraka.
- Fernández, I. (1993). Gerraondoaren historia luzea: euskal eskolagintza. *Uztaro*, (9), 59-88.
- Fernandez, I. (1994). *Oroimenaren hitza. Ikastolen historia 1960-1975*. Udako Euskal Unibertsitatea.
- Fernandez, I. (2002). Elbira Zipitria, euskal eskolaren izen mitikoa. *Hik Hasi*, (72), 40-42.
- Gozález, I. (2022). Elbira [dokumentala]. *Baleuko*. <https://www.eitb.eus/eu/nahieran/programa/elbira/5619/>
- Gvirtz, S. (1996). *El discurso escolar a través de los cuadernos de clase: Argentina 1930-1970* [doktore tesia]. Universidad de Buenos Aires.
- Gvirtz, S. & Larrondo (2010). El cuaderno de clase como fuente primaria de investigación: alcances y límites teóricos y metodológicos para su abordaje. In J. Meda, D. Montino & R. Sani (Arg.), *School Exercise Books. A Complex Source for a History of the Approach to Schooling and Education in the 19th and 20th Centuries* (orr. 11-22), Polistampa.
- Ituriotz, P. (1932). *Lutelestia 1.º Mala*. Imprimatur.
- Lopez Mendizabal, I. (1925) *Xabiartxo. umiei euskeraz irakurtzen erakusteko idaztia*. Lopez'tar E.'ren etxea.
- Meda, J. (2010). The Exercise Book as a Material Object. In J. Meda, D. Montino & R. Sani (Arg.), *School Exercise Books. A Complex Source for a History of the Approach to Schooling and Education in the 19th and 20th Centuries* (orr. XXV-XXVIII). Polistampa.
- Montino, D. (2010). The Exercise Book as a Formal Object. In J. Meda, D. Montino & R. Sani (Arg.), *School Exercise Books. A Complex Source for a History of the Approach to Schooling and Education in the 19th and 20th Centuries* (orr. XXIX-XXXIII). Polistampa.
- Parra Nieto, G. (2019). *La educación femenina durante el nacionalcatolicismo y su reflejo en los cuadernos escolares* [doktore tesiaren laburpena]. Universidad de Salamanca.
- Sanchidrián, C. (2012). Los cuadernos escolares como recurso didáctico en la enseñanza de la historia de la escuela. *Revista De Ciencias De La Educación*, (231), 435-449.
- Sani, R. (2010). A Complex Source for History of the Approach to Schooling and Education. J. Meda; D. Montino & R. Sani. *School exercise books. A Complex Source for History of the Approach to Schooling and Education in the 19th and 20th Centuries-en* (orr. XV-XXIV.), Polistampa
- Urbe, A. (2019ko otsailak 12). *Pedagogo sortzaileak: Elbira Zipitria*. Hik Hasi. http://hikhasi.eus/Albistegia/20190212/Pedagogo_sortzaileak:_ELBIRA_ZIPITRIA

7. Esker onak eta aipamenak

Eskerrak, bihotzez Udako Euskal Unibertsitateari eta, bereziki, Iker Gazteko lan-taldeari euskarazko dibulgazio zientifikoagatik egiten duten lanagatik. Bestalde idatzi honetan hizpide izan dugun pedagogoari, euskarazko hezkuntzari eman dion guztiagatik. UPV/EHUko Hezkuntzaren Museko eta IkasGaraia ikertaldeko kideei ere bai, ondare historikoa jaso eta honako ikerkuntzak hau burutu eta argitaratzeko aukera eskaintzearen. Eusko Jaurlaritzari, pasioz betetako ikerketa-lanak ekonomikoki laguntzearen. Azkenik, egunerokoa doktore-tesia den labirinto honetan mapa eta iparrorraz zaretanoi, laguntzeko prest azaldu zaretanoi eta, noizean behin, solasean kafetxo bat hartuz, eguneko notiziak, pozak, penak zein hanka-sartzeak aditzeko prest zaudeteni.

Euskal Herriko haurtzaro zaurgarriaren eskubideak COVID-19aren garaian. BIZIPOZA elkartearen kasua

Peio Manterola-Pavo, Aintzane Rodríguez-Poza, Irati Amunarriz-Iruretagoiena
UPV/EHUko Hezkuntzaren Museoa, Manuel Lardizabal, 2, 20018 Donostia, Gipuzkoa
peio.manterola@ehu.eus

Laburpena

COVID-19aren pandemia baino lehen eskubide-egoera zaurgarrian zeuden haurrak aurkitzen dira BIZIPOZA izeneko elkartearen elkarrean. Bada, izurrian zehar indarrean jarri ziren birusaren aurkako neurriek gizarte osoan izan duten eragina dela-eta, BIZIPOZAKO elkarreetako kideen eskubide eta ongizate egoeran izan zuten eraginaren nolakotasuna ikertu nahi izan dugu. Hala, familiei eta elkarreari zuzendutako galdetegi itxien eta senitarteko batzuekin izandako elkarrizketen bitartez, pandemiak haurren eskubideak are gehiago murriztea ekarri duela eta, hein batean sikiera, administrazioan zein familietan hartutako erabakiek, nahiz elkarreek beren lana konplizteko izan dituzten oztopoek, dretxoan gutxitze horretan eragin dutela ikusi dugu.

Hitz gakoak: haurren eskubideak; gizarte inklusioa; ongizate soziala; COVID-19; BIZIPOZA elkarrea.

Abstract

In the association of associations called BIZIPOZA there are children who were already in a situation of vulnerable rights before the pandemic. Well, due to the prevention measures that were put into effect during the epidemic, we have analyzed the impact of these measures on the rights and well-being of BIZIPOZA members. Thus, the questionnaires addressed to families and associations and the interviews with relatives have made us see that the pandemic has meant a greater restriction on the rights of these children, and that to a certain extent, the decisions made by both the administration and the families, as well as the limitations that associations have had to fulfill their ordinary functions have influenced this reduction in rights.

Keywords: children's rights; social inclusion; social welfare; COVID-19; association BIZIPOZA.

1. Sarrera eta motibazioa

Koronabirus berriak eragindako pandemiaren harira jazotako gertakariak gizartearen eraldatu zuten eta “neurri murriztaile” deiturikoak, geure egunerokotasunaren parte bilakatzearekin batera, familietan zein etxeetan murgildu ziren. Hasieran, “gaitzak ez du klaseez ulertzen” eta tankerako esaldiak aditu bagenituen ere, denborak azaleratu zuen kondizio sozial eta pertsonal zailenetan bizi diren banako zein kolektibo konkretuengan COVID-19ak ez ezik, gizarte-aldara berriek ere diferente eragin zezaketela. Bertsua gertatu zen haurrekin; umea, bere horretan garapen prozesuan eta orokorrean helduen menpeko egoeran dagoen subjektua baita.

Egoera berezia dela medio, BIZIPOZA elkarrea hartu dugu hizpide, gaur egun Ekintza Sozialeko Hirugarren Sektorean (ESHS) kokatzen diren eta haurtzaroaren gai bereziak lantzen dituzten 36 elkarre desberdin biltzen dituen egitasmo erakundetua dena. Pandemiak bertan izan duen eragina ikertzeko irrika, aldiz, aurretik eginiko ikerketa batetik datorkigu; bertan, BIZIPOZA elkarreetako partaide ziren umei, praktikan, haur-biztanleria orokorrak dituen dretxo guztiak aitortzen ez zaizkiela eta, eskubideen aurrean dituzten gabezien inpaktua murrizteko baliabideak eskuratze aldera ESHSko elkarreek zuten ezinbestekotasuna ikusi genuen (Manterola-Pavo, 2020). Horrenbestez, BIZIPOZAN lehendik pairatzen zen egoera gizarte pandemikoarekin lotzeak, umeen eskubideak are gehiago murriztu zirela suposarazi digu. Premisa horrek hartzen duen garrantzia Giza Eskubideek inklusio sozialarekin (Subirats et al. 2009) eta enuntziatutako bizi-kalitatearen eta ongizatearen zenbait dimentsioekin (Shalock & Verdugo, 2007) duten elkarrempekatutasunean datza.

Hala, aipaturiko koiunturak bi alderdi ikertzeko abagunea eskaintzen digu: bata, lehendik gaixotasunak, desgaitasunak, gizarte-ezberdintasunak eta abar direla medio eskubideen aurrean egoera zaurgarrian bizi ziren ume eta gazteengan pandemiak izan zuen eragina; bestea, haur hauekin lan egiten duten elkarre ezberdinek pandemian egindako lana. Horretarako, 1989ko Haurren Eskubideei Buruzko Hitzarmenean (HEH) jasotako eskubideak eta bitzitako

ongizatearekiko egoerak hartuko ditugu ardatz. Gainera, BIZIPOZaren zabaltasunak nahiz bertako elkarte bakoitzeko kideen berezitasunak, ikerketa dibertsitate oso batetik partitu, egoera konkretuak aipatu, baina ikuspuntu holistikoa eratzeko aukera ere eskaintzen du.

2. Arloko egoera eta ikerketaren helburuak

BIZIPOZA, bertan parte hartzen duten elkarteak bezalatsu, ESHSko elkarteak dela adierazi dugu sarreran. Klase horretako erakundeek ezaugarri nagusia pertsona kalteberenen eskubideen oparotasunaren aldeko lan aktibo eta zuzena egitea da, eta, horrela, pertsona horiek bizi-kalitatearen hainbat dimentsio hobetzea (Romeo, et al., 2012; Alba, et al., 2019). Hala, egun, 43/2015 legeak, urriaren 9koak, Gizarte Ekintzako Hirugarren Sektorearenak, instituzio publikoek zuzendu ezin dituzten desberdintasunak daudenez, hainbat talderen eskusio egoerak deuseztatzea ala, bederen, hobetzeko, ESHSko elkarteek berebiziko garrantzia dutela dio.

Aurreratu dugun bezala, pandemiaren aurretik, bai BIZIPOZARI bai bertako elkarte-kideei gaitz suertatzen zitzaiezen beren ekimenaren baitan zeuden adingabeen eskubide guztiak asetzeari; gaingiroki esanda, baliabide sozial, material, ekonomiko, instituzional edo giza errekurso nahikorik ez zutelako (Manterola-Pavo, 2020). Hori gutxi balitz, pandemiaren ondorioz, ESHSko entitateek arlo ekonomikoan, sozialean, parte-hartzailean nahiz politikoa hainbat arazo identifikatu zituzten, eta problema berriek, neurri batean, eskubideen, inklusioaren eta ongizatearen aldeko lanaren bilakaera naturala oztopatu zuten (Merino & Romeo, 2020). Etsenplutzat, Hirugarren Sektore Sozialaren Euskal Behatokiak (2020) egindako diagnosia har dezakegu, bertan adierazten denez, ESHSko elkarteetako zerbitzuen onuradun liratekeenek, hala nola, arazo psikologikoak, gatazkatsuak, arreta falta edo erreferenteen galera jasan behar izan zituzten; eta gainera, ume eta gazte ugari, konfinamenduan zehar zailtasun ekonomikoek nahiz beren muga pertsonalek (eta muga horiekiko konponbide gabeziak) eragindako arrakala digitalaren kaltetu izan dira; halaber, bakardadea, laguntza zein sostengu falta edota pobrezia areagotzea ere sumatu dira. Haatik, biztanleria orokorrak COVID-19aren aurkako neurriekin lotzen dituen ondorio batzuk (konfinamendua, segurtasun distantzia, maskararen erabilera, etab.) BIZIPOZA elkarteko entitate batzuetan birusa ezagutu aurretik bizi izan ziren; adibidez, haur-minbiziaren lantzen duten ASPANOVI eta ASPANOVAS elkarteetan (Laso, 2021).

Guzti horri, haurtasunak orokorki pandemian zehar bizi dituen egoerak gehitu behar zaizkio. Izan ere, haurtzaroa, *per se*, iruditeria kolektiboan dugun eraketa sozial bat izaki, umea, bere historia eta juridikotasuna duen, baina aldi berean Estatuarekiko duen rol publikoak “desardurazki” den subjektu soziala da (Carli, 1999). Zentzu horretan, garai pandemikook ekarri dituzten ondorio guztien aurrean, umeak, paradigma “helduzentrista” eta “heldukratiko” baten biktima izan direla adierazten du Massó Guijarro-k (2021), zeren eta, erabaki asko hartu zirenean, ohikoa den gisara, ez zitzaiezen merezi zuten hitza eman. Beste modu batera esanda, Schallockek eta Verdugok (2007) azaltzen duten bizi-kalitatearen dimentsio gakoetako bat erabat jausi da: hau da, autodeterminazioarako gaitasuna eta dretxoak. Jakina, hori ez zen Estatuarekiko ustezko errepresentazioan soilik eman –eskubideak guztiok galdu baikenituen–, baita etxeetan ere. Baina, horrez gain, izurriak arrastan ekarri zituen egoerek, haurren garapeneraren osteko arloetan negatiboki eragingo zuela ere aurreikusten zen (Lizondo-Valencia et al., 2021):

- *Garapen biopsikosozialean*: autoestimua jaistea, bat-batekotasunaren gorakada, gizentasuna, tratu txarrak jasotzeko arrisku gehigarria, arreta falta, lotarako arazoak etab.
- *Osasun mentalean*: depresioa, antsietatea, estres mailen igoera eta heldutasun falta.
- *Osasun okupazionalean*: familia askok telelana egin behar izan zuten, pribatutasuna etxe-giroarekin uztartu behar izan zuten, eskolak ere digitalizatu egin ziren, eta, nolabait familietan zegoen oreka hautsi zen. Zaintzen alorraren eraldaketak eman ziren.

Eskoletan emandako aldaketak arestian aipatu izana ez da kausalitate bat besterik. Hain juxtu, hezkuntza instituzionalerako eskubidea herritar gisa eskubide guztiez gozatzeko erabakigarria denez gero (Dávila et al., 2014), ikastetxeen zein bestelako hezkuntza- nahiz garapen-zentroen itxierak umeen eskubideetan eta ongitasunean eragin zuzena izan zuen¹. Ondorioz, koronabirus

¹Kasu guztietan ez dira ikastetxeak edo institutuak. Batzuek pertsonen garapenerako berariazko zentroetan, ospitaleetan, eguneko zentroetan, etab. parte hartzen dute.

garaian ikasleei kalitatezko eta bidezko hezkuntzarako eskubidea integralki ez aitortzeak, gizarteratzea, garapena, osasuna eta bizi-kalitatearen parametroetan zeresana duten bestelako dretxoak baldintzatu zituen (Espinosa, 2020). Horrexegatik azpimarratzen du Espinosak berak gizarte ezberdintasunak orekatzeko eskolak duen berebiziko garrantzia, baita haur eta nerabe zaugarrienen babesa ziurtatzeko duen papera ere. Gainera, hezkuntza-erakundeek haurren garapen eta zaintzarekiko egiten duten lana murrizteak, ikasleei ez ezik, haien familien eskubideetan ere izan du eraginik (Cáceres-Muñoz et al., 2020).

Azkenik, pandemiaren alor soziologikoenean murgiltzen bagara, birusarekiko beldurra, kutsatuta edo kutsakorra izateak sorrarazitako ikara, ikerketa honetan aintzat hartu beharreko fenomeno delakoan gaude. Funtsean, beldurra naturalki agertu zen pandemian, ziurgabetasun egoera bati aurre egin beharrean kausitu baikinaren bat-batean, eta erantzunik gabeko galdera mordo bat sorrarazi zizkigun gaixotasun berri bat azaldu zen (Quezada-Scholz, 2020). Horregatik, emozio horrek eragin handiagoa izan zezakeen osasunari dagokionez zaugarritasun egoeran bizi diren neska-mutilen familietan. Zentzu horretan, Baumanek (2010) dio beldurra erabakigarria dela egungo gizarteak ulertzeko, izan ere, izuaren ondorioz –kasu honi– sarritan mehatxua besteengan sentitzen dugu eta, beldur horrek gainerakoengandik babesteko edo hauen ekintzei aurre egiteko erabakiak hartzerantz gidatzen gaitu. Jarrera horrek, indibidualismorantz ez ezik, Byung-Chul Han (2017) filosofo korearrak lantzen duen auto-errealizazio sistematikorantz (edo sistemikorantz) eta ondoriozko neke eta depresio egoeretarantz garamatza². Hain zuzen ere, baliteke hori izatea Žižek (2020) mehatxu baten aurrean eta beldurrez hartzen diren erabakiak pandemia global baten ondorioei buru egiteko egokienak ez direla pentsatzera bideratzen duten arrazoiak. Baina, batez ere, esan behar da ikara kontrolerako eta diziplinarako tresna politikoki eraginkor bat dela: ahultasun edota mehatxu sentimenduaren aurrean, Estatu-erakundeek eskaintzen duten balizko segurtasunaren truke, herritarrei eskubide eta askatasunak murriztea ahalbidetzen dute (Agamben, 2020; Hobbes, 1651, Aiartzak, 2020, aipatu bezala).

2.1 Helburuak

BIZIPOZAKO elkarreentzat, familientzat zein haurrentzat (eta, finean, guztiontzat) berria zen osasun zein gizarte egoera horrek BIZIPOZA elkarrearen baitan izandako eragina zer-nolakoa izan den aztertzeko, ondorengo helburuak findu ditugu:

- 1) Pandemiak, jada egoera zaugarriaren zeuden haur-kolektiboen eta banako zehatz batzuen eskubideetan izan duen eragina identifikatzea.
- 2) Pandemiaren zehar BIZIPOZAKO elkarrean eginiko lanaren nolakotasunaren berri ematea.
- 3) Bildutako datuak uztartu ostean egoera ikuspuntu holistiko batetik interpretatzea.

3. Ikerketaren muina

Zerrendatu berri ditugun jomugetara heltzeko, metodo ezberdinen bitartez funtzionatu duen ikerketa burutu dugu. Halere, alderdi metodologikoak hobeki ikusteko aukera izango da lehendabiziko azpiatanean. Ondorengo epigrafeetan, aldiz, BIZIPOZAKO haurren egoerari eta elkarrean egitateari dagozkion datuak jarriko ditugu ikusgai. Azkenik, jasotako emaitzetatik abiatutako interpretazioa eskainiko dugu.

3.1 Metodologia

Ikerketa hau BIZIPOZA elkarteko partaide diren beste elkarte eta familien lankidetzarekin batera osatu da. Hori dela eta, haur-kolektibo desberdinetako familiek bizi izan dituzten egoerak, azaltzen dituzten joera orokorrak eta testigantza partikularrak zein izan diren erakutsiko ditugun datuak biltzeko premia sortu zaigu. Hala, ondorengo teknikan oinarritutako metodologia mistoa aukeratu dugu:

- *Elkarrean galdeketa kuantitatiboak*. Elkarte bakoitzari test moduko galdetegi bat bidali zaio, bertako arduradunak edo arduradun-taldeak erantzun dezan. Horren bidez, elkarrean pandemian burutu duten jarduerari buruz galdetu zaie, izan ere, beren

²Byung-Chul Han filosofoa korearrak funtzionamendu sozioekonomiko garaikideak etengabeko *autoerrealizazioa* garamatzala diosku eta, hori, *autoesplotazioarekin* parekatzen du. Honako hau, ziurgabetasunarekin eta norberak bere burua behin eta berriro berrasmatu beharrekin lotuta dago.

ekimenak zuzenean ala zeharka elkarteko partaide diren haurren eskubideetan eragiten du. Laginari dagokionez, orduango 35 elkartetatik 28k erantzun dute.

- *Galdetegi kuantitatiboak senideei.* BIZIPOZAKo arduradunen laguntzaz, galdetegi kuantitatibo bat bidali zaie elkartetako familia partaideei, bereziki, haurren ongizateari eta hezkuntzari lotutako gaiak lantzeko. Guztira 86 familiak erantzun dute.
- *Elkarrizketa erdi-egituratuak zazpi familia zehatzei.* Bizipenak –kasuan esperientzia konkretuak– jasotzeko eta eskubideen arloan bizi izandako egoeretara hurbiltzeko, BIZIPOZAKo arduradunekin adostutako 7 elkartetako kideekin elkarrizketatu gara. Entrebistatutako kideak elkarte hauetako kide dira: AFESTTA, haur eta gazteen Tourette sindromea lantzen duen elkarte; ARNASA, fibrosi kistikoa duten haurrekin lan egiten duen elkarte; BIHOTZEZ, sortzetiko kardiopatia duten haurren erakundea; GURE SEÑEAK, gaixotasun arraroak edo premia bereziak dituzten haurrekin lan egiten duena; HIRU HAMABI, jasotako garun-kalteak duten umeekin lan egiten duen elkarte; PAUSOKA, premia bereziak dituzten haurrekin lan egiten duena (ikerketa honetan elkarrizketatutako familiako haurrak Garapenaren Nahasmen Orokortua [GNO] du); eta ULERTUZ haur gorren edo entzumen-urritasuna dutenen Bizkaiko elkarte.

3.2 BIZIPOZAKo haurren egoera: senideen erantzunak

Esan dugun bezala, beldurrak gizartea eta harremanak baldintzatu ditu pandemian zehar eta hala erakusten dute elkarrizketek. Bereziki, mendekotasun maila altu bat bizi duen eta arnas arazoak sarritan izaten dituen gaztearen guraso eta GURE SEÑEAK elkarteko kide denak honako hau adierazi zigun:

Pandemia hau zetorrela entzun genuenean, sentitu genuen lehenengo gauza ikara izan zen. Azkenean, arnas sistemari erasotzen dion birus bat zela jakin genuenean argi izan genuen zer egin behar genuen: gure semea babestu.

Semearengan sentitzen zuten babes-beharraren aurrean, familiak erabaki zailak hartu behar izan zituen. Adibidez, aurrez aurreko osasun-kontsultetan eman zen berezko murrizketei, familiak berak ospitalean edo anbulatorioan zituen hitzorduei uko egin behar izana gehitu zaio, hala, prebentzio bat besteagatik trukatu behar izan zuten:

Kontsulta batzuk telefonoz egin ditugu, beste batzuk bertan behera utzi ditugu, eta batzuetan geuk, parez-pareko kontsultak bertan behera uzteko eskatu dugu, egoera ez zelako ospitalera hurbildu eta arrisku hori [kutsatzeko arriskuaz ari da] hartzeko modukoa.

COVID-19aren ondorioei dagokienez, galdetegi erantzun duten familien arabera, pandemiak haurren sozializazioan (%41,7) eta alderdi psikoemozionaletan (%19) eragin zuen gehien. Hala ere, batzuek azpimarratzen dutenez, euren seme-alabek ondorio fisiko-fisiologikoak jasan zituzten (%17,9). Gainerakoek, aldiz, gabezia handiena harreman pertsonaletan ikusi zutela baieztatzen dute (%7,1), baina baita informazioa jaso eta konprentitzeko arloan ere (%3.6).

Elkarrizketan parte hartu duten BIHOTZEZ eta ARNASA elkartetako familia-kideen hitzetan, esaterako, pandemiaren inpaktu nagusienetako bat sozializazioari eta harremanei dagokiena izan zen. Beren seme-alabak arrisku taldeetan egon arren txertoa jasotzeko aurreneko taldeetan sartu ez izanak haurren zein gurasoen harremanetan eragin zuen:

Bere bizitza soziala eskolan dago. Eskolatik ateratzen garenean ez gara normalean parkera joaten. (BIHOTZEZ).

Fibrosi kistikoa duten pertsonak arrisku taldeen barruan daude, azkenean arrisku taldeetan sartzen dira, eta hemen ez, beste leku batzuetan txertoa jartzen diete. [...] Hor gaude, sare sozialetan sinadurak betetzen, eta tira, [fibrosi kistikoa lantzen duten] taldeak horrela ibiltzen dira Espainia osoan, baina ez dakit lortuko dugun. (ARNASA)

Era berean, azpimarratzekoa da zenbait zerbitzu jasotzeko eskaerari egindako ukoa dela-eta, egoera fisiko, fisiologiko eta osasuntsuetan ondorio larriak jasan behar izan dituzten haurrak egon zirela. Horietako kasu bat HIRU HAMABIko kide den ama batek azaldu digu, bere alaba arrisku-taldeen barnean zegoenez fisioterapia bezalako ezinbesteko zerbitzuak ukatu baitzizkioten. Hori dela eta, nahi ez zituzten neurriak hartu behar izan zituzten:

Gure alabak mina zuen, minez hiltzen ari zen, eta fisioterapeuta bat etxera bidaltzeari uko egin zioten, COVID-19aren aurrean arrisku handiko pertsona zela esaten zigutelako. Ni zerbitzu

egiten saiatzen nintzen, masajeak ematen, baina ez zuen emaitzarik ematen, eta zentro espezializatu batean sartu behar izan genuen.

Familiatan auto-errealizaziorako joera ere sumatu da. GURE SEÑEAK elkarteko gurasoak adierazi zigunez, bere semearen behar fisiologikoak asetzeko agintea hartzera behartua izan zen eta beren ohiko fisioterapeutarekin ikaskuntza batzuk garatzeko hautua egin zuen:

Gure semearentzat oso onuragarria da fisioterapia apur bat egitea [...] Fisioarekin bideo-dei bat egin nuen eta ea jarraibide emango ziezazkidan galdegin nion, neu ez naizelako fisioa. [...] Egia esan oso erantzun ona izan dugu eta fisioak sarri deitzen dit, bideo-deiak egin ditugu...

Ondorioz, zenbait zerbitzutan gabeziak kausitu dira eta, batzuetan, hutsune horiek birusaz kutsatzeko beldurrak eragindako erabaki propioen ondoriozkoak izan ziren. Horrek haurren ongizate egoeretan eragin ahal izan zuen, izan ere, familien aburuz, ongizatearen zenbait esparrutan pandemiak izan duen inpaktua negatiboa izan dela nabarmentzen da *1.Taulan*. Bertan agertzen diren emaitzek ohartarazten gaituzte ongitasun soziala izan zela kaltetuena, ongizate psiko-emozionalean zein fisikoan emandako ondorioak positiboak ez izan arren. Gainera, ez dugu ahantzi behar dimentsio denak elkarren menpekoak direla.

1. taula. Pandemiak BIZIPOZA elkarteko haurren ongizatearen alderdietan izandako eragina

	Oso negatiboa	Negatiboa	Eraginik ez	Positiboa	Oso positiboa
Ongizate soziala	% 35,3	%42,4	% 14,1	% 5,9	% 2,4
Ongizatea fisikoa	% 17,6	% 42,4	% 29,4	% 5,9	% 4,7
Ongizatea psiko-emozionala	% 29,4	% 38,8	% 21,2	% 8,2	% 2,4
Ongizate materiala	% 14,1	% 14,1	% 54,1	% 12,9	% 4,7

BIZIPOZAKo haurren hezkuntzari edo garapenari eskainitako zerbitzuei dagokienez, adierazi behar da, senideen %29,4k erantzun zuela haurrek edo nerabeek behar zuten hezkuntza jaso dutela. Nolanahi ere, familia ugariaren aburuz, beren seme-alabek ez zuten euren premiei behar bezala erantzun zieten eskola-erantzunik jaso, nahiz eta gutxieneko hezkuntza-erantzuna jaso zuten (%21,2). Gainera, senideen %18k eskola-zereginetan ikasleei lagundu behar izan zieten, haurrei zailtasun erantsiak sorrarazi baitzitzaizkien itxialdian zehar eman ziren heziketa gauzatzeko modu berrien ondorioz. Gainerakoan, familien %12,9k iritzi dute beren seme-alabek ez zutela jaso, behar eta merezi zuten erantzun espezifikoak. Azkenik, %9,4k, digitalizazioaren eta beste neurri batzuen aurrean dituzten berezko zailtasunak zirela-eta, klasearen erritmoa jarraitzeko zailtasunak izan zituela ziurtatzen dute. Ondorioz, senideen %60,6k ikusi du hezkuntzan eta garapenean diharduten erakundeen gabeziaren bat edo beste.

Hezkuntza sistemak konfinamenduan zehar hartu zituen aldaerek kolektibo batzuegan izan zituen ondorioei dagokienez, honela mintzo dira PAUSOKAko eta ULERTUZeko guraso bana:

Irakasleak lanak bidaltzen zizkien konfinamenduan, bera bost urteko haurren klasean zegoenean. Baina etxeko lanak bost urteko neska-mutilentzat ziren, eta gure semearen garapen-maila ez da 5 urtekoa. Nik –irakaslea naiz– prestatzen nizkion ariketak hasieran. (PAUSOKA)

Konfinamenduan, irakaslearen ahotsa zuzenean inplantera [kokleako inplantera] zuzentzen zuen instrumentua falta zitzaion, eskolan geratu zen, eta ikus-entzunezko materialarekin nire semeak informazio asko galtzen zuen. Orain, maskara oztopo handia da: batetik, ahotsa asko iluntzen du; bestetik, ezin ditu ezpainak irakurri, eta oso garrantzitsua da berarentzat, horrekin komunikazioaren portzentaje handia galtzen baitu. (ULERTUZ)

Amaitzeko, haurren garapenaren inguruan ere galdegin dugu, arloaren egoeran aipatutako aurreikuspenak ez baitziren oso positiboak. Emaitza kuantitatiboek erakusten digute, askotan ikastetxeetan emandako eraldaketak zirela-eta, haurren garapen prozesuetan ere aldaerak eman zirela. Familien %28,2k beren seme-alabek eskola-garapenean garapen erritmo berarekin jarraitu zutela ziurtatzen dute, eta %7,1ek erritmo berean jarraitu ez, baina hobera egin zutela dioskute. Edonola ere, parte-hartzaile gehienek (guztira %60,1) arabera emaitzak ez dira positiboegiak izan edo beste zerbait erantzun dute: batzuen esanetan, seme-alaben progresioa geldoagoa izan zen ikaskideena baino (%27,1); beste zenbaitek diotenez garapen prozesua gelditu egin zen (%11,8); azkenek esanetan, aldiz, atzerapausoak eman ziren garapen-bidean

(%21,2). Garapenaren atzerakadari dagokionez, AFESTTA elkarteko senide batek errezitatzen digun kasua esanguratsua iruditzen zaigu:

Gure semea oso gustura [eroso] egon da konfinamenduan, baina harremanak eta sozializazioa direnez bere zailtasunik handiena, atzera egin dugu garapenari dagokionez, eta orain kostatzen zaio etxetik irtetea.

3.3 BIZIPOZA elkarteen jarduna pandemian zehar

Haurren eskubideen eta ongizatearen arloan oparotasuna lortze aldera elkarteek eskaintzen dituzten zenbait zerbitzuek duten garrantzia dela medio, gara pandemikoetan BIZIPOZAKo antolakundeek funtzioa zein izan den ikusiko dugu ondorengo lerroetan.

Itxialdiaren gogorrean, elkarteen %17,9k jarduera kasik geldirik utzi zuen; galdetuen %35,7k jarduera nabarmen murriztu zuen, nahiz eta aldizkatze jakin batzuk bilatu zituzten; %21,4k adierazi du lanean jarraitzeko aldizkatzeak jarri zituztela martxan, nahiz eta bere jarduerak neurri batean behera egin zuen. Aitzitik, erakundeek %14,3k intentsitate berarekin jarraitu zuten lanean, baina, egoera berriaren aurrean, estrategia berriak abiarazi behar izan zituzten. Alta, 2021eko apirilean, erakundeek %14,3k maila aurre-pandemikoetan ziharduten, eta erdiek (%50) berretsi dute, izurritea iritsi aurreko jarduera baino txikiagoa izan arren, aurrez aurreko edo online erantzuna eskaintzen zizkieten hartzaileei. Aitzitik, erakundeek %10,7k sareko zerbitzuak baino ez zituzten ematen, eta beste horrenbestek geldirik zirauten.

Haurren beharren erantzunari dagokienez, elkarte gehienek (%39,9) ikusi zuten beharrezkoak pandemiaren aurreko berberak ziren, baina behar horiei behar bezala erantzuteko legezko oztopoak aurkitu zituzten. Alabaina, hainbat erakundetako hurrengo premiak handitu egin ziren edo COVID-19ak eragindako behar berriak sortu zitzaizkien, baina lege berriek sorturiko mugak aurkitu bazituzten ere, haurren beharrei erantzun zieten (%28,6). Kasuen %14,3k, ordea, ziurtatzen du elkargoa ez zela gai izan birusak sortutako premia berriei erantzuteko, eta, beste %14,3k dio, birusaren aurkako neurrien oztopoak gehitu zitzaizkiela COVID-19ak berak sortu zitzen premia berriei; hala, beren erantzun-ahalmena murriztu zen.

BIZIPOZAKo elkarteek itxialdian zehar egin zuten lana izaera psiko-emozionaleko esku-hartzeetan (%50) oinarritu zuten gehienbat, baina gizarte esparruko esku-hartzeetan ere ez ziren urriak izan (%21,4). Hala ere, kasu gutxi batzuetan, erabiltzaileen ongizate fisiko-fisiologikoa (%3,6) eta osasuna (%3,6) sendotzen jarri zuten indarra. “Normaltasun berria” zeritzonaren etorrerak eta zuzeneko zenbait jardueren itzulera, aldiz, egoera psiko-emozionaletara (%32,1) eta sozialetara (%17,9) bideraturiko lanen murrizketa ekarri zuten, baina, aitzitik, elkarteetan egiten den haurren osasunaren aldeko lana nabarmen hazi zen (%17,9).

3.4 Gogoeta eta interpretazioa

COVID-19ak sortutako osasun-larrialdiak, Nietzschek esango lukeen bezala, osasuna “jainko berri” mailara igo zuen (Han, 2017), eta horrek ondorio berriak ekarri zituen haurren eskubideen eta ongizatearen arloan.

Alde batetik, “anticovid” neurriekin birusaren aurkako prebentzioa lehenetsi da, eta, horren eraginez, beste plano batean geratu dira BIZIPOZAKo haurrentzako ezinbestekoak diren zerbitzu batzuk. Are gehiago: zenbait kasutan, neurri horien beste batzuen aldean izan zuten nagusitasunak haurrek jaso beharreko erantzun fisiologikoa, terapeutikoa, pedagogikoa eta medikoa mugatu ditu; eta guzti hori, elkarteetako kide diren haur batzuen osasun-egoeraren nahiz garapenaren inboluzioaren eragileetako bat izan da. Badirudi Castro-k (2021) azaltzen duen eran, oso argi geneukala gaixo egotea zer zen eta zer suposatzen zuen, baina ez genuela hain klaru zer den osasuntsu egotea, koronabirusari aurre egiteko esku-hartzeak sustatu zirenean, ez baitziren beste gaixotasun, premia edo gabezia batzuei erantzuteko neurriak hartu. Badirudi, BIZIPOZAKo haurren beharrak ez zirela izan, *de facto*, pandemian zehar tratatzeko bezain garrantzitsuak.

Bestalde, birusak sorturiko izua izan da, neurri batean, osasunari “jainko berri” zentzua eman diona. Era berean, zerbitzuen eta eskubideen murrizten ondorioz sortutako beldurra izan zen familietan eta elkarteetan ziurgabetasun egoerak sortu zituen. Aintzakotzat hartu beharko genuke, orobat, mehatxu kutsatzailea beste pertsonengan ikusteak dakarrena; oro har, BIZIPOZAKo elkarteetan familien arteko mendekotasuna positibo moduko bat existitzen denez, beren beharrak lankidetzaren eta boluntarioen ekimenarekin ere asetzen baitira (Manterola-

Pavo, 2020). Hortaz, kontaktu zuzen eta fisikoak eragindako ikararen ondorioz (galarazita ere egon zen), elkarkidetzeta eta elkar-laguntza halaberrez urritu zen. Baina ziurgabetasun-garaietan, non, paradoxikoki, maitasun zeinurik handiena segurtasun-distantzia mantentzea bihurtu zen (Žižek, 2020), elkarteek trabak izan zituzten beren hartzaileei eskubideak ahalbideratzeko, beraz, familia barnean esku hartu behar izan zuten umeen ongizate edota segurtasun baldintza minimo batzuk bermatzeko. Ondorioz, senideek eta elkarteek egoerak eskatzen zuenera moldatuz, auto-errealizatzerara behartuta ikusi dute euren burua, eta, horrela, haurren beharrei erantzun diete neurri batean.

Gainerakoan, eskubideen alorrean murgilduz gero, situazio pandemikoa zela-eta hartutako erabaki politikoaren ondorioz, administrazio publikoa eskubide hitzarmenei behar bezala atxikitzeko gai izan ez zenaz ohartu gara. Halaber, familia batzuek eginiko nahitaezko hauturen batek ere haurren eskubideen urraketan eragin zuen eta, situazioak eraginda, elkarteek ez zuten haurren eskubideak betetzeko beti bezainbesteko ahalmen izan. Hala, aztertutako kolektiboetan, UNICEF Euskal Herriko Batzordeak (2019) azaltzen dituen 1989ko HEH formulatutako dretxoekiko galera esanguratsua ere nabarmendu da. Hona hemen adibide garbi batzuk: haurren interes gorenean (3.art.), autodeterminaziorako eskaintako espazio murrizten ondorioz; haurren biziraupenerako eta garapenerako eskubidea (6.art.) ere murriztu zen, zenbait kasutan hezkuntza eta osasun arretan egon ziren tira-birek baldintzatuta; gurasoengandik urrun ez egoteko eskubidea (9.art), etxean zerbitzuak kentzeak haurra zentro espezifiko batean ingresatzeko erabaki-hartzean eragin zuela ikusi baitugu; fisikoki eta mentalki ezinduak diren haurrei eman beharreko laguntzak (23.art.) ere behera egin zuen, zerbitzu espezifiko anitzek – hala nola, elkarteek eta hezkuntza instituzioek– indarra galdu baitzuten; osasunerako eta arreta medikorako eskubidea (24.art.), kurioski, pandemia batean mugatuta ikusi zen, birusak zentro medikoetan izan duen gehiegizko protagonismoak beste gaitz eta behar batzuk bazterreratu baitzituen; hezkuntzarako eta haren helburuetarako eskubideak (28.art. eta 29.art.), egoerak hala eraginda, erabat urratu ziren, familien aburuz ikasle gehienei ez baitzitzaien behar eta merezi zuten hezkuntza-erantzuna eman; eta jolaserako eskubidea (31.art) ere ahuldu zen, birusak harremanetan izan zuen eraginaren ondorioz.

Azken buruan, Nerea Lasok (2021) BIZIPOZAKo minbizia duten haurren egoerari buruzko ikerketa batean adierazten duen bezala, kolektibo batzuek bazekiten zer zen, esaterako, “auto-konfinatuta” egotea eta haien ondorioak jasatea beste eskubide batzuetan. Hortaz, eskubide urraketa batzuk ez dira pandemiak eragindakoak; bai, ordea, birusak agerian-edo utzitakoak.

4. Ondorioak

Laburki ixteko, esan, pandemiaren zuzeneko zein zeharkako eraginengatik, hainbat elkartek beren ohiko egitate erritmoan jarduteko ezintasuna adierazi duela. Horrek, haurren eskubideen beherakadan zeresana izan du, BIZIPOZAKo haurren (eta familien) dretxoak betetzeko gakoetako bat osatzen baitute erakundeek. Alabaina, eskubide urraketak ikusgai jarri diren arren, ez dira berriak: aurretik kaltetutako eskubideen murrizketa dimentsionatua da eta hori da, hain zuzen ere, ume zaugarrienen ongizaterako, bizi-kalitaterako eta inklusiorako aukerak oztopatzen dituen. Adibide garbia da talde batzuentzat ohikoak ziren segurtasun neurriak, biztanleria orokorrak "ondorio pandemiko" modura hartzearena. Konklusio gisa, beraz, gizartetik zein instituzioetatik gehiengoaren eskubideak ez ezik, gutxiengo biztanleria kaltebera ere babestu behar dugula uste dugu, gertakari sozial latzenetan kaltetuenak ere eurak izan ohi baitira.

5. Aurrera begirakoak

Aurrerantzean, BIZIPOZAREkin lankidetzan burututako ikerketak ahalik eta gehien zabaltzen jarraitzea da asmoa. Azkenean, BIZIPOZARENtzat zein eta bertako elkarteentzat euren lana eta premiak plazaratzea eta gizartea sentsibilizatzea funtsezko alorrak dira. Bada, gure xedeak ezin du BIZIPOZARENtzat aldendu, funtsean, eurak baitira lan honen gisako ikerketak bultzatzen dituztenak eta, hala, beren elkarteetako beharrak identifikatuz, hauek transmititzeko eta gizarteari jazoeren berri ematen dietenak. Hortaz, etorkizunean, berekin lanean jarraituko dugu, sortzen diren premien eta arazoaren ikerketak ahalik eta eremu gehienetan helarazten.

6. Bibliografia

Agamben, G. (2020). La invención de una epidemia. G. Agamben, S. Žižek, F. Berardi, S. López-Petit, J. Butler, J. A. Bandiou, et al. (2020). *Sopa de Wuhan: Pensamiento contemporáneo en tiempos de pandemias* (orr.17-19). ASPO.

- Aiartza, U. (2020). Covid-19a, mundua eta gu. In Telesforo Monzon Euskal herrigintza Laborategia (Arg.), *Covid-19 eta ondoren zer?* (orr. 31-38). Elkar.
- Alba, L., Cuns, X., Abella, S., & Llano, J. (2019). *Tercer Sector de Acción Social, Movilización Social y Voluntariado*. EAPN-ES eta Plataforma de Voluntariado de España.
- Bauman, Z. (2010). *Tiempos Líquidos. Vivir en una época de incertidumbre*. Tusquets.
- Cáceres-Muñoz, J., Jiménez Hernández, A. S., eta Martín-Sánchez, M. (2020). Cierre de escuelas y desigualdad socioeducativa en tiempos del covid-19. una investigación exploratoria en clave internacional. *Revista Internacional de Educación para la Justicia Social*, 9(3), 199-221. <https://doi.org/10.15366/riejs2020.9.3.011>
- Carli, S. (1999). La infancia como construcción social. S. Carli (Arg.), *De la familia a la escuela. Infancia, socialización y subjetividad*-en (orr.11-36). Santillana.
- Castro, E. (2021eko urriak 8). *Ernesto Castro en la Uni de Otoño de Podemos* [Bideoa]. Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=AJ5JdBfgonc>
- UNICEF Euskal Herriko Batzordea (2019). *Haurren Eskubideei Buruzko Hitzarmena*. UNICEF.
- Dávila, P., Naya, L.M., & Altuna, J. (2014). Los derechos de la infancia y la construcción de la ciudadanía en América Latina. *Estudios do Século XX*, (14), 16-32.
- Espinosa, M. A. (2020). Covid-19, educación y derechos de la infancia en España. *Revista Internacional de Educación para la Justicia Social*, 9(3e), 245-258. <https://doi.org/10.15366/riejs2020.9.3.013>
- 3/2015 Legea, urriaren 9koa, Gizarte Ekintzako Hirugarren Sektorearena. *Boletín Oficial del Estado* [BOE], 243 (*euskarazko gehigarria*), 2015eko urriak 10ekoa. <https://www.boe.es/>
- Han, B.C. (2017). *La sociedad del cansancio* [2. argitalpen luzatua]. Helder.
- Hirugarren Sektore Sozialaren Euskal Behatokia (2020). *Covid-19aren eragina Euskadiko Hirugarren Sektore Sozialeko erakundeetan. Lehen txostena* [1. informea]. Eusko Jaurlaritza.
- Laso, N. (2021). Covid-19ak minbizia duten haurren eta haien familiengan izan duen eragina eta horiek garatu dituzten egokitze estrategiak: Aspanogi eta Aspanovas elkarten kasu azterketak [Master Amaierako Lana]. UPV/EHU.
- Lizondo-Valencia, R., Silva, D., Arancibia, D., Cortés, F. & Muñoz-Marín, D. (2021). Pandemia y niñez: efectos en el desarrollo de niños y niñas por la pandemia covid-19. *Veritas & Research*, 3(1), 16-25
- Manterola-Pavo, P. (2020). *Bizipoza Egitasmoa: Euskal Herriko haurren eskubideak gizarte eta hezkuntza ikuspegi batetik*. [Master Amaierako Lana]. UPV/EHU.
- Massó Guijarro, E. (2021). Infancia y pandemia: crónica de una ausencia anunciada. *Salud Colectiva*, 17(e3033), 1-12. <https://doi.org/10.18294/sc.2021.3303>
- Merino, L. & Romeo, Z. (2020). Las organizaciones del Tercer Sector Social de Euskadi ante la crisis de la covid-19. *Zerbitzuan*, (72), 91-104. <https://doi.org/10.5569/1134-7147.72.07>
- Quezada-Scholz, V. E. (2020). Miedo y psicopatología la amenaza que oculta el covid-19. *Cuadernos de neuropsicología*, 14(1), 19-23.
- Romeo, Z., López-Arostegui, R., Castillo, R. & Fernández, I. (2012). *Acción Social de Bizkaia: construyendo alternativas solidarias desde el territorio*. Bizkaiko hirugarren sektorearen behatokia.
- Schalock, R. I., & Verdugo, M. (2007). El concepto de calidad de vida en los servicios y apoyos para personas con discapacidad intelectual. *Siglo Cero: Revista Española sobre Discapacidad Intelectual*, 38(4)(224), 21-36.
- Subirats, J., Alfama, E., & Obradors, A. (2009). Ciudadanía e Inclusión Social Frente a las Inseguridades Contemporáneas. La Significancia del Empleo. *Documentos de Trabajo Fundación Carolina*, (32), 133-142.
- Žižek, S. (2020). *IZUrriA! Covid-19ak mundua astindu du*. Txalaparta.

7. Esker onak eta aipamenak

Eskerrik asko, BIZIPOZA elkarteari, beren inizatibaz burututako lan batean parte egiteagatik. Esker mila UEUri BIZIPOZAren gaineko ikerketa bat euskaraz publikatzeko eman diguzuen aukeragatik, euskara baita hizpide dugun elkarteak darabilkien eta 36 elkarteak batzen dituen hizkuntza. Eskerrak, bihotz bihotzez, BIZIPOZA komunitatea osatzen duen orori, haur, gazte, senide eta boluntario guztiei, horren zailak diren eta hainbeste eskatzen duten laboreetan gogoz jarduteagatik. Baina, esker onak, bereziki, agenda beteta izanda ere, galdetegiak eta elkarrizketak erantzuteko prestu agertu zareten guztioi. Munduak guztiontzat beharko lukeela sinesten dutenei eta ekintza horretan dihardutenei.

Saguak, arkakusoak eta ipurtargiak. **Mariasun Landaren pertsonaien bilakaera genero-ikuspuntutik**

Maialen Otegui Oyarzabal

Egileen ikerketa-gunea: literatura, generoa

motegui006@ikasle.ehu.eus

Laburpena

Kongresuan aurkeztuko den lanak Mariasun Landaren produkzioak pertsonaien genero-estereotipoen dagokienez izan duen bilakaera aztertzea du helburu. Lagin gisa, Landaren produkzioko 10 urtetik gorako irakurleentzat sailkatutako bi garai desberdinetako 8 obra hautatu dira (80ko eta 90eko hamarkadetan idatzitako lau eta 2010. urteaz geroztik idatzitako beste lau) eta Fernandez Artigas (2017) sorturiko txantiloia erabili da genero-estereotipoak aztertzeko. Ikerketaren bidez ondorioztatu da bereziki indartsuak diren pertsonaia femeninoak aurki daitezkeela Mariasun Landaren obretan, bai eta eboluzio nabarmena ikusten dela ere estereotipoak baztertze aldera.

Hitz gakoak: Haur eta Gazte Literatura, Mariasun Landa, genero-estereotipoak, pertsonaiak

Abstract

The main objective of the work that is going to be presented at the congress has been to analyze the evolution of the production of Mariasun Landa in relation to the gender stereotypes of literature characters. As a sample, eight books for children over 10 years old have been selected from two different stages of Landa's production (four written in the 80s and 90s and four written since 2010) and the template created by Fernandez Artigas (2017) has been used to study gender stereotypes. In the end, it has been concluded that particularly strong female characters can be found in Mariasun Landa's works, as well as a notable evolution towards the rejection of stereotypes.

Keywords: Children's and Young Adult Literature, Mariasun Landa, gender stereotypes, characters

1. Sarrera eta motibazioa

Zenbait adituren arabera, gaztetxoetan genero-estereotipoen transmisioak arazo bat izaten jarraitzen du gaur egun (Aizpurua Barinagarrementeria eta Lasarte Leonet, 2015; Gutiérrez de Velasco, 2002). Genero-eraikuntza ikaskuntza sozial bat da eta ikaskuntza sozial horren barruan sartzen da gizarteak sortutako kultur adierazpenak kontsumitzea, besteak beste, Haur eta Gazte Literatura¹ (Pastor, d.g.; Yubero et al., 2014). HGLko pertsonaia asko estereotipatuak direnez, literatura horrek estereotipo ugari transmititu ditzake, neska-mutikoen arteko desberdintasunak areagotuz (Aizpurua Barinagarrementeria eta Lasarte Leonet, 2015; Pastor, d.g.; Sartelli, 2018; Turin, 1995). Hala ere, badira salbuespenak eta, idazle batzuek orain dela asko hasi zuten estereotipoak deuseztatzeke ibilbidea, besteak beste, Mariasun Landak (Lasarte eta Aristizabal, 2014; Lasarte Leonet, 2005; Serrano Mariezkurrena, 2012).

Bere ibilbidean zehar, sari eta errekonozimendu ugari jaso ditu Landak, besteak beste, 1982an Lizardi Saria (*Txan Fantasma* lanagatik), 1991an Euskadi Saria (*Alex* lanagatik), 1992an IBBY ohorezko zerrendan aipatzea (*Iholdi* lanagatik), 2003an Espainiako HGLko Sari Nazionala (*Krokodiloa ohe azpian* lanagatik) eta 2016an, Rosalía de Castro Saria. Horrez gain, 2008. urtean Hans Christian Andersen Saria irabazteko hautagai ere izendatu zuten (Eusko Ikaskuntza, 2016; Lasarte Leonet, 2005; Olaziregi Alustiza, 1999; Sáiz Ripoll, 2007).

Agian horregatik, bere obrek proiektzio handia izan dute, eta haietako asko beste zenbait hizkuntzatarara itzuli dira, guztira 10 hizkuntza baino gehiagotara (Etxaniz Erle, 2003; Lasarte Leonet, 2005). Arrazoi horiengatik guztiengatik da interesgarria Landaren ekarpen literarioa, eta hain zuzen ere, arrazoi horiengatik aztertuko dira bere obretako pertsonaien genero-estereotipoak lan honetan.

¹ Hemendik aurrera Haur eta Gazte Literaturari erreferentzia egiteko HGL laburdura erabiliko da, eta Euskal Haur eta Gazte Literaturari erreferentzia egiteko, berriz, EHGL.

2. Arloko egoera eta ikerketaren helburuak

Ia aurkezpenik behar ez duen arren, *genero-estereotipo* kontzeptuak (estereotipo sexual edo genero-rol gisa ere ezagunak), gizarteak norbanakoei sexuaren edo generoaren arabera esleitutako rol, jarrera, jokabide eta ezaugarriei egiten die erreferentzia, zeinak ezberdinak izan ohi diren gizon eta emakumeentzat (Carraza Estévez et al., 2008; Yubero et al., 2014). Hau argituta, esan beharra dago HGL generoaren ikuspegitik aztertuz hainbat ikerlan egin direla, gehienetan, pertsonaia femeninoengan eta maskulinoengan genero-estereotipoek duten isla kuantifikatuz.

Cañellasek eta bestek (1979) beraien ikerketan protagonisten genero-rolak² aztertu zituzten lau inguruetan: familian, eskolan, lanean eta aisialdian. Bi hamarkada beranduago, Colomerrek (1994) bere ikerketan 70eko hamarkadatik 90eko hasiera bitarteko Espainiako “hoberenak” gisa izendatutako obrak aztertu zituen, gizon-emakumeak alderatuz protagonistetan, gaizkileetan eta lanbideetan. Ondoren, pertsonaia femeninoengan jarri zuen fokua, emakumeen rola, lanbidea, ezaugarriak eta haurren profilak eta rolak aztertuz. Garai berean, Turinek (1995) batez ere 80ko eta 90eko hamarkadetakako liburu ilustratuetako ilustrazioak aztertu zituen, eta, horri esker, gehien errepikatu ohi ziren sinbologia estereotipatuak zehaztea lortu zuen.

Ikerketa euskal literaturaren eremura ekarriz, Fernandez Artigasak (2017) 1980ko hamarkadatik 2013 urtera bitartean argitaratutako 144 haurrentzako literatur lanen genero-estereotipoak aztertu zituen, hainbat irizpide erabiliz: pertsonaien ezaugarri psikologiko eta fisikoak, aisialdi mota, sinbologia, etab. Analizatutako liburuak hiru multzotan sailkatzen dira: 1980ko hamarkadako euskarazko libururik salduenak, 2013. urtean euskaraz argitaratutako guztiak eta 2009-2014 urteen artean saritutako euskal liburuak. Lan honetako corpusetik *Txan fantasma* soilik aztertzen da bertan.

Mariasun Landak HGLri egin dion ekarpena ikusita, derrigorrezkotzat eman daiteke mota honetako ikerketa bat, Landaren inguruan idatzitako artikuluek ez baitute analisi zorrotzik egiten. Ikerketa honen helburu nagusiak Mariasun Landaren obretan pertsonaien bidez irudikatutako genero-estereotipoak aztertzea eta Mariasun Landaren obretan genero-estereotipoek denboran zehar izan duten bilakaera aztertzea dira. Horregatik, arloko aurrekariak eskaintako emaitzak eskaintzen dira jarraian.

2.1. Genero-identitateak eta protagonismoa

Ikerketa gehienetan, protagonista maskulinoek femeninoek baino presentzia handiagoa dutela azaleratu izan da (Cañellas et al., 1979; Colomer, 1994; Turin, 1995). Hala ere, Yuberoren eta besten (2014) eta Fernandez Artigasen (2017) ikerketek eboluzio bat gertatzen ari dela azaleratu dute: liburua zenbat eta berriagoa eta prestigiotsuagoa izan, orduan eta handiagoa da emakumeen presentzia.

Landaren obrei dagokienez, Lasarte Leoneten (2005) ikerketak adierazi du, 120 pertsonaieetatik 46 emakumeak direla (%38a), 34 gizonak (%28a), 24 animaliak (%20a), 11 objektuak (%9a) eta 5 naturako izakiak (%4a). Gainera, protagonista nagusien artean ere emakumeek presentzia handiagoa dute: 23 emakume eta 8 gizon.

2.2. Pertsonaien deskribapen psikologiko eta fisikoak

Turinen (1995) ikerketak argi uzten du emakumeen eta gizonen eraikuntza oso desberdina dela, gehienetan, emakumeen irudiaren kalterako: gaixoak, ahulak, erretxinak eta babesgabeak. Horrez gain, Yuberoren eta besten (2014) ikerketak azaleratu zuen ama pertsonaia beti agertzen dela ingurukoak zaintzen eta laguntzen.

Deskribapen fisikoei dagokienez, emakumezko ederren estereotipoak indar handia izan du historikoki (Colomer, 1994; Pastor, d.g.; Turin, 1995) eta dirudienez, gaur egun ere, neska ederren eta mutil indartsuen estereotipoek indarra izaten jarraitzen dute (Fernandez Artigas, 2017).

2.3. Sinbologia

Lehen aipatu bezala, Turinek (1995) liburu ilustratuak genero-ikuspegitik aztertu ondoren, emakumeen eta gizonetzkoen arteko bereizketa egiteko gehien erabiltzen ziren sinbologiak zehaztu zituen. Sinbologia haien artean zeuden, besteak beste, amantalak (emakumeen etxeko lanak),

² Cañellasek eta bestek (1979) *sexu* kontzeptua erabiltzen dute artikuluan zehar generoari erreferentzia egiteko, horregatik, “sexu bakoitzari esleitutako ezaugarriak eta rolak” bezalako adierazpideak ohikoak dira artikuluan.

maletatxoak (gizonen etxetik kanpoko lan prestigiotsuak), betaurrekoak (maskulinoetan azkartasunaren seinale eta femeninoetan itsusitasunaren seinale), egunkariak (gizonen informazio iturri), katuak (emakumeen bakardadea), txakurrak (gizonen leialtasuna) eta loreak (emakumeen hauskortasuna).

2.4. Espazioak, jokoak eta denbora-pasak

Historikoki gizonak eta mutikoak izan dira etxetik kanpo agertu direnak (Cañellas et al., 1979; Fernandez Artigas, 2017). Hala ere, 2013. urtean argitaratutako liburuetan, emaitzak ia parekatu egiten dira eta liburu saridunetan, aldiz, neska gehiago agertzen dira etxetik kanpo jolasean. Etxean agertzen diren pertsonaietan, ostera, lehenagoko liburuak edo gaurkoak izan, beti ama gehiago agertzen da aita baino (Fernandez Artigas, 2017).

Aisialdiari eta jokoei dagokionez, Cañellasen eta besten (1979) ikerketak azalatu zuen, mutilek ekintza aktiboak egiten dituztela, neskek pasiboak egiten dituzten bitartean. Modu berean, lagunekin, kirola egiten edo telebista ikusten, 1980ko hamarkadan mutilak gehiago ageri izan dira, eta gaurko obretan datuak hobetu diren arren, mutilek jarraitzen dute nagusi izaten (Fernandez Artigas, 2017).

2.5. Lanbidea, etxeko lanak eta zaintza lanak

Cañellasen eta besten (1979), Colomerren (1994) eta Turinen (1995) ikerketen arabera, HGLn familiako burua aita da, etxetik kanpoko lan kualifikatua egiten duena, amak etxeko lanak eta zaintza lanak egiten dituen bitartean. Horrez gain, gizonak lanbide aniztasun handiagoa dute (gizonezkoetan 43 eta emakumeetan 14). Lanbide hauek kalitatez ere desberdinak dira eta hierarkizaturik daude: gizonenak prestigiotsuak dira, emakumeenak ez.

Yuberoren eta besten (2014) eta Fernandez Artigasen (2017) ikerketaren arabera, etxeko lanen banaketan eta zaintza lanetan eboluzio txiki bat egon den arren, emakumezkoak gailentzen dira oraindik: etxeko lanak egiten dituen pertsonaia maskulinorik ia ez dago. Lan ordainduetan ere, nesken eta mutilen arteko tartea txikitu den arren, ez da parekidetasunik, batez ere, hierarkia mantentzen delako.

3. Ikerketaren muina

Landaren corpus oparotik, 10 urtetik gorakoentzako obretan jarri da begirada ikerketa honetan. Leaperrek eta Friedmanek (2007, Yuberoren eta besten aipatzen den bezala, 2014) adierazten dute, 10 urterekin hasten direla haurrak genero-diskriminazioaz ohartzen eta, ondorioz, prebentzio neurriak adin horretan direla gomendagarriak. Galbahe gisa Galtzagorri Elkarteak (d.g.) eta obren argitaletxeek ematen dituzten adin gomendioak erabili dira, eta horiei esker, Mariasun Landaren produkzioa 10 urtetik gorakoentzako 12 obretara mugatzea lortu da.

12 obrako corpus hori argitalpen urtearen arabera kronologikoki antolatuz, lehen laurak (1984-1995 urte bitartekoak) eta azken laurak (2010. urteaz geroztikakoak), alegia, garai eta testuinguru historiko desberdinetako obrak hautatu dira, garaien arteko alderaketa egin ahal izateko. Horrela, ikerketarako lagina ondorengo obrek osatzen dute:

- Lehen multzoa (80ko eta 90eko hamarkadetan argitaratutakoak): *Txan fantasma* (1984, Elkar), *Errusika* (1988, Elkar), *Julieta, Romeo eta saguak* (1994, SM) eta *Nire eskua zurean* (1995, Erein).
- Bigarren multzoa (2010az geroztik argitaratutakoak): *Ipurtargiak paradisuan* (2010, Elkar), *Maitagarria eta desioa* (2012, Elkar), *Elsa eta paradisua* (2015, Giltza) eta *Azken balada* (2016, Erein).

Analisisa egiteko instrumentu gisa, Fernandez Artigasek (2017) bere ikerketan sortutako [txantiloia](#) erabili da. Txantiloia hori hautatzeko arrazoia argia da: irakurlearen subjektibotasuna gainditzeko aukera ematen du zenbait ñabarduratan arreta jartzea eskatzen duelako: generoen presentzia, ezaugarri psikologiko eta fisikoak, etxeko ardurak/lanbideak/espazioak, sinbologiak eta aisialdi mota. Txantiloia honek datu kuantitatiboak ez ezik (maiztasuna) datu kualitatibo ugari ere jasotzeko aukera ematen du (besteak beste, lanbideak eta adierazgarriak izan daitezkeen pasarteak), pertsonaia femenino eta maskulinoen arteko konparaketa eginez.

Datozen azpiataletan analisiak eskaini dituen emaitzak aurkeztuko dira, arloan alde zuzenetik egindako ikerketen emaitzekin eta adituen esanekin alderatuz.

3.1. Genero-identitateak eta protagonismoa

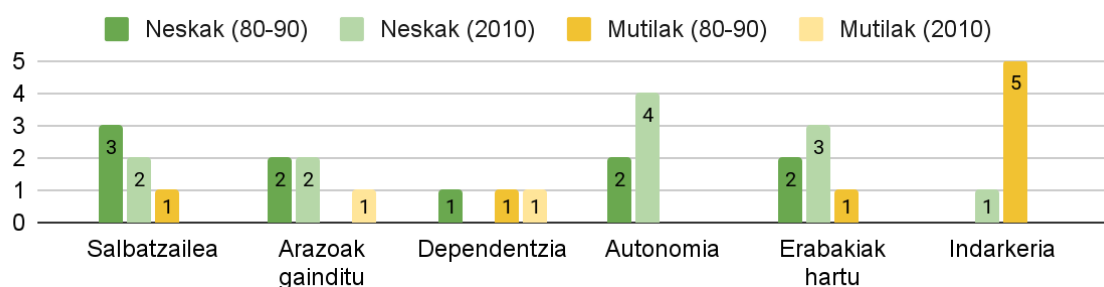
Mariasun Landaren 80ko eta 90eko hamarkadako liburuetan protagonista gehienak emakumezkoak dira: protagonista nagusien %37,5a eta bigarren mailako protagonisten %44,4a osatzen dute, gizonen %25a eta %33,3a osatzen duten bitartean. 2010 eta 2016 urteen artean argitaratutako liburuetan ere, egoera errepikatu egiten da, eta gehiengoak emakumezko izaten jarraitzen du: protagonista nagusien %57,1a eta bigarren mailako protagonisten %66,7a dira (gizonak %35,7a eta %33,3a dira, hurrenez hurren). Kopuruak, gutxi bada ere, handitu egin dira eta geroz eta protagonista femenino gehiago agertzen dira Landaren obretan, lehen ere azpimarratuenez (Lasarte Leonet, 2005). Horrez gain, 80ko eta 90eko hamarkadako obretan, pertsonaia femeninoen presentzia ohikoa baino altuagoa dela ikus daiteke.

3.2. Pertsonaien deskribapen psikologiko eta fisikoak

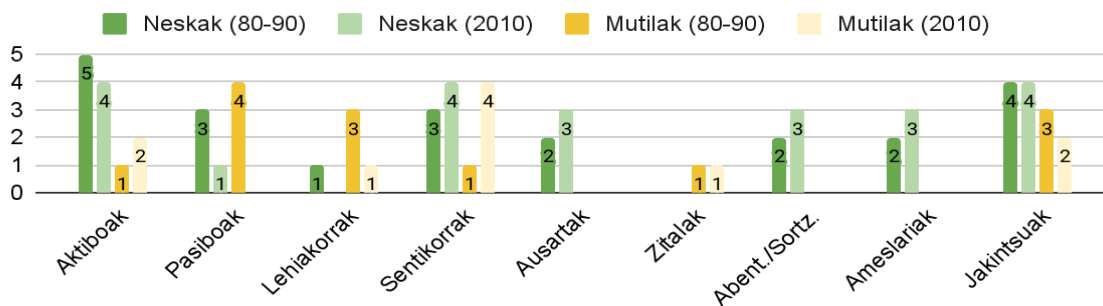
Deskribapen fisikoei dagokienez, neskak zein mutilak, orokorrean, fisikoki indartsu eta eder gisa aurkeztu dira, HGLn ohikoa izan ez dena; gainera, lehenengo obretan neskak soilik ziren ederrak, baina oraingoetan neska zein mutilak dira ederrak (narratzaileek edota pertsonaiek “ederra”, “apaina” edo “liraina” bezalako adierazpenetan hala kalifikatuta). Esan daiteke, aurrez egin diren ikerketekin bat datozela emaitzak, batetik, neska ederren eta mutil indartsuaren estereotipoek indarrean jarraitzen dutelako (Fernandez Artigas, 2017; Pastor, d.g.), eta bestetik, neska indartsuen eta mutil ederren gorakadarekin eta mutil itsusien desagertzearekin, estereotipoak apurtzen ari direla ikusten delako (Yubero et al., 2014).

Gainera, nortasunari eta deskribapen psikologikoei dagokienez, estereotipoekiko urruntze hori emakume zein gizonetan gertatu dela ikus daiteke (ik. 1. grafikoa eta 2. grafikoa). Hori gutxi ez, eta orain arte egindako ikerketetan ikusi ez diren pertsonaien eraikuntzak aurkitu dira Landaren obra hauetan. Pertsonaia femeninoak aktiboak, sentikorak, ausartak, abenturazaleak, ameslariak, jakintsuak eta salbatzaileak dira, arazoak gainditzen dituzte, oso autonomoak dira eta erabakiak hartzen dituzte. Horrez gain, neska pasiboak asko jaitsi dira obra berrienetan. Mutiletan, indarkeria erabiltzen dutenak, salbatzaileak direnak, erabakiak hartzen dituztenak, lehiakorak eta jakintsuak ia desagertu egin direla ikus daiteke, mutil sentikorrek pisua hartu duten bitartean, beraz, esan daiteke oraingo literaturan mutilen irudia ere aldatu duela Landak. Hala ere, gutxi badira ere, mutilak soilik dira zitalak, beraz, esan daiteke, eboluzio bat egon arren, zenbait estereotipok hor jarraitzen dutela.

1. grafikoa. Pertsonaien nortasuna, lehen eta orain.

2. grafikoa. Pertsonaien ezaugarri psikologikoak, lehen eta orain.

3.3. Sinbologia³

Deskribapenekin batera pertsonaiei esleitzen zaizkien objektuak ere aztertu dira. Esan daiteke elementu estereotipatuak, batez ere, 80-90eko hamarkadetako obretan aurki daitezkeela, gaur egungoetan ia desagerturik baitaude. Horren adibiderik argiena betaurrekoek eskaintzen dute: bi kasu soilik daude, biak pertsonaia maskulinoetan eta 80ko eta 90eko hamarkadetako obretan. Esan liteke, bietan estereotipoak jarraitzen dituztela, izan ere, bi gizonetzko irakasleek betaurrekoak eramatea azkartasunaren sinboloa da (*Julieta, Romeo eta saguak*, 1994, SM eta *Nire eskua zurean*, 1995, Erein).

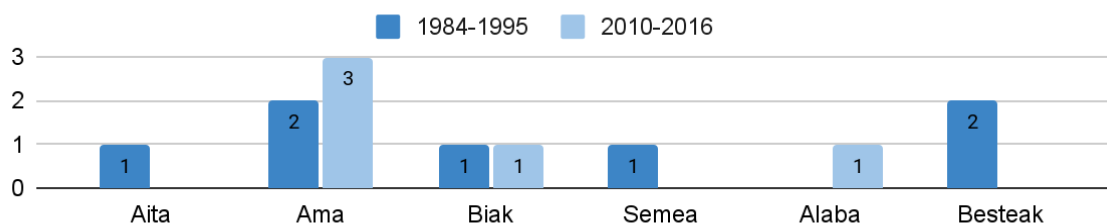
Maletatxoei dagokienez, gizonetzko bakarra agertzen da maletatxo batekin: mediku bat (*Txan fantasma*, 1984, Elkar). Maletatxo hori lehengo obretan dago, beraz, gizonetzko prestigiotsuak maletatxoarekin agertzea estereotipoa izan arren, estereotipoak indarra galdu duela ikus daiteke, oraingo obretan ez baitago lanbideei loturiko maletatxorik. Amantalaren kasuan, atzemandako bi kasuak ilustrazioetan soilik aurki daitezke, 80ko eta 90eko hamarkadako obretan (*Txan fantasma*, 1984, Elkar eta *Julieta, Romeo eta saguak*, 1994, SM). Koloreei dagokienez ere, ilustrazioetan soilik atzeman dira, oso kopuru txikitik: arrosa 2 pertsonaietan eta urdina bakarrean, denak, pertsonaia femeninoetan. Beraz, Landaren obretan koloreei eta amantalei loturiko estereotiporik ia ez dagoela pentsa daiteke.

Azkenik, animaliei dagokienez, denetariko animaliak agertzen direla esan daiteke. Bi pertsonaiek dute txakurren bat inguruan: Errusikak (pertsonaia femeninoak) Karuso du lagun (*Errusika*, 1988, Elkar) eta Jakesek (pertsonaia maskulinoak) ehizarako txakurrak ditu (*Azken balada*, 2016, Erein). Horrez gain, txakurrari esleitzen zaion leialtasun funtzioa betetzen duten beste zenbait pertsonaia ere badaude, besteak beste, Txan (Karmenxurekiko leialtasuna, *Txan fantasma*, 1984, Elkar) eta saguak (Julietarekiko leialtasuna, *Julieta, Romeo eta saguak*, 1994, SM). Bi kasu hauetan, leialtasuna pertsonaia femeninoei eskaintzen diete, historikoki maskulinoetatik ulertu den ezaugarria.

3.4. Espazioak, jokoak eta denbora-pasak

Etxean agertzen diren pertsonaiei lotuta, grafikoan (ik. 3. grafikoa) ikus daitekeen bezala, etxean, gehienbat amak agertzen dira. "Besteak" kasuan ere, biak emakumeak dira, bata izeba Edurne (*Txan fantasma*, 1984, Elkar) eta bestea Julieta (*Julieta, Romeo eta saguak*, 1994, SM). Kasu honetan, ikus daiteke eboluzio handirik ez dela egon 80ko eta 90eko hamarkadetako obren eta 2010az geroztikako obren artean. Gainera, aipagarria da Landaren obra askotan amak alargunak edo guraso bakarrik izatea, aita alargunik edo guraso bakarrik ez dagoen bitartean. Hau bere horretan estereotipo bat da, azkenean, etxeko lanak eta zaintza lanak emakumeen gain erortzen direlako.

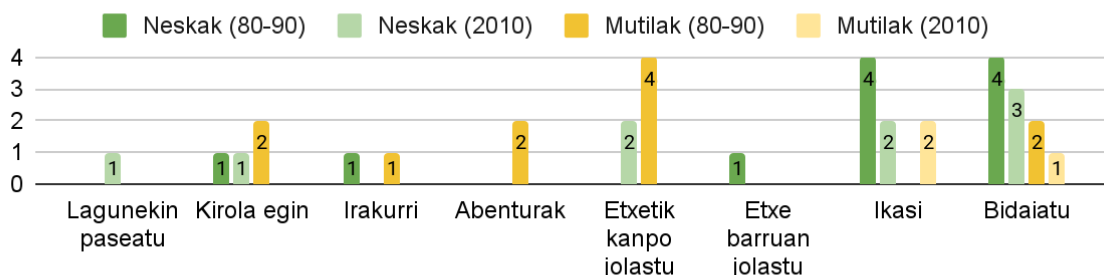
3. grafikoa. Etxean ageri diren pertsonaiek, lehen eta orain.

Aisialdiaren inguruko datuei dagokienez, 80-90eko hamarkadetako obretatik gaur egungoetara, eboluzio txiki bat eman dela ikus daiteke (ik. 4. grafikoa). Espazioarekin loturik, etxetik kanpoko ekintzak desagertu egin dira mutilengan eta ugaritu, berriz, neskengan. Gainera, 80ko eta 90eko hamarkadetako obretan etxe barruan jolasten zuen pertsonaia bakarra femeninoa zen (estereotipoak jarraituz), baina ikus daiteke gaur egun desagertu egin dela etxe barruan jolasten dutenen profila. Bidaiek ere murriztu egiten dira neska zein mutilengan, hala ere, ugariagoak izaten jarraitzen dute neskengan, estereotipoak apurtuz.

³ Sinbologiari dagokionez, zehaztu behar da elementu gehienak ilustrazioetan agertzea izaten dela ohikoena (Turin, 1995). Horregatik, atal honetan, testuak aipatzen dituen elementuak lehenetsi dira (Landaren literatura ikertzea baita helburua). Hala ere, testuak ezer esan ezean, ilustrazioetan agertzen diren hainbat elementu ere aipatu dira, hauek testuaren ulermenean eragin dezaketelako. Kasu hauetan, aipatu egiten da ilustrazioetan soilik aurkitu izana.

4. grafikoa. Pertsonaien aisialdiko ekintzak, lehen eta orain.

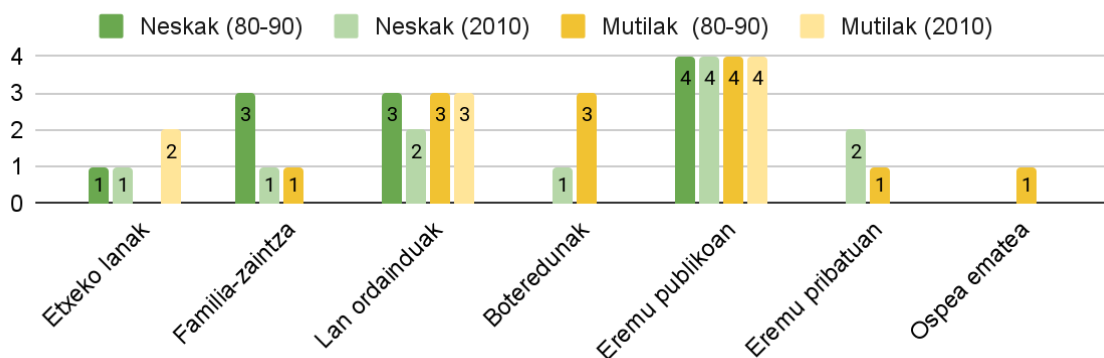
Ikasten ari direnen artean, lanbide bat izanagatik ere, unibertsitatera sartzeko proba prestatzen ari diren zenbait emakume agertzen dira, hain zuzen ere, Xabiren ama eta Irene (*Nire eskua zurean*, 1995, Erein) eta Julieta (*Julieta, Romeo eta saguak*, 1994, SM). Lasarte Leonetek (2005) eta Olaziregi Alustizak (1999) diote norbere nortasuna eraikitzen ari diren emakumeak direla Mariasun Landaren pertsonaia femeninoak, eta hementxe ikus daiteke adibide argia. Halako pertsonaiek, ohartu edo ez, mezu argia helarazten diete irakurleei: goi mailako heziketa garrantzitsua dela.

3.5. Lanbidea, etxeko lanak eta zaintza lanak

Lanbideei dagokienez, esparru publikoan neska eta mutilen artean erabateko berdintasuna dagoela ikus daiteke, baina, kasuak gutxi diren arren, eremu pribatuan neskek presentzia handiagoa dute mutilek baino (ik. 5. grafikoa). Horrez gain, lan ordainduetan ere berdintasuna ia erabatekoa da. Gainera, etxeko ardurei dagokienez, obra berrietan emakumezko bakarra eta bi gizonetzko topatu dira, beraz, Landak zenbait estereotipo irauli egiten dituela esan daiteke.

Zaintzari dagokionez, bistan da egoera nabarmen aldatu dela, gaiak berak presentzia handia galdu baitu. Hala ere, oraingo obretan pertsonaia femenino bat aurki daiteke maskulinorik ez dagoen bitartean, beraz, emaitzak bat datoz gainerako ikerketen emaitzekin (Cañellas et al., 1979; Colomer, 1994; Fernandez Artigas, 2017; Yubero et al., 2014). Hala ere, 80ko eta 90eko obretan pertsonaia maskulino bat ikus zitekeen, beraz, estereotipoak apurtzen zituen obra horrek.

5. grafikoa. Etxeko ardurak, lanbideak eta espazioa, lehen eta orain.

Ikuspegi orokor batetik, gizonetzkoen artean zenbait lanbide mota desagertzen ari direla ikus daiteke, emakumeengan agertzen ari diren bitartean, besteak beste, boteredunak eta ospea ematen dutenak. Hala ere, aurreko atalean unibertsitatera sartzeko ikasten ari diren emakumeak aipatu dira. Horien kasuan, unibertsitatera sartzeko proba hori prestatzen laguntzen ari zaien pertsona gizonetzko bat da (Karlos eta Romeo), beraz, irakasle-ikasle motako hierarkia bat ikus dezakegu gizon eta emakumeen artean.

Lanbideen kasuan dena ez da zenbaketa. Zein lanpostu mota egiten dituzten ikusi behar da, lanbide hierarkizatuak, boteredunak edo estereotipatuak identifikatzeko. Ondorengo taulan bildu dira obretan aurkitutako lanbideak.

1. taula. Obretan zehar topatu diren lanbideak.

FEMENINOAK (1984-1995)	MASKULINOAK (1984-1995)
<u>Saltzaile</u> , <u>dantzari</u> , arakuso-hezitzaile, supermerkatuan (ez da lanpostu zehatza adierazten), <u>produktu kosmetikoen errepresentatzaile</u> , banketxean (ez da lanpostu zehatza adierazten).	<u>Mediku</u> , saltzaile, musikari, <u>polizia</u> , <u>treneko guarda</u> , <u>marinel</u> , <u>kapitain</u> , <u>tabernako zerbitzari</u> , <u>gidari</u> , <u>irakasle</u> .
FEMENINOAK (2010-2016)	MASKULINOAK (2010-2016)
<u>Jantokian</u> (denetarik), sukaldari, kazetari, liburuzain (idazketa ikastaroen antolatzaile), aholkulari (aholkuak eman, Tarota, beirazko bola irakurri, etab.), <u>irakasle</u> , idazle, trobalari.	<u>Soldadu</u> , postari, pailazo, botika banatzaile, ipuin-kontalari, <u>nekazari</u> , <u>artzain</u> , <u>udaltzain</u> , <u>ehiztari</u> , trobalari.

Oharra. Estereotipatuak izan daitezkeen lanbideak azpimarraturik daude.

Ikusten denez, esan daiteke 80-90eko hamarkadatik gaur egungo obretara egoera aldatu egin dela, lanbide estereotipatu gehiago baitaude lehen multzo horretako obretan. Hala ere, obren artean badira tradizioari eusten diotenak. *Azken balada* obra (2016, Erein), esaterako, ahozko tradiziozko balada baten moldaketa da, eta ondorioz, ohikoagoak dira lanbide estereotipatuak, ezinbestean agertzen baitira rol tradizionalak. Irakasleei dagokienez ere, ñabardura bat egin behar da. Femeninoaren kasuan, narrazioagatik pentsa daiteke haurren irakaslea dela (*maistra* gisa adierazten da), eta gizonen kasuan, berriz, helduen irakaslea dela ezagutarazten da, hain zuzen ere, unibertsitatera sartu nahi dutenena.

4. Ondorioak

Lehenago aipatu den bezala, argi ikusten da Mariasun Landak estereotipoak literaturatik urruntzeko egindako ahalegina. Batez ere 80ko eta 90eko hamarkadetako obretan estereotipo batzuk agertu arren, garai bereko obretan baino kopuru baxuagoetan agertzen direla ikus daiteke (nahiz eta, jakina, salbuespenak badauden). Gainera, Mariasun Landaren obretan urteak aurrera joan ahala, geroz eta estereotipo gutxiago identifikatu daitezke. Hala ere, zenbait estereotipok (ama pertsonaiak, besteak beste) indar handia izaten jarraitzen dute, beraz, bide luzea dago egiteke.

Yuberoren eta besten (2014) ustez, garrantzitsua da emakumearen ikuspegitik kontatutako istorioak sustatzea, gutxietsitako komunitatea izanik, emakumeetatik datozen ahotsak baitira gizarteko ereduak zalantzan jartzen dituztenak. Mariasun Landak, hain zuzen ere, horixe egiten du, eta emakume eta neskatilei ematen die ahotsa. Bere obretan emakumeen eta femininotasunaren eredu indartsuak eskaintzen ditu: aktiboak, azkarrak, autonomoak eta arazoei aurre egiten dakitenak. Zenbait estereotipo agertu arren, obrak irakurri bitartean pertsonaia femenino hauen indarrak gainerako gutzia itzalpean uzten du, eta agian, horixe izan daiteke estereotipoak suntsitzeko beste bide bat.

5. Etorkizunerako planteatzen den norabidea

Ikerlan honetan topatu den arazo bat adinaren arabera obren sailkapena izan da; izan ere, Landak berak behin baino gehiagotan azpimarratu izan du ez dituela adinaren arabera sailkapenak gogoko. Agian horregatik, obra guztiak ez daude adinaren arabera sailkatuta, beraz, baliteke lan honetan aintzat hartu ez den 10 urtetik gorakoentzako beste obraren bat egotea. Horregatik, komenigarria izango litzateke Landaren obra osoa aztertzea.

Komenigarria litzateke obra bakoitzeko pertsonaiak banan-banan aztertzea ere, istorioan zehar nola garatzen diren ikusteko. Ikuspuntua zabalduz, beste idazle batzuen produkzioa aztertzea ere interesgarria litzateke, batez ere orain agertzen diren egile berrietan, idazle gazteek eskaintzen dituzten genero-estereotipoak ezagutzeko. Modu berean, komenigarria litzateke idazlearen genero-identitateak estereotipoetan eragina ote duen edo ez aztertzea, garai bereko idazle maskulino zein femeninoen corpusak aztertuz eta alderatuz. Ikerketa hauetan aintzat hartu beharko litzateke berdintasuna lortzeko ez dela emakumeen irudia soilik aldatu behar, baizik eta gizonen irudia ere bai. Horregatik, pertsonaia maskulinoen inguruko ikerketak ere egokiak lirateke.

6. Erreferentziak

6.1. Lehen mailako bibliografia

- Landa, M. (1984). *Txan fantasma*. Elkar.
Landa, M. (1988). *Errusika*. Elkar.
Landa, M. (1994). *Julietta, Romeo eta saguak*. SM.
Landa, M. (1995). *Nire eskua zurean*. Erein.
Landa, M. (2010). *Ipurtargiak paradisuari*. Elkar.
Landa, M. (2012). *Maitagarria eta desioa*. Elkar.
Landa, M. (2015). *Elsa eta paradisuari*. Giltza.
Landa, M. (2016). *Azken balada*. Erein.

6.2. Bigarren mailako bibliografia

- Aizpurua Barinagarrementeria, I. eta Lasarte Leonet, G. (2015). Literatura eta generoa Haur Hezkuntzan: Bizkaiako Haur Eskola baten azterketa. *Tantak*, 27(2), 41-73.
- Cañellas, A., Carbonell, N., Rius, T. eta Rourra, M. (1979). Los roles sexuales en la literatura infantil. *Cuadernos de pedagogía*, 54, 19-27.
- Carraza Estévez, I., Llano García, E., Lueje Espina, J.L., Martín García, T., Mogollón Ayuso, L., Moreno Llana, M. P., Moreno Llana, M. A., Ruiz Fernández, M. I. eta Valdeón Menéndez, E. (2008). *Breve diccionario coeducativo*. Consejería de Educación y Ciencia. https://www.coeducacion.es/wp-content/uploads/2018/02/Diccionario_coeducativo.pdf
- Colomer, T. (1994). A favor de las niñas. El sexismo en la literatura infantil. *CLIJ*, 57(7), 7-24.
- Etzaniz Erle, X. (2003). Mariasun Landa, hasi zen eta hazi da. *Behinola*, 9, 19-20.
- Eusko Ikaskuntza. (2016ko urriaren 19a). *Mariasun Landa, Rosalía de Castro Saria*. Eusko Ikaskuntza. Asmoz eta jakitez. <https://www.eusko-ikaskuntza.eus/eu/albisteak/mariasun-landa-rosalia-de-castro-saria/al-24444/>
- Fernandez Artigas, E. (2017). *Emakumearen irudia euskal haur literatura modernoan. 1980ko hamarkadako eta gaur egungo egoera* [Doktorego tesia]. Euskal Herriko Unibertsitatea. <https://addi.ehu.es/handle/10810/22706>
- Galtzagorri Elkarte. (d.g.). *Mariasun Landa Etxebeste*. Galtzagorri Elkarte. <https://www.galtzagorri.eus/eu/profesionalak/idazleak/mariasun-landa-etxebeste>
- Gutiérrez de Velasco, L. (2002). Literatura y género, actualidad de un enfoque teórico. *Escritos*, 25, 13-22.
- Lasarte, G. eta Aristizabal, P. (2014). Leyendo el género: Marisun Landa. *Ocnos*, 12, 149-169.
- Lasarte Leonet, G. (2005ko ekainaren 27-30). *Los personajes de Mariasun Landa y la construcción de identidades alternativas femeninas* [Hitzaldi nagusia]. III. Valentziako Haur eta Gazte Literaturaren Kongresu Iberikoan, Valentzia, Espainia. <https://docplayer.es/65043062-Los-personajes-de-mariasun-landa-y-la-construccion-de-identidades-femeninas-alternativas.html>
- Olaziregi Alustiza, M. J. (1999). Intimismoaz haraindi: emakumezkoek idatzitako euskal literatura. *Oihenart*, 17, 1-75.
- Pastor, A. A. (d.g.). Roles y diferenciación de género en la literatura infantil. *Borradores*, 10-11. <https://www.unrc.edu.ar/publicar/borradores/Vol10-11/pdf/Roles%20y%20Diferenciacion%20de%20genero%20en%20la%20literatura%20infantil.pdf>
- Sáiz Ripoll, A. (2007). La literatura de Mariasun Landa. *CLIJ*, 20(206), 7-20.
- Sartelli, S.L. (2018). Los roles de género en cuentos infantiles: perspectivas no tradicionales. *Derecho y Ciencias Sociales*, 18, 199-218.
- Serrano Mariezkurrena, A. (2012). Mariasun Landaren literatura, haur eta gazteentzako ezohiko irakurketa eremuak. *Tantak*, 24(1), 119-150.
- Turin, A. (1995). *Los cuentos siguen contando. Algunas reflexiones sobre los estereotipos*. Horas y horas.
- Yubero, S., Larrañaga, E. eta Sánchez-García, S. (2014). Roles y estereotipos de género en la literatura para niños y jóvenes: una propuesta de educación para la igualdad. In F. J. del Pozo Serrano eta C. Peláez Paz (Koord.), *Educación social en situaciones de riesgo y conflicto en Iberoamérica* (561-569 or.). Universidad Complutense de Madrid.

7. Eskerrak eta oharrak

Eskerrak eman nahi nizkioke Mariasun Landari, ikerketa hau egiten ari nintzen bitartean etxeko atek zabaldu eta bere produkzio garai desberdinen inguruan solasteko aukera emateagatik.

Euskal Ekonomia Itunaren alde ezkutua: Finantza-harremanak euskal erakundeen egunerokotasunean

Edrigo Aranburu Agirre.

Tributu eta finantza zuzenbidea, Euskal Ekonomia Ituna, gastu eta sarrera publikoak, finantza jarduera
earanburu@deusto.es

Laburpena

Ekonomia Ituna Euskal erakundeentzat berebiziko garrantzia duen tresna juridikoa da eta beraren bidez tributu eta finantza harrenamak arautzen dira. Itundutako tributuen bidez euskal erakunde eskudunek hauen bilketa eta araudiaz arduratzen dira eta doktrina eta jurisprudentiarentzat ez du inolako eragozpenik sortu honek. Aldiz, doktrina eta jurisprudentzia zati batentzat finantza harremanek ez dute lekurik Itunean eta ez dira barnebiltzen eskubide historikoei Itunari ematen dien babes bereziaren barnean. Lan hau iritzi hori baztertzeko saiaturako da euskal erakundeek beraien egunerokotasunean azken urteetan hartu izan dituzten neurri ezberdinen zerrenda eginez eta erakutsiz finantza esparrua ere badela kontuan hartu beharreko Ekonomia Itunaren zati garrantzitsua.

Hitz gakoak: Ekonomia Ituna, finantza jarduera, erakundeen finantzazioa

Abstract

The Economic Agreement is a legal instrument of vital importance for the Basque institutions through which tax and financial burdens are regulated. By means of the agreed taxes, the competent Basque institutions are in charge of their collection and regulation, and this has not caused any objection to the doctrine and jurisprudence. On the other hand, for a part of the doctrine and jurisprudence, financial relations have no place in the Agreement and are not included in the special protection granted to the Agreement by the historical rights. This paper will try to dispel this opinion by enumerating the different measures that the Basque institutions have been adopting in the last years and by demonstrating that the financial sphere is also an important part of the Economic Agreement to be considered.

Keywords: Economic Agreement, financial activity, institutional financing

1. Sarrera eta motibazioa (Formatu orokorra eta bibliografia)

Ekonomia Ituna Euskal Autonomia Erkidegoak duen bere autogobernurako tresna juridikorik eta garrantzitsuenetakoa da. Berezko finantzaketa sistema da, eta horren bidez ezartzen eta arautzen dira Estatuaren eta Euskal Autonomia Erkidegoaren arteko finantza eta tributu harremanak. Sistema hau gainerako autonomia erkidegoetan indarrean dagoen sistematik bereizten da, Nafarroako Foru Komunitatean izan ezik, eta, beraz, euskal administrazio publikoek lurralde erkideko autonomia erkidegoez bestelako finantzaketa-sistema bat dute.

Euskal administrazioak, gehienbat, Estatuarekin alde aurretik itundutako zergen bidez elikatzen dira, eta, zerga horiek ituntzearen ondorioz, estatuak ez du inolako kopururik jasotzen horregatik, kupo global gisa Euskal Autonomia Erkidegoak Estuari egiten dion ekarpenaz haratago, Euskal Autonomia Erkidegoak bere gain hartzen ez dituen Estatuaren karga guztietarako ekarpen gisa. Estatuaren karga horiek kupoa zehazteko metodologiaren bidez kalkulatu dira eta kupo hori Gorte Nagusiek lege bidez onartutako bosturtekoan egongo da indarrean, alde aurretik Ekonomia Itunaren Batzorde Mistoan adostuta, organo paritario horretan gobernu zentrala eta euskal administrazioak daudelarik ordezkaturik.

Sistema berez konplexua da eta tributu arloa arautzeaz gain, finantza arloa ere arautzen du, nahiz eta doktrina eta jurisprudentzia zati batentzat azken hau ez izan Ekonomia Itunaren barnean kokatuta dagoen arloa. Lan honen helburua, beraz, emango diren adibide ezberdinekin, azken urteetan Euskal erakunde publikoentzat finantza arloan garrantzitsuak izan diren egintza ezberdinak aipatuko dira, konklusio gisa finantza arloa existitzen dela ondorioztatzeko eta honek eragin zuzena duela euskal administrazioen egunerokotasunean.

2. Arloko egoera eta ikerketaren helburuak (Azpialak eta zerrendak)

2002ko maiatzaren 23ko 12/2002 Legearen bidez, gaur egungo Ekonomia Ituna onartu zen. Bertan, itundutako zergak zehaztu eta tributu arloa arautzeaz gain, aspalditik doktrinaren zati bat eskatzen zegoen beharrizan bati erantzun positiboa eman zitzaion 48.artikuluaren bidez. Artikulu horren bidez Estatuaren eta Euskadiren arteko finantza-harremanen printzipioak zehaztu ziren.

Honela dio artikuluak: “Estatuaren eta Euskadiren arteko finantza-harremanek printzipio hauek beteko dituzte: Lehenengoa. Euskadiko erakundeek euren eskumenak garatu eta egikaritzeko autonomia fiskal eta finantzarioa izango dute. Bigarrena. Elkartasunari begirunea zor zaio, Konstituzioan eta Autonomia Estatutuan zehaztutako moduan. Hirugarrena. Aurrekontu-egonkortasunaren arloan Euskadiko erakundeak Estatuarekin koordinatuko dira eta berarekin elkarlanean arituko dira. Laugarrena. Autonomia Erkidegoak bere gain hartzen ez dituen Estatuaren zamak direla eta, Euskadik ekarpena egingo du, ekonomia-itun honetan zehaztu den eran. Bostgarrena. Toki-erakundearen eremuan Estatuak une bakoitzean egikaritzen dituen finantza zaintzako ahalmenak Euskadiko erakunde eskudunei dagozkie, baina, horren ondorioz, Euskadiko toki-erakundeek ezin dute, inola ere, araubide erkidea duten toki-erakundeena baino autonomia txikiagoa izan”.

Printzipio hauek, nahiz eta garatu ez, argi erakusten dute, nire iritziz behintzat, Ekonomia Itunak baduela finantza arloa barnebiltzen bere barnean eta beraz, Estatuak ezarri nahi dituen finantza arloko arauak itundu egin behar direla Euskal Autonomia Erkidegoarekin, ituntzea baita sistemak duen ezaugarriarik nagusiena.

Artikulu honen txertatzearekin, ordutik hona, euskal erakundeek finantza arloan hartutako erabaki ezberdinen bidez doktrina eta jurisprudentziaren zati batek, nire ustez, modu desegokian heldu izan dion konklusioari buelta eman nahi izan dio. Lan honen helburua da, beraz, zerrenda bidezko aipamen ezberdinekin Ekonomia Itunak finantza arloa duela frogatzea.

3. Ikerketaren muina (Taulak, irudiak, formulak...)

3.1. 2011ko Espainiar Konstituzioaren 135.artikuluaren eraldaketa eta bere ondorio juridikoak

2011ko udan, Espainiar Estatuaren finantza egoera larria zela eta, nazioarteko merkatuek konfiantza berreskuratzeko helburuarekin, Espainiar Konstituzioaren 135. artikulua eraldatu zen. Bertan, besteak beste, Herri-administrazio guztiek beraien jarduketak aurrekontu-egonkortasunaren printzipiora egokituko dituztela arautu zen eta Toki erakundeek aurrekontu-oreka izan beharko dutela ezarri zen, inolako aipamen berezirik egin gabe Euskal Lurralde Historikoei. Hauek jurisprudentziarentzat, foru erakundeak direnez, ez dira Toki erakunde ohikoak eta berezitasunak dituzte eskubide historikoei esker, nahiz eta erreformak hori kontuan izan ez.

Konstituzioaren artikulu honen garapena 2/2012 Lege Organikoa, apirilaren 27koa, Aurrekontu Egonkortasunari eta Finantza Iraunkortasunari buruzkoaren bidez eman zen eta bertan, modu zuzenean ez bada ere, Lurralde Historikoei aipamena egiten zaie, historikoki erabili izan den klausula foralaren bidez, nahiz eta praktikan 2020arte Lurralde Historikoei Toki erakundearen araudi berdina exigitu eta aplikatu. 2020an, aldiz, Covid-19ak eragindako pandemiaren testuinguruan, euskal lurraldeek izan zuten tributu jaitsierari aurre egiteko, eta pandemiari aurre egiteko beharrezkoak ziren gastu publikoaren gorakadari aurre egiteko, urte horretako irailean bildutako Ekonomia Itunaren Batzorde Mistoak zorpetze maila onartu zien Foru Aldundiei, horrela Konstituzioak Toki erakundeei exigitzen zien aurrekontu-oreka alboratuz.

Hori dela eta, ordurarte, lege ezinezkoa zena, inolako lege aldaketarik gabe, onartu eta aplikatu zen, finantza arloan ere aurrerapausoak emanez foru lurraldeetan.

3.2. Next Generation europar funtsak

Covid-19ak eragindako pandemiak aurrekaririk gabeko krisi ekonomiko, sozial eta finantzario bat eragin zuen eta Estatuako administrazio publikoak Covid-19aren ondorioz azaleratu ziren erronkei erantzuten saiatu ziren. Zentzu horretan, Europar Batasuneko erakundeak ere ez ziren atzean geratu eta hainbat mekanismoren bidez geldiarazi nahi izan zuten krisia. Testuinguru horretan, Kontseilu europarrak, 2021eko otsailaren 12ko 2021/241 (EB) erregelamenduaren bidez, Next Generation EU funtsa onartu zuen, 750.000 milioi eurokoa, 2021-2026 aldirako.

Mekanismo honi dagokionez Espainiarako aurreikusten zen finantzaketa-kopuruaren zenbatekoa 140.000 milioi eurokoa zen, alde batetik, dirulaguntzak, ia 70.000 milioiko balioarekin, eta, bestetik, maileguak, 70.000 milioi inguruko balioarekin. Finantza iturri hauek gastu publikoa handitzeko baliatu izan dira eta 2023 arte, Euskal Autonomia Erkidegoak kupo ordaintzeko orduan pairatu izan du, beti ere Estatuak bere eskumenak finantzatzeko erabili izan baditu. Beraz, kasu honetan ere, sistemaren arlo finantzarioa nabarmen ikusten da, kupoaren ordaintetan eragin zuzena duelako eta jakinda, kupoak Ekonomia Itunaren finantza harremanetako tresnarik garrantzitsuenak dela.

3.3. Azken urtean itundutako tributu berrien eragina

Gobernu zentralak abenduaren 27ko 38/2022 legearen bidez ezarri dituen aldi baterako energia-kargak, kreditu-erakundeak eta kredituko finantza-establezimenduenak, Espainiako lurralde osoan aplikatuko dira, eta administrazio publikoentzat diru-sarrerara berriak lortzen lagunduko dute, herritarren beharrei aurre egiteko.

Hala ere, horien izaera juridikoa dela eta, adierazi behar da tributuak ez diren ondare-prestazio publiko gisa arautu direla, eta, horren ondorioz, ez dute tributu-izaerarik eta kalifikazio horrek arazo bat sortu du, foru-araubideko autonomia-erkidegoetan (Euskal Autonomia Erkidegoa eta Nafarroako Foru Komunitatea) jakiteko ea nola ezarri beharko lirartekeen, izan ere, erkidego horiek beren diru-sarrera publikoak biltzeko gaitasuna eta eskumena dute.

Ekonomia Itunaren sistema akordioan oinarritzen da, eta tributuak baino ez dira hitzartzen, gobernu zentralak alde aurretik erregimen erkideko erkidegoetarako ezartzen dituenak. Hori dela eta, bankuei eta energia arloei egindako kargak, tributu-izaera juridikorik ez dutenez, hasiera batean Ekonomia Itunaren sistematik kanpo daude, eta gobernu zentralak bildu beharko lituzke.

Horrek ondorio finantzarioak dakartzkie euskal administrazio publikoei, izan ere, aldi baterako kargak hitzartzea ezinezkoa denez, administrazio horiek baliabide gutxiago dituztelako beren gain hartutako kargen ordaintetari eta kupoari berari aurre egiteko.

Hori horrela, Euskal Autonomia Erkidegoari konpentsazio bat aplikatu behar zaio, kupoaren legearen 6. c) artikulua ezartzen duenez. Honen arabera, kupo gordinari konpentsazio bidez kenduko zaiolako, besteak beste, tributuzkoak ez diren aurrekontuko diru-sarreraren zati egozgarria eta horrela, Euskadik ez lituzke diru-kopuru horiek bilduko, baina diru-bilketan parte hartuko luke, eta hori posible izango litzateke ekonomia-itunaren sistemari esker.

Bestetik, Fortuna handiei ezarritako zerga itundu ere egin da eta horien bidez euskal administrazioen diru sarrera publikoak handitu egingo dira.

2022ko azaroaren 17an Ekonomia Itunaren Batzorde mistoa bildu zen eta bertan, besteak beste, Plastikozko Ontzi Berrerabilgarrien gaineko Zerga Berezia eta Hondakinak Zabortegetan Uztearen, Erraustearen eta Hondakinen Baterako Errausketaren gaineko Zerga hitzartu ziren. Halaber, Berotegi Efektuko Gas Fluordunen gaineko Zergara aplikatzekoak diren konexio-puntuak egokitzeari ekin zitzaion ere.

Zerga guzti hauen ituntzeak Ekonomia Itunaren legean, bere finatza esparruan batik bat, eta Kupoaren legean eragina dute eta doikuntza gisa arautu beharra ekarri du. 2023an lege tramitazio guztia egitea espero da.

3.4. Kupoaren lege berria

Gaur egunean indarrean dagoen Kupoaren legea, bost urterarako dena, 2021ean amaitu behar zen eta orduan, hurrengo bost urteetarako berria ezarri. Egoera hori 2022an eman izan da eta horren bidez 2022rako oinarritzko kupo ezarri da, hortik abiatuta kalkulatu delarik hurrengo urteetarako kupo. Beraz, egintza honek ere Ekonomia Itunaren finantza arloarekin zerikusia du bete betean.

4. Ondorioak

Zerrendatutako egoera ezberdinekin argi geratu da Ekonomia Itunak esparru bi arautzen dituela, batetik, tributu harremanak eta bestetik, finantza harremanak. 12/2002 legean espreski 48.artikulua txertatzeak, ordurarte jurisprudentzia eta doktrina zati batek zalantza jartzen zuen finantza esparrua balorean jarri eta egoera juridiko ezberdinei erantzun positiboa ematen die.

5. Etorkizunerako planteatzen den norabidea

12/2002 Legearen 48.artikulua finantza harremanen hasiera besterik ez da, etorkizunean garatzea beharko duena. Administrazio publikoek beraien egunerokotasuna moldatu beharra izango dute mundu mailako gertaerek zein gizarteak eskatzen dien beharrez. Hori dela eta, euskal administrazio publikoek kontuan hartu beharko dute Ekonomia Itunak baliatzen dizkien tresna guztiak, finantza harremanak barne. Ikerketa esparru zabala geratzen da oraindik lantzeko ildo honetan, beraz etorkizunean ere presente izan beharko da Ekonomia Ituna eta bere finantza esparrua.

6. Erreferentziak

- AGIRREAZKUENAGA ZIGORRAGA, J. & ALONSO OLEA, E. (1997), ¿Qué ha sido y qué es el Concierto Económico (siglos XIX-XX) ?, *Forum Fiscal de Bizkaia*, 2, 17-28.
- ALONSO OLEA, E.J. (1995): *El Concierto Económico (1878-1937). Orígenes y Formación de un Derecho Histórico*, Colección Tesis Doctorales, IVAP, Oñati.
- ARMENTIA BASTERRA, J. (2019): *Evolución del Concierto Económico a través de sus textos legales*, Servicio Central de Publicaciones del Gobierno Vasco, Gasteiz.
- ATXABAL RADA, A. (1999): *La Fiscalidad del Derecho civil foral del País Vasco*, Colección Tesis Doctorales de la Hacienda Foral, Bilbo.
- CEBRIÁN APAOLAZA, L. (1994): *Los recursos de la Hacienda General del País Vasco: Análisis tributario*, Colección Tesis Doctorales, IVAP, Bilbo.
- DE LA HUCHA CELADOR, F. (2006): *El régimen jurídico del Concierto Económico*, Ad Concordiam, Bilbo.
- ERKOREKA, M. GARCÍA RABADÁN, J. & GARRO, J. (2022), Conocimiento y opinión del alumnado de la UPV/EHU sobre el Concierto Económico: resultados de la encuesta Ituna 2021, *Ad Concordiam*, Bilbo.

- LARRAZABAL BASÁÑEZ, S. (1997): *Contribución a una Teoría de los Derechos Históricos Vascos*, Colección Tesis Doctorales, IVAP, Bilbo.
- LARRAZABAL BASÁÑEZ, S., (2001), Un campo del concierto económico que necesita un urgente desarrollo: El ámbito financiero, *Forum Fiscal de Bizkaia*, 30-35.
- LUCAS MURILLO DE LA CUEVA, E. (2005): *Crisis y renovación del Concierto Económico*, Ad Concordiam, Bilbo.

7. Eskerrak eta oharrak

Lan hau aurrera eramateko 2023ko urtarrilean depositatu dudana tesia lagungarri izan dut.

Euskararen biziberritze prozesua eta Zalduondoko kasua: gako batzuk

Iñigo Beitia Zabala

*Gizarte zientzien eta komunikazio zientzien fakultatea-Euskal Herriko
Unibertsitatea/Universidad del País Vasco (EHU/UPV)*

inigo.beitia@ehu.eus

Laburpena

Artikulu honetan aurkezten den kasua tesi baten kapituluetakoa bat izango da. Bertan, Zalduondoko herrian egindako behaketa batzuetatik abiatuta, euskararen biziberritzerako gakoak izan daitezkeen ezaugarri batzuk landuko dira. Hain zuzen, erakundetzeak gizarte mugimendu euskaltzalean edukitako eragina landuko da lehenengo, ondoren, Zalduondoko errealitatearekin alderatzeko. Bi ondorio nagusi aterako dira: lehena, hizkuntzaren biziberritzerako kulturaren lanketa beharrezkoa dela herri mugimenduarekin batera, eta bigarrena, Zalduondoko kultur elkartearen lanak hizkuntza testuinguru kultural batean lantzen duela.

Hitz gakoak: Hizkuntzaren biziberritzea, herri mugimendua, kultura, hizkuntza politika.

Abstract

The case presented in this article shall be one of the chapters of a thesis. On the basis of some observations made in the town of Zalduondo, some keys will be worked out that may be key to the revival of the basque language. In fact, the influence of institutionalization on the basque social movement will be first worked out and then compared to the reality of Zalduondo. Two main conclusions will be drawn: firstly, that the revitalization of language requires the cultivation of culture, together with that of the popular movement, and secondly, that the work of the cultural association of Zalduondo works the language in a cultural context.

Keywords: Revitalization of language, social movements, culture, language policy.

1. Sarrera eta motibazioa

Artikulu hau ikerketa baten ondorioa da eta jorratzen ari naizen doktorego tesiaren kapituluetakoa baten oinarria izango da. Ikerketa honek euskararen biziberritze prozesua lantzen du, bilakaera historikoa erreparatu eta egungo erronkez hitz egiteko. Bide honetan, hizkuntza antropologian oinarrituta, proposamen teoriko-metodologiko bat (Beitia, 2022) egiten da, hizkuntza eta kulturaren arteko lotura estua defendatuz. Gauzak honela, hizkuntzaren biziberritzeari dagokiola, hau testuinguru kultural baten barnean landu behar dela azpimarratzen da.

Artikulu honetan, berriz, kasu zehatz batean jarriko da arreta, hain zuzen, Zalduondo udalerriko kasuan. Ikerketa osoan Lautadako eskualdea ikertzen bada ere, artikuluan udalerririk bakarrik emango diogu garrantzia, hizkuntzaren biziberritzeari begira kontuan hartzekoak izan daitezkeen gako batzuk eskaintzen dituelakoan. Hain zuzen, Arabako eremu honen aukeraketak badu zergatirik: besteak beste, inauteriak bezalako festa eta errituek pisu handia daukate eskualdean eta uste dugu hauek hizkuntzaren biziberritzeari lagundu diotela, testuinguru kultural bat eskainiz (Beitia, 2022). Edonola ere, hau ikerketa osoak egiaztatu beharreko hipotesia da; orain, Zalduondora mugatuko gara.

Irakurleak jada nabaritutako zuen moduan, lan hau guztiz kualitatiboa da: antropologiatik bideratu da eta erabilitako metodologia, berriz, etnografikoa izan da. Hein honetan, Lautadako talde ezberdinetan –

bertso eskola, Zalduondoko kultur elkarteak etab.- behaketak egin dira sei hilabetetan zehar. Hain zuzen, Zalduondoko kultur elkartean eta herriko bi ekintzatan egindako behaketetaz baliatuko gara artikulu honetan, deskribapenen bitartez herriko errealitatera hurbiltzeko. Bestetik, dokumentazio bilketa egin da baita ere. Elkarriketak, aldiz, oraindik egiteke daude, tesia prozesuan dagoen heinean.

Ikerketa proiektuaren eta artikuluaeren ezaugarri nagusiak azalduta, jarraian arloko egoera eta ikerketaren helburuak azalduko dira.

2. Arloko egoera eta ikerketaren helburuak

Aipatu dugu ikerketaren helburu nagusia euskararen biziberritze prozesua ikertzea dela, kulturak honetan eduki dezakeen pisua kontuan izanik. Hein honetan, Arabako Lautada aukeratu da landa lanerako leku gisa, aipatutako arrazoiak direla medio. Jarraian, arloko egoerari dagokiola bi aspektutan jarriko da arreta: erakundetzeak 80ko hamarkadan eduki zuen eraginean batetik eta Zalduondoko errealitatean bestetik.

2.1.80ko hamarkadako erakundetzeaz

Jakina da 80ko hamarkadan instituzio propioak sortzen direla Hego Euskal Herrian frankismo ostean hasitako estatuaren erreformarengatik: batetik, Euskal Autonomia Erkidegoa –EAE- sortuko da eta bestetik Nafarroako Erkidegoa. Gertakari honek eragin zuzena izango du gerraostean hasitako euskalgintzan, izan ere, euskararen biziberritze prozesua marko berri batean kokatzea ekarriko du, aurretik bakarra zen gizarte mugimendua bitan zatituz –instituzio eta herri mugimendu- (Larrinaga, 2007; Torrealdei, 2021). Erakundeek hizkuntzari babes juridikoa –Euskararen Legea (1982)- eta biziberritzeko beharrezkoak dituen esparruak –hedabideak, hezkuntza- sortuko dizkiote. Aldi berean, instituzioetatik kanpo gizarte mugimendu euskaltzaleak bere bidea egingo du. Adarkatze honek, berriz, talkak ekarriko ditu bi agenteen artean. Haserre zerranda luzea den arren, azaltzen ari garenaren auzi ezagunena AEK eta HABEren artean sortutako ika-mika da seguru aski.

Ez dugu sakon aztertuko eta beraz, ez gara ur handitan sartuko. Dena dela, AEK eta HABEren arteko ika-mikak azpimarratzekoa iruditzen zaigun ezaugarri bat jartzen du agerian. Larrea eta Maiak (2013) urte haietan euskalduntze eta alfabetizazioaren bueltan sortutako eredu ezberdinez dihardute eta beraien planteamenduan, ondorengo ikusten da: erakunde ezberdinek –Euskaltzaindia eta HABE aipatzen dituzte- euskalduntzea hizkuntza ikastearekin lotzen dutela, alegia, hizkuntzaren alderdi “teknikoa” –gramatika, fonetika etab.- ikastearekin; gainerako ereduak aldiz, -herri mugimenduetatik datozenek, AEK kasu- hizkuntzaren alderdi “tekniko” hau testuinguru zabalago baten barnean landu behar dela ulertzen dute, bestelako elementuekin harremanetan –Paulo Freireren pedagogian oinarrituta etab.-

Gure laneko hipotesi nagusietako bat zera da, Euskal Pizkundean eta baita gerraostean pizten den euskalgintzak, hizkuntzaren biziberritzea kulturarekin batera uztartzen duela (Beitia, 2022). Ildo honetan, aurretik azaldu dugun egoerak bi gauza erakusten ditu: batetik, erakundetzeak hizkuntza-kultura binominoa banatu egiten duela, hizkuntza “soilik” erakutsi behar dela esatean; bestetik, herri mugimendu euskaltzaleak hizkuntza-kultura binomioari eutsi ziola. Aurretik ere esan dugu baina gure proposamena da hizkuntza testuinguru kultural baten barruan –praktika eta errepresentazioen arteko harremanean- ulertu behar dela (Beitia, 2022).

Bide honetan, hau da gure lehenengo ideia nagusietako bat: erakundetzea hizkuntzaren biziberritzerako beharrezko agentea dela ez da zalantzarik, edonola ere, aurrera eramanean den ereduak hizkuntza kulturatik banantzea ekarriko du, besteak beste, testuinguru kultural batean ez landuz (Beitia, 2022). Bide honetan, uste dugu herri mugimendu eta erakundeen arteko oreka batetik eta hizkuntza testuinguru kultural batean lantzea bestetik, gakoak izan daitezkeela biziberritzeari begira.

Jarraian, Lautada eta Zaldudoko testuinguruaz hitz egingo da.

2.2. Lautada eta Zaldudoz

Ikerketa honetan Lautadako Kuadrilla deituriko eskualdea hartu da landa lanerako gunetzat. Kokatzeko, datu batzuk: eskualdea zortzi udalerrik osatzen dute eta 2021ean guztira 13071 biztanle zituen (Eustat, 2022). Hauek, aldi berean, 63 entitateetan banatzen dira, edonola ere, Alegria-Dulantzi, Araia eta Agurain entitateek, biztanleria osoaren %72 zeukaten (Eustat, 2018). Imajinatu daitekeenez, gainerako biztanleak oso dispersatuta bizi dira, tamaina txikiko entitateetan.

Kasualitatez –edo ez?-, Zaldudoko da entitaterik ez duen udalerririk bakarra, hau da, herriak berak osatzen du soilik udalerririk. Hein honetan, Arabako udalerririk txikiena da, 202 biztanlerekin (Eustat, 2018). Beharbada honegatik, Apaolazak (1987) Zaldudon historikoki herri nortasun handia egon dela azpimarratzen du eta elementu ezberdinek gertakari honetan jokatu duten papera analizatu -hauen artean, banaketa administratiboan ere, arreta jartzen du-.

Euskarari dagokiola, berriz, ondorengo azpimarratuko dugu: Lautada ingurune euskalduna izan zen – toponimiak, dokumentu eta ikerketek hala berresten dute-, baina XIX. mendearen bigarren erdirako, euskara galtuta zegoen (Zuazo, 2012), ordezkatzeko prozesu luze baten ondorioz. Hein honetan, Euskal Herriko gainerako txokoetan gertatu bezala, gerraosteko mugimendu euskaltzaleak eskualdean eragingo du, lehenengo gaueskola eta ondoren ikastola sortuz (Amestoy, 2010). Hortaz, garai haietatik euskara berriz ere Lautadaren parte dela esan dezakegu.

Ordutik gaur egunerako bilakaera honek hainbat ondorio izango ditu. Lehena eta garrantzitsua, euskal hiztunen proportzioa hazi dela da: izan ere, 2016ko datuen arabera, Lautadako Kuadrilla osatzen duten udalerrien euskaldunen batez bestekoa %35ean kokatzen baitzen (Eustat, 2018). Honi dagokiola, bereziki azpimarragarria da Zaldudoko kasua, izan ere, Euskal Herri osoan azken 40 urteetan –alegia, erakundetzea gertatu zenetik- gehien euskaldundu den herria delako proportzionalki, 1981eko euskaldunen %1etik, 2015eko %36,9ra (EITB, 2015).

Bestela, aipatutako datu hauen erantzuleak euskarazko hezkuntza eta euskaltegiak (Amestoy, 2010) direla esan behar da. Hain zuzen, hau Euskal Herri osoan jazo den fenomeno da, izan ere, eragile horiek izan baitira hizkuntzaren ezagutza datuak igo dituztenak azken hamarkadetan (Amonarriz, 2019). Lautadan batez ere lehenak eragin du, hein honetan, euskaldun gehienak belaunaldi gazteenetan aurkitzen dira, adinean behera, euskaldunak aurkitzeko aukerak handiagoak izanez.

Euskararen inguruko datu hauek, dena den, kualitatiboekin neurtu behar dira baita ere. Joseba Legarda Lautadako euskara teknikariak *Alea* aldizkarian egindako bi elkarrizketa hauetan ikusi daitekeenez (Amenabar, 2016; Biteri, 2020), egungo erronka nagusia ezagutzatik erabilerarako jauzia ematea da eta arlo horretan egindako ekimenak eta erronkak aipatzen ditu. Dena dela, gai honi dagokiola, oso interesgarria zaigun erantzun bat ematen du Zaldudon zentratuta:

“Herri txikia izanik eta hainbat bikote euskaldun elkartu direnez, sekulako hazkuntza izan da. Baina ezagutzari dagokionez eta baita erabilerari dagokionez ere, euskararen presentzia nabarmena da kultur ekintzetan, bertso eskola indartsu dabil... Ezagutza aldetik ez dago alde nabarmenik Kuadrillako udalerrien artean, baina erabileran bai, eta euskarazko jarduerak antolatzen direnean ere herritarren aldetik beste inplikazio bat nabari da” (Amenabar, 2016)

Seguru aski, beste faktore batzuk landu beharko dira eta gaia zehatzago aztertu. Edonola ere, zita honetatik eratortzen diren ondorioak garbiak direla uste dugu: ez dugu uste kasualitatea denik teknikariak Zaldudoko herri mugimendua eta kultura aipatzea euskararen erabileran gertatu den jauzia azaltzeko, gure iritzian, aurretik azaldu gisan, faktore hauek lotuta baitoaz.

Hortaz, itxura guztien arabera, Zalduondon hizkuntzaren biziberritze prozesuak salto kualitatibo bat eman du, jakintzatik erabilerara pasa baita kasu batzuetan. Hein honetan, teknikariak “herritarren inplikazioa” edota kultur ekintzak aipatu ditu.

Jarraian, gaien gehiago zehazteko asmotan, Zalduondon egindako behaketa batzuez baliatuko gara, bertan dauden egoera, baldintza eta gakoak zehazteko.

3. Ikerketaren muina

Orain arte azaldutako datuekin, gaiaren kokapen txiki bat egin dugu. Jarraian, berriz, lanaren analisisan sartuko gara. Honetarako, Zalduondon egindako behaketen deskribapenetan oinarrituko gara: batetik, herriko kultur elkarteari buruz hitz egingo da, bestetik, Zalduondoko auzolanean parte hartu nueneko behaketa azalduko da eta azkenik, Errepuierre deitzen den festan behatutakoak izango ditut hizpide.

3.1. Zalduondoko kultur elkarte

Zalduondoko kultur elkarte 1976an sortu zen eta ordutik herriak dituen dinamiken erdigunean kokatu da (Apaolaza, 1987). Egin ditudan behaketetan ere hala berresten da eta askotan aipatu didate, praktikan, ia herri osoa dela elkarteko bazkide. Azken datu honek bere garrantzia nolakoa den erakusten du. Bestela, arrakasta honen gakoetariko batzuk Apaolazaren (1987) arabera, elkartearen izaera izen propioen gaineratik kokatzea eta zuzenean herriarentzat lan egitea direla esaten du. Bide honetan, honela dio antropologoak: “La Asociación Cultural es el lugar de trabajo donde se fortalece y es posible la unidad entre los miembros de la comunidad” (Apaolaza, 1987, 160 orr.). Hau gako garrantzitsutzat jotzen dugu.

Bestela, egun, kultur elkarteak bilerak Lazarraga jauregian egiten ditu, museoa den eraikinean. Esan behar da museo honen kudeaketa kultur elkartekoek eramaten dutela Arabako Diputazioarekin batera eta igandeetan elkarteko kide batek –txandaka egiten dute bazkideek-, museoa irekitzen duela, azalpenak emateko eta abar.

Honetaz gain, urtean zehar herrian egiten diren ekintza gehienak kultur elkarteak antolatzen ditu. Honi dagokiola, ospakizun zaharrak berreskuratu edota herriko ondarea babesten dute baita ere (Apaolaza, 1987). Euskara ere kontuan hartzen dute: elkarte sortu eta gutxira, udalerrria eta inguruko euskarazko toponimia bultzatu eta landu baitzuten, Korrikan ere parte hartuz, testigua eramanaz (Apaolaza, 1987).

Niri dagokidala, kultur elkarteak antolatutako bi ekintzatan egon naiz eta zuzendaritza taldeak hilabetero egin ohi dituen bileretara joan naiz. Hein honetan, beste edozein elkartek bezala, hemen ere lehendakari bat, idazkari bat eta diruzaina daude. Oro har, dena den, zortzi pertsonak osatzen dute zuzendaritza taldea, eta 26 urteko mutil bat izan ezik gainerakoak 45 urtetik gorakoak dira. Bileretan argi ikusi dut herrian egiten diren ekintza gehienak beraiek antolatzen dituztela. Bestela, azpimarratu behar dut eguneroko kudeaketari dagokiola ez dudala ezer berezirik ikusi: edozein kultur elkartek edozein ekimenen antolaketan eduki ahal dituen tramite eta gestioak egiten dituzte zuzendaritzakoek bileretan.

Euskarari dagokiola, hala ere, bada atentzioa ematen didan datu bat: bilerak oro har gaztelaniaz egin diren arren –euskarak ere badu bere lekua tarteka (azalpenen bat, esaldiak, code switching etab)-, zuzendaritza taldeko kideen erdiek euskara hitz egiten dute, gainerakoren batek hitz egin ez baina ulertzen duen arren. Aurretik aipatu dugu, eskualde honetan euskaldun gehienak belaunaldi gazteetan kokatzen direla eta gazte kontsideratu dezakegun bakarraz at, zuzendaritza taldeko helduen erdiek euskaraz jakitea datu esanguratsutzat hartzen dugu, izan ere, erakundetzea eman aurretik jaiotakoan artean euskaldunen proportzioa oso txikia baita, aurretik erakutsi moduan.

Gehiago jorratzea merezi duen arren, ez dugu egingo. Oraingoan, datu hauekin geratuko gara: lehena, kultur elkarteak herrian pisu handia daukala, herritar asko direlako bazkide eta bizitza sozialaren erdigunea delako. Bigarrena, taldearen zuzendaritzaren erdia euskalduna dela, datu kuantitatibo orokorrekin azpimarratzen duten tendentzien aurka.

Jarraian, auzolanean egindako behaketaz jardungo dut.

3.2. Auzolana

2022ko urriaren 29a da eta goizeko 09:00etan Zaldudoko auzolanera joan naiz kontaktua lortu didan mutilarekin. Ordurako joan garen arren, jada jendea aurkitu dugu auzolana egingo den lekuan. Nik, bistaz, bertaratutakoen artean alkatea ezagutu dut soilik. Ingurura begiratuta, lan egiteko beharrezkoa den guztia prest dagoela ikusi daiteke, erreminta ezberdinak –eskuairak, sardak, desbrozadorak...- lurrian baitaude, gure inguruan. Hurbildu den jendea, berriz, borobilean dago, esperoan.

Azkeneko, hogeit hamar pertsona inguru bildu gara: gehienak 40 urtetik gorako gizonak dira; 18-20 urte inguru dituzten lau gazte daude –neska bat, tartean-; eta 30 urte inguruko bi mutil. Lanean hasi ostean jendea batuko da baita ere, baina gutxi izango dira.

Lanari hasiera emateko alkateak hitza hartu du: batetik, auzolan honen helburua azaldu du, bide zahar bat berreskuratzeko dugula esanez –Vital fundazioak bultzatutako ekintza da-. Honetaz gain, aipatu du honelako ekintzak herritarrak batzeko ere egiten dituztela, alegia, hori izaten dela bultzatu nahi izaten duten helburuetariko bat. Kasualitatez, hurbildutakoen artean herrira orain gutxi bizitzera etorritako batzuk daude eta hemen parte hartzea integrazteko modu bat da beraientzat. Azkenik, ni eta nire ikerketa proiektua azaldu ditu, izan ere, inork ez nau ezagutzen eta arraroa egingo zitzaien han egotea.

Behin guztia azalduta, lan banaketa egin dute eta bakoitza bere egiteko betetzera joan da. Funtsean, berreskuratu behar den bidea hiru zatitan banatu dute eta niri gazteekin hasierako zatira joatea tokatu zait, moztutako zuhaitz adarrak bildu eta batzera. Behin hau eginda, adarrak traktoreko palara igotzen ibili gara.

Oro har, aipatuko nuke lana azkar eta ondo egin dugula. Taldea hasieratik oso langile ikusi dut, bakoitza bere zereginean sartuta, ez zegoen alferkerietarako denborarik. Beharbada honegatik, traktoreak erabili behar izan ditugunean, lanaren bigarren zatian nolabait, dena lasaiagoa izan da. Guztira, 200 metroko bide bat zabaldu da eta goizeko hamaika terdietan, jada egina zegoen. Esan behar dut “kanpotarra” izan arren jendearekin oso harreman ona izan dudala. Askok eskertu dut.

Gero, behin auzolana amaituta, herriko elkartera joan gara, hamaiketakoan jatera. Aurretik, bertakoa den baina auzolanean egon ez den gizon batek dena prestatu du eta joan gareneko mahai gainean edariak eta jana aurkitu ditugu. Ni denbora osoan kontaktua pasa didan mutilarekin egon naiz, badaezpada ere, dena dela, jende ezberdinarekin hitz egin dut –euskaraz eta gaztelaniaz- eta ikerketarena azaldu diet baita ere. Azkenean, bazkaltzeko ordua hurbil dagoela eta, joan egin behar izan naiz.

Hizkuntzari dagokiola berriz, ondorengo azpimarratu behar dut: goiz eta eguerdian zehar gaztelania lehen hizkuntza izan arren, konturatu naiz alkateak hasierako azalpenetan nirekin edota gazteekin euskaraz hitz egiten zuela, alegia, solaskidea euskalduna baldin bazen, euskaraz egiten zuen beti. Bestela, auzolanean gizon batekin euskaraz hitz egin dut eta hamaiketakoan berriz, bi emakumerekin euskaraz ibili naiz baita ere. Hauek, erakundetzea jazo aurretik jaiotakoak izan dira, eta egian esan, zifrak atentzioa eman dit, helduen arteko hizkuntzaren ezagutza txikiagoa espero bainuen. Gazteak, aldiz, denak dira euskaldunak, hala ere, gaztelaniaz hitz egiten dute batez ere, euskara –esaldi, esaera, code-switching bezala- tartekatuz.

Honetaz gain, azpimarratzeko beste elementu bat herri dinamika da: inguruko beste herrietan ez bezala, Zalduondon ez da derrigorra auzolanera joatea eta hala ere, jende dezente hurbiltzen da. Gure iritzian, honelako ekimenak garrantzitsuak bilakatzen dira –kasu honetan- bizilagunen arteko erlazioak zaindu, mantendu eta sendotzeko. Honen erakusle da, besteak beste, bizilagun berriek herrian txertatzeko ekimen hau erabiltzea. Bestela, herriko kultur elkarteak sare eta dinamika aktibo bat sortu duela aipatu dugu eta auzolana bezalako ekimenez arrakasta edukitzea honen eraginagatik dela uste dugu. Guzti honek, besteak beste, herri nortasuna eta herri dinamika nolakoak diren erakusten ditu. Honela jaso nuen landa koadernoan: “Honelako praktikek egiten dute herria. Agurtu, ondokoarekin lan egin...”.

Jarraian, eta analisiarekin amaitzeko, Errepuierre festako behaketa azalduko dut.

3.3. Errepuierrea

“Errepuierrea” Arabako Lautadako ohitura bat da, eta urteko azken egunean ospatzen da, hau da, abenduaren 31n. Funtsean, San Juan suarekin egiten denaren antzera, egun horretan su bat egiten dute baita ere. Aipatu didatenez, festa hau Arabako Lautadan bakarrik ospatzen da –izen horrekin behintzat, hor bakarrik ezagutzen da-. Bestela, jaiaren izena “Erre ipurdi erre”-tik omen dator. Antzina, festa gaueko hamabietan ospatzen omen zen; egun berriz, ilunkaran egiten dute, eta Zalduondon adibidez arratsaldeko zazpiretan ospatzen da. Ordu erdi lehenago dena den, herriko gazteek txokolatea banatzen diete herritarrei.

Nire behaketa arratsaldeko lau eta erdietan hasten da, Zalduondoko elkartera joan eta herriko gazteekin elkartean. Bertara hurbildu naizenerako, gazte koadrila batekin egin dut topo. Egia esan, bateren bat auzolanetik ezagutzen dut, gainerakoak berriz, ez. Herri txikietan gertatzen den eran, talde honetan adin ezberdinetako gazteak daudela azpimarratu behar da. Hasiara batean, denok sukaldetan egon gara, batzuk txokolatea egiteko osagaiak nahastu, sutan jarri eta prestatzen egon diren bitartean. Auzolanetan gertatu bezala, azkar konturatu naiz beraien arteko araua gaztelaniaz hitz egitea dela, edonola ere, badira pertsona zehatz batzuk euskara beraien artean erabiltzen dutenak eta ingurukoek beraiei zuzentzerakoan euskaraz egiten dietenak. Bestela, ohikoena gaztelaniaz euskararako kode alternantzia izan da, esaldi edota esaeren bitartez. Euskarak, beraz, badu erabilera bat. Gogoratzearen: azken sei hilabeteetan Lautadan bizitzen egon naiz eta gazteen arlo informalean hau ez da ohikoena, gaztelaniak –oraindik- presentzia gehiago baitu.

Txokolatea egin behar den tarte honetan denak hizketan egon dira –ni ere, tarteka- eta nabaria da elkarte beraien txokoa dela, izan ere, hemen ordu asko pasatzen baitituzte bazkari, afari edo bestelako ospakizunetan. Adibidez, orain gutxi edukitako afari bat hizketagai eduki dute.

Bestela, aipatu didate ospakizuneko surako bildutako materiala –egurrak eta abarrekoak- beraiek bildu dituztela. Momentu horretan, gazteetako batek goiz horretan lanean ibili direnen argazki bat erakutsi dit mوبiletik: zortzi bat pertsonak osatutako taldea da, neska eta mutilak daude. Argi dago gaurko egunaren oinarrietako bat gazteak direla, beraiek prestatu dutelako suaren lekua eta arratsalderako txokolatea. Honek, besteak beste, gazteak herrian ematen diren dinamiketan aktibo daudela erakusten du.

Kontu kontari gaudela, txokolatea banatzeko ordua heldu da eta dena jaso ostean, Korta eraikinera egin dugu. Eraikin hau herriaren erdigunean dago eta bere erabilera umeentzako dago pentsatuta, funtsean, Ludoteka moduko bat da. Gainera, asteen behin herriko gurasoetariko bati tokatzen zaio honen garbiketarako egin, zabaldu, itxi eta barruan sua egitea, bero mantentzeko.

Kortara heldu orduko jada herriko batzuk daude eta gazteak laster jarri dira txokolatea zerbitzatzen. Kanpoan hotz egiten duenez, laster bete da eta adin guztietako jendea hurbildu: umeak, gazteak, gurasoak, helduak... Bero egiten du barruan eta guztira, ordu erdi inguru bat egon gara. Inguruan

dagoen lehen hizkuntza gaztelania da, baina umeekin euskaraz hitz egiten da. Azkenean, gazteetariko batek ahotsa altxa eta kanpora egiteko esan du. Denek egin diote kasu eta poliki-poliki, txistu eta trikitia soinuekin, herrigunetik aldendu gara, sua egingo den lekurantz. Berez, tarte honetan umeei argi-zuziak ematen dizkiete baina gaur haize eguna denez, linternak erabiliko dituzte beraien orde.

19:10 inguruan suaren lekura heldu eta 50 bat pertsona inguruko taldea dagoela antzeman dut. Helduaz bat, egurrei sua eman eta txistulari eta trikitiak musika jo bitartean, jende dexente hurbildu da dantza egitera –gazteak baita ere-. Polita da irudia: ilun dago, Lautada osoa ikusten da eta jendea dantzan, suaren inguruan. Gero, herriko bi bertsolarik bertsoak bota dituzte baita ere, denak adi dauden bitartean.

Penaz egin behar izan dut alde. Autora bueltan ikusitakoaz buruan, ondorengo pentsatu dut: ingurune soziolinguistiko honetarako, gazteek euskara erabiltzen dutela eta euskara herrian txertatuta dagoela.

4. Ikerketaren ondorioak

Ikusi daitekeenez, Zalduondon herri mugimendu handia dago. Azaldutako behaketetatik, ondorengo ezaugarriak azpimarratuko genituzke: lehena, kultur elkarteak sare handi bat osatu duela, dinamika aktiboarekin eta herritar gehienak bazkide izateaz gain, hauek antolatutako ekintzetan parte hartzen dutela. Bide honetan, herrian kulturak daukan pisua handia dela esan daiteke, besteak beste erritu eta festei dagokiela –Errepuierrea hemen sartuko genuke-. Bigarrena, herri mugimendu indartu egiten duela honek, besteak beste, auzolanaren arrakasta hor kokatuko genuke. Hirugarrena, gazteak ere herri mugimendu honen parte direla, hainbat ekintzatan aktiboki parte hartzen duten heinean. Hortaz, ondorengo esan dezakegu: Zalduondon, kultur elkartearen eraginez, herri mugimendu handia dagoela, alegia, dinamika bizi bat dago, izan festak prestatzeko, ekintza kulturaletarako edota auzolanerako.

Ados, baina zein zerikusi du honek euskararekin?

Aurretik, ikerketaren kokapena egitean bi aspektu nabarmendu ditugu: lehena, herri mugimendu eta erakundeen banaketak hizkuntza eta kultura binomioaren banaketa ekarri duela; bigarrena, Zalduondoko herriak Arabako zein Euskal Herriko testuinguruan euskarari dagokiola eduki duen bilakaera, ezagutza zein erabilerari dagokiola. Azken honi buruz, analisisian aurkeztutako behaketek hala berresten dutela da gure iritzia.

Hein honetan, bi elementu hauek nahasten baditugu, gure ondorio edota gako nagusiak lortuko ditugu:

- 1) Gure iritzian Zalduondon euskarak jakintzatik erabilerarako jauzia –bere termino eta proportzioetan- egin izana erabat loturik dago herri mugimendu indartsua edukitzearekin. Aipatu dugu kultur elkartea herriaren erdigunea dela eta herritar gehienek hartzen dutela parte beraian ekintzetan. Honen erakusle dira adibidez, gazteek hain jarrera aktiboa edukitzea edota auzolanak –printzipioz kultur elkartearekin lotuta ez dagoen arren- honelako arrakasta izatea. Herri mugimendua kulturaren bidez indartzea gako garrantzitsutzat hartzen dugu.
- 2) Aldi berean, proposatzen dugun ildo teoriko-metodologikoari (Beitia, 2022) lotuta, uste dugu kultur elkarteak herriko festa, erritu eta gainerako elementu kulturalen gainean egindako lanek testuinguru bat eman diotela euskarari eta honek eragina izan duela bere erabileran.

5. Etorkizunean planteatutako norabidea

Sarreran esan bezala, artikulu honetan aurkeztu dena tesi baten atal txiki bat besterik ez da. Bide honetan, etorkizunera begira, hemen planteatzen direnak puzzle handiago batean kokatuko dira, Lautadako zein Euskal Herriko errealitatea kontuan edukiz, beti ere, euskararen biziberritze prozesuan txertatuta. Hein honetan, hizkuntzen biziberritze prozesuetan sakontzeko asmoa du.

6. Erreferentziak

- Amenabar, A. (2016), Euskara familietara eramateko indar handia egiten ari gara, *Alea*. <https://alea.eus/lautada/1466157469019-euskara-familietara-eramateko-indar-handia-egiten-ari-gara> Berreskuratua: 2022ko martxoaren 14ean.
- Amestoy, I. (2010): *Euskararen bidea Agurainen*, Arabera, Gasteiz.
- Amonarriz, K. (2019): *Euskararen bidegurutzetik*, Elkar, Donostia.
- Apaolaza, JM. (1987), Zalduondo. Proceso de formación de una identidad, *KOBIE*, 2, 151-178.
- Beitia, I. (2022), Kulturaren eragina hizkuntzaren biziberritzean. Behin-behineko ondorio batzuk, *BAT Soziolinguistika aldizkaria*, 122-123, 75-97.
- Biteri, M. (2020), Eskualdeko mahaia osatzea beharrezkoa dela uste dut, *Alea*. <https://alea.eus/lautada/1609310807548-mahaia-euskara-eskualdea-lautada> Berreskuratua: 2022ko martxoaren 15a.
- EITB. (2015), Zalduondo, el pueblo en el que más ha avanzado el euskara. <https://www.eitb.eus/es/noticias/sociedad/videos/detalle/2991204/video-zalduondo-pueblo-ha-avanzado-euskara/> Berreskuratua: 2022ko apirilaren 4a.
- Eustat. (2018), Biztanleria Arabako biztanleria-entitateka, jarduerarekiko harremanaren arabera, *Biztanleriaren eta Etxebizitzaren Estatistika*. https://www.eustat.eus/elementos/tbl0015292_e.html Berreskuratua: 2022ko maiatzaren 6an.
- Eustat. (2022), *Población de la C.A De Euskadi por ámbitos territoriales, grandes grupos de edad cumplida, sexo y periodo*. https://www.eustat.eus/elementos/ele0011400/poblacion-de-la-ca-de-euskadi-por-ambitos-territoriales-segun-grandes-grupos-de-edad-y-sexo/tbl0011427_c.html Berreskuratua: 2022ko maiatzaren 6an.
- Larrea, P & Maia, J. (2013), La alfabetización y el aprendizaje del euskera en adultos del País Vasco en la segunda mitad del siglo XX, *Enunciación*, 18, 29-38.
- Larrinaga, A. (2007): *Kulturgileak eta kulturaren esparrua II-Euskal Kulturgileak euskalgintza mugimenduaren eraikuntzan* (Vol. 2), Utriusque Vasconiae, Donostia.
- Torrealdai, Joan Mari. (2021): *Egunkaria. Gizarte zibilaren arrakasta*. Berria, Jakin, Elkar, Andoain.
- Zuazo, K. (2012): *Arabako euskara*, Elkar, Donostia.

7. Eskerrak

Lan honek UPV/EHUren doktorego aurreko dirulaguntza (PIF19/162) eta Eusko Jaurlaritzaren Hezkuntza, Hizkuntza Politika eta Kultura Sailaren laguntza (IT-881-16) jaso ditu. Honetaz gain, “Procesos de transformación sociolingüística en el contexto vasco: hablantes, prácticas y agencia (Equiling-País Vasco) (PID2019-105676RB-C42/AEI/10.13039/501100011033) ikerketa proiektuaren baitan ere kokatzen da.

Honetaz gain, ikerketaren tutore diren Josu Amezaga eta Josu Martinezi eskerrak eman nahi dizkiet, egindako zuzenketa eta oharrengatik. Bestela, NOR Ikerketa taldeko kideei eta Equiling-Euskadi taldea osatzen duzuenoi eskerrak baita ere.

Lasterketarako motibazioak eta barrerak ikuspegi ezberdinetatik: Antxintxikako kasua aztergai

Jurgi Olasagasti-Ibargoien¹, Patxi León-Guereño¹, Naroa Uria-Olaizola¹

¹Hezkuntza eta Kirol Fakultatea, Deustuko Unibertsitatea, Donostiako kanpua, 20012
Donostia, Gipuzkoa, Espainia

jurgi.olasagasti@deusto.es

Laburpena

Ikerketa honen helburu nagusia, desgaitasuna duten pertsonen, jarduera fisikoarekiko dituzten motibazioak eta oztopo edo barrerak identifikatzea izango da. Horretarako, “Antxintxika” deituriko lasterketan parte hartzeko arrazoiak aztertu dira. Galdetegi elektronikoko bat pasatu zitzaizen parte hartzaile desberdinei; 7 kapitain, 9 laguntzaile eta 32 lasterkari. Emaitzek gogobetetasun positiboa erakutsi zuten, eta Antxintxika lasterketan berriro parte hartzeko nahia. Ikerketa honetan kolektibo honen motibazioak, urritasunik ez duten parte hartzaileen parekoak direla ondorioztatu da, eta garun paralisia duten pertsonen barrera haundiagoak dituztela. Etorkizunean, antolatzaileek, emaitza hauek kontutan izanda, lasterketa inklusiboak diseinatu ahalko dituzte.

Hitz gakoak: garun paralisia, dependentzia, lasterketak, motibazioak, barrerak

Abstract

The main objective of this study will be to identify the motivations and barriers that people with disabilities have with regard to physical activity, analysing the reasons why they have taken part in the Antxintxika race. An electronic questionnaire was sent to different participants, 7 captains, 9 helpers, and 32 competitors. The results showed positive satisfaction and a desire to participate in the Antxintxika race again. In conclusion, it was observed that the motivations of this group are comparable to those of non-disabled participants and that people with cerebral palsy presented greater barriers. In the future, organizers will be able to design more inclusive races based on these results.

Keywords: cerebral palsy, dependence, races, motivations, barriers

1. Sarrera eta motibazioa

Kirol inklusiboa, pil-pilean dagoen terminoa izanik, egunerokotasunean, gizartean txertatzen ari diren ekitaldiak ere agertzen hasi dira komunikabideetan, kolektibo honi pixkanaka agerikotasun gehiago emanez. Parte hartzaile hauen behar, motibazio zein barreren inguruan, ordea, ezer gutxi ikertu da, eta benetan dituzten ezaugarriak kontutan hartzen dituzte ekitaldiek, ez dago argi zenbateraino lortzen duten kirolari hauen asebetetzea.

Kirol egokituak azken hamarkadetan gorakada handia izan duen arren, eta gizartean baloratzen eta aintzat hartzen hasi den arren, oso urrun dago oraindik erabateko aintzatespenetik, batez ere ezjakintasunak eraginda; izan ere, desgaitasunen bat duten pertsonen gutxiago parte hartzen dute kirolaren esparru guztietan (Palentzia eta Gallon, 2022). Zer esan, beraz, desgaitasuna duten pertsonen ingurune inklusiboetan duten parte-hartzeari buruz. Testuinguru soziala hau izanik, eta pertsonen urritasunak, urritasun sozial batean islatzen direla ikusirik, garun paralisia duten eta dependentzia duten pertsonen egoera aztertu eta pairatzen duten egoera zaugarria erakustera eman nahi da lan honetan. Modu honetan, kolektibo honi agerikotasuna eman nahi zaio, antolakuntza maila desberdinetan ere, dauzkaten beharrak ere kontutan hartu ditzaten.

2. Arloko egoera eta ikerketaren helburuak

Kirolaren bidez desgaitasuna duten pertsonak gizarteratzea da gizartearen lehentasunezko helburuetako bat (Martínez-Ferrer, 2004). Baina oraindik inklusioak benetan zer esan nahi duen definitu beharko litzateke. Europako herrialde batzuetan, inklusioa komunitateko parte-hartzaile guztientzat testuinguru desberdinetan parte hartzeko aukera bera izatea da (Flem eta Keller, 2000). Inklusioa pertsona bakoitzaren zer egin eta filosofia da, jarduera fisikoan parte hartzeko aukera bera bermatzeko, pertsona bakoitzaren adina eta gaitasunak kontuan hartu gabe (Kasser, 2005).

Pertsona guztientzako ariketa erregular eta neurritsu bat egiteak dakartzan onurak ondo ezagutzen dira antzinatasunetik, horren adierazle ikerketa zientifiko askok jarduera fisikoaren praktika erregularren onurak erakusten dituztela da (Calpa, 2021). Kontuan izan behar da kirola egiteak hainbat onura sortzen dituela maila fisikoan eta psikikoan, are gehiago kontuan hartzen bada kolektibo horrek, hasiera batean, bere aukera fisikoak eta sozialak mugatuta dituela (Kızar et al., 2021). Onura horiek eremu fisikoan ez ezik, psikologian ere islatzen dira, hala nola, autoestimuan eta emozionalean (Asís Roig, 2017), beraz, funtsezko jarduera da desgaitasun handia duten pertsonen errehabilitaziorako (Muñoz Jiménez et al., 2017).

Zentzu horretan, running amateurraren praktikan, edo jogging ere deiturikoan, endorfinak askatzen dira, gogamenean hobekuntzak eragiten dituztenak eta mina gutxitzen dutenak, erlaxazioa eta lasaitasuna sortuz maila mentalean; aurrerapen azkarreko sentazioa izateko aukera ematen du konplexutasun tekniko txikia duelako; ez da trebetasun psikologiko handirik behar, eta garapen eta gaitasun pertsonala errazten du (Cauas, 2008).

Ikerketa ugari erakusten dute korrikalarietako praktikatik dituzten arrazoiak desberdinak direla gizonen eta emakumeen artean, eta ingurune psikosozial ezin hobekien sortzearen garrantzia azpimarratzen dute haien praktika errazteko (Harwood et al., 2015). Hori oinarri hartuta, New York, Londres, Paris, Tokio edo Berlingo maratoia bezalako kirol-ekitaldi ospetsuen antolatzaileak kirol-ekitaldi horietan parte hartzeko motibazioak eta oztopoak aztertzen saiatzen dira, horrela, ekitaldi horietan parte hartzeko erabakigarriak diren alderdiak hobeto ulertzen saiatuz. Ildo beretik, eta estatu mailan, jende askoko kirol lasterketa herrikoiak antolatzen dira hiri nagusietan; adibidez, Cursa el Corte Inglés (50.000 parte-hartzaile baino gehiagorekin), San Silvestre Vallecana (20.000 parte-hartzaile baino gehiagorekin), Behobia/San Sebastián (30.000 parte-hartzaile baino gehiagorekin), eta huez gain, ezaugarri ezberdineko beste hainbeste herri lasterketa. Lasterketa herrikoien hauen ereduak, parte hartu nahi duen orok izena emateko aukera ematea da.

Inklusioa lantzea goraka doan egiteke dagoen zeregina da (Abellán et al., 2022), pertsona guztiengan eragina duela aintzat hartuta, hezkuntzan landu beharreko kontzeptua da (UNESCO, 2016). Baina, askotan, inklusio kontzeptuan nahasmena ematen da, desgaitasuna duten pertsonen ikuspuntutik soilik ulertzen baita, inklusioaren kontzeptuarekiko apur bat kontraesankorra izango litzatekeena. Baina, hala ere, desgaitasunen batengatik korrika egin ezin duten, baina lasterketez gozaten duten pertsonak badaudela azpimarratu behar da.

Pertsona horiek minusbalioetasun handia duten pertsonak dira, mendekotasun handia dutenak. Zehazki, garun-paralisia dute eta korrika egin ezin duten pertsonak dira. “Garun-paralisia garuneko lesio batek eragindako desgaitasuna da, eta pertsonaren mugikortasunari eta jarrerari eragiten die bere jarduera mugatuz. Desgaitasun horrekin batera, desgaitasun sensoriala edo intelektuala ere izan dezakete, maila handiagoan edo txikiagoan; horregatik ezagutzen da garuneko paralisia desgaitasun anitz gisa” (ASPACE, 2015).

Pertsona horietako batzuek ez dute hitz egiteko gaitasunik ere; horregatik, bai itxura fisikoak, bai alderdi emozionalak garrantzi handiagoa dute beren garapen pertsonalean, eta, gehienetan, keinu edo mugimendu fisikoen bidez komunikatzen dira. Bestalde, alderdi soziala ere garrantzitsua da, lasterketa horietan parte hartzeak sozializatzeko aukera ematen baitie (Gutiérrez eta Caus, 2006).

Gabezia eta oztopo horien aurrean, funtsezko elementutzat jotzen da komunitatearen parte-hartzea eta inplikazioa, komunitatea eta ekimen komunitarioak, gizarte eraldaketaren eragile gisa ulertuta. Komunitatea, ingurune mugatu batean gertatzen diren harremanen multzotzat hartuta (Kisnerman, 1990), idatzian aipatzen den kolektiboaren beharrak estaliko dituen sare bat sortzea izan daiteke emaitza; izan ere, harremanak sendotzeko eta aliantza berriak sortzeko bidea emango luke, eta, horrela, hain bereizgarria den isolamendu-egoera hautsiko litzateke. Auzoei eta, ondorioz, auzoetan bizi diren pertsoneri eragiten dieten gatazken konponbidean herritarren parte-hartzeak eta inplikazioak praktikan jartzen dute herritartasun aktiboaren ideia. Ildo horretan, garrantzi berezia du tokiko eta hurbileko elkartasuna sustatzen duten ekimen solidarioen berpizteak, borondatezko ekintzan inplikatzeko formula berriez gain.

Hemendik aurrera, pertsona hauei "kapitainak" deituko zaie. Lasterketa herrikoietan parte hartu ohi dute euren taldeari ("laguntzaileak") esker, distantzia egiten laguntzen baitiete korrika egiteko aulkari bultzaka. Zeintzuk dira kapitainek dituzten arazoak, oztopoak eta onurak lasterka egiteko eta lasterketetan parte hartzeko?

2.1 Helburu nagusia:

Kolektibo honek lasterka egiteko nahiz lasterketetan parte hartzeko dituzten motibazio-mailak eta oztopoak aztertzea, sujetuen osasuna, entrenamenduak eta lehiaketetan dituzten bizipenak kontuan hartuz.

2.2. Helburu espezifikokoak:

- Praktikaren baldintzak zein diren aztertzea.
- Praktikaren arazoak identifikatzea.
- Praktikan aurkitutako oztopoak identifikatzea.
- Lasterketetan izaten duten egoera ezagutzea, Antxintxika lasterketa eta beste lasterketak bereiztuz.

3. Ikerketaren muina

Aurreko lerroetan aipatutako helburuak metodologia kuantitatiboari esker lortu ahal izan dira. Zehazki, galdetegi bat bidali zen lasterketa antolatzailearen eskutik euskaraz eta erdaraz erantzuteko aukera emanez. Galdetegian bertan azaldu ziren ikerketaren helburuak eta baimen informatuaren onespena jaso behar izan zen erantzunak jaso ahal izateko.

Galdetegiak ondorengo atalak zituen helburu bakoitza aztertu ahal izateko: praktikaren baldintza aldagaiak, Prieto-ren (2016) azterlanean oinarrituta osatu ziren, parte-hartzaile bakoitzaren esperientzia eta praktikarako zituzten baldintzak aztertzeko galdera irekiak eginez. Praktikarako dituzten arazoak jakiteko, MOMS (Motivation of Marathoners Scales) erderazko bertsioa Duclos-Bastías eta kideek (2020) baliozkotua erabili zen gatzelaniaz eta euskaratua izan zen, eta erantzunak 7 puntuko likert eskala bidez jaso ziren, non, 1 = "ez da korrika egiteko arazoia" eta 7 = "korrika egiteko arazoia oso garrantzitsua" da erantzun aukerak izanik. Praktikarako dituzten oztopoak jakiteko, Niñerola eta kideek (2006) baliozkotutako ABPEF (Autoinforme de Barreras para la Práctica de Ejercicio Físico) galdetegi erabili zen, galdetegi honi galdera gehigarri bat erantsiz (ez daukat norekin entrenatu). Galdera hauen erantzun aukerak Likert eskala 0-10 bitartekoa izan zen, 0 probabilitate txikia eta 10 probabilitate handia izanik. Azkenik, lasterketetan izaten dituzten oztopoak identifikatzeko, Van Dyck eta kideek (2017) lana oinarri izanik moldatu zen atal hori, honako galderak eginez: denbora falta, babes/laguntza falta nire inguruko aldetik (bikote, familia edo lagunak), baliabide ekonomikoaren falta, nirekin jardueran egiten dutenekin ez nago gustura, lan edo ikasketengatik nekatuta izatea, ez daukat norekin parte-hartu, giroak desanimatzen nau, oso gaizki ikusia dago zaintzako ardurak besteren bati uztea nik lasterketan parte hartzeko, nahiago ditut beste gauzak egin, monitore, entrenatzaile, pertsona egokien falta parte hartu ahal izateko, lasterketan parte hartzeak lotsa ematen dit, masifikatuta dago, ez naiz gustura sentitzen,

lasterketaren exijentzia interpretatzen ez dut jakin, ez zait lasterketan parte hartzen uzten, beste parte-hartzaileengandik baztertuta sentitzen naiz eta besterik. Galdera hauen erantzun aukerak likert eskala 0-10 bitartekoa izan zen, 0 ez da arrazoi bat eta 10 arrazoi erabakigarria da.

3.1. Parte-hartzaileak

Ikerketa honetan, Antxintxika lasterketan, Soraluze-Bergara 10km distantzian parte hartutako 287 lasterkeratik, 48 parte hartzailek erantzun zuten. Parte hartzaileak, profil ezberdinetakoak ziren kategoriaren arabera (ikus 1.taula): 7 kapitain (%70), 9 laguntzaile (%31) eta 32 korrikalari eta patinatzaile (%11,7).

1. taula. Parte hartzaileen ezaugarriak.

Parte – hartze kategoria	Em	Gi	Gip	Kan	UL	L bai	L ez
Kapitaina	4	3	7	0	3,1	0	7
Laguntzailea	3	6	8	1	13	8	1
Korrikalari / patinatzailea	7	25	29	3	11,3	32	0

Em.: emakumeak, Gi.: gizonetakoak, Gip.: Gipuzkoarrak, Kan.: Kanpokoak.

3.2. Prozedura

Lasterketa 2022ko azaroak 4an izan zen eta hurrengo astean antolatzaileek, lasterketan izena eman zuten guztiei mezu elektronikoa bidali zioten. 2023ko urtarrilak 31 arte eman zitzaizen erantzunak jasotzeko denbora eta bitartean bi aldiz gogorarazi zen galdetegiak erantzuteko. Galdetegia atal ezberdinetan banatutako galde sortekin osatua izan zen: aldagai soziodemografikoak, kirol esperientzia, lan egoera, lasterka egiteko eta lasterketan parte hartzeko motibazioak eta azkenik, barrerak. Erantzun guztiak galdetegi esteka ezberdinetatik jaso ostean, datu base berberera pasatu ziren emaitzak hizkuntzak bateratuz datuen analisira egiteko.

3.3. Datuen analisia

Datuen analisiari dagokionez, SPSS 21 bertsioa erabili da. Datu kuantitatiboak modu deskriptiboan alderatu dira eta kategoriako datuak, kuantifikatzeaz gain, modu deduktiboarekin batera interpretazio prozesua eman da hiru ikertzailearen artean.

3.4. Emaitzak eta eztabaida

Jasotako erantzun guztiek, berriro Antxintxika lasterketan parte hartuko luketela edo seguraski parte hartuko dutela erantzun zuten gogobetetasun positiboa izan zutela erakutsiz. Dena den, parte-hartutako pertsonen profilak bereiztuko dira, kapitainak (KA), laguntzaileak (LA) eta korrikalari/patinatzaileak (KP) eta galdetegi atal ezberdinen arabera sakonduko dira emaitzak.

2. taula. Parte hartzaileen lasterketarako baldintzak.

Parte – hartze kategoria	UL (urte)	L bai	L ez	LKU	LGU (€)	AEK
Kapitaina	3,1	0	7	4,8	200	1
Laguntzailea	13	8	1	6	70,5	4
Korrikalari / patinatzailea	11,3	32	0	7,6	131,6	3,5

UL.: Urteak lasterka, L.: Lana, LKU.: Lasterketa kopurua urtean, LGU.: Lasterketetako gastuak urtean, AEK.: Asteko entrenamendu kopurua

Emaitza hauetan ikusten da, kapitainek esperientzia txikiagoa dutela lasterketarako (3,1 urte vs 13 eta 11,3) nahiz eta lanik ez egin. Lasterketetan parte hartzen duten kopurua (4,8 vs 6 eta 7,6) eta astean izaten duten entrenamendu kopurua (1 vs 4 eta 3,5) ere txikiagoak dira, baina izaten duten gastu kopurua (200€ vs 70,5€ eta 131,6€) handiagoa da.

Motibazioak

Atal honetan, lasterketetan parte hartzeko dituzten arrazoiak eta jarduera fisikoa egiteko dituzten oinarritzko motibazioak azalduko dira. Lasterka egitearen arrazoi ezberdinen artean, batzuek besteak beste atera dira eta ondoren, altuenak eta baxuenak izan diren bi arrazoiak azaltzen dira:

3. taula. Lasterketetan parte hartzeko arrazoiak.

Arrazoi garrantzitsuenak	KA	LA	KP
Talde baten izaera espiritua beste korrikalariekin konpartitzeko	6,9		
Erabat ase sentitzeko		5,3	
Nire bizitza osoagoa izateko		5,4	5,2
Esperientzia emozional positiboa delako	7		5,7
Garrantzi gutxieneko arrazoiak	KA	LA	KP
Argaltzeko	1,6		
Nire lasterketa abiadura hobetzeko	1,4		
Aitorpen/prestigio bat lortzeko		1,3	1,9
Beste pertsonen ni goraiatzeko		1,3	1,8
Nire kideen errespetua irabazteko			1,9

Emaitza hauetan ikusten da, kapitainak parte hartzeko dituzten arrazoiak, lasterka egiteak duen emozio positiboa dutela beste lasterkariak bezalaxe. Dena den, talde izaera eta momentuak beste pertsonekin konpartitzea arrazoi garrantzitsua da kapitainentzat, Gutierrez eta Caus-ek (2006) azpimarratu bezala, alderdi sozialaren garrantzia handiagoa da desgaitasunik ez dutenen aldean. Agian egunerokoan jasaten duten bakardadeari aurreko egiteko egoerak izan daitezkeelakoan. Ohiko korrikalari batek horren beharrik ez duela esan daiteke eta laguntzaileen kasuan, besteari laguntzeak duen asebetetzearekin eragina duela ikusi da Bi arrazoiaren kasuan, laguntzaile izaera duen pertsona batek izan dezakeen profilariekin harremanak daitezke, norberaren asebetetze-tasuna, ase sentitzeko edo osoagoa izateko arrazoiak besteari lagundu izanagatik.

Garrantzi gutxieneko arrazoiaren artean, argaltzeko arrazoiak eta errendimendua hobetzea nabarmendu dira, hala nola, zenbait ohiko pertsonetan jarduera fisikoa egiteko arrazoiak izan daitezkeenak. Laguntzaile zein korrikalarien kasuan, ez dira garrantzitsuak besteek norberarekiko eragiten duten arrazoi ezberdinak.

Lasterka egiteko arrazoi ezberdinak egon daitezkeen arren, funtsean arrazoiak zein den aukeratzeko eskatuz, ongizatea edo plazerra izan da oinarritzko arrazoiak, beste iker lanetan azaldu den moduan, ongizate mentalari garrantzia emanez (Mendia et al., 2020). Horrez gain, kapitainen kasuan beraien egoera bistaratzeko arrazoiak ere garrantzitsuak dela adierazten dute. Aldiz, beste parte-hartzaileek, errendimendua izan dute oinarrian, gaitasunak hobetzeko edo errendimendua hobetzeko arrazoiak adieraziz eta osasuna edo bizi kalitatea hobetzeko izanik gehien erantzundako arrazoi aukerak.

4. taula. Jarduera fisikoa egiteko dituzten oinarritzko motibazioak.

Oinarritzko motibazioak	KA	LA	KP
Ongizatea / plazerra	6	7	26
(Besterik) Aniztasun funtzionala bistaratzeko	2		
Gaitasun fisikoa hobetzeko		2	17
Kirol errendimendua hobetzeko		3	12
Pisua galtzea		1	
Osasuna eta bizi kalitatea		4	17
Txapelketako parte-hartzea			6

Barrerak

Atal honetan, jarduera fisikoa egiteko, Antxintxika lasterketan parte hartzeko, zein beste lasterketetan parte hartzeko barrerak identifikatuko dira. Arrazoi ezberdinak zerotik hamarrera ebaluatuz eta batz besteko altuenak adieraziz.

Kapitainentzat jarduera fisikoa egiteko barrera handiena, lan gehiegi ematen dutela da. Kapitainek lan gehiegi izatea azpimarratzen dute, baina lana egiten duten ala ez galdetzean, inork lana egiten ez duela adierazi dute. Hori dela eta, lan gehiegi eman dezaketela kontziente direla, eta ez aldiz beraiek lana dutela interpretatu da. Horretaz gain, nahikoa denborarik ez izatea eta ez dutela norekin entrenatu adierazi zuten, konpainia falta nabarmentzen baita (van Dyck, et al., 2017), besteen beharra adierazten dutelarik jarduera fisikorako. Mendia eta kideek (2020) egindako ikerketan, dependentziarik gabeko garun paralisia duten pertsonen barrera nagusiak, nagitasuna eta euren gorputzarekin gustura ez sentitzea izan dira. Laguntzaileen kasuan, denbora falta eta lan gehiegi izateak ohikoak izan daitezkeen erantzunak dira korrikalarien kasuan bezalaxe. Horretaz gain, nagitasuna izan ohi da barrera bat. Korrikalarien kasuan, aipatutakoez gain, familiako zaintza ardura-erantzukizunak dira dituzten oztopoak.

5. taula. Jarduera fisikoa egiteko dituzten barrerak.

Barrerak	KA	LA	KP
Nagitasuna izatea		4,2	
Lan gehiegi izatea	3,1	4,7	4,6
Jarduerarako nahikoa denborarik ez izatea	2,4	4,9	4,3
Ez daukat norekin entrenatu	2,1		
Familiako erantzukizun gehiegi izatea			3,8

Antxintxika lasterketan parte hartu dutenen erantzunetan, barrerak identifikatzea zaila den arren, erantzun nabarmenduena denbora falta (2,4) izan da parte hartzaile guztiak kontuan hartuta.

Beste lasterketetan parte hartzeko dituzten oztopoei buruz galdetzean, kapitainek, antolatzaileen aldetik jartzen dizkien zailtasunak azpimarratzen dituzte. Alexanderrek (2015) eta Wright eta kideek (2019) adierazitako moduan, desgaitasuna duten pertsonak gizarteko jarduera ezberdinetan parte hartzeko dituzten zailtasunak handiak izaten dira. Arrazoi hauek giro desanimatsua hautematearekin erlazionatu daitezke. Horrez gain, dependentzia maila dela eta, laguntza edo giza baliabide falta, barrera izaten da lasterketetan parte hartu ahal izateko.

6. taula. Parte hartzaileek beste lasterketetan parte hartzeko dituzten oztopoak.

Barrerak	KA	LA	KP
Babes/laguntza falta nire inguruko aldetik (bikote, familia edo lagunak)	2,4		
Giroak desanimatzen nau	3,1		
Antolakuntzak zailtasun handiak ipintzen dizkit beste korrikalarien aldean	3,1		
Denbora falta		2,4	2,3
Baliabide ekonomikoaren falta		2,2	
Lan edo ikasketengatik nekatuta izatea		2	2,6
Ez daukat norekin parte hartu			1,7

4. Ikerketaren ondorioak

Jarduera fisikoa egiteko interesa edonork eduki dezakeen heinean, garun paralisia duten pertsonen kasua aztertu da ikerlan honetan. Lasterka egiteko kapitainek dituzten baldintzak urriagoak dira

gainontzekoenak baino, alde batetik, lasterketa eta entrenamendu aukera gutxiago dituzte, eta bestetik, hauetan parte hartzeko gastu ekonomikoa handiagoa da. Horrez gain, ezintasuna duten pertsonen eta ez dutenen interesak edo lasterketetan parte hartzeko dituzten arrazoiak antzekoak direla ondorioztatu da, nahiz eta, garun paralisia duten pertsonen kasuan oztopo gehiago izan. Garun paralisia duten pertsonen dependentzia maila ezberdina izan daitekeen arren, besteekiko dependentzia izatea oztopo nabaria da jarduera fisikoa egiteko edota lasterketetan parte hartzeko. Dependentzia horrek erabat eragiten die gizarte parte-hartzean, gehienetan isolatuak sentitzen direlarik. Isolamendu hau beste lasterketetan parte hartzerakoan ere nabaritzen da, antolakuntza egiturek zailtasunak ipintzen dizkiete parte hartzerako garaian.

5. Etorkizunerako planteatutako norabidea

Etorkizunera begira, eta ikerketa honen emaitzetatik abiatuta, hurrengo ikerketa ildoak azpimarratu nahi izan dira. Hala nola, desgaitasuna duten pertsonen artean, duten dependentzia maila bereiztea eta horren baitan jarduera fisikoa egiteko dituzten barrerak konparatzea, dependentzia mailak hauen egunerokotasunean izan dezaken eragina aztertzea. Horrez gain, sujetua elkarrizketatzea, metodologia kualitatiboa txertatuz, hauen egoera sakonago aztertu eta dituzten beharrak identifikatzeko. Azkenik, maila politiko estrategikoan, etorkizuneko gizarte inklusiborako estrategietan aintzat hartzea. Bide horretan, urritasuna ez dutenen pertsonen laguntza edo prestutasuna abiapuntua izan daiteke, hartu-eman horren ondorioz, lasterketa eredu inklusiboagoak proposatu ahal izateko.

6. Erreferentziak

- Abellán, J., Segovia, Y., Gutiérrez, D. & Miguel García-López, L. (2022). Sensibilización hacia la discapacidad a través de un programa integrado de Educación Deportiva y Aprendizaje-Servicio. *Retos*, 43, 477–487.
- Alexander, A. (2015). Engaging a developmentally disabled community through arts-based service-learning. *Journal of Higher Education Outreach and Engagement*, 19(4), 183–206.
- Asís Roig, R. (2017). Reflexiones sobre discapacidad, deporte e inclusión = Reflections on Disability, Sport and Inclusion. *UNIVERSITAS. Revista de Filosofía, Derecho y Política*, 27, 8. <https://doi.org/10.20318/universitas.2018.4016>
- Aspace (2015). La parálisis cerebral qué es. <https://aspace.org/que-es>.
- Calpa, J., Chalpartar, YA., Delgado, W. y Eraso, B. (2021). Actividades Ludico-Recreativas para promover hábitos y estilos de vida saludables. *Article, Actividade*, 1–15.
- Cauas, R. (2008). Maratón y running: Claves psicológicas. *Centro de Estudios del Deporte (CEDEP)*.
- Duclos-Bastías, D., Vallejo-Reyes, F., Giakoni-Ramírez, F., & Parra-Camacho, D. (2021). Validation of the Marathon Motivation Scale in Chile. *Journal of Human Sport and Exercise*, 16(2), 348–360. <https://doi.org/10.14198/jhse.2021.162.10>
- Flem, A. & Keller, C. (2000). Inclusion in Norway: A study of ideology in practice. *European Journal of Special Needs Education*, 15(2), 188–205. <https://doi.org/10.1080/088562500361619>
- Gutiérrez, M. & Caus, N. (2006). Analysis of participation incentives in physical activities among people with and without disabilities Gutiérrez. *International Journal of Sport Science*, VOLUMEN II (ISSN:1885-3137 No 2), Páginas:49-64. <http://www.cafyd.com/REVISTA/art4n2a06.pdf>
- Harwood, C. G., Keegan, R. J., Smith, J. M. J. & Raine, A. S. (2015). A systematic review of the intrapersonal correlates of motivational climate perceptions in sport and physical activity. *Psychology of Sport and Exercise*, 18, 9–25. <https://doi.org/10.1016/j.psychsport.2014.11.005>
- Kasser, S. L. (2005). Inclusive physical activity: a lifetime of opportunities. *Champaign, Illinois Human Kinetics*.
- Kızar, O., Demir, G. T. & Genç, H. (2021). Examination of the Effect of National and Amateur Disabled Athletes' Disability Types on Sports Participation Motivation. *European Journal of Physical Education and Sport Science*, 6(12), 1–16. <https://doi.org/10.46827/ejpe.v6i12.3655>
- Kisnerman, N. (1990). *Servicio Social Pueblo*. Editorial Humanistas. Argentina.

- Martínez i Ferrer, J.O. (2004). Paper de l' activitat física i l' esport adaptat en la normalització de las persones discapacitades. *Aloma: Revista de Psicologia, Ciències de l'educació i de l'esport Blanquerna*, 13, 13–23.
- Mendia, U., Iturricastillo, A., Rodríguez-Negro, J., Romarate, A. & Yanci, J. (2020). Percepción de las barreras y facilitadores para la práctica de actividad física de futbolistas de la liga genuine. *Revista Iberoamericana de Ciencias de La Actividad Física y El Deporte*, 9(1), 95. <https://doi.org/10.24310/riccafd.2020.v9i1.8304>
- Muñoz Jiménez, E. M., Garrote Rojas, D. & Sánchez Romero, C. (2017). La práctica deportiva en personas con discapacidad: motivación personal, inclusión y salud. *International Journal of Developmental and Educational Psychology. Revista INFAD de Psicología.*, 4(1), 145. <https://doi.org/10.17060/ijodaep.2017.n1.v4.1037>
- Niñerola i Naymí, J., Capdevila Ortís, L., & Pintanel Bassets, M. (2006). Barreras percibidas y actividad física: el autoinforme de barreras para la práctica de ejercicio físico. *Revista de Psicología Del Deporte*, 15(1), 53–69. <http://dialnet.unirioja.es/servlet/extart?codigo=2027422>
- Palencia, M. A. Z. & Gallón, O. L. H. (2022). Facilitators in Paralympic sport: motives for sports practice in players with physical and visual disabilities. *Retos*, 44, 27–33. <https://doi.org/10.47197/RETOS.V44I0.90277>
- Prieto, A. (2016). Experiencia deportiva, ansiedad y motivación en corredores populares. *Cuadernos de Psicología Del Deporte*, 17(1), 51–58. <https://revistas.um.es/cpd/article/view/291911>
- UNESCO. (2016). Educación 2030 Declaración de Incheon. La UNESCO, 2, 60. <http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/FIELD/Santiago/pdf/ESP-Marco-de-Accion-E2030-aprobado.pdf>
- van Dyck, D., Cardon, G., de Bourdeaudhuij, I., de Ridder, L. & Willem, A. (2017). Who participates in running events? Socio-demographic characteristics, psychosocial factors and barriers as correlates of non-participation—a pilot study in Belgium. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 14(11), 1–14. <https://doi.org/10.3390/ijerph14111315>
- Wright, A., Roberts, R., Bowman, G. & Crettenden, A. (2019). Barriers and facilitators to physical activity participation for children with physical disability: comparing and contrasting the views of children, young people, and their clinicians. *Disability and Rehabilitation*, 41(13), 1499–1507. <https://doi.org/10.1080/09638288.2018.1432702>

7. Eskerrak/Aipamenak

Ikerketa hau Antxintxikako Triatloi Taldeko antolakuntzari esker burutu ahal izan da, bereziki eskerrak Aitor Rementeriarri. Bestetik, Zure Irrifarra Nire Indarra elkarteko parte-hartzaileak eta nola ez, modu boluntarioan parte hartu duten korrikalari guztiei.

Zergatik ez da oinarrizko gizarte-zerbitzuetan komunitarioan sakontzen?: marko analitiko posiblea

Nerea Zubillaga-Herran
Euskal Herriko Unibertsitatea UPV/EHU

nerea.zubillaga@ehu.eus

Laburpena

Egun gizarte-zerbitzuen inguruan ikertzen diharduten adituek, zein hauek ebaluatzeko adierazle eta txotenek, batez ere, oinarrizko gizarte-zerbitzuen dimentsio komunitarioaren aldeko apustua beharrezkoa dela azpimarratzen dute, are gehiago, egungo gizarte errealitatearen konplexutasunaren aurrean. Hala ere, gizarte-zerbitzuei erreparatuz gero, lan komunitario gutxi egiten dela ikus daiteke, baita oinarrizko gizarte zerbitzuetan ere eta horren atzean egon daiteken arrazoia ezagutu ahal izateko, analisi marko bat sortzea ezinbestekoa da. Hori horrela, artikulua honetan, adituen elkarrizketen bidez, gizarte-zerbitzuetan dimentsio komunitarioa gauzatzea baldintzatzen duten elementuak identifikatu dira hiru dimentsio nagusi izendatuz: politikoa, teknikoa eta lurraldeari dagokiona.

Hitz gakoak: gizarte-zerbitzuak, komunitarioa, gizarte langintza komunitarioa, oinarrizko gizarte-zerbitzuak.

Abstract

Current research experts in the field of social services, as well as indicators and reports for their evaluation, stress the need to focus on the Community dimension of basic social services, especially in view of the complexity of the current social reality. However, if we look at social services, we see that no Community work is done, not even at basic social services, and in order to know the reason behind it, we need to create an analysis framework. Thus, in this article, through interviews with experts, the elements that condition the implementation of the community dimension in social services have been identified, designating three main dimensions: political, technical and territorial.

Keywords: social services, community, community social work, basic social services.

1. Sarrera eta motibazioa

Gizarte Zerbitzuen Euskal Sistema, inguruko erkidegoetako gizarte-zerbitzuen sistemak bezalaxe, ikuspegi komunitarioarekin lan egiten duen sistematzat definitzen da (Legea, 12/2005). Hori bakarrik ez, sistemaren plan estrategikoaren (Eusko Jaurlaritza, 2016) ardatzeko bat da komunitarioan sakontzea. Hala ere, adituek diotenari zein ebaluazio txostenei erreparatuz gero, hori egiten ez dela edo gutxienez, behar beste egiten ez dela ikusi daiteke (Ararteko, 2016; Zamanillo eta Nogués, 2020). Adituek eta ebaluazio txostenek, berriz, horren aldeko apustua egin behar dela badiote, zer gertatzen da ordea gizarte-zerbitzuetatik komunitarioan ez sakontzeko?

Aurreko galdera hori da nire tesiaren iparra markatzen duena, izan ere, beti izan dut gizarte langile bezala komunitarioarekiko hurbiltasun berezia. Ondorioz, jakin-minak eraginda, horren inguruko ikerketan dihardut azken urteetan. Esku artean daukagun lan hau doktorego tesiaren baitan egindako analisiaren lehen zatian oinarritzen da, hau da, oinarrizko gizarte-zerbitzuetan dimentsio komunitarioa garatzea edo horretan sakontzea ahalbidetzen duten elementuen identifikazioan. Ondoren, azken fase batean, horiekin sortutako marko analitikoaren bitartez, Gizarte Zerbitzuen Euskal Sistemako egoera aztertuz, nire hasierako galdera erantzun ahal izateko.

Galdera horri erantzutea ez da soilik nire jakin-mina asetzeko, baizik eta gizarte-zerbitzuek gizarte kohesioa sustatu, ongizatea bermatu eta ezberdintasun sozialekin bukatzeko duten mandatuari erantzun ahal izateko, beharrezkoa duten norabide aldaketari ekarpena egiteko ere.

2. Arloaren egoera eta helburuak

Sarrerako atalean aipatu berri dugun bezala, gaur egungo gizarte-zerbitzuetan, eta alor komunitarioan are garrantzitsuagoak diren oinarrizko gizarte-zerbitzuetan (udal erakundeen menpe dagoen gizarte zerbitzuen maila edo atala), ez da behar beste sakontzen lanketa komunitarioan. Beste era batera esanda, bertan egiten den lanketa, oinarrizko beharrianak asetzeko premiarekin, esku hartze indibidual-familiarrean oinarritzen da eta jardute profesionalaren esparru handiena hartzen du lan eredu horrek Martinez eta Perez, 2017; Hernandez-Echegaray, 2019). Praktika profesionala ikuskera horretatik soilik gauzatzeak, joera asistentzialista berresten du eta gizarte-zerbitzuak prozesu burokratiko astunetan murgiltzen ditu (Anaut-Bravo, 2019).

Gizarte-zerbitzuen inguruan ikertzen diharduten adituek dioten bezala, asko dira gizarte zerbitzuen dituzten gabezia edo erronkak, gutxienez, bere eginbeharra bete nahi badute. Aurreko lan batzuetan adierazi izan dugun bezala, hauek dira identifikatutako erronka nagusiak:

- Hondar sistema izatetik, sistema unibertsala izaterako jauzi erreala egitea.
- Sistemaren ekiteko eremua, edo bestela esanda, objektua identifikatzea.
- Praktika edo egiteko modu asistentzialistak gainditzea.
- Gizarte-zerbitzuei buruz gizarte zabalak duen iruditegi kolektiboa aldatzea.

Gabezi hauek ikusita, egun gizarte-zerbitzuen berrasmatzea zein berrantolaketa eman behar direla diote adituek eta une egokian gaudela orain, izan ere, errealtatearen konplexutasunaren aurrean gizarte-zerbitzuak ez baitira gai erantzuteko, ezta eragiteko ere (Las Heras, 2019; Zuñiga eta Arrieta, 2021; SIIS, 2019). Komunitarioan sakontzeak gizarte-zerbitzuen erronkak gainditzen lagundu dezake eta horren aldeko apustua berrantolaketaren oinarrian jarri behar denaren ideia nagusitzen da (Santás, 2022; Fantova, 2020). Komunitarioak, printzipioz, badu nahikoa zume horri guztiari erantzuteko eta sistema bera, komunitatearekin batera, eraldaketarako aktore garrantzitsu bihurtzeko (Morín eta Blanco, 2022; Kataluniako Generalitatea, 2022). Gizarte-zerbitzuen baitan estrategia hori martxan jartzeko edo gutxienez, horrako bidea hartuko duen aldaketa eragiteko oinarrizko gizarte-zerbitzuak identifikatzen dira esparru esanguratsua bezala, batez ere, tokian tokiko errealtatearekin duten gertutasunagatik (Vesalco, 2018).

Aldiz, nahiz eta aurreko guztia jakin eta egun, gizarte-zerbitzuen inguruko ikerketan zein praktikan gaudenon artean bolo-bolo dabilen gaia izan, sistema eta, batez ere, oinarrizko gizarte-zerbitzuak ez dira horretan sakontzeko gai. Egeora hau azaltzeko, atzea dagoen arrazoia bilatze aldera, komunitarioan sakontzea baldintzatzen duten elementuen identifikazioa, hau da, hori aztertzeko marko analitiko bat osatzea lehenengo pausua izan daitekeela uste dugu.

Komunitateko esku hartzeak, edozein gizarte esku-hartzek bezala, hiru aktore nagusi ditu, erakundea, gizarte langilea edo gizarte arloko profesionala eta herritarrak (Marchioni eta Morín, 2016). Komunitarioa estrapolatzen badugu, batetik, erakundea izango genuke, bestetik, gizarte langilea eta azkenik, komunitatea. Horrenbestez, lan honen helburu nagusia, marko analitiko bat sortzeko asmoz, gizarte zerbitzuen baitan komunitarioan sakontzea baldintzatzen duten elementuak identifikatzea da. Lan hori oztopatu edo ahalbidetzen dituzten elementuen baitan hiru dimentsio ezberdin zehaztu ditugunez gero, hiru helburu espezifiko izango ditu honako honek:

- 1) Dimentsio politikoaren baitako elementuak identifikatzea.
- 2) Dimentsio teknikoari dagozkion elementuak identifikatzea.
- 3) Dimentsio herritarraren edo lurralde dimentsioaren elementuak identifikatzea.

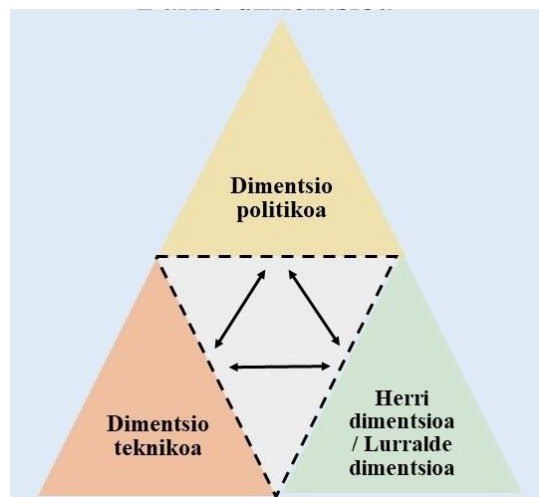
3. Ikerketaren muina: Estrategia komunitarioaren elementu baldintzatzaileak

Marko analitikoa sortzea asmo duen lan hau, metodologia kualitatiboaren bidez egin da. Oinarri-oinarrian, ikerketak iturri ez zuzenen azterketa bat du, horrelako lan batek behar duen gutxieneko

marko teorikoa osatzeko. Baina, ondorengo lerroetan, garrantzitsuena dena egin ahal izateko, hau da, gizarte-zerbitzuetako estrategia komunitarioa baldintzatzen duten elementuen identifikazioa egiteko, sakoneko elkarrizketaren teknika erabili da. Zehatzago azalduta, gaiaren inguruan adituak diren pertsonen, zehazki zortzi pertsonen, sakoneko elkarrizketak egin zaizkie, galdera zehatzak jasotzen dituen erdi egituratutako gidoi bat erabiliz. Erdi egituratua deritzogu, izan ere, marko teorikoaren arabera sortutako oinarritzko gidoi bat osatu izan bada ere, kasuak kasuko galderak egin dira elkarrizketa bakoitzean sortutako dinamikak eraginda.

Goraxeago aipatu dugun bezala, estrategia komunitarioak hiru aktore nagusi ditu: gizarte politiken ardura duen erakundea, kasu honetan, udala; gizarte-zerbitzuetako profesionalak, gure kasuan oinarritzko gizarte-zerbitzuetako teknikariak eta azkenik, komunitatea bera, tokian tokiko herritarrak eta beraien dinamikak osatzen dutena. Horiek arabera dimentsioak sortu dira, zehazki, politikoa, teknikoa eta herritarra edo lurraldekoa. Horietako bakoitzak hainbat elementu baldintzatzaile barne biltzen ditu, baina, batetik, dimentsioetako bakoitzak beste bietan eragiten dutela esan beharra dago eta bestetik, dimentsio bakoitzaren baitan dauden elementuak ere beraien artean elkarreaginean daudela ikus dezakegu. Ondorioz, elementu batzuk, dimentsio bat baino gehiagotan kokatu daitezke, beraz, hauen arteko mugak lausoak direla ere azpimarratu gura dugu. Behin hori onartu eta azpimarratuta, hiru dimentsiotan sailkatu ditugu elementu baldintzatzaileak, analisirako operatiboena den formula iruditu zaigulako.

1. Irudia. Dimentsioak eta beraien arteko eraginak.

3.1 Dimentsio politikoa

Dimentsio politikoa bezala identifikatu duguna, alor politikoari edo beste modu batera esanda, boterean dauden pertsonen eraginpean dauden elementu multzoa da. Kasu honetan, agintean dauden pertsonen baldintzatu ditzaketan elementuak dira. Dimentsio politikoko elementuek ez bairik gabe baldintzatzen dituzte bai dimentsio teknikoa, bai dimentsio herritarra eta baita bi hauen barneko elementuak ere. Aldi berean, berriz, beste bi dimentsioek, zuzenean ez bada ere, badaukate dimentsio honetan eta bere elementuetan eragiteko nolabaiteko gaitasuna, esaterako, presio estrategien bidez.

“Los servicios sociales en función del punto de partida de estos elementos previos, de estas condiciones previas que pueden cambiar en función de su mandato político, podrán aspirar a hacer más intervención comunitaria o se quedarán con el mínimo que es la mirada” (E.4. Aditua).

Dimentsio politikoaren baitan, hainbat elementu identifikatu ditugu. Lehengoa, gizarte-zerbitzuetako estrategia komunitarioaren inguruan egiten den definizioa eta dagoen ezagutza. Ezezagutza nagusi da eta horrek, erabat baldintzatzen du estrategia hauek abian jartzea.

Agintarien artean, orokorrean, gizarte-zerbitzuen inguruko ezezagutza nabari da eta are gehiago gertatzen da hau, praktika komunitarioez mintzo garenean. Beraz, ezinbestekoa da komunitarioa zer den definitzea eta argitzea. Bigarrenik, borondatea edo apustu politikoaren elementua daukagu. Agintari politikoen partetik, ezinbestekoa da komunitarioaren aldeko apustua egitea eta honetarako borondate politikoa esplizitu egitea. Oinarrizko gizarte-zerbitzuak bereziki garrantzitsuak diren heinean, udaleko agintari politikoez mintzo gaitzek, baina gizarte-zerbitzuen marko orokorra erkidego mailan zehazten denez gero, maila horretako agintarien borondatea ere beharrezko elementua da. Hirugarrenik, borondate hori egikaritzeko, gizarte-zerbitzuei egiten zaien mandatua noranzko komunitarioan kokatzeak badu garrantzia. Mandatu komunitarioa egin behar zaie gizarte-zerbitzuei eta horretarako, hurrengo elementura egiten dugu jauzi, hau da, horretarako markoak diseinatzearen elementu baldintzatzailea. Enkargua egikaritzeko, horren mesedetan egongo diren markoak, hots, legeak, dekretuak, plan estrategikoak sortu behar dira eta hori ere, ardura handia duen elementu politikoa da. Azkenik, marko horiek elikatzeko baliabideak ezartzea da zerrenda ixten duen elementua. Elementu hau zehazte aldera, esan dezakegu, baliabide materialak izan daitezkeela eskaintzen direnak edo baita pertsonalak ere. Azpimarra berezia egin gura dugu zeharkako elementu batean, izan ere, ideologiaren elementua, aurreko elementu hauek guztiak markatuko dituen da. Momentuko agintarien ideologiak eta errealitatea aztertu zein ulertzeko paradigmak, erabat baldintzatuko ditu orain arte zerrendatu ditugun elementu baldintzatzaileetako bakoitza eta balantza estrategia komunitarioen aldera joango den edo ez zehaztuko du.

“El trabajo comunitario tiene que generar compromiso político y que los políticos cuando están en el poder favorezcan el trabajo comunitario (...) que haya y una concejala, un director general o una vice consejera que se lo cree y que ponga presupuesto” (E.2. Aditua).

3.2 Dimentsio teknikoa

Dimentsio teknikoa izena jarri diogu, oinarrizko gizarte-zerbitzuen egituraren eta gizarte-zerbitzuetako profesional teknikoen menpe egon daitezkeen elementuei. Elementu hauek, hasieran aipatu bezala, erabat baldintzatuta daude dimentsio politikoko elementuagatik eta dimentsio herritarrekoek ere eragiten dute, baina, batez ere, zerbitzuari berari eta bertako teknikarien menpe egon daitezkeen elementu multzoa dira.

Lehenik eta behin, hemen ere, mandatuaren elementua identifikatu dugu. Elementu hau, enkargu politikoak baldintzatzen du hein batean, baina zerbitzu buruak, koordinatzaileak edo lan taldea osatzen dutenek ere argi izan beharrekoa da. Enkargua komunitarioa dela ulertzea ezinbestekoa da, ildo horretan joango diren estrategiak abiarazteko, izan ere, hurrengo azalduko ditugun elementuak baldintzatzen ditu. Bigarren elementu bezala, arreta eredua daukagu. Egun gizarte-zerbitzuetan ematen den arreta eredu asistentzialista, burokratizatu eta banakakoetan zentratuak, erabat baldintzatzen du komunitarioan sakontzea. Arreta eredua irauli behar da komunitarioantz bideratuz. Hirugarrenik, gizarte langilearen prestutasuna edo hautu espistemologiko-ideologikoaren elementuarekin egiten dugu topo. Elementu hau, ezinbesteko elementua da. Profesionalak sinesten ez badu eta honen aldeko jarrera aktiboa ez badu, ezin baitaiteke inolaz ere estrategiarik burutu. Komunitarioan sakontzeko, analisi kritikorako gaitasuna behar du profesionalak, gizarte arazoaren erro estrukturalaren ikuspegia izan behar du ardatz eta kolektiboak duen indarrean sinetsi behar du. Herritarren zein komunitatearen ahalduntzea sustatu behar du eta horretarako boterea galtzeko eta besteei emateko prestutasuna izan behar du, komunitateko kideek agentzia politikoa dutela onartuta, finean, hori baitago komunitarioaren oinarrian.

“La intervención depende de tu intención epistemológica, técnica, metodológica e ideológica de para dónde quieres enfocar tu trabajo y tu intervención. Ese nivel analítico de la realidad. La intervención se articula de manera relacional y crítica. Lo epistemológico, lo instrumental y lo ético político son la base de la matriz que sirve para trabajar” (E.5 Aditua).

Oinarrizko gizarte-zerbitzuen antolaketa eta lan taldearen egitura ere ezinbesteko elementua dira komunitarioa garatzeko. Agenda profesionalen egituraren eraldaketa, hausnarketarako espazio fisikoak finkatzea bertan, premisa garrantzitsua da. Gainera, lan taldean komunitarioari ekiteko profesionalak izendatzea ere garrantzitsua da. Lan ordutegiaren malgutasuna eta zerbitzuaren kokapena ere elementu honen baitan aurkitzen diren gako esanguratsuak dira. Hala ere, dimentsio honetan ere identifikatzen dugu aurreko dimentsioan aipatutako elementuetako bat, zehazki, komunitarioaren definizioa, hiztegi komuna eraikitzea. Komunitarioaz mintzo garenean zertaz mintzo garen argi izatea ezinbestekoa da. Arraroa dirudien arren, profesionalen artean ere ez da berdina irudikatzen komunitarioaz berba egiten denean eta horrek bestelako elementuetan eragin dezake. Ondoren, zerbitzuak lurraldean duen artikulazio mailaren elementua identifikatu dugu. Garrantzitsua da tokian tokiko eragile eta pertsonekin batera lan egitea eta lanketa komunitarioarako garrantzitsua da, komunitatearekin definituak eta kolektiboak izango diren estrategia integralen parte izatea, horrek erabat baldintzatu baitezake estrategia komunitarioen garapena. Aurreko biei oso lotuta dagoen hurrengo elementua formazioa da. Komunitarioan formazioa izatea ezinbestekoa da sakontze komunitarioa gertatu dadin eta egun, gizarte-zerbitzuetako profesionalak bi zentzutan formatzea nahitaezkoa da, baliabide teoriko zein tekniko-metodologikoak eskuratzeko. Batetik, ikasketa garaian akademikoki jasotzen den formakuntza daukagu eta bestetik, ibilbide profesionalean zehar jasotzen den formazio jarraitua. Elementu honek ere markatuko du bidea eta aurreko elementuak baldintzatu ditzake. Azkenik, sistematizazioaren elementua identifikatu dugu. Komunitarioan dagoen sistematizazio ezak ez du laguntzen bere garapenean. Izan ere, sistematizazioa beharrezkoa da metodologiak eraikitzeko, baina baita lan eredu hau legitimatzeko ere. Botere politikoaren aurrean defendagarria izateko, emaitzak erakutsi behar dira eta sistematizazio lan hori egiteak edo ez egiteak, zuzenean eragin dezake lan komunitarioaren aldeko apustu politiko zein teknikoetan.

“Posibilitar que allí pasen otras cosas que no sean solo entrevistas individuales, permitiendo que haya agentes, que los agentes del barrio y los recursos del barrio tengan algún tipo de incidencia por ahí o tú puedas informar o vincular a personas con personas concretas del barrio que sabes que están haciendo cosas que pueden ser interesantes para las personas, reconociendo las potencialidades de la misma y mirar cómo la puedes vincular o cómo puede aportar a la comunidad” (E.1 Aditua).

3.3 Lurralde dimentsioa

Hirugarren eta azken dimentsioa, tokian tokiko lurraldeari lotutako dimentsioa da, hau da, lurralde dimentsioa edo dimentsio herritarra bezala izendatu duguna. Honen baitan dauden elementuak hiru dira eta zuzenean beste dimentsioek eragin ezin badute ere, zeharka eragiten dute eta komunitateak berak zuzenean eragiten du aurreko bietan. Komunitatearen nolakotasunak erabat baldintzatzen dituelako beste bi dimentsioak.

Dimentsio honetako lehengo elementua, komunitatearen ezaugarrien elementua da. Lehen elementuaren baitan, komunitateko kideen egoera sozioekonomikoa, tokiko egoera demografikoa edo egon daitezkeen gizarte errealitate zein beharrezanek osatzen dute. Ez baita berdina, zaurgarritasun egoeraren arabera egin daitezkeen lanketa komunitarioa edo oinarrizko beharrezanek ase gabe dituen norbanakoak agentzia politikoa izateari eman diezaiokeen lehentasuna. Hori horrela, elementu honek goiti-behera baldintzatuko du nolakoa izango den estrategia eta zenbateraino sakontu daiteken alor komunitarioan. Bigarrenik, tokian toki egon daitezkeen hirugarren sektore sozialaren elementua daukagu. Gizarte Zerbitzuen Euskal Sistemaren baitako agenteak dira eta hauek ere, egiten duten lan komunitarioa nola egiten duten elementu inportantea izan daiteke. Azkenik, lurralde jakin batean dagoen ehun komunitarioa elementu baldintzatzaile garrantzitsu bezala identifikatu dugu. Horrek sakontze komunitario horren irteera puntua eta helmuga edo helburua finkatuko ditu eta ez bairik gabe markatuko du estrategia. Ehundura komunitario estua eta aberatsa dagoen komunitateetan, jada artikulazioa dagoen lurraldeetan eta eragileak zein kideek aktiboki parte hartzen dutenetan, hauekin batera

lan egin, beraien eragin gaitasuna ahalbidetu eta akonpainamendua egitea izan daiteke lana. Aldiz, sare komunitariorik ez dagoen edo ehun komunitario ahula dagoen eremuetan, hau suspertu eta sortu dadin baldintza egokiak sortzea izan daiteke lana, komunitateko kideen arteko loturak sustatzea eta, poliki-poliki, lehen mailako loturetatik hasita, joste lana egitea.

“La vida cotidiana es un espacio para todo (...) en ese entramado comunitario es donde se sostiene la vida. (...) es un espacio para encontrarse y construir alternativas participando en el territorio. La comunidad, construye ciudadanía, no solo personas. Y la ciudadanía tiene poder de exigir, demandar y decidir, de crear agenda en definitiva” (E.8 Aditua).

Esanak esan, ikusi dugu nola elementu baldintzatzaileak, hiru dimentsiotan sailkatu baditugu ere, badauden batean zein besteak egon daitezkeenak. Horretaz gain, elementuak beraien artean duten eragina ere aipatu dugu eta laburpen txiki bat soilik egin badugu ere, beheko taulan jasotzen diren elementuetako bakoitzari buruzko esanguratsuen adierazi dugu. Modu honetan, oinarrizko gizarte-zerbitzuetako komunitarioaren sakontzea zergatik ez den ematen aztertzeke erabiliko dugun marko analitikoaren pintzelada nagusiak adierazi ditugu.

1. taula. Oinarrizko gizarte-zerbitzuetan komunitarioan sakontzea baldintzatzen duten dimentsio eta elementuen laburpen taula.

Dimentsioak	Elementu baldintzatzaileak
Politikoa	Komunitarioaren definizioa
	Borondate politikoa eta apustua
	Oinarrizko gizarte-zerbitzuei egiten zaien enkargu politikoa
	Ezartzen diren markoak
	Bideratzen diren baliabideak
	Ideologia
Teknikoa	Enkargua eta apustu teknikoa
	Oinarrizko gizarte-zerbitzuetako arreta eredua
	Gizarte langilearen prestutasuna eta hautu epistemologiko-ideologikoa
	Zerbitzuaren antolaketa eta lan taldearen egituraketa
	Komunitarioaren definizioa eta hiztegi komuna
	Komunitatearekin dagoen artikulazio maila
	Formazioa
	Sistematizazioa

Lurraldekoa edo herritarra	Komunitatearen eta honen kideen ezaugarriak
	Hirugarren sektore sozialaren papera
	Tokian tokiko ehun komunitarioa

4. Ondorioak eta etorkizuna

Elkarrizketetatik eratorritako marko analitiko horretatik ondorioztatu dezakeguna da, asko direla oinarrizko gizarte-zerbitzuen baitan komunitarioa baldintzatu dezaketen elementuak. Hori gutxi balitz, lanean zehar behin baino gehiagotan aipatu dugun bezala, ez dira argiak elementuen arteko mugak eta horrek ere geroko analisisian eragin dezake. Elementu gehientsuenak, gainera, beraien artean eragiten dira eta batak bestea baldintzatzen du.

Edonola ere, estrategia eta proposamen berri hauen aurrean gizarte-zerbitzuen egoera ezagutzea baldintzatzen diguten elementuak identifikatu eta sistematizatzea garrantzi handiko egin beharra da. Gizarte-zerbitzuen eremuan, eta baita gizarte langintzaren eremuan ere, ikerketa ez da behar beste egiten eta hori sustatu eta bultzatu ditzaketen erreminten sorrerak uzte baino ekarpen handiago egin dezake.

Etorkizunera begira, Gizarte Zerbitzuen Euskal Sistemaren estrategia komunitarioetan behar beste edo adituek gomendatzen duten beste ez sakontzeko zer gertatzen den ezagutzea izango da hurrengo urratsa. Tesiaren iparra aurkitzeaz gain, analisi horretatik jaso dezakegun informazio, oso interesgarria izango da estrategia komunitarioen bidez ezagutzaz elikatzeko, non eragin behar den identifikatzeko eta ondorioz, horretan sakontzeko. Pertsonen bizitzetan, gizarte kohesioan, ezberdintasun sozialen gainditzean eta finean, gizarte eraldaketan eragingo duten eta aktore garrantzitsu izango diren oinarrizko gizarte-zerbitzuak gura baditugu, bide hauek ezagutzaz elikatu eta hazten laguntzea da gure eginbeharra.

6. Erreferentziak

- Anaut-Bravo. (2021). *El sistema de servicios sociales en España*. Aranzadi.
- Arateko. (2016). Udal Gizarte Zerbitzuen egoera Euskal Autonomia Erkidegoan. Vitoria Gasteiz: Ararteko.
- Eusko Jaurlaritzaren Enplegu eta Gizarte Politiken saila. (2016). *Euskal Autonomia Erkidegoko Gizarte Zerbitzuen plan estrategikoa*. Vitoria-Gasteiz: Eusko Jaurlaritzaren Argitalpen Zerbitzu Nagusia. Berreskuratua 2023ko otsailaren 13a, https://www.ogasun.ejgv.euskadi.eus/r51-catpub/es/k75aWebPublicacionesWar/k75aObtenerPublicacionDigitalServlet?R01HNoPortal=true&N_LIBR=051853&N_EDIC=0001&C_IDIOM=eu&FORMATO=.pdf tik.
- Fantova, Fernando. (2020). Tindran futur els nostres serveis socials després de la pandèmia del Covid-19?, 26, 10-15. Berreskuratua 2023ko otsailaren 13a, <https://ajuntament.barcelona.cat/drets-socials/sites/default/files/revista/revista-barcelona-societat-26-cat.pdf> tik.
- Hernandez-Echegaray, Arantxa. (2019). Retos de los Servicios Sociales en España según la opinión experta en Trabajo Social. *Alternativas, Cuadernos de Trabajo Social*. 26,123-150. doi: 10.14198/ALTERN2019.26.06
- Kataluniako Generalitatea. (2022). Document de bases per a un marc de referència del treball comunitari als serveis socials bàsics. Berreskuratua 2023ko otsailaren 13a, https://dixit.gencat.cat/web/.content/home/04recursos/02publicacions/02publicacions_de_bsf/11_serveis_socials/documents_base_marc_referencia_treball_comunitari_serveis_socials_basics/document_bases_marc_referencia_treball_comunitari_serveis_socials_basics.pdf tik.
- Las Heras, Patrocinio. (2019). Trabajo Social y Servicios Sociales, Conocimiento y Ética. Paraninfo.
- Marco Marchioni, Marco. eta Morín, Luz. (2016). La intervención comunitaria. *Comunidad*, 2(18), 11.

- Martinez, Lucia. eta Perez, Begoña. (2017). El modelo de Atención primaria de Servicios Sociales a debate: dilemas y reflexiones profesionales a partir del caso de Navarra. *Cuadernos de Trabajo Social*, 31 (2), 333-343.
- Morí, Luz. eta Blanco M^aLuisa. (2022). Escenarios y estrategias para promover con eficacia el trabajo comunitario en tiempos de asistenciaismo: en memoria de Marco Marchioni. *Servicios Sociales y Política Social*. 127, 117-130.
- Santás, Jose Ignacio. (2022). Trabajar con la comunidad desde los servicios sociales hoy. *Documentación Social*, 11
- SIIS. (2019). Revisión de tendencias, innovaciones y buenas prácticas en el ámbito de los servicios sociales. *Zerbitzuan*, 70, 6-31.
- Velasco, Margarita. (2018). *Desarrollo Comunitario*. Paraninfo.
- Zamanillo, Teresa. eta Nogués, Luis. (2020, mayo 15). Carta abierta a profesionales u políticos de los Servicios Sociales en tiempos de la Pandemia del Covid-19. [Asociación Foro SERVSOCIAL Madrid]. Berreskuratua 2023ko otsailaren 13a, https://4f8bb68a-ed9b-44a6-bdf2-36b119d05fbb.filesusr.com/ugd/8f0dee_a983ce2edd584dc2a32157ef5eca0d38.pdf tik.
- Zuñiga, Martin. eta Arrieta, Felix. (2021). Analizando la función de la comunidad en el sistema de organización social de los cuidados en Euskadi. *Zerbitzuan*, 74, 65-82.
- 12/2008 Legea, abenduaren 5koa, Gizarte Zerbitzuei buruzkoa, EHAA 246.zk 31840 (2008). Berreskuratua 2023ko otsailaren 13a, <https://www.euskadi.eus/bopv2/datos/2008/12/0807143a.pdf> tik.

7. Eskerrak eta oharrak

Lan hau, Eusko Jaurlaritzako doktoreurreko beka programaren baitan kokatzen da.

Oroimen historikoa Zinema garaikidean: Gerra Zibilaren irudikapena konplexutasunetik abiatuz

Historical memory in contemporary cinema: The representation of the Civil War from complexity

Ander Goikoetxea Pérez
Komunikazioa
ander.goikoetxea@ehu.eus

Laburpena

Ikerketa lan honek bi zutabe ditu: oroimen historikoa eta zinema. Garrantzitsua da Guda Zibila jorratu duten XXI. mendeko filmen edukiak aztertzea, gizartearen eta zinemaren arteko harremana ulertzeko. Gure ikerketa-lanaren objektuak artefaktu-filmikoak dira, eta haien azterketari esker, helburu dugun garaia errepresentazioaren irakurketa egin daiteke. Ikerlana ekoizpen fikzionaletan ipintzen du arreta eta, unibertso beraren konplexutasuna sinplifikatzeko, lagina murriztu behar izan da azterketa sakonago baten alde; horregatik, egileak aurkeztutako estrategia-sorta batzuei jarraituz, XXI. mendean ekoiztutako fikzio guztietatik lauk behin betiko lagina osatu dute. Oro har, gerraren konplexutasuna aintzat hartzen dute eta, gerran bi taldeetan beti biktimak eta borroeroak daudela onartzen dute.

Hitz gakoak: oroimen historikoa, zinema, Gerra Zibila, analisi filmikoa, fikzioa, ikus-entzunezko narratiba

Abstract

This research work is based on two pillars: historical memory and cinema. The 21st anniversary of the Civil War is important. analyse the content of subordinated films in order to understand the relationship between society and cinema. The objects of our research work are of fictional artifact and its study allows us to make a reading of the representation of the time we are heading. The study focuses on fictional productions and to simplify the complexity of the universe itself it has been necessary to reduce the sample in favor of a deeper analysis, so following a series of strategies presented by the author, the XXI. Of all the fictions produced in the twentieth century, four have formed the final sample. They generally take into account the complexity of the war and recognize that there are always victims and executioners in both groups.

Keywords: historical memory, film, Civil War, film analysis, fiction, audiovisual narrative

1. Sarrera eta motibazioa

Diktaduratik demokraziarako bidean, beste herri batzuetako prozesuetan ez bezala, Trantsizioak zauriak irekita utzi zituen Estatu espainiarrean. Aurreko garaiko interesik ezaren aurrean, milurteko berriarekin, 'oroimenaren leherketa' gertatu da, gizartearen espektro zabalak iragan gatazkatsu eta mingarriari helduz. Hala, mende berria 'memoria historikoa' deritzona berreskuratzeko ahaleginarekin iritsi zaigu, kontzeptu hori Gerra Zibilera eta frankismo mugatu delarik ia eskusiboki. Aro berri honetan, frankismoaren biktimen oroimena kontzeptualizatuz joan da, egia bilatuz eta gertatutakoa ikertuz, oroitzapenarekin batera, gerra galdu eta errepresioa jasan zutenei inoiz ez bezalako aitorpena eskaintzeko. Bat-batean, iraganeko hainbat memoriak lekua hartu zuten gizartean, Gerra Zibilaren interpretazioari, diktadurari eta Trantsizioari buruzko eztabaida sutuak sortuz. Joera berri horren aztarnak gizartearen esparru askotan antzeman ditzakegu: kazetaritzan, ekoizpen kultural ezberdinetan, politikan, zientzietan, zuzenbidean, maila akademikoan... XXI. mendean lehen hamarkadan ordura arte isilarazitakoei espazio publikoa eskainiz, Estatu espainiarrean memoria-gatazka bat eman da, oraindik ez baitago

akordio sozial eta politikorik iragan hurbilaren prozesamenduari buruz. Frankismoaren biktimak aitortzeko eskakizunek eta memoria historikoa berreskuratzeko ahaleginek eskuin politikarekin zerikusia duten hainbat talderen aurkakotasunarekin egin dute topo; izan ere, haien ustez, memoria berreskuratzea «iragana mugiaraztea» da, Trantsizioan argudiatu zen bezala, eta «zauri zaharrak irekitzeko» baino ez dute balio. Gizartearen jarrera irmoari esker, ordea, ordura arte inoiz eman ez ziren ekimenak egin dira diktaduran egindako giza eskubideen aurkako krimenak argitzeko, oztopo askoren artean. Testuinguru honetan, asko dira memoria historikoa modu batera zein bestera jorratu duten ikus-entzunezkoak.

Memoria historikoa lantzen duten fikziozko ekoizpenak ikertuz, alde batetik, zein oroimen historiko mota igortzen duten, zein gako dituzten eta horien komunikazioa behar bezala funtzionatzea ahalbidetzen duten barne mekanismoak ezagutu nahi izan ditugu. Bestalde, historiaren beraren irakurketa eskuratu nahi izan du, eta horretarako oso egokia izan da horren inguruan dauden istorioak aztertzea. Gure ustez, garrantzitsua da memoria historikoa -Errepublika, Gerra Zibila, diktadura-, jorratu duten XXI. mendeko filmen edukiak aztertzea, gizartearen eta zinemaren arteko harremana ulertzeko.

2. Arloko egoera eta ikerketaren helburuak

Bere funtzioaz jabeturik, ikerketa honen helburua memoria kolektiboaren garrantzia ezagutzea da, baita espainiar Estatuak azken hamarkadetan izan duen bilakaera sozial eta politikoaren ondorioz, zinemak joera horrekin bat egin ote duen. Horretarako, gertaera traumatiko batetik –Espainiako Gerra Zibila– sortutako ekoizpen kulturalak aztertu ditugu. Ikerketa honen oinarria da gizarteak, politikak eta zinemak elkarri eragiten diotela, eta memoria historikoaren gaia ez dela salbuespena. Bereziki interesgarria da zinema erabiltzea memoria historikoari buruzko egungo interpretazioa aztertzeko; hala, gerrari eta gatazkari lotutako memoria kolektiboaren irudikapenak zeintzuk izan diren zehaztea da lan honen helburu nagusia.

Ezin dugu ahaztu, Rosenstonekin (1997) bat eginez, zinemak ez duela historia islatzen, baizik eta memoria historikoa sortzen duela¹, artefaktu filmikoa eraikuntza-lan bat den heinean. Eta, errealitatearen eraikuntza diskurtsiboa da; diskurtso sozial desberdinen bidez eraikitzen dugun pentsamoldea. Horregatik, filmak beren testuinguru historiko, politiko, sozial eta kulturean kokatu behar dira. Hau da, zinema eta gizarte elkarri eragiten dioten bi esparru dira: gizarte bakoitzak bere interes eta ezaugarri soziopolitiko-ideologikoak ditu, eta zinemagilearen bidez ezaugarri berezi horiek zinemari eragiten diote, zinemagilea gizartearen barruan dagoen heinean. Eta, era berean, zinemak gizartean eragiteko gaitasuna du, bere ezaugarriek esker. Zinemak eta gizarteak elkar elikatzen duten unibertso horretan, filmek diotenari berebiziko arreta eskaini diogu, irudiak oso egokiak baitira gizarte batek garai jakin batean irudikatu eta sortu duena azaltzeko. Analisi honetan, ordea, orainalditik eginda dagoen heinean, gure hausnarketak orainaren eta iraganaren arteko harreman estu horren galbahetik igaro behar du.

Gatazka hura irudikatzeko egileek konplexutasuna adierazi nahi izan dutela da ikerketa hau abiatzeko hipotesi nagusia. Eta horri eutsiz, behaketa-eremu bat eta galdera-eremu bat planteatu ditugu, ikertzailearen eta ikerketa-objektuaren arteko solasaldia sortzeko. Ikerketa honen helburu nagusia XXI. mendean Estatuko zinemak zer nolako oroimen historikoa irudikatu duen ezagutzea da. Hortik abiatuta, zinema lau ikuspuntutatik aztertzen da, baita haren eta gizartearen arteko elkarreaginak ere. Lehenik eta behin, zinemak II. Errepublika, 1936ko estatu-kolpea eta ondorengo gerra eta diktadura erakutsi dituen ezaugarriak aurkeztea. Bigarrenik, zinemak ideiak eta kontzeptuak transmititzeko duen gaitasuna, eta horren bidez memoria historikoa nola irudikatzen eta sortzen den. Azken bi helburuak zinemaren eta gizartearen arteko elkarrekintzari buruzkoak dira: alde batetik,

¹ Nolanahi ere, filmak gutxieneko baldintza batzuk bete behar ditu, edozein filmak ez baitu memoria historikoa eratzeke gaitasunik.

errealitate sozialak zineman izan duen eragina; bestetik, zinemak zein errealitate berriak eraikitzen dituen.

Kontakizunak zineman sortzen duen hunkipena oso garrantzitsua da: gure zuntz sentibera ukitzen du, sentipenak sustatzen ditu eta pentsamendua aktibatzen du. Horretarako, planifikatu, sistematizatu eta irudia eta soinuarekin uztartu behar dira. Era berean, alor hau oso interesgarria bada ere, ikus-entzulearengan sortzen dituzten sentipenak ikerketatik at geratu dira. Halaber, filmen eragin sozial eta politikoa ikerketa honetatik kanpo geratu da; hemen ez da neurtzen filmak gizartean eragiteko duen gaitasuna. Filmaren barruan aurki ditzakegun elementuak doktore tesi honetan aztertutakoak dira, Metzke (2002) *film-egitate* deitzen duena, testu filmikoaren materialtasuna (Zunzunegui, 2007, 52. or.).

Lan honek memoria historikoaren, gizartearen eta zinemaren arteko harremana jorratzen duenez, analisia hiru ardatz horien bidez abiatzen da. Lehenik eta behin, oroimenaren inguruan arituko gara: adituek orain arte gaiari buruz ikertu dutena azalean jartzen da batez ere, memoria kolektiboari eutsiz, hori baita ikerketa honen funtsa. Bertan oroimena eta historiaren arteko bereizketaz ere jarduten da.

Hurrengo urratsa gizartean oinarritzen da; izan ere, ikusiko dugunez, memoria kolektiboaren funtzio bat gizarte-eraikuntza da. Beraz, XXI. mendean gizartean zein politikan gaiaren inguruan eman diren urratsak azaltzen dira.

Arloko egoerarekin amaitzeko, zinemaz arituko gara: batetik, filmek hartzaileei ematen dieten sinesgarritasunari buruz eta, bestetik, ikus-entzunezkoen industriak berak erabiltzen dituen ulergarritasun-kodeak aztertzen dira, ez baita gauza bera gertatutakoa eta gertakizun horren irudikapena.

2.1. Historia eta oroimen historikoa

Aurkeztutako esparruan badira argitu beharreko kontzeptu batzuk aurrera egin aurretik. Lehenik eta behin, oroimena eta historia bereizi behar ditugu; izan ere, askotan nahaspila sortzen da eremu horretan, eta, aurrera egiteko, ikerketa honen ildoak zehaztu behar da.

George Orwellek historia garaileek idazten dutela zioen eta, beraz, etengabe berridazten da. Honek nolabaiteko arrazoia du atzean, gertaera beretatik ikuspegi ezberdinak atera baitira garai ezberdinetan. Bi ildo nagusi daude historiaren inguruan: batzuek hermetikotzat jotzen duten bitartean, beste hainbatentzat aldatu egiten da denboraren poderioz. Gauzak horrela, Pierre Norak (1997) dio ez direla historia eta memoria nahastu behar. Historia iraganeko gertakizun nabarmenenen erregistroa da, eta memoriak, berriz, uneoro eraikitzen eta suntsitzen dira. Maneiatu eta aldatu egin daitezke. Oroimen historikoa gure buruan iraganaren pertzepzioa aldatzen den bezala aldatzen da. Hain zuzen ere, ikerlari horri egotzen zaio memoria historikoaren kontzeptua.

Paloma Aguilar Fernándezek ere iragana eta historia bereizten ditu: iragana xede jakin batzuetara bideratuta erabiltzen den bitartean, botere edo ideologia baten tresna egiaztagarri gisa, historia egia objektiborako hurbilketa bat da metodo zientifikoen bidez (Aguilar Fernández, 1996).

Aitzitik, autore batzuek diote historia ere etengabe aldatzen ari dela. Adibidez, Robert A. Rosenstonek dio historia, idatzizkoa barne, gertakizunen berreraiketa dela, eta ez isla zuzena; halaber, zientzia historikoa Mendebaldean une jakin batean egiten den produktu kultural eta ideologikoa da: «dicha ciencia no es más que una serie de convenciones para pensar el pasado» (Rosenstone, 1997, 19-20. or.).

Beraz, historia itxia da, eta memoria, irekia, urteak pasa ahala aldatuz doana. Bi garaien artean –iragana eta oraina– dagoen iragazkortasuna aztertuz bereiz daitezke historia eta memoria (Moral, 2012): historia iraganetik kanpo bakarrik landu daitezke; memoria, berriz, iraganaren eta orainaren arteko harremanetik abiatuta egiten da, batetik bestera jauzi eginez. Nolabait esateko, memoria kolektiboa egungo esperientzia politikoetatik sortzen da. Ikerlan

honen autoreak, eztabaidak eztabaida, lan honetarako historia eta memoriaren arteko bereizketa hori errespetatzearen alde egiten du.

2.2. Oroimen historikoaren bilakaera demokrazia garaiko gizartean eta politikan

Memoria historikoa gai gori-goria da espainiar Estatuan duela urte batzuetatik. Adibide adierazgarriena Francisco Francoren gorpuzkiak Erorien Haranetik ateratzeko prozedura osoa izan da. Trantsizioak ez zion ohorezko hilobia ukatu diktadoreari, eta, 1978ko konstituzioa onartu ondoren ere, 36ko estatu-kolpea gidatu zuenaren gorpua berak aukeratutako tokian egon da 2019ra arte.

Inoiz erreparaziorik jaso ez duten biktimen aitortza XXI. mendearen hastapenean hasi zen, demokraziak ibilbide ertaina zuela. Trantsiziotik lehen aldiz, zer gogoratu, eta nola, eztabaidatzen hasi zen Estatuan: zer esanahi eman oroimenari eta noraino; nola integratu oraindik baztertuak diren memoriak kultura-oroienean, nortasun komunitarioa taxutuz. Gogoan behar dugu XX. mendeko azken bi hamarkadetan memoriak berebiziko garrantzia hartu zuela nazioartean, 80ko hamarkadan sortutako justizia trantsizionalak indarra hartu ahala. Justizia trantsizionalak lotura zuzena du oroimen historikoarekin; izan ere, egia, justizia eta erreparazioa bilatzen baititu giza eskubideak sistematikoki urratu diren kasuetan, bai eta berriz ez gertatzeko bermeak eskatu ere (Miranda Bernabé, 2017). Ildo horretan, historia interesengatik ahazteak erantzukizunak saihestea dakar. Legezko prozesuak beharrezkoak dira egonkortze demokratikorako. Espainiak ahanzturaren alde egitea erabaki zuen, eta, ondorioz, duela 40 urte hasi behar zituzten prozesu horiek, gaur hasi dituztenean, eskuineko alderdien oposizioarekin talka egin dute berriro. Beraz, Gerra Zibila indar politikoek beren arteko desadostasunak zuzentzeko eremu berria bihurtu da.

Baina, Espainiak badu beste ezaugarri bereizgarri bat memoriak hartu duen garrantzia ulertzeko: belaunaldi-aldaketa. Ikerlari askoren iritziz, aro berri honen gakoa belaunaldi aldaketa da, hau da, gerra bizi izan dutenen bilobak dira gaiari eutsi diotenak (Juliá Díaz, 2003; Aguilar Fernández, 2004; Saz, 2007; Pagès i Blanch, 2015). Belaunaldi horrek ez du harreman zuzenik gerrarekin bere aitona-amonek bezala, eta ez du ere bere gurasoek Trantsizioaren garapenean izan zuten ardura. Belaunaldi horretako historialari, kazetari, politikari, ekintzaile, idazle, zinemagile eta herritar ugari eginkizun garrantzitsua bete dute gaiari buruzko eztabaida publiko baten sorreran. Hala, belaunaldi gazteenek milurtekoaren hasieran oroitezari aurre egiteko beharra sumatu zuten, eta joera hori ildo bihurtu zen hurrengo urteetan. Asko dira gai hori berreskuratu behar dela uste duten historialariak.

2.3. Historia eta zinema

Azken hamarkadetan, zinema iraganeko dokumentua bilakatu da, idatzitako testuak eta dokumentu ofizialak jasotakoa osatzen duen informazio-iturri gisa. Are gehiago, maila akademikotik at, ikus-entzunezko medioa biztanleen gehiengoaren iturri nagusia bilakatu da gertakizun historikoetaz jabetzeko (Rosenstone, 1997). Baina, abiapuntu bezala, esan beharra dago hori ez dela beti horrela izan. Mesfidati elkar begiratzen zieten bi alor ziren zinema eta historiografia: aurreko mendean nagusi zen historia positibistak soilik onartzen zuen testuetan oinarritzea, korrante horren uste apalean horiek baitziren dokumentu zorrotz eta fidagarri bakarrak (Martínez Gil, 2013). Ez zeukaten irudia iturritzat, eta, gehienez jota, testuetan esaten zena berresteko erabiltzen zen. Zinemak, bere aldetik, bazituen beste lehentasunak –artistikoak– historiografiak ezartzen zuena zokoratuz. Logikoki, bi disziplinen arteko lehenengo harreman-puntua zinemaren historia izan zen. Harrezkero, lehenengo artearen historiak eta gero kazetaritzak eta ikus-entzunezko komunikazioak arreta berezia eskaini diete zinemaren munduari eta haren historiari, eta azken hamarkadetan aurrerapen nabarmenak egin dira, bereziki, 1970etik aurrera; izan ere, garai horretan, L. Alonsok kokatu zuen historiografia zinematografikoaren lehen hiru garaien –biografo primitiboak, kronista zaharrak eta erudito klasikoak– akademia modernoenganako atxikipena (De Pablok, 2001, 10. or.). Egoera aldatzen hasi zen Bigarren Mundu Gerraren ondoren. De Pablok azaltzen duenez, garaiaren berritze historiografiko orokorrak ekarri

zuen historiaren eta beste gizarte-zientzia batzuen arteko hurbilketa –bereziki, soziologia eta gizarte-psikologia–, eta, *Annaleseko* hirugarren belaunaldiak historia ikertzeko objektumultzo gehiago aztertzea proposatu zuen, Marc Ferro aitzindaria izanik.

Halaber, ez dirudi gertakizunen egiazkotasuna eta zorrotasuna denik historia tradizionalak daukan arrazoi bakarra zinemarekin talka egiteko: askoz ere arazo larriagoak eragiten ditu zinemak bere zainetan daraman joerak, iragana konprimitzeko eta gauza itxi batean azaltzeko –azalpen lineal batekin eta gertakizun batzuen interpretazio bakarrarekin–. Hau da, gertakizunen zergatien konplexutasuna alboratzen du filmak, eta, gainera, ez du idatzizko historiak duen zolitasuna, bestelako aukerei ateak itxiz (Rosenstone, 1997). Bi ordutako filmak ez du aukerarik ematen hausnartzeko, egiaztatzeko ezta eztabaidatzeko ere, eta horregatik, historialari askok ez dituzte filmak iturritzat jotzen. Rosenstonek, ordea, nabarmendu du ikerketa historikoak ez duela zertan eztabaidaren beharrik, izan ere, iragana adierazten duten hamaika obra daude zeinetan informazio ugari falta den eta, hala eta guztiz ere, ez du inork zalantzan ipintzen obra historikoa denik. Esparru horretan eman badaiteke, filmak eztabaidatzeko aukerarik ez emateak ere, ez litzateke oztopo izan beharko historikotzat jotzeko.

3. Ikerketaren muina

Hipotesiak egiaztatzeko, memoria historikoaren inguruko garaiko joera soziologiko nagusien eta unean uneko filmen arteko elkarrekikotasuna aztertuko dugu. Lagina osatzeko, milurteko honetan, 2000 eta 2018 artean, Espainiako Estatuan ekoiztutako fikziozko filmen lehen analisia egin da, eta horietako lau hautatu dira azterketa sakon bat egiteko, alegia, ikerketa honen muina. 2000. urtetik aurrera, memoria historikoaren testuingurua eta gertatutako aldaketa soziopolitikoak hartu dira kontuan metodologia ezartzeko.

Ikusienez, memoria berreskuratzeari dagokionez, XXI. mendearen hasierak ekimen eta gertaera berriak ekarri ditu. Horregatik jarri da abiapuntu 2000. urtea, aurreko garaitik bereizten dituen ezaugarri garrantzitsu ugari dituelako, aro berri gisa hartzeko moduan. Bestalde, ikerketa film luzeko fikziozko ekoizpenetan zentratzen da, eta, beraz, dokumentalak eta bestelako generoak hortik kanpo geratu dira. Alde horretatik, uste dugu fikzioak dokumentalak duen balio bera duela errealitate bat deskribatzeko. Aztergai dugun errealitatearen konplexutasuna handia bada ere, fikzioak errealitate gogor hura ulertzeko baliabide egokiak eskaintzen ditu.

Erabilitako irizpidea dokumentazio-fasean zuzendariek arreta berezia jarri dieten filmak hautatzea izan da. Gainera, lehen lagina egiteko, landutako gaiak gain, haren ezaugarri zinematografikoak hartu dira kontuan, nolakotasun estetiko ukaezinak dituzten filmak. Eduki duten arrakasta ere kontuan hartu da. Oro har, Estatuko zinema minoritarioa da, eta aztertzen ari garen gaia jorratzen duten filmek ez dute aparteko harrera hoberik. Aztertzen ari garen garaia jorratzen duten filmen artean, hautatuek ikus-entzule gehien izan dute, Estatuko zinema-areto handienetan proiektatu dira eta gehienak zinemaldi ospetsuetan estreinatu dira. Interesgarria izan arren, ez dira kontuan hartu ekoizpen eta hedapen txikiko fikzioak, hala nola arte-zinema; izan ere, gizartearen eta zinemaren arteko harremana aztertu nahi bada, bidea da ikusle asko izan dituztenak aztertzea, hain zuzen ere, gizartearen zatirik handienera iritsi direlako.

Unibertso beraren konplexutasuna sinplifikatzeko, lagina murriztu behar izan da azterketa sakonago baten alde, eta horietatik lauk behin betiko lagina osatu dute. Dokumentalak, albistegiak eta fikzioak ez ezik, azken horren barruan ere aniztasun hori kontuan hartu behar da, eta, hortaz, hurbilketa desberdinak eskatzen dituzte (De Pablo, 2001, 20. or). Ikerlan honen lagina osatzeko, sailkapen bat egin da, iragana errepresentatzeko moduak aintzat harturik. Autore askok argumentu-film hainbat sailkapen proposatu dituzte, historiarekin duten loturaren arabera: horietako batzuk labur geratzen dira eta beste batzuk gainjarri egiten dira. Behin betiko sailkapen zehatzik ezean, ikerketa honek horien uztarketa bat egiten du eta fikziozko zinema historikoaren estrategia

sorta bat proposatzen du. Horrela, lehenik eta behin, iragana *bizipen-eran* irudikatu dutenak ditugu, hau da, nola bizi izan zuten ulertzen laguntzen dutenak. Bigarrenik, *berreraikitze-era* dago, egungo protagonisten esperientziatik abiatuta iragan hori ulertzen saiatzen direnak. Hirugarrenik, iraganaren *gerturaketa apurtzailea/berria* egiten dutenak, ordura arte jorratu gabeko ikuspegi batetik. Azkenik, *historia aitzakiatzat* erabiltzen dutenak, hau da, iragana istorioaren bilgarria baino ez direnak, atze-oihala.

Estrategia-sortan ezarritako irizpideei jarraituz, honako film hauek osatu dute behin betiko lagina:

- 1) Bizipen-era: *Silencio roto* (Montxo Armendariz, 2001).
- 2) Berreraikitze-era: *Soldados de Salamina* (David Trueba, 2003).
- 3) Gerturaketa apurtzailea/berria: *La buena nueva* (Helena Taberna, 2008).
- 4) Historia aitzakia gisa: *Gernika* (Koldo Serra, 2016).

Aukeratutako filmek ikuspegi orekatua ematen dute landu nahi ditugun aldarrikapenen eta errealitateen funtsari buruz. Filmak ekoiztu diren urteen bidez, denbora-tarte zabala hartu dugu zinemagileen berreskuratze-fenomenoaren bilakaera eta berezitasunak definitu ahal izateko. Horrekin ez dugu esan nahi beste film asko lehen aipatutakoekin lotzen ez direnik. Jakina, film hauek beste askorekin lotzen dira, beren testuinguru historiko eta teknikoarekin, eta, frogatu nahi dugun bezala, korrante historiko-sozial desberdinekin.

Film bat aztertzeke metodologia unibertsalik ez dagoela jakinik, ikerlana egitura-analiritik jorratu dugu, bide egokia delakoan. Pelikulen edukia aztertzeaz baliatu gara, erreferentzia historiografikoak erabiliz, bai eta hizkuntza zinematografikoan eta artistikoan oinarritutako testu-analisiak ere. Artefaktu filmikoez zer dioten azaltzea garrantzitsua den arren, arduratzen gaitu, halaber, esaten dutena nola esaten duten ulertzeak, komunikazioaren esparruan egonda, non oinarritzkoa baita diskurtsoaren –bere esanahi potoloan– barne-mekanismoa ezagutzea, uste baitugu forma ez dela diskurtsoaren zerbitzura dagoen tresna, diskurtsoaren beraren zatia baizik.

Tradizioz, analisi zinematografikoak lau esparru nagusitan jardun du: enuntziatiboa –gaia–, narratiboa –kontakizunaren edo egitura narratiboen azterketa–, formala –irudiaren, soinuaren edo irudikapen filmikoaren analisia–, eta testuingurua –komunikazio-prozesuaren eta ikuslearen arteko harremanaren azterketa– (Montiel, 1999, or. 34-36). Ikerlan honek alderdi enuntziatiboak, narratiboak eta formalak hartu ditu hizpide. Hiru ardatz horiek elkarren beharra dute, eta, horregatik, ezin ditugu bereizi: enuntziatiboak gaia aztertzeke aukera ematen digu; analisi narratiboak pertsonaiak, gertakizunak eta egitura narratiboak jorratu ditugu; eta, ardatz formalaren bidez, alderdi figuratiboak, plastikoak, sinbolikoak eta metaforikoak interpretatu ditugu. Tresna horiei esker, filmek ematen dituzten ideiak eta kontakizunak azal ditzakegu. Lagina osatzen duten obren sena ulertu nahi dugu, baita horiek irudikatzen eta sortzen duten munduaren ikuspegia ere, kreatu diren gizartearekin nolako elkarriketa duten ezagutzeko.

Azterketa honek, beraz, bi alderdi ditu ardatz: *testuko* eta *diskurtsoko* zer elementu diren esanahi-sortzaileak memoria historikoari dagokionez, eta, nola irudikatzen duen teknika zinematografikoak kontzeptu hori.

3.1. Gatazka adierazteko simetritatik abiatu

Gudaz aritzeko, denek ala denek gatazka bat irudikatu dute; bi alderen arteko erabateko talka. Demokraziaren alde borrokatu eta gerra galdu zutenei aitortza eskaintzen hasi den garai honetan, oso eroso litzateke ‘onen’ eta ‘maltzurren’ eskeman erortzea, baina, oro har, zinemagileek bereizketa manikeoa egiteari uko egin diote. Aztertutako lau filmetatik batek baino ez du hautatu bide horretatik istorioa garatzea, *Gernika*, hain zuzen ere. *La buena nueva* erdibidean legoke, Miguel protagonista bera erdibidean baitago, ez baitu bere burua

frankistatzen ezta errepublikatzen jotzen. Horri erantsi behar diogu fokua bando nazionalen –eta batez ere, Elizan– ipinita, errepublikarrek presentzia oso murrizta daukatela eta ezer gutxi dakigula haiei buruz.

Oro har, gerraren konplexutasuna aintzat hartzen dute eta, gerran bi taldeetan beti biktimak eta borrokoak daudela onartzen dute. Azken finean konplexutasuna da adierazten dutena, horretarako ikuspuntu ezberdinak erakutsiz. *Soldados de Salamina*ren istorioa errepublikanoen exekuzio baten inguruan dabil etengabe, non biktimak bankariak, apaizak eta goi-kargu politiko aurkariak diren. Halaber, Miralles milizianoaren borondate ona da gailentzen dena, errepublikararen zintzotasuna. *Silencio roto* urte luzeak iraun duen isilunaren haustura da, hainbat biztanleen bizipenen ahotsa. Hala ere istorio gordina ekartzen du pantaila handira; biolentzia bere adierazpide osoan, horren ondorioei arreta berezia eskainiz. Era hartan, akats ugari betetako eta estrategikoki zuzena izan ez zen borroka molde bat irudikatzen du, makiarena. Hortaz, borroka antifrankistaren irudi erromantikoa eskaintzea baino, bere huts-egiteak, hanka sartzeak eta frustrazioak erakusten ditu. Borroka antifaxistaren baitan ez da ikuspegi heroikorik nabarmentzen.

Dikotomia errefusatu dituzten filmek simetria bilatu dute, eta horrek, zuzeneko harremana du arestian azaldutako egitura zirkularrarekin. *Silencio roto*ren egitura guztiz simetrikoa duela ikusi dugu, eta filmaren lehenengo atalean gertatzen dena bere kontrapisua du filmaren bigarren atalean: hasieran, makiaren lorpenak adierazteko itzaropenaren bidetik doan neurrian, filmaren erdialdetik aurrera etsipena nagusitzen da bere porrota irudikatzeke. Pelikula honek ikus-entzulea eta pertsonaien arteko harremana emozioetan oinarritzen duela; bada, bi aldeekiko enpatia sortzen du: Lucíaren pertsonaia simetrikoa Sole da, guardia zibilaren emaztea. Bando ezberdinetan egonik, biek sufritzen dute, eta, biek dituzte antzeko kezak. Horrela, Solek eta Lucíak harreman berezia garatzen dute. Bakoitzaren posizionamendutik, bien arteko begirunea antzeman daiteke. Armendarizek posizionamendua pertsonaien kokapenaren bitartez adierazten du begiradak elkar gurutzatzen dituztenean. Film osoan zehar Sole goialdean dago leihoaren atzean beti, Lucía lurrean dagoen bitartean: Solek altueratik etxean babestuta ikusten du errealtate gordina, ez baitio zuzenean eragiten; Lucíari, aldiz, zuzenean eragiten dio, eta, horregatik dago lurrean. Halaber, filmaren bukaeran makiak Soleren senarra hiltzen dute; horregatik, Sole lurrera jaisten da, errepresioak bera ere kolpatu baitu. Bi pertsonaia horiek begiradak elkar gurutzatzen dituzten bakoitzean, plano kontrapikatu baten bidez ikusten dugu Sole, sekula ez plano arrunt batetik, Lucía plano arrunt eta pikatutik –plano subjektiboa, Soleren ikuspuntutik hartuta– ikusten duen heinean. Amaieran aldiz, parez pare daude emakume biak: Sole lurrera jaitsi da eta bi pertsonaiek guztiz bat egiten dute errealtate berdinean, ñabardura batekin: oraingoan Lucía da etxe barruan babesturik dagoena. Finean, Teresak momentu batean adierazten duen moduan, alde bateko zein besteko emakumeak dira sufritzen dutenak.

Baina, badaude beste pertsonaia simetrikoak ere, Don Hilario errepublikarra eta Cosme frankista, kasu, biek maite baitute emakume berbera; edo/eta Matías eta Cosme, kausa politikoan babesturik, biek kausa pertsonala konpondu gura duten heinean. Lolaren simetria Lola bera dugu, izan ere, pertsonaia zeharo ezberdina adierazten du lehenengo atalean eta bigarrenean. Era berean, Erregimenaren kolaboratzaileak eta erresistentziaren laguntzaileak parekatzen ditu, azken finean, horiek baitira biolentziaren eragina zuzenean pairatzen dituztenak. Hala, erresistentziaren eta frankisten arteko halako simetria bat dago, zeinean erabateko zintzorik ezta gaiztorik ez dagoen. Horratik, gertakizunen arteko simetria ere ematen da behin eta berriro. Baliteke argiena pantailan soilik bi tiro ikusten direla izatea, lehenengoa Guardia Zibileko Tenienteak botata, eta bigarrena, makiaren buru Antoniok jaurtita. Hala ere, Guardia Zibilaren indarkeria gerrillarenari gailentzen zaio pelikulan zehar, eta, biktima gehienak herriko biztanleak dira.

Soldados de Salamina daukan simetria ere oso argia da. Nabariena, Sánchez Mazas intelektual faxista eta Miralles errepublikar milizianoaren arteko paralelismoa dugu.

Pelikulak bi pertsonaiak ahanzturaren biktima gisa irudikatzen ditu: Miralles Gerra Zibila galdu eta Frantziako zaharren etxe batean isolaturik bizi den bitartean, Sánchez Mazasek gerra irabazi bazuen ere, literaturaren historian ahaztutako idazlea da. Baina, pertsonaien arteko paralelismo gehiago aurkitu ditzakegu: Machado anaiak, Sánchez Mazas eta Antonio Machado idazleen artean... Pertsonaien arteko paralelismoak ez dira soilik gertakizun historikoetako protagonisten artean ematen, baizik eta oroimenaren berreskurapenean dabilzanen artean ere. Hala, Miguel Aguirre eta Gastónen artean pertsonaia paraleloak direla antzeman dezakegu: lehenengoak Lolari Sánchez Mazasen ildotik ikertzea iradokitzen dion bitartean, Gastónek Mirallesen ipintzen du jopuntua. Horrez gain, protagonista nagusiaren bilakaeran ere simetria dago: hasieran goibel dagoen bitartean, indarrez beteta bukatzen du. Hortaz, *Soldados de Salamina*ren narrazioa simetria osatuta dago etengabe; horregatik, filmak hiru atal ditu, eta hiruretan heroi ezberdin bat aurkezten digu. Eta, paralelismoari jarraituz, hiru bidaia egiten dira –beti ere fisiko/espazial, kanpoko/barneko ezagutza adierazteko–: lehenengoan, Lola pertsonaia ezagutarazten da, bere bizitzarekin zer egin ez dakiela, eta Madrilera jotzen du ikerketari ekiteko; bigarrenean, Sánchez Mazas da heroia, eta Lolak bere ibilbide bera egiten du –fisikoa eta psikologikoa– eta, azken atalean, mirariaren bila joaten da. Heroiaren ikuspegi ezberdin hauetan, hain zuzen ere, *Soldados de Salamina*ren ezaugarri narratiboak aurkitzen dira.

La buena nueva ere, nolabaiteko simetria aurkezten du, izan ere, Miguel aurrez aurre dauden bi aldean artean kokatzen baita. Hasieran, Miguelek Elizari jarritako herritar ezkertiarrekin dituen harremanak batere onak ez diren arren, amaieran frankistekin egiten du talka. *La buena nueva* filmak apaiz katoliko baten barne-borroka bitartez Guda Zibilean izan ziren hamaika aldeak erakusten ditu. Ikuspuntu politiko eta ideologiko gatazkatsu horien irudikapenak Gerra Zibilaren beste irudi bat aurkezten du, eta frogatzen du gatazkak bi alde baino gehiago zituela. Funtsean, guda zibila estatu edota komunitate batean ematen den barne-borroka da eta, hain zuzen ere, Tabernak horri eman nahi izan dio garrantzia, barne-gatazka baten adierazpena bere osotasunera eramanez. Hori ikusleari transmititzeko, asko zaindutako narrazioaz gain, zuzendariak ikus-entzunezko baliabide ugari erabili ditu: enkoadraketa zehatzak, argiztapena, muntaketa bereziak, soinu-banda, janzkera, etab.

Zuzendariaren mezu nagusia Elizak Guda Zibilean hartutako jarrera gaitzestea da, bando nazionalarekin edukitako konplizitatea erakutsiz. Hierarkiaren ideia da atal hori adierazteko bidea. Miguelen ikuspuntua hartzean, falangisten eta karlisten ekintzekin desadostasuna adierazten da, hortaz, filmak gogorarazten du Elizaren jarrera ez zela ez bidezkoa, ez kristaua.

Halere, Eliza ez zen barne-gatazka eman zen espazio bakarra, izan ere, bando nazionalan ere erakunde ezberdinek interes propioak zituzten. Gizonezko pertsonaia nagusien bidez, filmak zehaztasunez irudikatzen ditu garaileen arteko desadostasunak. Tabernak errealitatea askoz konplexuagoa dela erakusten du. Karlisten eta falangisten arteko talka begi-bistakoa da filmean: bi taldeen arteko desadostasunak, historikoki hainbat gairi zegozkienak, filmean Elizaren eta erlijioaren zereginen oinarritzen dira. Karlistak ultrakatolikoak diren heinean, falangistek Elizak botere eta garrantzi gehiegi duela uste dute. Pelikularen ikuspegitik, lehia horretan karlistak galtzaile irten ziren, mugimendu tradizionalista autosuntsiketa prozesu batera bultzatuz. Baina, benetako galtzaileak herritarrak izan ziren, karlisten erabakiak larrutik ordaindu baitzituzten. Eta hori adierazteko bidea Hugo pertsonaia karlista da: dirua galtzen du etengabe kartetan jolasten falangisten kapitainaren aurka eta, galtzen duen bakoitzean, familiaren saltokiko elikagaien prezioak garestitzen ditu galdutakoa konpentsatzeko, hortaz, herritarrek haren porrotak ordaindu behar dituzte.

Gernika da kontakizun dikotomikoaren alde jotzen duen bakarra, modu bitxian, gainera. Henry da itsutasun komunistaren eta intransigentzia faxistaren arteko bitartekaritza demokratikoa. Hau da, pelikulak demokraten eta totalitarioen arteko erabateko bereizketa

egiten du, azkeneko talde horretan II. Errepublikaren alde borrokatu zuten joera ezberdin guztiak altxamendua egin zutenekin parekatuz. Horretan datza, hain zuzen ere, pelikula honek planteatzen duen simetria bitxia. Estatuatuarra da jarrera zentzuduna eta, gainontzekoak fanatiko sektarioak dira.

Esan beharra dago, bi kontakizun molde horien arteko alderaketa eginez gero, askoz sinesgarriagoa dela dikotomiatik aldentzen den istorioa, horren alde egiten duena baino. Errealitatea oso korapilatsua da 90 minutuko artefaktu filmiko batean errepresentatzeko, eta, zinemaren berezitasun eta beharrianek gainera, errealitatearen irudikapena sinplifikatzea eskatzen dute. Baina, horrek ez du esan gura errealitatearen zati oso bat –edo batzuk– ezkutatu behar denik. Jakin badakigu gerrak konplexuak direla, hortaz, ‘onen’ eta ‘gaiztoen’ arteko bereizketa hutsa egitea ikuslea ergeltzat jotzea da. Eta, simetriak hori ekiditea laguntzen du. Hala ere, simetriak badu bere alde txarra ere: despolitizaziorako joera.

5. Etorkizunerako planteatzen den norabidea

Ikerketa-lan guztiak bezala, honakoak ere aipatu beharreko hainbat muga ditu. Lagina osatzen duen kopurua da begi-bistakoena. Azterketa sakonaren mesedetan, lagin murriztuaren alde egin dugu. Kopurua txikia izanik, argi dago ezin daitekeela zuzenean ondorio orokorrik atera. Gainera, oroimen kolektiboaz ari garela, oso gai zehatzetatik heldu izan diogu beste errealitate batzuetara estrapolatu ahal izateko. Hortaz, interesgarria litzateke, alde batetik, heldutako gaiari buruzko film gehiagoren azterketa sakonak egitea ikus-entzunezko ikusmiratik, ikuspegi jasoago bat edukitzeko asmoz; bestetik, zinema eta oroimen historikoaren arteko elkarrizketa hori ikertzeko, beste gai baten bidez jorratzea, izan ere, memoria kolektiboa ez da soilik hemen aztertutako garaia, baizik eta askoz gehiago dauka bere gain.

Gainera, gure ikerketa fikziozko ikus-entzunezko handietan oinarritu da, besterik ez. Beraz, dokumentalen azken aldiko suspertzea aintzat hartuta, interesgarria litzateke bide horri eustea, hala nola, ekoizpen txikiko fikziozkoak aztertzea ere.

6. Erreferentziak

- Aguilar Fernández, P. (2004). Guerra civil, franquismo y democracia. *Claves de razón práctica*, 140, 24–33.
- De Pablo, S. (2001). Cine e historia: ¿La gran ilusión o la amenaza fantasma?. *Revista de Historia Contemporánea*, 22, 9–28.
- Juliá Díaz, S. (2003). Echar al olvido: Memoria y amnistía en la transición. *Claves de razón práctica*, 129, 14–25.
- Martínez Gil, F. (2013). La historia y el cine: ¿unas amistades peligrosas? *Vínculos de Historia*, 2, 351–372.
- Metz, C. (2002). *Ensayos sobre la significación del cine* (Roche Suárez, C. eta Torrel Jordana, J. itzul.). Paidós.
- Miranda Bernabé, E. (2017). *Euskal Herriko oroimenaren isla prentsan*. [Doktorego-tesia]. Leioa: Universidad del País Vasco/Euskal Herriko Unibertsitatea UPV/EHU.
- Montiel, A. (1999). *Teorías del cine. El reino de las sombras*. Montesinos.
- Moral Martín, F. J. (2012). Los perdedores de la guerra civil en el reciente cine biográfico español: de la historia a la memoria. *Zer*, 17(32), 171–186.
- Nora, P. (1997) [1984]. *Les lieux de mémoire*. Paris: Gallimard.
- Pagès i Blanch, P. (2015). Historia y memoria histórica: Un análisis para el debate. *Kult-ur*, 2(4), 127–148.

- Rosenstone, R. A. (1997). *El pasado en imágenes. El desafío del cine a nuestra idea de la historia*. Ariel Historia.
- Saz, I. (2007). El "moment memòria". Justícia, veritat i reconciliació democràtica. *Afers: fulls de recerca i pensament*, 22(56), 27–40.

7. Eskerrak eta oharrak

Lan hau 2021eko uztailan EHUko Gizarte eta Komunikazio Zientzien Fakultatean euskaraz defendatutako tesiaren zati bat da. Dirudien arren, doktoretza baten idazketa ez da norbanakako lana, horregatik, eskertzekoa da denbora luze honetan izan dudana zuzendariari. Nire esker ona adierazi nahi diot Iñigo Marzabali zalantzaz beteriko itsaso honetan ontzia hain ondo bideratzeagatik.

Nazionalismoen arteko lehia Euskal Autonomia Erkidegoko hezkuntza-sisteman: testuliburuak aztergai

Jon Fernández Iriondo

Euskal Herriko Unibertsitatea UPV/EHU
jonfernandez1998@gmail.com

Laburpena

Nazionalismo-ikerketen baitan kokatutako ikerketa honen ardatza derrigorrezko hezkuntza da (Lehen Hezkuntzako 6. maila, hain zuzen), eta euskal eta espainiar identitateen transmisio hutsal edo inkontzientea aztertzen du, gaur egun Euskal Autonomia Erkidegoko ikastetxeek erabiltzen dituzten Gizarte Zientzietako testuliburuaren analisiaren bidez. Besteak beste Michael Billig-en nazionalismo “banal” edo hutsalaren tesiaz baliaturik, eduki-analisi kualitatiboa erabili da hiru argitaletxetako testuliburuak konparatzeko. Aurkikuntzei dagokienez, argitaletxe gehienek espainiar nazionalismoa euskaraz banalizatzen dute, paradoxikoki. Ikaselkar argitaletxea da euskal nortasuna modu nazionalistan —eta ez erregionalistan— erreproduzitzen duen bakarra.

Hitz gakoak: hezkuntza, testuliburuak, nazionalismo hutsal, espainiar nazionalismoa, euskal nazionalismoa

Abstract

This research, located in the field of Nationalism Studies, focuses on compulsory education —more precisely, on the 6th degree of primary education— and examines the banal or unconscious transmission of Basque and Spanish identities through the analysis of Social Science textbooks used nowadays in schools located in the Basque Autonomous Community. Drawing, among others, on Michael Billig’s thesis of banal nationalism, qualitative content analysis has been used to compare textbooks from three publishers. Concerning the findings, most publishers banalise Spanish nationalism paradoxically through the Basque language. Ikaselkar is the only one reproducing Basque identity in a nationalist —and not regionalist— fashion.

Keywords: education, textbooks, banal nationalism, Spanish nationalism, Basque nationalism

1. Sarrera eta motibazioa

Gaur egungo gizarteetan, nazio-identitatea eremu askotan transmititu eta erreproduzitzen da errutinaz eta inkontzienteki. Izan ere, “nazionalismo” hitzak —maiz eskuin muturrarekin edo mugimendu independentistekin lotuta— testuinguru askotan izaten duen konnotazio negatiboa gorabehera, herritarren eguneroko bizitzan daude nazio-identitatea oharkabean erreproduzitzen duten diskurtsoak eta praktikak: kirola, komunikabideak, zinema, etab. Hala ere, gatazka politikoak bizi dituzten gizarteetan, sozialki bateraezintzat —edo nekez bateragarritzat— jotako nortasunak egoten dira sarritan: kataluniarra eta espainiarra, eskoziarra eta britainiarra, etab. Lurrean berean babes-maila jakin bat duen mugimendu nazionalista bat baino gehiago egoteak zaildu egiten du nazio-identitate jakin baten transmisio “inkontzientea”, gatazkari buruzko kontzientzia soziala dela eta. Alabaina, horrek ez du esan nahi horrelako lurraldeetan nazionalismo “hutsal”-ik ez dagoenik; aitzitik, zenbait alorretan nazio-kontzientziaren transmisio despolitizatuaren zantzuak ikus ditzakegu, betaurreko egokiak janzten baditugu.

Nazionalismo-ikerketen baitan kokatutako ikerketa honen ardatza derrigorrezko hezkuntza da, Lehen Hezkuntza hain zuzen, eta xede du euskal eta espainiar nortasunen transmisio hutsal aztertzea arlo horretan, gaur egun Euskal Autonomia Erkidegoko ikastetxeek erabiltzen dituzten Gizarte Zientzietako testuliburuaren analisiaren bidez. Nazioaren gaineko ikuspegi konstrukzionistan eta Michael Billig gizarte-psikologo ingelesaren nazionalismo hutsalaren tesian (1995) oinarrituta, eduki-analisi kualitatiboa erabili da Santillana – Zubia, Anaya – Haritza eta Ikaselkar argitaletxetako testuliburuak aztertzeko, LHko 6. mailari dagozkionak.

2. Arloko egoera eta ikerketaren helburuak

Paradigma modernistaren baitan kokatutako korrante konstruksionistari jarraikiz, nazioak “imajinatutako komunitate politikoak” dira (Anderson, 2006). Naziokideek euren nazio-komunitatea imajina dezaten, beharrezkoa da “asmatutako” tradizio eta sinbolo nazional batzuk partekatzea: aberriaren egunak, kirol-ekitaldiak, banderak, ereserkiak, etab. Izan ere, horiek balore eta jokabide-arauen transmisioa bermatu ez ezik, iraganaren eta orainaren arteko lotura ere irudikatzen dute (Hobbsbawm eta Ranger, 1983; Smith, 1991: 16-17).

Nazionalismo hutsalaren tesiaren arabera, nazio-kontzientzia ez da agertzen soilik modu erradikalizatuan edota ez ohiko egoeretan. Nazio-krisialdi bat (adibidez, gerra bat) heltzen denerako, herritarrek badakite soberan zeintzuk diren euren aberriari dagozkion sinboloak. Nazio-krisialdiek ez badituzte nazioak ezerezetik sortzen, horrek esan nahi du egonkortasun-garaietan ere agerikoa ez den nazionalismo bat egon behar dela: “nazionalismo hutsala” (*banal nationalism*). Billig-en ustez (1995), ezarritako estatu-nazioetan, nazionalismoa oharkabean erreproduzitu ohi da; hots, nazionalismo hutsalak, erritual edo ohiko praktiken bidez, naziotasun bat naturalizatu eta etengabe gogorarazten du. Praktika horien ondorioz, populazio orokorrak naziotasun hori bereganatzen du. Nazionalismo hutsala diskurtso politiko-instituzionaletan eta komunikabideetan antzeman daiteke: erakunde publikoen eraikinetan jasotako banderak, albiste «nazional» eta «nazioarteko» albisteen arteko bereizketa, deixien («gure atletak», «herrialde hau», «hemen») eta elipsien erabilera ([espainiar] «gizartea», [britainiar] «lehen ministroa»), etab. Horri guztiari gehitu behar zaio nazio propioa irudikatzeo ezinbestekoa dela horrekin batera nazioez osatutako mundua ere irudikatzea: “the nation is always a nation in a world of nations” (ibid.: 61). Nazionalismo hutsalaren tesia geopolitika kritikoaren arloan garatutako mapen irakurketa konstruksionistarekin osatu behar da. Azken finean, naziokideek nazioari dagokion lurraldea modu bisualean imajinatu ahal izateko, “mapa” deritzegun gizarte-eraikuntza horien rola funtsezkoa da (Pickles, 2004; hemen aipatuta: Culcasi, 2010: 587). Winichakul-ek (1988; hemen aipatuta: Anderson, 2006: 171-175) “logoizazio”-aren kontzeptua erabiltzen du erreferentzia egiteko mapa bat bere testuinguru geografikotik atera eta puzle baten pieza bat balitz bezala irudikatzean datzan praktikari.

Posible al da nazionalismo hutsalaz hitz egitea estaturik gabeko nazioetan, kontuan hartuta estaturik gabeko nazionalismoen sinbolo, diskurtso edota praktikak ez ohi direla oharkabean geratzen? Crameri-ren aburuz (2000: 145-157), prozesu autonomikoak ahalbidetu zion kataluniar nazionalismoari bere forma banalizatua edukitzea, kataluniar hizkuntza, kultura eta ikurrak ofizialak direlako eta eremu publikoan normalizatuta daudelako gaur egun. Kataluniar eta espainiar nazionalismo hutsalaren arteko gainjartzearen ondorioz, kataluniar gehienek nazio-nortasun hibridoa lukete. Hibridotasunaren hipotesia baino zuzenagoa iruditzen zaigu, baina, lurralde-nortasun batzuen *anbibalentziaren* hipotesia. Vicent Flor-ek valentziar kasuan (2015: 3969-90) eta Iker Iraolak euskal kasuan (2021) iradoki duten bezalaxe, estatu azpiko nortasun batzuk bi modutan irudika eta uler daitezke: modu nazionalistan edo modu erregionalista/autonomistan. Hego Euskal Herrian, nazionalismo eta erregionalismo hutsalaren arteko bereizketa egitean, bi dira aintzat hartu beharreko irizpideak: (1) irudikapenak euskal nortasunari esleitutako rola (zentraltasuna vs. estatu-nazioarekiko subalternitate), eta (2) lurraldetasuna (zazpi lurraldez osatutako Euskal Herria vs. EAE).

Orain arte, euskal nortasunaren naturalizazio edo banalizazioari buruzko literatura komunikabideetan (Bidegain et al., 2021) edota kirol-ekitaldietan (Rojo Labaien, 2014) zentratu da batez ere, eta hezkuntza alboratuta gelditu da, nahiz eta haren funtzio nazionalizatzailea soberan ezaguna izan nazionalismo-ikerketetan. Paradigma ezberdinetako adituak ados daude historikoki hezkuntza-sistema zentralizatuak ezinbestekoak izan direla nazio-hizkuntza eta kulturak zabaltzeko, hezkuntza-pelegrinajeak bultzatzeko edota ikasleekin erritual nazionalistak praktikatzeko (Anderson, 2006: 113-121; Billig, 1995: 50-51; Gellner, 2009: 42-43; Smith, 1991: 40-41). Nazio-kulturaren iraskuntzari datxekiola, Anderson-ek garrantzi berezia ematen dio Geografiari ez ezik, Historiari ere. Izan ere, XIX. mendearen amaieran historia nazionalki definitzen zuen kontzientzia historiografikoa zabaldu zen, eta nazioaren genealogiaren inguruko

kontaketa testuliburueta eta ikastetxeetara heldu zen. Sarritan, historiaren ikuspegi nazional horrek iraganeko gertakari tragikoak ahanzi edota distortsionatu egiten ditu.

Hezkuntzaren eta nazio-nortasunaren erreproduzioaren arteko harremana aztertzean, zenbait ikerketa-objektu jorratu dituzte ikertzaileek: irakasleria (De La Montaña Conchiña eta Rina Simón, 2019: 96-113), ikasleria (Bahena Mendoza, 2015: 241-262), testuliburuak (Gulliver, 2011: 119-135), ikasgeletako argazki eta sinboloak (Sanz Simón 2019: 407-447), etab. Ikerketa horietako batzuek eskualdeko nortasuna erabat zokoratuta dagoela ondorioztatu dute, europar eta nazio-nortasunei ematen zaien garrantziaren aurrean (Brown, 2005: 78-89).

Gaia Hego Euskal Herrira ekarrita, egoerak berezitasunak dauzka. Batetik, espainiar hezkuntza-politikek estatua eta nazioa bat etorraztea izan dute helburu historikoki. Horretarako, gaztelera ez beste hizkuntzen zokoratzeaz gain, “*bat* zen herritar espainiar guztiek ikasi behar zuten historia eta *bat* ikasi behar zuten geografia” (Zabaleta Imaz, 2000: 81). Bestetik, baina, euskal nazionalismoak ere hezkuntzaren funtzio nazionalizatzailea bere alde erabili izan du; horren lekuko dira ikastolen mugimendua eta euskal curriculumaren aldarrikapena (Zabaleta Imaz, 2008: 239). EAEren kasuan, D ereduaren sare publikora eta bestelako itunpeko ikastetxeetara hedatu bada ere, euskal curriculumak ez dago bermatuta. Gurutze Ezkurdiak (2008: 109-142) honakoa ondorioztatu zuen 1876tik 2006ra arte ekoiztutako 90 testuliburu metodologia kuantitatiboaz aztertu eta gero: “ez gaituzten engaina, testuliburuak euskaraz egoteak ez baitu bermatzen edukiaren testuinguratzeko soziokulturala”. Hortaz, badirudi, eredu linguistikoa baino gehiago, ikastetxe-mota dela erabakigarria nazio-identitatearen transmisioan, euskal curriculumak ikastolen berezitasuna izanik.

Gurutze Ezkurdiak bere ikerketa burutu zuenetik hamabost bat urte igaro dira, eta azken urteotan aldaketa ugari egon dira. Lehenik, hezkuntzaren alorrean, estatu zein EAE mailako hezkuntza-lege eta arau berriez gain, aldaketarik aipagarriena Ikaslekar argitaletxearen agerpena da. Ikastolen Elkartaren eta Elkar argitaletxearen ekimenez sortu zen 2011n euskal curriculumak ardatz duten testuliburuak ekoitzi eta banatzeko helburuarekin. Argitaletxearen datuen arabera, haien ikasmaterialak ikastetxe publikoen %10 inguruk erabiltzen ditu, ikastolez gain. Bigarrenik, maila sozial eta politikoan, EAEren desegitea azpimarratzekoa da. Eta hirugarrenik, nazionalismo hutsalaren tesia eta azken bi hamarkadetan nazionalismo-ikerketetan egondako bestelako ekarpen teorikoak ez ziren (hain) ezagunak Euskal Herrian orain dela hamabost urte.

Gauzak horrela, ikerketa honek egungo testuliburuaren azterketa konparatiboa proposatzen du, bestelako marko teoriko eta metodologiez lagunduta. Hauek dira ikerketaren helburu espezifikoak: (1) euskal eta espainiar identitateek testuliburuetan duten pisua neurtzea; (2) bi identitate horiek zer mekanismoren bitartez erreproduzitzen diren ikertzea; (3) euskararen lurraldeak irudikatzen modua aztertzea, euskal nortasunaren anibalentziari arreta berezia emanez, eta (4) argitaletxeen artean antzekotasunak eta desberdintasunak identifikatzea. Horretarako, LHko 6. mailako Gizarte Zientzietako testuliburuaren azkenengo euskarazko edizioa aztertu da, Santillana – Zubia, Ikaslekar eta Anaya – Haritza argitaletxeetakoak (hau da, bi argitaletxe estatu-mailakoak eta bat bertakoa). Eskuragarri zeudenen artean, argitaletxe horiek aukeratu dira, bakoitzaren erabileraren hedapena ikerketa esploratorio batez arakatu ostean eta ikuspegi ezberdinak eskaintzen dituzten testuliburuak txertatu nahian. Metodologiari dagokionez, lurralde-nortasunaren erreproduzio-mekanismo hauek aztertu dira ikuspuntu kualitatibo batetik: hizkuntza-praktika banalizatzaileak, sinbologia, mapen logoizazioa, genealogiari buruzko kontaketa, eta nazioen munduaren erreproduzioa. Aldi berean, arreta berezia eskaini zaie euskal nortasunaren anibalentziari eta arestian aipatutako bi irizpideei.

3. Ikerketaren muina

3.1 Santillana – Zubia: espainiar nazionalismoaren eta euskal subalternitatearen banalizazioa

Hiru argitaletxeak continuum batean koka daitezke. Mutur batean, Santillana – Zubiak espainiar nazionalismoa erabat banalizatzen du eta, horrekin batera, euskal nortasun autonomikoa. Zenbait mekanismoren bitartez egiten du hori. Lehenik eta behin, hizkuntza-praktika banalizatzaileekin hasita,

lehen pertsona plurala modu puntualean erabiltzen du liburuak, espainiar biztanleriari erreferentzia egiteko: “zenbat aldatu *garen* 1978tik hona! Beste era batera janzten *gara*, tresna elektronikoko gehiago erabiltzen *ditugu*, eskubide gehiago *ditugu*...” (158. orrialdean). Elipsiak ugariagoak dira, Espainia baita edukien erreferentziatzko markoa, besterik adierazi ezean. Adibidez, Geografiako edukietan (13. orrialdetik 32. orrialdera), izenburuek ez dute Espainia aipatzen Espainia erreferentziatzko markoa den azpigaietan: “nolako da (Espainiako) kostaldea?”, “Nolakoak dira (Espainiako) klima eta landaredia?”, etab. Historiarekin lotutako edukietan gauza bera gertatzen da. Badaude eufemismoak ere. Arreta gehien erakartzen duenak geografia fisikoarekin dauka zerikusia. Konkretuki, “Iberiar penintsulako erliebea” izenburu duen azpigaiak (14. eta 15. orrialdeetan) ez du Iberiar penintsula osoko erliebea azaltzen, Espainiakoa baizik. Hala islatzen da ikasleei aurkeztutako mapan ere, non Portugal grisez agertzen den. Espainia Iberiar penintsularekin nahastearen praktikak Espainiaren muga politikoaren naturalizazioa dakar berekin eta, jakina, mapen logoizazioarekin erlazionatuta dago erabat. Espainiako mapen logoizazio partziala begi-bistakoa da liburuan zehar.

Bigarrenik, espainiar nazioaren genealogiaren kontaketa ere agertzen da Historiako edukietan. “Hispania” izenaren lehenengo lekukotzetatik abiatuta, historiako aro guztiak labur-labur azaltzen ditu liburuak, horren ostean Aro Garaikidean zentratzeko. Azpimarratzekoak dira egileen ahaleginak Espainiak azken hamarkadetan izan duen bilakaera eta homologazio demokratikoa nabarmentzeko, trantsizioari buruzko kontaketa hegemonikoarekin bat etorritz: “trantsizioan, Espainia diktadura bat izatetik demokrazia bat izatera igaro zen. [...] Gaur egun, Europar Batasuneko gainerako estatuen antzeko maila duen herrialde bat da Espainia: antzeko ongizate-maila eta antzeko arazoak eta erronkak ditu” (148. orrialdetik 154. orrialdera).

Espainiako (eta Europako) geografia eta historiari buruzko edukiak ugariak dira; euskal lurraldeei eskainitako orri-kopurua, berriz, eskasa. Euskal lurraldeei ez zaie gai bat ere eskaintzen; aitzitik, eduki eskas horiek beti Espainiari buruzko gaietan sartzen dira, modu osagarrian eta Espainiari buruzko eduki gehienak azaldu ostean. Bertan, euskal nortasuna erreproduzitzen da, baina betiere Espainiarekiko subalternitate-egoeran eta EAera edo “Euskadi”-ra mugatuta, liburuaren terminologiari jarraikiz. Hasteko, espainiar nazionalismoak lehen pertsona pluralaren, elipsi eta eufemismoen monopolioa duenez, EAeri buruzko edukietan ez da hizkuntza-praktika banalizatzailerik identifikatzen. Elipsi falta nabarmena da izenburuetan ez ezik (“*Euskadiko* erliebea”, “Nolakoak dira *Euskadiko* urak eta klimak?”, etab.), erakunde eta lege komunak aipamenetan ere: “*Eusko* Jaurlaritza”, “*Eusko Jaurlaritzaren* lehendakaria” (152. orrialdean).

Horretaz gain, Araba, Bizkai eta Gipuzkoaren genealogiaren inguruko kontaketa distortsioak edota hutsuneak hautematen dira, helburu luketenak Espainiarekiko subalternitatea eta egungo lurraldetasun autonomikoa zalantzan ez jartzea. Hain da espainiarra azalpenen ikuspegia, ezen, Aro Garaikideko kulturaz eta arteaz jardutean, ez den bereizketarik egiten euskal eta espainiar idazle edota artisten artean, denei tratamendu bera emanez: “belaunaldi horretakoak (98koak) izan ziren Antonio Machado, *Miguel Unamuno* eta *Pío Baroja*” (137. orrialdea). Hori irakurriz gero, ikasle askok ez lukete jakingo Unamuno eta Baroja euskaldunak zirenik, denak espainiartzat jo egiten baitira. Hori gutxi balitz bezala, nafar auziari ez ikusiarena egiten zaio, ez dira-eta zenbait datu historiko aipatzen: Nafarroako Erresumaren parte izan zirela Araba, Bizkaia eta Gipuzkoa; 1936ko Autonomia-Estatutua hasieran lau lurraldeetarako aurreikusita zegoela; egungo legedian Nafarroako Foru Erkidegoak EAerekin bat egitearen aukera jasota dagoela, etab. Mapen bidez logoizatzen den lurraldea, esan gabe doa, EAeri dagokiona da.

3.2 Ikaslar: Euskal Herriaren homologazioa nazioen munduan

Ikaslarrek ez dituzenez Gizarte Zientzietako eta Naturaren Zientzietako ikasmaterialak bereizten Lehen Hezkuntzan, kasu honetan Naturaren Zientzietako edukiak ere aztertu dira, testuliburuak (hobeto esanda, hiru liburuxkak) osotasun bat dela ulertuta. Hori esanda, Ikaslarrek erabateko ezerezean uzten du espainiar identitatearen erreproduzioa. Hiru liburuxketan zehar Espainiaren aipamen bat bera ere ez dagoenez, atzerritar batek ziurrenik ez luke jakingo zer estatutan erabiltzen diren. Euskal nortasuna, ordea, modu zeharo nazionalistan islatuta dago.

Konkretuki, Euskal Herria ikasleen ingurune hurbiltzat jotzen dituzten deixiak daude: “kanpo-eragileek itxuratutako paisaia edo erliebeak ikusteko aukera ugari dago *Euskal Herrian*. [...] Ingurutzen *gaituen* paisaia gehienetan nabari da urak eragindako higadura: itsaslabarretan, mendietan, ibaien ibilgailuetan...” (1. liburuxkaren 68. orrialdea); “Pape Ibnou mutikoa ere hegazkinez *etorri* zen *Euskal Herrira*” (2. liburuxkaren 56. orrialdea). Gai bakoitzean nazioarteko eta euskal ikuspegiak tartekatuta daudenez, Euskal Herriari buruzko azalpenak ematean, Euskal Herria berariaz aipatu ohi da; beraz, ez da elipsien erabilera sistematikorik antzematen, salbuespenak salbuespen. Lurraldetasunari dagokionez, “Euskal Herria” formula erabiltzen da sistematikoki euskararen zazpi lurraldeen multzoa izendatzeko. Lurraldetasun hori mapetan ez ezik, ikasleen ingurune hurbilak eskaintzen dituen adibideen hautaketan ere errespatzen da. Hala nola, lurpeko urek sortzen dituzten haitzuloetako paisaien artean, hauek aipatzen dira: “Mendukilo Nafarroan, Arrikrutz Gipuzkoan, Pozalagua Bizkaian, Mairulegorreta Araban eta Otsozelaiko eta Sarako haitzuloak Ipar Euskal Herrian” (1. liburuxkako 68. orrialdea).

Gainera, Euskal Herriaren genealogia eta maparen logoizazioa batera doaz. Izan ere, Euskal Herriaren mapa erakusten da Historiaurreari buruzko edukietan ez ezik, lurren azaleratzeari buruzkoetan ere. Zehazki, 1. liburuxkaren 15. orrialdeak Euskal Herriko lurren azaleratze progresiboa erakusten du lau mapen bitartez, eta mapa bakoitzak lur-eremu bakoitza noiz azaleratu zen adierazten du: duela 220 milioi urte, duela 120 milioi urte, duela 40 milioi urte eta duela 15 milioi urte. Artean lur gehienak azaleratu ez zirenean Euskal Herriaren gaur egungo mugak *uretan* marraztuta agertzeak aditzera ematen du Euskal Herria ahistorikoa edo, behintzat, gizadia bera baino antzinagoa dela.

Edozein kasutan, deigarriena da Ikaslekarrek garrantzi handia ematen diola nazioez osatutako mundu-ikuskeraren erreproduktzioari. Hortik abiatuta, estatu-nazioen parean jarriz, Euskal Herria nazioen munduan homologatzen dute ikasmaterialek. Konkretuki, 2. liburuxkan, “Munduko biztanleria aztertzen” izenburu duen atalak munduko biztanleria sailkatzeko erabiltzen duen irizpide nagusia nazioa da, eta herrialdeak konparatzen ditu azalerari, biztanleriari eta biztanle-dentsitateari dagokienez: Alemania eta Txina, Erresuma Batua eta Australia. Horren ostean, ikasleei Euskal Herria eta Senegal konparatzeko eskatzen zaie 19. orrialdean. Are gehiago, Euskal Herriaren eta Senegalen arteko konparaketa liburuxkan zehar errepikatzen da hortik aurrera, eta modu pertsonifikatuan ere irudikatzen da Janelle izeneko pertsonaia senegaldarraren bitartez. Alabaina, nazio-homologazio horretan zailtasunak ere antzematen dira. Nazioen munduaren logikak *estatu*-nazioen mundua erreproduzitzera jotzen duenez, munduko mapa gutxi batzuetan Euskal Herriak ez du berezko presentzia edota daturik. Horrela, 2. liburuxkaren 38. orrialdeko munduko mapak estatu-nazioak zenbait kolorez koloreztatzen ditu, bizi-itxaropenaren arabera. Mapa horretan, Espainia eta Frantziaren artean Euskal Herria adierazita ez badago ere, ikasleei Euskal Herriaren kokapenaz eta bizi-itxaropenaz galdetzen zaie eta, bi estatuok itxaropen-maila bera dutenez (80-89 urte), ikasleek suposa dezakete Euskal Herria ere tarte horretan dagoela kokatuta. Hala ere, berezko kolore eta daturik ez egoteak —etsipenak edo hautu pedagogiko batek eraginda— ikasleei Euskal Herriaren subalternitate-egoera gogorarazten die.

3.3 Anaya – Haritza: “Espainiako estatu”-aren eta euskal gutasunaren artean

Anaya - Haritza erdibidean dago. Batetik, espainiar nazio-identitatea naturalizatzen du, baina Santillana – Zubia baino neurri txikiagoan. Bestetik, euskal nortasuna sendotasunez erreproduzitzen du, baina betiere modu autonomistan. Espainiar identitateari datxekiola, “Espainiako estatua” formula juridikoa erabiltzen du sistematikoki, eta ez “Espainia”. Adibidez, 11. orrialdean, honakoa irakur dezakegu: “zer kontinentetan dago Espainiako estatua? [...] Zer lurraldek eratzen dute Espainiako estatua?”. Ezaguna den bezala, euskal eta kataluniar nazionalismoek erabili izan duten espresioa da, espainiar nazio-proiektua naturalizatua izatea eragozteko helburuarekin. Ez dirudi kasualitate hutsa denik, “Frantziako estatuak” ere (euskal nazionalismoaren beste arerioak, hain zuzen) horrelako izendapena jasotzen baitu, gainontzeko estatu-nazioek ez bezala. Era berean, deixi falta nabarmena da, kasu honetan lehenengo pertsona plurala ez dagoelako Espainiarekin lotuta, EA Erekin baizik: “*gure* kostaldea” (20. orrialdea), “*gure* itsaslabarren forma” (20-21. orrialdeak).

Alabaina, hautu horiek gainazalekoak ematen dute, ez baitatoz bat testuliburuaren edukiekin. Azken batean, Espainia da eduki gehien erreferentziatzko markoa eta, beraz, analisi sozial eta historiko arrazionalerako marko naturala balitz bezala aurkezten du liburuak. Gainera, bestelako hizkuntza-praktika banalizatzaileak identifikatu dira. Batetik, elipsiak erabiltzen dira gai juridiko-politikoari, kulturari zein erliebeari buruzko edukietan: “(espainiar) herritarrak” (105. orrialdea), “(espainiar) Artxipelagoen erliebea” (18. orrialdea), etab. Bestetik, Espainia Iberiar penintsulari buruzko erreferentziez naturalizatzen da berriro ere, sarritan “iberiar” eta “espainiar” hitzak isilean gordez. Esaterako, 16-17. orrialdeetako azpigaiak “Penintsulako kostaren erliebea” du izenburu, baina berez *Espainia penintsularreko* kostaren erliebeaz ari da, Portugal grisez agertzen baita, Espainiako maparen logoizazioan lagunduz.

Genealogiari bagagozkio, Santillana – Zubiak egiten duen bezalaxe, Anaya - Haritzak ere trantsizioa “demokraziaren iritsiera”-rekin erlazionatzen du. Gainera, “erreformisten” eta “apurketazaleen” arteko *kontsentsuaren* balioa azpimarratzen du, espainiar demokraziaren elementu fundatzailea litzatekeena: “zertan datza kontsentsuaren ideia trantsizio garaian? Uste duzu kontsentsua baliogarria dela beste egoera batzuetan?” (104. orria).

EAERI buruzko edukiak kuantitatiboki eskasak izanda ere¹, euskal nortasuna irmotasunez erreproduzitzen da bertan, betiere modu autonomistan. Alde batetik, aipatu bezala, lehenengo pertsona pluralak EAERI egiten dio erreferentzia. Halaber, “Nor da nor” ataletan, pertsonaia historikoak lantzen dituzten horietan, nabarmentzekoa da euskal “kuota” bat dagoela, Sabino Arana (90-91. orrialdeak), Dolores Ibarruri (110-111. orrialdeak) eta bestelako euskal pertsonaia historikoak lantzen baititu liburuak. Are gehiago, 126. orrialdeak euskal tradizioak jorratzen ditu: kirolak (eskupilota, zesta punta eta herri-kirolak); artisautza-lanak, abesti eta dantza tipikoak (esaterako, aureskua); gastronomia (marmitakoa, bakailoa pil-pil saltsan, Idiazabalgo gazta, txakolina, etab.), eta jaiak (Bilboko Aste Nagusia, Tolosako inauteriak, etab.).

Bestetik, eduki horietan oso zaila da elipsirik aurkitzea, eta Espainiarekiko subalternitatea zalantzan jartzen ez duten formulak hobetsiak dira: “gure *lurralde*” (88. orrialdea), “gure *erkidegoa*” (43. orrialdea), “gure *eskualdea*” (89. orrialdea) edo “gure *lurra*” (127. orrialdea). Genealogiari bagagozkio, euskal lurraldeen historiari buruzko distortsioak edota hutsune argiak daude. Izan ere, Frantziako Iraultzaren garaian, Frantziak Gipuzkoa anexionatzeko asmoa zuela aipatzen du, 1794ko abuztuan Gipuzkoako Batzar Nagusiek, Getarian bilduta, Gipuzkoaren independentzia aldarrikatu zutela aipatu gabe. Horretaz gain, espainiar Konstituzioari buruzko erreferendumean botoa eman zutenen %87,78k alde bozkatu zuela dio 98. orrialdeak, Bizkaian, Gipuzkoan eta Araban abstentzioak izan zuten arrakasta aipatu gabe. Lurraldetasunari erreparatu, inkoherentzia edo salbuespen txikiren bat kenduta, Anaya - Haritza Bizkaiak, Gipuzkoak eta Arabak osatutako “Euskal Autonomia Erkidego”-ra mugatzen da eta, autonomia-estatutuak azaltzean, nafar auziari ez ikusiarena egiten dio. Jakina, hiru lurraldeen irudikapen hori kartografikoa ere bada.

4. Ondorioak

Ikerketa honen baitan gauzatutako azterketa kualitatiboaren emaitzak ikusita, zenbait ondorio atera daitezke. Lehenik eta behin, EAERIko ikastetxe publiko eta kristau eskola ugarian, Santillana – Zubia edo Anaya – Haritza argitaletxeak erabiltzen dituzten horietan hain zuzen, espainiar nazionalismoa modu hutsalean agertzen da. Are gehiago, azken hamarkadetan euskara euskal nazionalismoaren sinboloa izan denez (eta euskarazko irakaskuntza euskal nazionalismoaren aldarrikapen edo lorpenetako bat), paradoxikoa suerta daiteke, baina EAERIren kasuan espainiartasunaren irakaskuntza *euskaraz* ematen da nagusiki. Horrenbestez, D ereduak ez du euskal nazionalismoaren koordenatuetan funtzionatzen, Gizarte Zientzien irakaskuntzari dagokionez behintzat.

¹ Santillana – Zubian bezala, eduki horiek Espainiari buruzko gaietan kokatuta daude, modu osagarrian.

Lehenengo ondorio horrek ez du esan nahi euskal nortasunak testuliburuetan batere lekurik ez duenik. Alabaina, testuliburu gehienek kasuan, edukiak kuantitatiboki eskasak dira eta, ikuspuntu kualitatibo batetik, *erregionalismo* edo *autonomismo* hutsala baino ez dute islatzen, eta ez euskal nazionalismo hutsala. Subalternitatean eta lurraldetasun zurrun batean “harrapatutako” autonomismo hutsal horren ondorioz, ikasleek jasotzen duten ezagutzan hutsune edo distortsio argiak daude, haien ingurune soziokulturalaren aldetik: nafar auzia, Gipuzkoako Batzar Nagusien independentzia-aldarrikapena 1794an, etab. Hutsune horiek ikusita, badirudi Gurutze Ezkurdiak orain dela hamabost urte idatzi zuenak indarrean jarraitzen duela: alegia, ikasleek testuliburu bidez ezagutzen duten errealitateak zerikusi handirik ez duela haien ingurune soziokultural hurbilarekin, euskarazko testuliburuak izan arren.

Hirugarrenik, badago salpuespenik, euskal nazionalismoaren gakoetan funtzionatzen duenik: Ikaslekar argitaletxea, batez ere ikastolek erabiltzen dutena. Argitaletxeak euskal curriculumarekin duen konpromisoaren ondorioz, haren ikasmaterialetan ez du funtzionatzen espainiar nazio-erakuntzaren logikak, non *bat* den herritar espainiar guztiek ikasi behar duten historia eta *bat* ikasi behar duten geografia. Aitzitik, Ikaslekarren liburuxketan, zazpi lurraldeetako Euskal Herriak hartzen du zentraltasuna eta, haurrak neurri handi batean subjektu despolitizatuak izaten diren heinean, euskal nazionalismo hutsalaz hitz egin daiteke. Ziurrenik, euskal nazio-kontzientziaren transmisio hori ez da hain inkontzientea izango gurasoen, irakasleen edo testuliburuaren sortzaileen ikuspuntutik, baina hori baieztatu ahal izateko bestelako ikerketa bat beharko genuke.

Laugarrenik, estaturik gabeko nazionalismoen eta nazioez osatutako mundu-ikuskeraren arteko harremanari dagokionez, Ikaslekar izatea bigarrenari garrantzi handiena ematen dion argitaletxea ez da kasualitatea. Izan ere, estatu-nazioekiko konparaketa sistematikoa da Euskal Herria ikasleen iruditerian nazio gisa homologatzeko modurik eraginkorrena, ziurrenik. Aldi berean, baina, nazioen munduaren logikak sarritan *estatu*-nazioen mundua erreproduzitzera jotzen duen heinean, zailtasunak ere agertzen dira. Beraz, estaturik gabeko nazionalismoak harreman konplexua dauka nazioen munduarekin.

Azkenik, ikerketa honek honakoa frogatzen du: lurralde batean, non bi nazio-kontzientzia dauden (euskalduna eta espainiarra), biak elkarren parean jarri edo bertako identitate-aniztasunaren inguruan nolabaiteko pedagogiarik egin beharrean, argitaletxe bakoitzak nazio-nortasun *bakarra* erreproduzitzen du, eta bestea neurri batean edo bestean baztertu. Bestela esanda, lurralde batean bi nazionalismo (hutsal) gainjartzen direnean, “hibridotasuna” baino gehiago, bien arteko “lehia” bat agertzen da, non bakoitzak bereari eusten dion. Lehiaren logika horretan, nazionalismo bat dago, “irabazten” ari dena (espainiarra), mesede egiten dioten testuliburuaren erabilera oso hedatuta dagoelako ikastetxe publiko eta kristau eskoletan, eta beste nazionalismo bat, Ikaslekar argitaletxeari eta ikastolei eusten diena —euskal nazionalismoa, estaturik ez duena.

5. Etorkizunerako planteatzen den norabidea

EAEko hezkuntza-lege berriari buruzko proposamen, akordio edota aurreproiektuek eragindako eztabaida soziala ikusita, ikerketa hau hausnarketa kolektiboan interesgarria suerta litekeen ekarpen apal bat izatea espero dugu. Izan ere, derrigorrezko hezkuntza erregulatuko duen araudia diseinatzean, ezinbestekoa da hezkuntza-sistemak lurralde-identitateen transmisioan duen garrantzia gogoan izatea, are gehiago estaturik gabeko nazioetan. Etorkizuneko ikerketei dagokienez, kontuan hartu behar da testuliburuak ez direla ikasleek euren ikastetxetan jasotzen duten influentzia bakarra. Horrexegatik, ikertzaile honek bere doktore-tesian hezkuntzaren eta lurralde-identitateen arteko harremanaren ikerketa-lerroarekin jarraitzeko eta testuliburuetatik harago ikertzeko asmoa du, baita EAEtik harago ere.

6. Erreferentziak

Anderson, B. (2006): *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* (Berrikusitako ed.), Verso, Londres/New York.

- Aldasoro, M., & Elkar-Ikastolak Zerbitzuak S.L. (koord.) (2017): *Ingurunea. Gizarte eta Naturaren Zientziak. Lehen Hezkuntza 6*, Eki proiektua, Ikaselkar, Donostia.
- Bahena Mendoza, I. (2015): Construcción de la identidad nacional en alumnos de educación secundaria del municipio de Nezahualcóyotl, *Revista Mexicana de Investigación Educativa*, 20(64), 241-262.
- Basterretxea Llona, A., & Etxebarria, L. (zuz.) (2020): *Gizarte Zientziak. Lehen Hezkuntza 6*, Egiten jakin zurekin bilduma, Santillana – Zubia, Etxebarri.
- Benítez Orea, J.K. (koord.) (2020): *Gizarte Zientziak. Lehen Hezkuntza 6*, Piezas pieza proiektua, Anaya – Haritza, Madril.
- Bidegain, E., Larrañaga, A., & Maguregi, Z. (2021): *Izan ala ez izen? Euskal Herriaren irudikapena euskal hedabideetan*, Martin Ugalde Kultur Parkea, Jakin eta Elkar, Andoain.
- Billig, M. (1995): *Banal nationalism*, SAGE, Londres/Thousand Oaks (Kalifornia)/New Delhi.
- Brown, K.D. (2005): Estonian Schoolscapes and the Marginalization of Regional Identity in Education, *European Education*, 37(3), 78-89.
- Crameri, K. (2000): Banal Catalanism?, *National Identities*, 2(2), 145-157.
- Culcasi, K. (2010): Geographical record. Constructing and naturalizing the Middle East, *The Geographical Review*, 100(4), 583-597.
- De La Montaña Conchiña, J.L., & Rina Simón, C. (2019): El nacionalismo banal en el profesorado de educación infantil y primaria en formación y la enseñanza-aprendizaje de la Historia, *Perfiles Educativos*, XLI(165), 96-113.
- Ezkurdia Arteaga, G. (2008): Euskal Herria gaiaren garapena XX. eta XXI. mendeetako testuliburuetan, *Ikastaria*, 16, 109-142.
- Gellner, E. (2009): Nazioak eta nazionalismoak, (Juan Garzia Garmendia itzul.), Klasikoak, Bilbo.
- Gulliver, T. (2011): Banal Nationalism in ESL Textbooks, *Canadian Journal of Education*, 34(3), 119-135.
- Hobbsbawm, E.J. & Ranger, T.O. (1992): *The Invention of Tradition* (Canto ed.), Cambridge University Press, Cambridge.
- Iraola, I. (2015ko uztailaren 25a). Euskal nazionalismo hutsala? *Argia*. <https://www.argia.eus/argia-astekaria/2742/euskal-nazionalismo-hutsala>
- Flor, V. (2015): El regionalismo banal y la construcción de la identidad valenciana autonómica: una perspectiva desde la sociología histórica. In P. Folguera et al. (arg.), *Pensar con la Historia desde el siglo XXI. Actas del XII Congreso de la Asociación de Historia contemporánea*, UAM ediciones, Madril, 3969-3990.
- Rojo Labaien, E. (2014): *Futbola eta nazio eraikuntza Euskal Herrian eta Espainian*, Utriusque Vasconiae, Donostia.
- Sanz Simón, C. (2019): Los símbolos del nacionalcatolicismo. Una mirada a través de la fotografía escolar durante la dictadura franquista (1950-1959), *Historia y Memoria de la Educación*, 10, 407-449.
- Smith, A.D. (1991): *National identity*, Penguin Books, Londres/New York/Victoria/Ontario/Auckland.
- Zabaleta Imaz, I. (2000): *Nazioa eta hezkuntza-sistema espainiarraren sorrera*, Udako Euskal Unibertsitatea, Bilbo.
- _____ (2008): Nazionalismoa eta Hezkuntza Euskal Herrian, *Ikastaria*, 16, 227-240.

7. Eskerrak eta oharrak

Artikulu honek ikertzaile honen MALaren zati bat laburbiltzen du. “Lurralde-identitateen erreprodukzio hutsala derrigorrezko hezkuntzan: testuliburuak aztergai” izenburuarekin eta Ekain Rojo Labaienen tutoretzapean, 2022an entregatu eta defendatu nuen EHUn, Subiranotasuna Europako Herrietan Masterreko ikaslea nintzela. Doktore-tesian ikergai honetan sakontzeko asmoa dut, Ekain Rojo Labaienen eta Onintza Odriozola Irizarren zuzendaritzapean. Ildo horretatik, artikulu honen egilea UPV/EHUn ikertzaileak prestatzeko kontratazio deialdiaren onuraduna da (PIF 2022), eta NOR taldearen babesa du (A maila, IT1438-22).

Arkeologia eta auzolana. Hamar urteko esperientzia bat Nafarroan

Oihane Mendizabal Sardonís, Mattin Aiestaran, Dani Ruiz-González, Josu Narbarte,
Manex Arrastoa Mendizabal, Mikel Edeso, Juantxo Agirre-Mauleon

Aranzadi Zientzia Elkarteak
omendizabal@aranzadi.eus

Laburpena

Aranzadi Zientzia Elkarteak hainbat urteko esperientzia du Nafarroan arkeologia-egitasmoak aitzina eramaten, auzolanaren filosofian oinarritutako eredu batekin. Dinamika horiek arkeologia ‘soziala’ edo ‘publikoa’ deritzan joera teoriko-metodologikoarekin lotu daitezke. Lan honetan, azken urteetako proiekturik garrantzitsuenak aurkeztu eta esku-hartze prozeduraren nondik norakoak aztertzen dira, ereduaren ahulguneak eta indarguneak identifikatzeko eta etorkizunera begirako oinarri batzuk zehazteko xedez.

Hitz gakoak: arkeologia soziala, arkeologia publikoa, auzolana, komunitatea, memoria kolektiboak; kultur ondarea.

Abstract

Over several years, Aranzadi Science Society has carried out archaeological interventions in Navarre based on a philosophy of collective work. These dynamics can be framed in the theoretical-methodological current referred to as ‘social’ or ‘public’ archaeology. In this work, the most relevant projects carried out in the last years are presented, and the main features of the intervention procedure are analyzed in order to identify their main strengths and weaknesses. Finally, some bases for the future are defined.

Keywords: social archaeology, public archaeology, collective work, community, collective memories; cultural heritage.

1. Sarrera eta motibazioa

Arkeologiaren helburua ezagutza historikoa sortzea da, informazio-iturri nagusi gisa erregistro materiala erabiliz. Ondorioz, praktika arkeologikoak lotura zuzena dauka ondare kultural materialarekin. Horrek agerian uzten du Arkeologiaren ardura soziala, tokiko gizarteak agente aktibo gisa aintzatetsiz ezagutzaren eraikuntza prozesuetan.

Lan honetan, Aranzadi Zientzia Elkarteak azken urteetan Nafarroan garatu dituen arkeologia egitasmoen esperientzia aurkezten da. Auzolana oinarri hartuta, tokiko gizarteen inplikazioa bermatzeko prozedura bat ondu da, eta horren indargune eta ahulguneak aztertuko dira arkeologia *soziala* edo *publikoa* delako jarreraren ikuspegitik.

2. Arloaren egoera eta helburuak

Euskal Herrian, bertze hainbat tokitan bezala, ikerketa arkeologikoak hiru ildo nagusi jarraitu ohi ditu. Lehenik, erakunde akademikoek (unibertsitateek eta ikerketa-zentro espezializatuek) gauzatutako ikerketak ditugu. Ezagutza zientifikoa sortzea dute xede, eta oro har zirkulu akademikoetan adostutako irizpide eta lehentasunetan oinarritzen dira. Bigarrenik, administrazio publikoek enkargatutako ikerketak ditugu, ondare-elementuak identifikatzeko eta babesteko xedez. Ildo honetan aipa daitezke 1990eko Euskal Kultur Ondarearen Legearen harira Jaurlearitzak sustatutako lanak, EAeko Kultur Ondarearen Inbentarioak sortzeko. Hirugarrenik, arkeologia prebentibo deritzana dugu, gune jakin batean herri-lanak egin aurretik, balizko elementu arkeologikoen azterketa eta ebaluazioa egitera bideratua. Enpresa arkeologikoak aritzen dira horretan; gehienak pribatuak diren arren, aipagarria da Ipar Euskal Herrian INRAP frantziar estatuko enpresa publikoak duen garrantzia. Arkeologia mota horrek datu ugari sortzeko gaitasuna du, gai eta kronologia anitzekoak; baina, logika komertzialei lotuta egonik, ez du ikerketan sakontzeko edo lortutako emaitzak behar bezala gizarteratzeko astirik.

Hiru horiekin batera, azken hamarkadetan laugarren ildo bat ere hezurmamitzen joan da Europako hainbat tokitan: *arkeologia soziala* edo *publikoa* deritzana. 1980ko hamarkadaz geroztik garatutako teoria post-prozesualek praktika arkeologikoaren izaera soziala azpimarratu dute eta, beraz, ezagutzaren eraikuntza-prozesuetan tokiko gizarteek inplikazio aktiboa izan behar dutela defendatu (Moshenska 2017). Hurbilketa horrek ikerlarien begirada osatuko duen *emic* ikuspegi bat txertatzeko aukera eskaintzen du, tokiko memoria kolektiboan presente dauden pertzepzio eta harreman sareak informazio-iturri gisa baliatuz. Hala, Britainia Handian adibidez arrakasta handiko ikerketa-proiektuak gauzatu dira tokiko komunitateen parte-hartzearekin. Aipagarria da Shapwick (Somerset, Ingalaterra) herriko proiektua; hamar urtez bertako gizartearekin elkarlanean garatutako ikerketari esker, 10.000 urteko historia aberatsa berreraiki ahal izan da (Gerrard & Aston 2008). Antzeko esperientziak aurkitzen ahal dira, bertzeak bertze, Galizian (Ayán Vila et al. 2012) edota Sardinian ere (Pinna 2019).

Euskal Herrian, Aranzadi Zientzia Elkarte aitzindaria izan zen, ikerketa arkeologikoak aitzina eramateko orduan, tokiko herritarren ezagutzak aintzat hartzen eta parte-hartzea sustatzen. Euskal Herri mailan arkeologiaren hastapenak J. M. Barandiaran, T. Aranzadi eta E. Eguren hirukotearen eskutik abiatu ziren, Gerra Zibilaren hasierak taldea behin betiko eten zuen arte. Ondoren, 1953an Barandiaran Lapurditik Gipuzkoara bueltatzearekin batera, dagoeneko Aranzadi Zientzia Elkartearekin elkarlanean, ikerketa arkeologiko aitzindariak jorratzen jarraitu zuten tokiko herritarren ezagutzak eta testigantzak kontuan hartzen eta bertakoen parte-hartzea sustatzen (Barajas 2022, 14-76). Haatik, dinamika horiek praktika kontzienteago batean gorpuzten joan dira azken urteetan, bereziki Nafarroan garatutako arkeologia-auzolandegien bidez. Lan honen helburu nagusia esperientzia horren ikuspegi bat ematea da, gauzatutako proiektuen indarguneen eta ahulguneen balantze kritiko bat eginez eta, etorkizunera begira, auzolan-arkeologiaren oinarri izan behar luketen printzipio orokor batzuk zehaztuz.

1. irudia. Telesforo Aranzadi eta Joxemiel Barandiaran bi herritarrekin, Lumentxa leizearen indusketan. Aranzadi Zientzia Elkarteko Artxiboa.

3. Ikerketaren muina

3.1. Aranzadi Zientzia Elkartearen egitasmoak Nafarroan: ikuspegi orokorra

Azken urteetan, Aranzadik hainbat arkeologia esku-hartze koordinatu ditu Nafarroan, tokiko eragileekin zein administrazio publikoekin elkarlanean. 2023ean zortzi aztarnategi daude martxan, sei egitasmo desberdinetan banatuta (2. irudia). Hauexek dira egitasmo bakoitzaren nondik norakoak:

- 1) Amaiur (Baztan). Amaiurreko gaztelua Erdi Aroan eraiki zen, Iruñetik Baionara zihoan bidea zaintzeko. Haren azpian sortu zen herria, bidearen inguruan. Dena den, XVI. mende hasieran hartu zuen garrantzia, Nafarroako konkistaren testuinguruan; 1522an hau izan zen, hain zuzen ere, nafar erresistentziaren azken gotorlekua. Aztarnategiaren indusketa 2006an abiatu zen, Gaztelu Elkartearen ekimenez eta Udalbiltzak finantzatuta, J. Agirre-Mauleon arkeologoaren

zuzendaritzapean. Hamazazpi urtez, herriko nahiz bertze toki batzuetatik etorritako boluntarioak lanean aritu ziren bertan, harik eta, 2022an, indusketa bukatutzat jo zen arte. Lan horiei esker, gazteluaren hainbat eraikuntza-fase atera dira argitara, eta konkistari lotutako gatazken zantzuak ere identifikatu dira (Agirre-Mauleon 2017). Egun, arkeologoek lanean jarraitzen dute, berreskuratutako materialak ikertzen eta herrian museo bat sortzen.

- 2) Irulegi (Aranguren). Aztarnategia izen bereko mendian kokatuta dago. Arangureneko udalak sustatuta, Aranzadik indusketak egin zituen bertan 2007-2013 artean; 2016an abiatu ziren berriro lanak, J. Bucesek zuzenduta. Erdi Aroko gazteluaren planta eta bilakaera xeheki dokumentatu ahal izan ziren, XI. mendetik 1494an desegin arte (Aiestaran et al. 2020; 2021). 2018tik M. Aiestaranek hartu du lanen zuzendaritza. Fase honetan, Arangureneko udalaren finantzaketari esker eta Nafarroako Gobernuaren laguntzarekin, lanak gazteluaren magalean kokatutako Burdin Aroko herri gotortuan zentratu dira. Aranzadiko ikerketa-taldearekin batera, herriko boluntarioak zein unibertsitate desberdinetako ikasle-taldeak aritu dira ordutik aztarnategian lanean, emaitza oso adierazgarriekin: hainbat mendetako okupazio-sekuentzia luze bat, Brontze Arotik Burdin Aroko garapen handira, eta Sertorioren Gerrari lotutako suntsiketa; baita 2022an argitaratu den Irulegiko Eskuaren aparteko aurkikuntza ere.
- 3) Larunbe (Itza Zendea). Doneztebe monasterioa Arriaundi mendiaren gailurrean kokatuta dago. Indusketak 2009an hasi ziren, herri-elkartearen ekimenez, J. Agirre-Mauleon zuzendari zela; egun ere martxan daude. Kasu honetan, auzolandegian herritarren parte-hartzea izan da nagusi. Abside hirukoitzeko eliza erromaniko baten aztarnak azaleratu dira, Aralarreko San Migelen jatorrizko plantarekin aldera daitezkeenak (Agirre-Mauleon et al. 2021). Horrez gain, garai desberdinetako zenbait okupazio-fase ere dokumentatu, eta egun horiek ikertzen ari dira.

2. irudia. Aranzadi Zientzia Elkarteak auzolanean garatutako arkeologia-proiektuak Nafarroan.

- 4) Pirinioetako galtzada. Hau da, ziur aski, azken urteetako proiekturik konplexuena, hainbat udalerritako aztarnategiak uztartzen baititu eskualde-mailako ikuspegi bat garatzeko. Proiektuaren abiapuntua Mugarriluzeko (Aurizberri, Erroibar) mugarren aurkikuntza izan zen 2011ean, orduan hasi baitzituen Aranzadik inguru honetako erromatar garaiko elementuen ikerketak. Hori horrela, lehenik galtzadaren ibilbidea topatu zen Pirinioen bi isurialdeetan, Donazaharre (Nafarroa Beherea) eta Ekai (Longida, Nafarroa Garaia) artean; ondoren, Artzi eta Zaldua aztarnategiak identifikatu ziren. Pixkanaka, eskualdeko bertze ondare guneak proiektura gehitzen joan ziren. Ekimen guztia ahalbidetzeko funtsezkoa izan da tokiko erakundeen konpromisoa eta babesa, galtzadaren inguruan sare oso bat ehuntzea lortu baita ondare arkeologikoa ardatz hartuta. Gaur-gaurkoz hiru aztarnategi nabarmentzen dira:
- Zaldua (Auritz/Aurizberri, Erroibar). Ibañetako lepotik 5 km eskasera kokatuta, 4,5 ha-ko erromatar garaiko herrigune bati dagokio. Gunea J.M. Martinez Txoperenak aurkitu zuen, inguruko larre eta soroetan material arkeologikoak topatu ostean. 2012an ekin zien Aranzadik indusketa lanei, J. Agirre-Mauleonen zuzendaritzapean (Agirre-Mauleon et al. 2012). Geroztik, lantaldea osatuz joan da, disziplina anitzeko ikerlariak bilduz eta belaunaldi berrien formakuntzarako gune bikaina bilakatu. Horren adibide dira, bertzeak bertze, 2014-2019 bitartean *Museum of London Archaeology* erakundearekin sinaturiko hitzarmena, hango teknikariek hemengo ikasle eta boluntarioak landa laneko erregistroan trebatzeko; edo herrigunearen ikerketa ardatz hartuta eginiko doktorego tesiak, 2017an E. Gartzia Gartzia geofisika arloan irakurritakoa (Garcia-Garcia 2017) zein erromatar garaiko paisaia eta dinamikak jorratzea helburu duen O. Mendizabal Sandonísena ere. Biak aztarnategiko zuzendari aritu dira haien ikerketa-lanak iraun bitartean.
 - Artzi (Artzibar). Urrobi ibai ertzean, erromatar bideari hertsiki lotutako kokagunea da, K.o. I.-IV. mendeen artean aktibo mantendua. Pirinio aurreko lurraldean dago, orografia, klima zein paisaiari dagokionez trantsizio-eremu batean. Ezin aipatu gabe utzi azken hamarkadetan Itoizko urtegiaren lanek inguru honetan eraginiko itzulezinezko aldaketak. Hemen ere lehen ikerketa-lanak 2012an abitu ziren eta, miaketa geofisikoak egin ostean, ikerketa geologiko zein geoarkeologikoek izan dute segida gaurdaino (Mendizabal Sandonís et al. 2021). Erdi Arotik XX. menderaino jaurgu bat mantendu da bertan, soilik Santa Maria eliza erromanikoa, jauregia eta eraikin pare baten aurriak irauten baldin badute ere. Ondorioz, iraupen luzeko paisaia eta dinamikak ikertzeko leku bikaina da. Bertako udal, kontzeju eta herritarren inplikazioa giltzarri izan da urte guzti hauetako ikerketak aitzina atera ahal izateko.
 - Zalurribar (Agoitz). San Salvatore elizaren aurriak Irati ibai ertzean kokaturik daude, Agoizko herrigunearen parean. HIDEA elkarteak eta Cederna-Garalur garapen-agentziak sustatuta, Aranzadik 2021ean abiatu zuen aztarnategiaren indusketa eta egonkortzea. Bi urtez, asteburuko zenbait auzolandegi antolatu dira, eta herritar ugarik hartu dute parte bertan. Lanek elizaren planta eta eraikuntza-eredua dokumentatzeko aukera eman dute, galduta zegoen ondare-elementu bat tokiko memoria kolektiboan berriro txertatuz. 2023ra begira, aurrien egonkortzea eta errestaurazioa proiektatu da.
- 5) Koskobilu (Olazti). Izen beraren pean lau aztarnategi biltzen dira. 1940ko hamarkadan, M. Ruiz de Gaonak hainbat material paleontologiko eta arkeologiko jaso zituen bertan, eta berehala haien garrantzia eman zuen aditzera (Ruiz de Gaona, 1941; 1952). Beranduago, J.M. Barandiaran, E. Vallespí, I. Barandiaran, M.A. Mezquiriz eta beste hainbat aritu ziren bertan ikertzen, Nafarroa mailako Pleistozenoko aztarnategi garrantzitsuenetako bat dela berretsiz – Solutré aldiko ale hostokaren tailer bakarretakoa barne, Urbasako suharri azaleratzeekin estuki lotua. Aranzadiko, EHUKo eta CENIEHko ikerlariak osatu dituzte lan horiek (Arlegi et al., 2018). Miaketa eta indusketa lanak 2019-2020 artean hasi ziren, Olaztiko udalaren ekimenez eta D. Ruiz-Gonzálezek zuzenduta. Unibertsitateko ikasle boluntarioez gain, Olaztiko eta inguruko herrietako pertsonen partaidetza funtsezkoa izan da. Lehen lana inguruaren miaketa intentsibo bat izan zen, harrobiaren zonifikazio arkeologiko bat eginez balizko arkeologia-gune garrantzitsuak identifikatzeko. Hori oinarri hartuta, proiektua hasi zenetik, lau aztarnategietan

egin dira esku hartzeak, Erdi Paleolitoko, Goi Paleolitoko (Solutré eta Madeleine aldietako) eta Neolitoko giza-okupazio aztarnak berreskuratuz (Ruiz-González, 2022).

- 6) Resa (Andosilla). Resako herri hustua Ebro ibaiaren ertzean kokatuta dago, Andosillako lurretan baina Sartagudako herrigunetik hurbilago. Aranzadik 2018an hasi zituen ikerketa lanak, Andosillako Udalak finantzatuta, Nafarroako Gobernuaren laguntzarekin. J. Agirre Mauleon izan zen zuzendari 2018-2021 artean, eta 2022an J. Narbarte hartu zuen ardura hori. Auzolandegiak udan egiten dira eta, Aranzadiko arkeologo eta antropologoen ez ezik, herriko boluntario-talde batek gauzatzen ditu; 2022tik, unibertsitateko historia- eta arkeologia-ikasleen parte-hartzeak osatu du ekarpen hori. Egindako lanek erakutsi dutenez, hainbat fasetan eta sektoretan antolatutako aztarnategi konplexua da Resa; erromatar garaiko *villa* da elementurik zaharrena, baina hori III. mendean abandonatu zuten, Ebroren uholde-testuinguru batean. Horren ondotik, Goi Erdi Aroko fase bat ere identifikatu da, elizak eta inguruko nekropoliak osatua (Narbarte, 2022). Dena den, oraindik lan handia dago egiteko, Erdi Aroko bizitokiak eta haien inguruko gaztelua identifikatzeko bidean.

3.2. Egonkorturiko esku-hartze prozedura bat

Aipatutako adibideek erakusten dutenez, Aranzadik egonkortutako prozedura baten arabera gauzatzen ditu Nafarroako arkeologia esku-hartzeak. Kasu guztietan, izan ere, hainbat agente desberdinek hartzen dute parte prozesuan, bakoitza bere rol bereizgarriarekin.

Oro har, esku-hartzeen ekimena tokiko eragileetatik abiatzen da: administrazio publikoak (udalak), CEDERNA-GARALUR bezalako eskualde mailako agentziak nahiz herritar elkarteak (adibidez, Amaiurreko Gaztelu Elkarte edo Agoizko HIDEA). Tokiko gizarteekin harreman zuzena izanik, eragile hauek lehen eskutik ezagutzen dituzte beren kultur ondareari lotutako pertzepzioak, harremanak eta kezak. Hortaz, haiei dagokie ondare horren inguruko beharrak definitzea eta helburuak finkatzea. Amaiurrekoa izan liteke adibiderik argiena. Gazteluaren eta guduaren memoria berreskuratzeko lanak XX. mende hasieratik abiatuak ziren; 1922an kokatutako monolitoa da horren eredu – 1931ean suntsitua eta 1982an errestauratua. Berreskurapen horretan sakontzeko ekimena da Gaztelu Elkarteak 2006an planteatutako indusketa-kanpaina, eta herrian proiektatuta dagoen museoa izango da prozesu horren guztiaren emaitza. Pirinioetako galtzadaren kasuan, aldiz, landa-garapeneko estrategia zabalago baten baitan kokatzen dira egindako esku-hartzeak, krisi demografiko larria pairatzen ari diren komunitate batzuen testuinguruan. Hala, sustatzaileek hasmentatik azpimarratu zuten, ondarearen berreskurapenari lotutako lanak ez ezik, haien inguruan bertze jardura batzuk dinamizatzearen garrantzia: ibilbide balizatuak, informazio-panelak, interpretazio zentroak eta abar.

Behin helburu nagusiak finkatuta, Aranzadiko lan-taldeari dagokio, tokiko eragileekin elkarlanean eta Nafarroako Gobernuaren teknikariek ezarritako irizpideen baitan, esku-hartze arkeologikoak jarraitu beharreko ibilbidea diseinatzea eta dokumentazio zientifikoa (egitasmoak, baimenak, txostenak eta materialen inbentarioak) sortzea. Elkartearen apustua izan da lan horiek ikerlari gazteen formaziorako baliabide gisa planteatzea, horretarako unibertsitateko doktorego-programekin elkarlana sustatuz. Hala, Pirinioetako galtzadako, Irulegiko zein Koskobiloko lanek, hurrenez hurren, E. Gartzia Gartzia, O. Mendizabal Sandoñsen, M. Aiestaranen eta D. Ruiz-González doktorego-tesiaren ardatza osatu dute. Baina, era berean, Aranzadi bezalako egitura zabal baten baitan egonik, arlo jakinetan espezializatutako ikerlarien ekarpena ere baliatu ahal izan da (antropologia fisikoa, etnografia, geoarkeologia, iturri dokumentalen analisia), aztarnategi bakoitzari egokitutako lanketa espezifikoak aitzina ateratzeko talde interdisziplinarrak eta aldi berean dinamikoak osatuz.

Aztarnategi bakoitzeko zuzendariari dagokio auzolandegiak koordinatzea. Ezarritako prozeduraren urrats nagusia da, berau aitzina eramateko ezinbertzekoa baita tokiko komunitateen inplikazio aktiboa. Zenbait kasutan (Larunbe, Zalurribar) parte-hartzaile horiek batik bat herritarrez osaturik egoten dira. Hagitz esperientzia aberasgarriak dira, bi norabideko elkartrukeak bermatzen baitituzte ikerketa-taldearen eta tokiko komunitateen artean, batzuen nahiz bertzeen ezagutza eta ikuspuntuak osagarriak

izaki. Bertze kasu batzuetan, aztarnategiak konplexuak edo interes zientifiko berezikoak direnean (Irulegi, Zaldua, Resa), herritarrekin batera unibertsitateko ikasleentzako deialdia zabaltzen da. Hala, auzolandegiak Aranzadiren eskaintza formatiboaren parte ere badira; zenbait ikaslek Gradu eta Master Amaierako Lanak ere egin izan dituzte bertan sortutako erregistroak baliatuz. Resako zeramikak Granadako Unibertsitateko GrAL baten oinarri gisa baliatu ditu Andosillako bizilaguna den ikasle batek. Zalduako materialekin ere GrAL bana egin dira EHU, Bartzelonako eta Granadako Unibertsitateetan. Irulegin ere, O. Granizok bere doktorego-tesiaren oinarri ditu bertako zeramikak. Laburbilduz, auzolandegi bakoitzaren bilakaera bertara hurbiltzen diren herritarren eta ikasleen araberakoa da, eta etengabe berritzen doa. Horrek ezagutzaren sorkuntza etengabe eraldatzen ari den prozesualizatea dakar, aukera eta norabide berriak irekiz.

Aztarnategiko zuzendarien legezko ardurak da, halaber, Nafarroako Gobernuako teknikariei lanen bilakaeraren inguruko informazioa helaraztea eta, finkatutako epeen baitan, berreskuratutako material arkeologikoak Foru Erkidegoak Cordovillan duen egoitzan entregatzea. Piezarik garrantzitsuenak zaharberritzeko lanak ere bertan egiten dira. Irulegiko Eskua izeneko brontzezko xafla da, ez bairik gabe, adibiderik argiena; izan ere, auzolandegiko lan-taldearen, aztarnategiko zuzendariaren, adituen, foru teknikarien eta zaharberritzaileen arteko elkarlan eta komunikazio jarraiarri esker baino ezin izan baita piezaren garrantzia ulertu eta grabatuta duen inskripzioa identifikatu eta interpretatu (Aiestaran, 2023).

Lanen finantzaketa egitasmo bakoitzaren sustatzaileen bidez gauzatzen da; oro har udalen bidez (Andosilla, Aranguren, Olazti), baina zenbait kasutan bertzenazko erakunde bidez ere (Udalbiltza Amaiurren, CEDERNA-GARALUR agentzia Pirinioetako Galtzadaren inguruko proiektuetan). Kasuan kasuko formulak bilatu dira, dirulaguntzak zein kontratazioak adostuz. Sarri, udalek emandako finantzaketa Nafarroako Gobernuko zein Espainiako Kultur Ministerioaren dirulaguntzekin osatzen da, xede hori duten ohiko deialdien nahiz espreski adostutako hitzartzeen bitartez. Zenbait urteko ibilbidea duten proiektuetan, lanaldi osoan edo ia osoan aritzen diren ikerlarien jarduna finantzatzeko doktorego aurreko kontratuak bilatu dira, Unibertsitateekin elkarlanean - hau da Pirinioetako Galtzadaren, Irulegiren eta Koskobiloren kasua. Horrek egonkortasun berme bat ematen die egitasmoei.

Ezarririkako prozeduraren azken urratsa gizarteratzea da. Esku-hartzeek iraun bitartean zein ondoren, Elkartek garrantzia handia ematen dio egindako lanak eta tokiko agenteen parte-hartzea balioan jartzeari. Horretarako, testuinguru bakoitzera egokitutako jarduerak proposatzen dira:

- Ate irekien jardunaldiak. Auzolandegiak martxan dauden bitartean, ohikoa da indusketak bertatik bertara ezagutzeko bisita gidatuak egitea. Jarduera hauek arrakasta handia izan dute, adibidez, Artzin eta Resan.
- Hitzaldiak. Egitasmo bakoitzaren hasieran eta bukaeran egin ohi dira, toki bakoitzeko baliabideen arabera. Hitzaldi bereziak ere egin izan dira, efemeride garrantzitsuetan (Amaiurren, 1522ko guduaren 500. urteurrenean) nahiz aurkikuntza bereziki garrantzitsuak izan direnean (Irulegiko Eskuaren harira).
- Prentsaurreko aurkezpenak. Auzolandegi bakoitza bukatzean, egindako lanen aurkezpen publikoa egiten da, prentsa ere gonbidatuz. Aztarnategietan bertan egin ohi da, eta lortutako emaitzen sintesia eskaintzeaz gain, berreskuratutako materialen lagin bat ere aurkeztu ohi da.
- Tailerrak. Lan arkeologikoa ez da indusketan bukatzen. Laborategiko lana (materialen garbiketa, siglatzea eta inbentariatzea) ezagutzeko, herriko elkarteekin tailerrak antolatu izan dira, adibidez, Agoitzen.
- Argitalpen dibulгатiboak. Bildutako esperientzia kontutan hartuta, 2023an abiatu du Aranzadik *Nafarroa*, *Arkeologia*, *Auzolana* liburu-bildumaren argitalpena, J. Agirre-Mauleonek zuzenduta.

3. irudia. Aztarnategietako indusketa lanen eta haien inguruan antolatutako jardueren irudi mosaikoa.

4. Ondorioak

Aranzadi Zientzia Elkarteak arkeologia esku-hartze prozedura bat egonkortu du azken urteetan Nafarroan, auzolanean – hots, tokiko komunitateen inplikazio aktiboan – oinarrituta. Prozedura horrek agente desberdinen arteko etengabeko elkartrukea eta oreka eskatzen du: tokiko eragileak, aztarnategi bakoitzeko zuzendaria eta elkarteko ikerketa-taldea, auzolandegietako parte-hartzaileak, foru teknikariak, publiko zabala, eta abar.

Hortaz, funtzionatzeko modu espezifiko bat, halako *know how* bat garatu behar izan da auzolandegien inguruan, bere indarguneekin eta ahulguneekin. Abantaila nagusien artean, auzolandegien izaera dinamikoa eta norabide anitzekoa azpimarratu behar da. Tokiko komunitateen inplikazioak diferentzia kualitatiboak suposatzen du akademiatik edo arkeologia komertzialetik bideratutako bertze esperientzia batzuen aitzinean. Ezagutza kolektiboki eraikitzen da, metodo zientifikoak ezarritako muga baitan baina kultur ondarearekin eguneroko harremana duten horien pertzepzioak integratuz eta balioetsiz. Ondarea herrien identitatea eta praktika kolektiboak gorpuzteko baliabide gisa kontzeptualizatzen da, eta ez produktu turistiko gisa. Herritarrak bilakatzen dira beren ondarearen lehen zaintzaileak. Haatik, prozedura honek koordinazio- eta komunikazio-ahalegin handiagoa ere eskatzen du, egindako lanaren xedeak eta lortutako emaitzak gizarteratzeko; baita pedagogia-lan bat ere, ondarearen aldetik eta auzolangileentzako arriskurik ez duten arkeologia-lan zenbait nola egin behar diren irakastea dakarren aldetik. Ahulguneen artean, aldiz, epemuga eta prozedura administratiboekiko eta akademikoekiko menpekotasuna da agian agerikoena, beren erritmo propioa duten tokiko dinamika baldintzatzen dituen heinean.

Laburbilduz, lan honetan aurkeztutako esperientziak erakusten du posible dela ikerketa arkeologikoa auzolanean egitea, kultur ondarearen balorizazioa eta ezagutza historikoaren eraikuntza tokiko gizarteekin elkarlanean gauzatuz.

5. Etorkizunerako ildoak

Aranzadi Zientzia Elkarteak ezagutza zientifikoa sortzeko eta gizarteratzeko helburuarekin jaio zen. 2022an 75. urteurrena beterik, egun ere funtzio hori betetzen jarraitzen duela baieztatu daiteke, ikerlari gazteentzako aukerak sortuz eta tokiko komunitateekiko zubiak eraikiz. Etorkizunera begira, arkeologia eta auzolana uztartzen dituen prozedura honek ibilbide bat izaten jarraitzeko aukera guztiak ditu, martxan diren egitasmoak garatuz nahiz bertze berri batzuk sortuz.

6. Erreferentziak

- Agirre-Mauleon, J., Martínez Txoperena, J. M. & Puldain, J. (2012). *Proyecto de prospección arqueológica en los términos municipales de Luzaide-Valcarlos, Orreaga-Roncesvalles, Auritz-Burguete, Erroibar-Valle de Erro y Artzibar-Valle de Arce*. (argitaratu gabea).
- Agirre-Mauleon J. (2017). *Memoria arqueológica del Castillo de Amaiur*. Aranzadi Zientzia Elkarte (argitaratu gabea).
- Agirre-Mauleon J., Pescador A., Esain P. & Alonso E. (2021). El monasterio altomedieval de Doneztebe (Larunbe). *Trabajos de Arqueología Navarra*, 33, 199-207.
- Aiestaran M., Buces J., Ruiz-González D., Ponce-Antón G., Pescador A., Moraza A., Sesma J., García J., Mujika-Alustiza J.A. & Agirre-Mauleon J. (2020). Origen y desarrollo del Castillo de Irulegi (Valle de Aranguren, Navarra). Periodización y arquitectura de una fortaleza medieval en el Prepirineo. *Munibe Antropologia-Arkeologia*, 71, 207-223.
- Aiestaran M., Buces J., Ruiz-González D., Arévalo-Muñoz E., Granizo O., Elorza L., Castaños P., Castaños J., Legorburu M., Narbarte J., Sesma J., García J., Mujika-Alustiza J.A., Pérez-Ramallo P., Iriarte E. & Agirre-Mauleon J. (2022). Vida cotidiana, Sociedad y Control Territorial en el Entorno Circumpirenaico Occidental: el Castillo Medieval de Irulegi (Valle de Aranguren, Navarra). *Arqueología y Territorio Medieval*, 29.
- Aiestaran, M., 2023. Irulegi. La mano de Irulegi, un testimonio epigráfico del siglo I a.C. en el Valle de Aranguren: I (Nafarroa Arkeologia Auzolana). Donostia: Aranzadi Zientzia Elkarte.
- Arlegi, M., Rios-Garaizar, J., Rodríguez-Hidalgo, A., López-Horgue, M.A., Gómez- Olivencia, A. (2018). Koskobilo (Olazti, Nafarroa): nuevos hallazgos y revisión de las colecciones. *Munibe Antropologia-Arkeologia*, 69, 21-41.
- Ayán Vila X., González Veiga M. & Rodríguez Martínez R. (2012). Més enllà de l'arqueologia pública. Arqueologia, democràcia i comunitat en el jaciment multivocal d'A Lanzada (Sanxenxo, Pontevedra). *Treballs d'Arqueologia*, 18, 63-98.
- Barajas, J. (2022): *La casa de las ciencias S.C. Aranzadi 1947-2022*. Aranzadi Zientzia Elkarte.
- García-García E. (2017). *Geofísica Tekniken karakterizazioa Euskal Herriko Antzinaroko aztarnategi arkeologikoetan*. EHU/UPV. Doktorego tesia.
- Gerrard C. & Aston M. (2008). *The Shapwick Project, Somerset. A Rural Landscape Explored*. Routledge.
- Mendizabal Sandoñis O., García-García E., Martínez Txoperena J.M., Zubiria Mujika R. & Agirre-Mauleon, J. (2021). Artziko aztarnategi erromatarra: 2020ko indusketa kanpaina. *Trabajos De Arqueología Navarra*, 31-32, 237-244.
- Moshenska, G. (2017). *Key concepts in public archaeology*. UCL Press.
- Narbarte J. (2022). *Yacimiento arqueológico de Resa (Andosilla). Memoria de intervención arqueológica*. Aranzadi Zientzia Elkarte (argitaratu gabea).
- Pinna, F. (2019). Archeologia e costruzione partecipata dell'identità locale: percorsi di archeologia di comunità in Sardegna. *Post Classical Archaeologies*, 9, 123-146.
- Ruiz de Gaona, M. (1941). Un yacimiento de mamíferos pleistocénicos en Olazagutía (Navarra). *Boletín de la Real Sociedad Española de Historia Natural*, 39, 155-160.
- Ruiz de Gaona, M. (1952). Noticia del hallazgo y destrucción del yacimiento paleolítico superior más importante de Navarra. *Actas del Primer Congreso Internacional de Estudios Pirenaicos*, Donostia 1950, 157-168. Instituto de Estudios Pirenaicos.
- Ruiz-González, D. (2022). *Koskobilo. Memoria del proyecto de intervención arqueológica de investigación (2022). III. campaña*. Aranzadi Zientzia Elkarte (argitaratu gabea).

7. Eskerrak eta oharrak

Egileek beren aitortza eta esker ona adierazi nahi dizkiete testuan aipatutako auzolandegietan parte hartu duten herritar, ikasle eta elkarte guztiei, bidea hain eder egiten laguntzeagatik.

Euskal musikagintza feministaz zenbait *nota*

Maialen Akizu Bidegain
AFIT ikerketa taldea
maialen.akizu@ehu.eus

Laburpena

Kulturgintza bera, munduaren joeren leku eta ispilu den neurrian, azken urteetako ekarpenik interesgarrienetako batzuk egiten ari den feminismotik elikatzen ari da. Artikulu honetan musikologiaren eta musikologia feministaren ekarpenetako batzuk bilduko dira eta euskal musikagintzan egiten ari diren proposamenekin konparatu. Batez ere, ekarpen teoriko bat egitea da helburu, musikagintzaren praktikan gogoeta, tentsio eta eztabaida ugari izaten ari direla uste delako eta etorkizuneko ildoak ezartzeko oinarri izan daitekeelakoan.

Hitz gakoak: musikagintza, musikologia feminista, euskal musika, euskal musikagintza feminista

Abstract

Culture itself, as a place and mirror of the world's tendencies, is feeding on feminism that is making some of the most interesting contributions of recent years. This article will collect some of the contributions of musicology and feminist musicology and compare them with the proposals that are being made in Basque music. Above all, it is a question of making a theoretical contribution, because it is believed that in the practice of music there is a great deal of reflection, tension and debate that can serve as a basis for setting future lines.

Keywords: music, feminist musicology, Basque music, Basque feminist music

1. Sarrera eta motibazioa

Musika, autore askorentzat “komunikazio-elementurik unibertsalena da, eta gizabanakoaren sententzioak modu zuzenenean ukitzen dituen» (Muela Molina, 2001:134; *in*: Cabedo, 2009:6-7). Stephen Mithen (2006) arkeologo erresuma batuarraren ustez musika izan da giza espeziearen modulazio emozionalerako tresnarik eraginkorrena (Mithen, 2006), eta, egun, industrializazio gradu altuena jasan duen adierazpen kulturala (Barrios eta Muñoz, 2021). Ez nolanhiko industria, jabetza intelektualaren esplotazioa oinarri duena (Wikström, 2014:10). Horregatik, Mark Fisher (2009) kultur analistaren ustez ondorez kulturalaren sintoma printzipalak kultur-musikalean aztertuz daitezke. eta euskal kulturaren betiereko noraez honetan musikara jotzea interesgarria iruditzen zaigu. Musika testuinguru eta bilakaera baten ondorio da, eta kasu honetan, XXI. mendeko euskarazko musikagintza¹ eta bertatik egindako irakurketa feministetan kokatuko gara.

Iratxe eta Itsaso Retolazak (2014) azpimarratzen dute euskal musikaren kasuan ez dago(ela) musika eta feminismoaren ikerlan zabalik, nahiz eta gai horren inguruko kezka gero eta handiagoa den (Retolaza eta Retolaza, 2014:166). Miren Aranguren ere bat egiten du punk-rock esparruan oinarritzen bada ere, Euskal Herrian orokorrean musikagintzaren eta feminismoaren arteko hausnarketak gutxi egin direla dio (Hernando, 2013), baina azken urteetan izan da aldaketarik gehien arlo honetan (Aranguren et. al., 2016). Inpresio hori konpartitzen dudalako, gaiaren inguruan egindako ikerketa eta artikuluen errebasoa egingo dugu eta euskal kulturgintzatik haratago ere begiratu, musikagintza eta feminismoa non, nola, zergatik elkartu diren aztertzeko.

2. Arloko egoera eta ikerketaren helburuak

2.1 Musikologia feminista

Feminismoaren ekarpenak eta mugimenduak musikagintzan ere izan dute oihartzunik. Musikologian genero perspektiba XX. mendeko 80 eta 90eko hamarkadetan txertatu zen (Clarke eta Cook, 2004). Ameriketako Estatu Batuak eta Erresuma Batua izan ziren esparru akademikotik

¹ *Musikagintza* terminoa erabiliko da musika ardatz duen egiturari erreparatu nahi zaiolako eta “musika” (music) kontzeptuak doinuari, melodiari erreferentzia egin eta nahasmena sortu dezakeelako. “Musikagintzak” egitura zein praktikari egiten dio erreferentzia, Aipatu, azterketa honek oholza gaineko musikari abeslariak izango dituela jopuntuan..

ekarpen hau egiten lehenengoak². 80ko hamarkadan musikologia tradizionalaren kontrara eraikitako *New Criticism*³ ildoetako bat izango da musikologia feminista (Ramos, 2003). Musikaren historian gizartearen oinarriak etengabe kolokan jarri izan dira, eta aurrerapenak, hausturetatik, probokazio zein errebolutatik sortu (Gioia, 2020). Ordea, genero begirada txertatzen duten azterketek errelato honek emakumeen egoera kontuan ez duela dio.

Sandra Solerrek (2016) lau ildo bereizten ditu musikologiaren eta Genero Ikasketen korrelazioan egindako ikerketetan: 1) Berrirakurketa historikoa; 2) Ikerketa orekatzailea (datu bilketa eta biografietan oinarritua); 3) Irakaskuntza-ikasketa prozesuaren inguruko ikerketa; 4) Genero-rolen eta identitateen eraikuntzaz arduratu dena. Autore askok bat egiten dute lehen ildoak, berrirakurketa historikoa, garatu dela batik bat Espainiar Estatuan (Martinez del Fresno, 2001; Viñuela, 2004; Zavala, 2009; Soler, 2016, 2018), hau da, musikologiaren azterketa feminista baino gehiago historiaren errepasoak egin nahi izan da, garaiko emakume musikarien lana eta izena berreskuratu nahian. Alabaina, musikologia feminista emakumeen izena eta musikologiaren kanona⁴, aztertze bestelako begiradak txertatzea igaro da (Cabedo, 2009) eta horregatik bi fase izan dituela esan daiteke: lehen fasean emakume musikarien datuen bilaketa lehenetsi da bestelako kategoria zein testuinguruak kontuan hartu gabe; bigarren fasean, bestelako kategoria batzuk jartzen dira ezbaian, kanona, balio irizpideak, generoen hierarkiak, interpreteen zeregina, eta abar (Ramos, 2003). Euskal Herriaren kasuan bibliografia topatzeko zailtasunak edo bibliografia ezak (Sarasua, 2020) berrirakurketa historikoa egitea oztopatu du.

Ildo berean interesgarria da Laura Viñuelak (2016) egiten duen gogoeta ere. Viñuelak dio musika lengoia unibertsal eta transzendental gisa ulertu dela, afera sozial eta politikoetatik salbu balego bezala. Horregatik “musika beraren” azterketara bideratu dira musikologiatik egindako azterketak, ikusmolde oso positibista batekin. Lan honen helburua musikologia feministan egindako ekarpen epistemologikoen nondik norako bat euskarara eta euskal musikagintzara ekartzea da. musikologia feministan, anbigutasun eta abstrakzioa medio, “pluralismo metodologiko eta historiografikoa nabarmena” (Soler, 2018:89) izan delako.

2.1 Euskal musika eta euskal musikagintza feminista

“Euskal” identitatea aipatzen dugunean identitate kolektibo bati egin nahi diogu men. Izan ere sormena abilezia edo kategoria indibidualtzat hartua izan bada ere, kultura batean kokatua eta kultura baten eragile da. Are, zentzua taldean hartzen du (Santamaria, 2019). Musika identitate⁵ eraikuntzarako osagai indartsua da. Norbanakoa identitate jakin batez jabetzea ahalbideratzeaz gain norbanakoa talde sozial ezberdinetan egokitzen lagundu ere (Ormazabal, 2018). Maialen Lujanbio eta Judith Monterok (2009) galdetzen dute ea entzuleek euren buruetan musikaren ekintzak eraikitzean, imajinario komun bat dagoen eta zein pisu duen generoak esanhitzean. Ainara Legardonek *Genero programak eta politikak EAEn* (2019) txostenaren barruan musika sorkuntzaren azterketa egiten du eta ondorioztatu maskulinizatuena den diziplina artistikoa dela musika, arte plastikoak, dantza edo literatura bezalako beste adierazpen askoren gainera.

Etnomusikologian hiru atal bereiztu izan dira musikaren azterketan: “musika kultura (klasikoa, akademikoa edo artistikoa ere izendatua), musika folklorikoa (folka edo tradizionala ere deitua) eta musika popularra (herri musika modernoa, garaikidea)” (Manzisor, 2021:41). Euskal musikagintzaren inguruko lanetan azken honetan kokatzen diren ikerketa gehienak (Amezaga, 1994; Larrinaga, 2015). Victor Lenore (2012) musika-kritikari madrildarrak dio herri-musika sekula ez dela egon, ezta egongo ere, gatazka sozialen erdigunean. Gatazka hauek aurreikusi

² Amerikako Estatu Batuetan “Musikologia Berria” (Kramer, 1990) deitu zitzaion; Erresuma Batuan berriz, “Musikologia Kritikoa” (Kerman, 1985).

³ Aitzindari gisa Sophie Drinkeren *Music and Women: the Story of Women in their Relation to Music* (1948) eta Susan McClaryren *Feminine Endings. Gender, Music and Sexuality* (1991) erreferentziak hartu izan dira.

⁴ Kanon musikalaren eztabaidarako ikus: Criton (1993), Green (2001). Piñero (2002), Flores (2009), Soler (2018)

⁵ Simon Frith (1987) musikaren soziologo britaniarrak ere musikaren eta identitatearen lotura hau azpimarratzen du. Musikak, eta batez ere herri-musikak, identitatearen inguruko galderak erantzuten laguntzen du, autodefinitzen eta gizartearen kokatzen “herri-musikak sortzen duen plazera identifikazioak sortzen du” (Frith, 1987:140).

ditzakeela, edo islatu, baina eragin politikoa txikia edo ezdeusa duela (Lenore, 2012; *in*: Larrinaga, 2015). Josu Larrinagak (2015) kontra egiten dio esanaz, euskal herri-musikak Euskal Herrian jazotako zenbait aldaketa sozial islatzeaz gain, aurreikusi, performatu, erraztu, bideratu zein moldatu izan dituela. Baieztapen hauek herri-kultura Euskal Herritik ez ulertzeagatik datoz, eta hemen, herri-kultura beste batzuen *kultura popullarrarekin* berdindu daiteke (Amezaga, 1994)

Musikak gai sozio-politiko eta kulturalekin ez ezik, sentsibilitatea estetikoekin eta belaunaldien afektuekin ere lotura du (Bennet eta Rogers, 2016). Euskal Herriaren kasuan agerikoa dela uste dut azken hamarkadaren bestelakotasuna eta musikagintzaren eraldaketa, besteak beste, *Euskal Gatazka* deiturikoa amaitu delako. Jon Eskisabalek (2012) ere uste du euskal gizartean izandako aldaketa hau musika eszenan islatu dela eta “fase berria, formak eta edukiak ere aldatzen” (Eskisabel, 2012:30) ari direla. Eskisabalek dio azken bi hamarkadetan hizkuntza (euskara), estiloa (punka, rocka, metala, ska) eta mezuaren (aldarrikapen politikoa) arteko identifikazioa hegemonikoa izan dela euskal kantagintzan, baina, hiruko hau arrakalatzeko doala. Hiruko honetan arrakalarik esanguratsuena, Eskisabalen arabera, hizkuntzarekiko jarreraren izan da; euskara hutsean kantatzearen hautua ez da horren ezinbestekoa egun. Ondorio berera heldu da Ion Andoni Del Amo *Party & Borroka. Jóvenes, músicas y conflictos en Euskal Herria* (2016) liburuan. Musikagintzan ardatzen duen lanean sortzaile gazteek euskal nortasuna eta hizkuntzaren defentsa hain modu hertsian ez dutela egiten aipatzen du, eta hipotesi gisa aipatu, joera aldaketa hau euskararen biziraupena ziurtzat jotzen dutelako dela.

Euskal kantagintzaren eta hizkuntzaren arteko harremanak garai eta joera ezberdinak izan ditu. 1990eko hamarkadan hedatu zen euskaraz kantatzeko hautua batiz bat, eta konpromisu politikorekin lotu zen berau⁶. Euskaraz sortzen zutenen eta gaztelerez sortzen zutenen artean, euskal musikagintzan, bereizketa egon da⁷. Hala ere, belaunaldi bakoitzak bere berezitasunak izan arren, hamarkada denetan abestu da euskaraz (Muñagorri, 2019). Zer gertatu da, ordea, Euskal Herriko musikan euskararen eta generoaren gurutzaketan?

Hizkuntzaren hautua azken hamarkadetan erlatibizatu egiten dela aipatu dugu (Eskisabel, 2012; Del Amo, 2016), eta Uxue Alberdik (2018)⁸ kezka adierazten du: “diskurtso arriskutsuak entzuten ari gara, edo ontzat ematen. Adibidez: ‘Nik ez dut hizkuntza hautatzen, hizkuntzak hautatzen nau ni’ bezalakoak, nire ustez ‘ni ez naiz ez matxista ez feminista’ bezalakoaren logika beretik datoz. Hizkuntzen arteko botere harremanak neutralizatu egiten ditu, eta aukera libre eta xalo bezala aurkezten da zapalkuntza kulturalaren ondoriozko hautua dena”.

Arestian aipatutako Eskisabalen (2012) azterketan, “aurrekoen zama bizkarrean ez duen belaunaldi bat” (Eskisabel, 2012:30) dela egungoa azpimarratzen da, eta kritika soziala eta salaketak gutxitu, baina, emakumeen kontrako indarkeria zein immigrazioaren gaiak presenteago egin direla. Eskisabelek dio mugimendu feministaren indarrak emakumeen parte-hartze eta

⁶Joera honen adibidea litzateke Negu Gorriak taldeak egindako biraketa linguistikoa. 1988an Kortatuk gaztelertatik euskarara egindakoa saltoa “puntu enblematikoa” da (Del Amo, 2016:76). Eta aldaketa honetan nabarmentzekoa “Esan Ozenki” kanta. “Euskara jarri zuen berriz ere sorkuntzaren erdigunean –«euskalduna naiz eta harro nago!» leloa zabaldu zuen, James Brownen I’m black and I’m proud! hura gogoan” (Eskisabel, 2012:24). Jacqueline Urla (1999) antropologoak aipatzen da Negu Gorriak taldeak aldaketa modu esplizituan ez zuela egin; hots, euskaraz hasi zela kantatzen “besterik gabe”. Sasoi hartan Euskal Rock Erradikaleko taldeek gaztelerez abesten zuten nahiz eta izenak, afitxak, diskoen maketazioak... euskaraz jarri eta nolabait, honek, gaztelera ofizialarekiko desberdin, kontrakulturaren eremuan, kokatzen zituzten. Negu Gorriak taldeak euskara hutsean abestea erabaki zuen, bere aurrekari izan zen Kortatu taldea deseginda, eta erabaki politiko bezala ulertu zuen publiko zen prentsak. Modu honetan, militantzia linguistikoa abertzaletasunarekin eta musika errebindikatzailea batu zen (Urla 1999). 1991n disko ekoizpenak ordura arte zeukan bereizgarri linguistikoa irauli zuen, eta euskaraz argitaratutako diskoek gaztelerazkoei aurre hartu zien rock zein punkean (Del Amo, 2016).

⁷Eñaut Elorrietak Euskal Herriko elkarte baten sorreran inguruan hala dio. “sortu dute (...), halako elkarte bat, baina niri, erdaraz dabiltzanekin ibiltzea kostaten zait, asko, problematik erabat desberdinak direlako (Etxegoien, 2014:110). Adibide garbia da Simon Frithek (1996) kantagintzaren barruan bereizten dituen hiru elementuak identifikatzeko. Frithek hitza (testua, letra), erretorika (hitz jakin batzuen erabilera espezifiko enuntziario partikularreko testuinguru batean) eta ahotsa (kantariaren nortasunaren zeinua eta testua komunikatzeko bidea). Autorearen iritziz hitzek duten garrantzia erretorika eta ahotsarekin ere lotua egon behar da ezinbestean (Frith, 1996:164)

⁸Gogoeta hauek ondorengo erreferentzia entzun daitezke: *Euskalgintza eta kulturagintza aro berri baten aurrean* (2018): <https://www.argia.eus/multimedia/solasaldiak/euskalgintza-eta-kulturagintza-aro-berri-baten-aurrean>

ikusgarritasunean emaitzak ekarri dituela, eta ahalduntzerako bide izan eta erreferenteak sortu direla. Esanguratsuak dira ondorio hauek. Izan ere, emakumeen zein feminismoaren eragina aurreko belaunaldiekin ez da lotzen, ez eta kritika sozial edo salaketarekin: gainera, “emakumeen kontrako indarkeriaz” aipatzen da biolentziaren markoan soilik ekarpena egingo balitz bezala.

“Indarra ikuspegi politikoan dago(ela), ez gogortasunean” (Lopez Ziluaga, 2013; *in* :Retolaza eta Retolaza, 2014). Leire Lopez Ziluaga (2013) musikari eta editoreak euskal kulturaren identitatea eraikitzeko indarraren kategoria erabili dela eta hori musikaren ere islatzen dela dio. Ildo honetan interesgarria da *Zuloak* fikzio-dokumentaleko bateriak, Naiarak, esaten duena:

Euskal rock erradikalekoek «hil zure aita» abesten zuten, guk ez dugu titirik «hil zure ama» abesteko. Amaren figurak euskal kulturaren duen posizio nagusia kontuan hartuta, ama hiltzeak askoz gehiago esan nahi du independentzia eta norberaren indibidualtasuna aitortzeko metafora freudiarra baino. Kontua da, batez ere, kulturaren kategoria jakin batzuk birdefinitzea, euskal kulturaren matriarkatuaren mitoa deseraikitzea edo, beste era batera esanda, iraultza kultural bat sortzea; iraultza hori, bere errebeldia guztia, gorabehera, Zuloak-ekoei, bere posibilitatetik kanpo dagoela iruditzen zaie (Naiara, 2012)⁹

Euskal Herrian rockari *erradikal* izenlaguna jarri izan zaio. María Francisca Sales Delgadoren iritziz (2010) rock musikaren popularizazioak, alde batetik, iraganeko balioen eta bizimoduaren aurkako errebeldia adierazten zuten, baina, bestetik, feminitatearen irudikapenari dagokionez betikotu egin zuen musikari maskulinoen ikuspegia, eta abestietan emakumeak objektu sexual gisa aurkezten ziren ia osoki. Elena López (2011) historiagileak bermatzen du Euskal Herriko rockean protagonismo gutxi baina presentzia izan dutela emakumeek. Alabaina, erradikala edo hausturak probokatu nahi izan dituen musikak horrelako indarra izanda Euskal Herrian zergatik ez ditu sexu-bereizketak gainditu? Zergatik izan dira hain gutxi mezu feministak bestelako mezu politikoekin alderatuta (Aranguren et. al., 2016).

70eko hamarkadako punkaren eskutik helduta etorri zen DIY (Do It Yourself) mugimenduak autogestioan oinarritutako antolakuntza eta kontsumoaren kulturaren aurkako eredu hedatu zuen (Ruiz, 2022). Pisua kendu zitzaion musika “ona” sortu beharri, eta pentsa zitekeen sarbide erraztuko zitzaizela emakume zein LGTBQI komunitateari (*ibidem*). Euskal Herrian *Riot grrrr!* mugimenduak apenas izan zuen oihartzunik (Hernando, 2013; Aranguren et. al., 2016) eta Euskal Herriko musika eta feminismoaren uztartzean Vulpes musika-taldea bihurtu zen 80ko hamarkadako salbuespen. Bi kanta baino ez zituzten argitaratu, estetikoki oldarkor, kultura-joera nagusiaren aurkako eredu femenino bat sortu zuten (Gajewska, 2019) baina, “harrigarria da haien eraginez beste hainbat emakume-talde sortu ez izana” (Aranguren et. al., 2016:134). Hizkuntzaren eta generoaren gurutzaketara itzuliz, Maialen Altuna (2010) antropologoak galdera luzatzen du: “kasualitatea al da Vulpes gaztelaniaz aritzea?” (Altuna, 2010:32). Alabaina, mezu apurtzaileegia agertzeagatik, taldekideak estigmatizatu egin zituzten eta hainbat eraso jasan beren musika-jardueran (Gómez Alonso, 2017; Martínez Cano, 2017). 80.eko hamarkadaren osteko 90.eko hamarkadan helduko dira Jauko Barik emakumez osatutako talde bakarrenetakoa, eta euskal kantagintzako emakumeen ahots fina bestelakotuko duen Anariren lehen diskoa. Garai bertsuan gertatuko da triki-poparen eztanda, ziurrenik, emakumezko taldekide gehien izan duen musika-estiloa.

Euskal musikagintzan emakume erreferente falta salatzen da (Retolaza eta Retolaza, 2014; Legardon, 2019), gaur egun, oraindik, emakumeok agertokia geure egiteko premia aldarrikatzen da eta emakumeen parte-hartzeaz hitz egiten da; LGTBQI musikariek leku txikiagoa dute oraindik, eta, neurketa ere zailagoa da kasu honetan, eta ez dago “euskal musikan ia kantarik gai hori lehen pertsonan modu argian aipatzen duenik” (Aranguren et al., 2016:135). Arrazaren aldagaiak oraindik hausnarketa falta dago (*ibidem*).

⁹ Norberak itzuliz: “Los del rock radical vasco cantaban «mata a tu padre», nosotras no tenemos tetas para cantar «mata a tu madre»”. Considerando la posición central de la figura materna en la cultura vasca, matar a la madre significa mucho más que la metáfora freudiana de independencia y reconocimiento de la propia individualidad. Se trata más bien de redefinir ciertas categorías culturales, de deconstruir el mito del matriarcado de la cultura vasca o, dicho de otro modo, de estimular una revolución cultural; revolución que, a pesar de toda su rebeldía, a las Zuloak, al fin y al cabo, les parece fuera de su alcance. (Naiara, 2012)

Presentziaz gain, rolak, errepresentazioak ere antzaldatzeko beharra azpimarratzen da (Martinez Cano, 2017, Sales Delgado, 2010). Amets Sarasuak (2020) 80ko hamarkadako punkean emakumeen iruditegia aztertuta ondorioztatzen du “emakumearen irudi patriarkalari eusten diotenak zehar-lerro dira; emakumearen irudi feminista sustatzen dutenak salaketa idatziak” (Sarasua, 2020:27). Errepresentazio eta iruditegiaren nolakotasuna eztabaidak sortu ditu autore feministen artean, baina, agerikoa da kulturgintzako sortzaileen gorputzasuna¹⁰ eztabaida hauei leku emateko esparru bat dela (Lasarte eta Álvarez, 2012; Esteban, 2012; Hernandez, 2016). Gorputza botere-harremanen *locus* bihurtu izan da, eta, hargatik, kontrol eta dominazioaren leku ez ezik, erresistentzia eta subertsiorako ere izan da.

Kantagintzan diharduten emakumeen gorputzak objektu sexual bihurtzeko joera dagoela salatu da. “Pop kulturean birstortzen den emakumeen irudia erotismoari lotuta dago oraindik ere, molde eskematikoei eta sexu-objektu bihurtzeko aukerari lotua”¹¹ (Gajewska, 2019:73). Hau da, kultura poparen irudiak aldatzen joan badira ere, emakumearen definizioak naturalizatutako izaera patriarkalaren printzipioak errepikatzen dira oraindik. Martinez Canoren (2017) aburuz emakumeen ahalduntzeari buruzko narrazioak egiten dituzten artistek ere, irudiari dagokionez, merkatuaren desio patriarkalei erantzuten diete. Pilar Ramosek (2003) dio musikaren bidez emakumearen gorputza kontrolatzeko joera egon dela, baina era berean, ikonografia musikalean, badagoela emakume-prostituta figura. Emakumearen gorputza kasu honetan ez da musikaren bidez kontrolatua; “aitzitik, objektu desiratzaile eta desiragarri bat da, musika, batez ere, sentsualitatearen esparru izanik” (Ramos, 2003:79).

Iratxe Retolazak (2012) itxuraz erantzun sinplea duen baina praktikan betikotuta dagoen galdera luzatzen du: “Ezin al dugu euskal emakume musikariez aritu irizpide sexualik eta estetikorik gabe? Horixe al dugu edozein musikariz aritzeko irizpide nagusi? Ez, ez da hori izaten” (Retolaza, 2012).

Nola sortu erreferentziak? Nork eta nola erabakitzen du? Howard D. Beckerrek (1982) prestigioa eta balio artistikoak jarduera kooperatibo batzuen ondorio direla dio, eta horiek osatzen dutela artearen mundua. Balio artistikoak ez daude jarduera horien mende, baina denboran zehar ezartzen eta sostengatzen dira, eta artea ekoizten, zirkulatzen eta kontsumitzen den jarduera kolektiboan sareetan parte hartzen duten hautaketa-prozesu konplexu baten bidez finkatzen dira. Horregatik, iritzi estetikoak sortzeko artistarengan eta obrarengan arreta jarri beharrean arreta sare kooperatiboetan jartzen du Beckerrek. Ildo honetatik Ines Osinagak dio ikusgarritasunaz baino autoritateaz hitz egin behar dela; nori ematen diogun autoritatea erreferente izateko hor dagoela gakoa (Fernández, 2022).

Lide Muguruzak (2019) proposatzen du, generoa iraultzea helburu duen prozesu batean estrategia izan daitekeela, “mugimenduetan zentratzea gorputzak zeharkatutako kategorietan baino” (Muguruza, 2021:92). Ordea, zalantza egiten du posible ote den. Lujanbio eta Monterok (2009) gorputz mugimendu txar bat zuzentzeko egin beharreko lehenengo pausua egiten den hori egiteari uztea dela diote. Printzipio hori generora aplikatuta, ekintza errepikatu horiek aldatzea baino, egiteari uztea pauso handi bat litzateke: “egiten dena ez egitea” (Lujanbio eta Montero, 2009:139). Eta horrela betikotzen da eredia, kanona eta horrela sortzen dira zapalkuntza psikologikoak, iruzurtiaren sindrome horren zabaldua (Lujanbio eta Montero, 2009; López, 2015; Lizarraga, 2020). Azken urteetan baina badirudi feminismotik eraldaketa nabarmena saretzean edo saretzetik suertatu dela.

¹⁰ Kantagintzan, gorputzean, ahotsaren parametroa nabarmetzen da eta interesgarria da ahotsetik bakarrik aztertzea jorrazteko iker-lerroa da : “Zer da ondo abestea? Zenbat aldiz hitz egin dugun zure ahotsaz, eta horrek sortu zizun ziurgabetasunaz. Eta orduan ez ginen ohartu bazela zure konplexuetan ere «emakume-ahots» eta “emakume kantari” irudiaren itzal luzerik. Esaten zenidan agian goxoago aritu behar zenuela, zakarregi ez ote zenuen egiten” (Retolaza eta Retolaza, 2014:185). Uxue Alberdiren *Kontrako ezarririk* (2019) saiakera liburuan parte hartzen duten bertsolariek ere euren ahotsarekin duten harreman gatazkatsuz hainbat aipamen egiten dituzte.

¹¹ Norberak itzulia: La imagen de las mujeres recreada en la cultura pop sigue estando asociada al erotismo en términos de moldes esquemáticos y a la posibilidad cierta de convertirse en objeto sexual (Gajewska, 2019:73).

Altunak (2010) Euskal Herriko pun-rock taldeetako emakumeen testigantzetatik ondorioztatzen du “emakumez osaturiko taldeak egiteko erabakia erosotasunagatik izan dela batik bat, gizonezkoen taldeen, abeslari roletik kanpo ez direla onartu emakumezkoak. Emakume eta gizonezkoen osaturiko taldeetan ere, oro har, emakumea izaten da abeslaria” (Altuna, 2010:42). Kasu batzuetan ikusten dira emakumeak gizonezkoen taldeetan instrumentuak jotzen baina, kasu hauetan, teknika eta ibilbide luzeko emakumeak izan ohi dira. Neskak instrumentua hartzerakoan, beraz, askotan behar bat bezala ikusi izan dute emakumez osaturiko taldea egitea gizonezkoen taldeetan ez baitziren onartuak abeslari paperetik kanpo.

Azken urteetan elkarte, ekimen edo itu interesgarri egon dira Euskal Herriko musikagintza feministotik eraikitzeke helburuz. Aipatzekoak dira *Emarock* (2010) proiektua. Euskal Herriko emakume musikariak ezagutzera emateko zioa zuen; Mefsst! (*Musika Errebolta Feminista*) egitasmoa eta “Nolakoa izango litzateke jaialdi feminista bat?” (2014) izenburuarekin antolatutako tailerra; 2020. urtetik Musika Bulegoaren zazpi emakume musikariren zuzendaritza; 2021ean Euskal Herriko emakume* musikarien lehenbiziko topaketak; ESAS Emakume Sortzaile eta Artisten Sarea (2021); *Noka Mentoring*. Emakumeen mentoretza, formakuntza eta laguntzarako programa; *Wikiemakumeok proiektua*, *Gabiltza – Emakume Adituen Biltoki Digitala* datu baseak; edo #Badon sortze prozesu kolektiboa proiektua.

Ondorioz, genero-ikuspegia aztertzeak horixe behar du lehen urrats: isildutako ahots horiek ikusgarri egitea, ahotsa gorpuztea. Baina, ikusgarritasun hori aldarrikatu ondoren, beharrezkoa da bestelako gogoetak ere egitea, musikaren esparrua egituratzeko erabili ohi diren gizarte-diskurtsoak azaleratzeko, eta auzitan jartzeko. Eta saio gutxi egin dira emakume horiek isiltasunera edo ikusezintasunera zerk eraman dituen aztertzeke, eta diskurtso edo praktika kultural horien logika salatzeke, baita iraultzeke ere (Retolaza eta Retolaza, 2014:175).

3. Ondorioak eta etorkizunerako norabideak

Aipatu bezala, ikerketa lan hau azterketa esploratorioa izan da eta euskarazko musikagintza aztertzeke bibliografiaren hutsunea zertxobait osatu nahi zuena. Genero perspektiba ez egotearen kausa tradizioa, ikerketa gabezia edo musikologiaren elitismoa izan daitezke (Soler, 2016), baina, oro har, kulturgintza eta unibertsitatearen arrakala handia da. Laura Viñuelak (2016) aipatzen du musikologian musika lengoia unibertsal eta transzendental gisa ulertu dela, eta, halaber, afera sozial eta politikoetatik salbu balego bezala aztertu dela.

Musikologia feministaren erronka ikuspegi feminista txertatzeaz gain, musikaren kontzeptua eta musikaren baitak ulerkerak zalantzan jartzea da. Euskal musikagintzan Solerrek (2016) aipatzen dituen musikologia feministen lau azterketa ildoan artean laugarrena, genero-rolen eta identitateen eraikuntzaz arduratu dena, garatu dela esan dezakegu eta lan honetan horretan sakondu da. Oraindik orain, ikusgarritasuna aldarrikapen nagusia izan bada ere, badirudi bestelako aldarrak batzuetara pasatzen ari garela; erreferenteen nolakotasuna, genero-rolen auzia, zaintzaren beharrezkotasuna... Iruditzen zaigu emakumeen saretzeak eta “elkarri autoritatea emateak” dakartzala bide berriak. Halaber, emakume kantarien izen-abizendun taldeak ugaritu dira, eta saretzea eta norbanako ibilbide profesionalak batera gertatzen ari diren momentuan gaude.

Etorkizunari begira interesgarria da euskal musikagintzan egiten ari diren ekarpen feministei jarraipena egitea. Musikaren sektorean eraldaketa eragiten ari diren digitalizazio zein industrializazioak zein eragin ditu genero harreman eta iruditegian? Zein espazioetan, boterean, belarrietan? Nola gurutzatzen dira testuinguru honetan generoa eta euskal identitatea? Musikaren sektorea oso atomizatua dago (Ispizua, 2019) eta musika mota bakoitzak zer nolako identitateak islatzen eta eragiten dituen aztertzea interesgarria litzateke. Gainera, musika-estilo bakoitzaren barruan ere prozesu ezberdinek, rol ezberdinek hartzen dute; parte, hala nola, konposizioak, produkzioak, edizioak zein hedapenak. Asko dira beraz musikaren prozesu produktiboan igarotzen diren etapa zein pertsonak, bakoitzaren egitura, botere-harreman eta gorpuztasunak aztertzea emankorra litzateke, inpresioa dugulako, musikan, oraindik orain eta Euskal Herrian kantagintzarena dela protagonismo eta potentzialitate gehien duen eremua.

Musikagintzan feminismitik egiten ari diren ekarpenak euskal kulturgintzaren norabidea zehaztu dezakete, eta feminismoak, hedatzeko izan duen beharrezana igarota, zehazteko eta kualitatiboki eragiteko momentu batera igarotzen ari garela uste da. Hala ere, ikerketa sakonago eta kokatuagoak beharko dira hurrengo Shakiraren abestia feminista den edo ez eztabaidatu aurretik.

4. Erreferentziak

- Altuna, Maialen (2010). *Emakumeak punk-rock taldeetan*. EHU arg.
- Amezaga, Josu (1994). *Herri kultura: euskal kultura eta kultura popularrak*. Euskal Herriko Unibertsitatea arg.
- Aranguren Etxarte, Miren; Fernández Beristain, Maider eta López Ziluaga, Leire (2016). Musika-errebolta feminista Mefsst! jaialdia azalean, In Guilló Arakistain, MI. (koord.): *Festak, genero-harremanak eta feminismoa. Begirada teoriko eta antropologikoak, praktika sortzaileak eta plazeraren kudeaketa kolektiboak*. Bilbo: Udako Euskal Unibertsitatea, 131-146.
- Atxotegi, Uribarri. (2019). *Dantza klasikoa eta dantza garaikidea perspektiba feministatik. Gorputza, generoa eta agentzia*. Master Amaierako Lana. Euskal Herriko Unibertsitatea.
- Barrios Ruano, Francisca eta Muñoz, Ana (2021). Las mujeres en el sonido: androcentrismo en la industria musical. *Artseduca*, 30, 157-170.
- Becker, Howard D. (1982). *Art Worlds*, Berkeley: University of California Press.
- Bennet, Andy eta Roggers, Ian (2016). *Popular music scenes and cultural memory*. London: Palgrave Macmillan.
- Cabedo, Alberto (2009). *Música, género y paz: Anotaciones a partir de los estudios musicológicos feministas*. Madrid: Editorial Jaumet.
- Clarke, Eric eta Nicholas, Cook (ed.) (2004). *Empirical Musicology: Aims, Methods, Prospects*. Oxford: Oxford University Press.
- Del Amo, Ion Andoni (2016): *Party & borroka. Jóvenes, música y conflictos en Euskal Herria*. Tafalla: Txalaparta.
- Eskisabel Urtuzaga, Jon (2012). Euskal kantagintza: pop, rock, folk, *basqueculture.eus*, 1-39.
- Esteban Galarza, Mari Luz (2012). Euskal antropologiaren jauzi kontzeptualak eta euskal kulturaren haragitasunak. *Ankulegi. Gizarte antropologia aldizkaria. Revista de antropología social*, 16, 111-126.
- Etxegoien, Fermin (2014). *Eutsiko diogu? Sorkuntzaren profesional autonomak, etorkizunaz.*, Donostia: Erein.
- Fernandez, June (2022). Ines Osinaga: “Nik ez dut nire ahizpekin lehiatu nahi, elkarri autoritatea eman baizik”, *Argia*, 2022ko martxoaren 13a.
- Fisher, Mark (2009). *Realismo capitalista. ¿No hay alternativa?*, Zaragoza: Titivillus.
- Frith, Simon (1996). Music and identity. In *Questions of cultural identity*, 1, 108-128.
- García Fernández, Nagore (2012). Des/armando la escena: narrativas de género y punk. *Trabajo de Fin de Máster. Universitat de Barcelona, Institut Interuniversitari d'Estudis de Dones i Gènere, Barcelona. Recuperado de: http://generatech.org/sites/default/files/desarmando_la_escena.pdf [Última consulta: 20/02/2017]*.
- Gajewska, Magdalena Anna (2019). “Música, mujeres y simulacros: la imagen de la feminidad en Zuloak de Fermin Muguruza. *Itinerarios*, 30. 71-87. [doi: 10.7311/itinerarios.30.2019.05](https://doi.org/10.7311/itinerarios.30.2019.05)
- Gioia, Ted (2020). *La música: Una historia subversiva*. Madrid: Turner.
- Gómez Alonso, Rafael. (2017). Mujeres y punk en España durante la Transición: principios iconográficos de una actitud. *Lectora: Revista de dones i textualitat*. 23. 67-81.
- Hernandez García, Jone Miren (2016), “Odolak badu generorik? Edo zergatik gorputz emeak ez diren bertsoetarako bizitoki” In Esteban, M.L., eta Hernández J.M., *Etnografía feminista Euskal Herrian, XXI.mendera begira dagoen antropologia*. EHU-UEU. 27-42.
- Hernando, Lide (2013). Miren Aranguren: euskal punk mugimendua oso eredu maskulino eta heterosexualean errotoa dago, *Argia*, 2013ko maiatzaren 10a. <https://www.argia.eus/albiste/euskal-punk-mugimendua-oso-eredu-maskulino-eta-heterosexualean-errotua-dago>
- Ispizua, Amaia (2019). Musikaren industriako emakumeen eta gizonen egoera EAEn. In *Genero programak eta politikak. Sorkuntzaren eta industriaren ikuspegitik antzerkia, dantza, liburu eta musikaren arloan genero-berdintasunaren egoera diagnostikoa EAEn*. 127-136. Eusko Jaurlaritz arg. <https://labur.eus/2KY7V>.
- Kerman, Joseph (1985). *Contemplating Music: Challenges to Musicology*. Cambridge: Harvard University Press.
- Kramer, Lawrence (1990). *Music as Cultural Practice: 1800-1900*. Oakland: University of California Press.

- Larrinaga, Josu (2015). Musikak gatazka islatu edota performatu, gatazkak musika ito, *Jakin* 209, 35-52.
- Lasarte Leonet, Gemma eta Álvarez Urla Amaia (2012). *Gorputza eta generoa. Euskal kulturaren eta literaturaren*. Bilbo: EHU arg.
- Legardon, Ainara (2019). Musika sorkuntzako emakumeen eta gizonen egoera EAEn. In *Genero programak eta politikak. Sorkuntzaren eta industriaren ikuspegitik antzerkia, dantza, liburu eta musikaren arloan genero-berdintasunaren egoera diagnostikoa EAEn*. Eusko Jaurlaritza arg. 112-126. <https://labur.eus/2KY7V>
- López Aguirre, Elena (2011). “Emakume in rock”. *Historia del Rock Vasco: edozein herriko jaixetan* Vitoria-Gasteiz: Aianai.
- Lujanbio, Maialen eta Montero, Judith (2009). Jendaurrean korsea erantzen. Ornitorrinkus: bertsolaritza eta musika esperimentalta. *Zehar: revista de Artelekuko aldizkaria*, 65, 136-146.
- Mantzisidor Uria, Jon (2021). Dabilen herria: Musika mugimenduan. *AusArt* 9. 1, 25-44. [doi: 10.1387/ausart.22663](https://doi.org/10.1387/ausart.22663)
- Martínez Cano, Silvia (2017). Las divas del pop y la identidad feminista: reivindicación, contradicción y consumo cultural”. *Investigaciones feministas: papeles de estudios de mujeres, feministas y de género*, 2, 475-492.
- Martínez del Fresno, Beatriz. (2001) Presentación, In *Los estudios de género en la música, Cuadernos de Historia*, 2, Facultad de Geografía e Historia, Oviedo: Universidad de Oviedo, . 7.
- Mithen, Stephen (2006). *The singing Neanderthals: The origins of music, language, mind, and body*. Harvard University Press.
- Muguruza Agirre, Lide (2021). *Sorkuntza feminista dantza garaikidean. Gorputzetik egindako ikerketa bat*. EHU arg.
- Muñagorri, Lander (2019). Zergatik kantatu euskaraz? Euskal abeslarien hizkuntza hautua 2010eko hamarkadan. Izaro, Huntza eta En Tol Sarmiento musika taldeen kasuak”, *Bat: Soziolinguística aldizkaria*, 113, 157-182.
- Ormazabal Gaztañaga, Markel (2018). Hardcore eszena(k) Gipuzkoan. Zarata, identitate-eraikuntzaren osagai berezitu bezala. *Ankulegi. Revista de Antropología Social*, 22, 27-42.
- Ramos, Pilar (2003). *Feminismo y música: Introducción crítica*. Madrid: Narcea.
- Retolaza, Iratxe (2012). Emakumeak ikusgarri... baina musikariak?, *Berria Gipuzkoako Hitza*, 11-16.
- Retolaza, Iratxe eta Retolaza, Itsaso (2014). Euskal musika larrutuz. Gorputz-adierazpenak eta gorputz-irudikatzeak euskal musikan. Gema Lasarte eta Amaia Álvarez (ed.) *Generoa eta gorputza*, Bilbo: UEU, 165-201.
- Santamaria Barinagarrementeria, Ainara (2019). Mikel Laboari buruzko euskarazko produkzio akademikoa eta esperimentazioa. *Uztaro: giza eta gizarte-zientzien aldizkaria*, 110, 5-23.
- Sarasua, Amets (2020). *80. Hamarkadako punka eta emakumearen iruditegia. Hego Euskal Herriko Mugimendu Feministarekin alderaketa*. EHU arg..
- Sales Delgado, María Francisca (2010). La rebelión femenina en la música rock una cuestión de género. In *Investigaciones multidisciplinares en género*. Sevilla:Universidad de Sevilla. 991-1000.
- Soler Campo, Silvia. (2016). Mujeres y música. Obstáculos vencidos y caminos por recorrer. *Dossiers Feministes*, 21, 157-174. <http://dx.doi.org/10.6035/Dossiers.2016.21.10>
- _____ (2018). “Cuestiones de género: mujeres en la historia de la música”. *ARTSE- DUCA*, 19, 84-101. <http://dx.doi.org/10.6035/Artseduca.2018.19.5>
- Viñuela, Laura. (2004). *La perspectiva de género y la música popular: Dos nuevos retos para musicología*. Oviedo: Krk.

5. Eskerrak eta oharrak

Lan hau 2021etik 2023ra bitarte jasotako Eusko Jaurlaritzaren Doktorego Aurreko Programaren laguntzarekin egin dago. Eskerrik asko Mari Luz Esteban Galarza eta Matxalen Legarreta Iza zuzendariei desafinazioak zuzentzeagatik.

Komunikazioko graduko euskal ikasleen matematika-antsietatea neurtzeko RMARS galdetegiaren euskarazko bertsioaren garapena

Miren Berasategi Zeberio¹

Deustuko Unibertsitatea. Mundaiz 50, 20012 Donostia

miren.berasategi@deusto.es

Laburpena

Datuek gero eta presentzia handiagoa duten egungo errealitate konplexua ulertzeko gaitasunari eragiten dioten faktore mugatzaileen artean kokatzen da matematika-antsietatea. Kazetariak datuetan oinarritutako informazioaren zabalkundean jokatzeko bitartekari paper nabarmena dela eta (Kovach eta Rosenstiel, 2014), ikerketa-objektu esanguratsua dira, bereziki zabaldua egonik kazetaritzako ikasleak “matematikarekin txarrak” direla (Bradshaw, 2018; Maier, 2002). Ikerlan honek Deustuko Unibertsitateko Komunikazioko graduko 185 ikasleren matematika-antsietatea neurtzen du, eta antsietate honek haien matematika-errendimendua zein neurritan oztopatzen duen. Aldi berean, neurtzeko hori egiteko euskarazko tresna proposatu eta balioztatzen du, euskal hiztunek ohikoa ez den hizkuntzan matematikekin aritzean jasan dezaketen antsietate gehigarria saihestu eta hizkuntza-aldaketaren eragina ikertzeko helburuz.

Hitz gakoak: matematika-antsietatea, datu-kazetaritza, alfabetatze digitala, komunikazio-hezkuntza

Abstract

Our ability to grasp an increasingly complex datafied society is affected by limiting factors such as mathematics anxiety. Playing a central mediating role in transmitting increasingly datafied information (Kovach eta Rosenstiel, 2014), journalists are an interesting object of research, specially given the notion that journalism students are “bad with numbers” (Bradshaw, 2018; Maier, 2002). This study measures math anxiety on 185 Communication students at the University of Deusto, and explores how it interferes with their math performance. At the same time, a version in Basque of the measuring instrument is proposed and validated, with the aim to prevent the additional anxiety of Basque speakers when dealing with math in a second language, and also to investigate the effects of language switching in math anxiety and performance.

Keywords: math anxiety, data journalism, digital literacy, educommunication

1 Sarrera eta motibazioa

Errealitatea gero eta konplexuagoa egiten doa “ezagutzaren gizartea” edo “informazioaren gizartea” deitzen dugun honetan. Informazio eta Komunikaziorako Teknologien (IKTen) garapenarekin bat, beti eskuragarri dugun konektatutako ingurune digitalak “datuen iraultza” bat izan du ondorio (UN Secretary-General’s Independent Expert Advisory Group on the Data Revolution for Sustainable Development, 2014, 5. or.). Digitalizatutako aro honetan, beraz, zenbakiak saihestezin bilakatu dira. Hala izanik, datu-multzo erraldoien existentzia eta eskuragarritasuna areagotzearekin batera, zenbakiak erabili, ulertu eta haiengandik ikasteko gaitasuna garatzeko beharra ere indartzen da (Wurman, 1989). Trebakuntza hau gizartearen kide guztiek dute beharrezko, baina bereziki garrantzitsua da kazetaritzarentzat, errealitatearen interpretatzaile eta bitartekari den heinean.

Kazetaritzaren bitartekaritza, iturburu-datuak eraldatu eta informazio bihurtzeko prozesu horretan, diziplinaren definizioaren muinean bertan kokatzen da: kazetaritzak “esanahi-erakitzaile” behar du izan, “gertaerak testuinguru jarritzaren eta hala informazioak ezagutza bihurtuz” (Kovach eta Rosenstiel, 2014, 27. or.). Kazetaritzarentzat, “zenbakiak hitzak bezain funtsezkoak bihurtu dira gure munduan gertatzen dena azaltzeko” (Maier, 2002, 507. or.). Datu-kazetaritza (DK) eskakizun honen erantzunaren parte gisa eraiki da: datu-multzoak eskuratu, aztertu eta publikoari eskaintzeko lana eta ardura hartzen ditu, eta tradizionalki datuen analisia ala programazioa bezalako

arloekin lotu izan diren prozesuak eta aritzeko moduak ekarri ditu kazetaritzara.

Egungo kazetaritzak zenbakiakin gutxieneko trebetasun bat eskatzen duela nahiko zabaldua badago ere, kazetarien eta zenbakiaren arteko harremana ez da inoiz erraza izan. Kazetarien “ezgaitasun matematikoa legendazkotzat” jo izan da (Maier, 2002, 507. or.), eta etorkizun hurbilerako ikuspegia ez da ona: “kazetaritzako irakasleei [...] ezaguna egingo zaie ikasleen kexua: ‘matematikarekin ez naiz ondo moldatzen’ edo, agian kezka garriagoa dena, ‘teknologiarekin ez naiz ondo moldatzen’” (Bradshaw, 2018, 56. or.).

Kazetariak datuenganako eta, finean, zenbakiakin zerikusirik duen edozerenganako, duten mesfidantza hau ulertzen laguntzeko erreferentzia-markoa eskaintzen duen kontzeptua da matematika-antsietatea (MA). MA “tentsio eta antsietate sentazio” gisa definitzen da, “zenbakiaren manipulazioa eta eguneroko bizitzako zein inguru akademikoetan aurkitutako problema matematikoen ebazpena oztokatzen duena” (Richardson eta Suinn, 1972, 551. or.). MAri egozten zaio antsietate hau duten pertsonen zenbakiak saihestea eragitea zuzenean (Ashcraft, 2002), eta matematika-errendimenduan eragin negatiboa izatea (Hembree, 1990; Dreger eta Aiken, 1957). Hala, baliteke kazetaritzako ikasleen gaitasun matematikoak lantzeak zuzeneko matematika-errendimenduaren hobekuntza bat ez ekartzea, MA tartean den kasuetan.

Literatura akademikoak jasotzen duenez, MAren eragin kaltegarri hau areagotu egiten da emakumeen kasuan (Hembree, 1990; Dowker et al., 2016) eta baita ohikoa ez den hizkuntzan matematikak egiten dituzten haiengan: zehaztasuna eskatzen duten lan matematikoez hizkuntzarekin erlaziozko atalak erabiltzen dituzte, eta beraz, halako lanak ohikoa ez den hizkuntza batean egin beharrean aurkitzerakoan, matematika-atazaren konplexutasunari gehitzen zaio lehenik ohiko hizkuntzara itzulpena egin behar izatea (Dehaene et al., 1999).

Hezkuntza eremuan, garrantzi berezia hartzen du euskararen erabilera asimetrikoa delako, lehen etapak eta goi mailakoak alderatzen badira. Euskal Autonomi Erkidegoan, orotara HH, LH eta DBHko ikasleen %76,4k ikasten dute D eremuan (euskara komunikazio-hizkuntza gisa darabilte); Batxilergoan, %67,5ek. Erdi mailako eta goi mailako lanbide-hezkuntzan, batez beste %26,7ra egiten du behera D eremuan matrikulatutako ikasle kopuruak (Eustat, 2022). Unibertsitate mailako daturik ez badago ere, pentsatzekoa da azken kopuru horretatik gertuago ibiliko dela, Bigarren Hezkuntza edo Batxilergoko zifratik baino. Hala, garrantzia berezia hartzen du hizkuntza aldatzeak dakarren zailtasun gehigarriak, kontuan izanik Bigarren Hezkuntzan eta Batxilergoan matematikak euskaraz egin dituzten ikasle kopuru esanguratsu batek beste hizkuntza batean (gaztelaniaz, gehien bat) jarraituko dituela erdi eta goi mailako ikasketak.

Unibertsitate mailan DK ikasten duten ikasleen artean, beraz, euskal hiztunentzat edo bigarren hezkuntzako ikasketak euskaraz egin eta unibertsitatean gaztelaniara aldatu beharrean daudenentzat, MAk bereziki areagotua ikus dezake haren eragin negatiboa. Zenbakiaren presentzia eta hauen irakurketa, interpretazio eta erabilera geroz eta garrantzia handiagoa eta hedatuagoa hartzen ari den honetan, beste esparru batzuetan ere euskal hiztunen MA neurtzeko tresna bat izatea probetxugarria izan daiteke.

2 Arloko egoera eta ikerketaren helburuak

Matemafobia hitza Gough-en eskutik agertu zen lehen aldiz literatura akademikoan, “gaixotasun hau [MA] katarro arrunta bezain ohiko” gisa aurkeztuz (Gough, 1954, 290. or.). Dreger eta Aiken (1957) izan ziren *zenbaki-antsietatea* terminoa proposatu zutenak, bai eta hura estandarizatzeko metodo bat ere, fenomenoaren ikertzeko interes zientifikoa handituz. Azken urteotan, kontzeptuak gero eta arreta handiagoa jaso du, datuak nonahi ageri diren testuinguru honetan, bai kazetariarentzat bai herritarrentzat, matematika-errendimendurekiko interesaren areagotzearekin batera (Dowker et al., 2016).

MAren definizioak askotarikoak izan dira ordutik hona, eta guztiak bat datoz ezartzean pertsona batzuek zenbakiakin edo matematikaren zerikusirik duten egoerak erantzun emozional desatseginak jasaten dituztela, haien errendimenduari eragiten diotelarik (Suárez Pellicioni et al., 2016). Are gehiago, “beste gai akademiko gehienei baino erreakzio emozional indartsuagoak eragitea egozten zaio matematikari sarritan, antsietatea bereziki” (Punaro eta Reeve, honakoan: Dowker et al., 2016, 2. or.). Adostasun zabala duen ikuspegia da kazetaritza eta komunikazioko diziplinetako ikasleek biztanleria orokorrak baino MA balio handiagoak dituztela, baita, esaterako, enpresaritza bezalako beste arlo (ez hain urruneko) batzuetako ikasleekin alderatuta ere (Baus eta Welch, 2008).

MAren lehen ondorioetako bat matematikak saihestea da, zuzenean. Ikerketa lan ugari berresten dute hau (Ashcraft, 2002), eta egungo egoeran eskakizun den matematika-trebakuntza aurreratua gehien oztokatzen duen faktore gisa hartzen da. Ohikoen diren ondorioen artean dagoen beste bat errendimenduaren gutxitzea da, MA intentsitate altuan aurkeztzen duten pertsonengan (Hembree, 1990). Dena den, ez da MAk gaitasun matematikoa

bera murrizten duenik, baizik eta gaitasun horiek zehaztasunez eta eraginkortasunez aplikatzeko behar den zentzua edo adimena lausotu eta oztopatzen duela.

Inhibizio honen jatorria MAk lan-memorian eragiten duen interferentzian kokatzeak adostasun maila zabala du (Dowker et al., 2016). Lan-memoria (ingelesez, *working memory*), giza adimenaren eta ordenagailuen arteko analogia eginez izendatuta, psikologia kognitiboaren konstruktio teorikoa da, eta arazoak konpontzeko eta erabakiak hartzeko informazioa biltegiatu eta manipulatzeko duen aldi baterako oroimen-sistemari dagokio. Epe laburreko memoriatik bereizten da ez baita informazio-biltegi hutsa, uneko zereginetara bideratutako prozesu aktiboa baizik. Egoera emozional negatiboak eta hari lotutako pentsamendu intrusiboek bigarren mailako ataza gisa jokatzen dute, dena delako lan matematikoa osatzeko beharrezkoak diren lan-memoriako baliabideak beretzat hartuz (Ashcraft, 2002; Dowker et al., 2016). Matematika-errendimendua, beraz, atazak lan-memoria eskatzen duen neurrian murriztuko da (Ashcraft, 2002).

Neurona-irudi bitarteko ikerketa berriek iradokitzen dute matematika-ataza mota desberdinek garuneko eremu desberdinak aktibatzen dituztela. Zehazkiago, doitasun aritmetikoa behar duten atazek hizkuntzarekin edo hitzen elkarketa-prozesuekin lotutako eremuetan kokatutako garun-baliabideak erabiltzen dituzte, eta, aldiz, zenbakien estimazioak eta manipulazioak egin behar direnean, aktibatzen diren garun-sareak bisualak, ez-hitzezkoak dira (Dehaene et al., 1999).

Alde batetik, beraz, hitzezkoa ez den zenbakien irudikapenak erabiliz egindako operazioetan eragiten du MAk: gaitasun hauek hitz egiten ikasi aurretiko zenbakiak gaitasunekin lotuta egon daitezke edo, beste era batera esanda, “historian zehar bilakaera luzea, garapen-ibilbide bereizita eta garun-substratu dedikatua” duen “zenbaki-tarako sena”rekin (Dehaene et al., 1999, 973. or.). Baina bestetik, hizkuntzarekin zerikusia duten atazatan ere badu eragina, eta kasu honetan hizkuntza aldatzen ibili beharrak kalte nabarmena ekar dezake, MAk berez sortzen duen lan-memoriaren interferentziari itzulpenak egiteak eskatzen duen baliabide-xahutzea gehitu behar zaiolako.

Urteetan zehar, MA ikertzeko *Mathematics Anxiety Rating Scale* (MARS) galdetegia (Richardson eta Suinn, 1972) erabilienetakoa izan da, eta matematika-antsietatearen konstruktioa neurtzeko duen baliagarritasun eta fidagarritasuna azterketa psikometriko ugariariz egiten dute (Dowker et al., 2016; Ma, 1999). 98 puntuko galdetegia da, eta erantzuteak denbora luze hartzen du: arrazoi honegatik, ugariak izan dira MARS galdetegiaren bertsio laburragoak proposatu dituzten moldaketak. Horietatik, ikerketa honetarako *Reduced Math Anxiety Rating Scale* (RMARS) (Alexander eta Martray, 1989) hautatu da. Alde batetik, 98tik 25 elementura murrizten duelako galdetegiaren tamaina, ondorioz erantzuteko denbora laburragoa eskatuz; bigarrenik, MAren neurketarako literatura akademikoan zabalduena den bertsioa delako; eta, azkenik, jatorrizko MARS galdetegiaren hiru faktoreko barne-egitura mantentzen duelako.

RMARS galdetegia jatorrizko MARSaren bertsio laburtua da, 25 puntukoa, MA sorrarazi dezaketean 25 egoera proposatuz egiten duena MAren neurketa. Galdetegi honi erantzuteko, inkestatutako pertsonak puntu bakoitzari Likert eskala baten bitartez erantzun behar dio, 1etik (“batere antsietaterik ez”) 5era (“antsietate handia”). Orokorrean adostua dago neurketa hau hiru faktoretan banatuta egiten duela: I faktorea, edo “Matematika azterketek sortutako antsietatea”; II faktorea, edo “Zenbakizko atazek sortutako antsietatea”; eta III faktorea, edo “Matematika ikastaroei sortutako antsietatea”.

MAren ikerketa berau neurtzeko tresnen eta hauen faktore-egituraren baitan aritu da gehien bat, baina ez da horrenbeste landu MAk errendimenduan duen eraginaren zehaztapena. Hala egin nahi izan duten lanek orotariko neurketa-tresnak erabili dituzte matematika-errendimendua zehaztu eta MAk harengan duen eragina zehazteko. Hamabi tresna ezberdin aurkitzen dira 1975 eta 1999 bitarteko literatura akademikoan, matematika-errendimendua neurtu eta MAk bertan duen eragina aztertzeko (Ma, 1999). Ez dago, ondorioz, MAren eragina behatzeko matematika-errendimendua neurtzeko tresna egokienaren inguruko adostasun akademikorik.

MAren neurketarako RMARS galdetegia jatorrizko egileek ingelesez sortua eta balioztatua izan da. Lehenago aipatu bezala, matematika-atazak ohikoa ez den hizkuntza batean egiteak MA areagotzea sorrarazi dezake, eta, ondorioz, matematika-errendimendua murriztu. Hori dela eta, ezinbestekoa da neurketa-tresna ikasleek matematika-atazak egiten dituzten ohiko hizkuntzan eskaintzea, itzulpenak egiteko beharra eta honek leharkeen lan-memoriaren gainkarga saihesteko. Kontuan hartu behar da, dena den, mota honetako neurketa-tresna bat itzultzea, berez, jatorrizkoa ez den beste tresna bat sortzea dakarrela, eta, beraz, itzultitako bertsioak balioztatzea eskatzen duela, neurtzen duten fenomenoaren benetan pareagarria dela ziurtatzeko. RMARS galdetegiaren gaztelaniazko itzulpen bat bada egin eta balioztatua (Núñez Peña et al., 2013), beraz horixe eskainiko zaie galdetegia gaztelaniaz erantzun nahi duten ikasleei; euskaraz erantzutea nahiago dutenen beharrei erantzunez, lan honen lehen helburua RMARS neurketa-tresnaren euskarazko bertsioa sortu eta balioztatzea izango da.

Kazetaritza eta komunikazioko ikasketetan datuen eta zenbakien kudeaketa eta erabilera gaitu eta trebatzea ge-roz eta eskakizun argiagoa denez, hasieran argudiatu den erara, lanaren bigarren helburua (behin horretarako tres-nak testuinguruak eskatzen duen hizkuntzatan garatu ondoren) Deustuko Unibertsitateko Komunikazioko gradu-ko ikasleen MA baloratzea izango da RMARS galdetegia erabiliz, eta MA horrek euren matematika-errendimenduan duen eragina aztertzea. Ikasle hauen profilaren berezitasunak kontuan izanda, matematika-errendimendua neur-tzeko *Math Competency Test for Journalists* (MCTJ) (Meyer eta Institute, 1998) galdetegia erabiliko da. MCTJ oinarritzko matematikak aplikatzeko gaitasuna neurtzen duen 25 galderako test bat da, ordenagailuz lagundutako kazetaritzaren aitzindari Philip Meyer-ek garatua, hainbat unibertsitateetan gradu-ko zein graduondoko ikasleak ba-loratzeko erabilia eta, esparru profesionalean, hainbat hedabidek kontrataziorako irizpide gisa ere aplikatua (Maier, 2003). Ikasleen profilerako bereziki diseinatu izanik, hauen matematika-errendimenduaren adierazle egoki gisa jo-tzen da.

3 Ikerketaren muina

Datuen bilketa aurrez aurre eta paperezko galdetegiaren bitartez egin zen, Deustuko Unibertsitateko Komunika-zioko gradu-ko ikasle guztiekin, 2018 urtearen hasieran. Galdetegia euskaraz edo gaztelaniaz erantzuteko aukera eman zitzaie ikasleei, eta honako elementuek osatu zuten: ikerketan parte hartzeko baimen-eskaera, matematika-antsietatea neurtzeko galdetegia (RMARS), matematika-errendimendua neurtzeko galdetegia (MCTJ), matemati-karekiko jarrerari buruzko galderak eta datu demografikoei buruzko galderak. Galdetegi osoari buruzko xehetasunak eta jarraian aurkeztuko den analisirako iturburu-datuak zein *scriptak Komunikazioko gradu-ko ikasleen matematika-antsietatearen neurketa eta matematika-errendimenduarengan duen eragina* biltegi irekian daude eskuragarri¹.

Guztira, 185 baliozko erantzun jaso ziren, unean gradu-ko matrikulatutako ikasle kopuru osoaren %67,5a. Ho-rietatik, %56,8ak hautatu zuten galdetegiari gaztelaniaz erantzutea (105 ikaslek), eta %43,2ak, euskaraz (80 ikas-lek). Aldiz, %60,5ek adierazi zuten Batxilergo ikasketak euskaraz egin zituztela (112 ikaslek), %33k gaztelaniaz (61 ikaslek) eta %2,2k beste hizkuntzaren batean (4 ikaslek).

3.1 RMARS eta MCTJ galdetegiaren euskarazko bertsioen balioztatzea

Erabilitako RMARS galdetegiaren gaztelaniazko bertsioa Núñez Peña et al.-ek (2013) sortu eta balioztatutakoa da. Euskarazko itzulpena egileak prestatua da jatorrizko ingelesezkoan zein gaztelaniazko bertsioan oinarrituta, eta ondoren matematikan lizentziaduna den eta Batxilergo zein unibertsitate mailako matematika-ikasgaiak ematen 25 urte baino gehiagoko esperientzia duen pertsona aditu batek berrikusi eta baietsi zuen. Prozedura bera jarraitu zen ingelesezko MCTJ matematika-errendimendua neurtzeko tresna gaztelaniara zein euskarara itzultzeko. Prozesu honen emaitza eta ikasleei eskainitako RMARS galdetegiaren euskarazko bertsioa 1. Taulan ikus daiteke. MCTJ galdetegiaren xehetasunak, berriz, lehen zehaztutako biltegi irekian daude eskuragarri.

Lehenago ere aipatu den bezala, itzulpen prozesu honen ondorengo RMARS galdetegiaren euskarazko bertsio honek, teknikoki, neurketa-tresna ezberdin bat osatzen du eta, beraz, beharrezkoa da ziurtatzea galdetegiaren bi bertsioek (euskarazkoak eta gaztelaniazkoak) egitate berbera neurtzen dutela. Horrenbestez, eta lan honen lehen helburua betetzeko, galdetegiaren euskarazko bertsioaren balioztatzea egingo da jarraian, tresna hauekin jasotako datuen faktore-egitura aztertuz. Aldagaien taldekatzea gaztelaniazko bertsioarekin jasotako datuek emandakoaren parekoa baldin bada, neurtzen duten konstruktoak berberak dela ondoriozta daiteke.

Gaztelaniazko RMARS galdetegiak jasotako erantzunen faktore-egitura 1a. Irudian ikus daiteke, aldagaien taldekatze hierarkikoaren bitartez. Hau izango da konparaketarako abiapuntua. Euskarazko RMARS bertsioak jasotako erantzunen faktore-egitura 1b. Irudian ikus daiteke, galdetegiko aldagaien taldekatze hierarkikoaren bi-tartez. Gaztelaniazkoaren aldean, bi desberdintasun antzematen dira: 16. eta 21. itemak III faktorean sailkatzen direla, eta ez II faktorean. 1. Taulan ikus daitekeenez, bi puntu hauek dira, hain zuzen, espresuki egoera akademiko bati ez dagozkien bakarrak eta, beraz, neurri batean definizioz atipikoak dira. Esanahiari begiratuta, onargarri jo daiteke bi puntu hauek III faktorean, “Matematika ikastaroei sortutako antsietatea”-ri dagokionean, kokatzea.

Gaztelaniazko eta euskarazko bertsioen faktore-egiturak duen desberdintasun bakarrak aurreko paragrafoan aipatutakoak izanik, ontzat eman daiteke bi tresnak egitate berbera neurtzen ari direla eta, beraz, 1. Taulan aur-keztutako euskarazko RMARS bertsioa tresna baliagarria dela MA neurtzeko. Hemen aurkeztutako taldekatze hierarkikoaz gain, datuen gainean egindako osagai nagusien analisia lehen aipatutako datu-biltegian aurki daiteke.

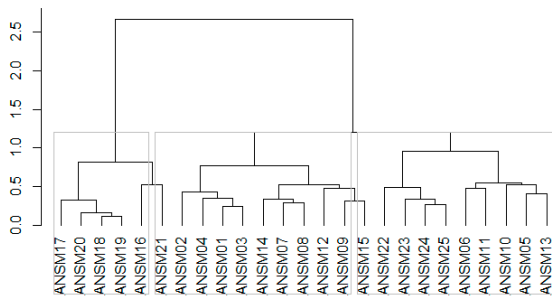
¹Berasategi Zeberio, M. (2023, otsailak 6). Komunikazioko gradu-ko ikasleen matematika-antsietatearen neurketa eta matematika-errendimenduarengan duen eragina. <https://osf.io/7dfje/>

1. Taula: RMARS matematika-antsietatea neurtzeko eskala

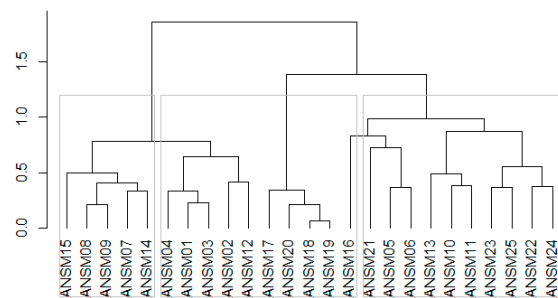
1	Matematikako azterketa baterako ikastea
2	Unibertsitaterako sarbide probatan matematikako azterketa egitea
3	Matematikako kontrol bat egitea
4	Matematikako azken azterketa egitea
5	Matematikako liburua hartzea etxerako lanak egiten hasteko
6	Hurrengo klasean entregatu beharreko etxerako lanak izatea, problema zail askorekin
7	Datorren astean izango dudan matematikako azterketan pentsatzea
8	Bihar izango dudan matematikako azterketan pentsatzea
9	Ordubete barru izango dudan matematikako azterketan pentsatzea
10	Baldintza akademikoak betetzeko hainbat matematika klase egitea beharrezkoa dela ohartzea
11	Matematikako liburu bat hartzea eskatu zaidan irakurketa zail bat hasteko
12	Matematikako amaierako nota jasotzea email bidez
13	Matematika edo estatistikako liburu bat zabaltzea eta problemaz betetako orri bat ikustea
14	Matematikako azterketa bat ikasteko prestatzea
15	Matematikako ezusteko azterketa bat egin behar izatea
16	Ordaindu ondoren erosketa tiketa errepasatzea
17	Arkatez eta paperean ebatzi beharreko batuketaz osatutako problema multzo bat jasotzea
18	Ebatzi beharreko kenketa multzo bat jasotzea
19	Ebatzi beharreko biderketa multzo bat jasotzea
20	Ebatzi beharreko zatiketa multzo bat jasotzea
21	Matematikako liburu bat erostea
22	Irakaslea arbelean ekuazio aljebraiko bat ebatzi ikustea
23	Matematikako ikastaro batean matrikulatzea
24	Beste ikasle bat entzutea formula matematiko bat azaltzen
25	Matematikako klasean sartzea

1. Irudia: RMARS galdetegiko aldagaien taldekatze hierarkikoa, hizkuntzaka

(a) Gaztelaniazko bertsioa

(b) Euskarazko bertsioa

MCTJ galdetegiak ez du RMARS tresnak adinako arretarik jaso literatura akademikoan, eta beraz lehen pausoa tresna honek faktore-egiturarik aurkezten duen ikertzea izango da, aldagaiak nolabait taldekatzea ahalbidetuko duena. Badira antzekotzat jo daitezkeen galdera sorta batzuk, hala nola, portzentajeen arteko aldaketei buruzkoak, edo distantzia neurketak, esaterako. Hala izanik ere, bai osagai nagusizko analisisian lortutako balore propioek eta baita aldagaien sailkapenerako dendrogramak ere adierazten dutenez, elementuak dispersio homogeen batean banatzen dira eta beraz ezin da esan taldekatzerik antzematen denik. Beste era batera esanda, MCTJ galdetegiko elementuek ez dute kontuan hartzeko moduko faktore-egiturarik aurkezten eta, beraz, ezin da esan test honetako galderak multzotan edo bloketan taldekatzen direnik.

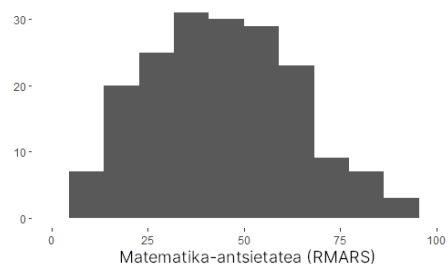
Euskarazko galdetegiaren kasuan, bai osagai nagusizko analisiaren eta aldagaien sailkapenerako dendogramaren emaitzak ia berdinak dira. Faktore-egitura, edo egitura honen falta hobe esanda, gaztelaniazko zein euskarazko matematika-errendimenduaren neurketarako tresnek partekatzen duten ezaugarria da. Hala izanik, eta RMARS galdetegiaren bi bertsioekin gertatu den bezala, kasu honetan ere euskarazko zein gaztelaniazko MCTJ neurketak tresnek errealitate berbera neurtzen duela pentsa daiteke.

3.2 Ikasleen matematika-antsietatea eta matematika-errendimenduaren neurketa

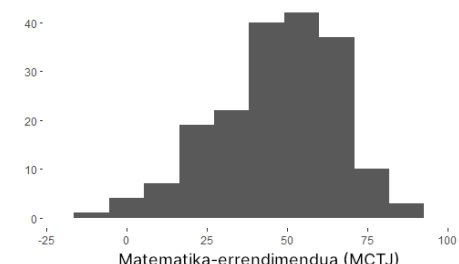
Behin euskarazko neurketa-tresnak balioztatuta, ondoren haiekin erabilita jasotako datuak laburtuko dira. 2. Iru-dian ikus daitezke orotara matematika-antsietateari (2a) eta matematika-errendimenduari (2b) buruzko galdetegiak

2. Irudia: Matematika-antsietatea eta matematika-errendimendua neurtzeko galdetegiaren emaitzak

(a) Matematika-antsietatea: RMARS galdetegia

(b) Matematika-errendimendua: MCTJ galdetegia

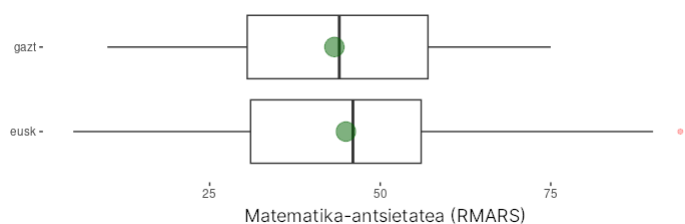

jasotako emaitzak. Galdetutako Komunikazioko ikasleek batez beste 100etik 44,4 puntuko MA adierazi zuten, 19,43 puntuko desbiderapen estandarrarekin. Emaitza hauek literaturan aurkitutako beste batzuen antzekoak izan arren (adibidez, Núñez Peña et al., 2013), pixka bat altuagoak dira. Faktorekako banaketari begiratu, ikus daiteke lehen faktorean, “Matematika azterketek sortutako antsietatea”n hain zuzen, bai aurkezten dituztela MA balio oso altuak: 61,1 puntu batez beste, 23,1 puntuko desbiderapen estandarrarekin, eta lehen kuartila 45 puntutan kokatuta. Honek esan nahi du ikasleen hiru laurdenek 45 puntu edo gehiagoko MA adierazi dutela matematika-azterketak egiteari dagokionean. Orotara balio altuegiak eman ez baditu ere, beste ikerlan batzuekin konparatuta Komunikazioko ikasleen MA hirugarren faktorea da nabarmenki altuena, “Matematika ikastarek sortutako antsietatea”. Esan daiteke, beraz, matematika-azterketak direla antsietate-sortzaile nagusia ikasle hauen artean, baina ikasgaietako edukietan matematika elementuak aurkitzek berak ikertutako beste talde batzuei baino nabarmen antsietate handiagoa eragiten diela.

Matematika-errendimenduari dagokionez, Komunikazioko ikasleek batez beste 100etik 47,1 puntuko emaitza lortu zuten, 14,7ko desbiderapen estandarrarekin. Balio minimoa zifra negatiboan eta mediana 48 puntuan kokatuta egonik (batez bestekoaren gainetik; asimetria negatiboan, beraz), muturreko emaitza baxuak izan dituzten ikasleak direla kontuan hartzekoa da. Emaitza kezkarria da, batez ere kontuan izanik neurketarako erabilitako tresna, MCTJ testa hain zuzen, kazetaritzako profiei bereziki egokitu dela, eta ez duela matematika ezagutza aurreraturik eskatzen.

Gorago aipatu da hizkuntza-aldaketak MAn eragina izan dezakeela, ohikoa ez den hizkuntza batean aritzeak sortuta. Puntu hau xehetasun gehiagorekin behatze aldera, Batxilergoa euskaraz egin zuten ikasleen MA aurkezten da 3. Irudian, galdetegia erantzuteko aukeratu zuten hizkuntzaren arabera banatuta. Batxilergoa euskaraz ikasi zuten ikasleen artean (112 ikasle guztira), %68,75ak erantzun zuten galdetegia euskaraz (77 ikasle), eta %31,25ak gaztelaniaz (35 ikasle), beraz, heren batek inguru hizkuntza-aldaketa egin zuten galdetegiari erantzuteko.

3. Irudia: Batxilergoa euskaraz egin zuten ikasleen MA, galdetegia erantzuteko aukeraturako hizkuntzaren arabera

Batxilergoa euskaraz egindako ikasleen artean, MA oso antzekoa agertzen dute galdetegiari hizkuntza batean zein bestean erantzun, batez ere batez bestekoa (borobil berdeak adierazia), lehen eta hirugarren kuartilak (laukiaren ezker eta eskuin ertzak, hurrenez hurren), eta medianak (laukia erdibitzen duen marra) begiratzen badira. Aldeak nabarmenak egiten dira, aldiz, gutxieneko eta gehieneko balioei begiratzen bazaie.

Hala, ikus daiteke galdetegia gaztelaniaz erantzun zutenen artean (3. Irudiko goiko irudia) gutxieneko MA balioak altuagoak direla, baina nabarmenki baxuagoak direla balio altuak. Hau da, Batxilergoa euskaraz egin baina galdetegia gaztelaniaz erantzun zutenek ez dituzte muturreko MA balio altuak adierazten. Batxilergoa euskaraz egin eta galdetegia ere euskaraz erantzun zutenen artean (3. Irudiko beheko irudia), aldiz, balio maximoak adie-

razten dituen lerroa nabarmen gorago iristen da: galdetegia euskaraz erantzutea hautatu zuten ikasleek, beraz, MA altuagoko kideak dituzte euren artean (haien artean, gainera, muturreko MA balioa eman duen ikasle bat, puntu gorriarekin adierazita). Honen azalpen bat izan daiteke, hain zuten, ikasle hauek galdetegia euskaraz erantzutea hautatzeko faktoreen artean egon daitekeela hizkuntza-aldaketak eragindako MAri aurrea hartu nahia.

4 Ondorioak

Ikerlan honetan aztertutako datuek adierazten dute, lehen atalean aipatutako bigarren helburuari erantzunez, Deustuko Unibertsitateko Komunikazioko ikasleek matematika-antsietatea bat datorrela literatura akademikoan aurki daitezkeen beste adibide batzuekin, nahiz eta emaitzak haiek baino pixka bat altuagoak izan diren: hirutan banatutako faktore-egitura errepikatu da, banaketa ia berdinarekin. I faktorea edo “Matematika azterketek sortutako antsietatea” da MA orokorrari gehien eragiten diona, baina aldiz III faktorea edo “Matematika ikastaroen sortutako antsietatea” da, aurreko azterlanek jasotako datuekin alderatuta, Komunikazioko ikasleek nabarmen altuago adierazten dutena. Hauetatik ondoriozta daiteke, batetik, Komunikazioko ikasleek MA eragiten duela ikasgelan matematika lantze hutsak, eta bestetik, matematika-edukiak ebaluatzerako orduan, azterketa bidez egiteak sor dezakeen antsietatea kontuan izatea komeni dela.

Lehen helburuari dagokionez, berriz, MA eta matematika-errendimendua neurtzeko euskarazko tresnak proposatu eta balioztatu dira. Tresna hauek matematika-antsietateari buruzko ikerketa zabaltzea posible egiten du ohiko hizkuntza euskara dutenen artean, bereziki unibertsitate aurreko ikasketak mailatan dauden ikasleek artean (gehiengoan euskaraz aritzen dena).

Euskarazko tresnak erabili izanak ahalbidetu du, halaber, hizkuntza-aldaketak eragindako MAren gaineko lehen ikuspegi bat izatea. Galdetegiak erantzuteko hizkuntza hautatu ahal izan zuten ikasleek, eta jasotako datuetan ez da antzeman Batxilergoko ikasketen hizkuntzak eragindako alde esanguratsurik matematika-errendimenduan. Unibertsitate mailara pasatzean, baina, askok ez dute aukera izaten euren ikasketak euskaraz egiteko eta gaztelaniaz egin behar izaten dituzte. Ikusteko legoke, Batxilergoa euskaraz ikasitako ikasle hauek galdetegia gaztelaniaz erantzutera behartuak izan balira, matematika-errendimenduan hizkuntzaren eragina sumatuko ote litzatekeen.

Guztiarekin, eta ikerketa lan honetan parte hartu duen ikasle lagina ausazkoa edo populazio orokorraren adierazgarria ez izanik ere, ondoriozta daiteke Komunikazioko graduako ikasleek artean MA oso presente dagoela, eta antsietate honek ikasleek errendimendu matematikoa oztopatzen duela. Elkar-eragite horretan, baita ere, ikusi da hizkuntza-aldaketak ondorioak dituela antsietatean eta antsietate honek errendimenduaren gainean duen eraginean, hain zuten hizkuntza-aldaketarik ez egitea hautatu dutenen artean MA balio nabarmen altuagoak jaso baitira. Honek argi uzten du, batetik, Komunikazioko ikasleek artean matematika-edukiak lantzean (datu-kazetaritzaren irakaskuntza kasu) MA kontuan hartu beharreko faktorea dela, eta MA baretzea faktore esanguratsutzat hartu behar dela beste elementu pedagogikoen artean; eta bestetik, hizkuntza-aldaketa eragin nabaria duen elementua dela testuinguru horretan eta, beraz, matematika-edukiak ohiko hizkuntzan eskaintzeko saiakera bereziak egitea komeni dela, edo hizkuntza-aldaketa hau egitera behartuta izan diren ikasleek kasuak bereziki zaindu beharko direla.

5 Etorkizunerako planteatzen den norabidea

Ikerketa honetan landu izanagatik ere, sakonago aztertzea merezi duten elementu batzuk badira. Lehenik eta behin, datu hauek Komunikazioko ikasle talde jakin batzuen adierazgarri dira, baina etorkizunerako interesgarri izan daiteke ikertzea beste alorretan zein den MAk matematika-errendimenduan duen eragina: antzekotzat jo izan diren gizarte-zientzietako beste ikasketak batzuetan, hala nola, enpresa-ikasketak edo psikologia; baina baita ere matematika-eduki kontzentratuagoa izan dezaketen beste jakintza-eremuetakoak, medikuntza edo biologia, esaterako.

Edozein kasutan, unibertsitate mailako ikasle-taldeak beti izango dira, neurri batean, lagin auto-hautatuak: norberaren ezaugarriek eta hautuek markatua dute talde horren partaide izatea. Horregatik, irakurketa esanguratsuak eskuratu ahalko dira matematika-antsietatearen intzidentzia eta honek matematika-errendimenduan duen eragina aztertuko balira etapa goiztiaragoetan: Batxilergoan edo Bigarren Hezkuntzan.

Guzti hauetarako, ikerlan honetan aurkeztu eta balioztatutako euskarazko RMARS galdetegia matematika-antsietatearen neurtzeko tresna baliagarria da, ohiko hizkuntza euskara duten ikasleek artean MA neurtzerakoan nahasgarri izan daitezkeen hizkuntza-aldaketa faktorea alde batera uzteko aukera ematen baitu.

Amaitzeko, antzeko planteamenduetarekin ekin dakioke egungo testuinguruan eragin nabarmena izan dezakeen teknologia-antsietateari ere. Gaitasun digitala hezkuntzan hain zabaldua izanik, ikasle askok adierazten dute ordezgainen edo gailu teknologikoekiko nolabaiteko ezinegona, edo norbere gaitasunarekiko aurreiritzi ezkorra.

Merezi lezake ikertzeak ezinegon horren atzean teknologia-antsietatea egon ote daitekeen, eta zer nolako eragina duen horrek gizarte geroz eta teknologizatuago baterako trebatu nahi ditugun ikasleen gaitasun digitalarengan.

Erreferentziak

- Alexander, L. & Martray, C. (1989). The development of an abbreviated version of the mathematics anxiety rating scale. *Measurement and Evaluation in Counseling and Development*, 22:143–150.
- Ashcraft, M. H. (2002). Math anxiety: Personal, educational, and cognitive consequences. *Current Directions in Psychological Science*, 11(5):181–185.
- Baus, R. D. & Welch, S. A. (2008). Communication students' mathematics anxiety: Implications for research methods instruction. *Communication Research Reports*, 25(4):289–299.
- Bradshaw, P. (2018). Data journalism teaching, fast and slow. *Asia Pacific Media Educator*, 28(1):55–66.
- Dehaene, S., Spelke, E., Pinel, P., Stanescu, R., & Tsivkin, S. (1999). Sources of mathematical thinking: behavioral and brain-imaging evidence. *Science*, 284(5416):970–974.
- Dowker, A., Sarkar, A., & Looi, C. Y. (2016). Mathematics anxiety: What have we learned in 60 years? *Frontiers in Psychology*, 7.
- Dreger, R. M. & Aiken, L. R. (1957). The identification of number anxiety in a college population. *Journal of Educational Psychology*, 48(6):344–351.
- Eustat (2022). Unibertsitatetik kanpoko araubide orokorreko irakaskuntzetan matrikulatutako ikasleak, euskal aen, lurralde eta irakaskuntza-mailaren arabera, zentroaren titulartasunari eta hizkuntza ereduari jarraiki. datu-aurrerapena. 2022/23.
- Gough, O. P. S. M. F. (1954). Why failures in mathematics? mathemaphobia: Causes and treatments. *The Clearing House: A Journal of Educational Strategies, Issues and Ideas*, 28(5):290–294.
- Hembree, R. (1990). The nature, effects, and relief of mathematics anxiety. *Journal for Research in Mathematics Education*, 21(1):33–46.
- Kovach, B. & Rosenstiel, T. (2014). *The Elements of Journalism*. Three Rivers Press, New York, 3 edition.
- Ma, X. (1999). A meta-analysis of the relationship between anxiety toward mathematics and achievement in mathematics. *Journal for Research in Mathematics Education*, 30(5):520–540.
- Maier, S. R. (2002). Numbers in the news: a mathematics audit of a daily newspaper. *Journalism Studies*, 3(4):507–519.
- Maier, S. R. (2003). Numeracy in the newsroom: A case study of mathematical competence and confidence. *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 80(4):921–936.
- Meyer, P. & Institute, P. (1998). Mathematics competency test for journalists.
- Núñez Peña, M. I., Suárez Pellicioni, M., Guilera, G., & Mercadé Carranza, C. (2013). A spanish version of the short mathematics anxiety rating scale (smars). *Learning and Individual Differences*, 24:204–210.
- Richardson, F. C. & Suinn, R. M. (1972). The mathematics anxiety rating scale: Psychometric data. *Journal of Counseling Psychology*, 19(6):551–554.
- Suárez Pellicioni, M., Núñez Peña, M. I., & Colomé, A. (2016). Math anxiety: A review of its cognitive consequences, psychophysiological correlates, and brain bases. *Cognitive, Affective, & Behavioral Neuroscience*, 16(1):3–22.
- UN Secretary-General's Independent Expert Advisory Group on the Data Revolution for Sustainable Development (2014). *A World that Counts: Mobilising the Data Revolution for Sustainable Development*.
- Wurman, R. S. (1989). *Information Anxiety: What to do when information doesn't tell you what you need to know*. Bantam Books, New York, AEB.

6 Eskerrak eta oharrak

Eskerrak antolakuntzari, nire ikerketaru buruz euskaraz aritzeko eremua sortu eta aukera emateagatik. Lan hau autorearen *La incorporación del periodismo de datos a los grados en Comunicación: Una propuesta desde la consideración de la ansiedad matemática y su efecto en el rendimiento* doktore tesian oinarrituta dago.

Jarraitutasunak eta hausturak: 1891. eta 1918. urte arteko pentsamendu sozialista alemaniarrari eta errusiarrari gainbegirada kritikoa

Nahia Santander Altamira
Politika eta Administrazio Saila, UPV/EHU

nahiasantander1102@gmail.com

Laburpena

Europako tradizio sozialistak definizio eta sakontze saiakera gorabeheratsuak ezagutu zituen XIX. mendearen bukaeran eta XX. mendearen lehen bi hamarkadetan. Mugimendu horren hedatzea talka ideologikoz beterikoa izan zen eta askotariko proposamenak bildu izan zituen. Botere politikoaren ulerkeraren inguruan eta estatuarekiko jarreraren inguruan egituratu dira buruzagi politikoaren arteko jarraitutasun eta hausturarik nabarmenenak.

Hitz gakoak: boterea hartzea, iraultza, estatua, parlamentarismoa, instituzioetatik kanpoko borroka, estrategia.

Abstract

European socialist tradition met turbulent attempts of strategical redefinition in the last decades of the 19th Century and the first of the 20th. The spreading of this movement, however, took place full of ideological clashes, so it ended up gathering varied positions. The most prominent continuities and breakdowns between the movement leaders were in fact caused by the different views on the political power and the behaviour towards the State.

Keywords: seizing power; revolution, state, parliamentarianism, noninstitutional politics, strategy.

1. Sarrera eta motibazioa

Artikulu honetan historiaren denbora-lerroan atzera egingo dugu eta XIX. mende bukaera eta XX. mende hasiera arteko europar tradizio sozialistan jarriko dugu ikusmira. Alde batetik, Alemaniako Alderdi Sozialdemokrataren (SPD) ideologo esanguratsueni eskainiko dizkiegu lerrook: Karl Kautskyri, Rosa Luxemburgi eta Anton Pannekoeki; eta, bestetik, iraultza sozialista bukatuena pentsatu eta gauzatu zuen Alderdi Sozialdemokrata Errusiarraren (POSDR) buru politikoari: Vladimir Lenini.

Izan ere, 1880ko hamarkadatik aurrera, alemaniar sozialdemokrazia Europako alderdi sozialista indartsuena izatera igaro zen; eta, haren inizatibaz Bigarren Internazionala eratu zen 1889an. Hori horrela, alderdi alemaniarraren bilakaerak eta barne eztabaidek ondorengo alderdi sozialdemokraten programa politikoak baldintzatu zituzten, tartean, errusiarrenak (Ragionieri, 1973: 15; Reiman, 1983: 95). Alabaina, eragin hura ez zen inondik inora lineala edo argia izan; kontrara, SPDaren baitan proposamen kontrajarriak eta eztabaida biziak

existitu ziren eta bere buruzagien posizioak aldakorrak izan ziren mementoan mementoko aukera politikoen arabera.

Nolanahi ere, Lehen Mundu Gerraren eztrandak areagotutako kontraesan sozialek eta boltxebikeen erreferentea zen SPDa gerraren alde jarri izanak buruzagi boltxebikea haren estrategiaren nondik-norakoak berraztertzeraz eraman zuten (Getzler, 1983:35). Pixkanaka, Luxemburgen eta Pannekoeken idatziek eta ekintzek bere onarpena irabazi zuten, 1917ko martxoan haien fakzioari iraultzarako gaitasuna aitortu zien arte (Badia, 1967: 185). Urte bat geroago, Kautsky ezaguna egin den arnegatzaile izenondoarekin iraindu zuen (Lenin, 1918¹).

2. Arloko egoera eta ikerketaren helburuak

XX. mendeko tradizio sozialistaren doktrina politikoa eraketa oso ikertua izan bada ere, haren interpretazioek zenbait mito izan dute, maiz, oinarri. Sarri askotan, iradoki izan da sozialismoaren bilakaeraren baitan etapa itxiak eta autonomoak daudela (Steinberg, 1980: 113); eta arazo berdintsuarekin egiten dugu topo garai historiko zehatz bakoitzaren ideologo nagusien inguruan zabaltzen diren ulerkerei heltzen diegunean. Zentzu horretan, marxismoaren inguruko ospe handiko lanetan ere, datozen lerroetan zalantzan jarri nahi diren gisa honetako interpretazioak ageri dira: Karl Kautsky erreformista izan zela, eta Leninek harekiko aurkakotasunean garatu zuela bere pentsamendua (Feldman, 1975: 6); Rosa Luxemburgek edota Anton Pannekoek Leninen oso ideia bestelakoak zituztela boterea hartzeko strategiaren eta alderdi-ereduaren inguruan... (Rodríguez, 2018: 30).

Nolanahi ere, azken hamarkada honetan garai historiko hau berrikusteari ekin dioten autoreak agertzen ari dira, bereziki mundu anglosaxoian. Joera berri horren adibidetzat har daitezke Jukka Gronowen *On the formation of marxism* izeneko 2015ko obra. Interesekoa zaigu ere Lars T. Lihren *Lenin Rediscovered. What is to be done? In Context* (2005) edota *Lenin* (2011); batik bat Leninen inguruko irakurketa berritzailea eskaintzen dutelako Karl Kautskyrekiko jarraitutasuna babesten duen heinean. Horrekin batera, 2012. urtean B. Day Richardek eta Daniel Gaidok argitaratutako *Discovering Imperialism. Social Democracy to World War I* izeneko konpilazioan, Leninengan eragin handia izan zuten fase historiko inperialistari buruzko Pannekoeken testuak jasotzen direla.

Azkenik, gaurkotasun handiko gai teorikoarekin topo egin dugula erakusten du, hain zuzen, azken bi hamarkada hauetan ezagutzen ez ziren egile hauen zenbait obra ingelesera itzultzen hasi izanak. Esate baterako, *The Historical Materialism Book Series* II. eta III. Internazionalerako ezagutu gabeko eztabaidak jasotzen ari da eta gerra osteko ingelesezko garrantzi handiko ikerketak biltzen. 2014an Peter Hudis hasi zen oraindik ekoizpen-prozesuan dagoen *The Complete Works of Rosa Luxemburg* konpilazioa

1 Lan honen izaera historikoa dela-eta, egingo ditudan aipuetan lehen argitalpen data hartuko dugu aintzat egileak aipatzeko. Nolanahi ere, bibliografian zehaztuko da zein edizio den erabiltzen ari naizena.

egiten. Azterketa hauek arretaz jarraitzeak bultzada handia eman diezaioke euskarazko ekoizpen akademikoari eta ikerketa munduari.

3. Ikerketaren muina

Artikulu honetan 1891. eta 1918. urte arteko Alemaniako eta Errusiako tradizio sozialdemokrata berreraiki nahi da. Horretarako, garai horretan erreferente ideologiko gorena izandako SPDaren formulazio estrategikoei eta bere buru politikoen arteko tira-birei erreparatu zaie; bai eta 1910ko hamarkadatik aurrera mundu mailako oihartzuna eskuratu zuen Leninen figuraren posizio aldaketak aipatu ere. Horren bidez, ikusarazi nahi da pentsamendu sozialista talkek eta eztabaida politikoez osatzen dutela; eta, Karl Kautskyren, Rosa Luxemburgen, Anton Pannekoeken eta Vladimir Leninen arteko harremanean askotariko elkar-eraginak eta hausturak izan direla oinarri.

Gauzak horrela, datozen ataletan XIX. mende bukaeran eta XX. mendearen lehen bi hamarkadetan, Alemaniako Alderdi Sozialdemokrataren baitan boterea hartzearen inguruan emandako eztabaida nagusiak aurkeztuko ditugu; bai eta horiek Leninen posizioetan izandako eragina ere.

3.1 Kapitalismoaren aurkako estrategia oparotasun garaietan: 1891eko Erfurterko Programa, azken Engels eta Leninen lehen posizio hartzeak

XIX. mendearen bukaerako europar mugimendu sozialistak zehaztu beharreko programa politikoaren zergatia ulertzeko, nahitaezkoa da koiuntura historikoak zabalduriko erroka berriei heltzea. Izan ere, hamarkada horietan kapitalismoaren modernizazio-prozesua martxan jarri zen. Horren eskutik, europar gizarteak oparotasun eta egonkortasun garaiak ezagutu zituen. Hori gutxi ez eta 1890. urtean sozialisten aurkako legeak baliogabetu izanak alemaniar gizartean giro demokrazia-zaleagoa arnas zitekeen sentsazioa eragin zuen (Haffner, 2005: 17-18).

Estatu-egituraren marko legal berriak sozialistek gutxietsi ezin zuten borrokarako esparrua sortu zuen; eta horrela erakusten zuen ere 1884 eta 1890 urteetako Reichstagaren hauteskundeetan SPDak irabazitako bozka kopuruak (lehen urtean, 549.990 bozka eta bigarrenetan 1.427.323 bozka irabazi zituen-eta). 1891an alderdi sozialdemokrata alemaniarrak bere egindako Erfurterko Programa bereziki paradigmaticoa da, indarrean zegoen testuinguru legal berrirako strategiaren inguruko eztabaidari erantzun nahi baitzion (Broué, 1973: 15).

Hauteskunde bidezko borroka demokratikoa kapitalismoaren garai historiko berrian boterea hartzeko estrategia egokia izan zitekeela frogatzen zuen SPDaren arrakasta elektoralak. Hausnarketa berriei gorpuzteko teoriko sistematikoa eman nahian idatzi zuten mundu mailako sozialdemokrazian ospea eta miresmena irabazi zuen alderdiaren ideologoei. «Parlamentarismo iraultzailea» izenda daitekeen instituzioen bidezko strategiaren justifikaziorik sakonena Karl Kautskyren *Botereranzko bidea* deituriko 1909ko obran aurki daitekeen

arren; gutxienez 1893. urtetik daude bide beretik doazen baieztapenak. Engels zaharra bera ere atmosfera legalistarekiko konfiantzak hartuta zegoen, eta Erfurteko Programarekiko kritikoko agertu bazen ere, funtsean, norabide berean zihoazen adierazpenak egin zituen. Esate baterako, 1884eko hauteskundeetako arrakastak eraman zuen itxaropenez zehaztera «posible zela alderdiaren abiadura gorakorren ekuazioa matematikoki kalkulatzeko, eta beraz, haren garaiaren momentua ere» (Engels, 1884; hemen aipatuta: Steinberg, 1980: 118-120).

Testuinguru oso bestelakoa zen Errusiar gizartearena; besteak beste, gizarte autokratiko eta aztarna feudalez beterikoa zelako (Getzler, 1983:34). Horrela, SPDaren estrategia berriak eta Kautskyren lanak gertutik jarraitu zituen arren, Leninen iritziz bestelako fase historikoak zeharkatzen ari zen herrialde bakoitza. Zentzu horretan, ez zuen sekula babestu herrialde batean aplikagarria zena Errusiarako erabat imitagarria zenik (Johnstone, 1983b: 428).

3.2 Haustura estrategikoaren hastapenak. 1905ko Errusiar Iraultza, greba orokorraren auzia eta Rosa Luxemburg 1900ko hamarkadan. Parlamentarismoaren justifikazio teoriko kaustyarra eta Pannekoeken aurkaritza 1912an

Atal honetan, SPDaren korrante “ortodoxo” edo ofizialarekiko lehen kritika zorrotzak jorratuko ditugu. Zehazkiago, Jorge Feldmani (1975) jarraiki, alderdi alemaniarren baitan greba orokorraren inguruan emandako eztabaidei helduko diegu, horiek direlakoan XIX mende hasierako inplikazio estrategiko handiena izan dutenak.

1906ko *Greba orokorra, alderdia eta sindikatua* izeneko artikuluan, Rosa Luxemburg izan zen lehena 1905ko altxamendu errusiarren ereduari izaera orokorgarria aitortzen. Karl Kautskyk, ordea, gogorki kritikatu zuen obraren erradikalismoa, greba orokor errusiarra eredu bailitzan aurkeztu zuelako eta Errusiaren eta Alemaniaren arteko egiturazko ezberdintasun ekonomiko eta politikoak ezabatzen zituelako (Feldman, 1975: 18). Horiek horrela, Karl Kautskyren eta SPDren posizio ofizialaren arabera, kasurik onenean, greba orokorra boterea hartzeko azken urratsa besterik ez litzateke, eta ez estrategia sozialdemokrataren berezko osagaia (Kautsky, 1912).

Garai hartan, emakume komunista sinetsita zegoen alderdiaren baitako iritzi-aniztasunaren seinale zirela zituzten posizio kontrajarriak eta, askoz jota, koiunturaren inguruko irakurketa ezberdinak baino ez zirela. Alabaina, hori baino sakonekoagoak ziren proposamenak babesten zituztelako aieruak ziren (Feldman, 1975: 12). Azken batean, buruzagi politiko bakoitzak kapitalismoaren fase berriaren ezaugarri ezberdina egiteak zekarren herrialde garatuetan sozialismorako trantsiziorako bestelako proposamenak babestea. Lau urte geroago, Rosa Luxemburgek berriz piztu zuen greba orokorraren inguruko eztabaida, oraingo honetan, Kautskyrekin partekatzen zuen Prusiako erreforma elektorala lortzeko borrokan bete beharreko paperaren inguruan. Tira-birak hartu zuen izaera koiunturala izan daiteke Lenin Kautskyren alde lerratu izanaren arrazoietako bat.

Hilabete gutxi batzuen buruan SPDaren jardun politikoaren eta kaleko langile-mugimenduaren eta instituzioen baitako borrokaren arteko harremanaren inguruko eztabaida berpiztu zen, oraingo honetan Pannekoek eta Kautskyren artean. Militante holandarraren aburuz kapitalismoaren fase berriaren ezaugarrietako bat kaleko altxamendu masiboen orokortzea bat izango zenez, horrek galdegiten zuen alderdi sozialdemokrataren taktika bat-bateko altxamenduen agerpena egokitzea, eta ez soilik instituzioetako lanei begira egotea (Pannekoek, 1912).

Eztabaida horretan, alde batetik, Kautsky buru zen SPDko doktrina sozialdemokrata antzeman dezakegu, gutxienez 1893tik formulatzen hasi zena eta alderdiaren lerro ofizial gisa eratu zena hamarkadatan zehar. Haren helburu gorena iraultza egitea bazen ere, haren aburuz honakoa soilik gauza zitekeen estatu-aparatua eskuratuz eta haren egituren baitan (Kautsky, 1912). Horrela, iraultza estatuaren barnean ematen den indarren eraldaketa gisa definiturik, hori estatuaren sakoneko eraldaketa baino ez litzateke (Kautsky, 1909). Are gehiago, iraultzaren helburua «estatu konkistatzea» izanik, horretarako estrategia «legebiltzarrean gehiengoa eskuratzea eta parlamentua botere legegileari gailentzea» (Kautsky, 1912: 11-12). Azken batean, buru alemaniarren aburuz, langile-masen botere ezaren erroa burgesiak estatuan duen boterea handitu izana da, gehiengoaren kaltetan. Horren aurkako antidotoa litzateke «botere legegilearen, exekutiboaren eta judizialaren arteko oreka berrezartzea» (Kautsky, 1912: 22).

Beste alde batetik, Pannekoeken formulazioetan programa politiko komunistaren printzipioak agertzen zaizkigu. Ildo parlamentarista kritikatu, zehaztu zuen kapitalismoaren funtzionamenduak berak, eta ez agintarien ustezko borondate txar edo kudeaketa eskas batek dakarrela berriaz krisiaren agerpena. Halatan, «arazo horiek soilik neurri batean dute euren oinarria legebiltzarraren ebazpenetan, eta horregatik ezin dira erabat gainditu parlamentuaren bidez» (Pannekoek, 1912a). Horrek guztiak langile-klaseak boterea hartzea eta estatua hartzea bereiztera eraman zuen; are gehiago, «botere hartzeak burgesiak kontrolpeko duen estatuaren boterea suntsitzea galdegiten du» (Pannekoek, 1912b).

Azkenik, 1914ko abuztuan Lehen Mundu Gerrak eztanda egin izanak sozialdemokraziaren baitako kontraesan estrategikoak azalerazi zituen². Zentzu horretan, mundu mailako estrategia sozialista birdefinitzeko beharra lehen lerrora agertu zen Leninen kasuan (Getzler, 1983). Mundu mailako panorama politikoaren aldaketari gehitu zitzaizkion errusiar sozialdemokraziaren baitan estatuaren inguruko eztabaidak areagotu izana; eta horrek galdegin zion hamar urte horietan Errusiarako babesturiko estrategia ere berraztertzea (Getzler, 1983). Saiakera sistematizatzaile horri dagokio *Koaderno Urdina* izeneko estatuari buruzko oharra, zeintzuen abiapuntua Marx eta Engelsen idatzi politikoak eta Kautsky eta Pannekoeken 1912ko eztabaida hura izan ziren, besteak beste. Azterketa historiko-teoriko hori izan zen, hain

2 Izan ere, aurreko urteetan Bigarren Internazionalak gerra kondenatu bazuen ere, herrialde europar askotako buruzagi sozialdemokratek euren herrialdearen defentsa lehenesten bukatu zuten.

zuzen Errusiar Boltxebikeek boterea hartzeko prestaketei ekin ziotenean, *Estatua eta Iraultza* liburu paradigmaticoaren oinarria (Johnstone, 1983a).

Estrategiaren zehaztapenaren inplikazioen artean honako hauek dira azpimarragarriak: batetik, 1917ko otsaileko iraultza saiakeraren emaitza estatu-forma burgesa ezartzea izanenez (tsarraren abdikazioa zela-eta), komunisten proposamena ezin zitekeen burgesiaren geruza aurrerakoen eta langileen eta nekazarien arteko aliantza izan, lehenengok jada forma politiko propioa eskuratua baitzuten. Hori horrela, Pannekoeki jarraiki, langileek eta nekazari txiroek boterea eskuratzeko, ezinbestean indarrean zeuden instituzio politikoak suntsitu eta euren erakunde propioen bidez boterea eraiki behar zuten (Reiman, 1983: 39-40).

Bestetik, urte horretako gertakariak eraman zuten Lenin Europako erdialdearen eta ekialdearen arteko bereizketa lausotzera; eta, handik aurrera, Errusiarako proposatutako programa estrategikoa eta botere hartzeko eredia beste herrialdeetarako orokorgarria zela baieztatzen. Are gehiago, behin boltxebikeak boterera iritsita ahalegin guztiak zentratu zituen Alemanian ezaugarri berdineko iraultza sozialista gauza zedin (Badia, 1967: 183). Oraingo honetan, ordea, Kautskyekin eta SPDrekin harreman guztiak apurturik eta Rosa Luxemburgek gidaturiko tendentzia espartakista izanik bere aliaturik fidelena (Lenin, 1917; hemen aipatuta: Badia, 1967: 184).

4. Ondorioak

Artikulu honetan, 1891. eta 1918. urte arteko Alemaniako Alderdi Sozialdemokrataren (SPD) baitako eztabaida politiko esanguratsuenak aurkeztu nahi izan ditugu, alderdiko hiru figura nagusiei erreparatuz: Karl Kautsky, Rosa Luxemburg eta Anton Pannekoekin. Halaber, ideologo hauen posizio politikoak Alderdi Sozialdemokrata Errusiarrean (POS DR) eta, zehazki, Vladimir Leninenan, izandako eraginari heldu nahi izan diogu.

Gauzak horrela, garai historiko honetan, mugimendu sozialdemokrataren baitan bi korrante politiko aurkari osatzen eta definitzen joan zirela: alde batetik, Kautskyren eraginpean hedaturiko tendentzia sozialdemokrata-zentrista izenda dezakeguna eta, bestetik, urteen poderioz elkarturiko Rosa Luxemburgek, Anton Pannekoek eta Vladimir Leninek babestutako tendentzia komunista. Euren arteko elkar-eragina aipatu dugun arren, korrante politiko bereziak bilakatu ziren boterea hartzeren inguruko ulerkerak eta estrategia ezberdinak babesten bukatu zutelako. Karl Kautskyren proposamen politikoaren arabera, kapitalismoa garaturik agertzen den herrialdeetarako estrategiarik eraginkorrena instituzio demokratikoak erabiliz gehiengo elektoralak osatzean datza. Tendentzia komunistaren aburuz, ordea, boterea hartzea ez da estatua eskuratzearen sinonimo, ezpada langile-masak instituzioetatik kanpo ahalmen gaitasuna handitzen joatea eta estatu kapitalista suntsitzea.

Hala eta guztiz ere, bi tendentzia hauen agerpena eta aurkaritza ez zen bat-batekoa, bakuna eta norabide bakarrekoa izan. Kontrara, hamarkada

hauetan zehar elkarren miresmena zuten eta elkar eragiten zuten figura politiko hauen arteko zuzeneko hartu-emanen bistakoa da. Esaterako, gutxienez 1890ko hamarkadaren hasieran agertu ziren boterea hartzeko estrategia elektoralistaren lehen hastapenak. Horri dagokionez, Leninen posizioa bera aldakorra izan da: izan ere, Karl Kautskyrekiko miresmena zuen garaian ere hasita baitzegoen bide parlamentaristaren aldeko lanetan. Bestalde, hamarkadak igaro behar izan ziren SPDren baitako eztabaidek kutsu koiuntural hutsa gainditu eta tendentzia politiko aurkarien forma hartu zuten arte. Aurkakotasuna erabat garatu ez zen arte, Leninek ez zituen Rosa Luxemburgen edota Pannekoeken posizioak babestu.

5. Etorkizunerako planteatzen den norabidea

Artikulu honetan mahai gaineratutako edukia abiapuntuko ikerketa baten emaitza baino ez da izan; zentzu horretan, zehaztapen eta argipenen beharra bistakoa da. Hiru dira aipatuko ditudanak:

Lehendabizi, aurkeztutako edukiari dagokionez, nabarmentzekoa da oraindik lehen mailako iturrietan sakontzea beharrezkoa dela Hori egiteak garai historiko honen arteko eztabaidei bestelako abiapuntuetatik heltzea baimenduko digu: nola ulertzen zuten kapitalismoaren bilakaera eta haren balizko erorketa, zein zen borroka politikoaren eta ekonomikoaren arteko harremana... Gainera, azken urte hauetan autore hauen lanak ingelesera itzultzen egoteak Euskal ikerketa munduari atek zabal diezazkioke.

Horrekin batera, oraingoan plazaratutakoa boterea hartzearen inguruko debateen aspektu zehatzak baino ez dira izan. Alabaina, interesgarria suerta daiteke aztergai ditugun autoreek erreferentziazko autore ziren Marx eta Engelsen testu teoriko-politikoekiko jarraitutasunak eta hausturak ere presente izatea.

Bigarrenik, ikerketa esparru berritzailea izan daiteke autore hauen arteko hartu-emanaren eta elkar-eraginaren inguruan planteatzen ari diren interpretazio berriei ere heltzea: horien artean, momentuz, aipagarriak dira akademia anglosaxoian kaleratzen ari diren ikerketak.

Bukatzeko, XIX. mende bukaerako eta XX. mende hasierako tradizio sozialistaren botereari eta estatuari buruzko hausnarketak aztertu nahi dituen ikerketa batek ezin dio Antonio Gramsciri muzin egin. Izan ere, autore sardiniarrak aurreko hamarkadetako irakaspen politikoak jaso eta kritikotasunez ikertu zituen, bai eta horien gainean Mendebaldeko estrategia sozialistarako proposamen berritzaileak egin ere. Leninen, boltxebikeen iraultzaren eta, oro har, aurreko zikloko militanteen lekukoa hartzea zen neurrian haren pretentsio politikoak, nahitaezkoa da Gramsciren lan politikoak jorratzea.

6. Erreferentziak

- Anderson, P. (1979). *Consideraciones sobre el marxismo occidental*. Siglo XXI.
- ___ (2007). *Las antinomias de Antonio Gramsci*. Akal, S.A.
- Badia, G. (1967). *Los espartaquistas (I). Los últimos años de Rosa Luxemburgo y Karl Liebknecht*. Editorial Mateu Balmes.
- Broué, P. (1973). *Revolución en Alemania (1917-1923) (I). De la guerra a la revolución. Victoria y derrota del 'izquierdismo'*. Grup germinal.
- Day, R. B. & Gaido, D. (eds.) (2011). *Discovering Imperialism. Social Democracy to World War I*. Brill, Historical Materialism Book Series, Volume: 33.
- Feldman. (1975). *Huelga general y socialismo. Encuesta internacional. Cuadernos de Pasado y Presente, 61*. (pp. 5-19).
- Getzler, I. (1983). "Octubre de 1917: el debate marxista sobre la revolución en Rusia". In E. J., Hobsbawm (ed.) *Historia del marxismo. El marxismo en la época de la IIIª Internacional (I)* (pp. 25-87). Editorial Bruguera, S.A.
- Gronow, J. (2015). *On the Formation of Marxism. Karl Kautsky's Theory of Capitalism, the Marxism of the Second International and Karl Marx's Critique of Political Economy*. Brill, Historical Materialism Book Series, Volume: 113.
- Haffner, S. (2005). *La revolución alemana de 1918-1919*. Inèdita Editores, S.A.
- Johnstone, M (1983a). "Lenin y la revolución", E J., Hobsbawm (ed.) *Historia del marxismo. El marxismo en la época de la IIIª Internacional (I)*. (pp. 135-171). Editorial Bruguera, S.A.
- ___ (1983b). "Un instrumento político de nuevo tipo: el partido leninista de vanguardia". In E. J., Hobsbawm (ed.) *Historia del marxismo. El marxismo en la época de la IIIª Internacional (I)*. (pp. 421-461). Editorial Bruguera, S.A.
- Kautsky, K. (S/A) [1909]. *El camino del poder*. MIA.
- ___ (S/A)[1912]. "La nueva táctica". MIA.
- Korsch, K. (1971). *Marxismo y filosofía*. Ediciones Era, S.A.
- Lenin, V. I. (2007) [1918]. *La revolución proletaria y el renegado Kautsky*. Fundación Federico Engels.
- Lewis, B. (2019). *Karl Kautsky on Democracy and Republicanism*. Brill, Historical Materialism Book Series, Volume: 196.
- Lih, L. T. (2005). *Lenin Rediscovered. What Is to Be Done? in Context*. Brill, Historical Materialism Book Series, Volume: 9.
- ___ (2011). *Lenin*. Reaktion Books.
- Luxemburg, R. (2013). *The complete Works of Rosa Luxemburg. Volume 1-4. Edited by Peter Hudis*. Verso Books.
- Pannekoek, A. (1912a). "Teoría marxista y táctica revolucionaria". Círculo Internacional de Comunistas Antibolcheviques.

- _____(1912b). “Acciones de masas y revolución”. In *Debate sobre la huelga de masas. Segunda parte. Cuadernos de Pasado y Presente* 63. (pp. 47-81).
- Ragionieri, E. (1973). “Lenin y la Internacional Comunista”. In Tercera Internacional. *Los Cuatro Primeros Congresos de la Internacional Comunista. Cuadernos Pasado y Presente*, 43 (pp. IX- XLIV). Ediciones Pasado y Presente.
- Reiman, M. (1983). “Los bolcheviques desde la guerra mundial hasta Octubre”. In E. J., Hobsbawm (ed.) *Historia del marxismo. El marxismo en la época de la IIIª Internacional (I)* (pp. 87-135). Editorial Bruguera, S.A.
- Rodríguez, E. (2018). *La política contra el estado. Sobre la política de la parte*. Traficantes de Sueños.
- Salvadori, M. (1980). “Kautsky entre ortodoxia y revisionismo”. In E. J., (ed.) *Historia del marxismo en la época de la IIª Internacional (II)* (pp. 215-257). Editorial Bruguera, S.A.
- Steinberg, H. (1980). “El partido y la formación de la ortodoxia marxista”. In E. J., Hobsbawm (ed.) *Historia del marxismo. El marxismo en la época de la IIª Internacional (II)* (pp. 103-127). Editorial Bruguera, S.A.

Irungo Harrera Sarea babesleku gisa: asistentzia eta politikaren arteko muga lausoan barna

Larraitz Fagundez Osa

Euskal Herriko Unibertsitatea

larraitz77@gmail.com, lfagundez001@ikasle.ehu.eus

Laburpena

Irungo Harrera Sareak harrera egiten die bidean edo transitoan dauden migratzaileei eta horien egoera prekariora salatzen du politikoki. Zentzu horretan, babesleku gisa funtzionatzen du prekarietateak markatutako bizitza batzuentzako, muga testuinguru batean. Sarearen arrakasta aztertzeke hurbilpen bat egin da lan honetan, parte-hartzaileen diskurtso eta praktikei erreparatuz. Ondorioztatu da diskurtso zein praktiketan asistentzia, asistentzialismoa eta lan politikoa bereizten diren arren, ezin direla bereizita ulertu eta zentzua ematen diotela batak besteari, elkar indartuz.

Hitz gakoak: muga, migrazioa, desagertpen soziala, babeslekua, Irun, Irungo Harrera Sarea

Abstract

Irungo Harrera Sarea welcomes and assists migrants in transit and politically denounces the precariousness of their situation. In this sense, it functions as a refuge for lives marked by precariousness in the border between to states. An approach to the success of the Sarea has been developed in this article, focusing on the speeches and practices of the participants. It has been concluded, that although both discourse and practice distinguish between assistance and political work, they cannot be understood separately and make sense of and embrace each other.

Keywords: border, migration, social disappearance, refuge, Irun, Irungo Harrera Sarea

Mundua ez da era hortan aldatzen / Gizonen hartu-emanak ez dira hobekitzen / zama-aroa ez da hola laburtzen / Baina gizon batzuek gau batez, ohea dute, / aterbean haize hotzik ez eta / bereri zijoakien / elurra, karrikan ari da. / Liburuaren irakaspenik ez ahaztu, gizona!

Gaberako aterbea, Mikel Laboak kantatutako Bertolt Brecht-en poema

1. Sarrera eta motibazioa

2015. urtean Estatuaren muga kontrolak ezarri eta militarizatu zituen Frantziak, politika antiterroristen markoan. 2018tik aurrera are gogorragoa izan da mugaren gotortzea, Irun eta Hendaia arteko Santiago zubian jarritako kontrola adibide¹.

Migrazio korrante handia izan da, era berean, Saharaz hegoaldeko herrialdeetatik Frantziar estaturakoa iragan urteetan, eta muga-pasa ia behartua Irun eta Hendaia artekoa². Askok izan dira (hasierako urteetan egunero dozenaka³) Estatu frantsesak ezarritako muga-politiken ondorioz polizia kontrolatan geldituak eta itzularaziak izan direnak, eta inora joan ezinda eta ostatu gabe Irunen kale gorrian gelditu direnak.

Testuinguru horretan, 2018ko udan, Irungo hainbat herritarrek Harrera Sarea sortu zuten, “Irungo tren-geltokian abandonatuta eta eskubiderik gabe zeuden migratzaileen egoera dela eta”, elkartasunez,

¹ <https://www.elsaltodiario.com/migracion/irun-el-cerrojo-migratorio-de-francia>

² 2022 eta 2023 bitartean egindako Irungo transitoko migrazioaren azterlan baten arabera (Begirune Fundazioa, 2023) 2018an nabarmen handitu zen transitoko migratzaileen fluxua Irunen. Orduan, urtean 8000 pertsona igaro direla estimatzen da ikerketa horretan. Gehienak Afrikako mendebaldeko herrialdeetako gizon gazteak dira, hala nola Mali eta Ginea-Konakrykoak. Frantziara, Belgikara eta Alemaniara iristea dute helburu. Kopuru zehatzak ezezagunak dira, ez baitago erregistrorik, beste datu batzuetan oinarritutako estimazioak baizik.

³ <https://halabedi.eus/es/fronteras-presentacion-y-frontera-en-casa/>

“harrera indibidual eta kolektibo duina eskaini ahal izateko”⁴. 14.000 pertsona baino gehiago artatu dituzte ordutik, Sareak jasotako datuen arabera.

Muga itxi zenetik zazpi pertsona hil dira kontrola saihesteko Bidasoa ibaia igerian pasa nahian itota. Beste hiru migratzaile hil ziren trenak harrapatuta Estatu frantsesean muga gurutzatu berritan, eta beste batek bere buruaz beste egin zuen Irunen.

Muga tradizio luzea duen gaia da gizarte antropologian. Azken hamarkadetan garrantzia berezia hartu du mundu mailako migrazio fenomeno garaikideei, muga politikek eragindako tragediei eta errefuxiatuen krisi globalei lotuta, eta handia da eremu horretan egiten ari diren ikerketen kopurua eta significantzia.

2. Arloko egoera eta helburuak

Estela Schindel-ek “babesgabetasun esparru” deitu die Europarako korridore migratorioetan migratzaileek aurkitzen dituzten “muga itxiei”: horietan, estatuek bere gain hartu behar luketen erantzukizun eta bermeak ez dira existitzen, bidea egiten ari diren pertsonak arriskupean eta zaurgarri daude, inolako babes juridiko-zibil zein materialik gabe (Schindel, 2020: 4).

Babesgabetasunak zedarritutako eremu hori transitatzen dutenen figuraz jarduteko “desagerpen soziala” proposatu dute hainbat autorek erraminta teoriko bezala (Casado-Neira et al., 2021; Gatti, 2022; Vidas descontadas. Refugios para habitar la desaparición social [ViDes], 2022). Zehazki, “desagerpen behartua” kontzeptutik abiatuta, “desagerpen sozialaz” mintzatzea proposatzen dute “bortxa, min eta sufrimendu egoerez jarduteko”, eta kolektibo jakinen “abandonoa”, zaintza falta, eta heriotza izendatzeko (Casado-Neira et al., 2021: 12).

Ildo berean, “babesleku”⁵ terminoa proposatu du berriki *ViDes* ikerketa proiektuko ikerlari taldeak (ViDes, 2022), desagerpen sozialak ezaugarritutako eremuetan sortzen diren babesa edo aterpea ematen duten espazioak identifikatu eta horiei buruz jarduteko.

Ikerlari talde horren ustez, bi dinamika osagarrik gurutzatzen dute mundu garaikidea: desagertze sozialaren etengabeko ekoizpenak, eta desagertze hori bizigarri egiteko lekuen eraikuntzak edo babeslekuak (ViDes, 2022).

Babeslekuek, ulerkera horretan, forma anitzak izan ditzakete: iraunkorra edo aldi baterakoa, dinamika instituzionalen, para-instituzionalen edo espontaneoaren emaitza, materiala edo sinbolikoa, errotua edo behar jakin bati erantzuteko sortua daiteke babeslekua. Betiere, baina, norbaiten bizitza edo biziraupena bermatzeko leku edo egoera da.

Lan honen helburua da Irungo Harrera Sareak (pertsona eta baliabide sare bezala ulertuz) babesleku bezala duen arrakasta ulertzeko hurbilpen bat egitea. Horrela, galdera sakonago bati erantzuteko alea jarri nahi da: nola eraikitzen dira egiturazko prekaritateak markatutako bizitzetako laguntzeko babeslekuak? Horretarako, aztertu dira IHSn parte-hartzen duten kideek a) parte-hartzeko dituzten motibazio, arrazoi eta helburuak; eta b) horiek betetzeko kolektiboki gauzatzen dituzten estrategia eta praktikak.

3. Ikerketaren muina

Ikerketa gauzatzeko hiru teknika erabili dira: bilaketa bibliografikoa, behaketa parte-hartzailea eta elkarrizketak. Bilaketa bibliografikoa (gaiarekin zerikusia duten testuak eta aurretiko ikerketak kontsultatzea) 2021etik aurrera egin da etengabe, besteak beste, ikerketa kokatzeko mugetako, babesgabetasun esparruetako eta desagerpen sozialari buruzko analisi antropologikoen testuinguruan. Behaketa parte-hartzaileak 2022ko martxotik aurrera egin dira Irunen eta Irungo Harrera Sareko espazioetan eta kideekin.

⁴ <https://euskalherriaharreraherria.info/cas/quienes.html>

⁵ Jatorriz, gaztelaniaz, “refugio” terminoa erabiltzen dute autoreek.

Elkarrizketei dagokionez, Irungo Harrera Sarearen antolakuntza moldea eta jarduerak, eta aktoreen motibazioak ezagutzeko egin dira. Guztira zazpi elkarrizketa semi-estrukturatu egin dira Irungo Harrera Sareko lantalde eta momentu ezberdinak ezagutu dituzten pertsonekin.

Helburuari jarraiki, bi hipotesik gidatzen dute ikerketa:

1. IHSko partaideek arrazoiertara bezala emozioertara jotzen dute haien parte-hartzea azaltzeko; hau da, hautu moral eta arrazional bezala azaltzen da. Era berean, pertsonen laguntza zuzena emateaz gain, egoera eragin duten baldintzak (materialak, politikoak) aldatzea ere badute helburutzat.
2. Helburuei jarraiki, IHSren jarduna Irunen ostatua eta artatzea behar duten paseko migratzaileei laguntzera bideratuta dago alde batetik, eta, bestetik, instituzio publikoak interpelatzera egoera aldatu dadin.

3.1. Esaten dena: “Gu ari ginen egiten ebidentzia humanoengatik”

Irungo Harrera Sareko kideen parte-hartzeko motibazio, arrazoi eta helburuen inguruan hausnartzeko, erabakia nola eta zergatik hartu duten aztertu beharra dago.

Elkarrizketatuetako kide gehienek aipatzen dute “denbora libredua dutela”⁶. Hori, baina, IHSn denbora ematea posible egiten dien faktore bat da, arrazoi bat baino gehiago. Izan ere, ez dute aisialdi-jarduerara gisa ulertzen partaidetza; “*boluntariotza*”, “*militantzia*” edo “*ekintza humanitario*” bezala baizik: zentzu zabalean esanda, gizartearen hobetzeko antolakunde batean parte hartze bezala, dedikazio eta koste emozional handia duena.

Oro har, norbere izaerari berezkoa zaion edo bizi-esperientzia konkretuengatik garatu duen “*sentsibilitate*”, “*kezka*” edota “*injustizien aurkako jarrera*” aipatzen du jendeak Irungo Harrera Sarean parte hartzen bukatu izana azaltzeko. IHSn lan egitea, Irungo egoeraren laztasun eta magnitudearengatik, sentimendu edo *inpultso* horrekiko koherente jokatzeko modu zuzen eta agerikoena litzateke, ikuspegi horren arabera: “*Gu ari ginen egiten ebidentzia humanoengatik*”⁷, “*Gertatzen zena jakinda, zerbait egin beharra zegoen*”⁸.

Irungo Harrera Sarean parte-hartzearekin erdietsi nahi dituzten helburuak bi multzotan sailka daitezke:

- Sufrimendu edo prekaritate egoeran dauden pertsonen laguntzera orientatuak (“*Jendeari laguntzen diogu, arazo bat dute eta konponbide bat ematen zaio*”⁹);
- Krisi egoera partikular hori sortzen duten baldintzak aldatzera bideratuak (“*Aletxo bat da bestelako mundu baterako bidean*”¹⁰).

Elkarrizketatutako pertsona guztiek aipatu dituzte lehen multzoko helburuak (batzuek eskusiboki); eta askok bietakoak¹¹.

Hala ere, bada bi helburu horien arteko desadostasunik sarearen baitan. “*Alde batetik dago aktibismoa eta, bestetik, asistentzialismoa*”, Jonen hitzetan¹². Honen ustez, bi posizio hauen artean eman dira talkak:

⁶ Asko pentsiodunak dira.

⁷ Katalinen hitzak. Komunikazio lan-taldeko kidea da. Gaztea da eta kazetaritzan egiten du lan.

⁸ Nereak esana. Komunikazio, harrera eta gautxori taldeetan aritzen da. Erreferentzialtasun handiko pertsona da IHSn.

⁹ Anak esana. Jubilatua da, arropategiko kidea.

¹⁰ Katalin.

¹¹ Ilustratiboa da bi elkarrizketatuen artean izandako elkarrizketa bat, bakoitzak darabilen hiztegiaren *eremu semantikoak* mundu ikuskera bati egiten diolako erreferentzia. Irungo Harrera Sarean parte hartzeko arrazoiei buruz galdetuta, lehenak “*humanitateari*”, “*laguntzeko beharrari*” eta “*enpatiarri*” egiten die erreferentzia, eta horrek ematen dion “*gogobetetze*” sentimenduari. Bigarrenak, lehenbizi, “*injustizia*” aipatzen du eta horrek pizten dion amorrua. Lehenak ez du, bere hitzetan, “*hain perfil markatua injustizien kontra*”. Alta, bigarrenak maiz aipatzen ditu humanismoa, enpatia eta “*sentsibilitatea*” ere bultzatzen duenari buruz jarduteko.

¹² Jon komunikazio taldeko kidea da eta gautxorian ere hartzen du parte.

IHS asistentzialismoan erori daitekeela eta “aktibistagoa” izan behar dutela defendatu dutenen eta dagoeneko aktibismo politikoa egiten dela uste dutenen artean¹³. Biei garrantzia emateko hautua egiten du berak: “*Biak egin behar dira. Laboak esaten zuen hori, Brechtek esaten zuena: liburuarren irakaspenik ez ahaztu, gizona!*”¹⁴.

Alta, Nereak gatazka plazaratzen duenean beste sektore batez ere hitz egiten du: asistentzia soilik eman behar dela eta irakurketa eta interpelazio politikoak “*lekuz kanpo*” daudela uste duenez.

Presente duten arren, oro har, bigarren mailako garrantzia ematen diote barne-tentsioari, ez duelako oztopatzen Harrera Sarearen oinarritzko funtzioak betetzea.

Didier Fassin antropologo eta soziologoak, sistema publiko sozialen eta humanitarioen analisi globala eginez, proposatzen du sentimendu moralak¹⁵ egungo espazio politikoan zabaldu direla, eta “gobernu humanitarioa” (Fassin, 2016: 10) deitzen dio fenomeno horri.

Fassinen planteamenduaren arabera (2016: 12) errentagarriagoa bihurtu da politikan sufrimenduaz eta errukiaz hitz egitea interesaz eta justiziaz baino, eta ekintzak humanitariotzat joz legitimatzea. Hori “sufrimenduaren esparrurantz” eman den “problematizazio prozesu historiko baten emaitza” izan da, egun, desplazamendu antropologiko edo paradigma aldaketa bat ekarri duena (Fassin, 2016: 18): espazio politikoan, justizia eta unibertsaltasun balioetatik, sentimendu moral eta balio humanitarioetara. Hau da, lexiko aldaketa horrek eraldaketa epistemologiko bat dauka atzean, diskurtso politiko berri bat eta munduaren ulerkera berri bat.

Irungo Harrera Sareko partaideen diskurtsoak erakusten duena da, lehenbizi, desplazamendu hori politika instituzionalean bakarrik ez, instituzioetatik kanpo antolatzen diren mugimendu politikoetan ere ematen ari dela pentsatu daitekeela¹⁶; eta, bigarren, paradigma berriak ez duela zaharra ordezkatu, batera existitzen direla baizik (hau da, mugimendu batek eta banako batek integratu ditzakela bi mundu ikuskerak eta biak izan haren praktiken oinarri).

Ondorioz, esan daiteke Irungo Harrera Sareko partaideek partaidetza sozial eta politikoa ulertzeko indarrean dauden bi paradigma integratzen dituztela diskurtso eta praktketan: sentimendu moralei, errukiari eta elkartasunari garrantzia ematen diena (Fassinen terminoetan (2016), moral kristautik eta humanitarismotik datorrena); eta justiziaz, interesaz eta borrokaz mintzatzen dena, errealitatea aldatu nahi duena, politikaren esparru “zaharretik” datorrena. Zentzu horretan, hautu moral eta arrazional bezala azaltzen eta bizitzen dute parte hartzea: partaide batzuek emozioetara jo arren argumentu edo plano arrazionalera baino gehiago haien inplikazioa azaltzeko, eta beste batzuek alderantziz, kolektibo bezala biei ematen diete zilegitasuna.

Gainera, aipatutako bi epistemologiak integratzeak barne-gatazkak sortzen dituen arren, praktika konkretuekiko adostasuna dagoenez, nolabaiteko balantze positiboa du: perfil anitzetako jendea batzen du sareak eta babes sozial handia lortzen.

3.2. Egiten dena: “Plazan egiten dena aktibismo politikoa ere bada”¹⁷

¹³ Jonek bigarreanean kokatzen du bere burua, uste duelako egun egiten den lanaren publikotasunak eta nolabaiteko izaera desobedienteak izaera politikoa ematen diola. Antzeko posizioa du Katalinek ere, uste baitu IHSn asistentzia hutsa egitea “*kontraesankorra eta ezinezkoa*” dela.

¹⁴ Bertolt Brecht-en *Die Nachtlager* (“gaueko aterpea” euskaraz) poemari egiten dio erreferentzia. Jose Angel Irigarai idazleak poema euskaratu eta Mikel Laboak abestia egin zuen 1972an, Irigarairen letrarekin. *Gaberako aterpea* du izena kantuak. 1990ean Negu Gorriak talde irundarrak Laboaren abestiaren bertsioa kaleratu zuen.

¹⁵ Fassinnek “sentimendu moralak” (2016, 9) deitzen die besteen ondoezari arreta ematera eta ezinegon hori zuzentzera bultzatzen gaituzten emozioei. Dioenez, potentzialki emozio horiek ekintzak motibatu ditzateke ezbeharrak edo ezinegon eteteko, bestearen sufrimendua eteteko.

¹⁶ IHSren sorreran parte hartu zuten pertsonak ibiliak ziren aurretik bestelako boluntariotza, militantzia edota parte-hartze sozial, politiko zein kulturean; eta baita gerora batu direnen arteko asko ere. Bazen, zentzu horretan, aurretiko jakintza eta esperientzia akumulatu bat.

¹⁷ Jonen hitzak, barne-gatazkari buruz.

Esan bezala, Irungo Harrera Sarearen helburu nagusiak bi dira: harrera lana egitea, eta salaketa eta propaganda egitea paseko migratzaileen harrera integral eta duinaren alde. Egun, berrogeita hamar bat lagunek osatzen dute taldea. Ezin da zehazki kuantifikatu, parte hartzeko moduak askotarikoak direlako, batzuk egonkorak eta beste batzuk puntualak.

Harrera lanak egiteko hiru lan-taldetan jarduten dute: *gautxoaria*, *harrera taldea* eta *arropategia*. *Gautxoriek* zaintzak egiten dituzte gauetz tren eta autobus geltokian. Iristen diren etorkinei Gurutze Gorriaren aterpera laguntzen diete eta jaso ditzaketen zerbitzuen berri eman. Bigarren lan talde bat goizero Irungo Udaletxe plazan egoten da, plastikozko mahai tolesgarri baten inguruan bilduta (haien bulegoa deitzen diote honi), eta *harrera* egiten diete iritsi berri diren migratzaileei, luzeago azalduz non dauden, zer aukera dituzten, eta zein diren muga segurtasunez gurutzatu ahal izateko irizpideak. Hirugarren taldea *arropategiaz* arduratzen da. Arropa biltzen dute eta antolatu migratzaileei emateko (sarri arropa gutxi edo Europako klimarako desegokia dakarte eta).

Salaketa eta propaganda lanez *komunikazio* taldeko kideak arduratzen dira. Prentsa oharrak eta irakurketak idazten dituzte, prentsarekin harremana egin eta sare sozialak kudeatu. Talde hau da lan intelektuala egiten duena eta, praktikan, oinarri eta norabide ideologikoa markatzen duena.

Talde horiek guztiek modu autonomoan hartzen dituzte erabakiak dagozkien egiteko partikularrekiko, baina interdependienteak dira. Elkar behar dute funtzionatzeko: elkarri ematen dioten informazioa eta baliabideak behar dituzte. “*Dena doa hari batean*”, Katalinen hitzetan.

Lotura horretaz haraindi, baina, badago esatea funtzioak ere partekatzen dituztela. Izan ere, elkarriketatutako IHSko kideek balio handia ematen diote harrerarekin zerikusia duten lanen “*izaera politikoari*”, salaketa politiko publikoa ere egiten delako eta askotan desobedientzia ekintzak direlako.

Hainbat dira “funtzio bikoitz” hori betetzen duten praktikak. Hiru azalduko dira jarraian: Udaletxe plazan egiten den harrera, Irunen jarri duten migratzaileentzako seinalizazioa, eta Gurutze Gorriak emandako arropa apaindu eta berrerabiltzea.

Harrera Udaletxe plazan. Goizero, plastikozko mahai tolesgarri baten inguruan eta Irungo Harrera Sarearen izena duen pankarta baten aurrean, migratzaileei harrera egiten diete Irungo Udaletxe plazan. Honi haien “*bulegoa*” deitzen diote. Esan bezala, balio politikoa aitortzen diote lan honi praktikoaz gain, presentzia publikoa ematen diolako auziari eta IHSren lanari, eta instituzioekiko duten indar korrelazioaren erakusle delako (baimenik gabe daude plazan, baina ez dira inoiz “*ausartu*” joanaraztera).

Udaletxe plaza, baina, ez da IHSren aldarrikapenen erakusle hutsa. Espazioan gertatzen denari erreparatzea funtsezkoa da. Izan ere, espazioa, ikuspegi antropologikotik, ez da “gauzen edukiontzi hutsa”, harreman sozialen produktu da eta horiek produzitzen ditu aldi berean. Espazioaz hitz egitea arazo antropologiko batez hitz egitea da, hau da, norbanakoek eta taldeek partekatutako esperientzia-munduan oinarritutako arazo batez hitz egitea (Lussault, 2015).

Plaza, abstraktuan, “espazio publiko gailena da, botere zibikoaren sinbolo; funtsezko rola du hirian, hango elementuen artikulatzaile eta topagune gisa” (Low 2005). Irungo Udaletxe plaza, instituzio publikoen boterearen sinbolo izateaz gain, zentralitate komunitarioa duen lekua ere bada, elkargunea, harremanak ehuntzen diren espazioa.

IHSk *bere* egin du plaza den espazio hori: sinbolo propioekin esanguratu du eta harreman sozialak ehuntzeko leku bihurtu du, paseko migranteen eta herritarren artean. Hau da, esanahi eta funtzio berri bat eman dizkio (aldi berean Udalaren inakzioa salatuz).

Azken batean, lekuak “berregin egiten dira, berregituratu, pertsonak bersementizatu eta berresanguratu ahala”; hau da, unero erabili eta berrerabiltzen dira eta horrek, leku horren garrantzia berrezartzea dakar, batez ere espazio publikoa bada eta eragina badu politika publikoetan (Ladera, 2012).

Seinalizazioa. IHSko kideek garrantzia ematen dioten lanetako bat Irunen egindako seinalizazio lana da: tren eta autobus geltokian mapa handi bat jarri zuten, ikonoekin errepresentatzen dituen geltokia bera, Gurutze Gorriaren aterpea, Udaletxe plaza eta IHSren *bulegoa*. Mapan oinatzet markatuak daude batetik

bestera bideak eta IHSko kideek oinatz horiek hirian margotu zituzten espraiz, seinalizazio kartelak jartzearekin batera. Honek harrera eta laguntza ematen die migranteei, espazioa identifikatzeko baliabidea delako eta dispositiboetara iristea ahalbidetzen dielako.

Mapak eta seinalizazioa espazioaren errepresentazioak dira. Zentzu horretan, egiten dituen giza-taldeak espazio hori ulertzeko eta erabiltzeko duen moduz hausnartzeko balio dute. Botere edo erresistentzia ekintza era badira: errepresentazio partikular bat neutralizatzen agertzen delako (seinalizazio ofiziala) edo horren aurka beste batzuk proposatzen direlako (IHSk egina).

Kasu honetan ere, beraz, dimentsio politikoa du IHSk abiatzen duen asistentzia lan batek. Batetik, desobedientzia ekintza da ofizialak ez diren seinaleak jartzea¹⁸ eta, bestetik, espazioaren esanguratzeko prozesu bat ere bada: espazio publikoa apropiatuz auzia ikusarazi egiten da herritarrentzako eta espazioa ulergarri egin migratzaileentzako. Hau da, *sozialki desagerraraziak* diren horientzako *leku*¹⁹ ezagugarri bihurtzen da hiria, abandonoa edo marginazioa neutralizatuz nolabait.

Arropa berrerabiltzea. Irungo Harrera Sareko arropategiaren funtzioetako bat paseko migratzaileei arropa “*egokia*” ematea da. Egokia esaten dutenean, bi zentzu ditu: batetik, egokia behar du bertoko klimari aurre egiteko (hotzari, euriari); eta, bestetik, muga gurutzatu ahal izateko, hau da, mugako polizia legez kanpoko migratzaile bezala “*ez hain erraz*” identifikatzeko.

Migratzaile bezala identifikagarri egiten dituen arropa hori, paradoxikoki, Gurutze Gorriak ematen diena da. Izan ere, handizka erosten dituzte arropak eta handik pasa diren etorkin denak berdin jantzita joaten direnez, mugako polizia zuzenean gelditzen ditu Frantziara igarotzen saiatzen direnean.

IHSko kideak horrekin jabetu zirenean, arropategiak funtzio berri bat hartu zuen bere gain: Gurutze Gorriak emandako arropa hartu eta dohaintzan jasota zeuzkatenekin aldatzen zieten muga igaro nahi zuten afrikarrei. Funtzio praktikoa da oinarrian, migratzaileek bidean aurrera egin ahal izateko helburua duena, laguntzekoa.

Alta, ez da hori bakarrik. IHSko kideek arropa hori berresanguratzeko hautua egin zuten: jasotako arropa berdin horiek guztiak eskuz eta banan-banan txaplataz apaindu zituzten afrikar oihalekin, IHSren izena josi, eta plazetan saldu. Nolabait, sinbolikoki nortasuna eman zioten bakoitzari, partikularitasuna, deshumanizazioaren aurkako salaketa eginez. Gainera, instituzio publikoen dispositiboaren eta asistentzialismoaren mugak salatzen erabili zuten.

Atondutako arropa hori harrotasunez erakusten dute IHSko kideek eta askok gordeta dute horrelako bat, norberarena, objektu pertsonal gisa.

Ikuspegi interesgarri bat proposatzen du ildo horretan Natalia Alonso Rey antropologoak (2017): objektuek *egin* dezaketena ikertzea, subjektu eta objektuek elkar topatzen dutenean sortzen diren narrazioetan sakonduz, baita hortik sortzen diren emozio eta esanguretan ere (Alonso Rey in Ruiz Torrado 2019, 279).

Dagokigun kasuan, objektua, arropa, *egiten* duen horregatik (mugako testuinguruan pertsonak ilegal bezala ikusarazi), Irungo Harrera Sareko kideen narrazioan bihurtzen da dispositibo instituzionalen mugen, borondate faltaren eta zinismoaren sinbolo.

Aldi berean, berresanguratzeko arropa Harrera Sarearen beraren izaera bikoitzaren ondorio da (harrera eta babesa emateaz gain salaketa eta kritika politikoa egiten duen talde batena) eta, objektuaren “agentziak” berak (Alonso Rey 2017) bide hori indartzen du emozioak mobilizatzen dituelako, ideiak sorrarazi eta ekintza eta prozesu sozialak motibatuz.

Ondorioz, esan daiteke lan-talde bakoitzak betetzen dituen funtzioek eta partaideek horien gainean dituzten diskurtsoek erakusten dutela asistentzia eta politika ezin direla horren hertsiki bereizi, eta

¹⁸ Udalak bakarrik ez, Gurutze Gorriak berak ere uko egiten dio aterpea seinalizatzeari.

¹⁹ Espazioaren antropologiako zenbait karrantek *espazioa* eta *lekua* bereizten dituzte. Ulerkera horretan espazioa abstraktua da eta lekua, aldiz, kokretua, mugatua, subjektibitate bati eta komunitate baten praktikei lotua.

Harrera Sarearen praktika garrantzitsuetako askok bi helburuei erantzuten dietela, funtzio bikoitza betetzen dutela. Beste era batera esanda, Irungo Harrera Sareak “harrera integral eta duina” egiteko abiatzen dituen praktikek izaera politikoa dute: migrazio politika jakinei erantzunez egiten diren praktikak diren heinean, erresistentzia eta salaketa ekintza bihurtzen dira, batez ere espazio publikoan egiten direnean.

4. Ondorioak

Irungo Harrera Sarearen jarduna migrazio bidean diren eta Irunen ostatua eta harrera behar duten pertsonen laguntzera bideratuta dago alde batetik, eta, bestetik, instituzio publikoak interpelatzera, politika publikoetan eragitera, kontzientziarazioa bultzatzera, eta, oro har, lan politikoa egitera, migratzaileen egoera eragiten duten baldintzak aldatzeko.

Sareko kideentzako, parte hartzera bultzatu dituen arrazoi, motibazio eta helburuak azaltzeko, zilegi da bizipen eta sentimendu pertsonalekin zerikusia duten elementuak erabiltzea (sentsibilitate berezia, ardura, laguntzeko grina, injustizien aurkako amorrua, etab.), eta baita argumentu arrazional eta politikoetara jotzea ere (hau da, politika migratorioekiko desadostasuna eta hautu etiko koherentea Sarean parte hartzea dela azaltzera).

Irungo Harrera Sareak, Fassinen (2016) proposamena jarraituz partaidetza sozial eta politikoa ulertzeko indarrean dauden bi paradigma integratzen dituela esan daiteke diskurtso eta praktikan: sentimendu moralei, errukiari eta elkartasunari garrantzia ematen diena eta asistentziara bideratua bata; eta justiziaz, interesez eta borroka mintzatzen dena, errealitatea aldatu nahi duena, politikaren esparru “zaharretik” datorrena, bestea.

Horrek posible egiten du talde barruan lan politikoaren inguruko interpretazio eta iritzi-bloke ezberdinak egonda ere, talka hori eta dakarren gatazka (garrantzia duen arren) zentrala ez izatea, adostasuna dagoelako Sareak egiten dituen lan konkretuei dagokionean.

Diskurtsoaz haraindi, Harrera Sareak helburuak betetzeko kolektibo bezala aurrera eramaten dituen estrategia eta praktikei erreparatuta ere, ondorio hori berretsi daiteke. Izan ere, harrera edo asistentzia lanen eta komunikazio politikoaren arteko bereizketa formal edo organizatiboa egiten den arren, ukaezina da migratzaileei laguntzeko egiten diren jardueren izaera politikoa.

Izan ere, “harrera integral eta duina” egiteko lan-taldeek abiatzen dituen praktikek funtzio bikoitza betetzen dute: asistentzia ematearekin batera, salaketa politikoa egin eta indarrean dauden migrazio politikei erresistentzia egiten diete. Irungo Harrera Sareak “harrera duina eta integrala” planteatzen duenean migrazio politikei kritika inplikatzeko du eta, horrela, harrera hori gauzatzeko praktikek konfrontazio politikoa suposatzen dute, lauso eginez asistentzia eta politikaren arteko ustezko dikotomia.

Horrek, era berean, praktika konkretuei dagokien adostasuna azaltzen du, lan politikotzat duten horri buruzko ikuspegi ezberdinak izanda ere partaideen artean.

Elementu horiek guztiek balio dute lan honen helburua betetzeko: hurbilpen bat egiteko Irungo Harrera Sareak babesleku bezala duen arrakasta ulertze aldera, egiturazko prekarietateak markatutako bizitzetako laguntzeko babeslekuak analizatzeko interesetik.

5. Etorkizuna

Ikerketa hau Master Amaierako Lan baten hastapenetako lan bat da. Baliagarria izan da hainbat elementu interesgarri mahai gainean jarri, hausnartu eta ikerketa zabalago baten oinarriak eta norabide posibleak esploratzeko.

Zentzu horretan, hemendik aurrera artikuluko honen helburuak jarraituz landa lan eta datu biltzea zabalagoa egitea da etorkizunerako lehen bidea. Horrela, sakonago eta konplexutasun handiagoarekin ulertu ahal izango da aztergaia.

Bestalde, lehen hurbilpen honek ageriko egin du aurpegi eta hegi anitzeko gaia dela eta ikuspegi ezberdinetatik heltzea interesgarria dela, ikerlerro interesgarri berrien posibilitatea irekiz. Horien artean:

- Ikuspegi feminista txertatuko duen analisisa egitea, ikertuz, besteak beste: emakumeen presentzia eta parte-hartzea, generoarekin lotutako problematikak eta horien kudeaketa.
- Pertsonen bizi-ibilbidean oinarritutako ikerketa, sakonago aztertzeke Harrera Sarea bezalako babesleku batean parte-hartzeke arrazoi, motibazio eta helburuak.
- Irungo Harrera Sareak egindako espazioen berresanguratzeko prozesuak espazioaren antropologiatik sakonago aztertzea, beste elementu batzuk ere kontuan hartuz: mugan egindako protestak eta manifestazioak, adibidez.
- Mugako kontrolean arreta jarriz arrazializazio prozesuak eta konfigurazioak, eta dispositiboek prozesu horietan duten papera ikertzea.

6. Erreferentziak

- Alonso Rey, N. (2017). *Unas Cuantas Cosas: Objetos Biográficos y Experiencias Migratorias*, Universitat Rovira i Virgili, Tarragona [Doktorego-tesia].
- Begirune Fundazioa. (2023). *Estudio de la migración en tránsito en Irun*. <https://bidaso.hitza.eus/site/files/2023/03/estudio-migracion-irun.pdf>
- Casado-Neira, D., Gatti, G., Irazuzta, I. eta Martínez, M. (Coed.). (2021). *La desaparición social: límites y posibilidades de una herramienta para entender vidas que no cuentan*, Universidad del País Vasco/Euskal Herriko Unibertsitatea, Argitalpen Zerbitzua = Servicio Editorial, Bilbo.
- Gatti, G. (2022). *Desaparecidos. Cartografías del abandono*, Turner, Madrid.
- Fassin, D. (2016). *La razón humanitaria. Una historia moral del tiempo presente*, Prometeo Libros, Buenos Aires.
- Ladera de la Rosa, G. M. (2012). *Imaginario urbano en el subterráneo de Buenos Aires: Las actividades de apropiación del espacio y su influencia en el diseño institucional*, Universidad de Palermo, Argentina [Doktorego-tesia].
- Low, S. (2023ko urtarrilak 20). *Transformaciones del espacio público en la ciudad latinoamericana: cambios espaciales y prácticas sociales*. Bifurcaciones <http://www.bifurcaciones.cl/005/Low.htm#titulo>
- Lussault, M. (2015). *El hombre espacial*, Amorrortu Editores, Buenos Aires.
- Ruiz Torrado, M. (2019). La carpeta de Simone: objetos, género y extranjería en la experiencia carcelaria. *Etnográfica Revista do Centro em Rede de Investigação em Antropologia* vol. 23 (2), 275-298. (DOI: 10.4000/etnografica.6674)
- Schindel, E. (2020). Desiertos, mares, islas: geografías de intemperie como espacios de desaparición en contextos migratorios. *Papeles del CEIC*, vol. 2020/1, 228, 1-16. (<http://dx.doi.org/10.1387/pceic.20909>).
- Vidas descontadas. Refugios para habitar la desaparición social. (2022ko azaroak 20). *Jerga ViDes*. <https://identidadcolectiva.es/vidas-descontadas/>

7. Eskerrak eta aipamenak

Lan hau Elixabete Imaz Martinezen zuzendaritzapean egiten ari naizen Master Amaierako Lanean oinarritzen da. Nire esker ona gidaritza, aholku eta pazientziagatik.

Eskerrik asko Irungo Harrera Sareko kideei eta, bereziki, elkarrizketak egiteko prest agertu dutenei, eskainitako denbora eta laguntzagatik.

Zer dio isiltzen denak isiltzen denean? Euskal gatazkaren auzian kontatu gabeen eta kontatu ezinen bilduma bat. Hutsuneetatik abiatutako berreraikuntza posible bat: isiltasun behartuak eta isiltasun hautatuak

Maidar Galardi Fernandez de Agirre

*EHUko Ikasketa Feministen eta Generokoen Doktore Programako doktoregaia. AFIT
ikerketak taldeko kidea
maider.galardi@ehu.eus*

Laburpena

Euskal gatazka osteko garaioan ondorioak aztertzen eta, batzuetan, arazten ari dira eragile, erakunde eta abarrak. Baina badira oraindik ere astun sentitzen diren isiltasunak. Hutsunerik nabarmenena andreen bizipenena da. Ez daude ez kontakizun ofizialetan, ez hegemonikoetan eta kostata herrigintzatik sortutakoetan. Horren egiturazko arrazoia aztertuko dugu artikuluko honetan. Eta ikusi zerk eragin dien gatazkan inplikaturak senide edo lagunak izan dituzten andreei isilik mantentzen. Batzuetan, instituzioek —erakunde zein epai bideek— behartuta mututu dira; beste batzuetan, gizarteak edota familiak hala aginduta. Baina euren burua eta ingurukoena babesteko ere isildu dira. Hau da, inposizioa bezainbat erresistentzia bide izan da isiltasuna, eta hori interpretatzeko, beste era batera entzutea besterik ez dago.

Hitz gakoak: isiltasuna, gatazka armatuak, antropologia feminista, indarkeria, erresistentziak

Abstract

In these times of post-Basque conflict, agents, institutions, etc., are studying and sometimes debugging the consequences. But there are still silences that feel heavy. The most evident white space is that of women's experiences. They are not in official, hegemonic, or costly reports, nor coming from the construction of other popular movements. In this article we will analyze the structural reason for this. And see what has influenced the maintenance of silence of women who have had family or friends involved in the conflict. Sometimes they have been muted by institutions, others by social or family imperative. But they have also kept quiet to protect themselves and others. In other words, both imposition and resistance have made silence possible, and to interpret it we only have to listen differently.

Keywords: silence, armed conflicts, feminis anthropology, violence, resistance

1. Sarrera eta motibazioa

Andreak euskal gatazkaren kontaketa nagusietan ez zeudela edo zeudenak “lehen lerro” deituriko horren parte zirela ohartuta, badira bost urte euskal gatazkaren erdigunean egon ez, baina senide edo lagunak inplikaturak izan dituzten andreak elkarrizketatzen eta haien bizipenak jasotzen ari naizela; aurrena Master Amaierako Lanean¹, *Berria* egunkariko hainbat erreportaje, elkarrizketa eta analisisan ondoren, eta Ikasketa Feministen eta Generoko Doktore Programan azken bi urte eta erdian. Lehen hutsune nabarmenari aurre egiteko metodologia eta begirada feministak jarri nituen mahai gainean orduan: egituraz emakumeei erauzitako kontakizunen espazioa berreskuratzea zen asmoa, emakumeen ikusezintasunaren arrazoi estrukturaleri erreparatuta. Bidean ohartu naiz, ordea, egiturazko ezikusi horretaz gain, badirela inposatutako isiltasunak ere, gizarte egituren hiru mailetatik eratorrita: instituzio edo erakundeetatik, gizarteagandik eta familiaratik. Gainera, aitortu behar da emakumeok ere erresistentzia praktika gisa hautatu dutela batzuetan ez hitzegitea, edo haiek erabaki dutela isiltasunarekin nun eta nola hautsi. Izan ere, gatazkaren erdigunean ez egonagatik, senide edo lagun bat inplikaturak edukitzeagatik indarkeria jasan dute andreok, eta egoerari ere aurre egin behar izan diote, besteak beste, isilduz, beren burua edo ingurukoak arriskuan ez jartzeko.

Andreok hitza ez hartu —edo andreei hitza ez eman— izanak ez du esan nahi zuriuneak gelditu behar direnik historia hurbilaren kontaketatik. Hori hautsi nahi du artikuluko honek; isiluneen jatorria ulertu eta horiek gordetzen duten informazioa entzun eta prozesatu. Horretarako,

¹ *Euskal gatazkaren (h)egiak: 1980ko eta 1990eko hamarkadetan beren senide edo lagunak gatazkaren erdigunean izan zituzten andreen memoriaren eta praktika erresistenteen bilketa feminista bat.*

garrantzitsuenetik hasi gara: begirada eta entzumen feminista zorrotzu eta androei hitz egiteko leku seguru bat eskaintzen ahalegindu naiz —horregatik dira izen guztiak asmatuak—. Egiteko moduak ere errespetuzkoak izan daitezzen ahalegindu naiz, birbiktiazioan ez erortzeko, eta landa lan horretatik eratorritako informazioa baliatu dut artikulua idazteko. Horixe da ba orriotan jasotzen dena: isiltzen denak isiltzerakoan esan nahi duenaren interpretazio bat. Aurrena emakumeen egiturazko ezabaketaz arituko naiz, ondoren inposatutako isiltasunei egingo diet aipamena, eta amaitzeko isiltasuna erresistentzia gisa erabiltzeari.

2. Arloko egoera eta ikerketaren helburuak

Isiltasuna eta gatazka armatuen gaineko kontakizunaren eraikuntza estuki lotuta daude hainbat diziplinan. Zuzenbidetik hasi eta kazetaritzara; antropologiatik, historiatik eta soziologiatik pasatuta. Adar horien ekarpenak ezinbestekoak izan dira testua osatzeko. Gainera, begirada feminista oinarrikoa da proiektu honetan, eta beraz, Rebeca Solnit (2021), Elizabeth Jelin (2017; 2020), Amandine Fulchiron (2016), Jokin Azpiazu (2020), Itxaso Martin (2015), Olga Restrepo (2007) eta abarren ekarpenak jaso dira. Isiltasuna askotarikoa izan daiteke eta guztiak elkar elikatzen dira. Bai beraien artean, baina baita dimentsio diferenteetan ere. Hau da, gizarteak inposatutako isiltasuna familian egondako mututasunean islatu daiteke, eta egituraz emakumeak kontakizunetatik ezabatzeak ere eragina du norberak ahotsa ez altxatzearekin edo bere burua legitimatuta ez sentitzearekin. Jo dezagun, beraz, dimentsio bakoitzari arreta espezifikoa jartzera.

Gatazkaren irakurketa eta bake bidea androzentrikoak izan direla aipatu dute zenbait egilek lehenago (Etxebarrieta, Rodriguez, 2016; Guzman eta Mendia, 2012, 2013, 2012; Goikoetxea, 2015; Crosby, Lykes, 2011...). Eta auziaren gainean sortu den iruditeria batik bat maskulinoa izan dela ere bai. Ondorioz, ez da harritzekoa emakumeen ahotsak ohiko kontaketa, dokumental, mahai inguru... eta abarretatik kanpo gelditzea. Horren adibide, 2021eko azaroan, Aieteko Konferentziaren 10. Urteurrenaren harira Foro Sozialak antolatutako bi eguneko jardunaldietan ez zen apenas emakumerik izan. Egotekotan, biktima gisa parte hartu zuten beste aditu batzuen alboan: testigantza eman bai, baina gertatutakoaren kontaketa ofizialetan ez dute lekurik.

Bada salbuespen bat Euskal Herriko gatazkari buruzko literatura hurbilean: begirada feministatik ari dira gatazkan zuzenean parte hartu duten emakumeen bizipenak jasotzen. Baina betiere, *lehen lerro* deitzen zaion eremu horri lotuta: dela militantzia politikoa, dela espetxealdia (Dañobeitia, 2016 eta Rodriguez, 2016). Era berean, ezin daitezke ahaztu gatazkaren ondorioen arloan lanean ari diren beste zenbait egitasmotatik azken urteetan norabide horretan abian jarritako dinamikak (Argituz, Foro Sozialaren ‘Nik Sinisten Dizut’ dinamika, Sarek euskal preso emakumeekin egindako lanketa espezifikoa, justizia trantsizionalari buruzko proposamenak, Bilgune Feministaren hainbat ekimen, Emagunea duela zenbait urte, Ahotsak-en 15. urteurrena...). Pentsa daiteke, hortaz, feminismotik eratorri dela orain arte ezkutuan izandako hori argitara ateratzeko premia. Hala gertatzen dela dio Jelinek (2020), zeinak esaten duen oraina historikoaren gertakariak iraganean isilaraziak argitan eman ditzakeela —esaterako, historia berreraikitze mugimendu feministak egindako bilaketan arlo diferenteetako emakumeek hartzen duten protagonismoa—. Horrek laguntzen du historia berridazten eta historia ofizialetan ezkutuan eta ahanzturan egondako hori argitan ematen

Baina egiturazko isiltasuna ez da eremu sinbolikoan gelditzen. Aitzitik, bere adierazpide materiala du estatuaren, gizartearen eta familiaren eremuetan. Lehenari dagokionez, nazioartean ezagun dira gatazkaren ondorioak kudeatzeko eta erantzukizuna arazteko abian jarritako Egiaren Batzordeak eta Trantsiziozko zuzenbidea (Uganda, 1986; Nepal, 1990; Hego Afrika, 1995; Salvador, 1992; Yugoslavia —gero bertan behera gelditua, estatua jada existitzen ez zelako— 2001; Kolonia, 2017). Euskal gatazkaren ezaugarriengatik, ordea, ez dago halakorik martxan jartzeko aukerarik. Bada beste bide komunitario bat, ordea, besteak beste Guatemalan (Fulchiron, 2016) landu dena, eta maila txikiagoan, baina Euskal Herriko zenbait udalerritan eta hainbat eragileren bidez martxan jarritakoak.

Gizartean izandako isiltasuna beste ezaugarri bat da. Jokin Azpiazuk azpimarratzen du zaila dela desberdintzea noiz isiltzen den bat norbere kabuz, eta noiz inguruak bultzatuta (2020:271). Gainera dio zaila dela isiltasun horrekin haustea inguru horretan bigarren mailako posizioa izanda. Bestalde, gatazka orotan bezala, hemengoan ere nabarmena izan da “gu” eta “besteak” talde polarizatueta kokatzeko

hautua (Garcia, 2019). Isiltasuna, Solnitek esango lukeen moduan, orduan, *status quo*arekin dago lotuta (2021). Elkarrizketatuen hitzak aztertu behar dira, ordea, hori hala bizi izan duten baieztatzeko.

Isiltasun inposatuarekin amaitzeko, familian sortutako mututasunaz arituko naiz. Martinek (2015) baieztatzen du familiaren rola oso garrantzitsua dela memoriaren osaketan, eta belaunaldi berriek ondorengoei zer esan eta zer ez hautatzea erabaki esanguratsua dela. Gatazka arloan ere, nazioartean familia-isiltasunak hausteari buruzko literatura dexente dago idatzita (Pollak, 2006; Fulchiron 2016...), baina. Espainian, ordea, 36ko Gerraren ondoren eta diktadura frankista bukatzean egindako trantsizio desordenatuagatik, Jelinek dio gai hau ez dela behar beste landu (2020). Halere ezagun dira gerrako kontuak hurrengo belaunaldiari ez kontatu, baina ilobei kontatu dieten senideen kasuak. Antzeko gertatzen da, ikusiko dugunez, euskal gatazkaren auzian. Autore berak dio, finean, normaltasunera itzultzeko “ezinbesteko beharrak” eragiten duela familian isiltasuna inposatzea.

Ezin da ahaztu, ordea, beren buruak eta ingurukoena babesteko modu bat ere izan dela isiltasunarena. Mututasun hautatuez ari naiz. Analisisian ikusiko dugunez, elkarrizketatuetako askok erabiltzen dute ahalmen hori elkarrizketak egiterako unean (Esteban, 2015), eta hortaz ikerlariak gogoeta egin beharko luke informazioaren erauzketa hori nola gauzatzen duen (Castillejo, 2005, Cancimance, 2009). Era berean, isiltasun horrekin non eta nola haustea ere erresistentzia praktika izan da parte hartzaile askorentzat. Horregatik jasoko ditut ondorengo ataletan ikerketako parte hartzaile batzuen esperientziak. Finean, helburua da ulertzea isiltasuna polisemantikoa edo askotariko adieraduna dela (Sanchez, 2009), eta horren nolakotasunak euskal gatazkan zuzenean inplikatu ez baina senide eta lagunak horren erdiguan eduki dituzten emakumeei nola eragin dien aztertu nahi dut.

2.1 Helburuak

Artikulu honen helburu nagusia da 1980-2000 urte artean beren senide edo lagunak gatazkan inplikaturik izan dituzten andreen ahotsa jasotzea, eta orain arte egindako kontaketan zuriuneak betetzeko nolabaiteko proposamen feminista eskaintzea. Horretarako, baina, ezinbestekoa da bigarren mailako helburuak zehaztea:

- 1) Emakumeen ezabaketa sistemikoaren atzean dagoen egiturazko logika ulertu, azaldu eta iraularazteko neurriak abian jartzea.
- 2) Andreak urte luzez isilik zergatik egon diren ikertzea: ikustea zein izan diren inposatutako isiltasunak.
- 3) Isiltasunak praktika erresistente gisa duen balioa aztertzea.

3. Isiltasunek ezkututzen dutena: inposizioa eta erresistentzia

Esan bezala, euskal gatazkan zuzenean parte hartu ez, baina bere ondorioak jasan dituzten, eta horiei aurre egin behar izan dieten emakumeen bizipenei buruz egiten ari naiz doktore tesia, eta lanean isiltasunak hartutako garrantzia da, hain justu, artikulu hau idaztera bultzatu nauena. Beraz, alde aurretik esan behar da tesirako metodologikoki hiru bide erabili baditut ere —sakoneko elkarrizketak, kartografia emozionalak eta kontraste saioak—, testu honetan 25 sakoneko elkarrizketetatik ateratako testigantza batzuk bakarrik jasotzen direla. Aipatu dut lehenago ere gatazka armatuen gaineko irakurketak eta analisiak androzentrikoak izan ohi direla; eremu publiko, eta beraz politikoan gertatutako auziak direla kontuan hartzen lehenak, eta, horietan, sexu-genero sistemaren ondorioz (Rubin, 1975) gehien bat gizonak nagusi direnez, eremu pribatuago batean —hau da etxean, familian...— intimoetat hartutako indarkeria horiek ez direla aintzat hartzen. Gune horietan batik bat emakumeak —eta lan feminizatuak— daudenez, gutxi hitz egiten da andreaki buruz. Tesi honek —eta zehazk artikulu honek—, beraz, gatazka testuinguruak bizi, eta eremu pribatuan gelditutako emakumeen bizipenak biltzeko proposamena izanda, andreen gaineko isiltasun sistemikoaren hausteko anbizioa du. Horretaz aparte, inposatutako isiltasunari eta erresistentzia gisa erabilitakoari buruzko analisisa izango da datozen lerroetan, testigantzak abiapuntu hartuta.

3.1 Norena da ahoa estaltzen duen eskua?

Instituzioetatik eta erakundeetatik ez genuen ezer eduki, inongo babesik, ez adierazpen bat esanaz “hau gaizki dago”. Ez dugu horrelakorik inoiz jaso. Horrek zer suposatzen du 15 urteko ume batentzat? Puf... Ikustea delitu bat eraman dutela zure anaiaren kontra eta hori inork ez duela kondenatu, ezker abertzaleak izan ezik, klaro, Garai horretan askotan ateratzen ziren politikariak, bueno orain bezala adierazpenak egitera. Baina hau ez zen beraien hiztegiaren barruan sartzen, eta hori oso gogorra da
(Inma)

Isiltasunak, ausentziak eta hutsuneak ausaz gertatzen direla pentsatzea, dominazio egiturei ez begiratzearen edo inozentea izatearen ondorio da. Plano sinbolikotik harago, giza egituretan andre hauen ahotsa isilarazteko mekanismoak baliatu dira, mikro mailatik hasi eta makrora arte; estatuaren egituretatik, familia logiketara arte; gizartearen amalgamatik pasatuta. Batzuetan, errepresio gisa isilarazi dira elkarrizketatu ditudan emakumeen ahotsak; hori da Inmaren kasua. Aipatzen duenez, ez zuen instituzioen babes-hitzik jaso, eta anaiaren gorpua aurkitzeko prozesua luzea bezain isila izan zen. Estatua eta bere egiturak, ordea, ez dira isiltasunaren sortzaile-eroale-iraunarazle bakarrak. Egia da muga lausoa dela: zenbateraino isildu dira andre hauek beraien nahimenetik, edo zenbateraino isildu dira idatzi gabeko zenbait arauak eraginda. Atal honetan, beraz, intentzionatua ala ez, elkarrizkatuarengan ezinegona sortu duen isiltasunaz arituko gara hiru giza-egituretan: estatu-instituzioena, gizarteren isiltasunarena eta familiarena. Hiruki beraren erpin diferenteetan begirada kokatzea da kontua. Aintzat hartuta, hirurek erantzuten diotela sexu-genero sistemaren araubideari, eta, era berean, hirurek partekatzen dituztela ordena-soziala mantentzeko kodeak.

3.1.1 Instituzioak eta estatua mutu

Inmak ongi azaltzen du estatuek eta gainontzeko instituzio publikoek —epaitegiek, esaterako— isiltasunarekin duten lotura. Batetik, bere anaia desagertuta egon zen 15 urtez, gorpua agertu zen arte —ia hasieratik zegoen hilda—. Foro Sozialak 2021ean argitaratu zuen bortxaz desagertutako pertsonen buruzko txostena. Inmaren anaiaren kasuaz, eta gerora hilda agertu zen beste batenaz gain, zazpi dira desagertuta segitzen dutenak. Urte horietan guztietan isiltasuna nagusi izateaz gain, epaitegietara ere ez dute kasuok iristea lortu gehienetan, beraz, egia jakiteko beste ate bat ixten zaie. Lehen aipatutako Egiaren Batzordea edo Transiziozko Zuzenbide Feministatik ez dagoenez, gainera, ezin dira erantzukizunak araztu. Amaitzeko, isiltasunarekin hausteko egia eta aitortza ezinbestekoa dela ohartarazten dute adituek, bada kasu honetan aitortzarik egitea ia ezinezkoa da, poliziaren abusuen biktimek legeak estatu mailan ez daudelako indarrean. Lehen esan bezala, Eusko Jaurlaritza eta Nafarroako Gobernua bai, biek dute indarkeria hori aitortzen duen lege bat. Oraindik, ordea, bi instituziotan aitortza hori lortzeko prozedura martxan da.

3.1.2 Herria isilik, herria izu?

Ni gogoratzen naiz nire aita hil zutenean (lagunak) etorri zirela ni ikustera, eta nola kamara asko zeuden, ni portxera atera nintzenean haiek agurtzera, haietako batek kamarak bota zituen. Ni babestuta sentitu nintzen bai. Ez bakarrik haiengandik. Ikastolako irakasleengandik, edo gehienengandik ere bai. (...) Aldiz, nire amari kontrakoa gertatu zitzaion. Bakarrik gelditu zen, bakardade absolutuan. Hona etorri zen 14 urterekin, izeba bat zuelako eta bera izan zen lana bilatu ziona. Nire amarentzat izeba erreferentea zen (...). Eta mehatxuak hasi zirenean, nire amarekin harremana edukitzeari utzi zioten. Beldurragatik. Beldurragatik, noski, baina familiak zu abandonatzea...

(Maialen)

Euskal gatazkari dagokion azken urteetako —Espainia eta Frantziako— fikzio ekoizpenak aditzera eman dute auziak iraun bitartean euskal gizartea orohar isilik mantendu dela, batik bat ETArekin biktimei dagokienez. Aitzitik, euskal literatura hertsiki lotuta egon da gatazkaren gaiari 1960tik, Iratxe Retolazak eta Ibai Atutxak koordinatutako *Indarkeriak dantzatzen behartzen gaituzte* (2021) liburuaren arabera, eta alde guztietako biktimekiko iruditeria landu dela aipatzen dute. Beraz, egia al da isiltasun hori existitu dela? Garciak (2019) dioenaren haritik, egia da polarizatutako bi aldeek elkarri egotzi diotela bestearen minei entzungor egitea, eta halaber, gizarteari egotzi diote ez posizionatzea haien alde. Finean, sufrimenduaren kontra ahotsa altzatzeak, Solnitek (2021) esango lukeen moduan *status quo*a galtzea ekar dezakeelako edo

areago, berez hala ez izanda ere “alde batean” kokatua izatea. Hipotesi horri indarra emango bagenio, Azpiazuren (2020) hitzek zentzua lukete, askotan gizabanakoa beregatik baino, inguruagatik isiltzen dela. Halere, Maialenen hitzak irakurrita, pentsa daiteke gaia konplexuagoa dela, eta beharrezkoa dela gatazkarekiko begirada bitarra gainditzea, baten eta bestearen artean xehetasun eta subjektibitate asko daudelako, kasu honetan bezala: Maialenen aita ETak hil zuen. Eta Ikastolako haurra izanda ere, bere kuadrillakoak bera bisitatzera joan ziren hil eta berehala, baita bere irakasleak ere. Aitzitik, ama bakarrik gelditu zen, Euskal Herriko bere familiak ere aparte utzi baitzuen. Berearen eta ETaren beste biktima batzuen hitzak bildu ostean ondorioztatu dut gaia ez dela hain sinplea, eta *herriaren babesa* sentitzearen edo ezikusiaarena egitearen arrazoiak zerikusi handia duela Euskal Herrian “errotuta” egotearekin.

3.1.2 Trapu zikinak etxerako

Nik ez nekien zer zen errefuxiatua izatea, eta gogoratzen naiz kolegioan nengoela ya 6. Mailan 11 urterekin Ziburun, irakasle bat genuen, eta berez zen Bizkaikoa, eta antolatu zuten zerbait Donostian kirolaren bueltan eta, eta esan zigun: “Joan behar duzue ez dakit zer”, (...), eta nik esan nion: “Baina etorri zu gurekin”, eta esan zigun: “Ez nik ezin dut, ni errefuxiatua naiz, nik ezin dut pasa”. Eta esan nion, “Ah, orduan nire aita ere errefuxiatua da”, eta bera “klaro”, eta hor konturatu nintzen.

(Olatz)

Segurtasunagatik batzuetan, hurrei kalterik ez egin nahi izateko besteetan; normaltasuna ahal bezain azkar itzultzeko gogoagatik, eremu publikoan etxean sufritutakoa ez kontatu nahi izateagatik, edota gertakari mingarriei belaunaldi berriekin hizketa aurre egin nahi ez izateagatik. Hainbat arrazoik eraman dituzte familiak jasandako indarkeria etxe barruan gordetzera. Olatzek, esaterako, etxean ezkutatuta eduki zuen aita hamar urtez —hau da, aita ez zen etxetik atera urte horietan guztietan ezin zuten etxean “aita” esan...—; bazekien egoera berezia zela berea, askotan esan behar izan zuten gezurra aitaren egoeraren gainean, baina ez zion testuinguru politiko espliziturik jarri gaiari irakasale batek esan zion arte. Berriz ere, agerian gelditzen da hortaz, gatazkak eragindako minak etxean gordetzearen joera. Horrek eragina du belaunaldi berriek “egia” jakiteko duten eskubidean (Martin, 2015), eta gainera haiengan jartzen den presioan.

3.2 “Isiltzen banaiz ez da hitzik ez dudalako”²

2006tik 2013ra inork ez zekien hemen bizi nintzela. Are gehiago, Eusko Jaurlaritza Eraikiz proiektuarekin hasi zenean, zineman eta nire herrian... Ez ninduten gonbidatu, uste zutelako kanpoan nengoela. Ni jada hemen bizi nintzen 2006tik, eta saio horiek 2013an izan ziren. Nik beti egiten nuen bizi nire herrian, baina beti isilik, beti nire abizena ezkutatu, behar nuena baino informazio gehiago ez ematen, bizitza lasai bat edukitzeko.
(Maialen)

Solnitek bere azken liburuan (2021) dio isiltasunaren paisaiak hiru erreinu dituela: barrutik inposatutako isiltasuna, kanpotik inposatutakoa eta oraindik izendatu gabearen bueltan dagoen isiltasuna. Esaten du ez direla hiru eremu isolatu, elkar lotuta daudela eta elkar elikatzen dutela, harik eta zirkulu hori eteteko zerbait hausten den arte. Hiru erreinu horietan nabigatzen aritu naiz orain arte artikuluan, baina ikerketan parte hartu duten emakumeen hitzak entzunda, isiltasuna erresistentziarako tresna gisa erabiltzerena falta zitzaidan. Solnitek aipatzen duen haustura hori da preseski errepresiorako edo inposaketarako haien aurka erabilitako isiltasuna bere egin eta beraien alde baliatzea. Bai isilik egotea erabakitzen dutenean, baina baita mututasun horrekin beraien kabuz haustean ere, non eta nola ongi pentsatuta. Zentzu horretan, Maialenen aipua esanguratsua da; erabaki zuelako modu lasai batea bizi ahal izateko bere identitatea ezkutatzea, baina era berean, unea zela ebatzi zuenean ongi erabaki zuelako nola kontatu publikoki bere historia —udaleko programa horrekin jarri zen aurrena harremanetan, baina ez zuen beranduagora arte aurpegia eman, irratsaio batean hala egitea erabaki zuen arte. Orduan “50 kiloko motxila gainetik kendu” izan balu bezala sentitu zela dio—,

Beste hainbat dira beren burua edo ingurukoena babesteko isilik geratu direnak, Arantxa, esaterako.

² Berri Txarrak taldearen *Isiltzen banaiz* kantuaeren hitzak (2009an argitaratutako Jaio.Musika.Hil diskotik).

Ni momentu horretan, semeak alde egin zuenean, lanean nengoen. Guk pasa genituen 7-9 hilabete beak alde egin zuenetik inork ez zekiela e, inork ez zekien. Ez nire ahizpak, inork. Nola bukatu zun karrera esaten genuen kanpoan zegoela iten espezialidade bat ta yasta. Guk gutxienez aukera izan genuen despeditzeko. Ta gero ya izan zirenean atxiloketak eta atera zenean bere izena, ba bueno, ordun ya bueno (...). Onbre, nire ahizpak zerbait sumatzen zun, baina bueno etzun ezer esaten eta guk erez, bagenekien etxekoek besterik ez.(...) Ni lanean nengoen eta ezin malkoak eutsi, baina ezin diozu inori ezer ez esan.

(Arantxa)

“Isiltasuna, halako testuinguruetan bizirauteko estrategia bat izan daiteke, jakinda hitza hartzeak arriskuan jartzen zaituela”, dio Sanchezek (2009:26), eta andre hauek ere, Arantxaren hitzetan ikus daitekeen moduan, erabaki dute bizitzako momenturen batean —laburragoa edo luzeagoa— isilik egotea beraien edo inguruko babeserako. Isiltasuna erresistentziarako tresna gisa identifikatzeak, halabeharrez kokatzen gaitu egoera berri batean: orain arte, indarkeria jasan duten emakume gisa soilik irudikatu baditugu, mututasunaren erabilerak argi uzten du andreok agentzia badutela. Hau da, eragiteko gaitasuna dutela eta erabakimena dutela. Horregatik da garrantzitsua isiltasunari askotako dimentsioetatik heltzea, haiek ere nolabaiteko parte hartze politikoa izan dutela adierazten baitu. Horren adibide, elkarrizketatutako gehienek, behin beren ahotsa altxata, erabaki dute elkarbizitzako hainbat forotan parte hartzea, hau da subjektu politikoa gisa eremu publikoan agertzea. Eta halako kasuetan ere, zer esan eta zer ez, ezinbestekoa izan da:

Inportantea zen isiltasuna mantentzea ze bagenekien hedabideetara iristen bazen, seakabo. Gehiago esango dizut. Hasieran proposatu genien guztiek ez zuten onartu parte hartzea, eta gure zalantza zen “ea jendea isiltzen den eta ez duen ezer esaten”.

(Lutxi)

Lutxi biktimen arteko topaketa batez ari da, eta orain arte esandakoa ongi laburtzen du: erabakitzen dute isiltzea beren burua babesteko, baina behin publikoki beren burua agertu eta gero ere, hau da subjektu politiko azalduta ere, estrategia gisa erabiltzen dute isiltasuna, lan politikoa egiten segi ahal izateko. Kasu honetan Glencreeko topaketei buruz ari da.

4. Ondorioak

Zuk pentsa 10 urte pasa zirela, ezta? Inork ez zidan aitaz hitz bakar bat ere esan. Ezer ez. Ez zen berataz hitz egiten. Da ba... ezer ez. Gainera nire aita argazkilari ona zen, bikaina, argazkilaritzako afizionatu bat. Orduan argazki asko ateratzen zituen baina bere argazki gutxi dugu. Orduan nik ez dut aitaren argazkirik, tamalez. Osea... fisikoki... bisualki nire aitari buruzko oroitzapenak ba hor gelditu dira, garaiko argazki gutxi batzuetan eta listo.

(...) *Begira, ez zuen inork hitz egin nahi gaiari buruz.*

(Lucia)

Luciaren hitzok ongi laburbiltzen dute artikularen zentzua, eta horregatik, ondorioetan bera hartuko dugu hari eroale. Hasteko: bere aitaren gertakariak kontatzen ditu elkarrizketatuak, baina berak ere indarkeria bere larruan bizi izan duela aipatu behar da: 4 urte zituela ETako komando bat etxera heldu zen, horietako bat larri zaurituta. Osatu eta joan arte, hiru astez etxean hartuta egon zen Lucia. Handik lau urtera, berriz, Madrilén bizi zela polizia joan zen bere amaren bila, haurra etxean bakarrik utziz. Guraso bien tortura saioretan esan zieten Lucia bortxatu zutela, presio psikologiko gisa. Esan nahi dudana da ez biktima gisa bere aitaren alaba izateagatik soilik, baizik eta bera ere biziraulea dela haurdanik, euskal gatazkako subjektu politikoa, alegia. Emakumeak biktima gisa irudikatzean soilik, eta beraien kontaketeak “testigantza” balioa edukitzean bakarrik —hau da, eraldaketarako gaitasuna ez aitortzea—, bigarren mailako herritar bihurtu daitezke (Rancièr, 2010). Horrek baieztatzen du hasieran esandakoa: gatazkaren ondorioak jasan arren, emakumeen bizipenak ezkutuan daudela gaur egun ere.

Gizarte egituretatik inposatutako isiltasunari dagokionez, Luciaren aita torturen ondorioz hil zen duela 40 urte baino gehiago, eta gaur egun oraindik borrokan ari da bere aita indarkeria politikoa biktima gisa errekonozitu dezaten. Epaitegietan bidea kale itsu baten modukoa izan da, eta instituzio publikoetan ere Eusko Jaurlaritzak eta Nafarroako Gobernua izan dira polizien

abusuen biktimak aitortzeko bidea ireki duena. Luciak Jaurilaritzan jarri du bere aita biktima gisa aitortzeko eskaera, baina oraindik erakundeetatik eratorritako isiltasuna salatzen du.

Baina gainontzeko egituretara joanda, berezia da bere kasua, izan ere Garciak (2019) zioenaren haritik, euskal gatazkaren auzian, *bestetasuna* ezinbesteko fenomenoak izan da jendarteko alde batek besteari gertatzen zitzaizkionekiko zeuden isiltasunak ulertzeko. Luciaren bizipenean, ordea, desberdina da: ez bateko ez besteko, edo bi aldetatik indarkeria jasandakoa da, eta, gainera, ez da euskal gizartearen parte izan zortzi urte zituenetik. Madrilen aurrena, Bruselan ondoren eta Estatu Batuetan azkenik, bere bizitza Euskal Herritik kanpo egin du txikitatik, eta bera hona itzuli arte, eta bere aitaren gertakariekin atxikimendurik lotu arte, ahaztutako kasua izan da. Horrek baieztatzen du analisisian aipatutakoa: gizarteko isiltasunak uste baino lotura duela, azken finean Euskal Herrian errotuta egotearekin

Inposatutako isiltasunetan azkena, familia egituran gertatutakoa nabarmena da Luciaren historian. Pollakek (2009) zioen “lotsaizunezko” gertakariak familian —eremu pribatuan: hona gatazken irakurketa androzentrikoaren eta bitarraren beste adierazpenetako bat— gordetzeko joera dagoela, gertakariok intimotzat hartuz eta ez publiko eginez —eta, beraz, ez politizatu—. Jelinek (2020), norabide horretan, seinalatzen zuen “normaltasunera” itzulera askotan pasatzen dela belaunaldi berriei gertatutakoa ez kontatzen, eta Martinek (2015) ohartarazten du horrek nolabait baldintzatzen duela datozenei historia modu konkretu batean kontatzea, gertakarien berri izateko eskubidea kenduz. Horixe da Luciari gertatutakoa. Zehazki, hamar urtez pentsatu zuen bere aita bihotzeko batek jota hil zela pentsatuz, eta hemezortzi zituela amari galdetzean gordeta zituen artxibo guztiak pasatu zizkion. Horrek beregan izandako inpaktuaz hitz egiten du Luciak, eta aldarrikatzen du txikitatik egia jakiteko eskubidea, analisisian ikusitako beste testigantzek esaten duten moduan.

Baina horretaz gain, interesgarria da bere bizipena, isiltasuna erresistentzia gisa ere erabili duelako —giza eskubideen arloan lan egin arren, eta euskal gatazkaren ondorenei heltzeko Bruselan lana egin arren, urteak pasatu zituen bere istorio propioa isiltzen—: bai bere egunerokoan, baita nirekin elkarrizketa egiterako unean ere. Are gehiago, solasaldiak iraun bitartean isilduko dela eta hori ere elkarrizketan jasotzea nahi zuela esan zidan, hala denborak berak ere kudeatu ditzakeela agerian utziz (Esteban, 2010; Castillejo). Le Bretonek esango lukeen moduan, isiltasunak une horietan zentzu ia terapeutikoa betetzen du (2001). Baina ez hori bakarrik, isiltasunarekin non eta nola haustea ere norberaren agentziaren adierazgarri da, eta Luciak ongi hautatu zuen norekin hitz egin aurrenekoz zein testuingurutan —bere aitaren heriotzaren 40. Urteurrenaren harira izan zen—.

Horrenbestez, hasieran finkatutako helburuak jasotzen ditu artikulu honek. Funtsean isiltasuna polisemantikoa dela baieztatuz (Sanchez, 2009). Andreen ikusezintasunak ezkutuan eduki ditu halako bizipenak, eta ezkutuan izateak esan nahi du aitortza eta erreparazioarako biderik ez dutela eduki andreok. Inposatutako isiltasuna izan dute bizkar atzean urteotan: dela estatuaren aldetik, dela gizarteak edota familiak eraginda. Baina ezin da ahaztu isiltasuna beraietzako tresna bat ere izan dela askotan: euren ez ezik euren inguruko segurtasuna bermatzeko.

5. Etorkizunerako planteatzen den norabidea

Behin hazia ereinda, eta kontuan hartuta lan hau doktore tesi baten kapitulu batetik erauzia dela, garrantzitsua iruditzen zait etorkizunean sakondu daitezkeen gaiak aipatzea. Batetik, agerian gelditu da inposatutako isiltasunei buruz edo erakundeek baliatutako isiltasunei buruz badagoela bibliografia dezente idatzita. Hautatutako isiluneei buruz, aldiz, ez hainbeste. Isiltasunaren balio erresistenteaz gehiago sakontzeko aukera irekitzen du lan honek. Bestalde, hitzeko isiltasun horiei testuan zein forma eman ikertzea eta hausnartzea ere interesgarria izango da, testu eta testura akademikotik harago ikerketa lanak aberasteko asmoz. Bide horretan batez ere ikerketa feministetatik egindako proposamenak aitzat hartzea ezinbestekoa da.

6. Erreferentziak

- Atutxa Ordeñana, I.; Retolaza Gutierrez, I. (koord) (2021). *Indarkeriak dantzazera behartzen gaituzte: Gatazka armatuaren irakurketa feministak*. Udako Euskal Unibertsitatea.
- Azpiazu Carballo, J. (2020ko maiatza). *Ur nahasien erraiak. LGTB* esperientzia eta politizazioak Hego Euskal Herriko herri mugimenduetan*. EHU / UPV.
- Crosby, A.; Lykes, M. B. (2011). Mayan women survivors speak: The gendered relations of truth telling in postwar Guatemala. *International Journal of Transitional Justice*, 5, 456-476
- Cancimance López, A. (2015). Los silencios como práctica de resistencia cotidiana: Narrativas de los pobladores de El Tigre, Putumayo, que sobrevivieron al control armado del Bloque Sur de las AUC. *Boletín de Antropología*, 30(49), 137-159.
- Castillejo Cuellar, A. (2005). Las Texturas del Silencio: Violencia, Memoria y los Límites del Quehacer Antropológico. *Empiria. Revista de metodología de ciencias sociales*, 9, 39-59.
- Dañobeitia, O. (2016) Biolentzia politikoa eta generoa Euskal Herrian, 90. hamarkadan. Ezker Abertzaleko emakumeen kasua”. *Ikasketa Feministak eta Generokoak Masterrean aurkeztutako MALa*.
- Esteban, M. L. (2015) La reformulación de la política, el activismo y la etnografía. Esbozo de una antropología somática y vulnerable. *Ankulegi* 19, 2015, 75-93
ISSN: 1138-347-X
- Etxebarrieta, O ; Rodriguez, Z. (2016). *Borroka armatua eta kartzela*. Susa.
- Fulchiron, A. (2016). La violencia sexual como genocidio. Memoria de las mujeres mayas sobrevivientes de violación sexual durante el conflicto armado en Guatemala. *Revista Mexicana de Ciencias Políticas y Sociales*, 61(228), 391-422.
- Galardi, M. (2018) Euskal gatazkaren ertzetako biolentziak. *Ikasketa Feministen eta Generokoen Masterreko Amaierako Lana*.
- García Gonzalez, A. (2019). *Multiple violences and practices of peace. A feminist approach to the post-ceasefire process in the Basque Country*. University of Brighton.
- Goikoetxea, J. (2015). Euskara, estatua eta feminismoa. *Jakin*, 208. Maiatza. 77-89.
- Guzman, G.; Mendia, I. (2013). *Mujeres con memoria: activistas del movimiento de derechos humanos en El Salvador*. Euskal Herriko Unibertsitatea, Hegoa.
- Jelin, E. (2017). *La lucha por el pasado: Cómo construimos la memoria social*. Siglo Veintiuno Editores.
- _____ (2020). La historicidad de las memorias. *Mélanges de la Casa Velazquez*, 50(1), 253-258.
- Le Breton, D. (2001). *El silencio*. Sequitur
- Martin Zapirain, I. (2015). *Eromena, azpimemoria eta isiltasuna(k) idazten: Hutsune bihurtutako emakumeak garaiko gizartearen eta moralaren ispilu*. EHU / UPV.
- Mendia, I, Guzman, G. (2012). *Ni olvido, ni silencio: Tribunal de Conciencia contra la violencia sexual hacia las mujeres durante el conflicto armado en Guatemala*. Universidad del País Vasco.
- _____ (2014). *La división sexual del trabajo por la paz: género y rehabilitación posbélica en El Salvador y Bosnia-Herzegovina*. Tecnos.
- Pollak, M. (2006). *Memoria, olvido, silencio. La producción social de identidades frente a situaciones límite*. Ediciones Al Margen.
- Rancière, J. (2010). *El Espectador emancipado*. Ellago.
- Restrepo Yepes, Olga Cecilia. (2007). ¿El silencio de las inocentes? Violencia sexual a mujeres en el contexto del conflicto armado. *Opinión Jurídica*, 6(11), 87-114.
- Rubin, G. (1975). The Traffic in Women: Notes on the ‘Political Econom’ of Sex *Toward an Anthropology of Women*. p 157-210.
- Sánchez G. (2009). *La masacre de El Salado: Esa guerra no era nuestra*. Taurus.
- Solnit, R. (2021). *La madre de todas las preguntas*. Capitan Swing.

7. Eskerrak eta oharrak

Honako artikulua hau Eusko Jaurlaritzaren diru laguntzarekin egiten ari naizen doktore tesiaren kapitulu batean oinarrituta dago. Ikasketa Feministen eta Generokoen masterra egin ostean, eta izen bereko doktore programaren baitan ondorengo titulua duen ikerketa ari naiz egiten: *Euskal gatazkaren (h)egiak: 1980ko eta 1990eko hamarkadetan beren senide edo lagunak gatazkaren erdigunean izan zituzten andreen memoriaren eta praktika erresistenteen bilketa feminista bat*. Master amaierako lanean aztertzeke gelditu zen hari muturretako bat da, hain justu isiltasunarena, eta Marta Luxan Serrano tutorea ari zait laguntzen honi guztiari forma ematen kasik gradu amaierako lanetik ere. Era berean, inguruko kide, aditu eta lagun feministen ekarpena ezinbestekoa izate(n) (ari) da. Amaitzeko, isilik egotea erabaki dutenei eta ahotsa altxa dutenei ere aitortza egin nahi diet lerrotan. Milesker zuriuneak hitzez betetzeagatik.

Kontsumitzaileen babes kolektiborako ordezkari-tza-akzioak

Leire Gutiérrez Molina

Euskal Herriko Unibertsitatea (UPV/EHU)

lgutierrez045@ikasle.ehu.eus

Laburpena

Kontsumitzaile batek enpresari baten praktika ez-zilegi bat pairatzen duenean, eta kaltetua denean, maiz, ez ditu haren eskubideak egikaritu, batez ere, erreklamatu duen munta txikia denean. Bada, kostu judizialek lor dezakeen zenbatekoa gainditu dezaketelako. Nolanahi, enpresa horrek kalte masibo bat eragin dezake, edo eragin du jada, kaltetu talde handi bat sortuz bere jardura arau-hauslearekin. Supostu hau ekiditeko edo konpontzeko, espainiar estatuak bere ordenamendu juridikoan kontsumitzaileen babes kolektiborako ordezkari-tza-akzioak arautzen dabil, batetik, praktika kaltegarriak eteteko eta etorkizunean ez errepikatzeko (etete-akzioak), eta bestetik, haien aplikazioz sortutako kalteak erreparatzeko (ordainketa-akzioak).

Hitz gakoak: ordezkari-tza-akzioak, interes kolektiboa, kontsumitzaileak, etete-akzioa, ordainketa-akzioak.

Abstract

When a consumer suffers an unlawful practice carried out by a trader, and it gets harmed, often, it will not exercise its rights, specially, when the quantity claimed is small. This is due to the high judicial costs, which could exceed the quantum the consumer might gain. Nevertheless, this trader could produce, or has already produced, a massive harm with its unlawful practice, which implies a large number of harmed people. In order to avoid or repair this case, the Spanish state is regulating, in its legal system, representative actions to protect consumers collectively, on the one hand, by prohibiting harmful practices and banning their repetition (injunctive measures), and on the other hand, by redressing the harmed ones (redress measures).

Keywords: representative actions, collective interest, consumers, injunctive measures, collective redress.

1. Sarrera eta motibazioa

Kontsumitzaileen defentsa, Espainiar ordenamendu juridikoan, politika sozial eta ekonomikoaren gida oinarri bat da. Beste hitz batzuetan, botere publikoek kontsumitzaileak babestu behar dituzte. Era honetan, Espainiar Konstituzioak (aurrerantzean, EK) agintzen du mekanismo eraginkorren bitartez bermatu behar direla sektore sozial honen segurtasun, osasun eta interes ekonomikoak (EK 51. artikulua). Botere legegilea, etengabe aritu izan da kontsumitzaileak babesteko neurriak sortzen, batez ere, EK argitaratu zenetik. Nolanahi, zuzenbidean adituak direnak ohartu dira, babes kolektiboa lortzeko bideak, agian, ez direla hain eraginkorrak eta horiek moldatu behar direla.

70. hamarkadan hasi ziren Europar kontsumitzaileen aldeko politikak egiten, Espainiar estuan EBren eragina ikaragarria izanik. Momentuan, herrialde industrializatuetan ezarri zen ekonomia egiturak, ezin zuen, besterik gabe, kontsumitzaileak babestu. Ekonomiak zein gizarteak masa-kontsumora egin zuen salto, alde batetik, gehiago ekoizten zelako eta ondasunen eskaintza handiagoa zelako, eta bestetik, salmenta-teknikak asko aldatu zirelako (publizitate eta praktika komertzial agresiboak nabarmenduz). Kontestu horretan, kontsumitzaileak ez zuen ahalmenik enpresariari kalitate eta prezio egokiak galdatzeko, alegia, kontsumitzaile eta enpresariak ez zuten negoziatzeko ahalmen berbera, kontsumitzailea kontratuko alderdi ahula izanik. Gainera, EBean barne-merkatua ezarri zenez

geroztik, estatuen arteko salerosketak areagotu ziren eta, ondorioz, kontsumitzaileak kalteak pairatzeko arriskua handitu zen.

Urteak aurrera joan ahala, kontsumitzaileoi eskubideak aurrezagutu zaizkigu eta babeserako lege eta arau ugari ditugu, nolana, badaude zenbait eremu non oraindik gabeziak atzematen diren, horien artean, babes kolektiboaren alorrean. Laburki, gure ordenamendu juridikoak babes kolektiboan “defizit arautzaile eta aplikatiboa” dauka (Garnica *et. al.*, 2021), izan ere, babes kolektiborako gure ereduak ez dauka gaitasunik eraginkorki masa-litigazioarekin amaitzeko.

Azken urteotan, sarritan entzun izan da zenbait enpresek abusuzko praktikak aurrera eraman dituztela eta kaltetu ugari egon direla horien eraginez, batez ere, sektore jakin batzuetan, hala nola, finantza- eta banku- sektoreetan, non kontsumitzaileen ezagutza teknikoak baxuak izan ohi diren. Nori ez zaizkio ezagun egiten hipoteken zoru- klausulak, hipoteken eratze-kostuen klausulak, edota 2006-2013 urte bitartean eman zen automobilen kartela?

Kasu horietan, non praktika batengatik hainbat kaltetu egon diren, egokiena izango litzateke akzio edo demanda kolektibo baten bitartez, kaltetu guzti horiek haien interesak babestuak ikustea. Baina, zoritxarrez, praktikan ez da horrela izaten, normalean, kontsumitzaileek ez dutelako erreklamatzeko eta erreklamatzeko baldin badute era indibidualen egiten baitute. Horrek, auzitegiak kolapsatzeaz gain (masa-litigazioa), enpresarien inpunitatea eragin dezake, milaka kaltetuen artean bakar batzuek soilik demandatuko dutelako, eta ziurrenik, irabaziak izaten jarraituko baititu enpresariak.

Nahiz eta espainiar ordenamenduan enpresarien praktika ez-zilegiak eteteko eta etorkizunean haien erabilera ez errepikatzeko akzio kolektiboa existitu, ez da sarritan erabiltzen, kontsumitzaileen babes kolektiboa babes indibidualaren itzalpean geratzen delarik. Zergatik ez da babes kolektiboa egikaritzen? Ez al da erabilgarria? Zergatik ez dira neurri hauek gehiago sustatzen? Zein gabezia ditu haren erabilera hain mugatua izateko? Kontsumitzaile eta erabiltzaileak defendatzeko beharrezkoa deritzogu babes kolektiboa indartzea, batez ere, eragindako diru-kalteak txikiak direnean, horrek eragingo baitu benetan sektore ahul honen babesa benetakoa izatea. Babes-bide kolektiboen bitartez kontsumitzaileen babes-eraginkorrerako eskubidea errealitate bihurtuko da, justiziarako sarbidea izango baitute. Arrazoi guzti hauek direla medio, eta kontsumitzaileen interes kolektiboak defendatzeko bideak indartzeko asmoz, espainiar legedia aldatze bidean dago, azalduko den 2020/1828 Zuzentaraua¹ bere ordenamendu juridikoan egokitze bidean baitago.

2. Arloko egoera eta ikerketaren helburuak

Espainian ezarria egon den, eta oraindik indarrean dagoen babes-kolektiborako ereduaren porrota faktore ezberdinek eragin dute. Hasteko, bere erregulazioa eskasa eta sakabanatua da. Haatik, ez da benetako babes kolektiborako eredu existitzen, izan ere, egungo espainiar sistemak ez ditu modelo horien xedeak bere egiten. Hots, ez dago eraginkortasun eta ekonomia prozesalik, ez dira jarduera ez-zilegiak oztopatzen, ez zaie demandatzaile txikiei justiziarako sarbidea eskaintzen, demandatuak ez dira abusuzko eta oinarrigabeko demandengandik babesten, ez dira kontraesankorrak diren ebazpenak ekiditen, ezta kalte-ordainen banaketa berdintsua egiten ere (Planchadell Gargallo, 2017). Errealitatean, Prozedura Zibileko Legeak (une honetatik aurrera, PZL) ez ditu akzio kolektiboak definitzen, ezta prozesu berezirik sortu horientzat. Besterik gabe, zenbait berezitasun dituzten prozedura arruntak dira, finean, prozesua zaildu besterik egiten ez duten berezitasunak izanik². Baita ere, aipatzekoak dira porrotaren arrazoi gisa, zenbait kontsumitzaile erakundek ez dutela funts nahikorik akzio kolektibo bat tarteratzeko, edota abokatuentzat abantaila izan daitekeela demanda indibidualak ezartzea diru gehiago irabazi baitezakete.

¹ DOUE-L-2020-81785.

² Adibidez, demanda kolektibo asko ez-onartuak izan ohi dira kontsumitzaileen elkarte demandatzaileak ez dituenean kaltetutako kontsumitzaile guztiak deitzen demanda tarteratu aurretik, horretarako beharra zegoenean. Hala dio, AGUILERA MORALES, M. (2021), Ante el reto de diseñar un modelo de tutela colectiva de manos de la Directiva (UE) 2020/1828, *Revista Española de Derecho Europeo*, 78-79, 102.

Kontsumitzaileen eskubideen alde, zuzenbide prozesalean atzemandako gabezien inguruan, Europar Batasuneko Justizia Auzitegiaren (hemendik aurrera, EBJA) papera funtsezkoa izan da, judizio aurreko arazoak edo kuestioak ebazteagatik. Alegia, estatu kideetako epaileek ez dutenean argi izan ea haien ordenamendu juridikoko arauen interpretazioa Zuzenbide komunitarioarekin bateragarria ote zen, EBJAri eskatu diote horren inguruan mintzatzeko eta, maiz, ebazpen oso esanguratsuak egon dira. Asko izan dira, kontsumitzaileen babesa bermatzeko, gaur egunera arte mugiezinak ziruditen irizpide edo printzipioak (adibidez, gauza epaituarena) berraztertzea eragin dituzten ebazpenak, horien artean, EBJAko 2022ko maiatzaren 17ko epaia³. EBJAk Estatuak zuzenbide prozesalean duten autonomia printzipioari mugak ezartzen dizkio, bada, araudi prozesal eta jurisprudentzia oso zurrunez kontsumitzaileen babesa zaildu baitezakete (Fernández Seijo, 2022). Bide honetatik, ondoriozta daiteke EBJAk lan ikaragarria egin duela EBeko estatu kideen araudi prozesala harmonizatzeari dagokionez.

EB bi norabidetan jo du, aspaldidanik, kontsumitzaileen babesean: batetik, nazioarteko gatazketan ematen ziren zailtasunak konpontze bidera⁴, eta, bestetik, kontsumitzaileen babes kolektiboa lortzeko bidera (Lasarte Álvarez, 2010). Ikerketa honen intereserako, aipatzekoak dira, babes kolektiboan eta, orokorrean, justiziarako sarbidean oinarrituak egon diren hurrengo lanak: EBak kontsumitzaileen babesaren alde argiratutako ebazpen ugariak⁵; 1993ko Justiziarako sarbidearen eta merkatu bakarreko gatazkak ebaztearen inguruko Liburu Berdea⁶; 98/27 Zuzentaraua, kontsumitzaileen interesen babeserako etete-akzioen inguruko⁷; 2008ko Kontsumitzaileen baliabide kolektiboaren inguruko Liburu Berdea⁸; 2009/22/CE Zuzentaraua, kontsumitzaileen interesen babeserako etete akzioen inguruko⁹; 2013ko Batzordearen Gomendioa etete- edo ordainketa- mekanismoei aplikagarri zaizkien printzipioen inguruko¹⁰, eta, ikerketaren objektu den 2020/1828 Zuzentaraua.

Espania ez da izan babes kolektiboa eraginkorki lortzeko zailtasunak izan dituen estatu kide bakarra. EBk azaldu du globalizazioak eta digitalizazioak handitu dutela kontsumitzaile kopuru handi bat merkatal-praktika batentatik kaltetuak suertatzeko arriskua, eta baita, nazioarteko gatazka batean

³ EBJAko (Areto Nagusia), 2022ko maiatzaren 17ko epaia (C-600/19): Gatazka honetan, kontsumitzaile bat demandatua izan zen hipoteka-exekuzio batean, baina epaitegiak ez zituen hipoteka kontratuko klausula guztien ofiziozko azterketa egin, horien abusuzkotasuna baloratuz. Klausula bakar bat aztertu zuen. Kasu horretan, EBJAk ebatzi zuen kontsumitzaileak ez zuela aukerarik izan apelazio helegitea tarteratzeko edo epaia aurkaratzeko, izan ere, EBJAk Auzitegi Gorenaren 2013ko maiatzaren 9ko doktrina ezetzatu zuenean (bere auzia ebazteko aplikatu zena), kontsumitzaileari lehen auzialdiko ebazpena aurkaratzeko epea agortu zitzaiolako. Horrela, EBJAk ebatzi zuen ez zela posible argudiatzea, prozedura horren hurrengo izapideetan edo beste prozedura batean, kontsumitzaileari gauza epaitua eta preklusio printzipioak aurkaratze edo oposizio arrazoi gisa. EBJAk epai honekin kontsumitzaileari atak zabaltzen dizkio kasu anitzagoetan kontratuzko klausula baten abusuzko izaera, eta haren deuseztasuna, aitortzeko.

Abusuzko klausulen alorrean eman da, ikuspegi prozesal zibiletik begiratuta, EBJAk izan duen eragin handiena, esate baterako, EBJAko 2013ko martxoaren 14ko (C-415/11) Epaia, “Aziz kasu” gisa ere ezaguna, garrantzia izugarria izan zuen, adierazi baitzen epaileak beharra zuela ofizioz abusuzko klausulak aztertzeko. Ebazpen honek eragin zuen PZLko 695 eta 815. artikuluen erreforma.

⁴ 2020/1828 Zuzentarauak hura ere jorratzen du, nazioarteko gatazketan ordezkartza-akzioak tartera daitezkeela azalduz eta berezitasun edo aipamen bereziak eginik.

⁵ Programa orokorrean alorrean hurrengoak aurki ditzakegu: 1975eko programa [Europar Batasuneko Aldizkari Ofiziala (EBAL), C 092, 1975/04/25], 1981eko programa [EBAL, C 133, 1981/06/03], 1986ko programa [EBAL, C 167, 1986/06/05], 1996ko hirurteko plana [COM, 96, 13 finala, 1996/02/14].

Kontsumitzaileek justiziarako sarbidea izateko eskubidearen inguruan, aldiz: 1985eko Europar Batzordearen Komunikazioa, kontsumitzaileen justiziarako sarbidearen inguruko [COM (84) 692 finala, 1985/01/0]; 1987ko Europar Parlamentuaren Ebazpena [EBAL, C 99, 1987/04/13]; 1987ko Ebazpena, kontsumitzaileen justiziarako sarbidearen inguruko [EBAL, C 176/2, 1987/07/04]...

⁶ COM (93) 576 finala, 1993/11/16.

⁷ DOUE-L-1998-81007

⁸ COM (2008) 794 finala: Liburu honetan aztertu ziren arau baten urraperen baten ondorioz kontsumitzaile kaltetu ugari zeudenerako mekanismoak, erreklamazio masiboei konpentsazio egokia emateko baliabide kolektiboan ipintzen zuelarik arreta berezia.

⁹ DOUE-L-2009-80802

¹⁰ DOUE-L-2013-81506. EBk gomendatzen zuen jada estatu kide guztietan bi baliabide kolektibo diseinatu behar zirla kalte masiboak sortzen zirenerako. Batetik, praktika kaltegarriak ekiditeko edo etete baliabidez, eta, besterik, kalte-ordaina eskatzeko aukera ematen zuen mekanismoa.

murgildua ikustekoa. Ondorioz, ohartarazi da, egun, kontsumitzaileei praktika ez zilegiengatik babesteko bide eraginkorrak falta direla (nahiz eta saiakera ugari egin diren haiek lortzeko). Areago, EBk adierazi du mekanismo baliagarrien faltan, kontsumitzaileek merkatuan konfiantza galdu dezaketela, eta lehiakortasuna desitxuratu daitekeela. Egiari zor, agerian jarri da europar kontsumitzaileen gehiengoek, haien interesen alde borrokatu nahi duten kasuetarako, ez dutela konfiantzarik judizios kanpo gatazkak konpontzeko mekanismoengan (ingelesezko *ADR* mekanismoengan), eta are gutxiago auzitegiengan¹¹. Batez ere, auzitegiengan konfiantza berrindartzeko, aukera paregabea dirudi ordezkartza- akzioen Zuzentaraua.

Gauzak horrela, eta benetako babes kolektibo egokia lortu nahian, praktika ez-zilegiei amaiera emateko eta haiengatik egoki konpentsatuak izateko, EBak, 2020ko azaroaren 25ean, 2020/1828 Zuzentaraua onartu zuen, kontsumitzaileen interes kolektiboen babeserako ordezkartza-akzioen ingurukoa. Etete-akzioen xedea da zenbait arau urratzen dituzten praktikak etetea edo debekatzea. Bestetik, ordainketa-neurrien funtsa da enpresariak kaltetutako kontsumitzaileei irtenbideak eskaini behar izatea (adibidez, kalte-ordaina, erreparazioa, ordezkartzea, prezioaren murriztea, kontratuaren erresoluzioa edo ordaindutako prezioaren itzultzea). Beharrezkoa zirudien, EB mailan, jada galdagarriak ziren etete-akzioez gain, estatu kide guztietan, masan mingarria zen praktika batengatik kontsumitzaileak kaltetuak zirenean, ordainketa lortzeko mekanismo kolektibo bat izatea. Hauxe da, zehazki, 2020/1828 Zuzentaruak sartzen duen tresnarik edo berezitasunik nabarmengarriena. Hala, estatu kide guztietan aukera egongo da ordainketa-akzioa aurkezteko, eta hura onesten den kasuetan bi ondorio nagusi egongo dira. Alde batetik, kontsumitzaile oro, edo asko, erreparatuak izango dira, eta beste aldetik, enpresariak eragin ekonomiko handia izango du (etete-akzioekin erkatuz), ziurrenik praktika ez-zilegiak erabiltzeko estimulua urrituz. Argi dago, ordainketa-neurriak prebentzio neurri gisa jolas dezakeela.

Alabaina, ez dugu ahaztu behar etete- zein ordainketa-neurriak ordezkartza-akzioen bitartez eskatu behar direla. Alegia, kontsumitzaileek ezin izango dituzte haien kabuz eskatu, baizik eta horretarako gaitutako erakundeek eskatu beharko dituzte. Era honetara, EBk, estatu kideei agintzen die gaitutako erakunde horien finantzazioa arautzea eta akzio horien tarteratzea erraztea. Bestela, diru-faltan, ez baitira tarteratuko.

Orohar, EBk, Zuzentaruarekin hartzen dituen neurriekin, bilatzen du kontsumitzaileen interes kolektiboak edo interes orokorrak mekanismo eraginkor eta baliagarri bitartez babesteko egotea. Nolanahi, ez da merkatuaren funtzionamenduaz, lehiakortasun aske eta enpresariaren babesaz ahazten, abusuzko demandak tarteratzea ekiditeko xedapenak sartuz.

Espaniar estatuari dagokionez, estatu kide izateagatik, EBeko gida oinarriari jarraitu behar die. Horrexegatik, Estatuko legegileak bere ordenamendu juridikora sartu behar ditu kontsumitzaileen babes kolektiboa lortzeko Zuzentaruak ezarritako neurri oro. Autore batzuen iritziz, aukera aparta litzateke gure ordenamendu juridikoak esparru honetan dituen gabeziak estaltzeko eta sistema berri bat borobiltzeko (Aguilera Morales, 2021). Bide honi jarraituz, eta Zuzentaruaren egokitze bidean lehen pausuak emanik, 2022ko abenduaren 20an Ministro Kontseiluak “Kontsumitzaileen interes kolektiboak babesteko ordezkartza-akzioen Lege Aurreproiektua” onartu zuen (aurrerantzean, Aurreproiektua). Aurreproiektuak ordezkartza-akzioen izapidetzea era zehatzean arautzea proposatzen du PZLko IV Liburuko IV Titulu berrian. Aurrera pausu itzela deritzogu, berezitasun soil batzuk sartu beharrean, ordezkartza-akzioak xehetasunez arautuak egongo baitira 58 artikulutan. Areago, ordezkartza-akzioetarako aurreikusten duen aplikazio eremua Zuzentaruak ezartzen dituen materietatik haratago doa¹², kontsumitzaile eta erabiltzaileen eskubide eta interes kolektiboak kaltetzen dituen edozein praktikaren aurrean egikaritu daitezkeelako.

¹¹ Zehazki, 2018an egindako inkesta batean, kontsumitzaileen %42,2k adierazi zuten ADR mekanismoenganako konfiantza zutela eta %31,6k soilik zuten konfiantza auzitegiengan: European Commission, Consumers, Health, Agriculture and Food Executive Agency, (2020). *Consumers' attitudes towards cross-border trade and consumer protection 2018 : executive summary*, Publications Office. Kontsultagarria: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/2094456a-ecc2-11ea-b3c6-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/source-219132242>

¹² Zuzentaruak bere Eranskinean arau multzo bat zerrendatzen du, horien urrapena dakartzaten praktiken kontra soilik egikaritu daitezkeelarik akzioak.

Azaldutakoa kontuan izanik, lan honen helburuak anitzak dira. Alde batetik, kontsumitzaileek dituzten babes mekanismoak aztertzea, batez ere, kolektiboak, orain arte izan dituzten gabeziak plazaratuz. Bestalde, 2020/1828 Zuzentarauak ezarri nahi dituen neurriak ikertuko dira, azalduz, ea egungo Espainiar sisteman zein berrikuntza edo aldaketa ekarriko dituen. Gauzak horrela, Espainian argitaratzen den Legea sakontasunean aztertuko da, nagusiki, bai etete- zein ordainketa- akzioak egikaritzeko prozesuen izapidetza landuz. Datu guzti hauekin, bada, lortuko da ondorioztatzea ea egun atzeman diren hutsuneei erantzuten zaien. Laburtuz, kontsumitzaileen interes kolektiboak zelan babestu ikasiko da, horretarako egungo egoera eta etorkizuneko aztertuz. Zalantzarik gabe, azterketa guzti hau behar bezala borobiltzeko, lanean zehar, atzerriko (bai Europa mailako, zein Europatik kanpoko- bereziki, Ameriketako Estatu Batuetako-) babes kolektiborako mekanismoak landuko dira, ordezkaritza-akzioek *class-action* mekanismotik dituzten ezberdintasunetan sakonduz¹³.

3. Ikerketaren muina

Adierazitako helburuak lortzeko, lana atal ezberdinetan banatzen da.

Lehendabizi kontsumitzaileen defentsaren lehen hastapenak aipatzen dira, Kontsumo Zuzenbidera lehen hurbilera eginik. Argi nabarmenduko da, atal honetan, Espainian eragin izugarria izan duela EBk, hark bultzatu baititu kontsumitzaileen aldeko politikak eta arauak. Arestian esandakoari helduz, ezin dugu ahaztu EBJAk espainiar araudian izan duen garrantzia, erreforma asko haren ebazpenen ondorioz egin baitira¹⁴. EBaren eraginaren beste isla garbia bat da, zelan ez, 2020/1828 Zuzentaruak. Ondoren, estatu mailan kontsumitzaileen babeserako dugun legeria, bai materiala zein prozesuala, aztertzen da, sustantiboa gainetik ikusten bada ere. Era honetara ikusten da arau ugari daudela, baina, gehiengoek eskubideak eta betebeharrak aintzatesten dituztela. Oso gutxik jorratzen dituzte, era zehatzean, kontsumitzaileek dituzten baliabideak eskubide horiek defendatzeko, alegia, lege prozesalak ez dira anitzak edo besterik gabe, lege orokorren xedapen berezi batzuetara murrizten dira. Azaldutakoarekin estu harremanetan, beharrezkoa deritzogu kontsumitzaileen elkarteak eta kontsumitzaileen babeserako beste erakunde batzuen inguruko azalpenak ematea, besteak beste, hauek baitira ordezkaritza-akzioak egikaritzeko ahalmena izango dutenak.

Hurrengo atalean, kontsumo gatazkak konpontzeko bide ezberdinak aztertzen dira. Ildo honetatik, judizioz bidez gain, judizioz kanpoko beste mekanismo egokiak ere badaudela ikasiko da, hala nola, bitartekaritza eta arbitrajea, azken aldian oso sustatuak kontsumo gatazkak konpontzeko. Ez dugu ahaztu behar, bada, kontsumo liskarretan, askotan, hobe dela, autore batzuen aburuz, gatazkatsuak ez diren mekanismoak baliatzea etorkizunean kontratuzko-harremana izaten jarraitu nahi baldin bada (Pérez Daudí, 2022). Babes-bide ezberdin hauen erkaketa egin ondoren eta haien abantailak eta desabantailak azpimarratu ostean, lana bide judizialean oinarritzen da. Bereziki, babes kolektiboaren garrantzia azpimarratuko da, ordezkaritza-akzioak eremu honetan kokatzen baitira. Babes kolektiboaren ereduaren barrenduko gara, eta haren garrantzian, bada, batzuetan babes indibiduala ez delako nahikoa kontsumitzaileak babesteko. Adibidez, munta txikiko erreklamazioak direnean eta judizioaren kostuak lortu daitekeena baino altuagoa izan daitekeenean demanda indibidualek ez dute balio, ez baitira tarteratuko. Edota, praktika bat etengabe errepikatzen denean eta erreklamazio indibidual ugari aurkezten direnean kaltetutako bakoitzaren interesak asetzeko, posible da akzio indibiduala egikaritzuz

¹³ *Class-action* neurriak Ameriketako Estatu Batuetan ezarrita dauden babes kolektiborako tresna da. Hala, xehetasunez aztertuko dira EBren ordezkaritza-akzioak hauengandik dituzten ezberdintasunak, 2020/1828 Zuzentaruak, zehazki, adierazten delako ez nahi dela Estatu Batuetako *class-action* ezarri.

¹⁴ Adibidez, Urriaren 5eko 42/2015 Legeak, PZL erreformatzen duena. Honetan, PZLko 815. artikulua moldatzen zen, izan ere, EBJAk 2012ko ekainaren 14ko epaian (C-618/10) adierazi zuen Europar legeria urratzen zuela prozesu monitorioetan epaileak klausulen abusuzko izaera ofizioz aztertu ezin izateak. Laudo arbitralen betearazpena eskatzen zen kasuetarako, irtenbide berdina hartu zuen espainiar legegileak, posiblea izanik ofiziozko kontrola egitea, EBJAko 2009ko urriaren 6ko epaiari jarraiki (C-40/08).

norberak bere interesak berrezartzea, baina prozesu bikoiztasun ugari sortuko ditu, Justizia motelduz, ebazpen kontraesankorrak azalduz...

Lan honen xedea, egun, ezarri nahi diren ordezkari-akzioak era espezifikoan ikertzea da. Nahiz eta oraindik Espainiar estatuan ez den onartu Kontsumitzaileen interes kolektiboak babesteko ordezkari-akzioen Legea, 2020/1828 Zuzentarauak ezartzen dituen aldaketa nabarmenenak aztertzen dira, ondoren, Espainiar ordenamenduak jarraituko duen noranzkoa bideratzeko. Momentuz, Lege Aurreproiektua dugunez gero, hura baliatuz egingo da azterketa, nahiz eta kontziente garen, etorkizun hurbilean, legegileak posible duela zenbait aldaketa sartzea.

Banan-banan ikustatuko dira etete-neurriak eta ordainketa-neurriak lortzeko jarraitu beharreko prozesuak, horiek sakonki garatuz, batez ere, azkenak. Ordainketa-neurrien sakontasun bereziaren arrazoia da akzio hauek, edukian, berriak direla, gaur arte estatu mailan ez baitzegoen neurri ordainarazle bat eskatzeko akzio kolektiborik. Haren ordezkari, akzio indibidualen metaketa ematen zen. Gaur egunera arte, etete-akzio bat egikaritzen zenean, eta praktika bat debekatzen zenean, espainiar estatuan kontsumitzaile indibidualak arazoak izan ohi zituzten haien kalteak indibidualizatzeko eta, azken batean, haiek benetan nahi zutena lortzeko: beraien interes ekonomikoak berrezartzea eta konpentsatuak izatea. Arazo horri amaiera emateko sortzen dira ordainketa- akzioak.

Amaitzeko, eta behin ordezkari-akzioak era zehatzean eta garatuan ikertu ondoren, ondorioztatu ahal izango dugu ea akzio hauen helburua bete daitekeen, alegia, kontsumitzaileen interes kolektiboak modu eraginkorrean babestea. Aztertuko da ea orain arte kontsumitzaileek aurkitzen zituzten trabak gaintzen diren, edo behintzat horiek leuntzen diren. Nolanahi, baita beste estatu batzuetan, bai European zein Amerikan, kontsumitzaileen babes kolektiborako dauden neurri eta baliabideak aztertuko dira, plazaratzeko ea gure lege-sisteman horiek sarrera izan dezaketen eta azaltzen diren oztopoei aurre egiteko baliagarriak diren.

Finean, lanaren muina ordezkari-akzioak sakontasunean ikertzea da, horien berritasunak motibaturik eta, batik bat, kontsumitzaile eta erabiltzaileek laster haien esku izango dituzten babes-mekanismo berriak ezagutu ditzaten.

4. Ikerketaren ondorioak

Urteetan epaitegi eta auzitegietan eman den praktikak ikusarazi digu kontsumitzaileen babes kolektiboa lortzeko demandak ez direla oso ohikoak izan, eta horiek ezarri direnean, zailtasun prozesalekin topo egin izan dela. Funtsean, epaia exekutatu edo betearazi behar zenean. Kontsumitzaile bakoitzak, azken finean, bilatzen duena baita bere kaltea indibidualizatu dadin eta horren arabera kalte-ordaina jasotzea. Zelan indibidualizatu daiteke demanda kolektibo baten ondorioz lortu den kondenazko epai hura? Kontsumitzaileak, askotan, ikusten zuen bere interes asetzeko denboran asko luzatzen zela. Ulertu izan da, demanda kolektibo baten bidez lortzen den epaia indibidualki betearaztea zaila zela. Horrexegatik, ordainketa-akzioak jaio dira.

Aurreko atalean azaldu den eran, ikerketa egin ondoren, ikusiko dugu ea Espainiar ordenamenduak lortu duen kontsumitzaile eta erabiltzaileen interes kolektiboak babesteko mekanismo eraginkorrak ezartzea, batez ere, haien interes indibidualak asetzeko orduan.

Aurreratzen dugu, nahiz eta, teorian, arau egokiak direla uste dugun, ikusi beharko dela zelan izapidetzen diren Auzitegietan prozesu horiek eta zer nolako trabekin egiten duen topo demandatzaileak eta, orohar, kontsumitzaileak. Traba berberekin aurkitzen da? Edo jada horiek konpondu dira? Traba berriak sortu dira?

Ikerketak ondorioztatu nahi du ea benetan ordezkari-akzioak mekanismo eraginkorrak diren kontsumitzaile eta erabiltzaileen interes kolektiboak babesteko.

5. Etorkizunerako planteatzen den norabidea

Ikusi izan denez, lan honen ikuspegia etorkizunera begira dago. Hots, Espainian 2020/1828 Zuzentaraua zelan egokituko den aztertzea du xede, oraindik, martxan dagoelarik. Momentuz, egungo egoera aztertuko da, azalduz zeintzuk diren somatu diren hutsuneak edo faltak, eta ondoren bai Zuzentarauak bai Lege Aurreproiektuak ezartzen dituen neurriak aztertuko dira, etorkizunean kontsumitzaileek izango dituzten ordezkartza-akzioetara hurbiltzeko. Espero dugu, Doktoretza tesia egin heinean, Legea onartu izana eta ezartzen diren aldaketak sakontasunean aztertzea, auzitegiatan emandako lehen epai eta interpretazioak baliatuz.

Uste dugu, teorian, aurrera pausu itzela izango dela babes kolektiboa lortzeko eta, batez ere, ordainketa-neurriak asko erraztuko duela ordainketa galdatzeko prozesua, gehien bat, prozesu berezi baten bitartez garatua izango delako xehetasunean.

6. Erreferentziak

- Crespo Mora, M. (2022): Las acciones colectivas para el resarcimiento de los perjuicios individuales de los consumidores: una relectura desde el Derecho civil, *Revista Crítica de Derecho Inmobiliario*, 793, 2485-2530.
- Achón Bruñén, M. (2020): Futuras reformas legales que afectan a pleitos con consumidores y usuarios: especial referencia a la extensión de efectos y al “pleito testigo” en los procesos de nulidad de cláusulas abusivas, *Práctica de Tribunales: Revista de Derecho Procesal Civil y Mercantil*, 146, 1-14.
- Aguilera Morales, E. (2018): Concurrencia de acciones colectivas e individuales. La solución a un problema de legalidad ordinaria de manos del TJUE in A. Ruda González eta C. Jerez Delgado (zuz.) *Estudios sobre Jurisprudencia Europea: materiales del I y II Encuentro anual del Centro español del European Law Institute*, Sepin Editorial Jurídica, Madril, 437-487.
- Aguilera Morales, M. (2021): Ante el reto de diseñar un modelo de tutela colectiva de manos de la Directiva (UE) 2020/1828, *Revista Española de Derecho Europeo*, 78-79, 97-138.
- Armenta Deu, M.T. (2013), *Acciones colectivas. Reconocimiento, cosa juzgada y ejecución*, Marcial Pons, Madril.
- Ariza Colmenarejo, M. (2012): *La acción de cesación como medio para la protección de consumidores y usuarios*, Thomson Reuters Aranzadi, Zizur Txikia.
- Bonachera Villegas, R. (2018): *Tutela Procesal de los Derechos e Intereses de los Consumidores*, *Derecho Procesal Práctico*, Tirant lo Blanch, Valentzia.
- European Commission, Consumers, Health, Agriculture and Food Executive Agency, (2020): *Consumers' attitudes towards cross-border trade and consumer protection 2018 : executive summary*, Publications Office. Kontsultagarria: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/2094456a-ecc2-11ea-b3c6-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/source-219132242>
- Fernández Seijo, J.M. (2022): Hacia un Derecho Procesal de consumo (Comentario a las recientes Sentencias del Tribunal de Justicia de la Unión Europea en materia de consumidores), *Actualidad Civil*, 7.
- Gárnica Martín, J.F., Ferreres Comella, A., Díez-Picazo Giménez, Aguilera Morales, M. (2021) Algunas ideas sobre la transposición de la Directiva 2020/1828 relativa a las acciones de representación para la protección de los intereses colectivos de los consumidores, *Diario La Ley* (prentsan).
- István Nagy, C. (2015): The European collective redress debate after the European Commission's recommendation: One step forward, two steps back?, *Maastricht Journal of European and Comparative Law*, 4, 530-552.
- Izquierdo Grau, G. (2019): Análisis sobre la regulación de las acciones colectivas en el ordenamiento jurídico español a la luz de las directrices de la Comisión Europea, *Revista General de Derecho Procesal*, 49.
- Jimeno Bulnes, M. (2018): El diálogo entre Tribunales europeo y nacional: su incidencia en Derecho Procesal Español in F. Jiménez Conde (zuz), *Adaptación del Derecho Procesal Español a la normativa europea y a su interpretación por los Tribunales*, Tirant lo Blanch, Valentzia, 101-135.
- Lasarte Álvarez, C. (2010): Manual sobre protección de consumidores y usuarios, Dykinson, Madril.
- López Jiménez, JM (2021): La protección de los consumidores y las acciones de representación una primera aproximación a la Directiva (UE) 2020/1828, *Diario La Ley*, 9834.
- López Sánchez, J. (2022): Prospectiva de la tutela colectiva en España: entre el proceso testigo y la transposición de la Directiva 2020/1828 in Barona Vilar, S. (arg.), *Justicia poliédrica en periodo de mudanza (nuevos conceptos, nuevos sujetos, nuevos instrumentos y nueva intensidad)*, Tirant lo Blanch, Valentzia, 119-146.
- Martínez Del Toro, S. (2021): Líneas generales del sistema de acciones colectivas planteado por la Directiva europea sobre acciones de representación, *Práctica de tribunales: revista de derecho procesal civil y mercantil*, 150.

- Mascarell Navarro, MJ (2018): Adhesión a la sentencia colectiva de condena de los consumidores y usuarios no determinados individualmente (la vía del art. 519 LEC) [Adhesion to the collective judgment of sentence of consumers and users not determined individually (ia art. 519 LEC)], *Justicia: Revista de derecho procesal*, 2, 43-111.
- Planchadell Gargallo, A. (2017): Acuerdos y acciones colectivas: ¿Una posibilidad real?, in A.I. Blanco García (arg). *Mediación Civil*, Tirant lo Blanch, Valentzia, 73-92.
- Pérez Daudí, V. (2022): Los ADR en materia de consumo y la eficacia de la justicia. ¿Realmente protegen al consumidor? in S. Barona Vilar (arg.), *Justicia poliédrica en periodo de mudanza (nuevos conceptos, nuevos sujetos, nuevos instrumentos y nueva intensidad)*, Tirant lo Blanch, Valentzia, 249-272.

7. Eskerrak eta aipamenak

Lan hau nire Doktoretza Tesi proiektua da, eta horrexegatik, esker bereziak eman nahiko nizkioke Manuel Dominguez Serra Fundazio Pribatuari, hark emandako diru-laguntzak ikerketa hau erosoago eta dedikazio handiagoz egitea erraztu didalako.

Euskal Herriko Unibertsitateko Hezkuntzaren Museoko urtekariaren balioa Hezkuntzaren Historiarako lehen mailako iturri gisa

Irati Amunarriz-Iruretagoiena, Aintzane Rodríguez-Poza, Peio Manterola-Pavo
UPV/EHUko Hezkuntzaren Museoa, Manuel Lardizabal, 2, 20018 Donostia, Gipuzkoa
irati.amunarriz@ehu.eus

Laburpena

Erakunde askok memoriak, urtekariak, aktak etab. idazten dituzte egindako lanen berri emateko. Ez da desberdina hezkuntza-erakundeen kasuan, XIX. mendearen amaieraz gozotik hainbat motatako memoriak egin baitituzte: ikuskaritzakoak, oposizio-aldikoak, praktiketakoak... Duela gutxi arte gutxietsiak izan badira ere, gero eta egile gehiago dira, iturri gisa duten balioaz ohartuta, Hezkuntzaren Historia arloko hainbat ikerketatan iturri nagusi gisa erabiltzen hasi direnak. Mota askotariko memoriaren ekoizpen horren baitan, urtekariak topa ditzakegu. Azken hauek lehen mailako iturri gisa duten balioa nabarmendu nahi da dagokigun ekarpenean.

Hitz gakoak: Urtekariak, Hezkuntzaren Historia, iturri berriak

Abstract

Most institutions write memoirs, yearbooks, minutes, and so on to give an account of the work carried out, and this is no different in the case of educational institutions, which have produced memoirs of several kinds since the end of the 19th century: inspection memoirs, memoirs of competitive examinations and so on. Although rarely used to date, there are many authors who, convinced of their value as a documentary source, have begun to use them as a primary source in different research projects in the field of the History of Education. Within this production of memoirs of several kinds, we find the yearbooks. This contribution aims to highlight the value of them as a primary source.

Keywords: Yearbooks, History of Education, new sources

1. Sarrera eta motibazioa: Hezkuntzaren Historiarako iturri berrien bila

XX. mendearen amaieraz gozotik, hezkuntzako historialariek, iturri berrien erabileraren gorakada eragin dute (Barceló et al., 2016), iturri klasikoek —lege-testu eta dokumentazio ofizialek (Moll & Sureda, 2020)— nahiz hauen erabilpenek zituzten mugen ondorioz (Depaepe & Simon, 2005; Meda, 2012) ordura arte ezkutuan egon ziren gaiak azalertzeko (Depaepe & Simon, 2005; López, 2013). Hala ere, dagokigun jakintza-arloko hainbat aditu bat datoz irakaskuntzan diharduten hainbat ordena eta kongregazio erlijiosok zuzentzen dituzten ikastetxe pribatuekin lotuta dauden isiltasunak azpimarratzearekin. Euren aburuz, hezkuntzaren historialari gehienentzat ikastetxe horien inguruko ikerketa ezinezkoa suertatzen da erakunde hauen dokumentu-iturrien irisgarritasun ezaren ondorioz (Amunarriz et al., 2022a; Bernad, 1984; Dávila & Naya, 2008, 2017; Dávila et al., 2016b; Hijano, 2021; Llano, 2021; Moll & Sureda, 2020; Tiana, 1994). Problematika horrek, aipatutako ikastetxeen inguruko ia bibliografia guztia, erakunde horiekin nolabaiteko lotura duten pertsonen —ordena edo/eta kongregazioko kideek, ikastetxe bereko ikasle ohiek, etab.— argitaratutakoa izatea ekarri du (Moll & Sureda, 2020).

Aipaturiko egoerak, iturri berrien balioa handitzen du, aztergai ditugun ikastetxeen inguruko ikerketa berritzaileak egiteko ezinbestekoak suertatzen direnez gero (Tiana, 1994). Izan ere, egia bada ere irakaskuntzan diharduten hainbat ordena eta kongregazio erlijiosok zuzentzen dituzten ikastetxe pribatuen inguruko bibliografia, gehienbat, erakunde historiatu berak edo harekin nolabaiteko lotura duten pertsonen argitaratutako edo/eta finantzatutako argitalpenek osatzen dutela, egia da, era berean, gero eta gehiago direla aztergai berdinen analisira iturri berrien bitartez gerturatzen diren hezkuntzaren historialariak (Moll & Sureda, 2020). Iturri horien artean askotariko memoriak topa ditzakegu.

Erakunde askok, memoriak, urtekariak, aktak etab. idazten dituzte egindako lanen berri emateko. Ez da desberdina izan hezkuntza-erakundeen kasuan; izan ere, XIX. mendearen

amaieraz geroztik askotariko memoriak igorri baitituzte: ikuskaritzakoak (Karakatsani & Nikolopoulou, 2022; Martin & Ramos, 2012; Santander, 2009; Sanz & Rabazas, 2023), oposizio-aldikoak (Barceló et al., 2018; Benso, 2003; Del Pozo et al., 2018), praktiketakoak (Barceló, 2017; Barceló & Rabazas, 2014; Colmenar, 2012; González-Pérez, 2021; Jiménez & Sanchidrián, 2018; Poveda & Rabazas, 2012; Ramos et al., 2018; Sanz & Rabazas, 2020), urtekariak (Amunarriz et al., 2022a, 2022b; Dávila & Naya, 2017; Dávila et al., 2020a, 2020b; Dávila et al., 2016b, 2017; Hijano del Río, 2021; González et al., 2014; Marchesini, 1978, 1980)... Duela gutxira arte, dokumentu horiei, balio historiografiko eskasa egotzi zaie, literatura gris eta administratibo gisa jo eta gutxietsi egin baitira (Amunarriz et al., 2022a). Halaber, orain arte historialariek arreta txikia eskaini badiete ere, gero eta gehiago dira, iturri gisa duten balioaz eta aberastasunaz jabetuta, Hezkuntzaren Historiaren arloko hainbat ikerketatan mota horretako dokumentuak iturri nagusi gisa erabiltzen hasi direnak.

2. Arloko egoera eta ikerketaren helburuak: Euskal Herriko Unibertsitateko Hezkuntzaren Museoko¹ Urtekarien Funtsa

Itxuraz, hezkuntza-erakunde nahiz -eragile desberdinek egindako memoria-mota adina ikerketa-aukera daude. Memoria ekoizpen horren barruan topa ditzakegu, hain zuzen ere, XX. mendean, Espainian, irakaskuntzan diharduten hainbat ordena eta kongregazio erlijiosok zuzentzen zituzten ikastetxe pribatuek ikasturte amaieran urtero argitaratutako urtekariak; zeinek beren lekua aurkitu baitute «iturri berriak» deritzen horien artean, hezkuntzaren historiarako orokorrean, eta, zehazki, ikastetxe erlijioso pribatuen historiarako iturri gisa (Amunarriz et al., 2022a, 2022b; Dávila & Naya, 2017; Dávila et al., 2020a, 2020b; Dávila et al., 2016b, 2017; Hijano del Río, 2021; González et al., 2014).

Urtekariak, ikasturtean zehar izandako gertaera garrantzitsuenei buruzko informazio testual nahiz ikonografikoa ematen digute, aldi hori hartzen duen kronika baten bidez. Aipatu berri ditugun askotariko memoriak ez bezala, urtekariak, batez ere, ikasgelako lau hormetatik kanpo gertatzen denaren berri ematen dute. Hau da, iturri honek, eskola-jarduerei buruzko (txangoak, ikasketa-amaierako bidaiak, sariak banatzeko ekitaldiak, festak eta ospakizunak...), eskolaz kanpoko curriculumaren inguruko (eskolaz kanpoko erlijio-jarduerak, kirol-jarduerak eta jarduera artistiko-kulturalak), instalazioei eta horien erreformei dagozkien, eta ikasleei (maila akademikoen banaketa, taldekako argazkiak, emaitza akademikoengatik nabarmendu diren ikasleen argazkiak, etab.) eta ikasle ohiei (ikasle ohien elkarteak, horien oparotasunaren lekuko diren testigantzak —Moll & Comas (2022)—, etab.) buruzko kontakizunak eta argazkiak eskaintzen dizkigu. Gainera, ikastetxeek, dokumentu hau, urteroko maiztasunarekin igortzeak balio erantsia ematen dio iturriari, gai horien guztien bilakaera historikoa aztertzeak aukera ematen baitigu (Amunarriz et al., 2022a).

Hori horrela, Hezkuntzako Azterketa Historiko eta Konparatuen Taldeak —GARAIAN Ikerketa Taldeak— (orain Ikasgaraia), urtekarien edukiaren aberastasunaz jabetuta, dokumentu hauen bilketa egin du urteetan zehar Euskal Herriko Unibertsitateko (UPV/EHU) Hezkuntzaren Museoko² (Amunarriz et al., 2022c; Dávila & Naya, 2022) Urtekarien Funtsa osatzen duen corpus garrantzitsua osatu duen arte. Egun, funts hori 2000 urtekari baina gehiagoko dokumentu-corpus batek osatzen du.

Urtekari horien % 92,1a espainiar Estatuko geografia osoan zehar sakabanatutako ikastetxeek igorri dute, % 5,4a Europako beste herrialde batzuetako ikastetxeek (Britainia Handia, Italia, Frantzia, Belgika eta Portugal) eta gainerakoa Latinoamerikako eta Erdialdeko Amerikako hainbat herrialdeetako ikastetxeek (Kolonbia, Bolivia, Peru, Argentina, Uruguai, Txile, Panama, Nikaragua, Guatemala eta Kuba). Bestalde, bilduma honen azterketari esker egiaztatu ahal izan dugu dokumentu horiek irakaskuntzan diharduten hainbat ordena eta kongregazio erlijiosok

1 <https://www.ehu.es/eu/web/museoeducacion/>

2 Euskal Herriko Unibertsitateko Hezkuntzaren Museoa, non ekarpen honen sinatzaile guztiok Ikertzaile

Kontratatu (IK) plaza bat betetzeko aukera izan dugun, 2014ean sortu eta bi urte geroago inauguratu zen, 2016ko urrian.

zuzentzen zituzten ikastetxeek (agustindarrak, kaputxinoak, eskolapioak, frantziskotarrak, jesuitak, lasalianoak, marianistak, maristak, menesiarrak, misiolari klaretiarrak, salestarrak, etab.), eta gehienbat, gizonezkoen ikastetxeek (Espainian XX. mendean igorritako corpusaren % 81,4a dagokio gizonezkoen ikastetxeei) igorri zituztela. Era berean, Espainian, urtekarien ugaritasuna frankismoarekin bat datorrela ikusi dugu, Espainian XX. mendean igorritako corpusaren % 79,2a aldi horri baitagokio. Ondorioz, hainbat adituk, aipatutako aldia irakaskuntzan aritzen ziren ordena eta kongregazio erlijiosoen urrezko aroa izan zela mahaigaineratu dute (Dávila et al., 2020a).

1. irudia. Euskal Herriko Unibertsitateko Hezkuntzaren Museoko Urtekarien Funtsean gordailututa dauden urtekari batzuen azalak

Iturria: Santanderreko La Salle (1952-1953), Bartzelonako Nuestra Señora de la Bonanova (1931-1932), Madrilgo Colegio de Nuestra Señora de las Maravillas (1945-1946) eta Bilboko Colegio de Santiago Apóstol (1938-1939) ikastetxeetako urtekarien azalak.

3. Ikerketaren muina: Urtekariak

Aitzitik, arreta, hizpide dugun iturriaren ezaugarrietan jartzeaz gain, funtzioetan jarriko bagenu, askotariko erabilpenak eman dakizkikegula topatuko genuke, hala nola: ikasle ohien nortasun komuna sendotuko duen memoria kolektibo bat eraikitzearen funtzioa, egungo hezkuntza-proiektua sostengatuko duen diskurtso historiko bat eraikitzen duen artean (Comas & Sureda, 2016); hau da, taldeko kide izatearen sentipenetik abiatuta, ikasleak harekin identifikatuta sentitzea ahalbidetuko duen ikastetxearen irudikapena eskaintzearen funtzioa (Amunarriz, et al., 2022a; Hijano, 2021), alde batetik, kapital soziala sortzeko (Moll & Sureda, 2021), eta bestetik, ikastetxearen nortasun kolektiboa eraiki eta zabaltzeko (Comas & Sureda, 2016). Edo, ikastetxeak, bere ikasleen memorian eta eskola-oroitzapenetan grabatuta geratzea nahi duen erretratua proiektatzeko (Amunarriz et al., 2022a) ohiko argazki-albuma bailitzan eskola-oroitzapenak eraikitzearen funtzioa (González et al., 2014) esaterako. Edota mota bereko beste ikastetxe batzuetatik bereizten dituen kontakizun baten bidez, hots, ordena edo kongregazio jakin bateko ikastetxeak beste ordena edo kongregazio batzuetako ikastetxeetatik bereizten dituzten ezaugarri identitarioen bidez (Dávila, 2011; Ramos et al., 2018), jarduererlijioso jakin batzuez (Dávila et al., 2016a), kirol-jardueraz zein jarduera artistiko-kulturalaz (Amunarriz et al., 2022a) osatutako eskolaz kanpoko eskaintzaren bidez, edo/eta ikastetxeko instalazioen publizitateak ikastetxeari ematen dion prestigioaren bidez (Amunarriz et al., 2022a; Dávila et al., 2016b), ikastetxeak bere marka komertziala eraikitzeari dagokion funtzioa, ikastetxearen nortasuna interesatzen zaion gizarte-eremuan prestigiatu eta zabaltzeko (Fullana et al., 2014). Funtzioak ikusita, argi dago urtekariak eskaintzen duten kontakizuna ikastetxearen interesek baldintzatzen dutela, eta, beraz, ezin dugula begi bistatik galdu zein diren dokumentu honen egileak eta betetzen dituen funtzioak (Amunarriz et al., 2022a; Dávila et al., 2016b). Halere, ekarpen honetan, dokumentu hau Hezkuntzaren Historiarako lehen mailako iturri gisa erabiltzea justifikatzen duten ezaugarriak azpimarratu nahi ditugu, aztergai dugun dokumentu-iturriari buruzko ikerketa-lerro posibleak aipatzen ditugun bitartean (Amunarriz et al., 2022a):

3.1 Urtekariak ikastetxearen marka sortu eta zabaltzeko tresna

Lehenik eta behin, dokumentu horiek gizarte-distintziorako (Bourdieu, 1998) tresna gisa duten balioa kontuan hartuta, urtekariak, garai jakin bateko gizarte- eta hezkuntza-eskaerei erantzuten dien literatura-genero publizista izango lirateke. Ikuspegi horretatik azter liteke, adibidez, ikastetxe horiek eskola-eremuaz egiten duten publizitatea ikastetxeari prestigioa emateko, Dávila et al.-ek (2016b) barnetegiekin egin duten moduan. Helburua, maila sozio-ekonomiko jakin bateko familiek, kontsumitzaile gisa, ikastetxe hori, kontsumo-produktu gisa, aukeratzea litzateke, hezkuntza eskubideaz eta ikastetxea aukeratzeko askatasunaz termino horietan hitz egin badaiteke (Dávila et al., 2016b). Hau da, urtekariak, hots, beren azpiegituren, eraikinen eta abarren marketinerako publizitate-liburuxkek, kasuan kasuko ikastetxeari prestigioa emateko helburua izango lukete (Dávila et al., 2016b); edo beste hitz batzuetan, helburua, maila sozioekonomiko jakin bat duten familia burgesak konbentzitzea litzateke — beren bezero-rolan— beren seme-alaben —etorkizuneko ikasleen— eskolaratzerako ikastetxea aukeratzeko, ikastetxearen azpiegiturak ikastetxeari berari —kontsumo-produktu gisa— eskaintzen zioten prestigioaren bidez.

Nolanahi ere, ez dira hemen amaitzen urtekariak eskaintzen dituzten ikerketarako egokierak. Izan ere, dokumentu horiek ikastetxeko azpiegituraz egiten duten publizitatea alde batera utzita, ikastetxeek beren marka komertziala nola eraikitzen zuten aztertzei aukera ere ematen dute; urtekariak, ikastetxeaz sortutako irudi korporatiboa zabaltzen baitzuten ikastetxeak finkatu nahi zuen eragin-eremu sozialean kolegioaren nortasuna prestigiatzeko eta zabaltzeko (Fullana et al., 2014). Hau da, urtekariak, mota bereko beste ikastetxe batzuekiko bereizketa bilatzen duen kontakizun bat zabaltzen dute, ezaugarri bereizgarri desberdinetan oinarritzen diren neurrian. Besteak beste, ordena edo kongregazio jakin bateko ikastetxeak beste ordena edo kongregazio batzuetako ikastetxeengandik bereizten dituzten identitate-ezaugarrietan oinarrituta (Dávila, 2011; Ramos et al., 2018), edota jarduera-erlijioso (Dávila et al., 2016a), kirol-jarduera eta jarduera artistiko-kulturetz osatutako eskolaz kanpoko eskaintza bereizgarrian oinarrituta (Amunarriz et al., 2022a), edo, esaterako, ikastetxearen instalazioen publizitateak ikastetxeari ematen dion prestigioan oinarrituta (Amunarriz et al., 2022a; Dávila et al., 2016b), lehen aipatu dugun moduan.

Dena den, egungo hezkuntza-proiektua justifikatu eta sostengatuko duen diskurtso historiko hori eraikitzeak (Comas eta Sureda, 2016) edo, hobeto esanda, asmatzeak (Ramos & Rabazas, 2019), publizitateaz gain beste helburu batzuk ere baditu; ikasle ohien nortasun komuna sendotuko duen memoria kolektiboa eraikitzei helburua, alegia. Hau da, taldeko kide izatearen sentipena baliatuz, ikasleak harekin identifikatuta sentitzea ahalbidetuko duen ikastetxearen irudikapena eskaintzeko jomuga (Amunarriz, et al., 2022a; Hijano, 2021), alde batetik, etorkizunean baliagarri dakiekeen kapital soziala sortzeko (Moll & Sureda, 2021), eta, bestetik, ikastetxearen nortasun kolektibo bereizgarria eraiki eta zabaltzeko (Comas & Sureda, 2016).

3.2 Urtekariak ikasle ohien oroimena eta eskola-oroitzenak eratzeko baliabide

Beste lan batzuetan aurreratu dugun bezala, dokumentu horiei eskolako oroitzapenen eraikitzaile estatusa esleitzen diegu; izan ere, hainbat baliabideren bidez sustatzen duten taldeko kide izatearen sentimendua ahalbidetzen duen ikastetxearen irudikapena eskaintzeari esker, ikasleen etorkizuneko memoria kolektiboa (Halbwachs, 1950) sortzen dute. Horretarako, etorkizuneko memoria osatzeko xedez egindako dokumentu hauek, ageriko interesa erakusten dute taldeko kide izatearen sentsazioa sustatzean, eta horretarako, baliabide ugari baliatzen dituzte. Eskola-kronika, adibidez, protagonista guztien argazkiek eta izen-abizenek zeharkatzen dute; hau da, beste ikastetxe baten aurkako futbol-partida bati buruzko kirol-kronikan, dagokion ikastetxeak irabazi (edo galdu) egin duela aipatzeaz gain, Urliaren golari edo Sandiaren joko aipagarriari esker irabazi duela aipatzen da. Gainera, hezkuntza-komunitate osoaren inguruko albiste nekrologikoak ere jasotzen dituzte (irakasleak, irakasle ez diren langile laguntzaileak, ikasleak, ikasle ohiak, ikasleen eta ikasle ohien senideak); horrek, taldeko kide izatearen sentimendua areagotzen du, hezkuntza-komunitatea senide zuzen gisa tratatzen den heinean, jada ez daudenentzako eskelak, mezak eta abar eskaintzean. Hizpide dugun dokumentuan

etengabe errepikatzen den beste baliabide bat, ikasle ohien oparotasun akademiko, sozial, laboral edo/eta morala frogatzen duten testigantzen eskaintzari dagokio; izan ere, marketinarekin lotura handiagoa duen helburu bat lortzeaz gain (Moll & Comas, 2022)³ beste lan batzuetan ikusi dugun bezala (Amunarriz et al., 2022b), ikasle ohien pertenezia-sentimendua sustatu nahi da, beren ikastetxeak, beraien eskolaldia bukatu ondoren ere, beren garaipenak ospatzen jarraitzen duela ikusten baitute. Hain zen garrantzitsua pertenezia-sentimendua, ezen oso serio hartzen baitzuten inoren hutsunea ez nabarmen geratzea; beraz, taldekako argazkien atalean, ikasleren bat, argazkiak egin ziren egunean —gaixotasunagatik edo beste edozein arrazoiengatik— eskolara ez joanagatik bere taldeko argazkian agertzen ez bada, «beren taldeekin argazkirik atera ezin izan zuten ikasleak» atala eskaintzen da urtekari batzuetan [Urtekaria. Donostiako La Salle Ikastetxea. La Salletar Anaiak. 1957-1958 ikasturteko 3. eta 4. hiruhilekoak eta laburpena, 14. or.], edo collage bidez gehitzen da falta den ikaslearen argazkia dagokion taldekoan [Urtekaria. Donostiako Santa Maria Ikastetxe Katolikoa. Marianistak. 1925eko uztaila, 7. or.]:

2. irudia. Argazkian falta zen ikaslearen argazkia collage bidez gehituta dagokion taldean

Azken batean, partaide izatearen sentimendua baliatuz, ikastetxeek bere ikasleen memorian eta eskola-oroitzapenetan grabatuta geratzea nahi duten erretratua proiektatzen dute urtekarietan (Amunarriz et al., 2022a). Hau da, ikasleen memorian, bizi izandako gertaerak —ikastetxeak gogoratzea nahi dituenak— grabatzera bideratutako dokumentuak dira, eta horrek, eraikitako memoriari buruz hitz egitea ahalbidetzen digu.

4. Ondorioak

Corpusaren azterketari esker, beste hezkuntza-erakunde edo/eta eragile batzuek igorritako askotariko memoria-multzo baten barruan memoria tipologia espezifiko baten kartografia eskaini ahal izan dugu: irakaskuntzan diharduten hainbat ordena eta kongregazio erlijiosok zuzentzen zituzten ikastetxe pribatuek XX. mendean argitaratutako urtekarien kartografia, alegia. Lan horri esker, aztergai dugun iturriaren interpretazio-balioa nabarmendu ahal izan dugu, Hezkuntzaren Historiarako, oro har, eta, zehazki, ikastetxe erlijioso pribatuen azterketarako iturri gisa. Argi dago urtekariak eskaintzen duten kontakizuna ikastetxearen interesek baldintzatzen dutela, baina, dokumentu-iturri horrek aukera ematen du ikastetxe mota horrek zabaldu nahi izan duen eskola-irudikapenaren historia egiteko, eta hori nahikoa arrazoi da dokumentu horiek Hezkuntzaren Historiaren ikerketa-esparruan txertatzeko.

5. Etorkizunerako planteatzen den norabidea

Hizpide dugun ekarpen honetan, etorkizunari begira, hainbat azterketa-aukera identifikatu dira urtekarietatik abiatuta; esate baterako, urtekariak publizitate-liburuxka gisa aztertzeko

3 Ikasle ohi arrakastatsua ikastetxearen hezkuntza-proiektua aplikatzearen emaitza zuzen gisa aurkeztean, ikastetxearen eta bere hezkuntza-proiektuaren marketina egiten dute, ikastetxeko ikasle izateak berak lanpostu on bat eta emaitza bat bermatuko balitu bezala (Moll & Comas, 2022).

aukera, ikastetxe bakoitzerako marka komertzial jakin bat eratzeko tresna gisa aztertzeo aukera, edo/eta aztertzen ari garen iturrian jasotzen den memoria kolektiboa ikastetxe horietara —urtekariak igorri ziren urte berdinetan zehar— joan ziren ikasle ohien oroitzapenekin gurutzatzeko aukera euren oroitzapenen eraketan urtekariak jokatu duten papera aztertzeo. Horiek dira bederen, doktore-tesi baten eginkizunean aintzakoen hartzen gabiltzan alderdia. Edonola, etorkizun urrunago bati begira, jakinaren gainean gaude zinez interesgarria litzatekeela urtekarien analisia artxibo lanarekin uztartu eta zenbait ikastetxeren azterketa soziologikoan murgiltzea, batik bat zentro hauek zein ikasle eta familia motei zuzenduta zeuden hobeki konprenitze aldera.

6. Erreferentziak

- Amunarriz, I., Rodríguez, A., Naya, L. M., & Dávila, P. (2022a). Las memorias escolares de centros educativos religiosos: metodología de estudio. In J. M. Hernández (arg.), *La prensa pedagógica de las confesiones religiosas y asociaciones filosóficas* (369-382 or.). Ediciones Universidad Salamanca.
- Amunarriz, I., Dávila, P., & Naya, L.M. (2022b) «Memories of Students and Yearbooks: the Religious Schools in Spain (Twentieth Century)», *The School and Its Many Pasts: School Memories between Social Perception and Collective Representation* Nazioarteko Konferentzian aurkeztutako komunikazioa, Maceratan, 2022ko abenduaren 12-15ean.
- Amunarriz, I., Miguelena, J., Dávila, P. & Naya, L. M^a. (2022c). La infancia como presencia y audiencia en el museo de la educación de la universidad del país vasco. In A. Martínez & E. Jiménez (arg.), *Concepciones didáctico-patrimoniales en torno a la educación, la creatividad y las emociones* (117-126 or.). Verdelís.
- Barceló, G. (2017). La enseñanza primaria en Mallorca (1939-1949). Cultura y prácticas escolares [Tesis doctoral]. Universitat de les Illes Balears.
- Barceló, G., Comas, F. & Sureda, B. (2016). Abriendo la caja negra: la escuela pública española de postguerra. *Revista de Educación*, (371), 61-82.
- Barceló, G., Moll, S., & Sureda, B. (2018). Imagen y práctica escolar en las memorias de oposición del franquismo. El caso de Baleares. In S. González, J. Meda, X. Motilla & L. Pomante (arg.), *La práctica educativa. Historia, Memoria y Patrimonio* (671-682 or.). FahrenHouse.
- Barceló, G., & Rabazas, T. (2014). La escuela en Mallorca durante el franquismo, una aproximación a través de las memorias de prácticas del «Fondo Romero Marín». In F. Comás, S. González, X. Motilla & B. Sureda (arg.), *Imatges de l'escola, imatge de l'educació. Actes de les XXI Jornades d'Historia de l'Educació. Palma, del 26 al 28 de novembre de 2014* (87-99 or.). Universitat de les Illes Balears.
- Benso, M. C. (2003). Las memorias de oposición de catedráticos de Bachillerato: una fuente de indagación de la “cultura docente” en la enseñanza secundaria. In A. Jiménez et al. (arg.), *Etnohistoria de la escuela/XII Coloquio Nacional de Historia de la Educación, 18-21 junio 2003* (489-500 or.). Universidad de Burgos.
- Bernad, E. (1984). *La instrucción primaria a principios del siglo XX*. IFC.
- Bourdieu, P. (1998). *La distinción. Criterios y bases sociales del gusto* (M^a. C. Ruiz de Elvira, Trad.). Taurus.
- Colmenar, C. (2012). El fondo Romero Marín del Museo Manuel Bartolomé Cossío. Memorias sobre las prácticas escolares: la educación infantil. In P. L. Moreno & A. Sebastián (arg.), *Patrimonio y Etnografía de la escuela en España y Portugal durante el siglo XX* (197-210 or.). Sociedad Española para el Estudio del Patrimonio Histórico-Educativo (SEPHÉ) y Centro de Estudios sobre la Memoria Educativa (CEME) de la Universidad de Murcia.
- Comas, F., & Sureda, B. (2016). Album photographique scolaire, histoire et configuration de l'identité des établissements scolaires: le cas du collège Sant Josep Obrer de Palma. *Encounters in Theory & History of Education*, 17, 119-140.
- Dávila, P. (2011). Las órdenes y congregaciones religiosas francesas y su impacto sobre la educación en España. Siglos XIX y XX. In J. M. Hernández (arg.), *Francia en la educación de la España contemporánea (1808-2008)* (101-159 or.). Ediciones Universidad Salamanca.

- Dávila, P. & Naya, L. M. (2008). Las escuelas de los Hermanos de La Salle en Gipuzkoa. Evolución y tendencias en el alumnado y profesorado (1904-2006). *Ikastaria*, (16), 271-315.
- Dávila, P., & Naya, L. M. (2017). Las memorias escolares como fuente para el estudio de los centros privados religiosos masculinos en España. In A.M. Banadelli, *et al.* (arg.), *XIX Coloquio Historia de la Educación. Imágenes, discursos y textos en Historia de la Educación. Retos metodológicos actuales* (349-352 or.). SEDHE.
- Dávila, P., & Naya, L. M. (2022). Nuevas audiencias en el Museo de la Educación de la Universidad del País Vasco. *Cabás*, (28), 187-206.
- Dávila, P., Naya, L. M., & Miguelena, J. (2020a). Yearbooks as a source in researching school practices in private religious schools. *History of Education & Children's Literature*, XV(2), 219-240.
- Dávila, P., Naya, L. M., & Miguelena, J. (2020b). Les Annuaire Scolaires: la richesse d'une source pour l'histoire de l'école et des élèves. *Encounters in Theory and History of Education*, 21, 253-273.
- Dávila, P., Naya, L. M., & Murua, H. (2016a). Prácticas y actividades religiosas en los colegios privados del País Vasco durante el siglo XX. *Historia y Memoria de la Educación*, 4, 141-175. DOI:10.5944/hme.4.2016.15744
- Dávila, P., Naya, L. M., & Zabaleta, I. (2016b). Internados religiosos: marketing del espacio a través de las memorias escolares. In P. Dávila y L.M.ª Naya (arg.), *Espacios y patrimonio histórico-educativo* (183-207 or.). Erein.
- Dávila, P., Naya, L. M., & Zabaleta, I. (2017). Memory and Yearbooks: An Analysis of Their Structure and Evolution in Religious Schools in 20th Century Spain. In C. Yanes-Cabrera, J. Meda & A. Viñao (arg.), *School Memories. New Trends in the History of Education* (65-79 or.). Springer International Publishing.
- Del Pozo, M. M., Menguiano, C., Comás, F., & Barceló, G. (2018). Las memorias presentadas a las oposiciones como fuente para el estudio de la práctica escolar durante el siglo XX. In S. González, J. Meda, X. Motilla & L. Pomante (arg.), *La Práctica Educativa. Historia, Memoria y Patrimonio* (1049 or.). FahrenHouse.
- Depaepe, M. & Simon, F. (2005). Fuentes y métodos para la historia del aula. In M. Ferraz (arg.), *Repensar la historia de la educación. Nuevos desafíos, nuevas propuestas* (337-364 or.). Biblioteca Nueva.
- Fullana, P., González, S., & Comas, F. (2014). La fotografía en els llibres commemoratius dels centres escolars (1939-1975). In F. Comas, S. González, X. Motilla & B. Sureda (arg.), *Imatges de l'escola, imatge de l'educació. Actes de les XXI Jornades d'Història de l'Educació. Palma, del 26 al 28 de novembre de 2014* (147-157 or.). Universitat de les Illes Balears.
- González, S., Comas, F., & Fullana, P. (2014). La «construcció» del record escolar a través de la fotografia: «deconstrucció» de dos anuaris col·legials. In F. Comas, S. González, X. Motilla & B. Sureda (arg.), *Imatges de l'escola, imatge de l'educació. Actes de les XXI Jornades d'Història de l'Educació. Palma, del 26 al 28 de novembre de 2014* (159-169 or.). Universitat de les Illes Balears.
- González-Peréz, Teresa (2021). Etnografía de la escuela a través de las memorias de prácticas de enseñanza en Canarias (España). *Revista História da Educação* (Online), vol. 25, e101355.
- Halbwachs, M. (1950). *La mémoire collective*. P. U. F.
- Hijano, M.: «Un estudio de las memorias escolares: el Colegio agustino “Los Olivos” de Málaga (1968-1978)», *IX Jornadas Científicas de la Sociedad Española para el Estudio del Patrimonio Histórico Educativo. Siguiendo las huellas de la educación: Voces, escrituras e imágenes en la modernización educativa* jardunaldi zientifikoetan aurkeztutako komunikazioa, Málaga, 2021eko irailaren 9-10ean.
- Jiménez, P. J., & Sanchidrián, C. (2018). Las Memorias de Prácticas de las Escuelas Normales de Málaga como fuente para la Historia de la Educación. In S. González, J. Meda, X. Motilla & L. Pomante (arg.), *La Práctica Educativa. Historia, Memoria y Patrimonio* (385-394 or.). FahrenHouse.
- Karakatsani, D. & Nikolopoulou, P. (2022). «Mémoire des inspecteurs grecs de l'après-guerre. Visions du passé et interprétations dans le présent», *The School and Its Many Pasts: School Memories between Social Perception and Collective Representation* Nazioarteko Konferentzian aurkeztutako komunikazioa, Maceratan, 2022ko abenduaren 12-15ean.

- Llano, A. (2021). La investigación en la historia de la educación del primer tercio del siglo XX. In J. A. González de la Torre (arg.), *El patrimonio histórico educativo: memorias de ayer y reflexiones de hoy* (181-198 or.). Centro de Recursos, Interpretación y Estudios de la Escuela y Consejería de Educación y Formación Profesional del Gobierno de Cantabria.
- López, R. (2013). Historia de la escuela y cultura escolar: dos décadas de fructíferas relaciones. La emergente importancia del estudio sobre el patrimonio escolar. *Cuestiones Pedagógicas*, (22), 17-42
- Marchesini, D. (1978). Gli Annuari delle scuole medie superiori di Parma. In N. Raponi (arg.), *Scuola e Resistenza* (125-132 or.). La Pillota.
- Marchesini, D. (1980). Una fonte per la storia della scuola fascista: gli Annuari di Cremona e Parma. *Rivista di storia contemporanea*, 7(1), 88-111.
- Martín, B. & Ramos, I. (2012). Exposiciones de cuadernos escolares: una aproximación a la historia de la escuela. In P. L. Moreno & A. Sebastián (arg.), *Patrimonio y Etnografía de la escuela en España y Portugal durante el siglo XX* (625-637 or.). Sociedad Española para el Estudio del Patrimonio Histórico-Educativo (SEPHE) y Centro de Estudios sobre la Memoria Educativa (CEME) de la Universidad de Murcia.
- Meda, J. (2012). La «historia material de la escuela» como factor de desarrollo de la investigación histórico-educativa en Italia. In P. L. Moreno & A. Sebastián (arg.), *Patrimonio y Etnografía de la escuela en España y Portugal durante el siglo XX* (17-32 or.). Sociedad Española para el Estudio del Patrimonio Histórico-Educativo (SEPHE). Centro de Estudios sobre la Memoria Educativa (CEME) de la Universidad de Murcia
- Moll, S. & Comas, F. (2022). Corporate History or the Education Business. A Case-Study: Sant Francesc De Sales School, Menorca (1939-1945). *Paedagogica Historica*.
- Moll, S. & Sureda, B. (2020). Private religious schools for boys in the Spanish post Civil War period: an analysis through triangulating historical sources. *History of Education & Children's Literature*, XV(2), 29-48.
- Moll, S. & Sureda, B. (2021). La generación de capital social y la conformación de identidades en los colegios de la posguerra española (1939-1945): estudio de la revista escolar Montesión. *Social and Education History*, 10(3), 238-361.
- Poveda, M. & Rabazas, T. (2012). El fondo Romero Marín del Museo «Manuel B. Cossío». Análisis de las memorias de las prácticas de pedagogía. In P. L. Moreno & A. Sebastián (arg.), *Patrimonio y Etnografía de la escuela en España y Portugal durante el siglo XX* (323-336 or.). Sociedad Española para el Estudio del Patrimonio Histórico-Educativo (SEPHE) y Centro de Estudios sobre la Memoria Educativa (CEME) de la Universidad de Murcia.
- Ramos, S. & Rabazas, T. (2019). The invention of the educational tradition in religious Madrid elite schools. Identity and distinction of the private school culture during Franco's dictatorship. *History of Education & Children's Literature*, 14(1), 333-358.
- Ramos, S., Rabazas, T., & Colmenar, C. (2018). Fotografía y representación de la escuela privada madrileña en el Franquismo: entre la propaganda y el relato. *Historia y Memoria de la Educación*, (8), 397-448.
- Santander, M. (2009). Los libros de visitas de inspección o cómo la educación se entendió desde la inspección y de qué manera se reflejaba en los libros de visita. *Cabás*, (2), 112-124.
- Sanz, C., & Rabazas, T. (2020). La cuestión lingüística en la práctica educativa de la enseñanza primaria en el País Vasco y Navarra durante el franquismo (1950-1959): un estudio a partir de un fondo documental etnográfico. *Educació i Historia*, (35), 75-102.
- Sanz, C. & Rabazas, T. (2023). La materialidad en la práctica educativa durante la dictadura de Primo de Rivera. Espacios, necesidades y usos de los materiales escolares en la enseñanza primaria. Libro de Resúmenes de las X Jornadas Científicas de la SEPHE «Nuevas miradas sobre el patrimonio histórico-educativo: audiencias, narrativas y objetos educativos» (46-47 or.). Centro de Recursos, Interpretación y Estudios de la Escuela.
- Tiana, A. (1994). La escuela Privada. In J. L. Guereña, J. Ruiz & A. Tiana (arg.), *Historia de la Educación en la España contemporánea. Diez años de investigación* (117-139 or.). Centro de Publicaciones del Ministerio de Educación y Ciencia.

Laguntzen al dute testuliburuak zientzia ulermen kontzeptual sakona garatzen? Landareen nutrizioa aztergai

Oier Pedrera, Oihana Barrutia José Ramón Díez

Universidad del País Vasco/Euskal Herriko Unibertsitatea (UPV/EHU), Matematika, Zientzia Esperimental eta Gizarte Zientzien Didaktika Saila

oier.pedrera@ehu.eus, oihana.barrutia@ehu.eus, joseramon.diez@ehu.eus

Laburpena

Testuliburuak baliabide erabilienetarikoak dira zientzien hezkuntzan. Ondorioz, horien azterketa funtsezkoa da bai ikasleek jasotzen duten instrukzioaren kalitatea eta tipologia ezagutzeko bai liburuak hobetzeko. Ikerketa honetan landareen nutrizioaren gaiaren lanketa aztertu da 1. Batxilergoko Biologiako testuliburuetan oinarritzko lau aspekturi erreparatuz: egitura, eduki kontzeptuala, irudiak eta jarduerak. Hala, EAEn gehien erabiltzen diren liburuak ikaskuntza erreproduktibo eta azalekoa sustatzen dutela behatu da; zientzien ikaskuntza/irakaskuntzaren egungo helburuak diren konpetentzia zientifikoaren eta modelo zientifikoaren ulermen sakonaren garapenerako ahuldadeak erakutsiz.

Hitz gakoak: Zientzien ikaskuntza/irakaskuntza; Testuliburuaren azterketa; Landareen nutrizioa; Landareekiko Itsutasuna

Abstract

Textbooks are one of the most widely used resources in science education. Consequently, their analysis is essential both in order to know the quality and typology of the instruction students' receive and to improve them. In this study, the treatment of the topic of plant nutrition in the biology textbooks of the 1st year of Baccalaureate has been studied regarding four basic aspects: structure, conceptual content, images and activities. Thus, it has been observed that the most common books in the BAC promote reproductive and superficial learning, which is not enough to develop the scientific competence and deep understanding of scientific models that the current science teaching/learning pursue.

Keywords: Science teaching/learning; Textbook analysis; Plant nutrition; Plant blindness

1. Sarrera eta motibazioa

Testuliburuak zientzien hezkuntzan mundu mailan duten funtsezko papera ukazina da (Vojíš eta Rusek, 2019). Izan ere, egun, gehien erabiltzen diren tresnak izaten jarraitzen dute (Gómez, 2019). Bestalde, azken urtetako zientzien hezkuntzaren inguruko ikerketek eta nazioarteko orientabideek aldarrikatzen dutenez, ikasleak zientifikoki alfabetatzeko adostasun zientifikotik hurbil dauden modelo mentalak eraikitzea ez da nahikoa (Osborne, 2014). Edukiak eta kontzeptuak bereganatzea bezain garrantzitsua da zinezko indagazio praktika eta esperientzia zientifikoetan jardutea gaitasun, prozedura eta, azken finean, konpetentzia zientifikoak garatzeko helburuaz (Roberts, 2007). EAEn kasu partikularrean ere, bai indarrean dagoen LOMLOE hezkuntza legearen eskutik heldutako curriculumak zein horrekin batera inplementatuko den Unibertsitatera Sartzeko Ebaluazio probak zientzia profil eta garapen konpetentzialagoaren aldeko hautua egin dute. Hala ere, hainbat ikerketek testuliburu gehienek helburu hauekiko lerrokapen eza salatzen dute, zientziaren ikuspegi mugatua eta modeloen ikaskuntza/irakaskuntza memoristikoezia eta erreproduktiboegia bultzatzen dutela adieraziz (Bakken eta Andersson-Bakken, 2021). Gauzak horrela, EAEko ikastetxeetan gehien erabiltzen diren testuliburuaren analisia egitea halabeharrezkoa dirudi. Izan ere, horrelako azterketek, ikasleak jasotzen ari diren formakuntza zientifikoari buruzko informazio baliotsua eskaintzen dute, aldi berean, testuliburuaren indar eta ahuldadeen identifikazioa baimenduz eta modelo zientifikoaren ulermen sakona garatzea ahalbidetzen ote duten ezagutuz.

2. Arloko egoera eta ikerketaren helburua

Egun inoiz baino baliabide aukera gehiago dauden arren, testuliburuak oraindik ere tresna pedagogiko ezinbestekotzat jotzen dira (Gómez, 2019). Are gehiago, Batxilergoko zientzia

ikasgela gehienetan testuliburuak dira zer irakatsi eta nola irakatsi xedatzen dutenak, irakaslearen esperientzia edota gai zehatz bati buruzko ezagutza maila murrizta denean bereziki (Stern eta Roseman, 2004). Horren garrantzi eta presentzia nabarmena izanik, hezkuntza komunitateko kideek testuliburuaren ontasun, muga eta akatsen jakitun izatea ezinbestekoa da. Izan ere, urtetan metatutako ebidentzia zientifikoek ezagutarazten duten moduan, testuliburuak alfabetatze zientifikorako erraztaile zein oztopo izan daitezke duten kalitate zientifiko zein didaktikoaren arabera, ikasleen kontzepzioen jatorria izatera iritsiz ere (Fernández Palop et al., 2017; King, 2010). Horren ondorioz, eta zientzien ikaskuntza/irakaskuntza prozesuan duten oinarrizko papera aintzat hartuz, testuliburuaren analisia zientzien didaktikaren ikerketa lerro finko, interesgarri eta premiazkoa bihurtu da azken urtetan (Vojíš eta Rusek, 2019). Azken finean, baliabide horien analisi kritiko eta sistematikoak, tresna beraien finketa baimentzeaz gain, liburuaren kalitate zientifiko-didaktikoaren azterketa ere ahalbidetzen du, hein batean, ikasleek jasotzen duten alfabetatze zientifikoa islatuz (Khine, 2013). Gauzak horrela, ikerketa honen helburua EAEko ikastetxeetan gehien erabiltzen diren 1. Batxilergoko biologiako testuliburuak modelo zientifikoaren ulermen sakona garatzen duten aztertzea izan da, analisia landareen nutrizioaren gaiaren trataeran ardatzuz.

Landare Nutrizioaren Modelo Zientifikoaren (LNMZ) testuliburuaren trataera aztertzea bi arrazoi nagusirengatik erabaki da. Lehenik, landareen nutrizioaren modelo mental esanguratsu eta zientifikotik hurrena eraikitzea lehen urrats ezinbestekotzat jotzen delako ekosistemen funtzionamendua ulertzeko eta egungo zenbait arazo sozioekologikoen aurrean ebidentzietan oinarritutako erantzun informatuak hartzeko (e.g. Akçay, 2017; Hartley et al., 2011). Eta bigarrenik, ikasle zein irakaslearen iritziz ikaskuntza/irakaskuntza zailtasun handienak dituen biologiako edukia delako (Gungor eta Ozkan, 2017; Marmaroti eta Galanopoulou, 2006). Are gehiago, hainbat ikerketek egiaztatzen duten moduan, LNMZ lehen hezkuntzatik hasita unibertsitatera lantzen den modelo izan arren, ikasle gehienek ez dute adostasun zientifikotik hurbil dagoen kontzeptualizaziorik lortzen, ezta eskolatzea amaitu ondoren ere (e.g. Barrutia eta Díez, 2021; Hartley et al., 2011; Parker et al., 2012).

Literatura zientifikoaren arabera, LNMZren zailtasunen eragile nagusiak anitzak dira, hala nola: eguneroko hizkera, ikasleen ideia intuitiboak, aldaketa kimikoa ulertzeko eta printzipio termodinamikoak aplikatzeko zailtasunak eta modeloaren beroren abstrakzio eta konplexutasuna (Pedrera et al., 2023a). Gainera, *Landareekiko Itsutasuna* deritzon eta landareak gutxiestea eta baztertzea eragiten duen fenomeno biologiko-kulturalaren ondorioz, oro har, ikasleek eta irakasleek ez dute landareekin erlazioatutako edukiekiko interesik eta gai horiei ez zaie behar beste denbora eskaintzen ezagutza botanikoaren kaltetan (Pedrera et al., 2021).

Hortaz, paradigmatikoki zaila bezain garrantzitsua den modelo zientifikoa den heinean, ikerketa honen helburua Bigarren Hezkuntzako testuliburuak gaia nola lantzen duten eta zein aspektu nabarmentzen duten aztertzea da. Funtsezkoa baita, batetik, EAEn gehien erabiltzen diren testuliburuaren kalitatea ezagutzea, eta bestetik, LNMZn zehazki kontzeptualizazio zientifikoak garatzea ahalbidetzen duten jakitea.

3. Ikerketaren muina

3.1. Metodologia

Testuliburuaren analisia egiteko lehenik EAE eta Espainia mailan gehien erabiltzen diren Batxilergoko 1. mailako Biologiako liburuak bilatu ziren ANELEren (Liburu eta Irakaskuntza Materialen Editoreen Elkarte Nazionala) bilatzailearen bidez eta estatuan egindako beste ikerketak baliatuz (ANELE, 2022; Pla-Pueyo et al., 2022). Azterketa Batxilergoko 1. mailako liburuarekin egin zen bertan jazotzen baita LNMZrekin erlazioatutako trantsizio konplexuenerarikoa: Lehen Hezkuntzan eta Derrigorrezko Bigarren Hezkuntzan zehar lantzen den fotosintesian oinarritutako ikuspuntu makroskopiko eta fenomenologikotik, Batxilergoa amaitzerakoan lortzea espero den ulermen kontzeptual sinboliko eta interrelazionatu bateranzko

trantsizioa hain zuzen (Pedrera et al., 2023b). Hala, sei argitaletxetako Biologia eta Geologiako 7 testuliburu aztergai hautatu ziren (TLA-TLG; ikus bibliografia).

Testuliburuaren analisiari dagokienez, literatura zientifikoan askotariko hurbilketa metodologikoak aurki daitezke. Devetak eta Vogrinc-ek (2013), adibidez, zientzietako testuliburuak oinarriko hiru dimentsiotan aztertu behar direla aipatzen dute: aspektu estrukturalari, material testualari eta alderdi grafiko-piktorikoari erreparatuz, alegia. Era berean, Vojíř eta Rusek-ek (2019) burututako zientzia testuliburuaren ikerketari buruzko errebisio sistematikoan, orokorrean, ondorengo alderdiak aztertzen direla deskribatu zuten: edukien zuzentasun kontzeptuala, kontzeptuen integrazioa eta zientziaren naturaren trataera, eduki ez testualak (adb. irudiak), ikasleen ikaskuntza bideratzen duten elementuak (adb. jarduerak, esperimenduak, etab.), aspektu linguistiko edo/eta lexikoa, testuliburuaren garapen historikoa, curriculumarekiko hurrenkera, gai soziozientifikoaren trataera edota testuliburuaren erabilera bera. Hortaz, ikerlan honetako analisia ahalik eta osoena izateko, bibliografian deskribatzen diren 4 alderdi nagusi aztertu dira: aspektu estrukturala, kontzeptuala, grafiko-piktorikoa eta jardueren eskakizun kognitiboa.

Modu honetan, alderdi estrukturalari dagokionez, batetik, testuliburuaren egitura orokorra deskribatu da landareen nutrizioaren gaiak testuliburuaren baitan duen garrantzi erlatiboa eta kokapena ezagutzeko. Eta bestetik, landareen nutrizioaren gaien egitura eta luzera animalienarekin konparatu da testuliburu zehatz hauek Landareekiko Itsutasuna aurkezten duten antzemateko (e.g. Hershey, 2005).

LNZren alderdi kontzeptuala, Pedrera et al.-ek (2023b) deskribatutako lau ideia gako epistemologikoak aintzat hartuz eta González-Rodríguez et al.-ek (2009) diseinatutako edukien kategorizatorako errubrika moldatuz aztertu da. Hala, analisi horren bidez, LNZren zein eduki eta nola lantzen diren aztertu da hautatutako testuliburuaren bi gai desberdinetan aldi berean. Izan ere, askotan behatu denez, modeloaren atal mikroskopikoa metabolismoaren gaian lantzen da soilik, landareen nutrizioaren gai espezifikoa ikuspuntu bereziki makroskopiko eta deskriptiboa aurkeztuz. Beraz, analisi honek modeloaren ideia edo kontzeptu desberdinak fragmentatuta eta isolatuta lantzen diren behatzea du helburu baita ere. Autore batzuen arabera eskala aldatzeko eta prozesuak elkar erlazionatzeko zailtasunak landareen nutrizioaren modelo koherente eta kontzeptualki sendo bat eraikitzeke oztopo nagusienetarikoa baitira (Brown eta Schwartz, 2009).

Bestalde, testuliburuak eskaintzen dituzten baliabide bisualak analizatzeko, Perales Palacios eta Jiménez-ek (2002) proposatzen dituzten irizpideak jarraiki diseinatutako errubrika hartu da aintzat. Hala, irudi kopurua, mota, ikonizitatea, funtzionalitatea, testuarekiko erlazioa eta etiketatzea aztertu dira irudien xede eta tipologia bilduz.

Azkenik, testuliburuak ikasleen ikaskuntza bideratzeko proposatzen dituzten jarduerak Bloom-en taxonomia berrikusia oinarri hartuz aztertu dira (Anderson eta Krathwohl, 2001). Jarduerak aztertzeko premia berebizikoa da, izan ere, horiek dira ikasleen pentsamendua bideratzeko, azalpenak mugiarazteko eta, zientzien kasuan, esperimentazioa eta antzeko prozedurak lantzeko testuliburuak aurkezten duten aukera bakarra (Bakken eta Andersson-Bakken, 2021). Sarreran aipatu moduan, egungo orientabide gehienak modeloetan eta indagazioan oinarritutako zientzien ikaskuntza/irakaskuntzaren aldekoak dira. Azken finean, horiek direlako ikasleen modeloen eboluzio progresiboa, modelizazio praktiketan parte hartuz zientzien naturaren ulermen errealista bereganatzea, eta konpetentzia zientifikoan gako diren gaitasun eta abileziak garatzea hoberen ahalbidetzen duten hurbilketa didaktikoak (Oliva, 2019; Windschitl et al., 2008). Aitzitik, modeloetan oinarritutako zientzien hezkuntzak ordena goreneko prozesu kognitibo konplexuen beharra du, bereziki, modeloak errebisatzeari eta zientifikoki zuzenagoak berreraikitzeari dagokionean (Zohar, 2006). Hau da, ikasleen modelo mentaletan aldaketa kontzeptual bat eta modeloen eboluzio edo sofistikazio bat jazotzeko, ezinbestekoa da informazioaren erreproduktzio, errekupeazio edota ulermenarekin batera, horietaz haratago doazen ekintzak burutzea, hala nola, argudiaketa, ideien komunikazioa edota hutsetik hasitako produktu baten eraketa. Hortaz, ikerketa honetan testuliburuak modelizazio zientifikoarekin erlazionatutako gaitasun

kognitibo horien garapenean izan dezaketen papera aztertu da jardueren eskakizun kognitiboa eta aplikatutako ezagutzaren dimentsioaren analisiaren bidez.

3.2. Azterketaren emaitzak

3.2.1. Alderdi estrukturala

Testuliburuaren egiturari dagokionez, batezbesteko luzera $380,43 \pm 5,05$ orrialdekoa dela behatu da eta batez beste $16,1 \pm 0,8$ gai dituztela. Era berean, LNMZrekin erlazioatutako edukiak bi gai desberdinetan agertzen dira testuliburu guztietan batean ez ezik (TLE), metabolismoaren gaian eta landareen nutrizioaren gaian, alegia. Landareen nutrizioaren gaiak kokapen nahiko zentrala du kasu guztietan eta, orokorrean, testuliburuaren % 5a betetzen du. Hala ere, aipatzekoa da liburuak Landareekiko Itsutasunaren zantzuak aurkezten dituztela, izan ere, animalien nutrizioak liburuaren edukieraren % 10-15a inguru osatzen du, oro har, LNMZ baino garrantzi erlatibo nabarmenagoa izanik. Eduki desberdintasun hori bibliografian askotan deskribatu den fenomeno bada ere (Brownlee et al., 2021; Hershey, 2005), harriztekoa da, landareen nutrizioa arrotzagoa eta ulertzeko konplexuagoa baita (Gungor eta Ozkan, 2017). Hortaz, egituraren aldetik ondorioztatu daitekeenez, testuliburu guztiek kopuru eta egitura antzekoarekin lantzen dute landareen nutrizioa. Haatik, animalien gai baliokideak kopuru edota sakontasun handiagoz lantzen dira, testuliburuaren animalien aldeko isuri edo zoozentrismoa agerian utziz.

3.2.2. Alderdi kontzeptuala

Testuliburu gehienek LNMZ ulertzeko beharrezkoak diren ideiak edo kontzeptuak modu antzekoan lantzen dituzte¹. Hala, LNMZren lehenengo ideia gakoak den elikadura autotrofoari dagokionez (Pedrera et al., 2023b), testuliburu guztiek definitzen dute zer den elikadura autotrofo eta heterotrofoa. Ostera, oso gutxi (TLA, TLB eta TLD) azaltzen dituzte animalien eta landareen elikaduraren antzekotasun eta desberdintasunak. Are gehiago, elikaduraren helburua edota landareek burutzen dituzten prozesu makroskopikoen helburuak (adb. garraioa, mantenugaien xurgapena...) orokorrean ez dira modu esplizituan ezta sakonean lantzen, prozesu horien funtzionamendua jorratzen bada ere. Gainera, aipatzekoa da ideia horietako asko modu espazialki (eta ikasgelan denboraren aldetik ere) isolatu eta erlazioatu gabean lantzen direla bananduak dauden metabolismoaren gaian edo landareen nutrizioaren gai espezifikoan agertuz soilik.

LNMZren bigarren eta hirugarren ideia gakoak fotosintesiarena eta arnasketarena dira. Horiak ulertzeko beharrezkoak diren kontzeptuak bai landareen nutrizioaren bai eta metabolismoaren gaian agertzen dira ere. Hala ere, aurreko ideia gakoak baino oraindik lanketa fragmentatuagoa aurkezten dute. Batetik, testuliburu gehienek ikuspuntu mikroskopikoa metabolismoaren gaian eskusiboki lantzen dutelako eta, bestetik, bi prozesuen arteko erlazio ezabaezina soilik TLC, TLD, TLF eta TLG liburuetan lantzen delako modu esplizituan. Are gehiago, azpimarratzekoa da arnasketa orokorrean ez dela landareen nutrizioaren gaian modu integratuan lantzen. Izan ere, eranskinetako taulan behatu daitekeen moduan, soilik TLF eta TLG testuliburuak txertatzen dituzte prozesu horren inguruko edukiak landareen nutrizioaren gaian modu esanguratsuan, gainontzeko liburuak arnasketaren gas trukea azaltzera mugatzen diren bitartean. Gainera, testuliburu gehienek, funtsean erreakzio kimikoak diren prozesu horien aldaketa kimikoaren ikuspuntua ez dute batere lantzen edota modu oso azalekoan jorratzen dute. Hortaz, ondorioztatu daiteke azterketarako hautatutako testuliburuetan, oro har, LNMZ ulertzeko funtsezkoak diren fotosintesi eta arnasketaren kontzeptualizazioak ez direla zientifikoki adostutakoetara nahikoa hurbiltzen. Lehenik, edukien eta ezagutzaren fragmentazioak eskala desberdinetan arrazoitzeko eta modelo mental koherente eta integral bat eraikitzeko oztopo direlako (Akçay, 2017; Brown eta Schwartz, 2009; Thorn et al., 2016). Eta bigarrenik, ikuspuntu kimiko eta biologikoa esplizituki uztartze ezak oso ohikoak diren hainbat akats kontzeptualen agerpena bultzatzen dezakeelako (adb. landareen arnasketa fotosintesia dela, fotosintesia eta arnasketa gas truke soilak direla...) (Pedrera et al., 2023a). Gehien bat, liburuak ez dituztelako ideia intuitiboak gaitzetzeko eta ordezkatzeko beharrezkoak diren gatazka kontzeptualak eratzen (Vosniadou, 2019). Izan ere, aldaketa kimikoa

1 Alderdi kontzeptualaren azterketaren taula gehigarria: https://zenodo.org/record/7645681#.Y_M2j3bMLfA

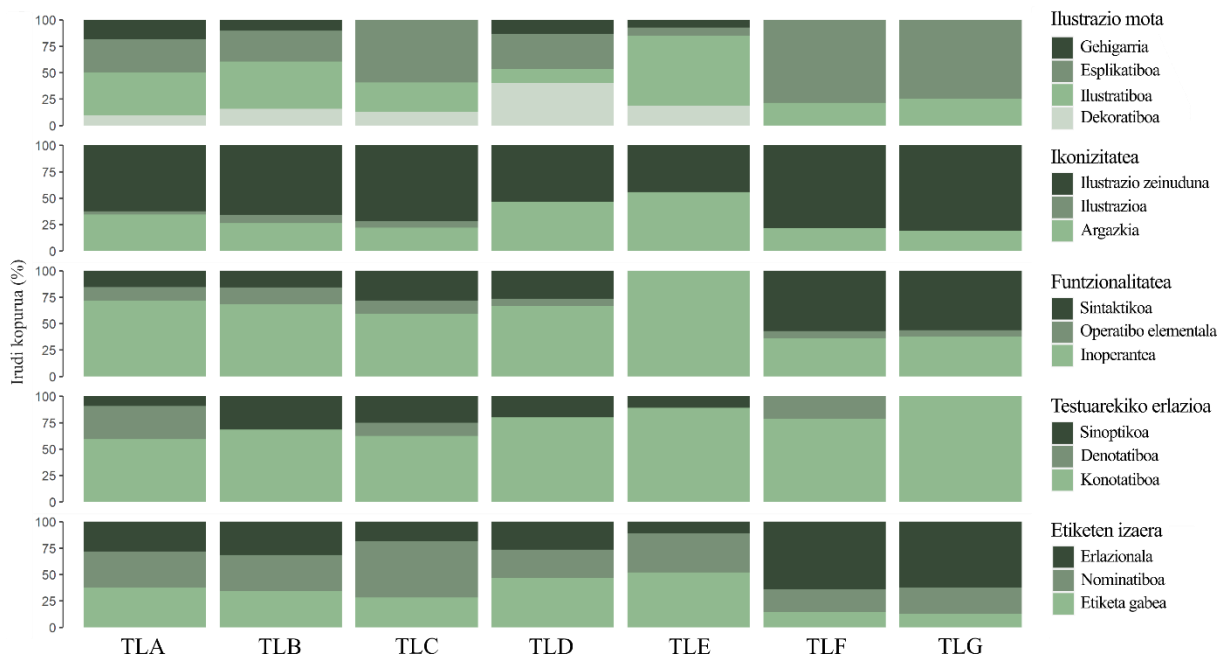
eta printzipio termodinamikoak ulertzeko zailtasunak LNMZren ulermen sakona galarazten duten ikaskuntza/irakaskuntza oztopo nagusienetarikoak dira (Hartley et al., 2011; Marmaroti eta Galanopoulou, 2006; Parker et al., 2012).

Azkenik, LNMZren ikuspuntu eta garrantzi ekosistemikoari dagokionez, aztertutako liburu gehienek lantzen dute landareen eginkizun ekologikoa atmosferako gasen balatnzearen, materiaren zikloaren baita energiaren fluxuaren ikuspuntutik ere gai batean edo bestean. Are gehiago, TLCK landareen zerbitzu ekosistemikoei buruzko atal bereizi bat du. Horrela, mantenu gaien zikloetan duten papera da lantzen ez den eduki bakarra. Hala ere, aipatu beharra dago, oro har, kontzeptu horiek guztiak lantzen diren arren, ez direla modu integratu eta beste eskaletan gertatzen denarekin erlasionaturiko batean azaltzen. Hortaz, edukiak lantzen badira ere, Akçay-k (2017) eta beste hainbat autorek azpimarratzen duten ikuspuntu integratu eta habiaratuaren lanketa ez da guztiz burutzen.

3.2.3. Alderdi grafikoa

Irudiak direla eta, testuliburuaren arteko aldakortasun handia behatu da kopuru ($24,86 \pm 3,69$) eta ilustrazioen motari dagokionean batez ere (1. irudia). Ostera, liburu gehienek irudien ikonizitatea, funtzionalitatea, testuarekin erlazioa eta etiketatzea antzekoa da. Horrela, ondoriozta daiteke irudi gehienek zeinudun edo etiketatun marrazkiak direla eta haien helburua testuan agertzen ez den informazio berria ematea edo testuko ulergarriagoa egiten saiatzea dela. Hala ere, irudien funtzionalitatearen zein testuarekin duten erlazioaren azterketak iradokitzen duen moduan, ilustrazio gehienek ez dituzte ikaskuntza jazoetzeko ezinbestekoak diren prozesu kognitiboak martxan jartzen, hau da, inoperanteak dira, eta gutxitan esplizitatzen dute testuko informazioaren eta irudikoaren arteko erlazioa. Horrela, emaitzetatik ondoriozta daiteke, Postigo eta López-Manjón-ek (2019) aldarrikatzen duten moduan, frogatutako kalitate didaktikoa duten irudi gutxi batzuen erabilera hobetsi beharko litzatekeela testuliburuak distraigarri potentzialak diren irudi apaingarriz zipriztindu ordez. Izan ere, zientzia ikaskuntza gertatzeko, irudiek prozesu kognitiboak aktibatu eta instrukzioarekin bat egin beharko lukete, eta ez kanpo karga kognitiboa emendatu atentzioa deitzeko helburu bakarraz (Nyachwaya eta Gillaspie, 2016).

1. irudia. Testuliburuaren irudi eta eduki bisualen kopuru erlatiboa ilustrazio motaren, ikonizitatearen, funtzionalitatearen, testuarekiko erlazioaren eta etiketatzearen arabera testuliburuak.

3.2.4. Alderdi kognitiboa

Azkenik, jardueren analisiak, jarduera gehienek martxan jartzen duten ekintza kognitiboa erreproduktzioarena edo, asko jota, ulermenarena dela xedatu du, haietan gailentzen diren

ezagutzaren kategoriak faktikoa eta kontzeptuala izanik. 1. taulak adierazten duen moduan, ordena goreneko prozesu kognitiboak eskatzen dituzten jarduerak gutxiengoak dira eta, kasu gehienetan, eskakizun handienak dituzten jarduera horiek zein inferitzekoak gaiaren amaieran agertzen dira soilik. Horren ondorioz, ezagutza prozedimentala, soziozientifikoa edota metakognitiboa lantzeko aukerak urriak dira. Izan ere, testuliburu guztien jardueren % 6,4, % 2,6, eta % 0,3ak lantzen dituzte ezagutza horiek soilik, hurrenez hurren. Hortaz, azterketak argi uzten du, alderdi kontzeptuala analizatzerakoan ikusi bezala, testuliburuetan ezagutza faktiko edo deskriptiboak dutela lehentasuna, konpetentzia zientifikoa eta modelo mental egonkor, zentzudun eta zientifikoa garatzeko beharrezkoak diren beste ezagutzak eta ekintzak jorratzeko aukerak urriak izanik (García Barros et al., 2021).

1. taula. Testuliburuaren jarduerak kopurua aktibatzen dituzten prozesu kognitiboaren arabera.

	<i>Kategoria</i>	<i>Ekintza kognitiboa</i>	<i>TLA</i>	<i>TLB</i>	<i>TLC</i>	<i>TLD</i>	<i>TLE</i>	<i>TLF</i>	<i>TLG</i>	<i>Totala</i>
Ord. kog. baxua	Erreprodukzioa	Gogoratu	5	16	16	5	19	14	12	87
		Identifikatu	4	6	1	3	5	1		20
	Ulermena	Interpretatu	4	5	2	3	5	1	1	21
		Klasifikatu	3					1		4
		Laburtu							1	1
		Inferitu	13	6	3	7	13	2	1	45
		Konparatu	5	5	3	2	11	3	8	37
Azaldu	9	19	11	9	11	6	3	68		
Ord. kog. gorena	Aplikazioa	Inplementatu, exekutatu	3	3	2	2	3			13
	Analisia	Bereiztu, esleitu Antolatu			1	3	4	1		9
	Ebaluazioa	Frogatu, kritikatu								
	Eratzea	Planifikatu, sortu	2	1		1				4

4. Ikerketaren ondorioak

Testuliburuaren alderdi esanguratsuenen azterketa honek agerian jartzen du zientzien hezkuntzan erabilera hedatua duten baliabideok ez direla azken urtetako zientzia esperimentalen didaktikako ikerketako emaitza zein helburuekin lerrotatzen. Izan ere, egungo zientzien ikaskuntza/irakaskuntzaren helburu handizaleena gizarte osoa zientifikoki alfabetatzea eta erabaki informatuak hartzeko tresnak eskaintzea den arren, testuliburuaren edukiek ez dute helburu horren erdiespena sustatzen. Egituraren aldetik landareen baliioestea oztopatzen duen Landareekiko Itsutasunaren zantzuak dituzte. Alderdi kontzeptualari dagokionez, azpimarratzekoa da, batetik, edukiak modu fragmentatuan lantzen direla, modeloen eraikuntza koherente eta elkar erlazionatua oztopatuz. Eta bestetik, eduki deklaratioben kantitatea, memorizazioa eta azaleko ikaskuntza lehenesten dela ideia gako gutxi batzuen sakontasuna eta zentzua garatzearen gainetik. Irudiak ere gehiegizkoak dira orokorrean, testuarekin integrazio ahula aurkezten dute eta ez dira beti ikaskuntzarako esanguratsuak. Gainera, jarduerak edukien erreprodukzio edota ulermena indartzen duten arren, oro har, ez daude gaitasun eta ezagutza konplexuagoak garatzeko behar adina proposamen. Hortaz, aurkikuntza guzti hauek ez dute esan nahi testuliburuak baliogabeak direnik, baina bai helburuaren arabera erabili behar direla, eta inoiz ez curriculum edota irakaslearen irizpideak ordezkatzen dituen baliabide bakar moduan. Halaber, hezitzaileok jakitun behar dira izan, helburua gizarte zientifikoki konpetente eta alfabetatua lortzea den heinean, testuliburuak dituzten indargune eta ahuleziez.

5. Etorkizunerako planteatzen den norabidea

Argitu beharra dago ikerketa honek bere mugak badituela, izan ere, hezkuntza maila bakar bateko modelo zientifikoa bakarrik aztertzen da. Hori kontuan izanik, ikerketa honetako emaitzek etorkizunerako bi ikerketa bide irekitzen dituzte: Batetik, emaitzak estrapolagarriak eta

unibertsalak diren jakiteko analisisia beste zientzietako modelo paradigmaticoekin bai eta maila akademiko desberdinekin burutzea. Eta bestetik, aztertutakoa eta literaturan xedatutakoa kontuan hartuz LNMZren modelizazioa baimentzen duen eta ikasleen ideiak sofistikatzen dituen ikaskuntza/irakaskuntza sekuentzien eta proposamenen diseinuan eta ebaluazioan jardutea, testuliburuaren egileei eta, batez ere, irakasleei baliabide enpirikoki frogatuak eskaintzeko.

6. Erreferentziak

- Akçay, S. (2017). Prospective elementary science teachers' understanding of photosynthesis and cellular respiration in the context of multiple biological levels as nested systems. *Journal of Biological Education*, 51(1), 52–65. <https://doi.org/10.1080/00219266.2016.1170067>
- Anderson, L. W., eta Krathwohl, D. R. (Arg.). (2001). *A taxonomy for learning, teaching, and assessing: A revision of Bloom's taxonomy of educational objectives* (Complete ed). Longman.
- ANELE. (2022). *Asociación Nacional de Editores de Libros y Material de Enseñanza*. ANELE, Asociación Nacional de Editores de Libros y Material de Enseñanza. <https://anele.org/>
- Bakken, J., eta Andersson-Bakken, E. (2021). The textbook task as a genre. *Journal of Curriculum Studies*, 53(6), 729–748. <https://doi.org/10.1080/00220272.2021.1929499>
- Barrutia, O., eta Díez, J. R. (2021). 7 to 13-year-old students' conceptual understanding of plant nutrition: Should we be concerned about elementary teachers' instruction? *Journal of Biological Education*, 55(2), 196–216. <https://doi.org/10.1080/00219266.2019.1679655>
- Brown, M. H., eta Schwartz, R. S. (2009). Connecting photosynthesis and cellular respiration: Preservice teachers' conceptions. *Journal of Research in Science Teaching*, 46(7), 791–812. <https://doi.org/10.1002/tea.20287>
- Brownlee, K., Parsley, K. M., eta Sabel, J. L. (2021). An analysis of plant awareness disparity within introductory Biology textbook images. *Journal of Biological Education*, 1–10. <https://doi.org/10.1080/00219266.2021.1920301>
- Devetak, I., eta Vogrinc, J. (2013). The criteria for evaluating the quality of the science textbooks. In M. S. Khine (Arg.), *Critical analysis of science textbooks* (or. 3–15). Springer Netherlands. https://doi.org/10.1007/978-94-007-4168-3_1
- Fernández Palop, M. P., Caballero García, P. Á., eta Fernández Bravo, J. A. (2017). El libro de texto como objeto de estudio y recurso didáctico para el aprendizaje: Fortalezas y debilidades. *Revista Electrónica Interuniversitaria de Formación del Profesorado*, 20(1), 201. <https://doi.org/10.6018/reifop/20.1.229641>
- García Barros, S., Martínez Lossada, C., eta Rivadulla López, J. (2021). Actividades de textos escolares. Su contribución al desarrollo de la competencia científica. *Enseñanza de las Ciencias. Revista de investigación y experiencias didácticas*, 39(1), 219–238. <https://doi.org/10.5565/rev/ensciencias.3099>
- Gómez, R. (2019). *Estudio sobre el papel y valor de los contenidos educativos en las aulas*. Grupo Análisis e Investigación. <http://www.analiseinvestigacion.com>
- González-Rodríguez, C., García-Barrios, S., eta Martínez-Lozada, C. (2009). Plant nutrition in Spanish secondary textbooks. *Journal of Biological Education*, 43(4), 152–158. <https://doi.org/10.1080/00219266.2009.9656175>
- Gungor, S. N., eta Ozkan, M. (2017). Evaluation of the concepts and subjects in biology perceived to be difficult to learn and teach by the pre-service teachers registered in the pedagogical formation program. *European Journal of Educational Research*, 6(4), 495–508. <https://doi.org/10.12973/eu-jer.6.4.495>
- Hartley, L. M., Wilke, B. J., Schramm, J. W., D'Avanzo, C., eta Anderson, C. W. (2011). College students' understanding of the carbon cycle: Contrasting principle-based and informal reasoning. *BioScience*, 61(1), 65–75. <https://doi.org/10.1525/bio.2011.61.1.12>
- Hershey, D. R. (2005). *Plant content in the National Science Education Standards*. 1–16.
- Khine, M. S. (Arg.). (2013). *Critical analysis of science textbooks: Evaluating instructional effectiveness*. Springer Netherlands. <https://doi.org/10.1007/978-94-007-4168-3>
- King, C. J. H. (2010). An analysis of misconceptions in science textbooks: Earth science in England and Wales. *International Journal of Science Education*, 32(5), 565–601. <https://doi.org/10.1080/09500690902721681>

- Lin, C., eta Hu, R. (2003). Students' understanding of energy flow and matter cycling in the context of the food chain, photosynthesis, and respiration. *International Journal of Science Education*, 25(12), 1529–1544. <https://doi.org/10.1080/0950069032000052045>
- Marmaroti, P., eta Galanopoulou, D. (2006). Pupils' understanding of photosynthesis: A questionnaire for the simultaneous assessment of all aspects. *International Journal of Science Education*, 28(4), 383–403. <https://doi.org/10.1080/09500690500277805>
- Nyachwaya, J., eta Gillaspie, M. (2016). Features of representations in general chemistry textbooks: A peek through the lens of the cognitive load theory. *Chemistry Education Research and Practice*, 17(1), 58–71. <https://doi.org/10.1039/C5RP00140D>
- Oliva, J. M. (2019). Distintas acepciones para la idea de modelización en la enseñanza de las ciencias. *Enseñanza de las Ciencias*, 37(2), 5–24. <https://doi.org/10.5565/rev/ensciencias.2648>
- Osborne, J. (2014). Teaching scientific practices: Meeting the challenge of change. *Journal of Science Teacher Education*, 25(2), 177–196. <https://doi.org/10.1007/s10972-014-9384-1>
- Parker, J. M., Anderson, C. W., Heidemann, M., Merrill, J., Merritt, B., Richmond, G., eta Urban-Lurain, M. (2012). Exploring undergraduates' understanding of photosynthesis using diagnostic question clusters. *CBE—Life Sciences Education*, 11(1), 47–57. <https://doi.org/10.1187/cbe.11-07-0054>
- Pedrerá, O., Ortega, U., Ruiz-González, A., Díez, J. R., eta Barrutia, O. (2021). Branches of plant blindness and their relationship with biodiversity conceptualisation among secondary students. *Journal of Biological Education*, 1–26. <https://doi.org/10.1080/00219266.2021.1933133>
- Perales Palacios, F. J., eta Jiménez, J. de D. (2002). Las ilustraciones en la enseñanza-aprendizaje de las ciencias. Análisis de libros de texto. *Enseñanza de las ciencias: revista de investigación y experiencias didácticas*, 20(3), 369–286.
- Pla-Pueyo, S., Ramón-Ballesta, A., Rams-Sánchez, S., González-García, F., eta Ramos-García, A. M. (2022). ¿Qué editoriales usan los centros de E.S.O. en Andalucía para la asignatura de Biología y Geología? *Libro de actas de los 30 Encuentros Internacionales de Didáctica de las Ciencias Experimentales*, 727–731.
- Postigo, Y., eta López-Manjón, A. (2019). Images in biology: Are instructional criteria used in textbook image design? *International Journal of Science Education*, 41(2), 210–229. <https://doi.org/10.1080/09500693.2018.1548043>
- Roberts, D. A. (2007). Scientific literacy/science literacy. In S. K. Abell eta N. G. Lederman (Arg.), *Handbook of research on science education* (Libk. 1, or. 729–780). Lawrence Erlbaum Associates.
- Stern, L., eta Roseman, J. E. (2004). Can middle-school science textbooks help students learn important ideas? Findings from Project 2061's curriculum evaluation study: life science. *Journal of Research in Science Teaching*, 41(6), 538–568. <https://doi.org/10.1002/tea.20019>
- Thorn, C. J., Bissinger, K., Thorn, S., eta Bogner, F. X. (2016). “Trees live on soil and sunshine!”- Coexistence of scientific and alternative conception of tree assimilation. *PLOS ONE*, 11(1), e0147802. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0147802>
- Vojříř, K., eta Rusek, M. (2019). Science education textbook research trends: A systematic literature review. *International Journal of Science Education*, 41(11), 1496–1516. <https://doi.org/10.1080/09500693.2019.1613584>
- Vosniadou, S. (2019). The development of students' understanding of science. *Frontiers in Education*, 4(32). <https://doi.org/10.3389/feduc.2019.00032>
- Windschitl, M., Thompson, J., eta Braaten, M. (2008). Beyond the scientific method: Model-based inquiry as a new paradigm of preference for school science investigations. *Science Education*, 92(5), 941–967. <https://doi.org/10.1002/sce.20259>
- Zohar, A. (2006). El pensamiento de orden superior en las clases de ciencias: Objetivos, medios y resultados de investigación. *Enseñanza de las Ciencias*, 24(2), 157–172.

7. Eskerrak eta oharrak

UPV/EHUko Ikertzaileak Prestatzeko Kontratazio Deialdiaren (PIF20/65) finantzazioari.

Irakasleen hasierako prestakuntza: non gaude eta nora joan beharko genuke?

Nerea Muguruza Azkarraga
Hezkuntza Zientziak Saila UPV/EHU
nerea.muguruza@ehu.eus

Laburpena

Hezkuntza eta Lanbide Heziketako Ministerioak irakasle izateko ikasleen hasierako prestakuntza hobetzeko erreforma-proposamenak zabaldu zituen 2022ko urtarrilean. XXI. mendearen hasieratik zientziak hasierako prestakuntza berrikusteko beharra aldarrikatu du. Era berean, nazioartean zenbait herrialdek prestakuntza hobetzeko pausoa eman dute. Komunikazio honetan Espainiako egoera aztertu da, irakasleen hasierako prestakuntzaren ezaugarriak aztertu dira, nazioarteko erakundeen orientabideekin eta zientziak dioenarekin konparatuz. Ikusienez, prestakuntza 2007tik berdintsu mantendu da. Ondorioz, nazioartean nagusitzen den ikuspegiaren arabera, ez dago egungo irakaskuntza-errealitatearekin lerrotuta eta ez da ebidentzietan oinarritzen.

Hitz gakoak: irakasleen hasierako prestakuntza; irakasle izateko ikaslea; hezkuntzaren aldaketa

Abstract

In January 2022, the Ministry of Education and Professional Training issued proposals for reforms to improve the initial training of female and male teachers. Since the beginning of the 21st century, science has proclaimed the need to review initial training. Similarly, several countries at the international level have taken the step of improving training. This communication analyses the situation in Spain, analysing the characteristics of the initial training of teachers, comparing it with the guidelines of international organizations and science. As we have seen, training has remained the same since 2007. Consequently, from an internationally dominant perspective, it is neither aligned with current educational reality nor based on evidence.

Keywords: Initial Teacher Education; Preservice Teacher; Educational Change

1. Sarrera eta motibazioa

XXI. mendearen hasieratik nazioarteko eta nazioz gaindiko erakundeek irakasleen hasierako prestakuntzaren inguruko orientabideak zabaldu dituzte (Eurydice, 2018; Eurydice, 2021; ¹OECD, 2022). Aldi berean, literaturan irakasleen hasierako prestakuntza berrikusteko eta aldatzeko kezka hedatu da (Flores, 2016; Flores, 2017; Korthagen, 2010; Manso eta Garrido-Martos, 2021; Manso et al., 2019; Musset, 2010; Vaillant eta Marcelo, 2021). Baina, xedea bera izan arren, ikuspegi desberdinetatik landu den gaia da. Horrela, zalantzan jarraitzen du irakasleen hasierako prestakuntzak zer izan behar duen kalitatezkoa eta egokia izateko.

Espanian, 2022ko urtarrilean, Hezkuntza eta Lanbide Heziketako Ministerioak irakasleen hasierako prestakuntza hobetzeko erreforma-proposamena zabaldu zuen (Ministerio de Educación y Formación Profesional, 2022). Dokumentu hau LOMLOE Hezkuntza Legean (Ley Orgánica 3/2020, de 29 de diciembre) jasotako zazpigarren xedapen gehigarrian oinarritzen da. Izan ere, xedapen horrek ezartzen du: “Gobernuak, autonomia-erkidegoei eta irakasleen ordezkariari kontsultatu ondoren, arau-proposamen bat aurkeztuko du, lege hau indarrean jarri eta urtebeteko epean; han arautuko dira, besteak beste, irakasleen hasierako eta etengabeko prestakuntza eta irakasle-eginkizunean hasteari eta irakasleen lanbide-garapenari buruzko alderdiak” (72 orr.).

²Irakasleen hasierako prestakuntzak bi fase biltzen ditu: irakasle izateko ikasleen prestakuntza eta irakasle hasiberrien prestakuntza. Komunikazio honetan arreta lehenengo jasean jarriko da; hots ikasleak titulazioan sartzeko hautagai direnetik irakasle ziurtagiria lortu bitarteko tartean. Bigarren faseari ere heldu behar zaio, baina sakonki aztertu behar den gaia da (Oiarzun, 2021). Ikerketa honen helburua Espainiako irakasleen hasierako prestakuntza (hemendik aurrera IHP) sistemara hurbilketa bat egitea da. Horrela, non gauden, eta, nora eta nola joan beharko genukeen, ulertzeko. Horretarako, alde batetik, Espainiako IHP sistemaren ezaugarriak zeintzuk diren

¹OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development) / Ekonomia, Lankidetzeta eta Garapenerako Antolakundea.

²OECD eta Europar Batasuneko txostenetan, Initial Teacher Education (ITE) eta Formación inicial docente terminoak erabiltzen dira. Zientzian, aldiz, Preservice Teacher Education. Komunikazio honetan, irakasleen hasierako prestakuntza (IHP) terminoa erabiliko da eta irakasle izateko ikasleen prestakuntzari dagokio.

identifikatu ahal izateko, arautzen duten dokumentu ofizialak aztertuko dira. Bestetik, nazioarteko erakundeen orientabideak eta zientziak dioena jaso egingo da, Espainiako eredia non kokatzen den ulertzeko eta erreformarako bideak zeintzuk izan daitezkeen irudikatzen.

Komunikazio honetan egiten den hurbilketa ikerketa handiago baten lehenengo urratsa da. Izan ere, Espainiako legeria eta nazioarteko erakundeak dira EAEko IHP sistema baldintzatzen dutenak. Ikerketaren helburu nagusia EAEko irakasleen hasierako prestakuntza eredia hobetzeko, gure errealitatekin bat egiten duen eta oinarri zientifiko sendoa duen proposamena egitea da.

2. Arloko egoera eta ikerketaren helburuak

Atal honetan nazioarteko eta nazioz gaindiko erakundeek, eta zientziak, IHPri buruz esaten dutena azalduko da. Hori abiapuntutzat hartuz, komunikazio honen helburuak planteatuko dira.

2.1 Irakasleen hasierako prestakuntza nazioarteko eta nazioz gaindiko orientabideetan

Gaur egun, Europan zehar irakasle lanbidearen krisi egoera sumatzen da eta herrialdeek hainbat erronkari aurre egin behar diete. Ekonomia, Lankidetzeta eta Garapenerako Antolakundeko (hemendik aurrera OECD) herrialde askok zailtasunak dituzte talentua duten irakasleak ordezkatzeko. Aldi berean, irakasleen eskaintza eta eskariaren arteko desoreka ematen da (Eurydice, 2018; OECD, 2022). Ondorioz, herrialdeek erronka hauei aurre egiteko politikak sustatu behar dituzte (Eurydice, 2021).

Edozein herrialdetako hezkuntza-politika nazioarteko eta nazioz gaindiko erakundeetatik datozen orientabideetan oinarritzen da. Irakaskuntza politikari dagokionez, ibilbidea zehazten duten erakundeak OECD eta Europar Batasuna dira. Bi erakundeen diskurtsoetan, IHP irakasleen etengabeko garapen profesionalaren abiapuntua dela defendatzen da. Izan ere, prestakuntza fasearen ezaugarriak eta egitura, giltzarri dira irakasleen kalitatea eta kantitatea zehazteko (Musset, 2010). Hau da, irakasle bihurtuko diren ikasleak hautatzeko moduak eta prestakuntza ereduak irakasle kualifikatuen eskaintzan eragina du; bai kantitatean, baita kalitatean ere (OECD, 2022).

Hautaketa sistemari dagokionez, herrialdeen bi bostenetako unibertsitate-erakundeetan *numerus clausus* dago. Hau da, Haur Hezkuntzako, Lehen Hezkuntzako eta Bigarren Hezkuntzako titulazioetan sartzeko plaza kopurua mugatua dago. Gailentzen den hautaketa irizpidea, oro har, unibertsitate sarbiderako hautaprobei batez besteko nota da. Hala ere, zenbait herrialdeetan (Australian, Finlandian, Japonen edo Korean, adibidez) sarbiderako beste irizpide batzuk erabiltzen dituzte, hala nola elkarrizketa, hautagaien lan karpeta, gai espezifikoetako kalifikazioak edo gaitasun probak.

IHP-eko titulazioen **edukia** aztertzean, herrialdez herrialde aldatu egiten dira curriculumaren xehetasunak. Hala ere, IHPn hiru eduki handi identifikatzen dira: diziplinazkoa/didaktikoa, psikopedagogikoa eta praktikoa. Hiru eduki hauen antolaketatik eta integrazioetik, hasierako prestakuntza eredu hauek sortzen dira (Eurydice, 2018; Eurydice, 2021; Musset, 2010; OECD, 2022):

- a) Eredu konkurrentea edo bateratua: formakuntza pedagogikoa eta praktikoa, diziplinazko irakasgai akademikoekin batera ematen da. Herrialde gehienetan Haur Hezkuntzako eta Lehen Hezkuntzako IHP eredu konkurrentearen arabera antolatzen da.
- b) Eredu kontsekutiboa edo ondoz ondokoa: formakuntza pedagogikoa eta praktikoa diziplinazko irakasgai akademikoen ostean ematen da. Irakasleak diziplina espezifiko batean hezten dira lehenik, eta prestakuntza pedagogikoa jasotzen dute gero. Herrialde gehienetan Bigarren Hezkuntzako goi mailako IHP eredu kontsekutiboaren arabera antolatzen da.

Ia herrialde guztietan irakaskuntzarekin eta pedagogiarekin lotura estua duten ikasketak eta irakasle praktikak hasierako hezkuntza programen nahitaezko elementuak dira. Herrialde

batzuetan, halaber, ikerketa-trebetasunak, zientzia kognitiboetako edukiak, jokabide- eta gizarte-zientziak eta haurren garapeneko ezagutzak ere garatzen dira (Eurydice, 2018; OECD, 2022).

Irakasle ziurtagiria lortzeko herrialdeen artean gailentzen den irizpidea titulu akademikoa lortzea da. Hau da, prestakuntza akademikoa gainditzearekin batera irakaskuntzan lan egiteko ziurtagiria eskuratzen da. Beste herrialde batzuetan, aldiz, irizpide zorrotzagoak ezartzen dituzte; besteak beste, irakaskuntzarako agiria edo lizentzia eskuratzea (titulu akademikoez gain), azterketak gainditzea eta/edo indukzioa arrakastaz amaitzea (Eurydice, 2018; OECD, 2022).

OECDren barruan IHPn ardaztutako azterlana egin da, Initial Teacher Preparation Study izenekoa. Azterketa honetan erronkak, indarguneak eta berrikuntzak identifikatzeko, zazpi herrialdeetako Australia, Japonia, Korea, Herbehereak, Norvegia, Estatu Batuak eta Gales (Erresuma Batua)- politikak aztertu ziren. Bildutako datuak 2019an, *A Flying Start: Improving Initial Teacher Preparation Systems* txostenean, aurkeztu ziren. Txostenak IHP-ko funtsezko ezaugarrien ikuspegi bat eskaintzen du. Oro har, nazioarteko ebidentzietan eta diagnostikoen azterketan oinarrituz, IHP diseinatzeko eta mantentzeko erronkak, estrategia-proposamenak, berrikuntzak eta praktika arrakastatsuak azaltzen dira. Txostenean aitortzen den bezala, herrialde askoren hutsune eta, aldi berean, erronka nagusietako bat IHP hobetzeko ebidentziak sortzea eta erabiltzea da.

2.2 Aldaketarako beharra

Aurreko puntuan nazioarteko eta nazioz gaindiko erakundeetan IHPren inguruan zer esaten den azaldu da: alde batetik, erakunde hauek prestakuntza fase hau nola ulertzen duten eta, bestetik, zabaltzen dituzten orientabideak eta herrialdeetako tendentziak zeintzuk diren. Jarraian literaturak eskaintzen duen perspektiba azalduko da.

Literaturan bateratasuna dago baieztapen honekin: irakasleen hasierako prestakuntza funtsezko elementua da irakasleen kalitatezko garapen profesionala eraikitzeko (Flores, 2016; Flores, 2017; Korthagen, 2010; Manso eta Garrido-Martos, 2021; Manso et al., 2019; Musset, 2010; Vaillant eta Marcelo; 2021). Hala ere, ikuspegi desberdinetatik aztertzen den gaia da; osatu behar duten edukien inguruan eta hura egituratzeko moduan desadostasun handiak daude (Flores, 2016). IHPn urteetan eztabaidatu den gaia teoria eta praktika integratzeko modua izan da. Bien arteko banaketa ondo dokumentatuta dago nazioarteko literaturan (Korthagen, 2010). Korthagenek arazo iraunkor bezala aztertzen du eta arrazoi hauek identifikatzen ditu: eskoletan dauden patroien sozializazio-prozesua, irakaskuntzaren konplexutasuna, IHP programen izaera, balioesten diren ezagutza motak eta ikuspegi tekniko-arrazional baten barruan dimentsio afektiboa alde batera uztea.

Manso eta Garridoren (2021) ustez, premiazkoa da hasierako prestakuntza hezkuntza errealitatearekin gehiago lotzea eta, beraz, fase horren dimentsio praktikoa handitzea eta hobetzea. Hala ere, ez dago unibertsitate-aldia baino une hoberik oinarri kontzeptualetan sakontzeko. Oinarri kontzeptual horiek, ondoren, euskarri sendoa emango baitiete irakaskuntzako jardunei eta praktikei. Lehenengo fase honetan, formakuntzan dagoen irakaslea irakaskuntza lana behar bezala betetzeko ezagutzak, trebetasunak eta jarrerak bereganatzen hasten da (Manso et al., 2019). Hasierako prestakuntza funtsezkoa da lanbide nortasuna prestatzeko. Horregatik, funtsezkoa da teoria eta praktika behar bezala integratzea, baita diziplina-, didaktika- eta psikopedagogia-edukiak ere (Manso eta Garrido-Martos, 2021).

Vaillant eta Marceloren (2021) proposamenean ere praktikei espazio handiagoa ematea eta diziplinarteko ikuspegi batetik egituratzea aipatzen dute. Horrez gain, irakaskuntzaren alderdi emozionala kontuan hartzea aldarrikatzen dute. Irakasleen sinesmenei eta pentsamenduei buruzko hausnarketari espazioa ematea proposatzen dute.

Floresek (2017) aitortzen duen bezala, testuinguru askotan, irakasleen hezkuntza curriculumak nahiko ikuspegi murriztua izan du, eta honek bat egiten du eskola curriculumaren ikuspegi murrizta adierazten duten politikekin. Horregatik, beste bi aspektu hauek gehitzen

ditu: irakasle nortasunaren garapena eta ikerketa curriculumean txertatzearen premia. Ikerketaren dimentsioa modu esplizituan eta egokian sartu behar da; hots irakasle izateko ikasleei ikerketa metodoetan trebatzeko eta esperientzia pedagogikoetan ikasteko aukera eskaini behar zaie (Flores, 2016). Izan ere, hezkuntza-ikerketa irakaskuntzaren profesionaltasunaren bizkarrezurra da eta etorkizuneko aldaketei aurre egiteko beharrezkoa den prestakuntza eskaintzen du. Beraz, helburua irakasle izateko ikasleen profesionalizazioa bermatzea da (Misad et al., 2022).

IHPren informazio iturriak hauek dira: nazioarteko erakundeen orientabideak eta literaturaren ebidentziak. Alde batetik, Europar Batasunaren eta OECDren txostenetan jasotzen diren orientabideak orokorrak dira; herrialdeetako tendentziak eta konparaketak jasotzen dituzte, baina xedea ez da azterketa kritiko eta sakon bat egitea. Haien helburu nagusia informazio orokorra eskaintzea da. Bestetik, zientzian autoreak kritikoak dira IHP ereduarekin eta bat egiten dute ez dela nahikoa aldaketak egitearekin. Haien ustez, premiazkoa da eraldaketa sakon bat egitea, irakaskuntzako prestakuntza-eredu orokor bat modu sistematikoan eraikitzeko eta tokian tokiko errealitatera egokitzeko. Hala ere, gaiaren inguruko ikuspegi desberdinak daude eta argitasun falta dago autoreen artean.

Egoera konplexua da eta bi informazio iturrien arteko integrazioa gauzatzea zaila izan daiteke, baina *A Flying Start: Improving Initial Teacher Preparation Systems* jarraibide izan daiteke herrialdeek aldaketarako lehenengo urratsa emateko. Lehenik, arazoa ondo definitu behar da eta herrialde bakoitzak bere egoeraren diagnostikoa egin behar du. Horrela, bide berriak definitu ahal izateko eta ebidentzietan oinarritutako erabakiak hartu ahal izateko.

2.3 Ikerketaren helburua

Egoeraren azterketa egin eta gero, ikerketa honek bi helburu ditu: alde batetik, Espainiako IHP arautzen duten dokumentu ofizialak aztertzea eta IHP sistemaren ezaugarri orokorrak identifikatzea, eta, bestetik, nazioarteko txostenetan jasotzen diren tendentziak eta literaturak dioena kontuan hartuz, Espainiako eredia non kokatzen den ulertzea eta erreformarako bideak zeintzuk izan daitezkeen proposatzea.

3. Ikerketaren muina

3.1 Metodologia

Metodologiari dagokionez, ikerketa honetan azterketa kualitatibo eta interpretatiboa egin da, honako prozedura hau jarraituz: a) Espainiako IHPrako sarbidea eta titulazioak arautzen dituzten dokumentu ofizialak identifikatu; b) dokumentu ofizialetan eta *Teacher Pathway Model* ereduaren (OECD, 2019) oinarrituz, Espainiako IHP ereduaren ezaugarriak identifikatu eta aztertu; c) nazioarteko erakundeetako orientabideak eta literaturan nagusitzen diren ebidentziak kontuan hartuz, Espainiako IHP ereduaren hutsuneak identifikatu, erreformarako bideak zeintzuk diren ulertu ahal izateko.

3.2 Emaitzak

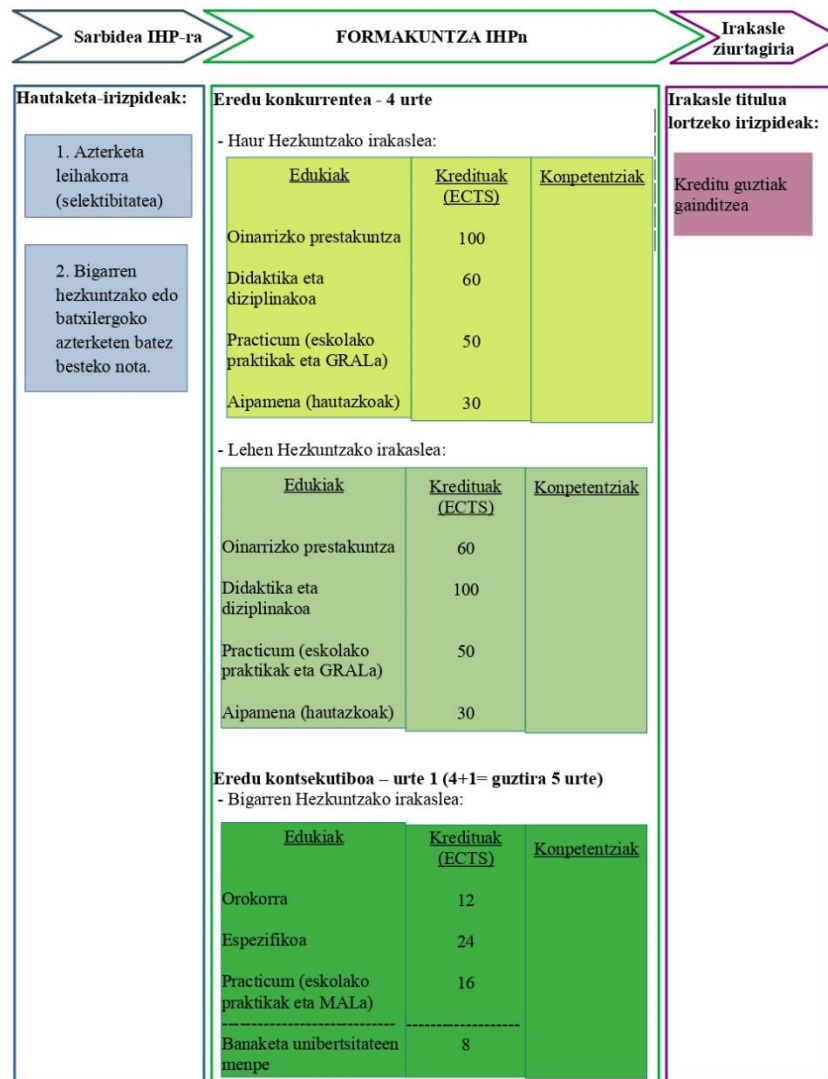
Lehenik, Espainiako IHP arautzen duten lau dokumentu identifikatu dira (ikus 1. taula). Espainian gaur egun ez dago IHPren inguruko ikerketak, proposamenak edo gomendioak jasotzen dituen txostenik.

1. taula. Azterketarako erabilitako dokumentuak: Espainiako irakasle izateko ikasleen prestakuntza arautzen duten dokumentu ofizialak.

Irakasleen hasierako prestakuntza (IHP) arautzen duten dokumentu ofizialak	
IHPrako sarbidea	Real Decreto 412/2014, de 6 de junio, por el que se establece la normativa básica de los procedimientos de admisión a las enseñanzas universitarias oficiales de Grado.
Haur Hezkuntzako irakasle titulua	Orden ECI/3854/2007, de 27 de diciembre, por la que se establecen los requisitos para la verificación de los títulos universitarios oficiales que habiliten para el ejercicio de la profesión de Maestro en Educación Infantil.

Lehen Hezkuntzako irakasle titulua	Orden ECI/3857/2007, de 27 de diciembre, por la que se establecen los requisitos para la verificación de los títulos universitarios oficiales que habiliten para el ejercicio de la profesión de Maestro en Educación Primaria.
Bigarren Hezkuntzako irakasle titulua	Orden ECI/3858/2007, de 27 de diciembre, por la que se establecen los requisitos para la verificación de los títulos universitarios oficiales que habiliten para el ejercicio de las profesiones de Profesor de Educación Secundaria Obligatoria y Bachillerato, Formación Profesional y Enseñanzas de Idiomas.

Dokumentu ofizialetan oinarrituta, Espainiako IHP sistemaren ezaugarriak hauek dira (ikusi 1. irudia).

Iturria 1: Elaborazio propioa, Teacher Education Pathway Model-en (OECD, 2019) oinarrituta.

IHPrako sarbidea 412/2014 Errege Dekretuak (Real Decreto 412/2014) zehazten du eta unibertsitate-ikasketa ofizial guztietarako berdina da. Dekretu honek zehazten duen bezala, sarbiderako hautaketa-irizpidea puntuazio bat da; selektibitatean ateratako eta Batxilergoan edo Bigarren Hezkuntzan lortutako notaren batez bestekoa. Hori horrela, irakasle izango diren ikasleen hasierako hautaketa ez da irakaskuntzarekin lotutako irizpide zehatzetan oinarritzen.

Irakasleen unibertsitateko prestakuntza, Hezkuntza eta Zientziaministerioak xedatzen dituen ECI Aginduen (Órden ECI/3854/2007; Órden ECI/3857/2007; Órden ECI/38548/2007) arabera da. ECI Aginduetan unibertsitate titulu bakoitzerako curriculumaren edukia, kredituen banaketa eta garatu beharreko konpetentziak jasotzen dira.

Espanian bi prestakuntza eredu daude: eredu konkurrentea Haur eta Lehen Hezkuntzako irakasle tituluertarako eta eredu kontsektiboa Bigarren Hezkuntzako irakasle titulurako. 1. irudian ikusi daitekeen bezala, hiru titulazioak modu berean antolatzen dira: landu beharreko edukiak (curriculum), modulu bakoitzari esleitzen zaion ordu kopurua (Europako kredituak) eta garatu beharreko kompetentziak. Irakasle tituluaren arabera, eduki bakoitzari egokitzen zaion kreditu kopurua eta garatu beharreko kompetentziak desberdinak dira. Alde batetik, Haur eta Lehen Hezkuntza hezkuntza programen iraupena 4 urtekoa da eta curriculumaren edukiak nahiko antzekoak dira. Desberdintasuna didaktika/diziplinari eta oinarrizko prestakuntzari (ezagutza psikopedagogikoa, familia, eskola..) esleitzen zaion kreditu kopurua da. Lehen Hezkuntzako graduan didaktika/diziplinazko edukiek kreditu guztien ia erdia (100 ECTS) osatzen dute, Haur Hezkuntzako graduan (60 ECTS) baino gehiago. Oinarrizko prestakuntzarekin alderantzikoa geratzen da, Haur Hezkuntzak (100 ECTS) Lehen Hezkuntzak (60 ECTS) baino prestakuntza ordu gehiago ditu. Bigarren Hezkuntzako irakasle izateko masterrari dagokionez, urte bateko iraupena dauka. Prestakuntzaren ia heren bat eskolako Practicum moduluari eskaintzen zaio eta geratzen diren prestakuntza orduetan, irakaskuntzarekin lotutako ezagutza teorikoak lantzen dira (espezialitate bakoitzerako desberdinak). Orokorrean, hiru titulazioak didaktikan eta kompetentzietan oinarritutako IHP ereduak direla esan daiteke. Alde batetik, hiruretan prestakuntzaren kreditu kopuru handi bat diziplina eta didaktika edukiak lantzerantz bideratuta dago. Bestetik, titulazioen helburua eta prestakuntzaadierazleak garatu beharreko kompetentziak dira. Beraz, espazio gutxi eskaintzen zaie ikerketetan aipatzen diren aspektuei, hala nola irakasleen identitate profesionalari, aspektu sozio-emozional eta afektiboei edo ikerketari.

Azkenik, irakasle ziurtagiria lortzeko irizpide bakarra hezkuntza programaren kreditu guztiak gainditzea da. Ez dago irakasle titulua eskuratzeko eta kalitatea bermatzeko bestelako baldintzarik.

4. Eztabaida

Espaniako gobernuak irakaskuntza berregituratzeko erreforma-proposamenak egin zituen. Bertan, beste askoren artean, IHP berregituratzeko asmoa adierazi zuen. Hori dela eta, lan honetan Espainiako gaur egungo egoera ezagutzeko hurbilketa bat egin da, nazioarteko diskurtsoetan esaten dena eta zientziak nabarmentzen duena kontuan hartuz. Jarraian eztabaidarako gaiak azaltzen dira.

Irakasleen hasierako prestakuntza berrikusteko eta berregituratzeko beharra argia da. 16 urte pasatu dira Espainiako Haur, Lehen eta Bigarren Hezkuntzako irakasle izateko titulazioak arautu zirenetik. Curriculumaren edukiek eta bakoitzari dagokion kreditu kopuruek momentuko nazioarteko gomendioekin bat egiten zuten. Horregatik, Espainiako ereduak, oro har, didaktika eta diziplinako edukietan eta kompetentzietan oinarritzen da. Hortaz, irakasle ereduak eta irakasleen prestakuntza horretara bideratutako dago. Baina prestakuntza hori ez da nahikoa gaur egungo eskakizunei eta errealitateari erantzuteko. 16 urte eta gero, irakaslearen rola eta hari lotutako zereginak, oso desberdinak dira gaur egun dagoen irakasle profilararekin. Gizartearen eta, beraz, hezkuntzaren errealitatea erabat aldatu da. Irakasleek testuinguru anitzetan lan egin behar dute; testuinguruak, erronkak, beharrak... desberdinak dira. Beraz, zalantzarik horrenbeste urte pasatu eta gero gaur egungo errealiterako kalitatezko IHP ereduak izatea.

Horrez gain, ez dago IHP-ko sarbidea eta irakasle ziurtagiria lortzea zehazten duen bestelako araurik. Hau da, irakasle izateko hautagaiak hautaprobetako batez besteko notaren arabera aukeratzen dira eta irakasle ziurtagiria lortzeko baldintza bakarra kreditu guztiak gainditzea da. Zenbait herrialdeetan, aldiz, bestelako irizpideak aplikatzen dira hautagairik onenak lortzeko helburuarekin. Helburua prestakuntzaren bi momentu hauek, sarrera eta irteera, irakaslerik onenak identifikatzeko tresnak izatea da.

Beste herrialde batzuekin eta ikerketen diskurtsoarekin konparatuta, Espainiako ereduak urrun geratzen da. Agerikoa da Espainian, urteetan zehar mantendu den hutsunea: ez dago ebidentzian funtsatutako eta gure testuingurura egokitutako IHP sistema bat eraikitzeke asmoa. Irakaskuntza politiketan ez da martxan jarri gai hau jorratzen duen ikerketa lerro, txosten edo erakunde ofizialik. Horregatik, planteatutako diren erreformak osatugabeak izango dira.

5. Etorkizunerako planteatzen den norabidea

Ikerketa-lan honetan aztertu nahi den nazioarteko eta Espainiako errealitatera hurbilketa bat egin da, gerora EAEko irakasleen hasierako prestakuntzarako erreforma-proposamena egiteko helburuarekin. Irakasleen hasierako prestakuntza irakasleen etengabeko prestakuntzaren kalitatea ziurtatzeko klabea da. Irakasleen hasierako prestakuntzaren xedea irakasleei kalitatezko sustrai sendoak ematea da, gerora, irakasle bakoitzak, bere errealitatearen beharretara, gaitasunak, estrategiak, ezagutzak... loratu ahal izateko. Horregatik, erabakiak ondo funtsatuta, ebidentzietan oinarrituta eta errealitatearekin lerrotatuta hartu behar dira. Nazioarteko erakundeen orientabideak baliagarriak izan daitezke beste herrialdeen egoera ezagutzeko, baina edozein erabakiren oinarria zientzia izan behar du. Irakasleak profesionalak dira; hots erantzukizun handia dute gizartearen orainarekiko eta etorkizunarekiko. Horregatik, jasotzen duten prestakuntza mailak gizarteak exijitzen diotzarekin bat etorri behar du. Hortaz, bada garaia irakaskuntzaz arduratzeko eta kalitatezko erabakiak hartzeko.

6. Erreferentziak

- European Commission/EACEA/Eurydice. (2018). *Teaching careers in Europe. Access, progression and support. Eurydice Report*. Publications Office of the European Union.
<https://data.europa.eu/doi/10.2797/309510>
- European Commission/EACEA/Eurydice. (2021). *Teachers in Europe: Careers, Development and Well-being. Eurydice report*. Publications Office of the European Union.
<https://data.europa.eu/doi/10.2797/997402>
- Flores, M.A. (2016). Teacher Education Curriculum. In J. Loughran & M. Hamilton (Ed.), *International Handbook of Teacher Education* (or. 187-230). Springer. https://doi.org/10.1007/978-981-10-0366-0_5
- Flores, M.A. (2017). Practice, theory and research in initial teacher education: international perspectives. *European Journal of Teacher Education*, 40(3), 287-290.
<https://doi.org/10.1080/02619768.2017.1331518>
- Korthagen, F.A.J. (2010). How teacher education can make a difference. *Journal of Education for Teaching*, 36(4), 407-423. <https://doi.org/10.1080/02607476.2010.513854>
- Ley Orgánica 3/2020, de 29 de diciembre, por la que se modifica la Ley Orgánica 2/2006, de 3 de mayo, de Educación (LOMLOE). *Boletín Oficial del Estado*, 340, de 30 de diciembre de 2020. <https://www.boe.es/eli/es/lo/2020/12/29/3>
- Manso, J., & Garrido-Martos, R. (2021). Formación inicial y acceso a la profesión: qué demandan los docentes. *Revista de Educación*, 393, 293-319.
<https://recyt.fecyt.es/index.php/Redu/article/view/89854>
- Manso, J., Matarranz, M., & Valle, J. (2019). Estudio supranacional y comparado de la formación inicial del profesorado en la Unión Europea. *Profesorado. Revista de Currículum y Formación de Profesorado*, 23(3), 15-33. <https://doi.org/10.30827/profesorado.v23i3.9697>
- Ministerio de Educación y Formación Profesional. (2022). *Documento para debate: 24 propuestas de reforma para la mejora de la profesión docente, enero 2022*.
<https://educagob.educacionyfp.gob.es/comunidad-educativa/profesorado/propuesta-reforma.html>
- Misad, R., Misad, K., & Dávila, O. (2022). Desarrollo de la profesionalidad docente: una revisión de la producción académica. *Gestionar: Revista de empresa y gobierno*, 2(2), 57-73.
<https://doi.org/10.35622/j.rg.2022.02.004>
- Musset, P. (2010). *Initial teacher education and continuing training policies in a comparative perspective: Current practices in OECD countries and a literature review on potential effects*. OECD Education Working Papers, OECD Publishing. https://read.oecd-ilibrary.org/education/initial-teacher-education-and-continuing-training-policies-in-a-comparative-perspective_5kmbphh7s47h-en#page1
- OECD. (2019). *A Flying Start: Improving Initial Teacher Preparation Systems*. OECD iLibrary.
<https://www.oecd-ilibrary.org/sites/cf74e549-en/index.html?itemId=/content/publication/cf74e549-en>

- OECD. (2022). *Education at a Glance 2022: OECD indicators*. OECD iLibrary. <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/3197152b-en/index.html?itemId=/content/publication/3197152b-en>
- Oiartzun, M. (2021). Irakaskuntza publikorako sarbidearen azterketa: Europako irakasle- gaitasunak oinarri. In O. Arbelaitz, A. Latatu, MJ. Omaetxebarria, B. Urgell (Ed.), *IV. Ikergazte. Nazioarteko ikerketa euskaraz. Kongresuko artikulu bilduma. Gizarte Zientziak eta Zuzenbidea* (or. 103-109). Udako Euskal Unibertsitatearen argitaletxea. <https://dx.doi.org/10.26876/ikergazte.iv.02.13>
- Orden ECI/3854/2007, de 27 de diciembre, por la que se establecen los requisitos para la verificación de los títulos universitarios oficiales que habiliten para el ejercicio de la profesión de Maestro en Educación Infantil. *Boletín Oficial del Estado*, 312, de 29 de diciembre de 2007. <https://www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-A-2007-22446>
- Orden ECI/3857/2007, de 27 de diciembre, por la que se establecen los requisitos para la verificación de los títulos universitarios oficiales que habiliten para el ejercicio de la profesión de Maestro en Educación Primaria. *Boletín Oficial del Estado*, 312, de 29 de diciembre de 2007. https://www.boe.es/diario_boe/txt.php?id=BOE-A-2007-22449
- Orden ECI/3858/2007, de 27 de diciembre, por la que se establecen los requisitos para la verificación de los títulos universitarios oficiales que habiliten para el ejercicio de las profesiones de Profesor de Educación Secundaria Obligatoria y Bachillerato, Formación Profesional y Enseñanzas de Idiomas. *Boletín Oficial del Estado*, 312, de 29 de diciembre de 2007. https://www.boe.es/diario_boe/txt.php?id=BOE-A-2007-22450
- Real Decreto 412/2014, de 6 de junio, por el que se establece la normativa básica de los procedimientos de admisión a las enseñanzas universitarias oficiales de Grado. *Boletín Oficial del Estado*, 138, 6 de junio de 2014. <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2014-6008>
- Vaillant, D. & Marcelo, C. (2021). Formación inicial del profesorado: Modelo actual y llaves para el cambio. *REICE. Revista Iberoamericana sobre Calidad, Eficacia y Cambio en Educación*, 19(4),55-69. https://revistas.uam.es/reice/article/view/reice2021_19_4_003

7. Eskerrak eta oharrak

Komunikazio honen egilea Investigo Programaren bitartez kontratatuta dago. Investigo Programa honen helburua da enplegu eskatzaile diren gazteak kontratatzeagatik Investigo Programaren diru laguntzak ematea, Suspertze, Eraldatze eta Erresilientzia Planaren (Europar Batasunak- NextGeneration EUk finantzatuta) esparruan, Programaren onuradun diren erakunde eta zentroeneskumenekoak diren ikerketa eta berrikuntzako funtzio, zeregin eta ekimenak garatu eta gauzatzeko. UPV/EHUko ikertzaileak prestatzeko bi urteko kontratua du eta IkasGaraia taldeko doktoregia da.

Ikerketa-lan hau tesi lanaren hasieran kokatuta dago. Helburu nagusia EAEn indarrean dagoen irakasleen hasierako prestakuntza eredia ordezkatzeko, oinarri zientifiko sendoa duen proposamena egitea da. Horretarako, komunikazio honetan Espainiako errealitatea eta egoera zein den ezagutzeko hurbilketa bat egin da. Tesia Idoia Fernandez Fernandez zuzendaritzapean egitean ari da.

Komunikazio hau Unibertsitateen Ministerioak Haur Hezkuntzako eta Lehen Hezkuntzako titulazioak eguneratzeko Agindu Proiektuak argitaratu aurretik idatzi nuen. Lege marko berria martxan dago eta IHP sistemaren ezaugarriak aldatuko dira. Nire ikerketan aurrera egin dut, marko berria kontuan hartuz eta piztu den erreformarako eztabaida jarraituz.

Akuifero-Modeloaren Garapena Irakasleen Formakuntzan: Maketen Errebisioa eta Manipulazioa

Nahia Seijas, Aritz Uskola

*Matematika, Zientzia Esperimental eta Gizarte Zientzien Didaktika. Bilboko Hezkuntza Fakultatea. Euskal Herriko Unibertsitatea (UPV-EHU).
nahiaseijas@gmail.com, aritz.uskola@ehu.eus*

Laburpena

Herritarrek akuiferoei buruzko ezjakintasuna erakusten dute, eta horrek baliabide honen kudeaketari buruz erabaki informatuak hartzea eragozten du. Zientzia hezkuntzak badu zer egiterik, hala nola, akuiferoei buruzko modelizazio praktikak garatuz eta maketekin lan eginez. Maketak asko erabili izan dira geologiaren irakaskuntzan, baina ikasleek oso gutxitan eraikitzen, ebaluatzen edo manipulaten dituzte errealitatearekin alderatuz. Ikerketa honetan etorkizuneko maisu eta maistrek eraikitzen dituzten akuifero modeloak aztertu dira, eta prozesu horretan maketen errebisioak eta manipulazioak izan duen eragina. Sekuentzia bi urtez garatu da eta emaitzek erakutsi dutenez, akuifero-modeloa garatzeko maketak errealitatearekin errebisatzea eta hauek manipulatzeko oso erabilgarria izan da.

Hitz gakoak: geologiaren irakaskuntza, modeloak eta modelizazioa, lurpeko urak

Abstract

Citizens show misunderstandings about groundwater that hinder making informed decisions about its management. Science education should address this, including modelling practices about the aquifer model, along with the use of physical models. Physical models have been extensively used in geology teaching, but students rarely construct, evaluate or manipulate them. This study addressed how the revision and manipulation of physical models contributed to the construction of the aquifer model by Preservice Elementary Teachers. This sequence was developed over two courses and results show that it is indeed the manipulation and revision of physical models that provides opportunities for revising the aquifer model and improving it.

Keywords: earth science education, models and modelling, groundwater

1. Sarrera eta motibazioa

Erabilgarri dugun ur geza gehiena lur azpian dago (*Intergovernmental Panel on Climate Change* [IPCC], 2022); horregatik, lurpeko uren agortze-arazoak edo itsasoko uren intrusioa lehen mailako ingurugiro kezkak dira gaur egun (IPCC, 2022). Uholdeak eta lurpeko uren kutsadura ere badira akuiferoekin erlazionatutako fenomeno kezkagarriak, gure inguruan ohikoak direnak. Mehatxu horiek ulertzeko, lurpeko urak ezagutu behar dira; eta, hala ere, lurpeko urak uraren zikloaren osagairik ezezagunenetako bat dira oraindik ere (Pan eta Liu, 2018). Zenbait ikerketek adierazi duten bezala (Ben-Zvi Assaraf eta Orion, 2005), akuiferoenganako ezjakintasuna zenbat eta handiagoa izan, orduan eta eskasagoak dira gizarteak antzematen dituen inpaktuak.

Akuiferoen egitura eta dinamika ulertzeak abstrakzio maila altua eskatzen du, eta lurpeko urak sistema gisa ulertu beharra. Zailtasun horiek gainditzeko, hidrogeologoek modeloekin lan egiten dute, lurpeko uren portaera azaltzen eta iragartzen laguntzen dietenak. Izan ere, modelizazioa zientzialariek fenomeno naturalak ulertzeko garatzen duten praktiketako bat da (*National Research Council* [NRC], 2012). Hori dela eta, zientzia-hezkuntzako adituek ikasgelan modelizazioa bezalako praktika zientifikoak barneratzearen alde egiten dute (Jiménez-Aleixandre eta Crujeiras, 2017; NRC, 2012).

Ikerketa honetan lurpeko uren dinamiken ikas-irakaskuntzarako Urduñako bailaran (Bizkaia) testuinguratutako modelizazio sekuentzia bat diseinatu da, landa irteera bat barneratzen duena. Modelizazio sekuentzia hau Lehen Hezkuntzako Graduko ikasleekin garatu da, lehenengo lau-hilabeteen, bi urtez (2018/19; 2019/20), eta prozesuan ikasleek eraikitzen dituzten akuifero-

modeloak aztertu dira. Zehazki, maketen eraikitzea eta errebisioa nola garatu duten aztertu da, eta geologiaren irakaskuntzan kontuan hartzeko inplikazio didaktikoak lortu dira.

2. Arloko egoera eta ikerketaren helburuak

2.1 Akuifero-modeloa

Modeloak halaxe definitu dira: errealitatearen irudikapen partzialak dira eta zientzia fenomenoak azaltzea eta haiei buruzko aurreikuspenak egitea dute helburu (Gilbert et al., 2000). Zientzia modeloak eraikitzeko, erabiltzeko, ebaluatzeko eta errebisatzeko prozesuari modelizazio esaten zaio (Schwarz et al., 2009). Zientzia-hezkuntzan, praktika zientifiko hori ikasleen baldintza eta hezkuntza-premietara egokitzen da. Horretarako, eredu zientifikoaren eta modelizazio-prozesuaren transposizio didaktikoa egin behar da. Geologiaren irakaskuntzan, MCG (*Modelo de Cambio Geológico*; Aldaketa Geologikokoaren Modeloa) eredu proposatu izan da (Bach eta Marquez, 2017), pentsamendu sistemikoan oinarrituta dagoena. Hmelo-Silver et al. (2017) modeloak adierazteko antzeko adierazpen bat proposatu zuten: CMP (*Components-Mechanisms-Phenomena*; Konponenteak-Mekanismoak-Fenomenoak). Akuifero-modeloaren kasuan, Konponenteak (C) Fenomenoan inplikaturik dauden azpi-sistemetako elementu guztiak dira (geosfera, hidrosfera, atmosfera, biosfera). Mekanismoek (M), esan bezala, Konponenteen arteko prozesu eta elkarrekintzei egiten diete erreferentzia (meteorizazioa, ur-fluxuak, uraren egoeraren aldaketak). Honen ondorioz agertzen diren Fenomenoak (P), akuiferoaren eta ibaiaren sorrerak eta uraren mailak eta osaera kimikoak izan ditzaketan aldaketak dira.

Ikerketek erakutsi dutenez, ikasleek zailtasun handiak dituzte modelo honen dimentsio guztietan (Arhurs eta Elwonger, 2018). Oro har, ikusi da maiz ahazten dutela lurpeko ura uraren zikloa errepresentatzen dutenean (Ben-zvi-Assaraf eta Orion, 2005). Lurpeko ura identifikatuz gero, gehienek ur isolatua eta estatikoa marrazten dute edota kobazuloetatik edo "lurpeko ibai eta lakuetatik" isurtzen dela adierazten dute, gainazaleko uren antzera. Gainera, gehienetan gainazaleko eta lurpeko uren arteko loturarik ez dituzte adierazten; hortaz, ur-masa horiek ez dituzte sistema baten parte gisa ulertzen (Pan eta Liu, 2018).

2.2 Modelo fisikoak modelizazioaren bitartekari gisa

Modeloaren adierazpena modelizazio-prozesuaren faseetako bat da (Schwarz et al., 2009). Modelo fisikoaren erabilerean bidezko hausnarketa analogikoa garrantzitsua da geologian (Miller eta Kastens, 2018; Torres eta Vasconcelos, 2016), eta bereziki hidrogeologian (Dickerson et al., 2007), behatzeko zailak diren prozesuez arduratzen den diziplina baita. 3D-ko irudikapenei esker ikasleek gaiari buruzko modu espazialean arrazoitu dezakete (Dickerson et al., 2007). Hortaz gain, sistemen osagaien arteko erlazioak ezartzen laguntzen dute eta errealitatean ikustezinak diren mekanismoak ikusgarri egiten laguntzen dute, hala nola arroken permeabilitatea.

Hala eta guztiz ere, irakasleek modelo fisikoak sekuentzia didaktikoetan txertatzen dituztenean, fenomenoari buruzko azalpenak indartzeko besterik ez dituzte erabiltzen, eta ez modelizazioko tresna edo bitartekari gisa (Torres eta Vasconcelos, 2016).

2.3 Helburuak

Ikerketa honek, modelizazio sekuentzia didaktiko batean Lehen Hezkuntzako graduako ikasleek eraikitzen duten akuifero-modeloa aztertzen du, eta prozesu horretan modeloaren errebisioak nola laguntzen diren analizatzen du. Honakoak dira ikerketa galderak:

1. Nola garatu zuten akuiferoaren modeloa ikerketan parte hartu zuten ikasleek bi urteetan?
2. Bigarren urtean ikasleen maketaren errebisioa eta manipulazioa errazteko sekuentzia didaktikoa moldatu zen. Nolako eragina izan zuten moldaketa hauek ikasleen akuifero-modeloaren garapenean?

3. Ikerketaren muina

3.1 Metodologia

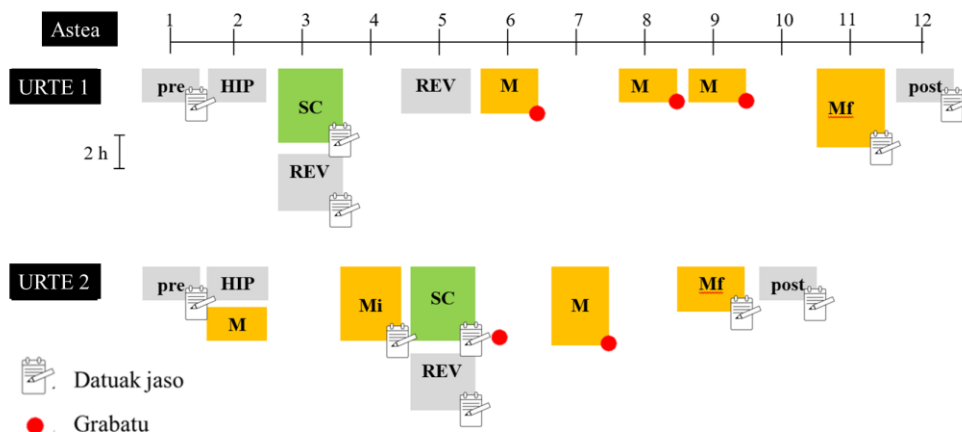
Ikerketa datu kualitatiboen interpretazio-analisan oinarritu zen (Erickson, 1989), ikasle parte-hartzaileen arteko elkarrizketen eta haiek egindako lanen (maketak, irudiak...) analisian. Sekuentzia 2018/19 (1. urtea) eta 2019/20 (2. urtea) ikasturteen lehen lauhilekoan egin zen. Parte-hartzaileak 41 eta 39 ikasle izan ziren, hurrenez hurren, 22 urteko batez besteko adinarekin eta Lehen Hezkuntzako 4. mailako “Zientzien Irakaskuntzako Egungo Joerak” irakasgaiari lantzen zutela. Ikasleek 3-5 pertsonako taldeetan egin zuten lan (9 talde 1. urtean eta 8 talde 2. urtean) eta 16 ordu eman zituzten klasean eta 4 ordu landa-irteeran.

Diseinatutako sekuentzia didaktikoa Urduñako bailaran testuinguratu zen, eta honek landa irteera bat eta maketen eraikitzea barneratu zuen. Bisitatutako bailara diapiro bat da estrukturaliki; bertan, Goi-Triasikoko *Keuper fazies*-ak azaleratzen dira azpiko geruzetan, eta hauen gainetik Goi-Kretazeoko kareharri eta tupak. Azken estratu hauek Garobel mendilerroko erliebea sortzen dute eta akuifero karstiko bat barneratzen dute, Nerbioi ibaira isurtzen dituenak bere urak. Nerbioi ibaia hemen jaiotzen dela onartzen da eta bailara oso sakona sortu da bere meteorizazio eta higaduraren ondorioz (Zamorano et al., 1978).

Testuinguru hau diapiroaren formakuntza eta akuifero-modeloa garatzeko erabili zen, baina ikerketa hau azken honen modelizazioan zentratuko da soilik. Ikerketa osoa argitaratutako tesian eskuragarri dago (Seijas, 2022). Modelizazioa bideratzeko galdera bat planteatu zen: *Nola da posible Nerbioi ibaiak ura izatea, euririk egiten ez duenean ere?* Ikasleek galdera honi erantzun ahal izateko akuifero-modeloa eraiki behar zuten, eta horretarako hainbat datu eskuragarri izan zituzten, landa-irteeran zein klasean.

1. Irudian sekuentziako jardueren denbora-banaketa ikusten da. Laukien altuerak jardueraren iraupena adierazten du. 1. urtean, 2. astea hipotesiak formulatzeari eskaini zitzaion, inguruko argazkiak ikusten ziren bitartean. Landa irteera 3. astean garatu zen. Ondorengo saioan, ikasleek landan bildutako datuak antolatu zituzten eta inguruko mapa topografiko batean irudikatu zituzten. Ondoren, 5 taldek akuifero-modeloari buruzko maketak eraiki zituzten. 1. Urteko emaitzen analisiaren ostean ondorioztatu zenez, ikasleek aukera gutxi izan zituzten modelo fisikoen errebisioak egiteko, eta ez zituzten maketak erabili modeloari buruzko predikzioak egiteko, ez eta haien modelo mentalak berrikusteko ere. Horregatik 2. urtean hainbat aldaketa txertatu ziren sekuentzian: Alde batetik, taldeak maketa bat eraikitzen hasi ziren sekuentziaren hasieran, landara joan baino lehen. Horrela, landa irteeran hasierako maketa hau ebaluatzeko eta errebisatzeko eskatu zitzaion. Gainera, irakasleak talde bakoitzari eskatu zion bere maketa etengabe ebaluatzeko eta errebisatzeko hurrengo saioetan. Bestalde, 2. urtean talde guztiek (8) akuiferoen modeloa eraiki zuten.

1. irudia: Sekuentzia didaktikoaren laburpena (Urte 1-2: 2018/19; 2019/20). Pre/post: testak. HIP: Hipotesiak. SC: Landa-irteera, REV: Errebisioa. DP: diapiro-modeloaren garapena. AQ: akuifero-modeloaren garapena; M: maketak eraiki eta errebisatu (Mi-f: hasierakoak eta amaierakoak).

Lehenengo ikerketa galderari erantzuteko, sekuentzien hasieran (pre-testean) eta amaieran (post-test) ikasleek banaka egindako galdera baten erantzunak aztertu dira. Galdera honetan ikasleei mendi bat eta ibai bat irudikatzen zituen marrazki bat eman zitzairen, eta bertan lurpeko uren presentzia azaltzeko eta irudikatzeko eskatu zitzairen. Ikasleek irudikatu zituzten modeloen analisirako tresna bat garatu zen (1. taula), CMP eskeman eta Bach eta Marquezen (2017) MCG modeloetan oinarrituta. Modeloaren dimentsio bakoitzerako mailen frekuentziak lortzeaz gain, pre-test eta post-testetako erantzun-multzoak edo *klusterrak* aztertu ziren, SSPS Statistics 26 softwarraren bidez. Taldekatze hauek erantzun-tipologiak adieraz ditzakete.

1.Taula: CMP dimentsioeen mailen (0-3) definizioa, akuifero-modeloa.

	0	1	2	3
Konponenteak I (CI), lurpeko materialak (arroakak, estratuak, kobazuloak, porositatea...)	0 elementu	Elementu 1	2-3 elementu	4-5 elementu
Konponente II (CII), lurpeko uraren kokalekua	Urik ez	Ura lurpean	Ura kobazuloetan	Ura arroken porositatean
Mekanismoak II (MII), ur-fluxuak	Lurpeko urak eta gainazal-ekoak konektatu gabe	Konekatu dira baina noranzkorik ez	Konektatu dira eta noranzkoa dute (akuifero-ibaia)	Konekzio guztiak (infiltrazioa, akuifero-ibaia, ibaia-akuiferoa)
Fenomenoa (P)	Maila freati-koarekin koherentziarik ez	Koherentzia maila freati-koarekin	Koherentzia maila freati-koarekin eta azpiko geruza iragazkaitza-ekin.	2.mailaz gain, sisteman gerta daitezkeen al-daketak barneratzen ditu

Ikerketaren bigarren galderari dagokionez, hainbat saiotan taldeetako kideen arteko eztabaidak grabatu eta transkribatu ziren (Ikusi 1.Irudia), eta elkarrizketa hauetan ikasleek maketak errebisatzen, ebaluatzen, edota hauek manipulatuaz predikzioak egiten zituzten pasarteak identifikatu ziren.

3.2 Emaitzak I: Ikasleek adierazitako akuifero-modeloak, sekuentziaren hasieran eta amaieran

Ikasleek akuifero-modeloa banaka irudikatu zuten, sekuentziaren hasieran eta amaieran (pre-testa eta post-testa). 2. eta 3. taulek aztertu diren 4 CMP dimentsioetako (CI, CII, MII eta P) mailetan dauden ikasleen portzentaia adierazten dute.

2.Taula: CMP dimentsio-maila bakoitzeko ikasle-portzentaia, 1. urteko pre eta post-testean

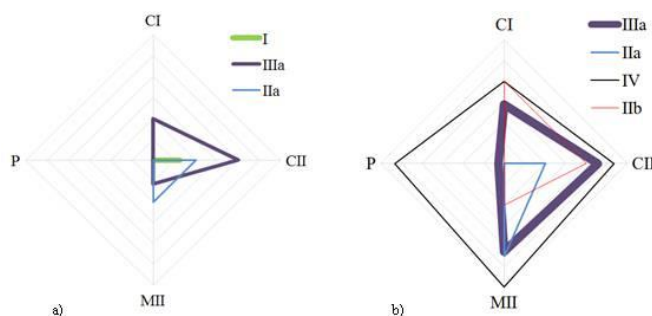
	CI		CII		MII		P	
	PRE	POST	PRE	POST	PRE	POST	PRE	POST
3				27,3		31,8		9,1
2		50	35	54,5		63,6		4,5
1	35	31,8	50	18,2	45			9,1
0	65	18,2	15		55	4,5	100	77,3

3.Taula: CMP dimentsio-maila bakoitzeko ikasle-portzentaia, 2. urteko pre eta post-testean

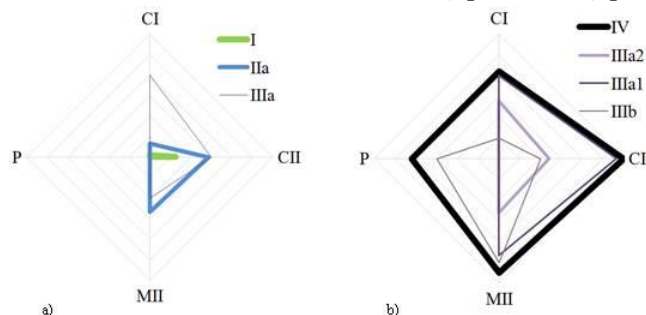
	CI		CII		MII		P	
	PRE	POST	PRE	POST	PRE	POST	PRE	POST
3		5.1		61.5		48.7		7.7
2	6.1	71.8	18.2	7.7	12.1	35.9		43.6
1	15.2	15.4	60.6	30.8	30.3	10.3		7.7
0	78.8	7.7	21.2		57.6	5.1	100	41

Bestalde, 2. eta 3. irudiek 1. eta 2. urteetan, hurrenez hurren, lortutako erantzun-tipologia multzoak erakusten dituzte. CMPren dimentsio bakoitzaren batez bestekoak erakusten dira. Lerroaren lodiera kluster bakoitzeko ikasle-kopuruarekiko proportzionala da.

2.Irudia: 1. urtean lortutako klusterrak a) pre-test, b) post-test

3.Irudia: 2. urtean lortutako klusterrak a) pre-test, b) post-test

3.3 Emaitzak II: Maketen ebaluazioa eta errebisioa

2.urteko taldekako elkarrizketetan, landa-irteerako behaketetan oinarrituta haien hasierako maketa ebaluatu zutenean, talde guztiek azpimarratu zuten hasierako maketan aukeratutako materialaren (lurra, harea, poliestirenoa...) eta material errealararen (kareharria) arteko aldea. Ebaluazio honek materialen aukeraketa justifikatzera eraman zituen, bere propietateetan oinarrituta: adibidez, lurra edo harea filtrazioa ahalbidetzen duelako aukeratu zutela adierazi z. Errealitatea haien hasierako maketarekin alderatzeak beren akats kontzeptualez ohartzen lagundu zien, hala nola arrokak iragazkaitzak zirela pentsatzea. Gainera, elkarrizketetan ikusi denez, ikasleak maketa eta mundu errealeko fenomenoaren arteko loturak ezartzen saiatu ziren.

Esan bezala, landa-irteera eta gero, hasierako maketa moldatu edo maketa berri bat egin aurretik, 2. urteko taleek marrazki batean landako materialak eta egiturak irudikatu zituzten, eta bertan gainazaleko eta lurpeko urak txertatu zituzten. Horrela, talde guztiei eskatu zitzaizkien marrazki horiek kontuan hartzeko, haien azken maketarako abiapuntu gisa. Hala ere, maketen eta irudien arteko inkoherentziak agertzen hasi ziren. Irakasle eta ikasleen arteko eztabaidak gertatu ziren talde guztietan, ibai-ohea adierazteko maketan erabili zuten materialari buruzkoak, hain zuzen. Izan ere, talde guztiek, ibai-ibilgua material iragazkaitzekin adierazi zuten (aluminiozko papera, plastikoa...), eta hori, noski, ez zetorren bat taldeen marrazkiekin ez eta errealitatearekin ere. Irakasleak emandako feedback-ari esker, taldeek material hori aldatu zuten maketetan, eta azkenean denek sartu zuten ura maketetan eta iragarpenak egiteko manipulatu zituzten (4.Irudia).

4.Irudia: M taldearen maketa finala. Ezkerrean: eraikuntza prozesuan, ikasleek plastiko baten bidez ibai-ohea adierazi nahi dute. Eskuman: maketa amaitua, plastikoa kendu eta ura sartzean.

Irakasleak galderen bidez bideratu zituen ikasleak maketa manipulatu eta berarekin predikzioak egiteko. Feedback horren ondorioz, ikasleek akuifero bat zer den eta akuifero bat eta ibai bat nola osa daitezkeen ulertu zuten, eta aurretik egindako akatsez jabetu ziren. Gainera, N taldean ikusten denez (4.taulan), ikasle batzuek irakasleak erabilitako estrategia bera erabili zuten azkenean, maketaren bidez erantzun zitezkeen galderak eginez ikaskideei.

4.Taula: N taldearen transkripzioaren zatia (2. urtea)

IRAKASLE	[goiko zatia seinatuz] Hau. Ze pasatuko da hemen?
NEGU	Sikatuko da
NAHIARA	Maila freatikoa jeitsiko da
IRAKASLE	Maila freatikoa non dago?
NIKO	Ahora mismo ahí arriba
NÉSTOR	Bai
IRAKASLE	Ez
NEGU	Ez, abajo, abajo del todo
NIKO	Ah no, ¡es verdad!
IRAKASLE	Buztita, baina badoaz titit
NÉSTOR	Hemen dago [ibaia seinatuz]
IRAKASLE	Hemen [ibaia seinatuz]. Hemen dago, ibaiaren...
NÉSTOR	Orduan, hemen daukagun kobazuloa [goiki zatian] nola dago?
IRAKASLE	Nola dago?
NIKO	siku

4.Ondorioak eta etorkizunerako norabideak

Adierazi den bezala, ikasleen hasierako akuifero-modeloak maila oso eskasak lortu zituen bi urteetan modeloaren dimentsio guztietan (CI, CII, MII eta P). Bi urte horietan, erantzunen tipologia nagusia I. Mota izan zen; CIIin soilik 1. mailara iritsi ziren erantzunak izan ziren, hau da, lurpean ura zegoela adierazten zuten, besterik ez, non edo nola dagoen adierazi gabe eta ibaiarekin inola ere lotu gabe. Hasierako modelo horiek kezkarriak dira, erakusten baitute unibertitate-maila horretako ikasleek, etorkizuneko maisu-maistrek, akuifero bat zer den ez dakitela, geosferako elementuak ahazten dituztela, eta ez dakitela lurpeko urek ibaiak elikatzen dituztela; literaturan askotan adierazi den bezala (Arthurs eta Elwonger, 2018; Dickerson eta Dawkins, 2004)

Aurretik esan bezala, lurpeko ura planetako ur geza eskuragarriaren errezerborio handiena da, eta uholdeak, kutsadura eta akuiferoen gehiegizko ustiapena bezalako mehatxuak, errealak, lokalak eta globalak dira (IPCC, 2022). Gizarteak lurpeko uren dinamikari buruzko gutxienezko ezagutza behar du arazo hauek ulertzeko eta baliabide honen gaineko erabaki informatuak hartu ahal izateko. Ikerketa honetan aurkeztutako sekuentzia didaktikoak, landa-irteera zein maketen eraikitzea barneratzen dituen, akuiferoen izaerari eta dinamikari buruzko ezagutza hobetzen lagun dezakeela erakutsi du, bereziki 2. urtean.

Bi urteetan, ikasleek zailtasun gehiago izan zituzten Mekanismo (MII) eta Fenomenoan (P) Konponenteen (C) dimentsioetan baino, hau da, lurpeko uren eta gainazaleko uren interakzioekin eta maila freatikoarekin zailtasunak izan zituzten. 1. urtearen amaieran, ikasleek oraindik gabezia handiak zituzten P-ri dagokienez: 1. urteko ikasleen % 14k soilik lortu zuen maila altua CMP modeloaren dimentsio guztietan (IV. motako erantzuna).. Aldiz, 2. Urtean emaitza hobekak izan ziren modeloaren alderdi guztietan. Izan ere, ikasle kopuru handiago batek maila altuak lortu zituen CMPren dimentsio guztietan 2. urteko sekuentziaren amaieran (% 49).

Gure ustez, modeloen errebisioari garrantzia ematea (Gilbert eta Justi, 2016; Schwarz et al., 2009). funtsezkoa izan zen 2. urtean emaitza hobekak lortzeko. Modelo fisikoak errealitatearekin alderatzea eta etengabeko konparaketak egitean oinarritu zen errebisioa, bai eta maketen manipulazioan, fenomenoak simulatzeko eta iragarpenak egiteko. Horretarako, landa-irteeraren helburua aldatu zen, hasierako jarduera izatetik errebisio jarduera bat izatera, eta irakasleak aktiboki lagundu zituen ikasleak beren maketak manipulatzeko, ebaluatzen eta errebisatzen.

1. urteko landa-irteeraren helburuetako bat errealitatea behatzea eta datuak lortzea izan zen, hipotesiak formulatzeko eta maketa eraikitzeko (Seijas, 2022). Hala ere, 2. urtean, landa-irteeraren amaieran ikasleen arteko elkarrizketetan ikusi zen bezala, lortutako datuak jada eraikitako hasierako maketa ebaluatzeko erabili ziren. Horrela, talde guztiek erabilitako materiala errealitatean topatu zutenarekin kontrastatu zuten, eta beren hautapena justifikatu zuten, aurkeztu nahi zuten propietatearen arabera, kasu honetan, materialaren permeabilitatearen arabera. Gainera, beren aurredeietaz ohartu ziren, hala nola arroak iragazkaitzak direla pentsatzeaz. Hala, landako elkarrizketetan ikusten denez, ikasleek maketa fenomenoaren adierazpentzat jo zuten, eta haien modeloa eraikitzeko tresna erabilgarria izan zitekeela, kritikoki aztertuz maketako elementuak adierazten zutena, modelo fisikoa eta errealitatea etengabe alderatuz.

Ikerketa honen emaitzek Kastens-en eta Riveten (2010) ondorioa sostengatzen dute: ikertzaile hauek diotenez, ikasleek modu kritikoan aztertzen dituztenean ikasgelako modelo eta Lurreko sistemaren arteko korrespondentziak eta ez-korrespondentziak, orduan sortzen dira fenomeno bat sakonki ulertzeko aukera hoberenak. Gure aldetik zera gaineratuko genuke: maketak Lurreko sistemarekin alderatzeko, landa-irteera hezkuntza-baliabide oso baliotsua dela, emaitzetan ikus daitekeen bezala, eta hainbat ikerketek adierazi duten bezala (Mogken eta Goodwin, 2012).

Akuifero-modeloa eraikitzeko bigarren une garrantzitsua, landa-irteeraren ondoren izan zen, maketaren manipulazio eta errebisioa egin zutenean. 1. urtean irakasleak ikasleak horretara animatu zituen bitartean, 2. urtean irakaslea talde-talde hurbildu zen, maketa errebisatzen lagunduz, errealitatearekin alderatzeko eskatuz, ikasleak fenomenoak simulatzera behartuz maketan ura sartuz eta galderak eginez gertatzen ari zena behatzeko edo gerta zitekeena iragartzeko. Irakaslearen feedbacka irakaskuntzarako funtsezkoa da. Jarduera irekien kasuan, Hardy et al. (2006) adierazi dutenez, ohikoa da ikasleak jardueran bertan zentratzea eta kontzeptu garrantzitsuei buruzko gogoetarik ez egitea. Hori dela eta, baliteke ikasleak aurreikusitako ondorio zientifikoetara ez iristea edo ezagutza osatugabeak eskuratzea edo/eta akats kontzeptualak izatea (Kirschner et al. 2006). Hau izan daiteke 1. urtean gertatu zena: taldeek maketa eraikitzeko jardueran zentratu ziren eta ez zuten irudikatzen zuen fenomenoaz hausnartu. Hala ere, 2. urtean, irakasleak maketaren funtzioaz jabetzen lagundu zien ikasleei, bai modeloaren adierazpen gisa, bai iragarpenak egiteko tresna gisa (Gilbert et al., 2000).

Emaitzek erakusten dute ikasleak gai izan zirela maketa tridimentsionalen potentziala aprobetxatzeko, beren hasierako ideien eta fenomenoaren arteko bitartekari gisa, eta eredu maila desberdinen artean. Horretarako, maketak egin eta errealitatearekin konparatuz hauek errebisatu izana garrantzitsua izan zen, eta honek berretsi egiten du horrelako jarduerak geologiaren irakaskuntzan txertatzeko beharra (Torres eta Vasconcelos, 2016).

5. Erreferentziak

- Arthurs, L. A. eta Elwonger, J. M. (2018). Mental Models Of Groundwater Residence: A Deeper Understanding Of Students' Preconceptions As A Resource For Teaching And Learning About Groundwater And Aquifers. *Journal of Astronomy & Earth Sciences Education*, 5 (1), 53-66.
- Bach, J. eta Márquez, C. (2017). El estudio de los fenómenos geológicos desde una perspectiva sistémica. *Enseñanza De Las Ciencias De La Tierra*, 25 (3), 302-309.
- Ben-Zvi Assaraf, O. eta Orion, N. (2005a). A study of junior high students' perceptions of the water cycle. *Journal of Geoscience Education*, 53 (4), 366-373.
- Hmelo-Silver, C. E., Jordan, R., Eberbach, C. eta Sinha, S. (2017). Systems learning with a conceptual representation: A quasi-experimental study. *Instructional Science*, 45, 53–72.
- Gilbert, J. K, Boulter, C. J., eta Elmer, R. (2000). Positioning models in science education and in design and technology education. En J.K. Gilbert y C.J. Boulter (Eds.), *Developing models in science education* (pp. 3-17). Kluwer Academic Publisher.
- Hardy, I., Jonen, A., Möller, K., Stern, E. (2006). Effects of instructional support within constructivist learning environments for elementary school students' understanding of "floating and sinking". *Journal of Educational Psychology* 98, 307–326.
- International Panel on Climate Change [IPCC] (2022): *Climate Change 2022: Impacts, Adaptation, and Vulnerability*. Contribution of Working Group II to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change Cambridge University Press. In Press. https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg2/downloads/report/IPCC_AR6_WGII_FullReport.pdf
- Jiménez-Aleixandre, M. P. eta Crujeiras B. (2017). Epistemic Practices and Scientific Practices in Science Education. Science Education. En K.S. Taber, B. Akpan (Eds), *Science Education. New Directions in Mathematics and Science Education* (pp. 69-80). SensePublishers.
- Kastens, K. A. y Rivet, A. (2010). Using analogical mapping to assess the affordances of scale models used in Earth and environmental science education. In C. Hölscher (Ed.), *Spatial Cognition VII, NNAI 6222* (pp. 112–124). Springer-Verlag.
- Kirschner, P. A., Sweller, J., eta Clark, R.E. (2006). Why minimal guidance during instruction does not work: An analysis of the failure of constructivist, discovery, problem-based, experiential, and inquiry-based teaching. *Educational Psychologist* 41 (2), 75-86.
- Miller, A. R. eta Kastens, K. A. (2018). Investigating the impacts of targeted professional development around models and modeling on teachers' instructional practice and student learning. *Journal of Research in Science Teaching*, 55 (5), 641–663.
- Mogk, D. W. eta Goodwin, C. (2012). Learning in the field: Synthesis of research on thinking and learning in the geosciences. *Special Paper of the Geological Society of America*, 486, 131-163.
- National Research Council [NRC] (2012). *A framework for K-12 Science Education: Practices, crosscutting concepts, and core ideas*. Washington, DC: The National Academies Press.
- Pan, Y. eta Liu, S. (2018). Students' understanding of a groundwater system and attitudes towards groundwater use and conservation. *International Journal of Science Education*, 40 (5), 564-578.
- Schwarz, C. V., Reiser, B. J., Davis, E. A., Kenyon, L., Achér, A., Fortus, D., Shwartz, Y., Hug, B., eta Krajcik, J. (2009). Developing a learning progression for scientific modeling: making scientific modeling accesible and meaningful for learners. *Journal of Research in Science Teaching*, 46 (6), 632-654.
- Seijas, N. (2022). *Modelización de fenómenos geológicos en la formación del profesorado. Papel de la salida de campo, del uso de datos del entorno y del trabajo con maquetas*. Doktorego-tesia. Euskal Herriko Unibertsitatea (EHU-UPV). <https://addi.ehu.es/handle/10810/59516>
- Torres, J. eta Vasconcelos, C. (2016). Models in Geoscience Classes: How Can Teachers Use Them? In C. Vasconcelos (Ed.), *Geoscience Education* (pp. 25-42). Springer.
- Zamorano, P.O., Ramírez del Pozo, J. eta Tomás, M. J. A. (1978). Mapa geológico de la hoja nº 111 (Orduña). En IGME (Ed.), Mapa geológico de España E: 1:50.000. Segunda Serie (MAGNA). http://info.igme.es/cartografiadigital/datos/magna50/jpgs/d1_G50/Editado_MAGNA50_111.jpg

Langileen Estatutuko Legearen 82.3. artikuluko nahitaezko tartekaritza publikoa vs. askatasun sindikala eta negoziazio kolektiboa: eskubide hauen defentsa aukerak nazioarteko instantzien aurrean

Amaia Burgos Aduriz
GEZKI (Gizarte Ekonomia eta Zuzenbide Kooperatiboaren Institutua) eta Euskal Herriko Unibertsitatea/Universidad del País Vasco
amaia.burgos@ehu.eus

Laburpena

Lan honetan, 2012ko uztailaren 6an indarrean sartu zen 3/2012 Legeak, Langileen Estatutuko Legearen 82.3 artikuluan txertatu zuen tartekaritza da aztergai. Gure aburuz tartekaritza horrek bi bereizgarri ditu, batetik inposatutako edo nahitaezko tartekaritza da eta bestetik, izaera publikoa dauka. Bi ezaugarri horiek tartekaritzaren konstituzio - kontraktotasuna defendatzera garamatzate, berorrek askatasun sindikala eta negoziazio kolektiboaren eskubideak urratzen dituelako, nahiz eta Konstituzio Auzitegiak bere garaian (2014 eta 2015ean) konstituzio - kontraktotasun hori ukatu. Eraitza horrek eta Espainiar Konstituzioak bere 10. artikuluan oinarritzko eskubideak interpretatzeko ezartzen duen bete beharrak bultzatuta, aurretik aipatutako bi eskubideen defentsa nazioarteko eremuan bilatzera eraman gaitu.

Hitz gakoak: inposatutako tartekaritza publikoa/askatasun sindikala/negoiazio kolektiboa

Abstract

This paper analyzes the arbitration that the Act 3/2012 of July 6 introduced in the article 82.3 of the Workers Statute Act. In our opinion this arbitration is public and mandatory. Such characteristics make it contrary to the Spanish Constitution for violating the right to union association and the right to bargain collectively. Notwithstanding, in 2014 and 2015, the Constitutional court has declared the conformity of this arbitration. Consequently, and because of the writ of the article 10 of the Spanish Constitution, this paper search the protection of the two rights cited above in the international level.

Keywords: mandatory and public arbitration/collective bargaining/union right to association

1. Sarrera eta motibazioa

Negoiazio kolektiboa, Espainiar Konstituzioak bere 37.1. artikuluan aitortzen duen eskubidea da. Hain zuzen ere, langileen ordezkari eta enpresarien ordezkari edo enpresariei aitortzen zaien eskubidea. Funtsean, negoziazio kolektiboan subjektu horien autonomia kolektiboa errespetatzea urrezko araua da, berorrek Estatuari, autonomia kolektiboa errespetatzeaz gain, autonomia horrek aitortzen duen askatasun eremuan ez esku sartzeko betebeharra ezartzen diolarik. Horrez gain, enpresari eta langileen ordezkarien oinarritzko ekintza – bidea da. Oraindik haratago (zehazki) negoziazio kolektiboa bi subjektu horien tresna nagusia da, izan ere honen bitartez, lan eta enplegu baldintzak arautzen dituzte. Lan eta enplegu baldintza horiek, hitzarmen kolektiboetan arautzen dira zehazki eta hauek indar loteslea dute, indar lotesle hori, eraginkortasun juridiko normatiboa izanik. Horrek esan nahi duena da, hitzarmen kolektibo hori, alderdi sinatzaile eta haien ordezkarietako lege bilakatzen dela. Hala ere, kasu batzuetan negoziazio kolektibo horrek porrot egin eta deituriko gatazka kolektiboak sortzen dira.

Tradizioz, bi izan dira gatazka kolektibo horiek konpontzeko desberdin diren bideak, esaterako: 1) enpresari eta langileen ordezkarien negoziazio kolektiboaren bitartez konpontzen dena, “autokonposizioa” izendatzen dena eta 2) irtenbide bat lortzeko, hirugarren subjektu baten partaidetza erabiltzen dena, “heterokonposizioa”. Azken bide honetan txertatzen dira gatazka kolektiboak judizioz kanpo konpontzeko mekanismoak.

“Autokonposizio” eta “heterokonposizio” bideak Espainiar Konstituzioko 37.1. artikuluan atxikitzen dira. Bertan, aurrez esan bezala, enpresari eta langileen ordezkarien negoziazio

kolektiborako eskubidea aitortzen da, horrek, subjektu horien autonomia kolektiboaren aitortza ekarriz. Autonomia kolektibo hori da, enpresari eta langileen ordezkariari gatazka kolektiboak zein modutan konpondu nahi dituzten erabakitzeaskatasuna ematen diena. Hain zuzen ere, beraiek dira autonomia eta askatasun horren bitartez, gatazka beraiek konponduko duten (autokonposizioa erabiliz) edo gatazka kolektiboak judizioz kanpo konpontzeko mekanismoak erabiliz konponduko duten (heterokonposizioaren aukera erabiliz) aukeratzen dutenak.

“Heterokonposizioari” dagokionez, esan behar da gainera Espainiako ordenamendu juridikoan hiru direla mekanismo tipiko edo klasikoak, esaterako: adiskidetzea, bitartekaritza eta tartekaritza. Denetan, hirugarren pertsona baten partaidetza ematen da, baina bere parte – hartzearen intentsitatea ez da berdina. Hau da, adiskidetze edo bitartekari lanak burutzen dituen pertsonak bi aldeen jarrerak hurbildu eta gehienez, konponbide bat proposatu dezakeen bitartean, tartekariak gatazkaren konponbidea erabakitzen du eta erabaki hori loteslea eta berehala exekutagarria da. Oro har, tartekaritza, tartekari lanak burutzen dituen pertsonaren parte hartzea beste bi mekanismoetan baino askoz ere bortitzagoa da, tartekaritza alderdiek ez dutelako konponbidearen gain inolako botere edo esku hartzeko eskubiderik. Adiskidetze eta bitartekaritza aldiz, alderdiak dira konponbidea proposatu edota, bitartekariak proposatutako konponbidea aplikatzea adosten dutenak.

Komeni da esatea, tradizioz, legegileak autonomia kolektiboaren esku utzi duela hiru mekanismo hauen erregulazioa. Beraz, lanbide arteko akordioetan edo hitzarmen kolektiboetan arautu izan dira. 2008an ordea, lan merkatuan eragin zuzena izan zuen krisi ekonomiko larria piztu zen, 2010ean pertsona langabetuen tasa %22,56ra iritsiz. Ondorioz, 2010, 2011 eta 2012 urtetan, hiru lan erreforma onartu ziren elkarren segidan. Antza denez, legegile eta doktrinaren zati baten aburuz, Espainiako ordenamendu juridikoan araututako negoziazio kolektiboaren sistemak akats larri bat zuen, flexibilitate falta eta horrek, enpresak merkatuaren fluktuazioetara moldatzea zekarren zailtasuna. Legegileak beraz, oztupo horiek arintze aldera, gatazka kolektiboak judizioz kanpo konpontzeko mekanismoetan esku – hartzea erabaki zuen, ordu arteko interferentziarik gabeko jokabide horrekin hautsiz.

Hiru erreforma horietatik, 2012koa da lan honen abiapuntua. Lege horren bitartez, Langileen Estatutuko 82.3. artikularen aldaketa sakona burutu zen. Erreforma horren bitartez, egoera ekonomiko, produktibo, antolatzaile eta teknikoetan aldaketak sumatuz gero, hitzarmen kolektiboan araututako lan baldintzak aplikatzeari uztea ahalbidetzen duen mekanismoa arautu zen. Baina, printzipioz, langileen ordezkari eta enpresaren arteko adostasuna beharrezkoa da, ondorioz, hori ez bada lortzen eta mekanismo horrek sor dezaken gatazka kolektiboari irtenbide bizkorra emate aldera, legegileak nahitaezko tartekaritza publiko bat txertatu zuen.

Nahitaezko tartekaritza publiko hori da lan honen ardatza. Tartekaritza honen ezaugarriak honakoak dira: 1) Legeak araututako tartekaritza da. 2) Gatazkako alderdietako batek, aurretiazko adostasunik gabe, aktibatu dezakeen tartekaritza bat. 3) Hau da, beste alderdiarekin adostu gabe, hirugarren pertsona bat ahalbidetzen du gatazka kolektiboari irtenbidea emateko. 4) Gainera, hirugarren pertsona horren erabakia loteslea da eta berehala exekututako dena. Tartekaritza hau, *a priori*, tradizioz tartekaritzari esleitu zaizkion ezaugarrietatik aldentzen da. Izan ere, tartekaritza ari garenean, bere borondatezko izaera, alderdien artean adostutakoa eta Administrazio publikoaren esku sartzerik gabeko tartekaritza datorkigu burura.

Laburbilduz, Langileen Estatutuko Legearen 82.3. artikuluko tartekaritza horren konstituzio - kontraktotasun susmo hori da lan hau motibatua duena.

2. Arloko egoera eta ikerketaren helburuak

2012- tik (lan erreforma indarrean sartu zenetik) 2019 artean, Hitzarmen Kolektiboaren Aholkularitza Batzorde Nazionalaren aurrean hitzarmen kolektiboak aplikatzeari uzteko 64 eskaera aurkeztu dira guztira eta 24 eskaera Autonomia Erkidegoetako organo asimilatuetan. Eskaera gehienak (54) erreforma ondorengo lehen hiru urteetan pilatuta daude (2012, 2013 eta 2014), eskaeren %80a baino gehiago izanik. Estatuko organoaren aurrean aurkeztu diren eskaeren artean, 13 laudoaren bitartez ebatzi ziren eta 19 Hitzarmen Kolektiboaren Aholkularitza Batzorde

Nazionalaren erabaki administratiboaren bitartez. Bertatik ondorioztatzen da, arrazoi ezberdinak direla medio (estatuko organoaren eskumen falta, eskaera egin zuen alderdiaren atzera egitea, etab.) eskaeren %50aren fondoa ez zela aztertu. 13 laudoetatik 10, hitzarmen kolektiboan araututako lan baldintzak aplikatzen uztearen aldekoak dira. Hitzarmen Kolektiboaren Aholkularitza Batzorde Nazionalak ebatzi dituen 19 eskaerei dagokienez aldiz, soilik 5 dira era partzial edo osoan hitzarmen kolektiboko lan baldintzak aplikatzeari uztearen alde egiten dutenak. Datu horietatik ondorioztatzen da, eskaeren %23a bakarrik izan dela bere osotasunean edo partzialki onartua. Autonomia Erkidegoetako organo asimilatuen aurrean aurkeztutako eskaerei dagokienez, %79a laudo bitartez ebatzi dira eta beste %21a organo horien erabaki administratibo bitartez. Guztira %37 eskaeratan erabaki da hitzarmen kolektiboetan aurreikusitako lan baldintzak aplikatzeari uztea.

Zerrendatutako datu horietatik ondoriozta daiteke, Langileen Estatutuko Legearen 82.3. artikuluko tartekaritzak ez duela eragin handirik izan, izan ere: 1) tartekaritzaren ebazpena Hitzarmen Kolektiboaren Aholkularitza Batzorde Nazionalan edo Autonomia Erkidegoetako organo asimilatuen esku utzi denetik, erabaki gehienak lan erreforma indarrean sartu ondorengo lehen hiru urteetan pilatuta daude, hurrengo urteetan beherakada nabaria izanik eta 2) aurkeztutako eskaera guztietatik %28ak bakarrik ebatzi du hitzarmen kolektiboan araututako lan baldintzak aplikatzeari uztearen alde.

Datu horiek gorabehera, Langileen Estatutuko Legearen 82.3. artikuluan araututako tartekaritzaren ezaugarriak benetan kezagarriak dira eta bere erregulazio hutsa zalantzarria. Horrek, tartekaritza honen eta oinarrizko eskubideen aldebereko izatearen (bizikidetzaren/koeexistentziaren) inguruko ziurgabetasuna sorrarazten digu. Izan ere, hitzarmen kolektiboan araututako lan baldintzak aplikatzeari uztearen prozedura bera eta prozedura horretako azken fase bezala araututako tartekaritza dela eta, konstituzio - kontraktasun helegite bat aurkeztu zen. Helegite jartzaileak, prozedura eta tartekaritza Espainiar Konstituzioko 28.1 eta 37.1. artikuluen aurkakoak zirela defendatu zuten. Zehazki, artikuluko horietan aitortzen diren askatasun sindikal eta negoziazio kolektiboaren aurkakoak.

Helegitea jarri zutenen aburuz, alde batetik, tartekaritzak, negoziazio kolektiboak negoziazio horretako alderdiei aitortzen dien askatasunean, Estatuaren erabateko esku sartzea suposatzen zuen eta bestetik, EK-ko 37.1. artikuluko hitzarmen kolektiboari aitortzen dien indar juridiko normatiboaren balio gutxitzea zekarren. EK-ko 28.1. artikuluen urraketa aldiz, negoziazio kolektibo eta artikuluko horretan aitortzen den askatasun sindikalaren arteko berezko loturan oinarritu zuten, jakina denez, negoziazio kolektiboak, sindikatuek euren jarduera aurrera eramateko medio nagusitzat definitzen delako.

2014 eta 2015 urteetan aldiz, Konstituzio Auzitegiak ebatzitako bi epaietan, Langileen Estatutuko Legearen 82.3. artikuluko tartekaritza hori ez zela konstituzio - kontrakoa erabaki zuen. Tartekaritza ez zelako inposatutako edo nahitaezko tartekaritza, eta nahiz Hitzarmen Kolektiboaren Aholkularitza Batzorde Nazionala edo Autonomia Erkidegoetako organo asimilatuek tartekaritza horretan parte hartu, ez zuela izaera publikoa argudiatuz.

Epaia horiekin ados ez egoteaz gain, Espainiako Konstituzioko 10.2. artikuluan aurreikusitako bete beharra ekarri behar da gogora. Artikulu horrek dionez, Konstituzioak onartzen dituen oinarrizko askatasun eta eskubideak, Espainiak berretsi dituen Giza Eskubideak aitortzen dituzten nazioarteko arauen arabera interpretatu behar dira. Gure kasuan, askatasun sindikala eta negoziazio kolektiboak.

Egoera hori izanik, ikerketaren helburuak bi dira: alde batetik, Langileen Estatutuko Legearen 82.3. artikuluan araututako tartekaritza konstituzio - kontrakoa den edo ez argitzea, negoziazio kolektibo eta askatasun sindikalaren eskubideak urra ditzakelako. Beste alde batetik, argitu tartekaritza hori oinarrizko eskubideak aitortu eta babesten dituzten nazioarteko hitzarmenen aurkako den, eta hala balitz, nazioarteko instantzietan askatasun sindikala eta negoziazio kolektiboaren urraketa alegatu.

3. Ikerketaren muina

Arestian esan bezala, bi dira ikerketa honen muina osatzen duten helburuak. Edozein modutan ere, bi galdera orokor horiei erantzun ahal izateko nahitaezkoa izan da beste hipotesi batzuei erantzuna ematea. Horiek denak izanik, ikerketa honen muina.

- 1) Langileen Estatutuko Legearen 82.3. artikuluko arbitrajeari dagokionez hiru galdera erantzutea beharrezkoa da: zein da arbitraje honen izaera juridikoa? Zeintzuk dira publikoa eta nahitaezkoa den arbitraje batek bete behar dituen ezaugarriak, konstituzionala izateko? Azkenik, zein da arbitro lanak burutzen dituen organoaren izaera?
- 2) Arbitrajeak urra ditzakeen bi eskubideen harira hurrengo galderak sortu zaizkigu: zein da negoziazio kolektibo eta askatasun sindikalaren arteko konexioa? Negoziazio kolektiboaren murrizketa orok, askatasun sindikalaren urraketa dakar? Eta erantzuna ezezkoa izango balitz, Langileen Estatutuko Legearen 82.3. artikuluko arbitrajeak negoziazio kolektiboarengan eragiten duen murrizketak, askatasun sindikalaren urraketa ekarriko luke?
- 3) Oinarrizko eskubideak aitortzen eta babesten dituzten nazioarteko hitzarmenei dagokienez, garrantzitsua iruditu zaigu aztertzea ea askatasun sindikala eta negoziazio kolektiboa aitortzen dituzten. Hala bada, zein nazioarteko hitzarmen diren hori egiten dutenak eta zein den bi eskubide hauen kontzeptuazioa eremu horretan.
- 4) Aldi berean, garrantzitsua da nazioarteko eremu horretan tartekaritza arautu den edo ez aztertzea, ze tartekaritza mota den nazioarteko hitzarmen horiekin bateragarria zehazteko.
- 5) Eta azkenik, guzti horretatik Langileen Estatutuko Legearen 82.3. artikuluko tartekaritza nazioarteko hitzarmenekin ez datorrela bat ondorioztatuz gero, bi galdera erantzutea beharrezkoa egin zaigu: zein nazioarteko instantzietara jo dezakegu eta ze prozeduraren bitartez?

4. Ondorioak

Zuzenbideko lan batean legezkoa den bezala, estatu maila zein nazioarteko ekarpen doktrinalak eta instantzia desberdinetako epaien analisia burutu ondoren, lan honetako bi helburu eta gainerako hipotesien erantzunak emateko gai izan gara. Erantzun hauek osatzen dituzte beraz, lan honetako ondorioak.

- 1) Langileen Estatutuko Legearen 82.3. artikuluan araututako tartekaritzari dagokionez, zalantzarik gabe, nahitaezkoa eta publikoa den tartekaritza dela defendatzen dugu.

Lehenik eta behin, bertan araututako mekanismoa tartekaritza dela baieztatu beharra dago, izan ere, alderdiak ez diren beste hirugarrengoa batek ematen diolako, beraien artean sortutako gatazka kolektiboari irtenbidea. Hirugarrengoa hori, Hitzarmen Kolektiboaren Aholkularitza Batzorde Nazionala, Erkidego Autonomikoetako organo asimilatua edota organo horietan hautatutako tartekaria izanik.

Bigarrenik, tartekaritzaren izaera publikoa, berori aurrera eramaten duen organoan oinarritzen da. Hitzarmen Kolektiboaren Aholkularitza Batzorde Nazionala, Enplegu eta Gizarte Segurantzaren Ministerioaren organo administratibo kolegiatua da eta doktrinak esandakoari jarraituz, organo bat Administrazio publikora egotzita egoteak, organoa Administrazio publikoaren parte izatera dakar, eta ondorioz, Zuzenbide administratiboa zaio aplikagarri. Izaera publiko hori, erabakia Hitzarmen Kolektiboaren Aholkularitza Batzorde Nazionalak hautatutako tartekari batek ematen duenean ere mantentzen da.

Hirugarrenik, bere nahitaezko izaera Langileen Estatutuko Legearen 82.3. artikuluan idazkeratik dator. Bertan, gatazkako alderdietako batek nahi izanez gero, gatazka Hitzarmen Kolektiboaren Aholkularitza Batzorde Nazionalera edo Autonomia Erkidegoetako organo asimilatu baten aurrean aurkez dezake. Horren ondorioz, legeak, alderdien arteko adostasunik gabe, are eta gehiago, alderdietako baten borondatearen aurka, gatazkaren konponbidea hirugarrengoa baten eskuetan uztea ahalbidetzen du.

Gainera, Hitzarmen Kolektiboaren Aholkularitza Batzorde Nazionalaren erabakiak, ahal izanez gero, batzorde hori osatzen dutenen arteko adostasunaren bitartez hartuko diren

arren, adostasunik ezean, gehiengo absolutua beharrezkoa izango da. Honen harira kontuan izanik Batzordeak hiruko egitura paritarioa duela (langileen ordezkariak, enpresarien ordezkariak eta administrazio publikoaren ordezkariak) eta gatazkaren logikari jarraiki, langile eta enpresariak euren jarrerak mantendu eta defendatuko dituztela, praktikan, Administrazioa da erabakia hartzen duena.

Bukatzeko ezinbestekoa da tartekaritza honen emaitzak dakarrena. Bai laudoa izan, baita erabaki administratiboa izan, biak nahitaezko izaera dute eta gainera, negoziazio kolektibotik eratorri gabe ere, hitzarmen kolektibo baten edukia ordeztzen dute. Horrek, negoziazio kolektiboan esku sartze larri bat dakar eta hitzarmen kolektiboaren indar juridiko normatiboaren galera.

- 2) Espainiako ordenamendu juridikoan lan zuzenbideko tartekaritzak, printzipioz borondatezko izaera du. Hala ere, 11/1981eko apirilaren 8ko Konstituzio Auzitegiaren epaian esandakoa oinarritzat hartuz, muturreko kasuetan Estatuak gatazkako bi alderdiei inposatutako nahitaezko tartekaritza onartuko da, beti ere, interes orokorra babestea bada tartekaritza honen helburua. Beraz, nahitaezko tartekaritza konstituzionalizat joko da, baldin eta gatazka kolektiboa dela eta interes orokorra arrisku larrian jartzen bada. Kasu horietan, nahiz eta negoziazio kolektiboaren murrizketa egon, tartekaritzaren nahitaezko izaera onartu egingo litzateke, interes orokorraren defentsak, negoziazio kolektiboaren aurrean lehentasuna duela ulertzen delako.
- 3) Langileen Estatutuko Legearen 82.3. artikuluko tartekaritza aztertu ondoren ordea, esan beharra dago legegileak bere aplikazioa justifikatzeko emandako arrazoia ez dela interes publikoaren esanahiaren aldetik onargarria. Hau da, legegileari jarraiki, tartekaritza honekin, Espainiar Konstituzioko 38.1. artikulua aurreikusten duen enpresa askatasuna eta enpresaren bideragarritasuna babestu nahi dira. Baina, enpresa askatasuna eta enpresaren bideragarritasunaren kontzeptua aztertu ondoren esan beharra dago, hauek ez direla interes publiko edo orokorraren kontzeptuan barneragarri. Izan ere, enpresa konkretu baten bideragarritasun eta lehiakortasunaren babesa, interes pribatua delako.

Behin hau argituta, hurrengo urratsa, tartekaritza honek urra ditzakeen bi eskubideen edukiaren inguruko hausnarketak aurkeztera gatoz, bi eskubide horiek, negoziazio kolektiboa eta askatasun sindikala izanik.

- 4) Espainiar Konstituzioko 37.1. artikuluan aitortzen den negoziazio kolektiboa eta hitzarmen kolektiboaren indar lotesleari dagokionez, aztertutakoari jarraiki honakoa ondorioztatu dugu: 1) bertan aitortutako eskubideak eraginkortasun zuzena eta berehalakoa dute, 2) sindikatuek ez dute negoziazio kolektiboarengan monopolioa, hau da, sindikatuak ez diren beste langileen ordezkariak motek ere negoziazio kolektiborako eskubidea dute eta 3) hitzarmen kolektiboaren indar loteslearen esanahia, hauen eraginkortasun juridiko normatiboaren aitortza da. Hau da, eraginkortasun juridiko normatiboa, konstituziotik datorkie, ez legetik.
- 5) Era berean esan behar dugu, negoziazio kolektiborako eskubidearen oinarritzko edukia zehaztea gaur egun oraindik konplexua dela. Baina, argi esan dezakegu eskubide honek Estatuaren esku sartze gabeko askatasun eremu baten aitortza dakarrela.
- 6) Askatasun sindikalari dagokionez, dudarik gabe, negoziazio kolektiboarekin lotura estua duen eskubidea da. Izan ere, negoziazio kolektiboa delako sindikatuek lan baldintzak zehazteko prozeduran parte hartzen dutenean erabiltzen duten oinarritzko tresna. Hau da, sindikatuek euren jarduna egikaritzeko duten ekintza bide nagusia da negoziazio kolektiboa. Ondorioz, negoziazio kolektiboaren murrizketek, askatasun sindikala urra dezakete.
- 7) Orain artekoak kontuan izanik zera esan dezakegu, Langileen Estatutuko Legearen 82.3. artikulua araututako nahitaezko tartekaritza publikoak ez duenez interes publiko edo orokorra defendatzeko helburua, negoziazio kolektiboaren murrizketa bortitza suposatzen duela. Eta era berean, negoziazio kolektibo eta askatasun sindikalaren arteko konexio

intrintsekoa dela eta, murrizketa horrek, askatasun sindikalaren urraketa dakarrela. Beraz, 2012. urteko lan erreformak araututako tartekaritza hori, konstituzio kontrakoa dela defendatzen dugu.

- 8) Nazioarteko eremura joz gero, aztertu diren nazioarteko hitzarmen guztietan askatasun sindikala eta negoziazio kolektiboa, oinarrizko eskubide autonomo bezala definituta agertzen dira. Aldi berean baieztatu daiteke, denek negoziazio kolektiboa, askatasun sindikalaren oinarrizko edukiaren elementutzat jotzen dutela. Aztertu diren nazioarteko hitzarmenak honakoak dira: Lanaren Nazioarteko Erakundea, Oinarrizko Eskubideen Europako Hitzarmena, Europako Karta Soziala eta Europar Batasuneko Oinarrizko Eskubideen Karta.
- 9) Kontsentsu bera ematen da tartekaritzaren izaerari dagokionean ere. Honen harira, tartekaritza batek askatasun sindikala eta negoziazio kolektiboarekin bat egoteko, borondatezkoa izan behar du. Hala ere, kasu batzuetan nahitaezko tartekaritza onartua izan da, beti ere, tartekaritza horren aplikazioaren atzean interes orokor edo publikoa defendatzea izan baldin bada helburu.

Horiek horrela, badirudi gure kasuak nazioarteko eremuan babesa jaso lezakela. Beraz, segidan datozen ondorioetan nazioarteko zein instantzietara jo daitekeen argitzen da.

- 10) Lanaren Nazioarteko Erakundeari dagokionez, izatez babesa eskuratzeko bi aukera daude: batetik, Askatasun Sindikaleko Komitearen aurrean kexa bat aurkeztea eta bestetik, Hitzarmen eta Gomendioen Aplikaziorako Adituen Batzordeak burutzen duen aldizkako kontrolerako mekanismoa erabiltzea.

Lehenengo bidea agortua dago, Comisiones Obreras eta UGT sindikatuek kexa aurkeztu eta Askatasun Sindikaleko Komiteak 2014ko martxoko Informean erantzuna eman zuelako, Informe horrek behin betiko izaera duelarik. Bertan, Langileen Estatutuko Legearen 82.3. artikuluko tartekaritza Lanaren Nazioarteko Erakundearen 98. Hitzarmenaren aurkakotzat definitu zuen, negoziazio kolektiboaren eskubidea urratzen zuelako.

Bigarren bideari dagokionez, Espainiako Gobernuak Hitzarmen eta Gomendioen Aplikaziorako Adituen Batzordearen aurrean memoriak aurkezteko bete beharra du eta sindikatuek memoria horietan beraien ekarpenak atxikitze eskubidea dute, non beraien ikuspuntua azaldu dezaketen. Bide hau da irekia jarraitzen duen bakarra eta beraz, Lanaren Nazioarteko Erakundearen aurrean tartekaritza horrek suposatzen duen urraketa salatze ahalbidetzen duen bakarra.

- 11) Ezin izango genuke Europar Batasuneko Justizia Auzitegira jo, honek ez baitu gure kasua ebazteko eskumenik. Hau, Europar Batasunak askatasun sindikala eta negoziazio kolektiboaren gaineko eskumen ezagatik ondorioztatzen da. Hala ere, kasuan kasu, Europar Batasuneko arauen batek, tartekaritzaren inguruko erreferentzia eginez gero, epaitu aurreko arazo bat planteatzeko aukera egongo litzateke, Europar Batasuneko Oinarrizko Eskubideen Kartako 12 eta 28 artikuluen urraketa alegatuz, zeinak, askatasun sindikala eta negoziazio eskubidea aitortzen dituzten.
- 12) Europako Karta Sozialaren kontrol organoari dagokionez, Eskubide Sozialen Europako Komiteari dagokionez zehazki, 2021ean Espainiak Europako Karta Sozial Berrikusia sinatu eta eginiko *ad hoc* deklarazioak ahalbidetuta, sindikatuek Langileen Estatutuko Legearen 82.3. artikuluko tartekaritzak Europako Karta Sozialean garantizatzen diren negoziazio kolektiborako eskubidea, askatasun sindikala eta borondatezko tartekaritza urratzen direla sala dezakete, erreklamazio kolektiborako mekanismoa erabiliz.
- 13) Azkenik, aukera egongo litzateke ere, Oinarrizko Eskubideen Europako Auzitegiaren aurrean demanda bat tarteratzeko. Kasu honetan, Auzitegi honek babesten duen Oinarrizko Eskubideen Europako Hitzarmenaren 11. artikulua urraketa salatuko litzateke, bertan, askatasun sindikala eta zeharka, negoziazio kolektiboa aitortzen direlako.

Laburbilduz, Langileen Estatutuko Legearen 82.3. artikuluko nahitaezko tartekaritza publikoak Espainiako Konstituzioa urratzeaz gain, Lanaren Nazioarteko Erakundeko Hitzarmenak,

Europako Karta Soziala eta Oinarrizko Eskubideen Europako Hitzarmena urratzen ditu. Beharrezkotzat joz gero, nazioarteko instantzietan sindikatuek tartekaritza honen salaketa bideratzearen aldekoak gara.

5. Etorkizunerako planteatzen den norabidea

Argi geratu denez, hitzarmen kolektibo batean araututako lan baldintzak aplikatzen uztearen prozedurak sortzen dituen gatazka kolektiboari irtenbide bizkorra ematearen nahia garrantzitsua izan zen 2012ko legegilearentzat. Horrek, legegilearen aburuz, enpresa merkatuaren aldaketetara azkar moldatzea errazten duelako. Baina, hori lortzeko arautu zen tartekaritza konstituzio -kontrakoa deritzogunez, tartekaritza horren alternatiba posible bat bilatzea da erronka nagusia.

Honen harira, dagoeneko doktrina zientifikoko autore batzuk bota duten proposamena aipatu beharra dago. Hauen esanetan, hitzarmen kolektiboko alderdi negoziatzaileei, hitzarmen kolektiboetan araututako lan baldintzak aplikatzeari uztearen prozedura martxan jartzearen ondorioz sortutako gatazkak modu azkar batean konpontzeko, hitzarmen kolektibo horietan tartekaritza bat txertatzeko bete beharra ezartzea izango litzateke irtenbidea. Hau da, gatazka kolektiboa sortu aurretik alderdiei, konpromezu arbitral bat sinatzea inposatuko litzazieke Langileen Estatutuko Legearen 85.3. artikulua bitartez. Horrela, autore hauen aburuz, Administrazio publikoaren esku sartzea ekidingo litzateke.

Hala eta guztiz ere, kasu honetan, nahiz eta esku sartze hori ekidin eta alderdiek tartekaritzaren nondik norakoak arautzeko autonomia kolektiboa mantendu, inposaketa baten inguruan ari gara berriro ere. Hau da, proposamen honek bere argiak izateaz gain, baditu bere itzalak ere eta hauek har dezaketen dimentsioa da zalantzak sortzen dizkiguna, hain zuzen ere, inposaketa bat den heinean, negoziazio kolektiboaren murrizketa dakarrelako.

Nolanahi ere, ikerketa sakonago bat merezi duen proposamena dela deritzogu, agian, ikerketa horren bitartez behin betiko irtenbidera irisi gaitezke larrik.

6. Erreferentziak

- Alfonso Mellado, Carlos Luis, Jimena Quesada, Luis & Salcedo Beltrán, Maria del Carmen (2014). *La jurisprudencia del Comité Europeo de Derechos Sociales frente a la crisis económica*, Bomarzo arg.
- Arrieta, Tomás (2012). El nuevo modelo normativo de la negociación colectiva. Algunas de sus repercusiones en la CAPV. *Lan Harremanak*/27, 57 – 90.
- Bengoetxea Alkorta, Aitor (2005). *Negociación colectiva y autonomía colectiva en la función pública*/Tirant lo Blanch arg.
- Belorgey, Jean – Michel (2007), La Carta Social Europea del consejo de Europa y su órgano de control. *Revista de derecho político*/70, 347 – 377.
- Burgos Aduriz, Amaia (2023). El arbitraje público y obligatorio del artículo 82.3 de la Ley del Estatuto de los Trabajadores vs. la libertad sindical y la negociación colectiva: vías de defensa de estos derechos ante las instancias internacionales. (argitaratu gabe).
- Bodas, Ricardo (2017). Cuestiones jurisprudenciales sobre la negociación colectiva. *Temas Laborales* 139, 55 – 158.
- Cardona, María Belén (2015). La situación del Estado Español en relación al a Carta Social Europea. *REvista de Derecho Social* 69, 103 – 114.
- Chacartegui Jávega, Consuelo (2016). *Negociación colectiva y gobernanza de las relaciones laborales: una lectura de la jurisprudencia tras la reforma laboral*/ Bomarzo arg.
- Churchill, Robin R & Khaliq, Urfan (2004). The Collective Complaints System of the European Social Charter: An Effective Mechanism for Ensuring Compliance with Economic and Social Rights?. *EIJL*/3, 417 – 456.
- Casadevall, Josep (2012). *El Convenio Europeo de Derechos Humanos, el Tribunal de Estrasburgo y su jurisprudencia*/ Tirant lo Blanch arg.

- Cruz, Jesus (2015). Interrogantes y equívocos de la jurisprudencia constitucional sobre la reforma laboral de 2012. *Derecho de las relaciones laborales* 3, 304 – 318.
- Cruz Villalón, Jesus (2019). *La negociación colectiva en Europa. Una perspectiva transversal/* Ministerio de Trabajo, Migraciones y Seguridad Social Arg.
- De la Cal, María Luz & Bengoetxea, Aitor (2010). La flexiguridad como clave de la política de empleo de la Unión Europea: entre la competitividad, la inclusión social y el respeto a los derechos sociales. *IX Premio Francisco Javier de Landaburu Universitas, EUROBASK*, 13 – 66.
- Dorssemont, Filip, Löcher, Klaus & Schömann, Isabelle (2013). *The European Convention on Human Rights and The Employment Relation/* Hart. Arg.
- García Perrote Escartín, Ignacio & Mercader Uguina, Jesús Rafael (2012). *Reforma Laboral 2012, Análisis práctico del RDL 3/2012, de medidas urgentes para la reforma del mercado laboral/* Lex Nova arg.
- Goerlich, José María (2012). Flexibilidad interna y negociación colectiva en la Reforma de 2012. *Documentación Laboral* 95, 58 – 75.
- Gorelli, Juan (2013). El descuelgue de condiciones del convenio colectivo estatutario. *Revista Internacional y Comparada de Relaciones Laborales y Derecho del Empleo, Volumen 1, 1*, 1 – 31.
- Guamán, Adoración. (2014). Las críticas del Comité de Libertad Sindical de la OIT a la Reforma Laboral de 2012: una nueva muestra de la importancia del derecho laboral internacional. *Revista de derecho social* 66, 201 – 2016.
- Lahera Forteza, Jesus (2012). *Reforma Laboral 2012: preguntas y respuestas/* Cinca arg.
- Lasagabaster Herrarte, Iñaki. (2015). *Convenio Europeo de Derechos Humanos: comentario sistemático (4ª Edición)/* Civitas arg.
- Monereo Atienza, Cristina. & Monereo Pérez, José Luis (2012). *La Europa de los Derechos. Estudio sistemático de la Carta de los Derechos Fundamentales de la Unión Europea/* Comares arg.
- Olarte, Sofía. (2012). El sentido de la intervención de la administración laboral en el convenio colectivo como sujeto coadyuvante de la reforma laboral. *Temas Laborales* 125, 238 – 260.
- Quintanilla, Raquel Yolanda (2016). La Comisión Consultiva Nacional de Convenios Colectivos. *Revista del Ministerio de Empleo y Seguridad Social* 123, 157 – 186.
- Saez, Carmen. (2017). Descuelgue convencional y arbitraje obligatorio. *Temas Laborales* 140, 312 – 368.
- Salcedo, María del Carmen (2022). La Carta Social Europea y el procedimiento de reclamaciones colectivas: un nuevo y excepcional escenario en el marco legislativo laboral. *Trabajo y Derecho* 91, 1 – 36.
- Servai, Jean - Michel. (2018). Derecho Internacional del trabajo y resoluciones de conflictos laborales transnacionales. *Temas Laborales* 144, 13 – 26.
- Terradillos, Edurne (2010). Los derechos sociales fundamentales en la Carta de los Derechos Fundamentales de la Unión Europea. *Revista del Ministerio de Trabajo e Inmigración* 92, 53 – 73.
- Valdés Dal – Ré, Fernando (2016). *El constitucionalismo laboral europeo y la protección multinivel de los derechos laborales fundamentales: luces y sombras/* Bomarzo arg.
- Valdés Dal – Ré, Fernando (2012). *La negociación colectiva, entre tradición y renovación/* Comares arg.

7. Eskerrak eta oharrak

Lan hau, bukatu berri dudana tesiaren laburpena da.

Eskerrak eman nahi dizkiet lehenik eta behin tesiaren zuzendaritza lanetan aritu diren Aitor Bengoetxea Alkorta eta Iñaki Lasagabaster Herrarte irakasleei.

Bigarrenik, eskerrak Euskal Herriko Unibertsitateari, doktore aurreko ikerlariei emandako bekaren bitartez burutu ahal izan baitut lana.

Hirugarrenik, eskerrak GEZKI-ri (Gizarte Ekonomia eta Zuzenbide Kooperatiboaren Institutua) bere babesatgatik

Laugarren eta azkenik, Granadako unibertsitateari eta bereziki, Sofía Olarte Encabori, bertan egoniko egonaldia tesia bukatu ahal izateko inflexio puntu garrantzitsu bat izan zelako.

Hezkuntzaren lege aurreproiektuaren gaineko eztabaida: presentziak eta ausentziak euskal prentsa idatzian

Aitor Mendia-Urrutia¹, Maialen Oiartzun Irastorza², Olatz Zinkunegi-Goitia¹

Euskal Herriko Unibertsitatea (UPV/EHU)

¹*Didaktika eta Eskola Antolakuntza Saila*

²*Hezkuntza Zientziak Saila*

aitor.mendia@ehu.eus

Laburpena

Euskal hezkuntza-komunitatea momentu historiko baten aurrean dago, hainbat hilabetetako hitzarmen eta negoziazio prozesuaren ondotik, EAEko hezkuntza-sistema osoa arautuko duen lege berria iristear baitago. Prozesu horretan zehar, hezkuntza-sistemari buruzko eztabaida piztu da eta euskal prentsan eztabaida horri buruzko ekarpen ugari jaso dira. Ikerlan honen helburua, hain zuzen ere, ekarpen horiek hezkuntza-sistemari buruzko eztabaidari nola eragin dioten aztertzea da, euskal prentsan argitaratutakoaren analisi dokumentala eginez. Segregazioa, titulartasuna eta euskara izan dira protagonismo handiena izan duten gaiak, baina landutakoaren sakontasun eta proposamen urritasunaren ondorioz, eztabaida elikatu beharrean, trabatu egin dutela antzeman dugu.

Hitz gakoak: Hezkuntza-sistema; euskara; segregazioa; titulartasuna.

Abstract

The Basque educational community is facing a historic moment. After several months of negotiation, a new educational act that will regulate the whole educational system of the Basque Autonomous Community is about to be enacted. Throughout this process, a public debate on the educational system has been sparked and numerous contributions to it have been reported in the Basque press. The aim of this study is to analyze how these contributions have affected the debate on the educational system, through a documentary analysis of the Basque press. Segregation, school ownership and the Basque language have had the greatest prominence, but it has been detected that the scarce depth and proposal of what has been dealt with, has hampered the debate. Keywords: Educational system; Basque language; segregation; school ownership.

1. Sarrera eta motibazioa

Euskal hezkuntza-komunitatea momentu historiko baten aurrean dago. Euskal eskola publikoaren legeak 30 urte beteko ditu aurten, hori dela eta, indarrean dagoen legedia egokitu eta hezkuntza-sistema osoa hartuko duen legedia adosteko prozesuan murgilduta dago euskal hezkuntza-komunitatea.

2021eko urrian, Legebiltzarreko Hezkuntza Batzordeak etorkizuneko euskal hezkuntza-sistemari buruzko hitzarmen zabal bat lortzeko ponentzia eratu zuen. Emankorra izan zen ponentzia hori, askotariko gizarte-eragile, administrazioko arduradun eta hezkuntzako aditu eta arituk parte hartu baitzuten bertan. Ia 100 agerraldi izan ziren guztira. Hilabete batzuk beranduago, 2022ko otsailean, hitzarmenaren lehenengo zirriborroa aurkeztu zen, eta apirilean behin betikotu. Hitzarmena lortuta, 2022ko irailean, Euskal Autonomia Erkidegoko Hezkuntza Legearen Aurreproiektuaren zirriborroa argitaratu zen, eta bizirik dihardu.

Aipatutako hitzarmena negoziatzeko prozesuak zein legearen aurreproiektuaren lehen zirriborroak oihartzun handia izan du euskal prentsa idatzian. Bertan argitaratutakoari esker, hezkuntza-komunitatearen interesak eta kezkek hurbiletik jarraitzeko aukera izan dugu, baita euskal prentsan jasotako diskurtso eta interpretazioen sakontasuna zenbaterainokoa den ikusteko ere. Azken hori da, hain zuzen ere, honako azterlan hau egitera motibatu gaituena.

Euskal prentsan jasotako diskurtso eta interpretazioek hezkuntza ulertzeko eta irudikatzen moduak adierazten ditu. Horiek aztertuz jakin dezakegu zein den hezkuntza-eragileen ikuspegia, zerk kezkatzen dituen eta zein den bizi dugun egoeraren aurrean duten jarrera. Horrez gain, euskal prentsan jasotakoak ere eragina izan dezake gainerakoengan zein hezkuntza-lege

berriaren eraikuntza prozesuan. Horregatik, hain zuzen ere, uste dugu hezkuntza-sistema hobea lortzeko, diskurtso horiek sendoak eta funtsatuak izan behar direla, eztabaida elikatu egin behar dutela eta eraikitzaileak izan behar direla.

Ikerlan honen motibazioa, beraz, euskal prentsan argitaratutako ekarpenek hezkuntza-sistema berriaren eraikitze prozesuari nola eragiten dion aztertzea da, arreta berezia jarriz landutako gaietan, gai horien interpretazioan, eta interpretazio horien sakontasun eta ekarpen mailan.

2. Arloko egoera eta ikerketaren helburuak

2.1. Euskal hezkuntza-sistemaren xedea eta erronkak

Aipatu berri dugunez, urte beteko eztabaida prozesu baten ostean, 2022ko irailean, Euskal Autonomia Erkidegoko Hezkuntza Legearen Aurreproiektuaren lehenengo zirriborroa argitaratu da. Horretan, hezkuntza-sistemaren xedea jasota dago eta xede horrek bat egiten du etorkizuneko erronka sozial, ekonomiko eta ekologikoei erantzuteko Nazio Batuek (2015) zehaztutako helburuekin. Bereziki, hezkuntzari dagokion Garapen Jasangarritako laugarren helburuarekin. Izan ere, inor atzean utziko ez duen kalitatezko hezkuntza izango du helburu, eta ekitatea, gizarte kohesioa eta bikaintasuna izango ditu oinarri.

Horiek horrela, euskal hezkuntza-sistemaren helburua ez da soilik ikaslerik ez baztertzea, baizik eta euskal gizartearen kohesioa sustatzea. Hau da, hezkuntzan ekinez gizartean eragitea. Hezkuntza-sistema egiteko horretan funtsezkoa dela sinetsita (Europar Batzordea, 2017), hainbat politika ezarri dira nazioartean (Veerman eta Denessen, 2021) eta euskal hezkuntza-komunitateak ere asmo hori du.

Gizarte kohesio horri begira, badira dagokigun testuinguruan arreta berezia behar duten hainbat aspektu, kultura-aniztasuna eta hizkuntza-aniztasuna, besteak beste. Azken urteotako aldaketa demografiko eta migrazio mugimenduak direla eta, euskal gizartean dagoen kultura-aniztasun handiak estrategia pedagogikoetan arreta berezia jartzea eskatzen du (Paris, 2012). Gainera, hizkuntza-aniztasunari dagokionean, aipatzekoa da ikastetxeetan bi hizkuntza edo gehiago ikastea ohikoa dela Europa osoan, baina adituek diotenez, sarritan hizkuntza batzuk besteetatik isolatzen dira, bereziki, euskara bezalako hizkuntza gutxituen kasuan (Leonet, 2019). Euskararen irakaskuntzarako erabilitako estrategiek euskararen erabilera nahi beste sustatzea lortu ez dutela ikusita (Cenoz et al., 2017), ezinbestekoa da euskara sustatzeko estrategia egokiak garatzea (Leonet et al., 2017). Hizkuntza-aniztasun horren kudeaketa egokia egiteko, hala ere, hezkuntzan arreta jartzeaz gainera (Cenoz eta Gorter, 2017), ezinbestekoa da hezkuntza-sistematik kanpoko eragileek ere parte hartzea eginkizun horretan (Apodaka et al., 2022).

Ikasleen banaketa ekitatiboa lortzea da euskal hezkuntza-sistemaren beste erronka handietako bat. Hainbat autorek diotenez, titulartasun bikoitzeko sareak (publikoa eta itunpekoa) eragin handia du ikasleak maila sozioekonomikoaren eta familien jatorriaren arabera banatzeak sortzen duen segregazioan (Díez-Gutiérrez eta Palomo-Carmeño, 2023). Horiek horrela, ikastetxea hautatzeko politika eta titulartasun pribatuko ikastetxeen onarpen politika dira kontuan hartu beharreko bi faktore (Karsten, 2010). Horrez gain, kontuan hartu behar da familia zaurgarrien bizilekuak ere eragina duela ikasleen banaketan (Díez-Gutiérrez eta Palomo-Carmeño, 2023; Ferrer eta Gortazar, 2021).

2.2. Nola egin aurre erronka horiei?

Aipatutako erronkei aurre egiteko, hainbat elementu gako azpimarratu ditu literaturak. Esate baterako, lidergoa (Vaillant, 2015; Tintoré eta Gairín, 2022), lidergo hori gauzatzeko baldintzak eta egiturak (Bolívar, 2019; Ritacco eta Bolívar, 2018) eta etengabeko hobekuntzarako ebaluazio-sistemak (Clarke, 2017).

Ikerketa ugari egin da azken urteotan ikastetxeetako lidergoen gainean, hala, gaur egun zalantza ezina da lidergo sendoak aktibatze beharra (Vaillant, 2015). Bizi dugun egoera

aldakor eta konplexuan, ikastetxeak testuinguruko eskakizun eta beharretara egokitutako tokian-tokiko erantzunak emateko prest egon behar dira, eta zeregin horretan ezinbestekoa da lidergoa. Hain zuzen ere, lidergoa baita besteak (irakasleak, ikasleak, komunitatea) xede partekatuen lorpenera mobilizatzen dituen (Bush eta Glover, 2014).

Horretarako, ordea, hainbat baldintza bete behar dira. Batetik, liderrak eta ikastetxeen kasuan, zuzendaritza-taldeak, lidergoaren identitatea garatu behar du (Tintoré eta Gairín, 2022), ongi prestatuta eta kontzientziatuta egon behar du. Dagokigun testuinguruan, ordea, identitate horiek oraindik garatzeke daude (Rittaco eta Bolívar, 2018).

Bestetik, erabakiak hartzeko egiturak ere beharrezkoak dira. Nazioartean, ikastetxeen autonomia areagotzeko joera egon den arren (Europar Batzordea, 2007), Euskal Autonomia Erkidegoko sare publikoan autonomia ez da garatu. Kontuan izan behar da, autonomiaz gain, ikastetxe bakoitzak jasotzen duen segizioa, baliabideak eta finantziarioa erabakigarria izango dela hezkuntza garapenaren arrakastan (Brauckmann eta Schwarz, 2014).

Erabakiak hartzeko egitura eta antolaketari dagokionean, gainera, elkarbanatutako gobernantza aurreikusten da lege berriaren aurreproiektuaren zirriborroan. Hain zuzen ere, Hezkuntza Sailak ikastetxeetako zuzendaritza taldeekin kontratu programa izeneko akordioak adostu ahal izango ditu. Kontratu horiek ikastetxearen helburuak eta horiek egikaritzeko estrategiak bilduko dituzte. Bertan zehaztutakoa aurrera eramateko, ikastetxeek hainbat lurralde-egiturekin aritu beharko dira elkarlanean. Ikastetxeek euren errealitatera egokitzen den hezkuntza-politika horiek diseinatzeko aukerari esker, gai izango dira garapenerako mekanika espezifikoak aktibatzeke (Papazoglou eta Koutouzis, 2019).

Hezkuntza-sistemaren erronkei aurre egiteko, azkenik, garrantzitsua da ebaluazio-sistemak izatea (Stufflebleam eta Coryn, 2014). Izan ere, edozein hezkuntza-sistema, aurrez zehaztutako helburuak bete nahi baditu eta etengabe hobetzeko asmoa badu, ebaluazioaren beharra du nahitaez (Clarke, 2017).

2.3. Ikerketaren helburuak

Hezkuntza-sistemaren erronkak zeintzuk diren eta horiei nola aurre egin beharko litzaizkien ikusita, ikerlan honen helburua da hezkuntza-lege berrirako prozesuan zehar euskal prentsan jaso diren ekarpenak aztertzea, arreta berezia jarriz diskurtso eta interpretazio horiek hezkuntza-sistema berriaren eraikuntzan duten eraginean.

3. Ikerketaren muina

3.1. Metodologia

Euskal prentsan jasotako eztabaida aztertzeke, 2021eko irailetik argitaratutako iritzi-artikulu, albisteak eta erreportajeen analisi dokumentala egin dugu. Berria eta Argia egunkarian data horretatik argitaratutako dokumentu guztien hustuketa egin dugu horretarako, eta guztira 319 dokumentu aztertu ditugu.

Datuen analisiari dagokionean, lehenik eta behin, dokumentu guztiak honako irizpide hauen arabera sailkatu ditugu: argitaratze-data, iturria (Argia ala Berria), protagonista (nork idatzi duen edo zeini buruzkoa den), izaera (iritzi-artikulu, albiste, ala erreportaje) eta gai nagusia. Behin sailkatuta, argitalpenen edukiaren kategorizazioa egin dugu, jorratutako gaiak identifikatu eta aztertuz. Kategorizazio eta azterketa hori Nvivo software informatikoa erabiliz egin dugu.

3.2. Emaidza nagusiak

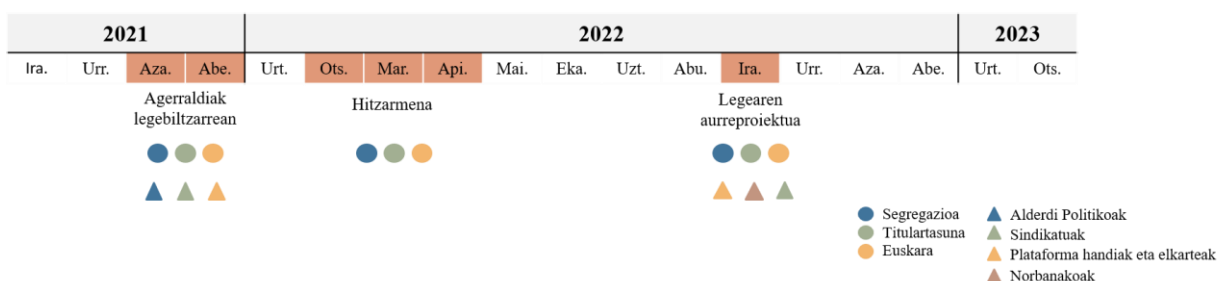
Euskal prentsako argitalpenak aztertzean, hainbat joera identifikatu ditugu. Lehen, euskal hezkuntza-sistema berritzeari buruzko eztabaida prozesuan gertatutako hiru momentu gako eta argitalpenen arteko harremana da. Izan ere, argitalpen uneek bat egiten dute honako hiru momentu hauekin: legebiltzarreko agerraldiak egin zireneko, hitzarmenaren negoziatioa eta onarpena, eta legearen aurreproiektuaren zirriborroa argitaratutako momentua. Hau da,

hezkuntzari buruzko albisteak, erreportajeak eta iritziak une horietan argitaratu dira. Tarteko hilabeteetan, berriz, aldizka baino ez.

Lehenengo momentu gakoa 2021eko urtearen amaiera da, bereziki, azaroa eta abendua. Hilabete horietan Eusko Legebiltzarrean egindako agerraldien berri eman du euskal prentsak. Horretaz gain, agerraldietako gai batzuen aukeraketa egin (segregazioa eta hizkuntza) eta horiei buruzko erreportajeak egin dira, baita gaian aditu direnei elkarrizketak ere. Bigarren momentu gakoa 2022ko hasiera da, bereziki, otsaila, martxoa eta apirila. Garai horretan, hitzarmenaren inguruko negoziazioaren albisteak atera dira euskal prentsan, eta horietan, alderdi politikoen ikuspegia eta gizarte eragileen ekarpenak jaso dira. Hirugarren momentu gakoa legearen aurreproiektuaren zirriborroaren argitalpenari dagokio, hau da, 2022ko irailtik aurrerakoa. Azken honetan, aurreproiektuari buruzko iritziak dira, batik bat, euskal prentsak jasotakoak.

Prozesu horretan identifikatutako beste joera bat da eztabaidan parte hartu duten protagonistei dagokiena. Identifikatutako lehenengo momentuan, agerraldienean, bereziki, alderdi politikoek, sindikatuak eta plataforma handiek dute protagonismo gehien euskal prentsan. Legearen zirriborroaren aurreproiektua argitaratu eta hurrengo hilabeteetan, berriz, iritzi artikulua eta erreportaje gehiago jaso dira, hezkuntzaren munduan murgildurik dauden norbanakoen eta elkarten ahotsen protagonismoa indartuz (ikusi 1.irudia).

Irudia 1. EAEko hezkuntza-hitzarmenaren inguruan euskal prentsan jorratutako gaiak

Iturria: Norberak egin

Euskal prentsan jorratutako gaien sakontasun mailan ere bilakaera bat nabaritu dugu. 2022ko irailera arte, euskal prentsan argitaratu diren iritzi artikulua eta albisteetan, gai zehatz batzuen gainean hitzarmenak sakontasun nahikorik ez duela salatu da, baina horren aurrean ez da proposamen berezirik egin. Legearen aurreproiektuaren lehen zirriborroa argitaratzean, berriz, proposamen zehatzagoak egin dira. Hala ere, jarraian azalduko dugun moduan, sakontasun maila gaiaren arabera izan da.

Euskara da eztabaidan gehien landu den gaietako bat, baita sakontasun handienarekin landu denetako bat ere. Lehenengo momentuan, hitzarmenari leporatu zaio euskara ez dela behar bezainbeste babesten eta beharrezkoa dela sakontasun maila handiagoarekin ekarpena egitea. Hilabeteak igaro ahala, proposamen konkrituagoak egin dira. Hala nola, legearen aurreproiektuaren zirriborroak proposatzen dituen tokiko hizkuntza-proiektuei dagokionez, marko orokor baten beharra atzeman dute eragileek. Hala, guztientzako hizkuntza-proiektu bat eskatu dute eta euskarak ikasketa-hizkuntza behar duela aldarrikatu.

Beste gaien bilakaeran, ordea, ez da horrelako eboluziorik nabaritu euskal prentsako argitalpenetan. Horietako bat da **segregazioa**, adibidez. Hezkuntza-hitzarmenaren hasieratik segregazioa mantentzeko bide emango duela salatu dute, hala nola, hezkuntza publikoaren aldeko plataformek eta sindikatuak. Gai honetan bi ikuspegi antzeman ditugu. Batetik, segregazioarekin amaitzeko **titulartasunean** arreta jarri dutenak. Kasu honetan, segregazioa sortzen duen kausa nagusitzat ikastetxeen tipologia duala hartzen dute. Miren Gorrotxategiri (EP-IU), adibidez, “Sareen dualtasun horren ondorio iruditzen zaio segregazioa”. Aldiz, arazo honi aterabide pragmatikorik ez zaio proposatu. Aldarrikatzen dena zera da, sare publikoa erdigunean jarri behar dela, sare dualarekin amaitu eta itunpekoak publiko bihurtu. Horretaz gain, iritzi emaile gutxi batzuk legearen aurreproiektuaren zirriborroak proposatzen duen

matrikulazioak udal-kontseiluetatik bideratzea balioan jarri dute. Hainbatek diote, ordea, segregazioa ez dela soilik publiko/pribatu auzia, beraz, eztabaida hau gainditu eta haratago joan behar dela diote. Honenbestez, ikastetxe publiko eta itunduen arteko eztabaidan zentratu beharrean ikastetxe bereizle eta inklusiboen artean zentratu behar dela diote. Bestetik, hizkuntzaren segregazioa ere badagoela aipatzen dute eta horri aurre egiteko euskara gaitasun egokia bermatuko duen eredu orokortu bat aldarrikatzen da.

Ikastetxeen tipologiaren gaian, beraz, arreta berezia jartzen da euskal prentsako argitalpenetan. Sindikatuek eta hezkuntza publikoaren aldeko plataformek Euskal Eskola Publikoaren aldeko defentsa egiten dute bereziki, honela diote: “Eskola publikoa berez da parte-hartzailea, hori baita publikotasunaren oinarria, ez dugu hori arautzeko beste legerik behar” (Steilas, Argia). Euskal Hezkuntza Zerbitzua ez dute egoki ikusten. Behin eta berriz errepikatu dute zerbitzu honek titulartasuna lausotzen duela, sistema bereizlea mantendu eta itunpeko ikastetxeen betikotzea ekarri. Hori hezkuntza publikoaren kaltetarako dela azpimarratu dute behin eta berrero. Zerbitzuaren helburua, aldiz, diru publikoa jasotzen duten ikastetxe guztien betebeharrak berdintzea da, besteak beste, ikasle zaurgarriak modu orekatuan banatuz eta kuotak desagerraraziz. Ideia horri jarraiki, Euskal Hezkuntza Zerbitzu Publikoaren defentsa egin dute hainbatek, publiko/pribatu dikotomiaren eztabaida antzua dela argumentatuz eta hortaz haratago behatu behar dela esanez.

Euskal prentsan nabaritzen da **autonomiaren** gaiak ere sortu duela ezinegona. Hezkuntza-legearen aurreproiektuaren zirriborroan ikastetxeei autonomia emango zaiela esaten baita. Hala ere, 1993ko legeak promesa hori jasotzen zuela aipatzen dute hainbat iritzi emailek, baina hogeita hamar urteotan ez dela ezer egin bide horretan. Gai honen atzean ere badago beldur bat, autonomia desarautzearen sinonimo izatearen beldurra, alegia.

Laikotasunaren gaiak eta **euskal curriculumak** ere eman dute zeresana. Izan ere, euskal prentsan argitaratutakoa aztertu ondoren, argi ikus daiteke euskal gizarteko gehiengo zabal batek balio eta helburu berak partekatzen dituela; hain zuzen ere, Nazio Batuek (2015) zein EAEko hezkuntza-lege aurreproiektuaren zirriborroak proposatzen dituzten berberak. Aldiz, helburuak aipatutako horiek izan behar dutela nabarmentzean zentratu da eztabaida eta ez aterabide pragmatikoen proposamenean.

Honenbestez, euskal prentsan argitaratutakoak hezkuntza-sistema berriari buruzko eztabaidan izan duen eraginari dagokionean, eztabaida elikatu beharrean, trabatu egin duela antzeman dugu. Horren arrazoi nagusienetakoa da begirada gako berberetan zentratu izan dela beti. Argi ikus daiteke hezkuntza-hitzarmenak iraun duen prozesuan zehar gai beren gainean aritu direla, hitzarmenak proposatzen dituen gainerako gaiei erreparatu gabe. Beraz, neurri zehatzak kritikatu eta aterabideak proposatu beharrean, bestelako eztabaidei heldu zaie etengabe eta, honek, bideak eraikitzea ahalbidetu baino, eragileen arteko etengabeko talka sustatu du.

4. Eztabaida eta ondorioak

Analisiaren atalean azaldutakoan ikusi denez, urte eta erdiz luzatu den eztabaidak ondorioak atera ahal izateko mami ugari utzi du. Izan ere, eztabaidan landu diren gaietatik ez ezik, eztabaidatik kanpo geratu diren gaietatik ere informazioa atera daiteke. Are gehiago, euskal prentsan eztabaidatu diren gaiek informazioa eskaintzen dute; bai gai horien inguruan esan denagatik, baita esatera iritsi ez denagatik ere.

Esangura berezia izan duen gaietako bat, zalantzarik gabe, **euskararena** izan da. Gaia gizarte eragile guztiek aipatu dute eta legearen aurreproiektuaren zirriborroak ere toki berezia gorde dio. Hala ere, euskarari buruzko kezkan eta asmoan batasuna lortu bada ere, ez da asmo horretara iristeko proposamenean elkar-ulertzerik izan.

Gaiari seriotasunez heltzeko, lehenik eta behin ulertu behar da, komunitate batean hizkuntza-politikaren garapenaz hitz egitean, hiru ezaugarri hartu behar direla kontuan (Spolsky, 2004): hizkuntza-praktika, hizkuntza-ideologia eta hizkuntza-kudeaketa. Hizkuntza-praktika normalean komunitate horretan egiten den hizkuntza erabilera da. Gure kasuan, testuinguruaren arabera

aldeak nabari badira ere, diglosia egoera bat bizi dugula esan daiteke. Hizkuntza-ideologiari dagokionean, gobernu zein gizarte eragileen aldetik adostasuna eta hizkuntza-politikak euskararen normalizaziorako balio behar duela baieztatzen da. Hizkuntza-kudeaketak, kontuan hartu beharreko hirugarren faktoreak, hizkuntza-praktikak eraldatzeko aurrera eraman beharreko ekintzak, planifikazioa edo esku-hartzeak biltzen ditu, eta kudeaketa hori da, hain zuzen ere, eztabaidarik handiena sortu duena.

Hizkuntza-kudeaketari buruzko erabakiak hartzeko eskumena ikastetxeetan kokatzen du legearen aurreproiektuaren zirriborroak. Euskal prentsan hitza hartu duten eragileek, ordea, estrategia orokorragoen alde egiten dute, murgiltze ereduaren babesaren alde, esaterako. Literaturaren arabera, “D eredu” bezala ezagutu dugun ereduak ez du lortzen ikasleek euskaraz hitz egitea. Hau da, D ereduan eskolaratuak izan diren ikasleen gehiengoak gaztelaniaz hitz egiten du haien artean (Cenoz et al., 2017). Beraz, argi geratzen da proposamenek haratago joan behar luketela eta ezin dela aurrez egindakoa errepikatuzera mugatu, ezta ikastetxeen esku utzi ere, hauei inolako tresnarik eman gabe.

Irakaskuntzan erabili beharreko tresnei dagokienean, literaturan proposamen ezberdinak topatu daitezke. Gure testuinguruan, Leonet-ek eta bere kideek (2017) orain arte hizkuntzak haien artean isolatzeko izan den joerarekin amaitu eta translanguaging gidatua aztertu dute, euskararen ikaskuntza sustatzeko estrategia gisa ulertuz. Are gehiago, Osterkorn-ek eta Vetter-ek (2015) iradokitzen dutenaren arabera, nork bere ama hizkuntzaren sostengua izateak bigarren hizkuntzan hitz egiteko ahalguztatu ditzake ikasleak. Beraz, euskararen erabilera sustatzeko tresna izan daitekeela dirudi.

Hala ere, ez da errealista euskararen normalizazioa eskolek haien kasa lortu dezaketenik pentsatzea. Hain zuzen ere, hizkuntzaren biziberritzea eta erabilera legitimatzeko, gizarteko estamentu eta eragile ezberdinen parte hartzea behar-beharrezkoak dira (Apodaka et al., 2022). Horretarako, hain zuzen ere, aukera paregabea eskaintzen dute legearen aurreproiektuaren zirriborroak proposatzen dituen udal-kontseiluek zein bertan ageri den kobernamentuaren ideiak. Hortaz, euskal hezkuntza-sistemari ekarpenak egiteko, literaturak proposatzen dituen estrategiei zein legearen aurreproiektuak eskaintzen dituen aukerei ahalik eta zuku gehien atera beharko litzaioke.

Euskal prentsan zeresan handia eman duten gaiak dira ere, zalantzarik gabe, **segregazioa** eta **titulartasuna**. Biak batera aurkeztea ezinbestekoa da, euskal prentsan ere biak intrintsekoki loturik dauden osagaitzat hartu baitira. Argitaratutakoari begiratu gero, argi ikusten da euskal gizartea kezkatuta dagoela maila sozioekonomikoaren eta familien jatorriaren arabera segregazioarekin. Horri aterabidea emateko, eskola publikoaren aldeko plataformak eta sindikatuek eskola publikoa lehenestea aldarrikatu dute. Titulartasun bikoitzeko sareak zuzenki eragiten dio eskola-segregazioari (Díez-Gutiérrez eta Palomo-Carmeño, 2023) eta, beraz, zilegi da gai horri garrantzia ematea.

Hala ere, esanguratsua da gai horri buruzko diskurtsoa bere horretan mantendu dela, aztertu dugun lehenengo momentutik gaur arte. Ez da soilik gaia behin eta berriro errepikatu dela, baizik eta egin diren aldarriak, alde batekoak zein bestekoak, ez dutela garapenik izan denbora guzti horretan zehar. Hain zuzen ere, Ferrer-ek eta Gortazar-ek (2021) diotenarekin bat eginez, gai horrek batera ezinak diren bi postura kontrajartzen ditu, eta horrek, funtsean dagoen arazoari aterabideak ematea zaildu egiten du. Gainera, kontuan izan behar da, titulartasuna segregazioan eragiten duen arrazoietakoa bat dela, baina ez bakarria. Esaterako, familia zaurgarrien bizilekuak ere eragin nabarmena du eskola-segregazioan (Díez-Gutiérrez eta Palomo-Carmeño, 2023; Ferrer eta Gortazar, 2021). Hori dela eta, hezkuntza-sistemaren publikotasunak ez luke bere horretan segregazioarekin amaitzea bermatuko.

Titulartasunaren gaiari helduz, interesgarria da titulartasun pribatuko ikastetxeek zergatik segregatzen duten aztertzea, hortik etor baitaiteke epe motzean gure hezkuntza-sistemak behar duen aldaketa. Karsten-ek (2010) bi faktore nagusi identifikatzen ditu: ikastetxea hautatzeko politika eta ikastetxe pribatuen onarpen politika. Honenbestez, pragmatikoki segregazioari aurre egiteko eta hezkuntza-sistemari buruko eztabaidan aurrera pausoak emateko, ikastetxea

hautatzeko politika eta ikastetxe pribatuen onarpen politika aldatzeko zer egin behar den pentsatu beharko litzateke.

Aurreproiektuak bi bide proposatzen ditu noranzko horretan. Batetik, Euskal Eskola Zerbitzuaren baitan, ezaugarri komun batzuk betetzen dituzten ikastetxeak guztiz finantzatzeko ditu, horien titulartasunari erreparatu gabe. Horrela, itunpeko ikastetxe batzuetatik eskatzen den kuotak ezabatu ahal izateko baldintza beteko litzateke. Bestetik, udal-kontseiluen bidez, zaurgarritasun egoeran dauden familien haurrak ikastetxe guztien artean banatuko dira. Beraz, errealitatea zein den eta aurreproiektuak zer proposatzen duen ikusirik, ezaugarri komun horiek zeintzuk izan behar duten erabaki beharko litzake eta, horrez gain, horiek betetzen direla ziurtatzeko moduak aztertu beharko lirateke.

Amaitzeko, ezin da aipatu gabe utzi, eztabaida trabatu izanak ez diela eztabaidagai izan diren objektuei soilik eragiten. Itzalpean gelditu diren beste gai gakoiei ere eragiten baitie. Hots, hasieran esan bezala, eztabaidatu diren gaiak landu ez direnek bezainbeste informazio ematen dute. Zentzu horretan, esanguratsua da nola zokoratuta geratu diren literaturan gaketzat hartzen diren lidergoa eta ebaluazioa, besteak beste.

5. Etorkizunerako planteatzen den norabidea

Hezkuntza-sistemaren gaineko eztabaida lege aurreproiektutik haratago doan eztabaida da. Are gehiago, eztabaida honek Euskal Autonomia Erkidegoko muga administratiiboak hausten ditu, eta nola ez, euskal prentsan jasota geratu dena baina askozaz ere zabalagoa da. Hain zuzen ere, zabaltasun horri erantzutea da gure asmoa hemendik aurrera. Hori dela eta, euskal gizartean sortu den hezkuntza-eztabaida kritikoki aztertzen jarraitu nahi dugu, iturri gehiagotatik informazioa jaso, eta oraingoan izan duguna baina begirada zabalagoa eta sakonagoa hartuz. Izan ere, lan hau aurkezteko denbora mugek galarazi egin digute beste iturri batzuk aztertzea, besteak beste, legebiltzarrean egindako ia 100 agerraldiak, hezkuntza-eragileek argitaratutako txostenak, sare sozialak, eta noski, bestelako hedabideak.

6. Erreferentziak

- Apodaka, E., Basurto, A., Galarraga, A., eta Morales-i-gras, J. (2022). The governance of Basque language revitalisation in the Basque Autonomous Community: from confrontation toward collaboration. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 1–14. <https://doi.org/10.1080/01434632.2022.2122479>
- Bolívar, A. (2019). Marco Español para la Dirección Escolar e Identidad Profesional: Contexto, Desarrollo e Implicaciones. *Education Policy Analysis Archives*, 27(114), 1-36. <https://doi.org/10.14507/epaa.27.4544>
- Brauckmann, S., eta Schwarz, A. (2014). Autonomous leadership and a centralised school system. *International Journal of Educational Management*, 28(7), 823-841. <https://doi.org/10.1108/IJEM-08-2013-0124>
- Bush, T., eta Glover, D. (2014). School leadership models: What do we know? *School Leadership and Management*, 34(5), 553-571. <https://doi.org/10.1080/13632434.2014.928680>
- Cenoz, J., eta Gorter, D. (2017). Minority languages and sustainable translanguaging: threat or opportunity?. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 38(10), 901–912. <https://doi.org/10.1080/01434632.2017.1284855>
- Clarke, P. (2017). *Accountability in education: Meeting our commitments Making use of assessments for creating stronger education systems and improving teaching and learning*. UNESCO. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000259564>
- Díez-Gutiérrez, E.-J., eta Palomo-Carneño, E. (2023). Socioeconomic school segregation, equity and educational policies in Spain: A systematic literature review. *Journal for critical education policy studies*, 20(3), 81–122. <http://www.jceps.com/archives/13940>
- Europar Batzordea. (2017). *My Region, My Europe, Our Future: Seventh report on economic and social cohesion*. Office for Official Publications on the European Communities.

- <https://www.eesc.europa.eu/en/news-media/presentations/my-region-my-europe-our-future-7th-cohesion-report>
- Ferrer, Á., eta Gortazar, L. (2021). *Diversidad y libertad: Reducir la segregación escolar de elección de centro*. Save the Children.
- Kartsten, S. (2010). School segregation. In J. Martin & X. Prats-Monné (Arg.), *Equal opportunities? The labor market integration of the children of immigrants* (or. 193–209). OECD. https://read.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/equal-opportunities_9789264086395-en#page1
- Leonet, O., Cenoz, J., eta Gorter, D. (2017). Challenging Minority Language Isolation: Translanguaging in a Trilingual School in the Basque Country. *Journal of Language, Identity & Education*, 16(4), 216–227. <https://doi.org/10.1080/15348458.2017.1328281>
- Leonet, O. (2019). Translanguaging-ikuspegia lehen hezkuntzako ikasgelan. Ba al du eraginik ikasleen euskara-mailan? *Tantak*, 31(1), 81-101. <https://doi.org/10.1387/tantak.20248>
- Nazio Batuak. (2015). *Transforming our world: the 2030 agenda for sustainable development*. United Nations. <https://sdgs.un.org/2030agenda>
- Osterkorn, P. K., eta Vetter, E. (2015). «Le Multilinguisme en Question? The case of minority language education in Brittany (France)». In C. Kramsch & U. Jessner (Arg.), *The multilingual challenge: Cross-disciplinary perspectives* (or. 115–139). Mouton de Gruyter.
- Papazoglou, A., eta Koutouzis, M (2019). Educational leadership roles for the development of learning organizations. Seeking scope in the Greek context. *International Journal of Leadership in Education*, 25(7), 1-13. <https://doi.org/10.1080/13603124.2019.1690950>
- Paris, D. (2012). Culturally Sustaining Pedagogy: A needed change in Stance, Terminology and Practice. *Educational Researcher*, 41 (3), 93-97. <https://doi.org/10.3102/0013189X12441244>
- Ritacco, M., eta Bolívar, A. (2018). School principals in Spain: an unstable identity. *IJELM*, 6(1), 18-39. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1166856.pdf>
- Spolsky, B. (2003). *Language Policy (Key Topics in Sociolinguistics)*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511615245>
- Stufflebleam, D., eta Coryn, C. (2014). *Evaluation Theory, Models and Applications*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Tintoré, M., eta Gairín, J. (2022). Tres Décadas de Investigación sobre Liderazgo Educativo en España. Un Mapeo Sistemático. *REICE*, 20(3), 5-24. <https://doi.org/10.15366/reice2022.20.3.001>
- Vaillant, D. (2015). *Liderazgo escolar, evolución de políticas y prácticas y mejora de la calidad educativa*. UNESCO. <https://doi.org/10.13140/RG.2.1.4047.3126>.
- Veerman, G., eta Denessen, E. (2021). Social cohesion in schools: A non-systematic review of its conceptualization and instruments. *Cogent Education*, 8(1), 1-14. <https://doi.org/10.1080/2331186X.2021.1940633>

7. Eskerrak eta oharrak

Komunikazio honen egileak IkasGaraian ikerketa taldeko (A maila, IT 1637-22 Eusko Jaurlaritza, 2022) doktoregaiak dira.

Zaintzaren inguruko iruditegiak Zestoako Zaintza Ekosisteman

Alaitz Uriarte Goikoetxea, Maider Barañano Uribarri

Soziologia eta Gizarte Langintzako departamentua, Gizarte eta Komunikazio Zientzien
Fakultatea. Leioa. UPV/EHU

alaitz.uriarte@ehu.eus eta maider.baranano@ehu.eus

Laburpena

Ikerketa honetan Zestoako Zaintza Ekosistema osatzen duten agenteen diskurtsoak aztertuko ditugu, zaintzaren inguruko diskurtsoak hain zuzen ere. Horretarako autoreen GRAL eta MAL-ean egindako elkarrizketa eta eztabaida taldeak berreskuratu eta aztertuko ditugu. Adinekoen Mahaian zaintzaz egiten diren definizio eta dimentsioak hurbilpen ezberdinetatik egiten direla frogatuko dugu. Zaintza Ekosistema sortzeko orduan egoera ezberdinetarako erabilgarria izango zaigun definizio bat beharko dugu eta definizio horretara dimentsio eta begirada anitzetatik heltzea ezinbestekoa da.

Hitz gakoak: zaintza ekosistema, Zestoa, zaintza, iruditegia

Abstract

In this research we will analyze the discourses of the agents that make up the Care Ecosystem of Zestoa, precisely the discourses about care. For this we will retrieve and analyze the interviews and discussion groups made by the authors in GRAL and MAL. In this sense, we will demonstrate that the definitions and dimensions of care made in “Adinekoen Mahaia” are made from different approaches and positions. Thus, in the process of creating Zestoa’s care ecosystem we will need a definition that will be useful for different situations and it is essential to approach this definition from multiple dimensions and perspectives.

Keywords: care ecosystems, Zestoa, care, imaginary

1. Sarrera eta motibazioa

2022an egindako ikerketa Zestoako zaintza zerbitzuen eta horien eraldaketaren hasieran kokatutako azterlana da. Gipuzkoako Foru Aldundiak Eusko Jaurlaritzarekin batera martxan jarritako zaintza zerbitzuak antolatzeko eredu aldaketaren baitan, proiektu pilotuak aurrera eramanez, eredu osoaren eraldaketa gauzatzea da ortzimuga. Hala, Zaintza Ekosistemak lurralde osoari eragiten dioten estrategia dira, maila lokalean sektore publikoa indartzeko eta pertsona nagusien, hauskorrek eta dependienteen bizi kalitatea hobetzeko, batez ere zaintza etxean jasotzen duten horiengan arreta jarritz.

Proiektu pilotu hauek herri ezberdinetan jarri dira martxan, bertako errealitateari loturik, ondorioz, forma ezberdina hartzen dute herri bakoitzean. Herri horietako bat da Zestoa, beraz, proiektuaren, helburu orokorra Zestoako errealitatearen azterketa bat egitea izan da, zaintzaz arduratzen diren agenteen erradiografia egin, indargune eta ahulguneak identifikatu, eta ondoren, Zaintza Ekosistemaren logikara salto egin ahal izateko. Baina kasu honetan ikerketa prosezuan zehar identifikatu ditugun zaintzaren inguruko diskurtsoak azaleratuko ditugu, zaintza ekosistema bat sortzerakoan bertako agenteen diskurtsoen berezitasuna eta osagarritasuna identifikatzea ezinbestekoa baita. Ikerketaren nondik-norakoak aditzeko kontuan izan behar dugu Zestoako Zaintza ekosistemaren talde motorra Adinekoen Mahaia deitzen dela eta bertan daudela ikerketan zehar analizatutako taldeak.

Zaintzaren iruditegi eta definizioak identifikatzeko autoreen GRAL eta MALeko elkarrizketa eta eztabaida taldeak berreskuratu eta analizatuko dira. Egungo zaintza-sistemaren alternatiba eraiki ahal izateko, artikularen helburua, Adinekoen Mahaia osatzen duten agenteek zaintzaren inguruan dituzten iruditegi eta definizioak identifikatzea eta analizatzea izanik. Gainera, ikerketa hau Zientzia eta Teknologia Ministerioak finantzatutako ikerketa zabalago baten baitan burututako ikerketa, “El modelo de cuidados de larga duración en transición: la articulación de programas comunitarios en el sistema público de bienestar tras la Covid-19”.

2. Arloko egoera eta ikerketaren helburuak

Gure munduaz ditugun irudikapenek, gauzez egiten ditugun definizioek, gure mundua bera egiten dute. Butler-ek (1990) hitzen gaitasun performatiboa esango lioke, hau da, hitzek duten gaitasuna ez soilik errealitatea deskribatzeko, baizik eta eraikitzeke. Hala, diskurtsoa egiten dugu baina diskurtsoak ere egiten gaitu gu, posibilitatearen markoak ezartzen dituelako, esan eta ulertu daitekeenaren mugak, eta beraz, mundua ulertzeko ditugun mugak ere. Haraway-k (2019) esango liguke garrantzitsua dela pentsatzea “zein pentsamendurekin pentsatzen dugun”, zein diren erabiltzen ditugun tresnak pentsatu ahal izateko, zein markotatik, aurrez baditugun zein lehengairekin pentsatzen dugun.

Izan ere, maila sinbolikoan gertatzen dena ez da mundu materialetik at gertatzen, materialitatearen zati da, bere bidez eraikitzen da eta eraikitzen du, harreman sinpoietikoetan (Haraway, 2019), finean, maila sinbolikoa esanahia duen materialitatearen zatia da. Beraz, diskurtsoa zapalkuntza eta dominazio harremanak ezkutatzeko tresna ere bada, horiek naturalizatuz, ez aipatuz, ezikusiarrena eginez, horiek baitira dominazio sistema eraginkorrenak, azaltzeko hiztegiak ez dutenak. Horregatik, zaintzaz ari garela, ezinbestekoa da jakitea nola eraikitzen diren haren inguruko irudikapenak, nork eraikitzen dituen eta zein ondorio dituen. “Hitz egin dezake subalternoa?” zioen Spivak-ek (2003), zein gaitasun dugu subalternitateke beste marko bat pentsatzeko? beste leku batetik begiratzeko eta aztertzeke errealitatea? Diskurtsoa ez baita soilik dominazio harremanak betikotzeko tresna, mundu berriak imaginatzeko ere bada, arrakalak irekitzeko eta lan hau ezinbestekoa da beste zerbait pentsatu ahal izateko, horretarako tresnak eduki ahal izateko.

Zaintzaren inguruko diskurtsoek norbanakoen ekintzetan, desiretan, politika publikoetan eta abarretan eragin zuzena daukate, beraz, aldaketarako politikak planteatzerakoan ere aztertu behar da zein diren diskurtso horiek, zeintzuk egin ahal zaizkigun baliagarriak borrokak artikulatzeko eta zeintzuk eraman gaitzaketen aterabiderik gabeko tokietara. Petersonek (2021) zaintzaren inguruko hiru diskurtso mota identifikatzen ditu “Choice, needs or equality? Discursive struggles about defining home care for older people in Sweden” artikuluan, non etxez etxeko zaintza zerbitzua aztertzen dituen, ondorengoak lirakeke:

Aukeraren diskurtsoa: bertan zaintza behar duten pertsonak haien interesez kontziente dira eta gai dira eskura dituzten aukeren artean haien nahi eta beharretara ondoen egokitzen diren zerbitzuak aukeratzeko.

Beharraren diskurtsoa: zaintza behar duten pertsonak dependentzia handia duten norbanako gisa agertzen dira eta zaintza langileak lan sakrifikatua egiten duten (eta beraz eskerrak zor zaizkien) langile gisa.

Eskubideen diskurtsoa: zaintza behar duten pertsonak eskubidedun subjektu gisa agertzen dira, herritar gisa kalitatezko eta haien beharretara egokitutako zaintza jasotzeko eskubide duten herritar gisa berdintasunezko printzipioen arabera.

Petersonek dio diskurtso hauek ez direla puruak, pertsona berdinen esanetan txirikordatzeko direla, unean unean justifikatu nahi denaren arabera elkarrizketatuak bat edo beste hartzen baitu. Hala ikus dezakegu, nahiz eta diskurtsoak ezberdinak izan, markoa bat eta bakarra dela, eta diskurtsoek gure pentsatzeko erari forma ematen diotela, justifikazioak logika berdinen bueltan ematen direlako. Horrek osatzen du gure zaintzaren ulerkera eta justifikatzen ditu zaintza harremanetan ematen diren zapalkuntza eta esplotazioa.

Izan ere, zaintza baldintza jakin batzuetan egiten da eta ezin da baldintza horietatik bereizi. Gure testuinguruan zaintza krisiak (Pérez Orozco, 2005; Comas D’Argemir, 2014) gizartearen gehiengo gero eta zabalago batera daruma zaintzeko eta zaindua izateko zailtasunen areagotzea (Ezquerria, 2011). Gainera, zaintza lanak, erregimen familista batean, emakumeen ordaindu gabeko lanaren esku utzi dira oro har (Saraceno, 1995) eta azken urteetan gero eta gehiago zaintza kate globalen bidez kontratatu dira, migrante bat familian ereduari bide eginez (Bettio, 2006; in Vega et al, 2018). Krisi egoera da beraz gurea eta testuinguru honetan epe luzeko zaintzak birformulatzeko saiakerak egin dira, Gipuzkoan, Foru Aldundiaren eta zenbait udalen eskutik,

zaintza ekosistemaren forma hartu dutenak. Zehazki, lan honetan, Zestoako Zaintza Ekosistemaz arituko gara.

Lehenik eta behin, atal honetan, Zestoaren kokapenaz eta testuinguru demografikoaz hitz egingo dugu, ostean, ikerketan erabilitako metodologian jarriko dugu arreta eta azkenik, analisisira egingo dugu salto. Beraz has gaitezen, koka dezagun Zestoako herria mapan eta azter dezagun zein den bertako biztanleriaren egoera.

Zestoak 3.812 biztanle ditu, (Gislan, 2020) 43,69 kilometro karratutan banaturik, hala, herriaren nukleoaz gain, zeinetan biztanleriaren gehiengoa bizi den, beste 6 auzok osatzen dute udalerria. 65 urte baino gehiago dituen 3 biztanletik 1 baino gehiago (1,14) dispertsaturiko baserrietan bizi da. Horrez gain, bizikidetzaren unitateei dagokienez, adineko pertsonen bi heren baino gehiago bakarrik edo adineko beste pertsona batekin bizi da (Gislan, 2021) eta horrek haien zaugarritasun egoera handitu egiten du. Gainera, pentsa genezake datozen urteetan gehiago izango direla eta beraz, zaintza zerbitzuak era deszentralizatuan eskaintzea erronka berezitu bat da Zestoan. Gislanek 2021. urtean egindako prospektiba demografikoaren arabera egungo zahartze tasa %19,5ekoa da eta 2035erako %26,5ekoa izango da. Gain-zahartze tasari dagokionez, joera antzekoa da, egungo %6,8tik %8,1era igaroko da datozen 15 urteetan. Beraz, halako zerbitzuen eskariak gora egingo du ezinbestean.

Artikulu hau Zestoan egindako ikerketa handiago baten zati da, ikerketa hartan Zestoako Zaintza Ekosistema garatzeko erak aztertu genituen, prozesuan izan zitzaizkiren aukerak eta erronkak identifikatu. Artikulu honetan prozesuan zuzenean eragiten duen dimentsio batez arituko gara, zaintzaren definizioaz. Ondorioz, artikulu honen helburua Zestoako Zaintza Ekosistema osatzen ari diren agenteek zaintzaren inguruan dituzten definizio eta irudikapenak zein diren aztertzea izango da.

Helburuak kontuan hartuta, metodologiarik egokiena ikerketa kualitatiboa dela iritzi dugu eta metodologia horri jarraiki burutu dugu behaketa, elkarrizketak eta talde eztabaidak bateratuko dituenak. Ikerketaren protagonistak Adinekoen Mahaia osatzen duten agenteak dira (Alkatea, Zerbitzu Sozialeko langileak, Kirol teknikaria, San Juan eta Gisasola egoitzak, Hirube kooperatiba, 3Z Elkarte eta Jubilatuta Elkarte) eta honela helarazi ziguten 2021eko apirilean ekimenaren berri izan genuenean. Adinekoen mahaia Zaintza Ekosistemaren talde motorra dela helarazi ziguten lehen bileretatik eta horrela identifikatu genuen guk ere lehen bileretan. Ekimenaren jarraipena etengabekoa izan da geroztik, izan ere, bilera formal (bost bilera presentzial eta bi online) eta informalak egin ditugu ikerketa abiatu aurretik. Bilera eta behaketa horietan bildutako informazioarekin, helburuak eta ikergalderak erantzuteko 2022ko maiatza eta ekaina bitartean elkarrizketak eta talde eztabaidak egitea erabaki dugu.

3. Ikerketaren muina

Kapitulu honetan zaintzaren definizioen analisisian lortutako emaitzak azaleratuko ditugu; Zestoako zaintza ekosistemaren talde motorreko agenteek dituzten zaintzaren definizio eta iruditegiak. Adinekoen Mahaiko agenteek duten iruditegia aztertuko dugu, zeina oso loturik dagoen bakoitzak duen zaintzaren idealarekin.

Zaintzaren inguruko ulerkerarik zabalena alkateak dauka, bizitzaren ikuspegi kolektiboaz egiten du hitz, denon ongizatea bermatzeaz. Hori da hain zuzen Udalari ezartzen dion helburua ere, biztanleen beharrei erantzutea, biztanleen ongizatea bermatzeko pausuak ematea.

“Zaintzan dena sartzen da. Igual momentu honetan zaintza ulertzen dugu ba, bueno, adinekoen zaugarritasunarekin lotuta. Baina klaro, zaintzan dena dago... Zaintzan dago ba, elikadura: zer jaten deun... Zaintzan dago, ingurumena: ingurumena nola zaintzen deun eta garai honetan larrialdi klimatikoko argi gorriak piztuta dauzkagunean, eta orduan da, herri bezala nahiz eta gu herri txiki bat izan, gure ekarpena gure buruari eta gainontzeko humanitateari da, lehen esan detena: ahalik eta baldintzarik osasuntsuenak sortzea, ahalik eta ondoen bizitzeko. [...] Zaintza lotzea... Edo larrialdi klimatikoari edo energiarekin... eta, eta, elikadurarekin ere [...] Niretzako zaintza da ia, gure herriko harremanak ikuspegi kolektibo batetik antolatzea” (Alkatea)

Larrialdi klimatikoaz, elikaduraz eta kolektiboaz hitz egiten du Zestoako alkateak zaintzaz galdetuta, zaintzaren ikuspegi zabal horrek posible egiten du, alde batetik, zaintzaren inguruko lanketetan irakurketa estrukturalak egitean, zaintza beste fenomeno konplexu batzuekin lotzea; eta bestetik, modu batera edo bestera, udalaren edozein programatan ikuspegi honetatik lan egin ahal izatea.

Zaintzaren ikuspegiak itxienean, hau da, Zestoako alkateak egiten duen definiziotik urrun, San Juan egoitzako zuzendaritzaren eta 3Z elkartearen diskurtsoa dugu. Haien zaintza eredu idealaz galdetuta ez dute zalantzarik egiten:

“(Z.O.): Unibertsala izen ber du.

(Z.): Publikua.

(Z.O.): Publikue. Bertatik bertakue.

(Z.): Gertukue.

(Z.O.): Gertukue.

(Z.): Lan baldintza duinak. Bizi gean komunidadiran zerbitzu euskalduna izan behar du.” (San Juan egoitzako zuzendaritza)

“Denontzat, elkarrekin, zerbitzu publikoa sartuta[...] Hor langileria gaizki tratatuta dago. Lehen aipatu duzue orduena, ze mugimendu dagon orduetan. Ta ze lan karga jartzen zaien. Ez da kontutan hartzen langilegoa, erre egiten dira!”(3Z)

Beraien diskurtsoak Petersonek (2021) eskubideen diskurtso deitutakoaren antz handia dauka, bai langileak eta bai erabiltzaileak eskubidedun subjektu gisa irudikatzen dituen. Hala, zaintza jasotzen duten pertsonen zaintzarako eskubidea daukate herritar eskubidedun diren neurrian, eta horregatik da haientzako garrantzitsua.

Publikotasunaren eta berdintasunaren diskurtsoaz gain gertukotasunarena ere badaukate. Zentzu horretan lurralde konkretuetako errealiterara moldatzeko gaitasuna du, baita norberarenera ere. Horretarako, San Juan egoitzako zuzendaritzak egoitzen arkitekturan eta azpiegiturretan eraldaketak egiten hastea jartzen du fokoa, makrozentroetatik gertuko zerbitzuetara bilakaera egiteko, hala azaltzen dute:

“Ta azpiegiturak makrozentro, ez dakit ze, ez. Hori hausi eta eremu txiki, gertukua alde jo, ez? Auzo bakoitzian ba [...] ba zentru txiki bat, ez dakit, ba bere zerbitzu batzuekin eta pixkat hor zeak izan, irikiyak izan.(...)” (San Juan egoitzako zuzendaritza)

3Z elkarteak aldiz herrian bizi eta bertan zaintzeari ematen dio garrantzia, gertutasunari, bizitzaren amaiera Zestoan proiektatuz:

“Bertakoak ez? Ekosistema horrek adierazten du nahi dugula Zestoan bertan bizitzea eta bertan zainduak izatea ez? Bertako ekosistemarekin. Motxian esanda.” (3Z)

Ingurukoekiko loturak eta pertsona bakoitza bizi den komunitate horrekiko loturak beste elkarriketa batzuetan ere agertzen dira. Esaterako kirol teknikariak elkarriketa osoan zehar aipatzen du zaintzaren inguruan hitz egiterakoan. Sozializazioa, harremanak, horiek dira zaintzaren ardatza berarentzako eta “Zestoa Osasuntsu”, Jubilatu Elkartearekin, 3Zrekin eta Gisasola egoitzarekin batera egindako proiektuak ere hori du ardatz:

“pixka bat bultzatzen duzu pertsona horiek, bueno aitzakia edukiko dut bueltaxka ingo dugu herriko beste jendekin hitz egin eta hamaiketakoena oso inportantea da bukatutakoan. Ez da hainbeste jatearena, baizik eta mahai horren bueltan ere bakarrik etortzen dena, animatzen dena... ba bira! Mokadutxo bat hartu, hitz egin... aldi berean uztartzen dira bi gauzak. Dirala, ariketa fisikoa eta harremantze sozial hori. Hori oso inportantea da.” (Kirol teknikaria)

Komunitateko, auzoko eta herriko harremanei ematen die garrantzia, zaintza erlazionala den eta egunerokotasunean garatzen den zerbaiten gisa aipatzen du, gauza txikietan aurkituko duguna. Zentzu horretan, Kirol teknikariaren antzera, Jubilatu Elkarteko kideek zaintza zer den definitzen dutenean “Zestoa Osasuntsu” proiektua apiatzen dute, zaintza mota bat dela aldarrikatuz.

“Zaintza da bakoitzari behar duena eskaintzean behar duen momentuan. Eta horretan dihardugu. [...]Eta guk egiten duguna zaintza mota bat da. [...] Ibilaldiak zaintza mota bat dira”(Jubilatu Elkarteak)

Hirube kooperatibako langileak, baita, harreman sozialak mantentzearekin eta eguneroko ekintzekin lotzen du zaintza. Izan ere, zaintzaren eta zahartzaroaren irudi ideala zahartzaro aktiboarena da berarentzako eta horretarako beste pertsona batzuekin egotea eta horiekin harremana mantentzea ere garrantzitsua da. Era honetan, harreman sozialak zorientasunarekin eta bakardadea tristurarekin lotzen ditu: “konpainian, jendearekin egoteko, bakarrik ez egotea, bestela tristura batean sartzen zara” (Hirube kooperatibako langilea).

Gisasola egoitzako zuzendariak komunitatearekiko lotura, eta horrekin batera, zahartzaro aktiboaren garrantzia azpimarratzeaz gain indibidualizazioaren nozioak iruditzen zaizkio garrantzitsuak zaintza antolatze aldera. Zaintza jasotzen duten pertsonen haien erabakiak errespetatzeko eta egin nahi duten hori egiteko duten eskubidean jartzen du arreta eta horrela imajinatzen du bere zahartzaro propioa:

“Bueno, nei gustatuko litzaidake aurrena nere... o sea, indibidualizatua izatia. Egotia lehenengo gauza pertsona bat nere iritzia kontutan hartzen. Neri galdetzia zuzenian ba gaur zer egin nahi deten edo nun gustatuko litzaidakeen parte-hartzia nere adina eta nere dependentzia ikusi gabe” (Gisasola egoitzako zuzendaria)

Zaintzan indibidualizazioaren joera “Pertsona ardatz duen arreta-eredua” eredutik eratorritakoa da. Zaintza eredu honetan zaintza jasotzen duen pertsonak hartzen du erdigunea, haren bizi proiektuak, nahiek eta ohiturek, helburua haren bizi kalitatea eta autonomiaren garapena izanik (Eusko Jaurlaritzak eta Matia Fundazioa, 2014). Antzeko diskurtsoa du gizarte zerbitzuetako langileak ere, pentsa genezake biek dutela “Pertsona ardatz duen arreta-eredua”ren berri.

“zu joaten baldin bazara... ez dakit o egoitza baten ba gela bat ematen dizute ba zuk aukera eduki dezazun gela hori zure gustura jartzeko, ez? o nahi baduzu pintatu, o nahi baduzu... ez dakit. O ze nahi duzun ba... biharko edo zer nahi duzun jarri, ba erabakitzeko aukera hori edukitzea. Ba askotan ba galdu egiten dira.” (Gizarte zerbitzuetako langilea)

Jakina, Gisasola egoitzako zuzendariaren eta baita gizarte langilearen diskurtsoetan norberaren nahiak beteko diren espazioa etxearena da. Etxea da zaintzaren zentroa eta zaintza jasotzen duten pertsonen nahi dutena.

“ahal dan bitartean etxien, bakoitza bere etxien mantentzea baldin badago... mantendu daitekela beharrezko apoioarekin” (Gizarte zerbitzuetako langilea)

“Eta etxian... etxiari eman protagonismo gehiago. Etxean nahi dugu izan zainduak gehienak (...)” (Gisasola egoitzako zuzendaria)

Bakoitzak nahi duen eran zaintza jasotzeko eskubidea Petersonen (2021) sailkapenaren arabera aukeraren diskurtsoaren baitan kokatzen da zeinak zaintzaren pribatizazioarekin zerikusia duen. Hala, zaintza jasotzen duten pertsonak bezero gisa definitzen dira, haien desirak zein diren argi duten bezero arrazional gisa eta nola zainduak izan nahi duten dakiten subjektu gisa. Hala ere Gisasolako zuzendariak ñabardura bat gehitzen dio erabakitzeko gaitasunari:

“... ni ez baldin banaiz gai, bueno ba galdetu nire senide, nire lagunai, nire lantaldean... nola zan pertsona hau, ze gustatzen zitzaion, zer ez eta horren arabera funtzionatu” (Gisasola egoitzako zuzendaria).

Laburbilduz esan genezake lau diskurtso direla nagusi zaintzaz hitz egiterakoan, alde batetik zaintzaren ulerkera zabalarena, batez ere Zestoako alkateak duena; bigarrena eskubideen diskurtsoa, batik bat San Juan egoitzako zuzendaritzak eta 3Z Elkarteak defendatzen dutena, hirugarrena, zaintza egunerokotasunetik begiratzen dutenena, “ekintza txikietatik”, Hirube kooperatibako langilea, Jubilatu Elkarteak eta kirol teknikaria lirateke perspektiba hau hartzen dutena eta azkenik, “Pertsona ardatz duen arreta-eredua” ereduaren eta aukeraren diskurtsoaren inguruan dabilena eta Gisasola egoitzako zuzendariak eta gizarte zerbitzuetako langileak darabiltena. Horrek ez du esan nahi agente bakoitza diskurtso horietako batean itxirik dagoenik, diskurtsoak ez dira puruak, agente bakoitzarengan pisu handiena duena zein den besterik ez dugu adierazi. Gainera ikerketan zehar ikusi dugunez diskurtsoak

osagarriak dira eta Zestoako errealitate anitzaren isalda dira. Zestoako Zaintza Ekosistema sortzeko bidean beharrezkoan izango diren begiradak dira, ekosistemaren oinarria sortuko dituztenak.

4. Ondorioak

Zestoan egindako ikerketaren ondorioak aurretik azaldutakoaren ildotik doaz, izan ere, Zestoako Zaintza Ekosistemaren garapenerako baliagarriak izateko helburua du analisi honek. Zaintza Ekosistema garatzeko prozesuan eta burutu nahi den aldaketa estrukturalan kontuan hartzekoak baitira, agente bakoitzak etengabe birsorzten duen diskurtsoa. Zaintzaz egiten diren definizioak dimentsio eta hurbilpen ezberdinetatik egiten direla argi geratu da. Agente bakoitzak, bere esperientzia propioagatik, betetzen duen paperagatik edota zaintzaz duen iritziagatik toki ezberdin batetik irudikatzen du zaintza. Horrek argi uzten du kontzeptu poliedrikoa dela, esanahi ezberdinak dituela baina, era berean, Adinekoen Mahaia osatzen duten agenteek eman dizkiguten zaintzaren inguruko perspektibak bateragarriak ere badira. Aitzitik, uztargarriak dira, eta hemendik aurrera aktoreek horietan lan egiten jarraitu beharko dute definizio konpartituak eraiki ahal izateko. Zaintza ekosistema eratzeko egoera ezberdinetarako erabilgarria izango zaigun definizio bat beharko dugu eta definizio horretara dimentsio eta begirada desberdinetati heltzea ezinbestekoa izango da.

5. Etorkizunerako planteatzen den norabidea

Ondorioetan aurreratu dugunez, definizioetan eta hauen osagarritasunean lan egiten jarraitu beharko dute, zaintza ekosistemaren oinarria eraikitzeko. Izan ere, agenteen diskurtsoen osagarritasunak zaintza ekoistemaren eraketaren gakoetako bat izango dela nabaritu dugu. Horretaz gain Martxoaren 9an aurkezpen publikoa egingo dugu Zestoan, agenteei eta herritarrei ikerketaren berri emateko. Bertan, zaintzaren definizioak ez ezik, agenteen harremanak, Zestoako zaintza ereduaren ahulgune eta indarguneak eta zaintza ekosistemaren proiektzioa aurkeztuko ditugu. Horrela, aurkezpenak prozesuan zehar bildutako datu eta informazioa herritarrei helaraztea du helburu, zaintza ekosistemaren eraketan zestoarrak parte-hartzera animatzeko eta egungo zaintza ereduaren alternatiba gisa irudikatzeke.

6. Erreferentziak

- Butler, J. (1990). *El género en disputa. El feminismo y la subversión de la identidad*. Paidós Mexicana.
- Comas d'Argemir, D. (2014). "La crisis de los cuidados como crisis de reproducción social. Las políticas públicas y más allá". *Periferias, fronteras y diálogos*, 329-349.
- Eusko Jaurlaritzak eta Matia Fundazioa (2014). 1. Koaderno. *Pertsonarengan oinarritutako arreta. Zertan datza arreta-eredu hau?: Eusko Jaurlaritzak eta Matia Fundazioa*.
- Ezquerria, S. (2011). "Crisis de los cuidados y crisis sistémica: la reproducción como pilar de la economía llamada real". *Investigaciones Feministas*, 2, 175-194, eskuragarri hemen: <https://revistas.ucm.es/index.php/INFE/article/download/38610/37335/45662>
- Gislan (2020). *Zestoako adinekoen azterketa demografikoa*: Gislan.
- ____ (2021). *Zestoako adinekoen azterketa demografikoa: bigarren fasea*: Gislan.
- Haraway, Donna J. (2019). *Seguir con el problema. Generar parentesco en el Chthuluceno*. Cosonni. Bilbao.
- Pérez Orozco, A. (2005). "Amenaza tormenta: la crisis de los cuidados y la reorganización del sistema económico". *Revista de Economía Crítica*, 5, 7-37, eskuragarri hemen: http://observatoridesc.org/sites/default/files/1_amenaza_tormenta.pdf [Kontsulta eguna: 2022-08-20].
- Peterson, E. (2021). "Choice, needs or equality? Discursive struggles about defining home care for older people in Sweden". *Ageing and Society*, February 2021, 1-21.
- Saraceno, C. (1995). "Familismo ambivalente y clientelismo categórico en el Estado del bienestar italiano", Moreno Fernández, Luis eta Sarasa Urdiola, Sebastián (koord.) *El estado de bienestar en la Europa*

del Sur. España: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, CSIC, Instituto de Estudios Sociales Avanzados. (261-288).

C. Spivak, G. (2003) “¿Puede hablar el subalterno?”, Revista Colombiana de Antropología, vol. 39, enero-diciembre, 2003, pp. 297-364

Vega, C.; Martínez-Buján, R. eta Paredes, M. (2018). "Introducción. Experiencias, ámbitos y vínculos cooperativos para el sostenimiento de la vida", Vega, Cristina; Martínez-Buján, Raquel eta Paredes, Myriam (ed.) Cuidado, comunidad y común. Experiencias cooperativas en el sostenimiento de la vida. Madrid: Traficantes de sueños. (15-50). Agirre, O. (2021). Euskarazko aldizkari zientifikoak zientziaren komunikazio-sisteman. *Uztaro. Giza eta gizarte-zientzien aldizkaria*, 117, 111–134. <https://doi.org/10.26876/uztaro.117.2021.6>

7. Eskerrak eta oharrak

Sarreran aipatu bezala Zestoan egindako ikerketa gure GRAL eta MALaren parte izan dira, bertan ezinbestekoa izan dira Matxalen Legarreta tutorearen gomendioak eta baita agente guztien prestutasuna ere. Horrez gain, ikerketa, Zientzia eta Teknologia Ministerioak finantzaturako ikerketa zabalago baten baitan burutu dugu, “El modelo de cuidados de larga duración en transición: la articulación de programas comunitarios en el sistema público de bienestar tras la Covid-19” izenburua duen proiektuaren barnean.